

NÁSTIN ZÁKLADŮV A VŠEOBECNÝCH ZÁSAD SPOLEČENSKO-HOSPODÁŘSKÝCH.

PŘÍSPĚVEK KATOLICKÉ MRAVOUKY
K ŘEŠENÍ OTAZKY SOCIÁLNÍ.

NAPSAL

Dr. ALOIS SOLDÁT,
C. K. UNIVERSITNÍ PROFESSOR V PRAZE.

PODÍL ÚDŮ NA ROK 1913. ČÍSLO LVI.

CENA K ■

V PRAZE 1913.

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA — TISKEM KNÍŽ. ARCIB. KNIHTISKÁRNY.

Výtah ze stanov Dědictví sv. Prokopa v Praze.

Dědictví sv. Prokopa v Praze je spolek, jehož účelem jest vydávati vědecké bohoslovné knihy v jazyku českém sepsané. Spolek vznikl ze skutečné potřeby, neboť vyžaduje toho český vzdělaného národa, aby měl vlastní literaturu bohosloveckou. Stanovy došly schválení církevního 1. května r. 1861 a světského 22. června 1861. — Pro informaci uvádíme z nich následující odstavce: § 7. »Rádným členem stane se, kdokoli složí 80 kor. buď najednou nebo ve čtyřech po sobě jdoucích letech (po 20 K), nebo i (za mimořádných okolností) v menších částkách a v době delší. Za to podělován bude až do svého úmrtí vždy jedním výtiskem knih každého roku nákladem téhož Dědictví vydaných. — §§ 9.—16. »Kdožkoli první část vkladu odevzdá, nabude již práva k účastenství a k vybírání knih vydávaných; kdo by však po dvě léta upsaného základu zapravovati zanedbal, pozbývá práva k odebírání; nabude ho však, jakmile náležitě doplatí.« »Vklady vložené jsou jménem Dědictví sv. Prokopa a nevracejí se ani pro nedoplatek, ani v případě úmrtí.« »Každý kněz, jsa údem Dědictví, zavazuje se každého roku sloužiti jednu tichou mši sv. za živé i zemřelé spoluúdy a dobrodince téhož Dědictví, pokud možná v oktávě sv. Prokopa. Jiní údové závazku tomu dosti učiní zbožnou přítomností při mši sv. na týž úmysl v dotčené oktávě.« »Nesmrtelné ústavy, na př. bibliotéky, mohou býti údy, složí-li 200 kor. najednou nebo v pěti letech po 40 korunách.« »Správu Dědictví vede výbor sestavený z 20 kněží, kteří buď v Praze aneb na blízku Prahy přebývají. Předlohy k poradám výboru upravují se ve dvou odborech, ve vědeckém a hospodářském. Výbor se doplňuje volbou a sice naprostou většinou hlasů. Volba tato platí na 4 léta. Z prostředku svého volí výbor: starostu, jeho náměstka, pokladníka, jednatele a zapisovatele. Právo potvrditi zvolený výbor i řečené představenstvo přísluší kn. arcib. Ordinariátu pražskému.« »Starosta řídí všeliké věci spolkové, přijímá příslušné přípisy, rozděluje práce, svolává výbor k poradám...« (Starostou Dědictví jest vysocedůst. pan praelát Dr. Josef Tumpach, kanovník vždy věrné metropol. kapitoly u sv. Víta, Praha-Hradčany.) »Pokladník přijímá vklady, přihlášky za člana, příspěvky a peníze stržené za knihy, na schůzích podává zprávu o jmění spolkovém...« »Každý úd Dědictví sv. Prokopa může písemně podati návrhy k prospěchu úkolů spolkových starostovi, jemuž náleží sděliti je příslušným odborům a celému výboru k uvážení.« »O jakékoli změně stanov ustanovuje výbor.« »Kdyby se spolek pro neodvratnou příčinu rozejíti musil, připadne jmění nejdůst. Ordinariátům (dle rozměru vkladů) a z úroků peněz budou každého roku zakoupeny české bohovědné knihy a rozdávány novosvěcenými kněžím se závazkem, aby každý jednu mši sv. obětoval za účastníky téhož Dědictví.« Pozn. P. T. členové zasílající splátky, necht udati číslo svého diplomu členského. Stvrzení splátek uveřejňují »Časopis katol. duchovenstva« a listy »Čech« a »Hlas« vždy za půl léta. Přihlášky za členy a splátky zasílány buďtež pokladníku dole podepsanému. Expedici podílů obstarává knihkupectví B. Stýbla v Praze-II. »Diplom« (zápisní list) ovšem třeba zaslati mu buď přímo nebo prostřednictvím některého knihkupectví. Za vydání knihy platí se 12 h. Starší knihy, jichž seznam s původními cenami níže jest podán, se prodávají se slevou 50%, vyjímajíc spisy Sušilovy, »Chrámový poklad u sv. Víta v Praze«, a čtyři poslední podíly, při nichž sleva obnáší 33%, a to pouze pro členy; nečlenové platí za ně plnou cenu. Všechny objednávky knih dětež se u knihkupectví Stýblova. Ztratí-li kdo diplom, nový bezplatně mu vydá pokladník Dědictví, Jan Řihánek, Praha-I. č. 190.

NÁSTIN ZÁKLADŮV A VŠEOBECNÝCH ZÁSAD SPOLEČENSKO-HOSPODÁŘSKÝCH.

PŘÍSPĚVEK KATOLICKÉ MRAVOUKY
K ŘEŠENÍ OTAZKY SOCIÁLNÍ.

NAPSAL

Dr. ALOIS SOLDÁT,
C. K. UNIVERSITNÍ PROFESSOR V PRAZE.

PODÍL ÚDŮ NA ROK 1913. — ČÍSLO LVI.

V PRAZE 1913.

NÁKLADEM DĚDICTVÍ SV. PROKOPA. — TISKEM KNÍŽ. ARCIB. KNIHTISKÁRNY.

Nihil obstat.

Dr. **JOSEF TUMPACH**, censor.

Imprimatur.

Z kníž. arcib. Ordinariátu v Praze, dne 26. března 1913,
čís. 4086.

LEO KARDINÁL ZE SKRBENSKÝCH,
kníže-arcibiskup.

OBSAH.

PŘEDMLUVA VII.—XIII

KNIHA PRVNÍ.

O nejdůležitějších základních pojmech a systémech národohospodářských.

KAPITOLA I.

Základní pojmy národohospodářské.

§ 1. Hospodářství, hospodářská činnost a její pohnutky, potřeba a spotřeba	1—13
§ 2. Statek a práce	13—22
§ 3. Hodnota a její druhy	22—29
§ 4. Marxova theorie o hodnotě a nadhodnotě	29—32
§ 5. Theorie hraničního užítku a theorie nákladová	33—36
§ 6. Cena	36—43
§ 7. Podstata a národohospodářský význam peněz	43—50
§ 8. Úvěr, jeho způsoby a hospodářský význam	50—56
§ 9. O důchodech, jmění, kapitálu a kapitalismu	56—66
§ 10. Přepych a spotřební mrav	67—70

KAPITOLA II.

Hospodářství národní.

§ 11. Druhy hospodářství	71—76
§ 12. Organisační zásady hospodářské činnosti	76—78
§ 13. Účel národního hospodářství. Hospodářství světové	79—82
§ 14. Dějiny hospodářského vývoje	82—88

KAPITOLA III.

Věda národohospodářská.

§ 15. Pojem a rozdělení vědy národohospodářské	88—92
§ 16. Směry vědy národohospodářské a jejich sjednocení v solidarismu	92—97
§ 17. Methoda a význam vědy národohospodářské	97—99

KAPITOLA IV.

Přehled dějin vědy národohospodářské a její směry.

§ 18. Starověk	99—101
§ 19. Středověk	101—106
§ 20. Doba nová	106—108

KAPITOLA V. Systemy národohospodářské.

§ 21. Merkantilismus	108—114
§ 22. Individualismus	114—144
§ 23. Socialismus	144—177

KAPITOLA VI. O sociálním systému práce čili solidarismu.

§ 24. Pojem solidarismu a idea souručenství v reformním hnutí společenském a hospodářském	177—181
§ 25. Poměr individua k různým společnostem po zásadě solidární	182—184
§ 26. Proč jmenujeme system solidární sociálním systemem práce?	184—187
§ 27. Společenská myšlenka v sociálním systému práce	188—191
§ 28. Svoboda pořádku, omezení libovůle, spojení sil a vyrovnání zájmův	192—194
§ 29. O vztahu sociálního systému práce k náboženství a ke ctnostem spravedlnosti a lásky	194—199

KAPITOLA VII. Poměr vědy národohospodářské k jiným vědám a její zákony.

§ 30. Národohospodářství, národohospodářská politika, věda fi- nanční a jejich poměr k vědám státním	199—204
§ 31. Poměr vědy národohospodářské k mravouce	204—211
§ 32. Národohospodářské zákony	211—214

KNIHA DRUHÁ.

**Předpoklady společenského řádu, vedle něhož rozvíjí se
hospodářská činnost: společnost, rodina, stát a soukromé
vlastnictví s dědickým právem.**

KAPITOLA I. Společnost.

§ 33. O významu hospodářských zájmů pro vznik společnosti a o její podstatě	215—225
§ 34. Složení a různé organizace společnosti	225—231
§ 35. Moderní věda společenská a sociologie křesťanská	231—235
§ 36. Hlavnější školy sociologické	235—241
§ 37. Sociologie a vývojnost	241—245
§ 38. Společenský vývoj po smyslu sociologie křesťanské	245—248
§ 39. Příčina a cíl ve vývoji společenském	249—253

KAPITOLA II. Rodina.

§ 40. Pojem a účel rodiny	253—257
§ 41. Z dějin manželství a rodiny	257—264
§ 42. Hospodářská činnost rodiny a její další součásti	264—268
§ 43. Náboženství, nejvydatnější prostředek k utužení zdravého rodinného života	268—272

KAPITOLA III. O společnosti státní.

- § 44. Pojem, důvod a vznik státu. Theorie Suarezova o vzniku
moci státní 272—280
- § 45. O účelu státu vůbec a veřejném blahobytu zvláště 280—288
- § 46. Individualistický a socialistický názor o účelu státu 288—293
- § 47. Povaha a rozsah státní moci 293—296
- § 48. Státní moc a národní hospodářství 296—303
- § 49. Původ konkrétní státní moci a různé formy státu 303—308
- § 50. Jak se moci státní nabývá? 309—310
- § 51. Zánik státu a moci státní 311—313
- § 52. Stát organismus mravní. Úkoly křesťanství 313—316

KAPITOLA IV. Soukromé vlastnictví.

- § 53. Pojem a vznik soukromého vlastnictví 317—327
- § 54. Vznik soukromého vlastnictví pozemkového a moderní agrární
socialismus 327—335
- § 55. Umírněná teorie evoluční (ekonomická teorie přirozeného
práva) 335—343
- § 56. Povinnosti a meze vlastnictví po zákonu božském a lidském 343—350
- § 57. Mravní a společenské požadavky v příčině soukromého vlast-
nictví. Zásady křesťanské mravouky 350—358

KAPITOLA V. Právo dědické.

- § 58. Přirozeno-právní odůvodnění a pojem práva dědického 358—364
- § 59. Omezení práva dědického a pozitivní ustanovení v příčině
dědické posloupnosti 364—369

KNIHA TŘETÍ. O národním blahobytu.

KAPITOLA I. O blahobytu po smyslu sociálního systému práce.

- § 60. O blahobytu vůbec 370—375
- § 61. O blahobytu a blahu národním 375—382
- § 62. Národohospodářské a sociální otázky přítomnosti hledíc k ná-
rodnímu blahobytu 382—386
- § 63. Bohatství, jmění a důchod národní 386—390
- § 64. O znacích národního blahobytu zvláště 390—397
- § 65. Nepříznivé momenty v příčině blahobytu národního 397—404

KAPITOLA II. Území a národní blahobyť.

- Relativně poslední příčiny národního blahobytu 404—406
- § 67. Poměry podnební 407—410

VI

- § 68. Půda a její poklady 410—414
§ 70. Sousedství a rozsah území. Zakládání osad 414—420
§ 71. Odvislost blahobytu od vzdělávané plochy a zlepšení podmínek půdy člověkem 420—422

KAPITOLA III.

Obyvatelstvo a národní blahobyt.

- § 72. Národ, základ národního blahobytu 422—424
§ 73. Početnost a hustota obyvatelstva 424—430
§ 74. Rozdělení obyvatelstva dle stáří, pohlaví a povolání 430—433

KAPITOLA IV.

Vzrůst obyvatelstva a otázka lidnatosti.

- § 75. Cinitelé vzrůstu obyvatelstva 433—435
§ 76. Vzrůst obyvatelstva po stránce sociologické 435—439
§ 77. Otázka populační 439—442
§ 78. Tomáše Roberta Malthusa populační princip a problem . . 442—451
§ 79. Novomalthusianismus 452—456

KAPITOLA V.

Plemenné vlastnosti a jejich pěstění.

- § 80. Plemenné vlastnosti a obyčej národa. Různá plemena a princip národnostní 456—461
§ 81. Tělesné zdraví a vzdělání ducha školou 461—469
§ 82. Moderní snahy o lidové vzdělání vůbec a péče o mládež . 469—476

KAPITOLA VI.

Další podmínky blahobytu národního.

- § 83. Vzdělání vůle a sebekázeň, příčina národního blahobytu . . 476—479
§ 84. Mravně náboženské vzdělání a blahobyt národní 479—486
§ 85. Je-li náboženství křesťanské vůbec a katolické zvlášť příčinou hmotného úpadku svých příslušníkův? 486—492

KAPITOLA VII.

Třída a stav.

- § 86. Theorie třídy a stavu a názory sociologův o jejich vzniku . 492—509
§ 87. Názor sociologův a národohospodářů směru solidárního o stavu a třídě 509—513
§ 88. Bourgeoisie a proletariát 513—516
§ 89. Na kom a jakým způsobem jest přičiniti ke zmírnění třídních protiv? 516—522
§ 90. Pohled zpět a vyhlídky do budoucnosti 522—528

ZÁVĚR 529—535

UKAZOVATEL JMEN A VĚCÍ 537

Předmluva.

Účelem této knihy jest, podati ve zhuštěném přehledu vše, co se obyčejně označuje jako úvod aneb první část všeobecné nauky národohospodářské. Není jím tedy ani národohospodářský process vůbec, ani v jednotlivých výrobních oborech (otázky jednotlivých stavů) zvláště, nýbrž výklad nejběžnějších, každému sice více méně známých, ne však vždy dosti ujasněných pojmů národohospodářské theorie. Pojmů těch všímáme si zde spíše po stránce nábožensko-mravní, dosud nezřídka macešsky odbývané, ponechávající odborné vědě národohospodářské hlavní slovo ve všem tom, co jest její výlučnou doménou, dožadující se ovšem stejného práva všude tam, kde se jedná o otázky mravní, nezřídka tak úzce spjaté s otázkami hospodářskými.

Poněvadž kniha má sloužiti kruhům širším, jimž nelze se obšírněji zabývatí otázkami hospodářskými a s nimi souvisícími otázkami společenskými a přec o těchto otázkách, zejména v našich dobách, jež lze zváti katexochen sociálními, také poučení potřebují, nesnaží se o to, aby byla knihou učenou, aby vědy, o nichž jedná, novými poznatky obohatila, nýbrž spokojuje se tím, aby zobecnila z nich to, co dospělo již stupně jistoty a nejsouc pouhým dohadem, jest společným dobrem všech, a tak aby stala se knihou užitečnou. Nejedná se zde tedy o rozmanité vědecké prostředky a metody, o umělé dedukce, bohatou statistiku atd., nýbrž jen o to, podati přehledně, ve formě, v jaké snad přijde vhod začátečníkům, vůdčí tendence a na jisto postavené zásady spletitého společenského a hospodářského života. A poněvadž má býti knihou praktickou, nepodává poznatků všech, nýbrž, jak nadpis její již praví, toliko poznatky toho druhu základní a úvodní.

Člověk, ens sociale, připoután jest ve svém hospodářském snažení ke společnosti, která síly jeho zmocňuje. A proto také jest podřazen jejímu účelu a autoritě. Přizírá-li věda národohospodářská k tomuto jedině správnému poměru jedince ke společnosti

působí v pravdě sociálně. Zuřivý třídní zápas dneška jest však důkazem toho, jaká nejasnost panuje dosud nejen o tomto, nýbrž i o jiných základních pojmech života společenského a hospodářského; jest však také známkou, že šíření zdravých zásad v tomto oboru a vybavení nejširších mass z nesnesitelné nadvlády stranické frase, jejíhož despotismu nejoblíbenějším rejdištěm bývají právě otázky společensko-hospodářské, kde také nejvíce škody působí, bude ještě mnoho práce vyžadovati. Přičiní-li k tomu tato kniha byť i nepatrnou měrou, přispěje-li aspoň poněkud k tomu, aby si rozeštvané třídy porozuměly a dospěly k poznání, že hospodářský a společenský život má vedle stránky hmotné také vyšší, mravně náboženskou stránku, již nelze bez újmy obecného blahobytu zneužívati, přičiní tím ke správnému pojmu obecného blahobytu, účelu to národního hospodářství, a dosáhne plně svého účelu.

Kniha vzešla z valné části ze školských výkladů, jejichž účelem jest podati jen věci nejpodstatnější a vzbuditi zájem k dalším theoretickému vzdělání, bez něhož všecka sociální praxe, ač také s praxí toho druhu nezřídka se setkáváme, jest stavbou bez základův. Dosažení tohoto účelu, jak školských výkladů, tak i knihy na nich založené, závisí vždycky na tom, podaří-li se podstatné od méně podstatného správně rozlišiti a podaří-li se pro věc podávanou nalézt správnou a srozumitelnou formu. Obé není věci lehkou. Aby při posuzování díla k této okolnosti bylo přizíráno, jest přáním autorovým tím spíše, že postavení jeho, jako katolického kněze, není právě snadné. Jest mu překonati nejen vůbec, a zejména u nás běžný dnes předsek: „*catholica non leguntur*“, nýbrž i předsudky jiného druhu. Duchovnímu, který se zabývá otázkami sociálními, jest se vždy připraviti na to, že narazí na předsek, a to i u těch, u nichž by ho rozhodně býti nemělo, že všecka jeho práce i tohoto druhu jest tendenční, že jest jen prostředkem k dosažení jeho zvláštních stavovských účelův. Jest se mu vždycky připraviti na předhůzku, že se vměšuje v obory cizí, které se ho netýkají a jimž prý ani rozuměti nemůže.

Snad by mohly míti tyto předhůzky jisté zdání oprávněnosti, kdyby se duchovní, zanedbávaje mravně náboženskou stránku otázek společensko-hospodářských, bez potřeby pouštěl příliš hluboko do otázek podružných, zvláštních a ryze odborných. Ovšem, že by pak i ti, kdož tyto námitky činí, měli se stejnou loyálitou dbáti téhož pravidla, pokud jde o stránku mravně-

náboženskou a filosofickou těchže otázek, s čímž bohužel se vždy nepotkáváme. Pojem svobody není u všech týž.

Nikdo však nesmí upírat duchovenstvu právo, ano povinnost, aby všeobecné mravní, náboženské, filosofické a právní zásady, jež ovládají veřejný život a hýbají přirozeně myslí všech, neboť nejedná se o nic menšího, než o uskutečnění blahobytu společnosti, učinilo předmětem svých úvah, a to tím spíše, že neutěšené hospodářské a společenské poměry dneška mají hlavní zdroj svůj v lidském nitru, že tedy v první řadě ten, kdo otázkami duchovními se zabývá, je k tomu povolán, jimi se obírat, jak již jméno jeho „duchovní“ vystižně naznačuje. Církev katolická a její orgánové ostatně podali za dobu svého skoro 2000letého trvání také nejlepší průkaz způsobilosti k této práci. Na dějinném faktu, že církev katolická to byla, která pozvedla pohanský svět z mravní, sociální a hospodářské bídy, že přetvořila starý mateřilistický názor pohanského světa v ideální názor křesťanský, ani sebe geniálnější na cti utrhač církve, ani sebe lesklejší frase nic nezmění. A poněvadž církev katolická má dosud tytéž plodné prvky pravé kultury a všestranného pokroku, jimiž druhdy svět přetvořila, má také právo, ano povinnost jich i dnes ku prospěchu lidstva užít. To se ostatně již uznává i v kruzích, u nichž do nedávna bylo v příčině té slýchati řeč do konce jinou. Pro tuto způsobilost církve, spolupůsobiti svými zásadami při řešení problémů společensko-hospodářských, opíráme úvahy této knihy o neochvějný základ oněch pravd, jež hlásá církev o přirozenosti a konečném cíli člověka. Zásady života společensko-hospodářského, spočívající na těchto základech, nejsou domem na písku, neboť poznání přirozenosti a konečného cíle člověka jest jediné správným východiskem všeho, co se má v zájmu jeho blaha státi, tedy všeho toho, co je úkolem vědy národohospodářské. Nejprve je zajisté třeba znáti přirozenost lidskou a její konečný cíl, a pak teprve lze bezpečně uvažovati o tom, co jest a může býti skutečným blahem člověka. V tom jest nám však nejbezpečnějším vůdcem Kristem zjevené náboženství, jež potvrzuje odpovědi, které nám již nepředpojatý rozum k těmto otázkám dává, a doplňuje to, co nám rozum pověděti neumí, poněvadž otázky toho druhu zasahují také v nadpřirozenou sféru života lidského.

Učení Kristovo je božsky zaručeno a proto neklamno a nejjistějším průbním kamenem všech reformních snah a návrhův, odnášejících se k řešení otázek zmíněných. Cesty k tomuto velikému

cíli mohou být různé, jen východisko a základ jest jeden, daný nepředpojatým rozumem a zjevením Božím. A proto již předem nutno odmítnouti všechny návrhy a reformní snahy, týkající se života společenského a hospodářského, jež jsou zřejmě neslučitelný se zásadami a učením církve katolické, poněvadž těmto odporující nemohou lidstvo vésti k pravému cíli, jelikož ho neznají.

Zásadní myšlenky učení církevního o přirozenosti a cíli člověka, tvora společenského, jež jsou vodítkem našich úvah, jsou as krátce pověděno tyto :

a) Člověk jest bytost konečná, na Bohu Stvořiteli a svém konečném cíli závislá. Jsa bytostí duchovně smyslnou a proto svobodou vůle a rozumem obdařenou, těší se důstojností obrazu Božího.

b) Jeho přirozenost činí ho schopným, snažiti se o dosažení osobního a trvalého blaha jako svého konečného cíle. Tímto cílem člověka jest věčná blaženost, k jejímuž dosažení pomáhá mu církev, Kristem založená, i učením i prostředky milosti, jež jí za tím účelem jejím božským Zakladatelem byly svěřeny.

c) Každý člověk jako svobodná bytost a dítko Boží má nejen právo, nýbrž i povinnost o dosažení svého konečného cíle pracovati. Povinnosti té však dostojí jen tehdy, zařídí-li své jednání dle zákona, kterého se mu Bohem dostalo, pro všechny podstatně mu vlastní životní poměry.

d) Předním a nad jiné důležitým životním poměrem člověka jest jeho vztah k ostatním lidem, či život společenský, poněvadž ho Bůh jako bytost společenskou stvořil a jest Jeho vůlí, aby lidé společně o dosažení svého cíle se snažili. Společenský život člověka jest upraven všestrannou spravedlností, vedle níž jednomu jest se podříditi právu druhého, a doplňuje se blahovolnou láskou všech ku všem. Proto zavazují tyto par préference sociální ctnosti všechny lidi, a lidé jen tehdy, budou-li jich dbáti, dodělají se základu skutečného a trvalého blahobytu.

e) Přirozeností a nadpřirozeným cílem odůvodněná důstojnost všech lidí nedopouští toho, aby ve společenském soužití jednotlivci aneb snad i celé třídy byly pokládány za pouhý nástroj k dosažení blahobytu jen několika jedinců neb třídy, ba není jím ani tehdy, přihlížíme-li k celku lidské společnosti. Společenská zřízení mají být spíše toho druhu, aby všem členům společnosti bylo možno svobodně, jak se na rozumné bytosti sluší, o svůj cíl, skutečný časný blahobyť a věčnou blaženost v Bohu, se snažiti.

V tom jim nejen společenskými zřízenými nijak a nikdy nesmí býti překáženo, nýbrž naopak mají plný nárok na to, aby jimi ve snaze té účinně byli podporováni.*)

Přidržíce se ve své knize těchto základních myšlenek, jež rozum a víra jako spolehlivé a nezvratné pravdy uznává, a uvažuje v jejich zorném úhlu o otázkách společensko-hospodářských, máme za to, že běheme se jedinečně správnou cestou k jejich řešení. Blahobyť národa nelze odhadovati toliko počtem továren a skladů, neboť od těch ke skutečnému blahobytu bývá začasť ještě daleká cesta. Hospodářský a společenský život nezávisí jen na výrobě statků a způsobu jejich rozdělení mezi jednotlivé vrstvy národa, nýbrž spíše na správné odpovědi k otázce, zda vše to slouží také konečnému cíli člověka. A s tohoto hlediska posledního cíle člověka jest nám posuzovati všecku i hospodářskou činnost lidskou. Je-li toho druhu, že cíli tomu spíše jest na překážku, jest jisto, že není správnou.

Vnucovati tento názor, jež v naší knize všude zastáváme, ovšem nikomu nemůžeme, ponechávajíce na vůli každému, chce-li se ho přidržeti a chopiti se pomocné ruky, kterou mu církev podává, aby v labyrintu otázek sociálně-hospodářských nezboudil, aneb ji, jak se nejčastěji děje, velkopansky odmítnouti a ve spleti zmíněných otázek dále blouditi. Co nejrozhodněji však nutno odmítnouti nerudné hlasy těch, kteří smělym slovem odvažují se dotýkati vrozeného práva církve, pozvádati varovného hlasu, odchyluje-li se lidstvo od cesty, jež jedinečně k cíli vede, a vytlačovati ji s pole sociální práce. Hlasy takové jsou známku velmi omezeného, sociálního rozhledu, neboť žádná politická strana se nemůže vykáhati většími důkazy obětavé lásky k bližnímu, tolika památníky nejrozsáhlejší sociální činnosti, jež jsou zajisté nejlepším důkazem správnosti zásad, jimiž nutno otázky společenské a hospodářské řešiti, než církev katolická. A proto se zcela oprávněným sebevědomím mohl napsati největší sociolog na stolci papežském Lev XIII. ve své dělnické encyklice: „S plnou důvěrou pouštíme se do řešení tohoto úkolu“, označiti totiž prostředky k vyřešení bídy současných společenských a hospodářských poměrů, „vědouce, že máme k tomu plné právo, poněvadž je to úkol toho druhu, že nelze jinak příznivého výsledku dosíci, leč jen pomocí náboženství, za spolupůsobení církve“.**)

*) *Fr. Schindler*: Die soziale Frage der Gegenwart (Wien 1905) str. 2. násled.

**) „*Rerum novarum*“ 15. května 1891.

Proto na slovo vzatí znalci společenských a hospodářských poměrův a naprosto žádní stranníci církve katolické, pozorující s hrůzou, kam dospěla dnešní společnost pod praporem církvi a učení jejímu odcizených soustav hospodářských, zbudovaných na nevěrecké filosofii, nejen že uznávají právo církve spolupůsobiti při řešení otázek společensko-hospodářských, nýbrž jí to a právem přímo za povinnost ukládají. Vedle řádně organisované svépomoci a vlivu moci státní připadá při opravách hospodářských, společenských a mravních bludův a závad také církvi velká úloha, poněvadž mnohé společenské problémy s otázkami světového názoru a mravnosti tak úzce souvisejí, že nelze je bez pomoci církve trvale řešiti. Činnost církve v té příčině jest buď nepřímá, duchovní správou, aneb přímá, spoléhajíc na bezprostředním zásahu církve v otázky zmíněné, jenž se řídí mravním zákonem, nejvyšší to normou veškeré činnosti lidské.

Církev kráčela vždy v čele duchovných proudů lidstva, a tohoto postavení nesmí se vzdáti ani tam, kde se jedná o otázky sociálně hospodářské, i kdyby z něho moderní nevěrou tím neurvaleji byla vypuzována, čím menšími výsledky toho, co pro lidstvo vykonala, se může nevěra vykáhati. Církvi se nelze vzdáti spolupůsobení při řešení otázek těch proto, poněvadž v tom spočívá veliká část jejího poslání a poněvadž by tím, nehledíme-li ani k její kvalifikaci, víra a časné, nezřídka však i věčné blaho věřícího lidu hradilo škody této nemístné povolnosti.

A to opravňuje duchovenstvo k pracím v oboru sociálně hospodářském a jest dalším důvodem této knihy.

Látku k těmto Základům skýtaly spisy autorů směru křesťansko-sociálního, aneb těch, kteří aspoň nepřátelsky proti církvi nevystupují. Neuvádím jich zde jmenovitě, poněvadž je více méně úplně cituji na příslušném místě pod čarou. Nelze však s povinným díkem nevzpomenouti dosud nedokončeného díla slovutného národohospodáře P. Jindřicha Pesche S. J. „Lehrbuch der Nationalökonomie I. (Grundlegung 1905), II. a III. (Allgemeine Volkswirtschaftslehre 1909 a 1913), vydaného u Herdera ve Frýburce Br., jemuž děkuji tyto Základy mnohou ze svých statí a autor za mnohý vzácný pokyn a pochopení důležitějších částí podstaty života hospodářského.

Dílu Peschovu, jež neslouží pouhé zvědavosti, nýbrž duchu, bude zachováno čestné místo na dlouhou dobu v dějinách vědy

národohospodářské, byť i z mnohých stran bylo umlčováno z důvodů ovšem nikoli věcných, nýbrž svrchu již vzpomenutých.

J. Pesch vybudoval jednotnou soustavu nauky národohospodářské, již se i tyto Základy přidrží. Soustavu tu ovládá idea sociální spravedlnosti, jejímž předmětem jsou nejen jednotlivci, nýbrž i jejich užší i nejširší společenské celky. Princip solidarity vzájemnosti, jest tomuto systému nejvyšší a poslední organizační zásadou národního hospodářství, system pak na něm spočívající a odtud také solidarismem zvaný jest prostředkujícím systemem mezi individualismem a socialismem, jest skutečným sociálním systemem práce, jak se také nazývá. Kniha Peschova plně souhlasí s výrokem encyklik Lva XIII., se spisy Kettelerovými, se sociální reformou a osvědčenou politikou křesťansko-sociálních stran v Německu a Rakousku a s výbornými články Státního slovníku Görresovy společnosti; jest tedy její katolické stanovisko mimo všechnu pochybnost.

Tyto Základy, nehledíme-li ani k tomu, že mají své nedostatky, vždyť je to jeden z prvních pokusů v naší katolické literatuře, nemohou ovšem, již pro svůj daleko skromnější rozsah, díla Peschova nahraditi; to však není také jejich účelem.

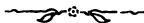
Při vědě, která je dosud v proudu vývoje, jak tomu ve vědě společenské a do jisté míry i ve vědě národohospodářské, je zvláště důležité, podati novou knihou nejen obsah toho, co jest, nýbrž dáti také podnět k samostatnému uvažování, přispěti k orientaci těch, kdož bedlivě si všímajíce neutěšených jevů dnešního hospodářského života mohou zvolati s Ciceronem: „habeo, quem fugiam, quem sequar, non habeo“ a tak přispěti k uklidnění vzedmutých vln společenského života a k zavedení takového řádu, který by byl s to, aby dostál všem oprávněným požadavkům těch, kteří jeho nesrovnalostmi nejvíce trpí. O to se jedná těmto Základům na prvním i posledním místě, a nikoliv o to, aby byly knihou po všech stránkách úplnou. Neméně však jde ji také o to, aby byla prostředkovatelem přesvědčení, že jako v životě vůbec, tak i v životě hospodářském zvláště jest učení Kristovo jedině bezpečnou vůdčí hvězdou, která jedince i celou společnost vede v jistý přístav nejen vnitřního uspokojení, nýbrž i trvalého vnějšího blaha, a proto že otázky mravně-náboženské nesmějí ani ve vědě národohospodářské býti pokládány za jakousi quantité negligible, byť se tak dnes obvykle dělo.

Ke konci jest mi dostáti milé povinnosti srdečného díku

XIV

všem, kdož mi při vydání knihy byli účinně nápomocni. Jest to zejména slavné ředitelství Dědictví sv. Prokopa, jež ji ochotně svým nákladem vydalo a na rok 1913 za členský podíl určilo, njdp. apoštolský protonotář Dr. Josef Tumpach, metropol. kanovník u sv. Víta v Praze, a vsdp. Václav Müller, sídelní kanovník Vyšehradský, kteří ryzosti jazykové a vnější úpravě knihy vzácnou péčí věnovali, a k. a. knihtiskárna Rohlíčka a Sieverse, jež vzorně dílo mé vypravila.

Dr. Alois Soldát.

NÁSTIN
ZÁKLADŮV A VŠEOBECNÝCH ZÁSAD
SPOLEČENSKO-HOSPODÁŘSKÝCH.

KNIHA PRVNÍ.

O NEJDULEŽITĚJŠÍCH ZAKLADNÍCH POJMECH A SYSTEMECH NÁRODOHOSPODÁŘSKÝCH.

KAPITOLA I.

ZÁKLADNÍ POJMY NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ.

§ 1. Hospodářství, hospodářská činnost a její pohnutky, potřeba a spotřeba.

Podstatu hospodářství národního, soukromého a hospodářství vůbec nejlépe si uvědomíme, představíme-li si, odkud dnešní domácnosti své potřeby hradí. Všecky díly světa dodávají látku nejen našeho oděvu, nýbrž i pokrmu. Americká bavlna se v Anglii zpřede, ve Švýcarsku utkává a jinde potiskne, a prošeďší rukama několika obchodníků dostane se teprve do našich domácností, a každá ruka, kterou procházela, přičinila k ní kus své práce, zvýšila její hodnotu, vzala však za to od příštího vlastníka látky svou odměnu. Mnohem komplikovanější byl by obraz, kdybychom si povšimli ještě toho, čeho je třeba ke zhotovení oděvu vedle látky, z kolika a jak rozmanitých továrních odvětví to pochází. Staťtováren zaměstnáno je tiin, co ve své domácnosti potřebuje prostý dělník, kdežto volný syn amerického pralesa sám se postará o to, čeho obyčejně potřebuje, a jen výjimkou dostává se mu některých věcí odjinud. Jeho hospodářství jest jedinečné, jakým bylo i hospodářství našich pradávných předků; není účasten ohromného koloběhu statků, jež způsobuje hospodářství národní.

Že však jsme účastni výrobků cizích zemí, jest možno jen za mnohých předpokladů, jež jsou výslednicí četných vynálezů, ke kterým lidstvo teprve za staletí dospělo, a jež jsou nám stále s užitkem, aniž jsme si toho vždy vědomi. Právem dí Bedřich Bastiat, že kulturnímu člověku bylo by po staletí pracovati, kdyby si měl pořídit to, čeho jen po jediný den užívá. Proto se klame sociální demokracie, tvrdí-li, že dělník není účasten požehnání kultury.

A jako kulturní člověk užívá práce jiných, tak zase sám pracuje pro jiné. Zedník staví dům, kterého nebude obývat, německý strojník konstruuje stroj, určený pro Japonsko; nádeník kope tunel, kterého ještě po staletích bude používáno atd. Každý však běže hned mzdu za svou práci, která jiným slouží a sloužiti bude. Tímto způsobem jest činnost nejen různých dílů světa, nýbrž i různých generací úzce spjata, a soukromé hospodářství kulturních zemí není jako druhy osamoceno, nýbrž jest v proudu nejrozmanitějších mezinárodních stykův. Je to oko veliké sítě, zub jednoho kolečka komplikovaného mechanismu, aneb lépe řečeno, buňka organismu, která osmosou a endosmosou vyvíjí samostatnou životní činnost, ustavičnou výměnou se sousední buňkou potravu přijímá a zase skýtá, jsouc osamocena hyne, kdežto v souvislosti s ostatními buňkami, jako součást živoucího organismu, vyšších úkonů je schopna. Povrchní pozorovatel netuší vnitřní souvislosti mezi činnostmi jednotlivých soukromých hospodářství, a je třeba hlubšího badání, má-li se dospěti k poznání souvislosti mezi příčinou a účinkem. Jako v medicíně má anatomie a fyziologie za účel stanoviti jednotlivé součásti, z nichž se tělo skládá, a podati výklad jejich souvislosti a funkcí, tak zkoumá i věda národohospodářská celý hospodářský průběh a souvislost jeho příčin a účinkův *).

To, co hospodářskou činnost vzbuzuje a v běhu udržuje, jsou potřeby, i jest nám tedy jednati nejprve o tom.

Každá činnost, která se odnáší k úkoji potřeb, je hospodářská. Proto však věda národohospodářská nezabývá se veškerou činností, nýbrž jen tou, jejímž předmětem jest úkoj potřeb hmotných. Činnost duchovního, lékaře, učitele atd. je jistě činností hospodářskou; tím však není řečeno, že by se věda národohospodářská měla zabývatí všemi těmito činnostmi. Úkoj potřeb duševních chová v sobě jisté zvláštnosti, zasahuje tak mimořádně v jiné obory, že by se nauka národohospodářská zcela rozptýlila, kdyby se měla i na ně vztahovati. Určité vymezení není ovšem možné, není ho však také třeba.

1. Záměrná a stálá činnost lidská za účelem opatření vnějších statků, sloužících úkoji a zabezpečení potřeb pro jistou dobu (hospodářská perioda), řízena zásadou hospodárnosti, t. j. náklady nejmenšími dosíci výsledků pokud lze největších, slove hospodářstvím.

*) *J. Conrad, Grundriß zum Studium der politischen Ökonomie* (Jena 1902), I. 1. násl.

Ačkoli přímým účelem hospodářství jest opatření a zabezpečení hmotných statků, přece jest také podmínkou duchovního pokroku a mravního zušlechťení, poněvadž je známo, jak úzce souvisí zabezpečený hmotný blahobyt s pokrokem civilisace. Vedle náboženství a mravnosti, věd a umění jest hospodářství podstatnou součástí kultury, nenabývá-li ovšem nad těmito vrchu do té míry, že by je účelům svým zcela podmaňovalo a zatlačovalo. K pojmu hospodářství nenáleží však jen pojem výroby statků, nýbrž i zachování jich na určitou dobu a konečná spotřeba, jež jest posledním cílem hospodářství; výroba sebe dokonalejší jest jen jeho prostředkem.

2. Hospodářská činnost jest odvětví lidské činnosti vůbec a má za předmět opatření nezbytných hmotných statků jen pro jednotlivé chvíle, vyrovnávajíc a v soulad uvádějíc zásoby statkův a potřeby, výdaje a příjmy. Je to užší pojem než hospodářství, neboť toto jest organizací hospodářské činnosti, která je dnes jen činnosti nabývací, ač každé opatrování zevních statků není činností hospodářskou. Každá hospodářská činnost má dvojí stránku: činnost technickou, jejímž cílem jest opatření určité statky aneb požitky v náležitém množství a jakosti, v pravý čas a na pravém místě (technika), a činnost hospodářskou (v užším smyslu) čili ekonomiku, jež bdí nad zachováváním zásady hospodárnosti v technice, nad zachováváním žádoucího poměru mezi náklady a prospěchy. Ekonomika tedy určuje meze a cíle činnosti technické, vedouc a ovládajíc ji. Jako není hospodářství bez činnosti technické, tak není bez ekonomiky trvale zdárných výsledků techniky. Technicky lze provésti velmi mnoho, co hospodářsky jest nemožno. I ze sebe méně cukernatých plodin lze vyrobiti cukr, i ze sebe chudší rudy vyrobí hutnická technika ryzí kov, ale s obětmi, které konečný užitek značně převyšují, a proto hospodárnost činnostem takovým brání *).

Původ hospodářské činnosti tkví v potřebách. Potřeba ve smyslu objektivním jest nedostatek prostředků k cíli vedoucích. Jakmile nedostatek pocítujeme, ihned spojuje se s pocitem tím přání a snaha nedostatku tomu odpomoci. Je tedy potřeba v subjektivním smyslu pocít nedostatku, spojený se snahou, aby byl odstraněn. Skutečné jeho odstranění slove úkojem potřeby. Vzrůstem potřeb vzrůstá přirozeně také činnost hospodářská.

*) J. Kaizl, Národní hospodářství, Praha 1883, str. 8.

S pojmem hospodářství úzce souvisí pojem hospodaření. Při prvním však spočívá těžiště v opatření statků, kdežto při druhém ve spotřebě statků. Tak hospodaří na př. žena v domácnosti, spotřebující statky, hospodářskou činností mužovou nabyté, a je podmětem a nositelem hospodářství. Koná-li však tuto práci za mzdu v domácnosti cizí a tak si opatřuje existenční prostředky, vyvíjí pro sebe činnost hospodářskou, byť i pro toho, jemuž domácnost vede, byla stranou spotřebující, hospodařící. Tak se dnes pojmy hospodářská činnost a hospodaření přímo rozbíhají. Hospodářská činnost jest činnost pro hospodářství, nikoli v hospodářství (aspoň ne ve vlastním), hospodářství je však organizace spotřeby statkův *).

Hospodářská činnost lidská podléhá jako všecko lidské konání rozumu, jak tomu svědčí již slova definice, že je to činnost záměrná t. j. dle určitého plánu, a tím liší se podstatně od péče o ukojení potřeb, s níž se setkáváme u zvířat. Jsou stavitelé, kteří mnohem hůře staví než včela, vlašťovka aneb bobr, avšak i nejhorší lidský stavitel liší se od nich tím, že provádí stavbu dle jistého plánu, který účelu jejímu vyhovuje a dle toho ji mění, byť někdy i zvráceně.

Jsa bytostí omezenou, nemá člověk sám v sobě vše, čeho mu třeba k životu a jeho rozvoji; aby žítí mohl, jest mu třeba statků vnější přírody. Člověk Ikaros, byť se i k nebi vznesl a k hvězdám pronikl, zkoumajе složení jejich, zase spadne na zemi; jsa vázán hmotným tělem a jeho potřebami, jest odkázán na statky přírody, jež si z vůle Tvůrce svého má podrobovati. A tak jsou již při stvoření položeny základy k jeho hospodářské činnosti **).

Panství člověka nad přírodou není však neomezené; nemůže statky vezdejšími nakládati libovolně, nýbrž nabýváje a upotřebuje jich, vázán jest vůlí Boží. Ač mu příroda skýtá vše, čeho mu třeba, neskýtá mu toho přece tak, jak toho potřebuje, a v tom jest základ veškerá vyššího kulturního snažení člověka. Poněvadž potřeby stále znova doléhají a prostředky k jich ukojení nejsou trvalé, jest člověku po celý život býti hospodářsky činným. Celek stále vzrůstajících potřeb a pokračujících zřízení, jež slouží jejich

*) K. J. Fuchs, Národní hospodářství, přeložil J. Vystyd. Praha 1910, str. 21.

**) Rostež a množte se a naplňte zemi a podmaňte ji, a panujte nad rybami mořskými a nad ptactvem nebeským i nade všemi živočichy, kteří se hýbají na zemi (1. Mojžiš. 1, 28.).

úkoji, slove kulturou, která ve své podstatě není leč bojem člověka s přírodou a jeho konečným vítězstvím. Ve vzrůstu potřeb a jejich zjemnění tkví rozvoj lidské kultury hmotné i duševní, a poněvadž se zvýšenou hospodářskou činností je v příčinné souvislosti i úkoj hmotných potřeb, lze říci, že pokrok v činnosti hospodářské, základ to hmotného blahobytu s jinými ovšem ještě faktory, podmiňuje vzrůst pokroku a hmotné kultury vůbec. Jakkoli jsou potřeby individuálně co nejrozmanitější, přece lze v nich znamenati jisté skupiny, jež mají důvod jednak v poměrech přirozených (potrava, obydlí, oděv), jednak v zakořeněných názorech a zvycích toho kterého národu a jeho tříd, čehož výslednicí jest průměrná životní míra, která je pro jejich hospodářský život nad jiné důležitá. Životní míra roste s postupující kulturou (zákon o vzrůstající spotřebě a hospodářské činnosti), a to jak kvantitativně, t. j. že nových potřeb stále přibývá, tak i kvalitativně, t. j. že potřeby lidské stále se zdokonalují a zjemňují. K tomu ovšem jest třeba zvýšené hospodářské činnosti, jež čím dále tím ve větší míře si zevní svět statků podrobuje. Vývoj ten náleží kulturním dějinám, jež nás poučují o stálém pokroku a zvýšení hospodářské činnosti lidstva. Domácí zařízení Karla Velikého, vládce Evropy, nedosahovalo ani té míry, s níž setkáváme se dnes v poněkud jen lépe situovaných rodinách občanských. Úprava pokrmův, oděv, zařízení bytové, světlo, otop a tisíce jiných potřeb domácího života, dnes skoro každému příslušníku civilisovaných národů nezbytných, vzrostly tak, že dnešní úkoj potřeb domácnostních je zcela jiný, než býval ještě před padesáti lety, proto činnost v tom směru valně vzrostla. Vzrůst potřeb není zjevem sociálně chorobným, avšak není vždy známkou pravého pokroku a mravního zdokonalení člověka, aniž příznakem jeho štěstí. Pravým pokrokem jest jen tehdy, běže-li se střední cestou, jinak zvrhne se v poživavost lidstvu stejně osudnou, jako osudnou jest i taková umírněnost v potřebách, kterou lze zváti již kulturním úpadkem. Vzrůst potřeb nesmí býti jednostranný, odnášeje se jen k nižšímu životu člověka, poněvadž není žádoucím statkem člověka, bytosti mravní a Tvůrci svému zodpovědné, jen to, co uspokojuje toliko jeho hmotnou stránku. Příklady tohoto zvráceného názoru o kultuře podávají dějiny nadbytek. Jakmile nesly se snahy společnosti jen za pouhým tělesným požitkem do té míry, že tím její mravně-náboženský život, který je v člověku představitelem všeho vyššího snažení, byl potlačen, byl přirozeným toho následkem úpadek společnosti, která přes všechny

kulturní vymoženosti propadla konečně hrubosti mravův a tím i hmotné záhubě.

3. Na otázku, které jsou to síly, jež nás v hospodářskou činnost uvádějí a nutí k tomu, abychom se starali o ukojení potřeb svých, odpovídáme, že to není jen zřetelnost (ať hrubý egoismus, aneb dobře pojatý vlastní zájem), jak se druhdy za to mělo, nýbrž celý komplex psychologických pohnutek a sil, jež srdce člověka naplniti mohou. Žádná z těchto pohnutek není ve sporu se zásadou hospodárnosti; není žádné, která by jí výhradně dosti činila, všechny ostatní vylučujíc. Přesné účtování a rozvaha nákladu a užitku není neklamným znamením egoismu. I skutky mílosrdenství bývají ovládány snahou po dosažení největšího úspěchu nejmenším nákladem. Pokládá se sobectví za jediný možný motiv hospodářské činnosti, znamená směřovati zásadu hospodárnosti se sobectvím, což jest ovšem nesprávné. Zásadou hospodárnosti musí býti proniknuto každé hospodářství, má-li vůbec býti hospodářstvím; sobeckým činí je teprv účel, jemuž samo, vlastně jeho výtěžek sloužiti má.*). Také egoismus, čímž ovšem nerozumí se bezmezná sobětnost, snažící se bezohledně jen o vlastní prospěch se škodou jiných, hlavně však pud sebezachování pudí nás, abychom se o ukojení potřeb svých starali. Rozumný pud sebezachování, který nabádá nás k činnosti hospodářské, neomezuje se jako pud sobětnosti jen na vlastní osobu hospodářsky činného, nýbrž přizívá také k sociální vrstvě, které hospodařící podléhá náleží. Proto jedná nezřídka velmi hospodárně ten, kdo vlastním soukromým zájmům nedává přednost před zájmy své společenské vrstvy, neboť je mu to začasť s mnohem větším užtkem, než kdyby snažil se o osobní zisk, a to snad na úkor svých bližních.

Vedle pudu sebezachování, nejmocnější to páky hospodářské činnosti, jsou ještě jiné její motivy a hybné síly**). Domněnka, že egoismus jest jedinou pohnutkou hospodářské činnosti a že jen jím, jako specificky hospodářským popudem duševním lze vysvětliti veškeré jevy života hospodářského, je chybná, neboť takové specificky hospodářské síly psychologické vůbec není. Zřetelnost není jediným přirozeným organizačním principem života hospodářského, jak hlásal individualismus, a proto uvedení této nauky v praxi tak ošemetně zklamalo. Toužená harmonie, jež měla

*) *Kaizl* l. c. str. 26. násl.

**) *Jul. Wolf*, *Nationalökonomie als exakte Wissenschaft*, Lipsko 1905 str. 1.

vzejí ze soutěže zájmů, prohlášením egoismu za jediný motiv hospodářského snažení se nedostavila, nýbrž nastal pravý opak. A proto nelze egoismus míti za jedinou vzpružinu hospodářské činnosti a podmínku, bez níž zdar společnosti je nemožný. Osobní zájem staví jedince proti jedinci, odlučuje jednoho od druhého, drobí společnost v atomy, které politicky jsou spojeny jen mechanickým svazkem státního práva a hospodářsky jen směnou a obchodem. Vedle pudův egoistických ovládají hospodářskou činnost naši také takové pudy, jež plynou z povahy člověka, jako tvora společenského; je to altruismus, vedle žádosti vlastního prospěchu duch pospolitosti, vedle zášti a závisti láska k bližnímu a vedle samolásky láska k rodině, národu a bližnímu vůbec.

Uvažuje o těchto motivech hospodářské činnosti, dochází Schäffle ke třem jejím organizačním zásadám: principu soukromohospodářskému, veřejno-hospodářskému a charitativnímu (neúplatné obětování statků a služeb pro jiné). V proudech dějinných nabývá brzy ten, brzy onen vrchu. V oboru soukromohospodářském převládá mezi pohnutkami hospodářské činnosti ovšem egoismus.

4. Všimněme si roztřídění potřeb.

Potřeby lidské, jež jsou tak rozmanité jako život sám, jsou jevem o dvojí stránce. Jednak jsou pocitem nedostatku, jednak pobídkou naší činnosti, bychom nedostatku tomu čelili. Všechny nehlásí se o své ukojení stejnou silou, a dle měřítka jejich důtklivosti je hlavně třídíme. Rostoucí moc člověka nad přírodou, mohutnění pospolitosti mezi lidmi, kulturní pokrok a jiné příčiny mají vliv nejen na způsob, míru a pořad úkoje, nýbrž i na potřeby samy. Jsou potřeby *animálně vegetativné* s tvorstvem i rostlinstvu společné, *smyslové*, jež pocituje zvíře i člověk, a *rozumové* jen člověku vlastní, jichž má tím méně, čím duševně níže stojí, máje za to tím více potřeb obou prvních kategorií, jež z té příčiny nazýváme potřebami nižšími naproti potřebám rozumovým, vyšším, čili jinými slovy, rozlišujeme mezi potřebami *hmotnými* a *duševními*. Prvotný zdroj potřeb odnáší se u člověka i zvířete jen k životu tělesnému. Kdežto však u zvířat potřeby na prvotný úzký kruh se omezují, vzrůstají s člověkem a s vývojem jeho rodu, takže z malého počtu původních přirozených potřeb vzrostl nesčetný počet stále se měnících potřeb hmotných i duševních.

Z potřeb těch člověk mnohé ukójiti musí, má-li si život zachovati, a proto slovy *přirozenými* (potřeby prvotné exi-

stence: potrava, oděv, obydlí a j. v.). Jiné je nucen ukájeti, aby možným byl život jeho společenský, jsou nutny k jeho přiměřené existenci, a proto je jmenujeme potřebami existenčními. K těm patří též i deální potřeby lidí kulturních, jež spadají v kategorii potřeb duševních a týkají se zušlechtění rozumu, vůle a citu. Jak přirozené, tak i existenční potřeby (a tyto aspoň u lidí kulturních) zoveme potřebami absolutními naproti potřebám vztažným neboli umělým. Ukojení prvních k zachování fyzické existence je nezbytno, ukojení druhých je třeba k dosažení životní míry, které se jistá osoba a společenská třída, již náleží, přidržuje. Potřeby vztažné ukojeny býti mohou teprve v řadě druhé, ač potkáváme se i s tím, že někdy bývají i na újmu potřeb absolutních ukájeny, jen aby zachována byla na venek životní míra toho kterého stavu společenského. Existenční potřeby, jež plynou ze sociálního postavení potřebného a jichž míti nemusí, kdo takového postavení nemá, byť se i tomuto zdály potřebami pouze vztažnými, jsou pro onoho přec potřebami existenčními.

Dle toho, je-li podmětem potřeb jedinec, ať beze všech styků se společností nebo ve společnosti žijící, aneb jistý společenský celek, rozdělujeme potřeby, jež z pospolitosti lidí vyplývají, v potřeby osobité neboli individuální a potřeby pospolité. S potřebami pospolitými, k nimž zejména patří potřeba právního řádu, veřejné ochrany, úpravy, peněz, měr a vah atd., nemají se směřovati potřeby obecné, t. j. potřeby osobité u všech anebo většiny jednotlivců se vyskytující, jež jsou tedy všem společny. Někdy jest hospodářsky prospěšno tento druh potřeb ukájeti po způsobu potřeb pospolitých společně (školy, veřejné knihovny, plynárny). Jméno samo již naznačuje, co rozumíme potřebami nutnými a odkladnými, trvalými a dočasnými, stálými a proměnlivými (závisí na jistých okolnostech), zdánlivými a skutečnými. Úkoj potřeb zdánlivých t. j. takových, jež neodpovídají skutečné, nýbrž jen zdánlivé potřebě, není vždy mravně dovolen. Potřeba pokrmu a nápoje je potřeba stálá, kdežto potřeba umělého tepla je nutnou a do jisté míry stálou jen v krajinách studeného pásma, jinde jest to potřeba odkladná, případně dočasná. Podle původu potřeb činívá se též rozdíl mezi potřebami vrozenými a získanými. Tyto zakládají se na výchově a kulturním stupni společnosti, v níž potřebný žije, vrozené pak na přirozenosti lidské. Civilisovaný Evropan má mnohem více potřeb, než africký Křovák. Měřítkem potřeb

děti jsou potřeby domu otcovského. Na vyšších stupních společenského a osvětového vývoje setkáváme se teprve s potřebami ideálními neboli kulturními.

Člověk ukáží potřeby své buď bezprostředně sám, aneb pomocí cizích služeb, hmotnými předměty vnější přírody, jež jsou jako samy potřeby nejrozmanitějšího druhu, aneb výkony lidskými. Přírodní energie s prací lidskou stělesňuje se v jistých hmotných předmětech, nebo zřízeních, zvaných statky. Přiznávají-li se jim ve společnosti určité hodnoty, slovou statky hospodářskými. O těch však později.

Avšak i samostatné výkony lidské bez určitého podkladu hmotného, slouží-li k ukojení lidských potřeb, mají hodnotu a jsou statky, jakmile jich jistá společnost vymáhá a pro jisté účely své je za potřebné uznává. Takovými jsou na př. výkony náboženské, vědecké, umělecké, lékařské, úřední, osobní služby atd.

Hospodářské statky a hodnotní výkony lidské, poslouživše určitým potřebám, pozbývají buď zcela nebo z části své úkojné způsobilosti, a nehodí-li se pak vůbec k úkoji potřeb, říkáme, že se spotřebovaly. Mohou-li sloužiti však ještě těmže potřebám, ale jen v míře zmenšené, nebo potřebám jiným menšího řádu, říkáme, že se opotřebovaly, že hodnota jejich se zmenšila (na př. šat nošením, stroje prací na nich konanou, dům obýváním atd.). A v tom záleží rozdíl mezi spotřebou úplnou a částečnou.

Od úplné spotřeby, kde upotřebení statku od spotřeby nelze oddělovati, a jehož užití je zároveň spotřebou, nutno lišiti použití statku resp. výkonu lidského k nabývání statků jiných, při čemž může ovšem statek použitý zcela zaniknouti; jeho hodnota však tím nezanikla, nýbrž objeví se, a to snad ve zvýšené míře, ve statku novém. Tímto způsobem zanikají jednotlivé statky buď vůbec, jako tomu bývá při výrobě (surovina, uhlí atd. v továrnách), a to je spotřeba technická, nebo pouze přestávají býti statkem pro jednotlivce, jako tomu při směně a jakémkoli nevýrobním těžení. Tato spotřeba je individuální, jak příklad toho podává spotřeba peněz k opatření statků jiných. Peníze mění tu jen svého vlastníka, kdežto jejich látka a platební funkce ve společnosti se nezměnily. Kromě spotřeby technické (při výrobě) a hospodářské (pro úkoj potřeb vůbec) může nastati částečný aneb úplný zánik statků, dříve než jich bylo použito, také přirozeným rozkladem, jako tomu při různých energiích animálních a vegetabilních, rozptýlením nebo strávením nehodami, na příklad ohněm.

Konečně ztrácejí statky na úkojně hodnotě své změnou společenských zvyků spotřebních, jak nejlepší příklad toho vidíme na tak zv. zboží modním. Vše to praví, že jen úplatné zaopatření přivlastnitelných, zevních statků, k ukojení našich potřeb nutných, a to použitím (vydáním, opotřebením, spotřebou) jednoho neb více statků jiných, je hospodářskou činností. Činností tou sice nového statku nabýváme, jest nám však zaň vydati nebo spotřebovati statky jiné.

Potřeba je veličinou proměnlivou, subjektivní. Poněvadž však člověk pokud žije má jisté potřeby, jež se stále opětuji, což platí i o poměrech, v nichž žije, jest hospodařícímu na toto faktum se ohlížeti, neboť statky, jimiž tyto potřeby ukojujeme, jsou ceny trvalé. A byť bychom i o nějaký statek nestáli, nepocíťující okamžitě jeho potřeby, přece nelze mu hospodářského významu odeprít, mohou-li ho jen jiní potřebovati. Skutečnost, že tytéž potřeby mají současně mnozí lidé, jest pro lidstvo proto velevýznamna, že stejně potřební vždy a všude spojenými silami o ukojení společných potřeb usilují, a proto lze říci, že dějiny pospolitých (kollektivních) potřeb jsou dějinami světovými.

Počet potřeb jedince nelze stanoviti, všechny však lze pojati ve tři rozsáhlé skupiny. Každý hospodářsky činný nabývá statků za tím účelem, aby je ve svém soukromém hospodářství spotřeboval. Jak v hospodářské činnosti tak i v hospodaření má nejrůznější potřeby. Jsa si vědom své konečnosti a slabosti, pocíťuje potřebu obírat se také otázkami náboženskými. Do těchto tří skupin lze zařaditi všechny lidské potřeby. Jsou to potřeby, jichž vyžaduje organisace spotřeby (hospodaření), skupina potřeb, vyskytujících se při opatrování statků, či organisaci hospodářské činnosti, a skupina potřeb náboženských. Toto rozdělení není ovšem nijak určitě vymezeno a přesno, poněvadž skutečný život nezná schemat, nýbrž jen jedince a jednotlivé jevy.

Osamocený člověk, jsa si vědom slabosti své izolované síly, má-li překonati větší obtíže, opatřuje si statky, instinktivně přimyká se k sobě rovným t. j. k těm, kdo stejné potřeby pocíťují. Tato spojení lidí za účelem snazšího, aneb jistějšího úkoje potřeb jsou buď svobodná nebo nucená. Ona jsou povahy soukromé, tato veřejné (obce, státy). Ve všech třech zmíněných skupinách potřeb setkáváme se s nucenými společnostmi. Takovými jsou nucené skupiny příslušníků téhož vyznání (různé společnosti náboženské), nucené skupiny příslušníků téhož povolání, jakými byly a jsou různá společenstva výrobní, a nucené skupiny lidí, žijících v jedné obci,

okresu, státu, ano i ve spojení více států (spolkové státy). Ve všech těchto případech je pojítkem lidí, ve společnostech těchto žijících, společenství jistých zájmů (potřeb), a všechny boje těchto různých společenských skupin, jakož i války národův a států, mají příčinu svou v tom, že se strany jedné došlo se k poznání (ať správnému čili nic) o společenství jistých zájmův a plynoucí z toho nutné snaze po spojení, kdežto strana protivná, sledujíc zájmy jiné, toto společenství prvních popírá. Toto společenství zájmův a na něm spočívající zvrstvení obyvatelstva bylo a jest světodějného významu nejen v oboru tak zv. vnější politiky, nýbrž i uvnitř jednotlivých států, zemí a národův*). Tak bylo stavovské zřízení středověké přemoženo absolutismem 17. a 18. věku a založeno teritoriální zvrstvení obyvatelstva dle provincií, krajův a okresův. Přítomná doba snaží se zase o zvrstvení stavovské, jako stejně oprávněného faktora.

Potřeby ruší nás z klidu a nutí nás k osobním (práce) a věcným (kapitál) obětím, jsouce tak podmínkou naší hospodářské činnosti a kulturního pokroku. Kdybychom nepocítovali potřeby dívati se na umělecké dílo, čísti dobrou knihu, poslouchati ušlechtilou hudbu a zpěv atd., jak bychom se byli v životě kulturním opozdili! Ve vzrůstu potřeb a jich zjemnění tkví rozvoj lidské vzdělanosti, a poněvadž všichni lidé jsou oprávněni, ba povinni účastniti se kulturního pokroku, proto mají také všichni míti účast na zvýšených potřebách. Je-li však toto zmnožení a zjemnění potřeb také vždy štěstím pro člověka, jest jiná otázka, již se národohospodářství nezabývá, ač i té by si všimati mělo. Než i přes to jest jisto, že kulturní rozvoj pokolení lidského, k němuž každý má pracovati, opravňuje nás k tomu, abychom se trvale a bezpodmínečně neomezovali na pouhý úkoj potřeb existenčních, leč jen z důvodů křesťanské dokonalosti, která záleží v dobrovolné chudobě. Tu však pochopiti dovedou jen nemnozí a nad to je pouhou radou, a proto nijakým nebezpečím pro život hospodářský, jak se toho, ovšem marně. mnozí národohospodáři obávali, církvi kvietismus vyčítajíce. Čím komplikovanější jest život, tím četnější a intenzivnější jsou jeho potřeby, jež ukájíme buď bezprostředně aneb pomocí osobních služeb cizích hmotnými předměty zevní přírody, jež ve smyslu tom zoveme zevními statky na rozdíl od statků vnitřních.

Řekli jsme, že člověk vzdělaný má mnohem více potřeb než člověk nevzdělaný, a ten zase potřebuje mnohem více než zvíře, jež po-

*) *Fr. Kleinwächter* : Lehrbuch der Nationalökonomie (1902), str. 8. násl.

třebuje mnohého, čeho netřeba rostlině. Důkazem podstatné povýšenosti člověka nad zvíře jsou jeho stále stoupající potřeby, jež kráčí ruku v ruce s jeho vzdělaností, a známá okolnost, že ukáží je čím dále tím vhodněji, čehož u zvířete není. Hospodářská činnost tedy jest činností specificky lidskou, je to *actus humanus*, čin rozumem a svobodnou vůlí ovládaný, jehož schopna a za nějž zodpovědna jest jen bytost rozumná. Jest to činnost přičetná. Zvířeti skýtá bez hospodářské činnosti stůl přírody vše, čeho potřebuje, člověk však činí dosti svým potřebám záměrně, oceňuje je i prostředky, úkoji jejich sloužící. Podivuhodná práce a stavba včely, mravence a jiných tvorů jest dnes právě taková, jakou byla na počátku, kdy z ruky Stvořitelovy vyšly. Jen člověk stále pokračuje, využívá k úkoji potřeb svých čím dále tím účelněji sil přírodních, jak to byl Bůh na počátku, odevzdávaje mu zemi ve vladavství, ustanovil. Bůh však statků zevní přírody ani mezi jednotlivce nerozdělil, aniž kde vůli svou projevil, aby je lidé společně drželi a jimi společně hospodařili. A tak je vnější forma této nadvlády lidské nad přírodou ponechána lidem a jejich řádům; ty však, mají-li se srovnávat s vůlí Boží, mají býti takové, aby každý nějakým, svým vlohám a silám přiměřeným způsobem vlády nad světem a jeho statky účasten býti mohl. Svědčí tedy potřeby člověka jak o slabosti tak i povýšenosti jeho nad ostatním tvorstvem. Mluvíme zde ovšem jen o potřebách skutečných, nikoliv o takových, jež odpovídají jen zdánlivému nedostatku, a proto mají také potřeby své meze. Jako nelze národohospodáři učiniti řeholní askesi nejvyšším principem hospodářského pokroku, tak jest mu též odmítnouti všelikou nemírnost v potřebách, zejména v potřebách zdánlivých. „Hospodářství nesnaží se o bezúčelné stoupání potřeb“, dí Schäffle, „nýbrž o jejich rozšíření do té míry, aby člověk dospěl svého rozvoje, postupuje od nejdůležitějších k méně důležitým“.

Věda národohospodářská častěji se dopustila té chyby, že každé rozmnožení potřeb s povděkem vítala, a přec smí schvalovati jen rozmnožení potřeb, jichž ukojení je možné, člověka umravňuje a v pravdě šťastným činí. Že pouhé stoupání potřeb, životní míry a požitku není cestou k pravému štěstí, dokazuje nespokojenost moderního světa s jeho obrovskou výrobou a spotřebou. K zmnoženým potřebám a jich úkoji, má-li člověka blažiti a jeho pokroku prospívati, nezbytně přistoupiti musí ještě přesvědčení náboženské, jež hasic žizeň duše po věcech pomíjejících, učí sebezáporu, žádá-li toho rozum a svědomí.

Pouhá pudová žádost požitku nemá uzdy sama v sobě, potřebuje vyšší normy, ohledu na vyšší cíl lidského života, na duchovní a mravní řád, neboť jen tak bude správný výběr a řádná míra v úkoji potřeb zajištěna.

Také souhrn různých potřeb jedince aneb nějakého společenského svazku, rodiny, národa atd., nazýváme „p o t ř e b a m i“ (Bedarf), k jichž ukojení slouží jedinci hospodářství jedinečné, a pokud jde o potřeby obecné, hospodářství obecné v širším smyslu.

§ 2. Statek a práce.

1. S t a t e k (poněvadž úkoji našich potřeb stačí) ve smyslu hospodářském jest každá věc, která je způsobitou aneb za způsobitou se pokládá, aby lidským potřebám sloužila. Dva jsou póly, kolem nichž se v hospodářství vše otáčí, člověk, jehož potřeby mají býti ukojeny, a statky, jež tomu slouží. Některé statky jsou sice způsobilé sloužití našim potřebám, avšak mezi statky hospodářské patří teprv od té doby, kdy člověk tyto vlastnosti u nich objevil, neboť teprve od té chvíle staly se člověku užitečnými, což je první vlastností hospodářského statku. Teprve od těch dob (což stalo se u některých statků dosti pozdě, na př. při uhlí, petroleji atd.) mohou býti částí jmění a nabývají se jistými oběťmi, což vše k pojmu hospodářského statku náleží. Statky hospodářskými aspoň v přítomné době jsou jen statky vnější, nikoli statky vnitřní či schopnosti, jako zdraví, síla, nadání atd. Ty byly statkem v dobách otroctví, dokud býval statkem člověk sám.

Statky však, i sebe užitečnější, nemohou nám prospěti, nejsou-li dosažitelný. Nahromaděné poklady na dně mořském, nejsou-li přístupny, nejsou hospodářským statkem. Avšak ani toto vymezení nestačí ještě pojmu statku hospodářského. Nikdo nehospodaří takovým statkem, jehož nadbytek příroda každému bez zvláštní práce a oběti poskytuje a který je proto nesměnitelný. Takovými statky jsou dary přírodní, jež jsou bez pána a vyskytují se v nepřeberném množství, jako jsou na př. voda, vzduch, teplo a světlo sluneční. Jmenujeme je statky v o l n ý m i.

Hospodářskými statky jsou konečně dnes jen statky vnější a sice jen konkrétní statky hmotné, nikoli též práva, poměry a služební výkony, jež jsou vždy jen prostředkem k účelu, totiž zachování statků hmotných.*)

*) K. J. Fuchs l. c. str. 13.

Byť i statky, jimž některá z uvedených vlastností chybí, byly v životě vůbec a hospodářském zvláště sebe užitečnějšími, ano byly i jeho nezbytnou podmínkou, nejsou přece statky hospodářskými.

Způsob, jak a v jakém množství a jakosti lze si hospodářský statek opatřit, je věcí techniky v nejširším smyslu slova. Poměr nákladů k hodnotě statků, jimi opatřených, je předmětem úvah hospodářských, věcí ekonomiky. Že poměr ten má býti co nejvýhodnější t. j. takový, aby minimem nákladův a obětí bylo dosaženo maxima statků, bylo již pověděno. Jen tehdy, řídíme-li se touto zásadou hospodárnosti či úspornosti, jež není leč upotřebením praktického rozumu na poli hospodářském, který žádá, abychom k dosažení cíle užívali prostředků nejvhodnějších, můžeme mluvit o hospodářství. Princip hospodárnosti, jenž tím více stoupá, čím vyšší je kultura, nesmí býti zaměňován se sobectvím, neboť hospodářství stejnou klade váhu na tento ekonomický princip jako na povinnost práce, lásku k bližnímu atd. Pojmy: největší úspěch a nejmenší oběť, jež jsou jádrem hospodárnosti, jsou ovšem relativní. Sám o sobě jest princip hospodárnosti mravním pojmem, vždyť jest plněním vůle Boží a zdravého rozumu, opanovati danými prostředky vnější přírodu za nejmenších obětí co nejdokonaleji. Nejde mu podstatně o nic jiného, než o to, aby práce naše byla rozumná, abychom silou, látkou a časem hospodařili, byť nás k tomu i jen egoismus nabádal. Nelze ovšem upříti, že je v principu hospodářském jistě nebezpečí sobectví, to však, přizíváme-li k zásadám mravouky, snadno lze odstraniti. A tohoto ohledu na mravouku jest tím více třeba, že vědomí nutnosti zájmů pospolitých není člověku přirozeností dáno, není u něho tak instinktivním jako u zvířat, hromadně žijících, a že zájmy pospolité ekonomickým principem snadno mohou býti dotčeny. Ano ani tam, kde vědomí pospolitosti v člověku vzniklo reflexí, nikdy není tak mocno, jako vrozený pud samolásky; týž sice může býti tak veden, aby zájmů pospolitosti se nedotýkal, lze jej v té příčině překonati, nikoli však nějakým lékem uloženým v principech hospodářských nebo pudy altruistickými, jež prý pudy egoistické v rovnováze udržují, jak hlásala to klassická škola národohospodářská. Toho lze dosíci jen podřízením se mravnímu zákonu, živým přesvědčením o tom, že celé lidstvo je velikou rodinou toho, k němuž volá: „Otče náš“. Jest vznešeným ideálem křesťanství, aby vědomí o příslušnosti k téže všelidské rodině, vědomí o bratrství všech, pronikalo všechny vrstvy, jež mají jednání své dle toho zařídit. Je to sice ideál zde nedostižný, to však ne-

zbavuje nás povinnosti, abychom se snažili uvést jej ve skutek aspoň potud, pokud to silám našim možno, neboť v tom záleží osvětlová úloha každého šlechtného člověka.

2. P r á c e. Počátkem a základem veškeré výroby je lidská práce. Hospodářská činnost, spojená s vynaložením sil za účelem přemožení překážek, neboť země pravidelně neskytá darů svých člověku zdarma, — která odnáší se po rozumové úvaze k dosažení nějakého mravního účelu, jest prací. Dle toho výměru snadno lze rozpoznati, zda je prací na př. honba, koná-li ji k tomu oprávněný nebo pytlák, zda jest prací sport, nezřídka dosti namáhavý. Honba lesnickova jest prací, neboť má mravní účel (nabývání mzdy), činnost pytláková nemá mravního účelu, činnost sportovníkova je sama sobě účelem. Jen prvý případ tedy je prací ve smyslu definice. Má-li takováto hospodářská činnost, již jsme prací nazvali, účel hospodářský, mluvíme o práci hospodářské. Je-li účelem tím výroba (nabývání statků), mluvíme o hospodářské práci výrobní, je-li však jejím účelem spotřeba (na př. příprava pokrmů), díme, že je to práce spotřební.

Poněvadž potřeby stále vzrůstají a znova se dostavují, proto jest stálé práce třeba. O práci opřeno jest lidstvo nejen ve své fysické existenci, nýbrž i ve svém blahobytu a pokroku hmotném i mravním. Práce jest životní podmínkou a v nejširším smyslu pojata, tedy všechny druhy tělesné i duševní práce jsou mravní a sociální povinnosti člověka, pro celý život uloženým mu úřadem. Práce jest nejen zákonem celého pokolení lidského, nýbrž i zákonem individuálním, každého jednotlivce zavazujícím, jestliže ovšem jisté okolnosti u některých (stáří, nemoc, nedospělost) nečiní ji nemožnou. Jde-li však o práci tělesnou, směřující k opatření hmotných statků, jest i tato zákonem lidstva, není však zákonem individuálním. Není zákonem a není ani možno, aby každý pole vzdělával, stroje obsluhoval a jinou ruční práci konal; plní zajisté vízící jej zákon práce, koná-li takovou práci, která jest vlohám a tělesným jeho silám přiměřena. Tím slouží nejen sobě, nýbrž i společnosti, a nelze o něm říci, že z práce jiných tyje. Společenští trubci jsou produktem dějin, osobního poblouzení a nesprávného řádu společenského, nikdy však dílem přírody a řádu Bohem založeného. Odsuzuje-li národohospodář lenost, má v učení křesťanském mocného spojence. Neboť po jeho názoru není práce pouhým fysickým výkonem, nýbrž mravním činem a mravní povinností. Má-li však býti ctností, jest třeba, aby byla dobrovolným činem. Vynucená práce jest bezradostnou, nemá

zásluhy, je prací otrockou. Ti, kdo vidí v práci jen fyzický výkon, snižují ji a s ní zároveň pracovníka na pouhé zboží. Jest hlavním nedostatkem materialistického názoru světového, že nedovede práci vzdáti čest, jaká jí náleží, a že ji tak činí nesnesitelným břemenem. I církev katolická činí se nezřídka výtku, že odvozujíc práci z prvotního hříchu a kletby, cenu její snižuje. To je ovšem veliký omyl. Nikoli práci, nýbrž ostny její odvozujeme z pramene hříchu, a tím jest rozluštěna trapná záhada, kterak to, že práce, bez níž nelze člověku býti a jež jest něčím tak přirozeným, přec jest mu nezřídka tak protimyslnou a trpkou. Dotkla se jí kletba hříchu; tím však nepravíme, že by práce sama byla kletbou lidstva. Jen ti činí z ní kletbu, kdo břímě nesnesitelné nakládají na bedra bližních, sami však prstem hnouti nechťejí (Mat. 23. 4.), kteří ji bezmezne prodlužují a o její výsledek bližního zkracují. Neboť je-li práce povinností každého, má také každý právo na práci a její výsledek, a v tomto právu má býti společností chráněn. Opatřiti mu však práci, není úkolem společnosti resp. státu, leč jen ve výjimečných případech. Za těchto okolností nedivno, že ve století práce netěší se práce té vážnosti, které by se těšiti měla, jak u zaměstnavatele tak u dělníka, a že toho, čeho si neváží, také nemilují. Je znakem hrubé nevzdělanosti, jestliže se celým kategoriím práce, v každé domácnosti nezbytným, uznání odpírá a ty jako sprosté se označují. Kdyby nebylo lidí, kteří nižší služby a práce konají, di Treitschke, nemohlo by se vyšší kultuře dařiti. Millionům lidí jest orati, nejhorší tovární a jiné práce konati, aby mohlo několik tisíc vládnouti, spisovati a umění se oddávati. Toho však mají tito tisícové býti vděčně pamětlivi. Čest tomu, který nese břemeno, řekl Napoleon, neboť nese je také za nás. Již s hlediska pouze přirozeného zasluhuje každá práce uznání a toho se jí také v křesťanství dostalo. Kristus nepřišel, aby nás práce zbavil, nýbrž aby jí vtiskl šlechtický znak posvěcení. I v jeho říši jest nutná, i jeho vyznavačům jest zápolit s přírodou, nemá to však býti bezradostná práce otrocká, nýbrž práce svobodná, zaručující dělníkovi spravedlivý podíl. I v dnešní, od křesťanského názoru na mnoze odpadlé kultuře lze znamenati požehnání této úcty, v které křesťanství práci chová, a z níž odvozuje se toliko ohromná kulturní převaha národů západních nad východními. Křesťanství neklade jednostranně důrazu na statky onoho světa, jak se mu vyčítá, nýbrž dovede velmi dobře ceniti statky vezdejší a jejich pramen práci, a proto nabádá své, aby ochotně ruku k dílu přiložili a těžili z hřiven svěřených, arcí ustavičně pevně se přidržující také

ideálu křesťanské spravedlnosti a lásky. Proto vychovává nás od mládí v úctě k práci a přesvědčuje, že práce i tehdy, omezuje-li do jisté míry naši svobodu a je-li nám proti mysli, jest pro každého štěstím, a to ve dvojím směru. Jednak, že oblažující pocit vlastní síly nemůže jinak leč prací býti vyvolán, a jednak že si práci přírodu po vůli Boží podrobujeme a tím sobě i jiným sloužíme.

Svéráznou prací osvědčuje se jednotlivec i národ tím, čím skutečně jest; z vykonané práce hledí na nás duše jednotlivce i národa, jeho práce je také jeho národopisem. Šíří-li se však o práci převrácené názory, tu tento nejmocnější činitel v životě hospodářském není blahodárným živitelem, neslouží všem, nýbrž jen některým, stává se bezohledným tyranem, kletou nutností a robotou. Tvrdí-li se, že přijde doba, kdy bude práce pouhou zábavou, a že si ji každý po libosti své bude moci upravit i co do způsobu i co do množství, je tím ovšem do pojmu práce nakapáno jedu nespokojenosti a vzpoury, a práce stává se právě tak kletbou, jakou až do dob křesťanského pojmu o práci, na němž dnešní hospodářský život spočívá, v dobách pohanských bývala a dosud jest.

Abychom křesťanskému názoru o práci lépe rozuměli, jest si připomenouti, jak soudilo o práci pohanství. Čím blíže prazjevení, tím správnější měl panský svět názor o práci. Proto uznává ještě Homer a Hesiod, že nečestnou není práce tělesná, nýbrž zahálka. Čím dále, tím patrnější jest však v pohanstvu rozdíl mezi svobodným, t. j. lenošským životem a životem tělesné práce, jenž zosobněn byl v otroctví. Tento názor o práci měli i nejčelnější myslitelé řečtí a římské, a nejurčitěji byl vyjádřen známou větou Ciceronovou: „Tělesná práce jest svobodného muže nedůstojna a činí ho otrokem“. Proto také římské právo rozlišovalo mezi zaměstnáním duševním (*opera libera*) a prací nesvobodnou (*opera servilia*), nestejně o nich pořizujíc. Tímto rozdílem snížena byla práce tělesná a s ní také pracovník na úroveň hmotného statku.

Zdravý a přirozený názor křesťanský o práci není znenáhly vývojem lidstva, nýbrž obnovou temné vzpomínky na zašlé doby lidstva, jemuž práce byla Stvořitelem na počátku uložena. Bylo nutno vštípit lidstvu zase vznešený názor o práci a zamezit všemu, co by se mu přičilo. Kristus, obnovitel lidské společnosti, podjal se tohoto těžkého úkolu. Jako zavrhuje upřílišenou péči o zboží časné a tudíž i práci, kterou se ho nabývá, jako by byla posledním cílem člověka a nikoli prostředkem k cíli konečnému, tak zase odsuzuje a přísně kárá zahálku. Nemůže býti zahálka ráz-

něji odsouzena a práce důtklivěji doporučena, než se stalo podobnostvými Kristovými, jež bral ze života pracovního, a jeho neunavnou činností, která od práce neustávala.

Prací se Kristu přibližujeme, bez ní není ducha křesťanského. Antické lidstvo, ponecháno svým egoistickým pudům, pohlíží s opovržením na to, co z vůle Boží jest základem jeho existence. Že tento bludný názor o práci jest jeho hrobem, netušilo. A proto v úplné shodě s božským Učitelem svým snaží se apoštolové lidstvo z bludu toho vyvésti. Prohlašujeť sv. Jan nejen za sebe, nýbrž za celý sbor apoštolův: „Co jsme slyšeli, co jsme viděli . . . zvěstujeme vám“ (I. Jan 1. 1. 2.). Proto práci, kterou svou příslušnost ke Kristu dokazujeme a k níž, jako pták k létání, jsme stvořeni, prohlašují apoštolové, zejména sv. Pavel, za mravní povinnost a za skutek záslužný. „Stříbra a zlata neb roucha nežádal jsem od žádného, jakož sami víte; neb na to, čeho potřebí bylo mně i těm, kteří se mnou jsou, podávaly ruce tyto. Všecko ukázal jsem vám, že tak pracující musíme přijímati mdlé“ (Skutky ap. 20, 33. násl.). Práci prohlašuje apoštol za povinnost, kterou ze spravedlnosti konati máme, krátkým a jasným předpisem: „Nechce-li kdo pracovati, ať nejí“ (2. Thes. 3, 10.). Nepraví tvrdě, kdo nepracuje, nýbrž podmíněčně, kdo nemá vůle pracovati, nemá práva na to, čeho jiní prací dobyli, neboť za svou existenci jest každý mravně sám zodpověden. A podobně čteme v Písmu sv. i o ostatních apoštolech, kteří to, co jménem Kristovým hlásali, také konali, žijíce z práce rukou svých, a odkazu toho církev vždy si bude vážiti, jako si ho doposud vážila, o čemž svědčí celé její dějiny. Má-li však práce člověka živiti, mravně vychovávat, šťastným činiti a co hlavního jest, činiti lepším, jest jí třeba požehnání s hůry, jak za ně prosíme ve čtvrté prosbě Otčenáše. Požehnání toho se jí však dostane jen tehda, bude-li jí člověk konati způsobem, od Boha uloženým.

Ačkoli má býti práce prostředkem, který by lidstvo jednotil a každého opatroval nezbytnými k životu prostředky, přece potkáváme se v dobách našich, v dobách nejintenzivnější práce, se smutným zjevem, že se práci té nedostává požehnání, že zmnožená výroba statků nebývá právě těm, kdo práci konají, také zmnoženým úkojem potřeb. Příčiny toho dlužno hledati v tom, že v dobách našich neplní se první podmínka požehnané práce, věta přirozeného práva: „Hoden jest dělník odměny své“. Nikdo nemůže míti přirozeně na užitek práce většího nároku, než ten, kdo ji koná. Toť

jedna z nejdůležitějších pravd národohospodářských. Jako je křiklavým bezprávím, jestliže se pravdy té v praxi nedbá, tak je také nesprávným přehnaný opak její, jako by jediná práce byla tvůrcem hodnot a tudíž jen jí by slušelo právo na všecken výtěžek výroby.

Práce předpokládá vždy kapitál jako svého spojence, a to i práce nejprostší. Kapitál jsa druhým činitelem výroby, má rovněž právo na část jejího výtěžku, poněvadž k němu také přičinil. Obou jest k výrobě třeba, oba mají spravedlivým podílem míti účast na výrobku dle toho, jak k němu přičinily. Bylo by však provinením proti spravedlnosti popírat, že v první řadě práci náleží řádný podíl t. j. spravedlivá mzda, poněvadž právě nadějí na spravedlivou mzdu, jak bylo vždy přesvědčením, i nejšlechternější a zcela nezištný oslazuje si břímě práce a mzda jest mu pobídkou k pilnosti, které tou měrou přibývá, jakou se povzbuzuje.

Námezdná práce vedle tělesných svízelností, jež působí, činí toho, kdo se jí podjímá, do jisté míry nesvobodným. Ovšem že ten, kdo, máje smysl pro povinnost, aneb z lásky k svým pracuje, jest i při této vnější nesvobodě svobodným, zejména je-li odměna přiměřena námaze. Trvale bezvýsledná práce, která neskýtá ani uznání, a ani k ukojení nezbytných potřeb nestačí, nekoná se s láskou a proto nemá valných výsledků, kdežto práce korunovaná žádoucím výsledkem, náležitě odměněná, kdyby i původně byla nucenou, záhy se mění v práci dobrovolnou, radostnou.

Pokračující kultura plodí množství nejrozmanitějších druhů práce výrobné, jež dle různých hledisek třídíme. Tak rozeznáváme práci okupační či osvojovací, zemědělskou v nejširším smyslu a průmyslovou. Dále lišíme mezi prací vůdčí a výkonnou, tvůrčí a mechanickou, duševní a tělesnou; pojmenování ta nepotřebují výkladu. Důležit jest také rozdíl mezi prací technickou a hospodářskou. V malém podniku stačí na oba druhy práce týž člověk, na př. maloročník, maloživnostník. Je-li však statek aneb závod dosti veliký, omezí se jeho vlastník jen na práci hospodářskou, jež tu jest spolu také prací vůdčí, ponechávaje technické provádění práce čeledi, resp. pomocníkům a dělnictvu.

Na výsledek práce působí nejen dovednost a tělesné schopnosti pracujícího, nýbrž i jeho vlastnosti duševní a mravní. Vlivu náboženství na práci nelze rovněž podceňovati, byť se tak i dělo. Dnešní kapitalistický způsob výroby a národohospodářství ovládající materialistický názor nechce uznati, že zcela jinak koná práci svou ten, kdo hledí na ni okem víry, jako na mravní povinnost, než kdo po-

kládá ji za otročinu, které by se nejraději vyhnul. Toto opovrhování prací dělníkem i kapitálem, který si osvojuje lví podíl jejího výnosu bez zřetele k přirozenému právu práce, jest příčinou, že chuti k práci ubývá a lidstvo vrací se znenáhla k staropohanskému názoru, opovrhujíc prací a kde možno se jí vyhýbajíc. Toť hlavní nedostatek, jímž dnes práce trpí. Druhá neméně osudná nemoc práce v dobách našich záleží v tom, že vymizel na mnoze pojem práce stavovské, vedle něhož se má každý věnovati jen práci svého stavu a povolání. Touto moudrou dělbou práce vykoná člověk pro společnost mnohem více, než kdyby se vměšoval do práce stavů jiných, což se děje nezřídka jen z převráceného oceňování různých odvětví práce a na konec není leč opovrhováním vši prací. Naše pokolení, jež prací předků stalo se velikým, opustivši nauku církve, kloní se na svou zkázu k názorům, jež o práci měla antika a které ji zahubily. Proto nelze neuznati zásluh socialismu, jichž dobyl si tím, že pojem práce, naukou klassického národohospodářství znetvořený, podrobil přísné kritice. Nápravy ovšem zjednati nemůže, poněvadž zakládá se na témže materialistickém základě, který se práci v našich dobách stal tak osudným. Ba naopak svým systematickým hlásáním krajní nespokojenosti, je to právě socialismus, jenž podporuje dnešní shon po vyšším a domněle lepším postavení a práci, což není než opovrhováním zděděnou prací. Mnohé jeho návrhy na záchranu práce jsou pouhými neproveditelnými utopiemi, jež sice boří základy dnešního společenského řádu, práce však tím nijak nechrání.

Tím dotkli jsme se nejbolestivější stránky moderního, liberalismem zplozeného společenského řádu, v němž o ničem nemluví se více, než o svobodě, kde všemu ochotně dostává se svobodného průvodního listu, kde však nejdůležitější základ společnosti, práce, jest nesvobodnou a s ní ovšem i dělník. O dělníkovi se vlastně skoro již nemluví, ten bývá zakryt abstraktním pojmem práce, jako by tato, ne však on byla osobou. Jak se za takových okolností daří dělníkovi, který je pokládán jen za nezbytné, práci provázející zlo, netřeba blíže zkoumati, poněvadž je zkušeností dokázáno, že nesvobodná práce jest nesnesitelným břemenem tomu, kdo ji koná, a kletbou těm, kdo ji ukládají. Proto právem hledají reformatoři společenského řádu, nevidouce lesa pro stromy, prostředku, jímž by se chuť k práci povzbudila. To bylo již Fourierovi, Owenovi a jiným utopistům kamenem mudrců, rozluštěním celého sociálního problému. A přec jest formule tohoto důležitého receptu, jako všech

největších objevů, velmi prostá. „Smiřte kapitál s prací, učiňte je rovnocennými faktory výroby, t. j. nenuťte dělníka, aby pracoval místo ve prospěch svůj ve prospěch kapitálu.“ Až se bude práce těšiti stejné samostatnosti jako kapitál, dojde člověk také v dělníkovi svých práv a jeho osobnost bude zase středem hospodářského života. Tím dnes, kdy společnost odpadla od zásad křesťanských a přimkla se ke kapitálu, přes všechny krásné frase o humanitě, rovnosti, svobodě a bratrství, ovšem není.

Kapitál a práce souvisí co nejlípeji a doplňují se; jako není správné tvrditi, že jen hmotná práce jest příčinou všeho bohatství, tak není správné tvrzení, které straní kapitálu. Kdo vnáší mezi ně rozbroj nadříváním jednomu na úkor druhého, neposlouží tím nikomu, práci ovšem nejmeně.

Každá práce dodává životu obsahu i ceny, pracujícímu pak síly a sebevědomí, ale jen tehdy, je-li svobodnou a není-li činem pouhého stroje, jak se s tím dnes potkáváme.

Bezprostředním účelem práce jest zachování života pracujícího a jeho rodiny. Tento účel má práce i ve společnosti, a společnost jen ve vlastním zájmu jej chrání a pomáhá k jeho uskutečnění. Poněvadž však ve společnosti výrobek práce dělníkovy slouží úkoji potřeb osob jiných, nabývá tím práce rázu sociálního, má společenský účel a povinnosti. Společnosti nemůže býti lhostejno, zda a jak jest o potřeby členů postaráno, zda a jak se její účel splňuje. Proto však přec nelze zváti práci pro její sociální účel a povinnosti úřadem, společností propůjčeným, leč snad jen v širším, analogickém smyslu. Tento sociální charakter práce bývá zneuznáván tím, že každý přihlíží jen k sobě, a ne ke společnosti, v níž žije, a tím znetvořena bývá práce v protisociální spekulantství těch, kteří ji najímají jen na prospěch svůj beze všeho zřetele ke společnosti.

Každá i nejnižší práce ve společnosti je zušlechtěna křesťanskou ideou a jest vážena, byť i sociální její význam nebyl týž jako u jiných druhů, neboť přirozeně není každá práce pro společnost stejného významu.

Jako u jednotlivců, tak ani u jednotlivých národů není fyzická výkonnost stejná a závisí na tělesné péči, vyučení se práci a výživě. Větší důležitosti, než fyzická síla pracovní, jest pro národní hospodářství duševní výkonnost, jež podmíněna je pamětí, chápavostí, obratností a zejména darem kombinačním, jenž na vyšších hospodářských stupních je hlavním základem hospodářské práce. Také tyto podmínky zdárného výsledku práce nejsou všude stejny,

což platí i o některých mravních vlastnostech, jako pili, vytrvalosti, spořivosti, poctivosti atd., jimž jest práci provázeti, má-li se vůbec prokázati zdárnými výsledky i pro pracujícího i pro společnost, v níž se koná.

§ 3. Hodnota a její druhy.

1. Význam aneb možnost uplatnění se statku, hledíc k lidským účelům, jest jeho hodnotou a bývá vyjádřena srovnáním tohoto statku se statky jinými. Statek má pro někoho hodnotu teprve tehdy, když pozná jeho upotřebitelnost a snaží se ho dosíci (rozum a vůle); tu jej teprve dle svých potřeb měří a uvažuje, do jaké míry jest mu nabytí statku toho s užitkem, a tak vzniká pojem hodnoty. Hodnota není tedy neproměnlivou, absolutní vlastností statku, nýbrž veličinou poměrovou. Je to výsledek srovnání mezi statkem, jehož chci nabyti, a tím, co jest mi zaň dáti aneb co jest mi za statek ten vykonati. Úsudek o hodnotě téhož statku jest dle různých poměrů, v nichž se nalézá ten, kdo statek oceňuje, nestejný. Proto jest si nejprve všimnouti motivů, jež mají vliv na úsudek člověka, statek nějaký oceňujícího.

Každý, chtěje statku nějakého nabyti, nejsa si toho ani vědom uvažuje, jakého významu jest pro něho statek žádoucí a zda nabytí jeho odpovídá zásadám hospodárnosti, či, obecně mluveno, oceňuje předmět ten. A proto je v pojmu hodnoty vždy živel subjektivní, jevíci se otázkami, jak si statku pro tu či onu vlastnost vážím, a jakou má statek hodnotu v poměru ke statkům, jež jest mi zaň dáti. Otázka druhá, ač se stanoviska všeobecného praktičtější, je přec podřízena otázce první, neboť směna statků není sama sobě účelem, nýbrž prostředkem, aby člověk dosáhl statku, jehož mu třeba. Směna by nenastala, kdyby statek neměl jisté vlastnosti, která působí, že se ho snažím domoci. Proto hodnototvorná podstata statku, jak již sv. Tomáš následuje Aristotela poznal, záleží ve vlastnosti, která statek činí vhodným, aby kterýmsi lidským potřebám sloužil. Ačkoli pojem hodnoty podléhá různosti potřeb, je přece objektivní vlastností statku, byť ne v tom absolutním smyslu, jako jsou jimi na př. chemické, fysické a jiné jeho vlastnosti (délka, váha, chuť, barva atd.). Tím liší se pojem hodnoty, stanovený scholastikou, od pojmu, obvykle v moderní nauce národohospodářské uváděného. Zde pokládá se hodnota za něco zcela subjektivního, kdežto tam, hledíc k jistým vlastnostem a upo-

třebitelnosti statku, má jeho hodnota charakter objektivní. Odtud také se vysvětluje, proč má hodnota v různých národohospodářských systémech různé měřítko. System merkantilní měřil ji jen penězi, fysiokraté tvrdili, že hodnota statku zakládá se na výkonu přírody, jenž je ve statku uložen. A. Smith první ukázal na práci, jako hodnototvorného faktora, z čehož Ricardo a po něm Marx a socialisté odvodili větu, že hodnotu všech statků dlužno měřiti průměrnou prací v nich ztělesněnou, a že prý jen lidská práce jest tvožitelem hodnot. Všecka hodnota jest prý nákladovou, a nákladem nejsou peníze, nýbrž práce. Že tomu tak není, dokazuje okolnost, že není to jen dělník, jenž svou prací propůjčuje statku hodnotu, nýbrž i síly přírodní a v podobě strojů, půdy, budov atd. také kapitál.

Názorům Ricardovým o hodnotě opřel se Američan Carey, jenž řekl: „Nikoli práce nutná k výrobě statku, nýbrž práce potřebná k jeho reprodukci určuje jeho hodnotu.“ Kolik práce vyžaduje jeho první výroba, jest lhostejno; poněvadž průmyslový pokrok vede k zmenšení práce, jest jisto, že následkem toho při reprodukci hodnota předmětu klesá, byť byl stejně užitečný, jako byl onen prvně vyrobený. Že tomu tak, nikdo nepopírá, než věc ta má význam jen pro takové a řekněme americké poměry, kde pokrok a zlacnění výrobných nákladů rychle se děje. V nejčastějších případech však tomu tak nebývá. Pouze theorie Ricardova o vzniku hodnoty práci, a jež dí, že hodnota závisí na práci či pořizovacích nákladech, jen při statcích, u nichž nerozhoduje moment vzácnosti, kdyby také ostatních hodnototvorných faktorů náležitě si všimala, byla by celkem správnou. Ve všech těchto teoriích o vzniku hodnoty a faktorech, jež ji tvoří, jest práce, kterou statek vyžaduje, tedy moment ekonomický, faktorem hlavním.

Careyovu názoru blízkým je názor Bedřicha Bastiata o hodnotě, který ji měří statkem, jehož hodnotu hledáme, uspořenými nám službami a prací. „Veze-li povozník“, praví, „do města sud pitné vody, neoceňuje se voda dle nákladů, jež mu tím vznikly, nýbrž hodnota vody se v městě oceňuje námahou, kterou by městské obyvatelstvo mělo, kdyby si samo vodu dováželo, která, povšechně řečeno, by byla větší, než námaha povozníková.“ Že se s tímto způsobem oceňování v národohospodářství také setkáváme, jest jisto, nelze však říci, že by se tak statky oceňovaly všeobecně.

Vedle momentů v teoriích těchto uvedených, zejména práce, jest ještě řada jiných okolností a faktorů, které hodnotu statku

spoluurčují, z nichž vždy zaujímá místo prvé povaha a důtklivost lidských potřeb, jimž oceňovaný statek má sloužiti. Čím více statku potřebuji, tím větší má pro mne hodnotu. Dále spočívá hodnota statku na jeho specifických vlastnostech. Statek, který tytéž potřeby snáze a lépe ukájí, než druhý, má přirozeně v poměru k tomuto hodnotu větší. Konečně nabývá statek větší hodnoty také svojí vzácností, větší hodnotu propůjčují mu i obtíže, práce a náklady, jichž jeho opatření vyžaduje. Zlato, ač je mnohem méně užitečno než železo, zejména svou řídkostí nabývá mnohem větší hodnoty. Nelze zapřítí toho, jde-li o předměty, které lze v libovolném množství vyrobiti, že na hodnotu jejich zejména moment práce a námahy či pořizovací náklady mají vliv největší. Při statcích, jichž nelze vždy v dostatečném množství opatřiti, tvoří náklady jen nejspodnější mez, pod níž trvale hodnota a cena statků těch klesnouti nemůže; vlastní hodnota a oceňování statků těch pohybuje se tedy nad touto hranicí.

Kromě užitečnosti statku vše ostatní nutno míti jen za více neb méně podstatné okolnosti, které dle konkrétních poměrů hodnotu statku nesmírně mohou stupňovati, aneb nedostává-li se jich, hodnota jeho valně může klesnouti, avšak neobjektivnějším důvodem hodnoty statků hospodářských jest vždy jejich přirozená upotřebitelnost či užitečnost. Proto také to, co absolutně není upotřebitelné, nemá hospodářské hodnoty. Vše to platí však jen o statcích hospodářských, proto statkům volným ani užitečnost neskýtá hodnoty.

2. Pojem hodnoty lépe vynikne, všimneme-li si různých druhů hodnoty. Již Aristoteles *) rozeznává dvoje upotřebení statků; jedno je vlastní jednotlivým statkům dle zvláštní jejich povahy, druhé jest všem statkům společné. A rozdíl ten vykládá příkladem o obuvi, již lze užítí dvojím způsobem. První upotřebení jest jen obuvi oproti jiným statkům vlastní a záleží v tom, že jí užíváme k ochraně nohou; druhé upotřebení záleží v tom, že ji mohu jako jiný statek směniti za jiné statky. Toto druhé upotřebení je obuvi společno s jinými hospodářskými statky, a lze je proto nazvati upotřebením všeobecným, a jen tato hodnota statku spadá v obor národohospodářský. Prvý druh upotřebení jmenujeme obvykle hodnotou užitnou a druhé hodnotou směnnoú. Toto označení, kterého užil také A. Smith, jest jednodušší a jasnější, než s jakým se u novějších národohospodářů potkáváme (Neumann, Böhm-Bawerk), kteří rozlišují mezi hodnotou objektivní a subjektivní. Prvá jest uznanou

*) Polit. I. 9. 1257 a sv. Tomáš in I. Polit. lib. 7.

způsobilosti statku k tomu, aby přivodil nějaký vnější výsledek, druhá je praktickým významem, jehož nabyl statek v zájmu nějakého interessenta tím, že jeho blaho jest do jisté míry od vlastnictví tohoto statku odvislo. Dle této definice jest subjektivní hodnota to, co Rau jmenoval abstraktní hodnotou užitou a co my jmenujeme hodnotou užitou vůbec, t. j. způsobilost nějaké věci k rozmanitému upotřebení dle její vlastností, vyjímajíc zvláštní její upotřebení ve směně. Je to soukromo-hospodářská hodnota, jakou statek má v soukromém hospodářství, a proto je v národohospodářství jen podřízeného významu. Národohospodářská hodnota vzniká teprve součinností soukromých hospodářství v tržbě a směně. A tomuto pojmu národohospodářské či objektivní hodnoty odpovídá Rauova konkrétní hodnota užitná, či to, co my jmenujeme hodnotou směnnou, t. j. na daných skutečnostech se zakládající schopnost statku, aby směnou za statek ten jisté množství statku jiného mohlo býti získáno.

Rozlišování hodnoty užité v hodnotu spotřební a výrobní, což závisí na způsobu upotřebení statku, jest právě tak, jako pojem užité hodnoty, v národohospodářství významu podřízenějšího. V právu má větší význam pojem t. zv. hodnoty o b e c n é. Jest to hodnota, která se statku od každého přiznává dle ocenění, jak se mu jí dostalo ve veřejném svobodném obchodu. Protějškem jejím, mluvíme-li na př. o pozemcích, jest hodnota výnosu, jež plyne z čistého výnosu, jehož lze z jakéhosi pozemku dosíci. Také mluví se o hodnotě nákladové, kterou se rozumí význam statku, jehož nabývá hledíc k nákladům, které jeho výroba nebo nová výroba vyžadovala. Při statcích nerozmnožitelných stoupá hodnota nákladová třeba do nekonečna. Není reprodukce, jejímiž náklady by se měřila. Jinak při statcích snadno rozmnožitelných měří se nákladem, jehož vyžaduje reprodukce v přítomnosti a ne snad před 100 léty, na př. hodnota nákladová kapesních hodinek. Rozvoj pracovního života má značný vliv na utváření hodnoty nákladové. Vyrábí-li člověk týž statek snáze, má statek touž hodnotu užitou, hodnota nákladová se však sníží. Konečně jest se zmíniti o hodnotě affekční, jež hledíc k zvláštnímu individuálnímu posuzování, zakládajícímu se na určitém poměru, od průměrného úsudku o hodnotě věci valně se liší. Tak tomu na př. při obrazech osob nám drahých, knihovnách atd. Všechny tyto druhy hodnoty jsou jen podřízenějšího významu, a proto všimneme si blíže jen hodnoty užité a směnné.

3. Hodnota užitná či častější potřeby záleží v užitečnosti věci k ukájení lidských potřeb a má základ svůj ve fyzických a chemických vlastnostech statku, buď přirozených, nebo prací způsobených. Hodnota ta jest proměnlivá, tím větší, čím více užitku od statku očekávám, je však potud veličinou objektivní, pokud určitým potřebám jen jisté statky slouží. Tak užitná hodnota uhlí v tom záleží, že jím mohu topiti, a v tom rozsahu je hodnota jeho objektivní; u různých druhů uhlí je však tato hodnota různá, což závisí na jejich specifických vlastnostech, a dle toho je oceňujeme. Veden zásadou hospodárnosti, srovnává hospodařící hodnotu užitnou a hodnotu nákladovou každého statku, kterého chce nabýti, a výsledek tohoto srovnání (bilance) rozhodne pak o jeho další hospodářské činnosti v příčině statku, o něž běží. Hodnota vůbec jest veličinou poměrovou, k jejímuž vzniku je třeba dvou členů, věci samé, kterou oceňuji, a míry, kterou to činím. Proto nelze na př. mluvit o hodnotě věci, která nemá upotřebitelnosti aneb jejíž opatření nevyžadovalo nákladů, protože ji nelze měřiti.

Na nižších stupních hospodářského vývoje nabývalo se statků bezprostředním samonabytím, t. j. osvojením si statku bez pána (okupace), aneb vlastní výrobou, t. j. tvořením nové hodnoty ze statku nějakého činností lidskou. Na pokročilejším stupni hospodářství přistupuje k těmto dvěma nabývacím způsobům, ba nezřídka zcela je nahrazuje, zprostředkované nabývání statků směnou, či od dob zavedení peněz jako směnného prostředku, koupí od jiných.

Směnou nabýváme statků, jichž jsme sami nevyrobili. Přihlížíme-li při statku k jeho větší nebo menší způsobilosti, aby za statek jiný mohl býti směněn, mluvíme o jeho hodnotě směnné, jež však nesmí býti zaměňována s kupní cenou. Záleží tedy hodnota směnná v tom, že nějaká věc pro svou větší nebo menší způsobilost k výměně za věc jinou více méně v hodnotě stoupá nebo klesá. Ta jest právě tak jako hodnota užitná dokonalostí statku poměrnou a závisí v prvé řadě na nabídce a poptávce po tomto statku.

Aby směnná hodnota statku nějakého stoupala nebo klesala, je třeba, aby *a)* na trhu se objevil, t. j. aby byli zde ti, kdo statek ten nabízejí a hledají, *b)* aby dělo se srovnání mezi statkem nabízeným s jedné strany a hledaným se strany druhé, *c)* aby se hledělo k velikosti nabídky a poptávky, *d)* jakož i k ochotě a přání výměny s obou stran.

V druhé řadě závisí směnná hodnota *a)* se strany nabízejících

na práci a nákladech, jichž statek nabízený vyžadoval, nač nezřídka má zase vliv okolnost, zda statek nebo látka jeho hojně či zřídka v přírodě se vyskytá, a jaké námahy je třeba, aby si ho někdo opatřiti mohl. *b)* Se strany poptávajících má na směnnou hodnotu hlavní vliv užitná hodnota statku, jež se ovšem dle různých okolností, změnou názorův, úsudku o užitečnosti a j. valně může měniti.

Nelze tedy měřiti hodnotu směnnou jen *a)* hodnotou nákladovou, t. j. průměrnou, společenskou, k výrobě statku nutnou prací, jako činil Marx a po něm socialisté, ani prací, již si lze za statek koupiti (A. Smith), ani pořizovacími náklady či prací, jež nutná jest k opatření statků libovolně rozmnožitelných (D. Ricardo), ani náklady a prací, jichž je třeba k překonání odporu přírody při reprodukci statků, což je vlastně totožno s názorem Marxovým, ani konečně uspořeno prací (B. Bastiat). Těmto názorům jest podkladem nesprávné mínění, že hodnota směnná a užitná jsou dva zvláštní, podstatně se lišící druhy hodnoty, ač jen to jest správně, že hodnota směnná jest toliko podřadným druhem hodnoty užité. Konečným účelem statků není směna, nýbrž použití jich k ukojení potřeb, a proto nelze v poslední řadě také jejich hodnotu směnnou ničím jiným měřiti leč tím, do jaké míry tomuto konečnému účelu svému slouží. Poněvadž směna statků není sama sobě účelem, nýbrž jen prostředkem, aby lidé potřebných statků dosáhli, proto je nutno podříditi ji užitečnosti statku, a nelze tedy o hodnotě užité a směnné jako o rovnocenných druzích hodnoty jednati. Hodnota užitná jest sice základem hodnoty směnné, *b)* tuto však nelze jen onou měřiti. Při hodnotě směnné působí pravidelně hodnota užitná a nákladová stejnoměrně, t. j. kolik má statek nějaký státi, závisí na tom, k čemu ho lze použiti a kolik nákladů výroba jeho pohltila.

Různost uvedených názorův o pojmu hodnoty plyne z toho, že jedni ten, druhí onen její moment pokládají za výlučně nebo převážně směrodatný pro tvoření hodnoty, ač přece stále všechny na jejím utváření spolupůsobí. Rozdíl jest jen v tom, že v jednom případě jeden, ve druhém případě jiný u větší míře jest rozhodujícím. Jisto však jest, že pouhou užitečností, byť i byla podstatou hodnoty, nenabude věc nějaká nikdy hodnoty, a že i nejužitečnější věc, pokud je statkem volným, také hodnoty nemá. Na nižších hospodářských stupních, za dob převahy hospodářství domácnostně uzavřeného, stanovena byla hodnota skoro výlučně upotřebitelností

statků, jako tomu dnes na př. ještě u mnohých primitivních kmenů, kde je ještě dosti přebytné pracovní síly a proto práce na výrobu statků podstatného vlivu nemá. Pospolitý však způsob hospodaření v hospodářství národním, jehož charakteristickým znakem jest dělba práce a směna, a kde nepoměrně větší výroba statků mnohem více práce vyžaduje a většina lidstva na práci rukou svých jest odkázána, nenabývají statků prostou okupací, dere se přirozeně práce jako hodnotytvorný faktor do popředí. Hodnota hospodářská jeví se tu více v podobě hodnoty směnné. Prve než se realisují statky u konečného spotřebitele jako hodnoty užité, realisují se jako hodnoty směnné, probíhající různými oklikami oběhu směnného. Hodnota směnná stává se jevem národohospodářským, běře na sebe ráz objektivný, stává se něčím pevným; z mnohých subjektivních hodnotných úsudků jednotlivcových vzniká jednotný, pospolitý úsudek, tak jako by vycházel z hospodářského vědomí zosobnělého celku společenského. Hospodářství směnné o dělené výrobě neposuzuje hodnoty statků toliko dle jejich přímé užitkové platnosti, neúčtuje toliko s náklady, nýbrž emancipuje úsudek hodnotný od hodnoty statků užité respektive nákladové. Ten, kdo vyrábí statky pro obchod směnný, klade místo hodnoty užité a nákladové nejvyšší hodnotu užitou, kterou statek má pro ty, jimž jej směnou dání hodlá. A naopak, kdo chce statku směnou nabýti, místo užité hodnoty, kterou by měl pro něho statek, jehož se snaží nabýti, klade nejnižší hodnotu nákladovou, dle níž odhadují statek ti, od nichž ho nabýti hodlá. Při směně má první místo hodnota směnná. *)

Psychologická činnost hospodařícího, jejímž výsledkem jest hodnota, pokládá se právem za úhelný kámen a východiště veškerá hospodářství. Bez ní není řádného hospodářství, na ní závisí osud statků, jejich výroba a spotřeba. Hodnota je magnetickou stělkou, která řídí všecku hospodářskou činnost, a že je proměnlivou a pohyblivou, vyplývá již z proměnlivosti lidských potřeb a z pokroku výroby, který se nese stále za menšími náklady. Hodnotou teprve lze činitele výrobní (příroda a její síly = statky, lidské síly a způsobnost = práce) a její výrobky odhadovati a měřiti, s hodnotou přistupuje k technice také ekonomika, jejímž úkolem jest měřiti a srovnávati užitek s nákladem statků a stanoviti význam jejich pro člověka. **)

*) Kaizl, Národní hospodářství str. 166. a násl.

**) Výrazu hodnota (pretium, value, Wert) užívá se u nás teprve od let padesátých; druhdy v témž smyslu, po vzoru ruském, užívalo se slova *cennost*.

Účelem všeho hospodářství, dí Rodbertus, jest život člověka, který nežije proto, aby statků se domáhal, nýbrž pracuje o ně, aby byl živ. Poněvadž cílem prvotných statků jest úkoj lidských potřeb, nemůže jejich hodnota na konec ničím jiným býti měřena, než tím, do jaké míry a stupně mohou tomuto cíli sloužiti. Práce proti tomu jest pro nauku o hodnotě pouze prostředkem statky opatřiti, jich nabýti, jejich cíli je přizpůsobiti a k němu je přivésti.

Zneuznání těchto základních pravd všeho hospodářského badání mnohé autory svedlo k tomu, že hodnotu užitnou příliš málo cenili, poměr hodnoty směnné k užité nesprávně vyličovali a hodnotu vůbec místo vztahem statků k jejich cíli, měřili prostředky nutnými k jejich dosažení a výrobě.

Jsou to zejména Adama Smitha klassická theorie o hodnotě, theorie práce D. Ricarda a Marxův socialismus, jichž jsme se již svrchu dotkli; zvláště však nutno všimnouti si ještě theorie socialistické o hodnotě.

§ 4. Marxova theorie o hodnotě a nadhodnotě.*)

1. Také Marx rozeznává hodnotu užitnou (value in use) a hodnotu směnnou (value in exchange); prvá jest sice nosičem této, jelikož jen věci užitečné mohou míti hodnotu směnnou, jinak není však hodnota směnná vnitřně závislá na hodnotě užité. Příčinami hodnoty budujícími jest lidská práce a příroda, jež srovnává William Petty s otcem a matkou. Proti tomu nelze nic namítati, stejně jako by se nic nenamítalo proti tvrzení, že abstraktní pojem hodnoty směnné neobsahuje pojmu hodnoty užité, neboť hodnota směnná jest poměr, v němž statky (hodnoty užité) na vzájem se směňují. Marx však popírá skutečnost, že hodnota směnná měří se nejprve hodnotou užitnou, že tato je spoluurčujícím činitelem hodnoty směnné. Poněvadž vlastnosti přirozené tvoří užitnou hodnotu jistého statku, nemůže prý hodnota směnná obsahovati ani atomu hodnoty užité. Víme-li na př., že 1 kg příze lze směniti za 2 páry bot, má obě tutéž hodnotu směnnou, byť jinak hodnoty užité byly různé. Hodnotu směnnou má statek proto, že jest v něm obsažena lidská práce, a míra této ve statku zkrystalisované práce určuje též míru jeho hodnoty směnné. Dva statky, obsahující totéž množství společensky nutné práce, mají touž hodnotu směnnou. Touto společ-

*) Cathrein V., Socialismus (7. vyd. 1898), česk. překl. ve Vzděl. knih. katol. sv. XI. z r. 1899 str. 22. násl., 72 násl.; Ottův Slovník Naučný, Hodnota.

čensky nutnou práci rozumí Marx práci, jíž je třeba, aby poměrně dovedný dělník, průměrné píce, obvyklými nástroji výrobek zhotovil. A toto množství práce lze měřití pracovní dobou, které k tomu bylo třeba.

Připouštíme, že hodnota směnná je něco všem statkům společného, poněvadž se dle toho navzájem srovnávají. Popíráme však, že tímto společným měřítkem jest jediná práce, která je v nich obsažena. A to proto, že Marx neuvádí pro svůj názor důvodů, nýbrž předem danému pojmu hospodářské hodnoty snaží se nezřídká i násilně přizpůsobiti hospodářský průběh, snaže se libovolně je vykládati pro své předpojaté mínění, ač jest úkolem vědy vykládati skutečnosti a teprve na jejich základě podati definici.

Jsou ještě jiné věci, jež jsou všem statkům společny, jimiž lze hodnotu jejich měřiti. To věděl již Aristoteles, když napsal, že touto společnou měrou všech hodnot směnných jest potřeba, t. j. způsobnost statku k ukájení nějaké lidské potřeby, či jinými slovy upotřebitelnost.*) Ať jsou statky směňované sebe různorodější, přec všechny v tom se shodují, že nějakou potřebu lidskou ukájejí, že jsou vlastníkovu nějak užitečny. V tom mohou se navzájem srovnávat, toť přirozená míra jejich směnné hodnoty.

Tvrzení Marxovo, že jediné práce ve statku zpředmětněná tvoří hodnotu směnnou, jest nejen nedokázáno, nýbrž i nesprávné, a sám to dosvědčuje, když dí: „Při směně platí jedna užitná hodnota jako druhá, jen když je v náležitém poměru.“ V náležitém poměru musí býti zajisté proto, že při určování hodnoty směnné není užitečnost něčím lhostejným, nýbrž činitelem ji určujícím. Marx sám doznává, že jen věci společnosti užitečné mohou míti hodnotu směnnou. A proč? Zajisté jen proto, že hodnota užitná jest podstatnou součástí hodnoty směnné. Boty papírové sebe větší práci zhotovené nenajdou kupce, poněvadž jsouce neužitečny nemají také hodnoty směnné. Statky aspoň do jisté míry mají hodnotu směnnou jen pro svou hodnotu užitnou.

Ovšem dokládáme hned, že pouhá užitečnost nestačí, aby vznikla hodnota směnná; jest k tomu, jak svrchu řečeno, třeba ještě podmínek jiných. Lepší víno platí se draže ne proto, že mu vinař větší práci věnoval — tomu vždy tak nebývá, nýbrž pro lepší jakost. Cena různých druhův uhlí jest nestejná ne pro práci, ta je stejná, nýbrž pro jeho jakost atd.

*) Ethic. Nic. V. 8. 1133, a. 25.

2. Z učení o hodnotě odvozuje Marx nauku svou o nadhodnotě tím, že to, co o směnné hodnotě všeobecně bylo řečeno, aplikuje na lidskou sílu pracovní. Ukázav, že práce proletariátu jest jediným původcem hodnoty směnné, snaží se dokázati, že se kapitalista prací dělnictva svého obohacuje tím, že nadhodnotu jeho práce si bezprávně přivlastňuje. *)

Jako u každého statku — tak dovozuje — třeba i u síly pracovní rozeznávat obojí hodnotu. Směnná hodnota síly pracovní určuje se měrou v ní obsažené práce resp. měrou životních prostředků, k zachování jejímu nezbytných. Užité hodnota je přirozený dar, kterého se dělníkovi dostalo a jehož v procesu pracovním užívá. To jsou dvě různé veličiny, a jejich difference má kapitalista na zřeteli, když dělníka najímá. Kapitalista platí dělníkovi jen směnnou hodnotu síly pracovní, bere však za to užitnou hodnotu její, která je mnohem větší a toto plus hodnoty síly pracovní připadá mu bez náhrady. Proto je prý nutno, aby nynější system hospodářský, který spočívá na soukromém vlastnictví výrobních prostředků jest příčinou mezdní práce a tím vyssávání dělnictva zaměstnavatelem, byl odstraněn.

Kapitalista zaplatil denní hodnotu síly pracovní, patří mu tedy upotřebení její na den čili den trvající práce. Okolnost však, že denní udržení síly pracovní (hodnota směnná) stojí jenom půl dne práce, ačkoli síla pracovní pracuje celý den (hodnota užité), jest pro majitele práce zvláštním ziskem, tvoří nadhodnotu, která připadne zaměstnavateli zdarma. Činí-li na př. hodnota prostředků životních u dělníka denně 4 K, jest to směnnou hodnotou jeho pracovní síly, tedy i mzdou, kterou obdrží. Části doby pracovní, na př. 6 hodin, potřebuje dělník k tomu, aby hodnotu, kterou v podobě 4 K obdrží, v jiné formě vyrobil. Tím jsou si hodnoty, směnná hodnota pracovní síly a 4 K, rovny. Tuto první část doby pracovní jmenuje Marx nutnou dobu pracovní. Dělník však, poněvadž je najat na den na př. na 9 hodin práce, musí býti činným i přes tuto nutnou dobu pracovní. Toto druhé období práce dělníkovy netvoří pro něho žádné hodnoty, za to však pro zaměstnavatele. Této nadhodnoty užije zase zaměstnavatel k další výrobě, k najmutí jiných dělníkův a tím také k dosažení nových a nových nadhodnot, a tak se tyto mění v kapitál.

*) *P. J. Biedertluck S. J.*, Otázka sociální str. 71. (český překlad Dr. Ferd. Beneše dle IV. vyd. Praha 1900, Vzděl. knih. katol. sv. XVI.).

Tato nauka Marxova o nadhodnotě a procesu nahromadovacím stojí a padá s jeho naukou o hodnotě. Ukázavše neudržitelnost této, ukázali jsme také neudržitelnost oné. Ostatně Marx sám se zřekl *) (ve III. dílu svého Kapitálu) stanoveného jím zákona hodnotného, doznav, že se statky ve skutečnosti nesměňují dle své hodnoty směnné (dle práce v nich uložené), nýbrž nad ní nebo pod ní.

V tom ovšem nutno dáti Marxovi za pravdu, že mzda za práci ve skutečnosti nebývá tím, čím se snad býti zdá, totiž hodnotou práce, nýbrž jen hodnotou síly pracovní, což jest veliký rozdíl. Dělník pronajímá svou denní práci a bere mzdu jen za pronajatou sílu pracovní. Nesprávným však jest, že směnnou hodnotu síly pracovní určuje výrobními náklady na ni vynaloženými. I kdybychom připustili, že dva dělníci potřebují k výživě stejně, neplyne z toho, že jejich pracovní síly mají tutéž směnnou hodnotu, vždyť jeden může býti zkušenější a dovednější druhého. Jisto jest, že dělník vyučený najde snáze práci a lépe se platí, než nevyučený, muž platí se lépe než žena, u téhož mistra zaměstnaní mají nestejnou mzdu jen z důvodu nestejně dovednosti a píle atd. Hodnotu směnnou i při síle pracovní neurčuje to, kolik udržení její denně stojí, nýbrž jako při všech ostatních statcích, na prvním místě její upotřebitelnost a užitečnost.

Právě příklad různé hodnoty sil pracovních dle jejich upotřebitelnosti vyvrací Marxovu nauku o hodnotě úplně. Či potřebuje snad geniální umělec, lékař, inženýr a j. v., jejichž honoráře dostupují někdy výše závratné, o tolik více pracovní doby, než jiný lékař, umělec atd.? Či snad se dá talent a umění také převést na průměrnou dobu pracovní, takže by se jejich pořizovací náklady daly vypočítati?

S naukou o hodnotě, jak jsme řekli, padá i Marxovo tvrzení, že dělník potřebuje jenom části skutečné doby pracovní (nutná doba pracovní), aby vyrobil ekvivalent hodnoty své síly pracovní, ostatní pak čas že pracuje na nadhodnotě svého zaměstnavatele zdarma. Tvrzení toho Marx nedokazuje, protože je dokázati nemůže, a nesprávnost jeho patrna již z toho, že hodnota práce určuje se pracovní dobou nejen nutnou k obživě jednotlivého dělníka, nýbrž i jeho rodiny.

*) Das Kapital III. 1. Abt. S. 132.

§ 5. Theorie hraničního užitku a theorie nákladová.

1. Zvláštní způsob utváření se hodnoty při omezeném množství statků vedl k theorii o hodnotě, založené na psychologii, kterou do vědy národohospodářské uvedli skoro současně Karel Menger (a proto nazývá se theorie tato také rakouskou), Angličan Jevons a Francouz Walras, nazvavše ji teorií hraničního užitku.*) Dle ní určuje se hodnota statku co do množství omezeného dle užitku, s jakým jest statek ten pro potřebu co nejméně intenzivní, ale statkem tím skutečně ještě ukojenou. Většina našich potřeb ukáží se pozvolna, při čemž každý následující úkoj působí menší slast, takže týmž statkem ukojená nejmenší potřeba, kterou necháváme naposled, ukojujíce dříve potřeby naléhavější, působí úkojovou slast nejmenší, a dle tohoto posledního a jaksi nejmenšího užitku jistého kvanta, a to posledního ze zásoby statků, jenž proto slove hraničním, určuje se hodnota každé jednotky celé zásoby homogenních statků. V národohospodářství stále stojí proti určité celkové potřebě určitá zásoba statků. Celková potřeba však není stejnorodá, skládajíc se z nestejně naléhavých potřeb, na př. nestejného stupně hladu a žízně. Představme si některé hospodářské jednotky mající sílu potřeby = p. 10, a jiné se silou potřeby = p. 9. atd., až bychom došli k hospodářským jednotkám s potřebou nejmenší = p. 1. Proti těmto potřebám jest jistá zásoba statků (z), jež však nestačí na to, aby celou tu stupnici od 10—1 uhradila. Začne se přirozeně s potřebami nejintenzivnějšími (p. 10.), avšak zásoba statků (z) stačí jen na to, aby naposled uhradila potřeby řádu třetího = p. 3. Silou potřeby této hospodářské jednotky p. 3. řídí se směnná hodnota dotčené zásoby statků, nebo statku, poněvadž předchozí hospodářské jednotky nemají důvodu, proč by týž statek, jsouce jím uhrazeny, jinak oceňovaly.

Analogické poměry jsou také při hodnotě užité, poněvadž každá jednotlivá hospodářská jednotka týmž statkem může potřeby různé síly ukojiti (voda slouží k pití, koupání, vaření, zalévání atd.). Ve smyslu této theorie jest hodnota užitná důležitost, kterou přikládáme konkrétním zásobám statků, o nichž soudíme, že, bude-li nám možno volně jimi nakládati, způsobí nám to jistou úkojovou slast. Hodnota statků sloužících přímému úkoji našich potřeb, jež zove theorie hraničního užitku statky prvního řádu, jest rozhodnou pro

*) J. Grunzel, Allgem. Volkswirtschaftslehre (Wien 1909) I. str. 43.; J. Pesch I. c. I. 57. násl.

hodnotu statků řádu druhého a vyššího, z nichž se statky prvního řádu vyrábějí. Na př. hodnota chleba je rozhodnou pro hodnotu mouky, peci pekařské atd., či jinými slovy, hodnota výrobků určuje hodnotu nákladu, a nikoli naopak. Poněvadž ke každé výrobě jest třeba práce a ta působí strast, rovná se hodnota statků druhého řádu slasti z výrobku, zmenšené o strasti práce výrobní. Slouží-li některý statek druhého řádu k výrobě několika statků řádu prvního (statky příbuzné), které mají nestejnou hodnotu, řídí se hodnota jednotky statku řádu druhého hodnotou jednotky onoho statku řádu prvního, který mezi těmi, k jehož výrobě zásoba statku druhého řádu stačí, jest nejméně cenný. Toť tak zvaný zákon nákladový ve smyslu theorie hraničního užitku. Hodí-li se nějaký statek za statek prvního nebo druhého řádu, nemůže ovšem hodnota jeho jako statku druhého řádu klesnouti pod tu míru, kterou má jako statek řádu prvního. Jestliže množství pohotové práce nestačí na vyrobení tolika statků, aby hraniční užitek jednotky klesl tak nízko, že by ani nepřesahoval strasti, která z práce vzniká, řídí se hodnota práce rovněž hodnotou výrobku a rovná se této hodnotě zmenšené o hodnotu statků druhého řádu, k výrobě potřebných. Vyrábí-li však někdo za stejné pracovní strasti statky různé hodnoty, řídí se hodnota jeho práce onou hodnotou, která mezi hodnotami těchto statků jest nejmenší, při čemž ovšem nejnížší hranici tvoří užitek, rovnající se strasti pracovní.

Celou tuto theorii shrnouti lze v tyto dvě věty: Nikoliv abstraktní druh potřeb, nýbrž konkrétní potřeby rozhodují o velikosti hodnoty; nejnížší konkrétní potřeba, jejíž úkoj na jistém statku závisí, jest měrou jeho hodnoty, čili hodnota statku se určuje velikostí jeho hraničního užitku.

Theorie hraničního užitku vypadá ve svém mathematickém vystrojení velmi přesvědčivě, takže spisovatel článku o hodnotě v Ottově Naučném slovníku pokládá ji ze všech teorií hodnoty za nejsprávnější, a to právem, neboť theoretikům hraničního užitku, či theorie rakouské, nelze upřítí zásluh, že založili základní poučky vědy národohospodářské na psychologii a že v protivě k jiným teoriím kladou důraz na teleologický charakter hodnoty. Také paradoxa, s nimiž se v nauce o hodnotě setkáváme, lze srozumitelněji touto teorií vysvětliti, na př. že nejužitečnější statky, jako voda, vzduch atd., nemají ve smyslu hospodářském hodnoty, že mnohem užitečnější železo má menší hodnotu než zlato, že celková hodnota jistého množství statků může stoupnouti, když jeho

množství ubude, jako se stalo na př. když Hollandané část zámořského koření spálili, aby za zbytek mnohem více utržili, než za původní množství. Přes to však trpí teorie hraničního užitku nedostatků, které vztahují se sice spíše na její formulování, avšak ani otázka, zda její podstatný obsah je správný, není dosud rozhodnuta. Sám jeden z původců této teorie (Böhm-Bawerk ve svém spise „Kapital und Kapitalzins“) jest toho názoru, že teorie hraničního užitku ve své nynější podobě neskýtá ještě posledního základu k určování velikosti hodnoty. V mnohých případech osvědčuje se snad býti správnou, než zpětná působnost hraničního užitku určité jednotky statků na celou zásobu téhož statku není vždy toho významu, jaký mu teorie připisuje.

Úkoj potřeb ve skutečnosti se neděje vždy dle stupnice od potřeby nejsilnější k nejslabší, nýbrž nezřídka dle náhodných momentův, ano pro větší neb menší spojitost všech potřeb mezi sebou, často bývá nutno dříve ukojiti potřebu slabší, než silnější. Nad to hodnota směnná se neuskutečňuje teprve za těchto úkojných úkonů, nýbrž jest zde již dříve, jsouc výslednicí oceňování spotřebitelů respektive obchodníkův a výrobců, jež se neřídí posledním dílčím kvantem, upotřebeným k úkoji potřeb, nýbrž předvídanou celkovou potřebou a veškerou zásobou. Přirozeně snaží se oceňování statků najíti onen bod, v němž, pokud lze, nejvíce potřeb ukojeno býti může, aniž by klesající směnná hodnota výnos podniku ohrožovala. Toto oceňování nezakládá se na pevných číslicích, nýbrž na více méně kolísavých domněnkách, může tedy býti správné, avšak také nesprávné; a že takové omyly se denně přiházejí, jest jisto, což by při automaticky účinkujícím hraničním užitku býti nemohlo. Kdyby tato teorie byla jen doplňkem nauky, která v užitečnosti a řídkosti statků vidí poslední důvody jejich hodnoty, nedalo by se nic proti ní namítati, poněvadž se zakládá na teleologickém pojetí hodnoty a je našim názorům bližší, než kterákoliv jiná.

2. Okolnost, že nejen přítomná zásoba statků, nýbrž i zásoba v budoucnosti možná má vliv na hodnotu, vedla k teorii nákladové, kterou v nové úpravě podává Dietzel a Marshall, zastávající se názorů, že hodnotu určují náklady, nutné k dosažení dalších statků téhož druhu. Náklady jsou však jen obětí, přinášenou za jistým účelem, v tomto případě za účelem úkoje potřeb. Bylo by převráceným počínáním měřiti výsledek nikoli dle dosaženého užitku, nýbrž dle cesty k němu uražené. Výsledek války neposuzují bojující strany dle dluhů, které na válku učinily, nýbrž dle vítězství.

Ostatně dle zásady hospodárnosti jest nutno, aby vyrobená hodnota byla vyšší, než hodnota k tomu upotřebených statků; užitek musí býti větší, nesmí jen hraditi náklady, a proto nelze jej dobře pouze náklady měřiti. V mnohých případech naopak má směnná hodnota vliv na náklady, poněvadž její snížení nutí výrobce ke zlacnění nákladův. Mluvíme-li obecně o nákladech a nějaká věc se proto nepořizuje, poněvadž mnoho stojí, poukazujeme tím jen na rozdíl mezi užitnou a směnnou hodnotou a chceme tím v tomto zvláštním případě říci, že jest hodnota směnná vyšší než užitná, a proto že si věci té neopatřujeme.

Konečně budiž podotčeno, že nejen statky úkoje potřeb schopné mají hodnotu, nýbrž i všecky společenským řádem zajištěné vztahy hospodařících k základům národohospodářství (člověk a vnější příroda), jež opatření takových statků a tudíž úkoji potřeb jen prostředecně slouží, jako jsou služební výkony, práva a poměry rozmanitého druhu, jež však nejsou statky, nýbrž jen prostředky k zachování statků hmotných. Vše, co bylo řečeno o hodnotě statků, platí také i o nich.

§ 6. Cena.

Výrazem a měrou směnné hodnoty statku jest množství jiných statků, jež lze za statek ten směnou obdržeti. Hodnotu směnnou, vyjádřenou jinými statky, nazýváme cenou. Těmito jinými statky rozumějí se peníze, a tak je cena peněžitým výrazem směnné hodnoty statkův. Sejdou-li se dvě osoby na trhu, z nichž jedna chce nějaký statek prodati a druhá jej koupiti, uskuteční se směna jen tehdy, přikládá-li kupec statku větší nebo aspoň tutéž hodnotu, jako jeho majitel. Ekvivalentem směnného předmětu jest jeho cena. Cena a hodnota spadají průměrně v národohospodářských stycích v jedno. V konkrétních případech se však zřídka kdy rovnají. Hodnota jest pocit, cena však skutečný vzájemný výkon, který je spravedlivý, jest-liže peněz za statek či zboží vyplacený (neboť statek, pokud je předmětem směnného obchodu, slove zbožím) vyjadřuje jeho směnnou hodnotu. Poněvadž jest však hodnota směnná výsledkem praktického soudu společnosti o užitné hodnotě statku, úsudek ten však závisí na proměnlivých činitelích, proto jest také spravedlivá cena často neurčita a pochybna. Poněvadž směna statkův uskutečňuje se nejčastěji nepřímou, pomocí peněz, užíváme za slovo směna slov koupě a prodej, t. j. odevzdání a nabytí statku za peníze. Poněvadž za peníze lze každé zboží obdržeti, vztahuje se každá hospodářská

činnost bezprostředně nebo prostředně k nabytí peněz, t. j. k nabytí prostředků, jimiž lze si opatřit statky jinými vyrobené.

Vztahuje-li se pojem hodnoty směnné spíše na možnost směny, jest cena uskutečněním této možnosti. Rozdíl mezi oběma vyjadřuje zdravý smysl lidu otázkou: Zač je to zboží (cena)? A když se mu dostane odpovědi, uvažuje, zda zboží za to skutečně stojí (hodnota směnná).

Cena jest buď subjektivní, t. j. co se žádá aneb podává, nebo objektivní, t. j. skutečně docílená cena při uzavřeném obchodě. Obě mohou souhlasiti, jako tomu při tak zvaných pevných cenách, nejčastěji se však rozcházejí. Mluvíce o ceně, máme na zřeteli jen cenu objektivní.

Cena se určuje buď zákonnou taxou, nebo svobodnou soukromohospodářskou smlouvou, což bývá pravidlem a závisí na hospodářských a mimohospodářských důvodech.

1. Hospodářskými důvody jsou nabídka prodáváče a poptávka kupce. Celek náhodných momentů, jež mají vliv na poměr nabídky a poptávky a jež proto, že jsou náhodny, nelze předem stanovit, označujeme slovem konjunktura.

Cena roste nebo klesá v přímém poměru k poptávce, a roste nebo klesá v obráceném poměru k nabídce. Čím větší po jistém zboží poptávka, tím jest zboží dražší a naopak, a zase čím více se jistého zboží nabízí, tím je lacinější. Poptávka představuje užitečnost statku, a nabídka jest znakem, že lze zboží snadno nabýti. Tímto zákonem se ovšem neřídí cena matematicky; jako všechny tak zvané zákony národohospodářské, má i tento platnost jen relativní, neboť jsou zde ještě jiné vlivy, které cenu spoluurčují, jako ohledy na výrobní náklady, úvěr, místní zvyky a jiné, zejména mimohospodářské důvody, které tento přímočarý výpočet cenového zákona zkřiví.

1. Na poptávku mají vliv tyto momenty: *a)* počet a naléhavost potřeb kupců, *b)* velikost a pružnost potřeby, *c)* oceňování zboží a peněz kupcem.

2. Na nabídku působí: *a)* počet prodáváčů, *b)* velikost a pružnost zásob zboží na trh dodaných a *c)* oceňování zboží a peněz prodáváčem.

Tyto momenty určují subjektivní cenu podávanou a žádanou. Všimněme si jich blíže. Pokud jde o počet a naléhavost potřeb kupců, může nastati případ, že jest kupec jen jeden. Přirozeně odhodlá se ke koupi jen tehdy, je-li užitná hodnota statku vyšší než jeho cena. A naopak, je-li jen jeden dodavatel či pro-

davač, mluvíme o monopolu, a ceny, které stanoví, slovou monopolové a hodnotu statku nezřídka daleko přesahují. Konkurrence několika prodávaců vede k cenám nejnižším, jako zase je-li kupců více, ceny stoupají a naléhavost potřeby rozhoduje zde o tom, kteří z nich zboží obdrží a kteří z úkoje toho budou vyloučeni. Ti, u nichž potřeba není tak naléhavou, nekoupí, poněvadž u nich užitná hodnota zboží nedosáhla výše jeho hodnoty směnné či ceny, kterou zboží kupec přikládá.

Velikost a pružnost potřeby řídí se charakterem příslušného statku. Tak na př. potřeba soli jest v poměru k počtu obyvatel dosti stálou veličinou, neboť boháč jí nepotřebuje více než chudás, spotřeba její však také pod jistou míru klesnouti nemůže, poněvadž sůl patří k nezbytným poživatinám. Také spotřebu cukru nebude lze při dnešním způsobu života pod jistou míru stlačit, může však s povznesením blahobytu národního s jedné strany v Anglii je roční spotřeba na hlavu 42, v Rakousku 11 a v Rusku 9 kg) a zlacněním se strany druhé značně vzrůstí. Vzárostu přímo neomezeného jest technická spotřeba bavlny, železa a uhlí.

Oceňování zboží a peněz kupci differuje dle jejich poměrů důchodových. Koruna má v oběhu stejnou hodnotu, ať ji vydá chudás nebo boháč; užitná její hodnota jest však různá, a proto odhodlá se ji boháč snáze vydati, než chudý. Zhoršují-li se poměry důchodové, omezuje to poptávku, a to nejprve při zboží snadno postrádatelném, kdežto zboží nutné k zachování existenčního minima udržuje poptávku nejdéle. Zlepší-li se poměry důchodové, působí to povzbudivě na poptávku, a to zejména po předmětech snadno postrádatelných, na př. módních a přepychových, poněvadž potřeba k živobytí nutných předmětů, jako poživatin, oděvu atd., je méně pružnou.

Vzpomenuto, že nabídka ve veliké míře jest odvislá od prodávacův, a že při málo prodávacích vznikají ceny monopolové. Monopol jest buď zákonný, zakládající se na opatření moci státní (monopol tabákový, solní atd.), aneb skutečný, pochází-li z řídkosti statku (mořská pěna v Malé Asii, síra na Sicilii, ledek v Chile, vynálezy, jež jsou tajemstvím nebo chráněny patentem). Monopolista má tu výhodu, že může určit, kolik zboží má býti dáno na trh, avšak je tu třeba jisté opatrnosti, neboť využitkování monopolu má své meze, jichž nutno dbáti, nemá-li zaniknouti.

Je-li více prodávaců téhož zboží, stanoví tuto cenu, která při konkurenci klesá. Pokud je však takovou, že se ziskem prodávají,

hledí každý prodati. Touto zmnoženou nabídkou zmnoží se zásoby zboží toho a cena klesne na hladinu, kde prodavač ještě tak tak může existovati. Poněvadž však všichni výrobci nepracují s týmiž náklady, bývají ti, kteří se značnějšími náklady pracují, nejdříve zatlačeni. Náklady však nejsou ani pro jednotlivého výrobce stejné; ubývá jich pravidelně zvětšením závodu, a proto snaží se výrobci výrobu rozmnožiti. Tím však nastane veliká nabídka, která ceny dále stlačuje. Soutěž vede tedy nejen k nejnižším cenám, nýbrž i k nadvýrobě.

Také nabídka podléhá velikosti a pružnosti zásob zboží na trhu. Běží-li o zboží nerozmnožitelné, jehož je však tolik, že každou předvídanou potřebu může uhraditi, klesne cena na jeho užitnou hodnotu. Rychle však v ceně stoupá, nelze-li jím všech potřeb hraditi. Jde-li o zboží rozmnožitelné, závisí stoupání cen na podmínkách rozmnožitelnosti. Čím větší jest výroba nějakého statku, tím jsou menší náklady celkové a proto jest možno, aby byl lacinější. Nákladů závodních (na surovinu, mzdy, stroje atd.) je sice při větší výrobě více, avšak nákladů hlavních (správa, úrok a amortisace kapitálu, osvětlení, otop) nepřibývá, čímž zmenšuje se jejich kvota na jednotlivé výrobky a tím i jejich cena. Celkem však nemají výrobní náklady takového vlivu na ceny, jaký se jim nezřídka v theorii připisuje.

Konečně i oceňování zboží a peněz se strany prodávajícího má vliv na cenu zboží. Má-li s dostatek kapitálu, pak lze mu snadno vyčkati příznivé konjunktury a zboží prodati za vyšší cenu; nemá-li ho však a je-li mu dostáti povinností, bývá druhdy nucen zboží nabízet laciněji, aby rychle přišel k penězům.

Objektivní velikost svrchu uvedených, nabídku a poptávku určujících momentů nerozhoduje tak, jako schopnost stran interesovaných, momenty tyto v čas poznati a správně posouditi.

Nauka o ceně byla pro theoretiky vždy úrodným polem k stanovení „zákonův“. Klassické národohospodářství konstruovalo za tím účelem cenu normální či přirozenou a cenu tržní (J. S. Mill). Prvá jest ideální, citlivý bod ceny statku, který snadno bývá cenou tržní pošinut. Cena tržní stanoví se nabídkou a poptávkou, kdežto cena normální se zakládá na výrobních nákladech. Každý statek má však na stejném místě a v stejné době cenu, jen nabídkou a poptávkou stanovenou; náklady výrobní určují jen jeho rozmnožitelnost, mají proto vliv na ceny, nejsou však nikdy jejich pevnou hranicí.

Zákon o výrobních nákladech, s nímž v novější literatuře častěji se setkáváme, dle něhož za svobodné soutěže udržují se ceny trvale na výši, jež znamená úhradu nákladů výrobních a normální zisk výrobců, neosvědčuje se z toho důvodu, že náklady výrobní nejsou pevnou veličinou a že automatické umenšení výroby, kterou zákon ten při horších cenách předpokládá, se nedostavuje. Továrna nemůže ani při horších cenách své značné investice znehodnotiti a dělnictvo propustiti. Ostatně je tím déle soutěže schopna, čím více výrobu přepíná. Padá zde také na váhu, že ceny netvoří se izolovaně jen pro jeden statek, nýbrž se zřetelem na statky jiné, zejména lze-li jisté potřeby ukojiti různými statky (bavlna, len, vlna), aneb lze-li vlastní statek nahraditi surrogatem (máslo, margarín), aneb slouží-li statek různým potřebám. Stejně váhy jest zákon o stanovení ceny dle nejnižších a nejvyšších výrobních nákladův. Výrobní náklady jednotlivých výrobců jsou nestejně, cena však musí býti taková, aby náklady i nejdražší pracujícího výrobce uhradila, jehož jest ovšem třeba, aby se potřebě vyhovělo. V těchto případech řídí se cena dotčenými nejvyššími náklady. Poněvadž se však technickým a obchodním pokrokům podaří časem náklady snížit, nabude zdatnější výrobce převahy nad svými konkurenty. To umožní mu účast na veškeré výrobě s větším zdarem a donutí soutěžce k tomu, aby v ceně s ním šli stejným krokem, takže nejnižší výrobní náklady jsou pro cenu směrodatnými. Že účinek nákladů na tvoření ceny není tak rozhodný, bylo již shora ukázáno.

Věda se také účinně obírala statistikou změn cenových a za tím účelem uvedla v život tak zv. *i n d e x o v á*, kterými ceny různého zboží ve stejné době na jednotné číslo se uvádějí. Anglický statistik Newmarch užil metody té tím způsobem, že cenu 22 důležitějších druhů zboží od r. 1845—1850 označil číslem 100, a změny následujících let byly pak procentním zvýšením aneb snížením této ceny (na př. indexové číslo pro kávu bylo v letech 1845—50 = 100, v roce 1890 = 186; pro cukr r. 1845—50 = 100, r. 1898 = 27 atd. Aby system ten byl doplněn, navrhl Jevons, aby čísla indexová jednoho roku sloučena byla v jedno číslo hlavní (*total index number*), a v této formě publikuje anglický „*Economist*“ čísla indexová dosud. Z čísel těch je patrna změna hladiny cen, a tím prakticky znázorněno na př. zdražení, nebo zlevnění životních prostředkův. Celkem však lze říci, že národní hospodářství jest tak komplikovaný organismus, že jeho funkce jen stěží lze číselnými formulami vyjádřiti.

II. Mimohospodářské důvody pro stanovení cen vymykají se úvahám národohospodářským a jsou spíše rázu psychologického (bázeň před válkou a neúrodou, naděje, pud napodobení, zejména v módě), ethického (cit pro spravedlnost), společenského (cit stavovský), národního (podpora domácí výroby dle zásady: svůj k svému), náboženské (podpora souvěrců), především však patří sem mrav a obyčej. Všechny tyto momenty kříží se s principem hospodárnosti a působí dle okolností různě, a proto platí, hledíc i k mimohospodářským důvodům, že pro tvoření cen není nějakého přirozeného zákona a že lze je určovati toliko přibližně.*)

Krátce jest si nám ještě povšimnouti ceny se stanoviska mravního, neboť zde otvírá se zákonům mravouky širší pole činnosti, než vlastním „zákonům“ národohospodářským. Jak národohospodářsky, tak i soukromohospodářsky je dosažená cena výslednicí vzájemných úvah o hodnotě statku nabízejcem i kupcem. A tu se může státi, že pro jednu stranu dopadne dosažená cena podstatně jinak, než bylo jeho oceňování. Prodávač snad si oceňoval koně, jehož tajnou vadu dobře znal, jen na 800 K, ale ochotně vzal podávaných mu 1000 K kupcem, který o vadě té neměl tušení. Princip hospodárnosti, praktického egoismu, který ukládá kupovati, jak jen lze lacino, a draho prodávati, který prohlašuje za marnotratnost platiti věc dražší, než zač stojí, a odmítnouti vyšší nabídky, nezřídka, jako tomu v tomto případě, musí ustoupiti dvěma mravním povinnostem, jež nám mravní zákon při oceňování statků ukládá.

První záleží v tom, že nesmíme pokládati princip ekonomický za zcela samostatný a nezávislý na mravních povinnostech. A první z těchto povinností, shodujíc se s požadavky lásky k bližnímu, stanoví, aby se cena netvořila beze zření k hodnotě nákladové. Proto jest mravně nepřipustno, aby na př. výrobce, jen aby mohl zboží své laciněji nabídnouti než jeho konkurrent, dělnictvu svému na mzdě utrhoval, nebo jeho pracovní dobu bez náhrady prodlužoval, a tak výrobní náklady a tím i poměrně výrobní cenu zboží snižoval. Jest mravně nepřipustno, aby obchodník obilím, umělým stlačováním cen rolníka o plody jeho těžké práce zkracoval; byť i mravní posláním národohospodářství záleželo v tom, aby napětí cen, plynoucí z nedostatečných obchodních zřízení, vyrovnalo, panuje-li na př. u nás dražota masa a jinde je nepoměrně lacinější, tímto způsobem úkolu svému dostáti nesmí.

*) *Fuchs K.*, l. c. str. 131. násl.

Druhý požadavek mravního zákona co do tvoření cen odnáší se ke správnému výběru statků. Úkol národohospodářský, hledíc k tomu, na tom se zakládá, aby dán byl potřebám lidu správný směr, v čemž bude mravovědou vždy podporován.

Její povinností jest vštěpovati lásku k umírněnosti, jako v prvním případě štípila lásku bliženskou, která pro život společenský více váží, než hospodárnost. Jako tam běží o to, pokud lze zjednati harmonii mezi hodnotou směnnou a nákladovou, tak zde jde o to, zjednati harmonii mezi hodnotou užitnou a směnnou. Mravní směr v životě národa jest nejhlubším kořenem správného rozvoje hospodářských hodnot. Na něm závisí užitná hodnota statků, a ta působí na hodnotu nákladovou, poněvadž za vlády mravního zákona ve výrobě člověk jen těch statků dosíci se snaží, jež jsou schopny ukojiti potřeby skutečné (Roscher). Při pojmu hodnoty a ceny nejde o to, jaké potřeby lidé skutečně mají, nýbrž jaké mítí mají, a o tom ovšem nerozhoduje národní hospodářství, nýbrž mravověda. *)

Hodnota a cena statku mají se, pokud lze, shodovati. Hodnota jest ideálně správný poměr jednotlivých statků k celkovému hospodářství, a tento poměr má býti vyjádřen cenou, což jen byla by cena spravedlivá. Čím více se cena od hodnoty odchyluje, tím hůře pro společnost, neboť jest to známkou, že rozdělení statků jest nespravedlivé. Dnešní společnost se chlubí, že tvoření cen podrobena jest svobodné soutěži a zákonu nabídky a poptávky. Svoboda soutěže jest však ve skutečnosti velmi omezena a nezřídka illusorní, neboť stanovení ceny v praxi ovládá bezohledný velkokapitál a pojem hodnoty jest tu jen pro to, aby dodatečně dal skutečné, dle zákoníka egoismu na trhu utvořené ceně jakousi mravní sankci.

Böhm-Bawerk mní, že pochopiti souvislost mezi hodnotou, cenou a náklady je tolik, jako poznati polovici vědy národohospodářské. Jest pravdou, že správný pojem hodnoty a ceny a tomuto poměru odpovídající praktické utváření ceny jest nejtěžší a nejdůležitější otázkou hospodářské politiky. Je nutno, aby onen vztah k celkovému hospodářství a sociální jednotě, který k pojmu hodnoty náleží, byl stanovením tržní ceny vyjádřen v tom smyslu, že se tvoření cen nezůstaví egoismu trh ovládajícího kapitalismu, nýbrž že orgány celé společnosti budou nad jejími sociálními

*) *Martin v. Nathusius*: Die Mitarbeit der Kirche an der Lösung der sozial. Frage, Lipsko 1904, str. 162. násl.

zájmy bdíti. A tento sociální zájem záleží v tom, že cena statku, pokud lze, shoduje se s jeho hodnotou. Pak bude spravedlivá cena nalezena, neboť se bude s hodnotou srovnávat.

§ 7. Podstata a národohospodářský význam peněz.

1. Poněvadž směna dovede zvýšiti požitky, činíc vlastnictví jednotlivcovo užitečnějším, jest patrné, že vše, co směnu usnadňuje, jest povšechně užitečno, zejména když směna nezřídka jest obtížna, poněvadž potřeby směňujících stran a nabízené statky bývají zřídka kdy právě takové, jakých potřebují. Proto stává se celý směnný pochod mnohem snažším od dob zavedení směnného prostředku, p e n ě z. Původní naturalní směna byla od počátku nepohodlnou a nedostatky její, čím více směn přibývalo, byly tím citelnější, takže praktická potřeba nutila člověka užívati některých druhů statků jako třetího člena rovnice při směnách dvou jiných statkův. Byly to statky sloužící nějaké obecné a stálé potřebě, s jejichž hodnotou srovnávány hodnoty statků směňovaných, tak jako když počítá rozmanité zlomky uvádí na společného jmenovatele. Statkem tím, který se stal takto měrou hodnot a o němž rozhodovaly prvotně místní poměry, bývaly u kmenů loveckých kožešiny, u kočovníků a primitivních rolníků dobytek (odtud latinské slovo peníze = pecunia, odvozené od pecus = dobytek), jinde bývaly tímto statkem lasturky zvané kauri, sůl a zejména kovy. Od železa a mědi, stačících menším obchodům dob prvotných, přikročeno k zlatu a stříbru, a tím vývoj dosáhl svého zakončení, protože nebyly dosud nalezeny statky jiné, které by se ke službám peněžním lépe hodily.

Přechod od hospodářství naturalního, kde vyměňován statek za statek, k hospodářství peněžnímu, jímž rozumíme všeobecné vyrovnávání potřeb a jejich úkojných statků penězi, děl se znenáhla. Dlouho trvalo, než zavedeny byly peníze nejen jako prostředek směnný, nýbrž i jako nástroj, jímž hodnotu všech ostatních statků měříme. Není to ovšem měřítko absolutní, poněvadž i drahé kovy, z nichž mince se razí, v hodnotě se měnívají, poměrně však zůstává hodnota jejich dosti stejnou. Nejznačnější změny v hodnotě drahých kovův udály se brzy po objevení Ameriky od r. 1540—1640. V tomto století přibýlo tolik zlata a stříbra, že hodnota jeho klesla asi na čtvrtinu dřívější výše, což přirozeně vedlo ku vzestupu cen zboží.

Dva důležité úkoly konají tedy peníze; zbavují nás nepohodlí,

směňovati přímo statek za statek, a slouží za nástroj, jímž hodnoty statků měříme. Měření peněžního nelze ovšem užiti u věcí, jež nejsou předmětem vlastnictví, aneb u vlastnictví, jež se nedá směnit. Zdraví, čest, nadání, obětavost jsou důležitými prvky blahobytu, ale vymykají se hospodářskému počtu.

Z této funkce peněz plynou další jejich úkoly. Jako jsou peníze přístupny rozmanité statky v přítomnosti, tak jejich vlastnictvím pojistí si každý i pro budoucnost opatření statků potřebných lépe, než kterýmukoli směnným statkem, a to pro trvalou, obecně uznanou jejich hodnotu, která je kvalifikuje k funkcím svrchu uvedeným. Proto slouží peníze také za přechovatele hodnot.

Peníze jsou však také v právním smyslu zákonitým všeobecným platidlem, t. j. politická moc je prohlašuje za prostředek ku hrazení jednostranných platů (daně, pokuty). Z těchto funkcí peněz je funkce měnidla a platidla nejmladší, a tato nejvíce k tomu přičinila, že se užívání peněz rozvinulo.

Peníze jsou všeobecným měnidlem, obecnou měrou, uchovatelem hodnot a obecným platidlem. Jako jiné zboží, jsou peníze hospodářským statkem, a sice takovým, kterého všichni mohou potřebovati, neboť jest značné vlastní hodnoty. Kromě vlastní hodnoty jest nutno, aby peníze byly snadno dopravitelné, aby jednotlivé jejich kusy měly přibližně stejnou hodnotu, aby se jich za počtářskou jednotku užiti dalo, a konečně aby byly trvanlivé. Tyto požadavky nejlépe vyplněny jsou u peněz z drahých kovův, u nichž shledáváme ještě další důležité vlastnosti, a to dělitelnost bez újmy hodnoty a stejnorodost, takže stejně těžké kusy kovu mají též stejnou hodnotu. Proto vytlačily kovy znenáhla všechny jiné peníze.

Ale i kovů bylo jako peněz užíváno prvotně ve formě statků užitných, zvláště předmětův okrasných (prstenů, zbraní, později nástrojů), — potom ve formě suroviny. Užívání jich ve vnitřním oběhu zmohlo se asi hlavně ve směnném obchodě s kovářem, jenž surovinu kovářskou neomezeně a rád přijímal jako plat. *) Drahé kovy, zlato a stříbro, zobecnily však jako peníze v zahraničním tržebním obchodu hlavně ve velikých východo- a západozemských obchodních stycích starověku, protože poklady Indie hlavně drahými kovy celého světa musely býti placeny. **)

*) Srovnej *Seeck*: Die Entstehung des Geldes. (Deutsche Rundschau 1897.)

**) Srovnej *Kiesselbach*: Der Gang des Welthandels im Mittelalter.

Pouhý odhad kusů surového kovu zaměněn byl později vážením — ovšem po vynalezení váh, jež, jak se zdá, k vážení zlata byly zhotoveny. Konečně každé převažování nahrazeno bylo značkou muže, důvěry požívajícího, aneb takového, jenž měl moc, důvěru si vynutiti — na př. pána obchodu nebo nějakého knížete. — A tak válcovitý, značkou opatřený kus kovu stal se „m i n c i“ — povstaly tak peníze v užším či vlastním slova smyslu. Látka peněžní obdržela, aby jako peníze mohla fungovati, zvláštní, jen to-muto účelu sloužící tvar přestala tudíž býti zbožím. *)

Svrchu uvedený výměr zahrnuje všechny podstatné úkoly, jimž peníze ve vyvinutých národohospodářských poměrech slouží. Jako míra hodnot, či lépe řečeno, společný jmenovatel, na nějž se všechno zboží, hledíc ke směně uvádí, zjednodušují vztahy mezi smlouvajícími se, a jako směnný prostředek ulehčují směnu, odstraňující obtíže směny naturalní, byl i místo směny jedné užíváním peněz nastaly směny dvě. Při směně naturalní jest třeba, aby se potřeby směňujících shodovaly nejen co do způsobu a množství zboží, nýbrž i co do času a místa směnného obchodu, neboť přesné stanovení hodnoty nějakého statku může se státi toliko v určitém okamžiku, kdežto ten, kdo zboží za peníze kupuje, aneb prodává, má v tom mnohem větší volnost.

Poněvadž peníze, jak jsme řekli, nepodléhají náhlým změnám, hodí se také k uchování hodnot, což děje se buď thesaurací, to jest tím, že se přechovávají jako mrtvý kapitál, aneb hospodářsky správněji a dnes obvykleji v podobě zápůjčkového kapitálu. Proto jsou peníze také vydatným prostředkem úspornosti, protože přebytké zásoby obráceny v peníze se snáze uchovávají a člověk spíše je hledí uchovati, než zkáže podléhající zásoby statků jiných.

Nabyli-li výkon peněz jako obecného měnidla ve všelikém obchodování nesmírného významu, jest nemenší význam jejich jako platidla, státní mocí uznaného. Tato funkce peněz byla teprve příčinou, že vžilo se lidstvo ve velikolepý, ovšem také mnohými temnými stránkami provázený mechanismus peněžního hospodářství, jehož hospodářství naturalní netušilo. S penězi jako platidlem potkáváme se nejčastěji při převodu statků, kde není směny statku za statek (koupě, prodej), takže se jimi způsobují skutečné změny ve jmění. V právním ohledu jsou peníze zákonitým prostředkem platebním, kterým se závazky umořují. Majíce tak zvaný nucený kurs,

*) K. Fuchs, l. c. str. 45.

slouží k placení při hospodářských úkonech, jež nemají co činiti s obchodem, jako tomu při plnění platebních povinností k státní pokladně i soukromníkům. Není-li placení jinak vyhraženo, jest věřitel povinen je přijímati jako úplatu dluhu.

Shodují-li se právní a hospodářské vlastnosti peněz, jmenujeme je dokonalými či normálními, chybí-li jim na právní neb hospodářské dokonalosti, slovou nedokonalé buď právně, nebo hospodářsky. Tak jsou na př. nedokonalými penězi ty, jež nemají nuceného kursu, na př. u nás peníze cizí, aneb ty, které sice nucený kurs mají, jenž však jest omezen jen na určitý obnos (u nás peníze drobné), dále ty, které nemají skutečné hodnoty, aneb mají hodnotu menší hodnoty nominální (na př. peníze papírové). Peníze posléze jmenované nejsou nezměnitelnou měrou hodnot, poněvadž jejich hodnota stanovena jest státem a ocenění jich veřejností závisí na platební schopnosti státu, který je vydal, což bývá proměnlivo (hodnota kursovní).

Mnoho nedorozumění vzniká často tím, že peníze bývají za jedno pokládány s mincí a mince s drahým kovem, a přece jest nutno mezi těmito pojmy bedlivě rozlišovati, neboť každý má své vlastní podmínky určování hodnoty a za jistých okolností i různé funkce. Ražbou dostává se kousku kovu zcela jiného úkolu, než měl dosud, a teprv zase, když byl roztaven, vrací se ke své původní funkci. Jako mince jest kov penízem, ale ne všeobecným, neboť z ustanovení zákona i jiné věci mohou býti penězi, jako nikl, měď ano i papír. Jen z ustanovení státního bere se při platech papírová dvacetikoruna v hodnotě 20 korun, kdežto mince má svou oběžnost následkem svého obsahu a jeho hodnoty. Důvěra k státu dodává papírovým penězům oběžnosti, avšak hospodářské poměry jsou mnohdy silnější, než tato důvěra a vliv státní moci, jak se to při papírových penězích začasté ukazuje.

2. Ač jsou peníze hospodářským statkem, liší se přece od statků jiných svým nepřímým pouze užitkem. Peníze jsou jen nástrojem k opatření statků jiných, kdežto jiné hospodářské statky mají mnohem více úkolů než jen ten, aby za ně peníze byly získány, třeba se k tomu v dnešním hospodářském životě nabývací činnost v první řadě odnášela. Proto dí správně anglické přísloví, že peníze jdou nutně za statky, statky však že nejdou nutně za penězi. Každý, kdo kupuje, nepomýšlí na to, aby koupený statek prodal, ale každý, kdo prodává, činí tak s úmyslem, aby obdržel peníze a za ty si po případě opatřil potřebné statky. Kupec dosáhl nákupem svého

cíle, prodejem však uskutečňuje se jednání za časté jen z polovice *).

Peníze nejsou nejžádoucnějším hospodářským statkem, jak mylně za to měl merkantilismus, vida v nich kvintessenci statků, věc státu nejprospěšnější. V hospodářství národním mají totiž peníze zcela jiný význam než v hospodářství soukromém. Zde je skutečně jednotlivec tím bohatší, čím má více peněz, ale ne tak v hospodářství národním. Jen ta země jest bohatou, která má s dostatek potřebných statků. Množství peněz v zemi závisí na potřebách směny této země; peníze nad potřebu ražené unikají do ciziny, nebo jsou thesaurovány, a ležíce v bankách, k většímu blahobytu země nepřispívají.

To, co penězům nad mnohými lidmi přímo demonické moci propůjčuje, jest obecně uznaná užitečnost, neomezená upotřebitelnost a jejich kupní síla. Za jiné i sebe užitečnější zboží nelze vždy jiné, libovolné zboží obdržeti, za peníze však, jak se říká, lze dostati, co srdce ráčí, jak o tom pěl s bolestí již staří básníci, jako na př. Euripides ve Foiničankách („nic nemá pro člověka vyšší ceny, než lesk zlata, jež ze všech lidských věcí má moc nejvyšší“) a Virgil známou větou: „quid non mortalia cogis pectora auri sacra fames?“ Šlechtný humanista, Tomáš More, krvežíznivého krále Jindřicha VIII. kancléř a obět, aby osudný kov ten souvěkovcům protivným učinil, dává z něho ve své známé Utopii kouti pouta zločincům; ovšem právě tak marně, jako všichni idealističtí komunisté, kteří místo peněz jali se zaváděti assignaty na směnné banky, kde se jim za tuto poukázku vykonané práce mělo dostati potřebných statků.

Tento odpor ušlechtilých duchů dob minulých a oprávněná nevraživost středních a nižších tříd dob našich proti peněžnímu hospodářství s jedné a adorace peněz se strany druhé nevzniká tak z mravního rozhořčení nad dráždidlem, v penězích pro slabé charaktery obsaženým, jako spíše v tom, že peníze v rukou lakomých a bezohledných jsou nejvhodnějším nástrojem, aby v jejich vlastnictví přešly statky, na nichž nepracovaly. Kdo si rukama svými ročně vydělá 1000 K, nedospěje asi nikdy k zámožnosti. Ten však, kdo zdědí 10.000 K a šťastně jimi spekuluje, může se stát i milionářem **). Za spekulanta pracují peníze, činíce ho tělesně

*) *L. Cossa*, Die ersten Elemente der Wirtschaftslehre (Freiburg 1903) str. 80. násl.

**) *Karl Jentsch*, Grundbegriffe und Grundsätze der Volkswirtschaft, (Lipsko 1895), str. 168. násl.

svobodným, aby ovšem zotročily toho, kdo jimi nevládne. Teprv ve formě peněz je jmění volným a v nejvyšší míře účinným a k jakémukoli účelu okamžitě upotřebitelným statkem, kdežto ve své původní naturalní formě, jako půda, dům atd., jest vázáno a do jisté míry utajeno. Jmění ve formě peněz je způsobilé, nejen každý rozmar vlastníkův ukojiti, nýbrž je také ve výrobě nejproduktivnější, poněvadž ho lze okamžitě k jakémukoli výrobnímu podniku upotřebiti. Nad to jmění ve formě peněz vzrůstá s plyným jměním jiných, na př. v akciových podnicích, nezřídka v mohutný kapitál, podmínku to všech velikých výrobních podnikův.

Tato přednost plyného jmění má ovšem také své stíny, že totiž tam, kde je v převaze, stávají se hospodářské poměry nejistými a všechna existence kolísavou.

Při této rozsáhlé moci peněz nedivno, že jsou také nejúčinnější, třeba více méně klamnou legitimací jejich vlastníka, posunují ho na společenském žebříku mezi stavy, kde by nikdy bez peněz místa neměl, a proto také je touha po nich tak všeobecnou.

Všecky špatnosti však, k nimž privatim peněz může býti zneužito, nepůsobí tak osudně, jako nesprávný pojem o jejich podstatě.

Peníze jsou součástí jmění, nejsou však, jak dí A. Smith, ani nejmenším dílem našeho důchodu. Jsou měrou množství statků našeho důchodu a prostředkem, kterým si tyto statky zjednáváme; nemají jiného účelu, než opatřovati nás potřebnými statky. I kdyby roční příjem jednotlivcův byl tak značný, že by ho nespotřeboval, nelze říci, že důchod jeho se skládá z množství nutných statkův a jistého peněžního přebytku. Uložený přebytek jest jen odložením proměny peněz ve statky, které snad ani šetrný jedinec neuskuteční, nýbrž jeho dědicové. Kdyby ušetřené peníze vůbec ve statky se neproměnily, neměly by úspory smyslu, a spořiti znamenalo by tolik jako házet peníze do vody. Upotřebí-li se však úspor k výrobě, jak to dnes pravidlem (a není třeba, aby někdo sám vyráběl, jen když své peníze do podniku vloží, na př. zakoupením akcií podniku), také to na věci nic nemění, neboť nikde výroba nemá jiného účelu než jen sloužiti spotřebě, a sice ve dvojím smyslu, jednak aby její výrobky byly odběratelstvem spotřebovány, jednak aby její výnos podnikatelem a jeho dělnictvem, jimž náleží, za výrobky jiných odvětví, kterých potřebují, byl vydán a spotřebován.

To vystihl správně A. Smith, když srovnával peníze s velikým kolem oběhu statků, které statky bez ustání pohání, přivozujíc jich

každému tolik, na kolik vedle důchodu svého má nárok. Že peníze důchodem nejsou, jest patrné na každé koruně, která za rok snad tisíci lidem slouží, prostředkujíc jim statky potřebné. Oběh statků má v dnešním národohospodářství formu směny. Má-li se tato uskutečnit, jest nutno hodnoty směňovaných statků měřiti a vyrovnávati, a tato funkce připadá penězům. Jsou-li tedy pouhým nástrojem, má se jejich opatření, jako u každého nástroje, státi pokud možno lacino, a stačí-li na to laciný papír, proč by se nemohlo místo kovových peněz užívati papírových? A zásady této se moderní státy také drží, následující v tom Anglii. Tam spoří se, jako u nás, co nejvíce zlatem a užívá se ho při směnách v míře velmi omezené. Větší obraty platí se buď bankovkami nebo cheky, t. j. poukázkami na bankéře kupcova; obchodníci platí své požadavky směnkami. Požadavky a protipožadavky svých zákazníků vyrovnávají bankéři připsováním k dobru aneb odpisováním, totéž však činí i bankovní domy mezi sebou, a konečné zúčtování děje se Clearing-housu. Největší z nich, londýnský, vykazuje ročně obrovitou sumu obrátů až 10.000 millionů liber šterlinků, kdežto zásoba ražené mince v celém království není větší 150 mil. liber šterlinků. A z této zásoby zlata upotřebuje se v Clearing-housu jen nepatrná část, když si obchodník to, co mu na konci roku zbude, dá vyplatiti, místo k dobru připsati. A tak při ohromných obrazech potřebují Angličané celkem malou zásobu zlata a vypomohou si dobře papírem.

To však jest jiná kapitola, která spadá do nauky o oběhu statků, kde o penězích podrobně se jedná. Zde budiž jen ještě připomenuto, že, ačkoli nebezpečí a nedostatky peněžního hospodářství jsou značné, z nichž jako hlavní se uvádějí, že peněžní forma majetku a důchodu zvyšuje moc bohatých nad chudými, svádí k lichvě, rozmařilosti, a že je podporou různých podvodů, přece všeho toho nelze tak na vrub klásti peněžnímu hospodářství jako takovému, než spíše jeho zneužívání, ač neblahých účinků zcela prosto také není.

Schmoller, vyličiv obšírně dnešní nedostatky peněžního hospodářství, doufá, že lidstvo dojde k poznání, že vedle vztahů peněžních jsou zde ještě vztahy vyšší, jež životu skutečné ceny propůjčují, a že to, co se peněžnímu hospodářství vytýká, není jen jeho dílem, nýbrž i důsledkem jistých mravních kulturních poměrů doby. O penězích platí prý totéž, co lze říci o moderní technice: jsou nástrojem pokroku; jest však třeba naučiti se nástroje toho dobře užívat, pak nebude třeba jim klnouti a jich se báti. *)

*) Grundriß der allgem. Volkswirtschaftslehre II. 95. násl. (Lipsko 1904).

sázkou, vidí-li Klüber v penězích jedno z nejdůležitějších zřízení a vedle mravouky, řeči a písma nejdůležitější kulturní prostředek lidstva, a Landerdale stroj, nad který není druhého, jenž by mu více práce ušetřil. Stoupající blahobyt evropských zemí a s ním věda a umění zakládá se dle J. G. Hofmanna podstatně na tom, že dospělo se k hospodářství peněžnímu, s jehož pojmem vždy spojuje se pojem státu hospodářsky kvetoucího.

Stíny, jež peněžní hospodářství provázejí, nutno vyrovnávat křesťanskými zásadami spravedlnosti a lásky; pokud však jich při zlé vůli lidské odstraniti nelze, nutno toho strpěti, neboť vyváží je aspoň do jisté míry značné jeho přednosti. Jinak bylo by se nám navrátiti k nemotornému hospodářství naturalnímu, aneb vzíti za vděk kommunismem, jež ostatně nebezpečí zneužití rovněž nevylučují.

§ 8. Úvěr, jeho způsoby a hospodářský význam.

1. Poskytnutí a přijetí nějakého hospodářského statku k užívání v důvěře respektive se slibem, že bude později vrácen nebo zaplacen, slove *úvěr*. Důvěra věřitele, s jehož strany slove úvěr aktivním, má za předmět přesvědčení, že dlužník má vůli, závazku svému dostatí, že bude s to, aby mu dostál, aneb že jej bude možno donutiti, nechtěl-li by povinnosti své zadost učiniti. Tato důvěra jest sice základem úvěru, nikoli však úvěrem, neboť jsou úvěrní jednání i bez osobní důvěry, majíce jiný základ (zástava). Nejdůležitějším znakem definice úvěru jest časový rozdíl mezi přítomným odevzdáním statku a pozdější úhradou strany druhé, s jejíhož stanoviska slove úvěr *passivním*. Do toho mezidobí spadá užívání statku, věžitelem dlužníkovi propůjčeného. Kromě časového rozdílu jest charakteristikem úvěru přirozeně i důvěra v budoucí náhradu.

Při směnách za hotové děje se odevzdání směnného statku a jeho ceny hned, při úvěru jsou výkon a protivýkon časově odděleny.

Při tom jsou možny dva případy: Buď jsou hodnoty protivýkonu s hodnotami výkonu věžiteleva stejnorodé, a pak mluvíme o *zápůjčce*, kde jeden hospodařící jistě hodnoty druhému toliko půjčuje. Tento úvěr dosáhl v peněžním hospodářství značného rozvoje, kapitál se jím stal na práci, která jej splodila, nezávislým a může každou hospodářskou činnost oplodniti. Potkáváme se s ním však již v naturalním hospodářství (zápůjčka obilí k osevu, nástrojů, dobytka atd.). Aneb mohou býti hodnoty protivýkonu jiné než hod-

noty výkonu, na př. výkon záleží v dodaném zboží a protivýkon v penězích aneb nějaké službě. Tento úvěr slove *lhůtní* a je také v naturalním hospodářství možný, zpravidla však se jeví jako časově od sebe oddělený kup a prodej.

Základem úvěrního jednání může tedy býti směna (koupě), plní-li jedna strana přítomně, kdežto druhá vzájemné plnění (složení ceny, aneb dodání zboží) odkládá do budoucnosti, aneb pouhá půjčka. Tento úvěr obojí podoby jest tak význačným živlem národohospodářského vývoje, že dnešní národohospodářství běžně označujeme hospodářstvím úvěrovým a dobu dnešní věkem úvěru.

Úvěr, druh to směny, kde však nesměňuje se statek za statek, nýbrž za pouhý slib, vzniká a rozvíjí se dle jistých *a)* individuálních a *b)* sociálních poměrův. Individuální živly úvěru jsou ty, které působí na možnost a vůli dlužníkovu, aby svým závazkům dostál. Možnost pak placení závisí na jeho fysických a duševních vlastnostech, jež ho činí práce schopným, a na jeho poměrech hospodářských. Vůle dlužníková, dostáti svým povinnostem, zakládá se zase na jeho mravních vlastnostech: správnosti, spořivosti, poctivosti atd.

Sociální živly úvěru, jež nezřídka nahražují nedostatek vlastností individuálních, dlužno hledati v mravních názorech, jež o dochvilném placení závazků v místě platí a jež by ovšem všude mravním požadavkům měly odpovídati; dále zakládají se na poměrech právních (bezpečnost a ochrana vlastnictví) a politických (ústava státu a správa jeho financí) a samozřejmě také na poměrech hospodářských dotyčné země (nadbytek kapitálu, zdokonalení výrobních method, dopravní prostředky atd.).

Peníze a úvěr jsou hospodářská zřízení, jež způsobují dnešní spletnost hospodářského života, jak obraz toho skýtají již rozmanité druhy úvěru.

2. Podstata úvěru jest sice vždy a všude táž, avšak úvěr má různou podobu vzhledem k osobě dlužníkově, účelům, pro něž se hledá a poskytuje, a vzhledem k povaze závazku atd., a proto lze mluvit o různých způsobech úvěru.

Dle osoby dlužníkovy rozeznáváme úvěr *veřejný*, je-li dlužníkem veřejno-právní korporace (stát, země, okres, obec), a *soukromý*, je-li dlužníkem osoba soukromá (fysická) aneb za účelem zisku ustavivší se společnost, osoba mravní. Rozdíl ten tím jest ostřejší, čím větší je rozdíl veřejného a soukromého hospodářství. Důvěra věřitelova neopírá se při veřejném dluhu o vlastní

jmění dlužníkovu, nýbrž o hospodářskou a tudíž i poplatní zdatnost obyvательства.

Podle povahy závazku různí se úvěr osobní, stačí-li věřiteli osobní závazek dlužníkův a přesvědčení o jeho důvěryhodnosti, a úvěr reální, opatřuje-li si zabezpečení zástavou. Hlavní formy úvěru osobního jsou: prostý úvěr dluhopisný, úvěr knihovní a úvěr směnečný. Úvěr reální je buď hypoteční, nebo na zástavu ruční.

Dle účelu a upotřebení úvěru jest podstatný rozdíl mezi úvěrem spotřebním a výrobním. Vypůjčené hodnoty buď slouží přímé, osobní spotřebě dlužníkově, aneb se jich užije k účelům výrobním. Z obou těchto způsobů starší jest úvěr spotřební, a poněvadž podnětem jeho bývá tíseň, pokládána v prvních dobách, kdy svazky rodinné bývaly tužší, jeho bezúročnost za věc samozřejmou, a odtud vysvětluje se v starších názorech a učení náboženském, zejména křesťanství, odpor proti úrokům. Poněvadž podstatou svou je neužitečný, jest úvěr ten národohospodářsky ospravedlněn jen, odpomáhá-li dočasné nouzi.

Mnohem větší význam má úvěr výrobní, poněvadž umožňuje nejlepší upotřebení kapitálu; dlužník dosahuje vyššího výnosu, než věřitel. Proto s vývojem průmyslu a obchodu nabyt velikých rozměrův a jeho rozvoj byl příčinou, že se staly neudržitelnými mnohé předpisy práva, jež přály dřevním poměrům s převládajícím úvěrem spotřebním, jako na př. pevné, zákonné sazby úrokové.

Obojí tento úvěr může býti buď zařizovací nebo provozovací, dle toho, zda se užije vypůjčeného kapitálu k zařízením stálým (dílny, stroje, meliorace půdy atd.), či k běžným výdajům výrobním (suroviny, mzdy) nebo spotřebním.

Hledíc na dobu, která je mezi půjčkou a splátkou, mluví se o krátkodobém a dlouhodobém úvěru. Úvěr může býti vypověditelný, jestliže zaplacení věřitelem v určité době může býti požadováno, aneb nevypověditelný, je-li protivýkon ponechán na vůli dlužníkovi. Bývá to jen při úvěru veřejném, kde se setkáváme s tak zv. věčnými závazky, jež věřiteli práva výpovědi nedopouštějí, ano ani placení se mu v nějaké určité době neslibuje (renty).

Zvláštní odrudou úvěru provozovacího jest úvěr platební, kterým se vyhovuje žádosti dlužníkově po okamžitě nutných, platebních prostředcích. Konečně činí se rozdíl mezi úvěrem zahraničním a vnitrozemským, dle toho, zda je věřitel i dlužník v téže zemi, či každý v jiném státu. Úvěr zahraničný krátkodobý jeví se nejčastěji v podobě směnečných závazků, dlouhodobý v podobě

uložení kapitálových v zahraničných podnikách průmyslových a tržebních, nebo ve státních úpisech cizozemských.

Hledíme-li k poměru, jak se upravují styky mezi osobami úvěr hledajícími a nabízejícími, různí se úvěr přímý, kde věřitel půjčuje přímo tomu, kdo úvěru potřebuje, a úvěr prostředkovaný, při němž uloží vlastník kapitálu peníze v ústavu peněžním a ten je dále půjčuje, jsa tak jedním věžitelem (obchody aktivní) a druhým dlužníkem (obchody pasivní).

Ve všech oborech průmyslových připadá úvěru veliký úkol, nikoli však ve všech stejný. V zemědělství převládá úvěr zařizovací a je podporován zvláštními, za tím účelem založenými ústavy (banky hypoteční, meliorační, pro úvěr pozemkový, družstevní). Zemědělství má potřebu úvěru dlouhodobého, poněvadž zlepšení půdy a všechny meliorace, jimž úvěr v zemědělském hospodářství slouží, teprve v dlouhých časových periodách se vyplácejí a amortisují. Úvěr zde má ráz reální a hypoteční. Pozemkový důchod plyne v dlouhodobých, pravidelných obdobích, a proto i zemědělský úvěr má mítí takovou povahu, aby to odpovídalo stálému kapitálu, ve výrobě zemědělské umístěnému. Význam jeho při zemědělské výrobě nevystupuje tou měrou do popředí, jako ve výrobě průmyslové a v obchodu, avšak ani výroba zemědělská se neobejde bez výrobního úvěru. Jen pokud jde o úvěr k nákupu semen, dobytka, k dělnickým mzdám atd., má úvěr ten ráz krátkodobého, osobního úvěru, neboť vrací se v peněžní hodnotě zemědělských výrobků zpravidla v jednorocním období.

Znakem tržby a průmyslu jest potřeba značného oběžného kapitálu, jenž prodejem vyrobených resp. směněných statků v poměrně krátké době se výrobcí vrací.

To má účinek i na způsob úvěru, jenž je zde krátkodobý a provozovací. Výrobní úvěr prostředkuje se nejrozmanitějšími peněžními ústavami, jež vydávají za účelem snazší mobilisace různé úvěrní papíry, jak se o tom blíže jedná v nauce o oběhu statků.

3. Úvěr jest hlavní podporou výroby, bohužel však i nezdravých, ji provázejících výstřelků spekulálních, nesoucích se za zvýšením cen na úkor spotřebitelstva. Zejména tehdy značně úvěr ceny zvyšuje, je-li s úrokem, který jest výrobcí platiti za použití kapitálu, spojena značnější risiková premie, které věžitel vzhledem ke způsobu podniku přirozeně žádá.

Úvěr sám netvoří nových kapitálů, ale jest prostředkem, aby se užilo kapitálu užitečněji, takže dobrá zařízení úvěrní jsou spolu

posilou podnětů ke tvoření kapitálu. Avšak tento prospěch zřejmě vzniká jen tehdy, lze-li v hospodářství, do něhož se úvěrem nějaké statky dostanou, jich upotřebiti, a skutečně se jich upotřebuje užitečněji, než tam, kde se původně nalézaly. A v tom smyslu jest s prospěchem i úvěr spotřební, slouží-li k tomu, aby nějaká hospodářská existence zachována byla přes kritické stadium, která by jinak v trvání svém byla ohrožena.

Hlavní prospěch plyne však dnes z úvěru výrobního, a lze jej shrnouti v následujícím:

a) Úvěr zvyšuje účinnost kapitálu tím, že

a) jej převádí z rukou méně podnikavých do rukou lidí podnikavých a k podniku buď vůbec, aneb teprve pomocí jeho způsobějších,

β) urychluje jeho upotřebení a

γ) sbíráje a slučuje kapitály, umožňuje nejvelikolepější podniky.

b) Pomocí úvěru i sebe menší kapitál dojde užitečného upotřebení, což jest i soukromo- i národohospodářsky užitečno, neboť i ten, kdo nemá příležitosti ke přímému upotřebení kapitálu, jest nabádán ke tvoření kapitálů nových. Výroba stává se rovnoměrnou a nemajetné práci dostává se pomoci.

c) Úvěr způsobuje oběhem úvěrních papírův úsporu v užívání peněz kovových. To má za následek, že rozdíly v cenách zboží se zmenšují, peněžní obchody úvěrních ústavů se zjednodušují a nebezpečí a nákladů s opatrováním a dopravou peněz značně ubývá.

d) Úvěr způsobuje, že lze s budoucím ovocem práce již předem počítati a tak výlohy výroby kryti a ztráty snad vzniklé tím zmírniti, že pomocí úvěru lze je rozložiti na delší dobu.

Úvěr uplatnil se řádně teprve tehdy když mu stát poskytl náležité právní bezpečnosti. Čekání a důvěra věřitelova (úvěr subjektivní) od dob, kdy pouhé podání ruky nebylo více dostatečnou jeho podporou, měla-li se rozvinouti, musila býti státem podepřena. Dlužní úpisy, směnky, knihy pozemkové, peníze papírové, úvěrní listy atd. jsou státními opatřeními, jež právní bezpečnost úvěru utvrzují.

Má-li úvěr býti výrobě se zmíněným užitekem, je nezbytně třeba, aby bylo v životě hospodářském postaráno o sblížení podmětu a předmětu úvěru, věřitele a dlužníka. Toto sblížení prostředkují bursy a banky, a vůbec rozmanité druhy peněžních ústavů.

Ačkoli jest úvěr nezbytnou podmínkou dnešního hospodářského

života, takže bychom si vyšší jeho stupeň bez úvěru vůbec ani mysliti nedovedli, ač značné jsou výhody úvěru, takže lze říci, že v dnešním systému dělby práce ještě méně se lze bez něho obejít než dříve, přece nemírné jeho rozptížení v kapitalistické výrobě má mnoho stínů v ohledu hospodářském i společenském, jež jeví se periodickými krisemi a zhmotavením člověka, jehož všechna snaha odnáší se jen k dosažení vyššího zisku. Četné nebezpečné stránky úvěru jeví se hlavně tím, že ho lze snadno zneužít, a následek toho jest pak nejen úpadek důvěřivého věřitele, nýbrž i rozsáhlý zmatek hospodářských poměrů, nejčastěji to příčina tak zv. obchodních a průmyslových krisí. Proto se mu vytýká, že podporuje vykořisťování práce i přírody, umožňuje lukrativní zisk bez práce (úrok a lichva) a tím vzrůst z rent žijící třídy. Příčinu toho dlužno hledati v tom, že úvěr, který jednotlivce hospodářsky posiluje, není všem stejně přístupen, nepůsobí rovnoměrně. Bývá nejednodušší a nejlevnější přístupem těm, kdož již sami o sobě jsou hospodářsky silnější ať jměním, aneb osobními vlastnostmi. A proto jest úvěr přirozeně způsobilým utvrzovati a zotřovovati trvajících již sociálních nerovností. Této neblahé tendenci úvěru lze čeliti jen spolčováním slabších, tak aby společným ručením důvěra věřitelů v možnost zaplacení se posílila. Na tomto principu zakládají se rozmanité kooperativní počiny hospodářsky slabších, jež jeví se prakticky v nejrůznějších formách svépomocných.

Úvěru lze zneužít, buď tím, že se jím usnadňuje výroba, přesahující potřeby (nadvýroba), aneb podporuje přepjatá spekulace. Také se jím zastírá nezřídká pravý hospodářský stav jednotlivců, zejména mohou-li nabýti úvěru na různých místech zároveň. Přílišný úvěr přirozeně zdražuje zboží o to, o čem se musí na cenách přiraziti, aby si prodáváč nahradil nejen ztráty úrokové, nýbrž i kapitálové, když zahostil se obyčej bráti na úvěr (obyčejně jde o úvěr spotřební) a lehkovážní využitkují tohoto zvyku nad své prostředky. Proto jest mravně i národohospodářsky důležité, brániti tomu, aby se zvyky takové rozmáhaly, neboť dávati na dluh je nezřídká jak podporou lehkomyšlnosti a rozmařilosti, tak zabíjácem menšího živnostníka. A nutno šířiti a utužovati zásadu hotového placení běžných potřeb, což platí nejen o hospodářstvích soukromých, nýbrž také veřejných. Nebezpečným je heslo, jež rozmohlo se dnes v některých veřejných hospodářstvích, že se má i budoucímu pokolení uložití nesení břemen z těch výdajů, které také jemu prospívati budou. Tato na oko správná zásada svádí nezřídká

veřejná zastupitelstva k tomu, že odhodlávají se k výdajům o sobě nenaléhavým, vědouce, že se jim dostane ochotného úvěru. Není totiž u každého výdaje jisto, a dokonce již ne u nenaléhavého, do jaké míry a jak dlouho i budoucímu pokolení bude s prospěchem, poněvadž názory, potřeby i technika se dobou velice mění. Jediné správná jest zásada, že má každé pokolení v každý čas z břemen veřejných nésti seč jest, a že se má závčas pomýšleti na splácení veřejných dluhův. Pak by se ovšem usnášení o výdajích konala opatrněji a úvěru užívalo by se skromněji, protože by se jeho tlak již v daních přítomných bezprostředněji pocítoval. *)

§ 9. O důchodech, jmění, kapitálu a kapitalismu.

1. Výsledek hospodářské činnosti, t. j. množství činností tou opatřených statků, nazývá se v ý n o s e m, a zbytek tohoto výnosu, po srážce útrat k jeho opatření nevyhnutelných, slove p ř í j m e m hospodařícího. Všecky příjmy, jichž hospodařící nabývá v určitých obdobích, z pramenů, jež jistou pravidelnost příjmu umožňují a jež mohou býti spotřebovány bez újmy výrobních živlů dotyčného hospodářství, t. j. aniž by tím byla poškozena pracovní síla, kapitál, aneb pozemek, jmenujeme d ů c h o d e m. Při důchodu máme na zřeteli hospodařící podmět, jehož jisté důchody docházejí, při výnosu předmět, na př. práci, kapitál, pozemek, závod atd., z něhož jisté příjmy plynou. Jako se může důchod hospodáře skládati z různých výnosů, tak zase mohou býti zdrojem výnosu různé důchody. Výnos může býti h r u b ý (vůbec celý), aneb č i s t ý, či příjem. Při důchodu tohoto rozdílu není. Často však v obecném životě a mluvě nečiní se rozdílu mezi důchodem a výnosem vůbec a příjmem zvláště. Rozdíl mezi důchodem a příjmem jest ten, že se v příjmu objevuje nejen čistý výnos, nýbrž i náhrady kapitálové, pravidelnost a pevný nabývací pramen onoho atd.

Charakteristikem důchodu jest pravidelnost, čehož při příjmu není, ač oba jsou čistým výnosem. Důchod plyne z pevného nabývacího pramene v nejširším smyslu, a pravidelně se vrací. Proto výhra, dědictví, zisk ze soukromé spekulace a p. jsou příjmem, a nikoli důchodem, poněvadž nedocházejí pravidelně. Nerozumí se tím snad trvalost naprostá, nýbrž obyčejná, na hospodářské povaze dotyčného pramene se zakládající možnost pravidelného opětování

*) *L. Cossa* l. c. str. 90. násl.; *Ottův Slovník nauč.* „úvěr“; *Grunzel* l. c. str. 70. násl.

To, čeho je třeba, aby hospodářství v pravidelném chodu bylo zachováno, není právě tak důchodem, jako na př. není jím splacená zápůjčka.

Dle pramenů, z nichž důchod plyne, a těmi jsou práce, vlastnictví kapitálové, aneb spojení obou, rozeznáváme důchod z pouhé práce, důchod z jmění či rentový, a důchod smíšený či podnikatelský, jenž plyne z práce a vlastnictví kapitálového, poněvadž podnik je spojení kapitálu a práce k výrobě.

Dle různého stanoviska jest jednomu důchodem to, co bývá druhému nákladem. Mzda jest pro zaměstnavatele nákladem, pro dělníka důchodem. Přirozeno tedy, že mezi oběma jest spor zájmův, a na tom, jakož i v nebezpečí, že výsledek sporu toho častěji sklóní se na prospěch zaměstnavatele, zakládá se choulostivá stránka rozdělení důchodů dle nyní platného řádu a tvoří také hlavní podklad útoků socialismu proti základům nynějšího právního řádu, soukromé vlastnictví chránícího.

Důchod z práce slove u dělníka mzdou, u úředníka služným, v tak zv. svobodných zaměstnáních honorářem, a opíraje se jen o smlouvu, slove nefundovaným, ač na př. platy úřednické, byť i nebyly fundovány, přec se těší jisté pevnosti, zaručené stálosti úřadu. Důchod rentový, ať je podkladem jeho kapitál jakéhokoli druhu slove fundovaným. Také smíšený důchod jest fundovaným, ač na př. silné zadlužení ani nepřipouští mnohdy valného důchodu z kapitálu, ani neskýtá valného základu důchodového a důchod takového hospodářství jeví se pak spíše jako důchod z práce.

Starší anglická theorie o důchodech rozlišovala mezi důchodem původním a odvozeným. Původním důchodem jest ten, který plyne z materialní výroby buď bezprostředně, jako je tomu při důchodu podnikatelském, aneb prostředně, jak tomu při důchodu dělníka a kapitalisty. Důchody těchto osob mají původ v jejich hmotné hospodářské činnosti. Odvozenému důchodu těší se stavy a osoby (úřednictvo, vojsko, služebnictvo a stavy liberální), jež nejsou přímo na materialní výrobě zúčastněny. Kdo uznává jen výkony hmotné práce ve výrobě, vidí ovšem i v důchodu podnikatelově jen důchod odvozený. Fysiokraté měli jen vlastníky půdy a jejich zaměstnance za vlastní výrobce, jen u nich lze prý mluvit o důchodu původním. Podobně i A. Smith a klassická škola, jakož i moderní socialisté mají jen dělníka za podmět původního důchodu, všichni ostatní ve společnosti požívají jen důchodu odvozeného, se stanoviska společenského více méně neodůvodněného. Že obě

jest nesprávně, ukázal již Sismondi, když případně, třeba drasticky pravil, že po tomto názoru byl by produktivním pro společnost sice ten, kdo odchovává dobytek, ne však učitel, houslař a nikoli produkuje se umělec, lékárnický učeň, který hněte pilulky, a nikoli lékař, který zachraňuje život.

Stačí-li důchod právě jen stavu přiměřeným potřebám, takže ho nelze upotřebiti ještě jinak, slove vázaným; zbývá-li však ještě nějaké plus k volnému použití, slove volný. Teprve tímto důchodem počíná úkoj vyšších kulturních potřeb, z nichž byla by většina vyloučena, kdyby se jim úkoje potřeb těchto nedostalo od těch, kdo důchodu volného požívají. Čím menší jest důchod, tím větší jeho část jest vázaná, a naopak se vzrůstem důchodu ubývá jeho vázanosti.

Důležité je též třídění důchodu na nominální, který je vyjádřen určitým obnosem peněžním, a reálný, vyjádřený množstvím statků, jež si za zmíněnou částku nominálního důchodu lze opatřiti. Pro posouzení skutečné výše důchodu jest nutno k tomuto rozdílu přihlížeti, neboť na různých místech a za různých dob a poměrů mohou stejné důchody nominální býti velmi nestejnými důchody reálnými (na př. stejné mzdy dělnictva a platy úřednictva na venkově a ve velikých a průmyslových místech).

Vedle důchodu individuálního vyskytá se od dob klassického národohospodářství také pojem důchodu národního či společného, jímž se rozumí čistý výnos veškeré hospodářské činnosti v celém národním hospodářství v jisté periodě.

Jeho rozdělení jest v dnešním hospodářství převážnou měrou svobodné, způsobené smlouvou; máme totiž individualistický, nikoli socialistický řád hospodářský. Toto svobodné rozdělení však není ani rovné, ani se neděje dle potřeb, ani dle vykonané práce, nýbrž spíše dle průměrné hospodářské moci tříd.

Důchod národní není však totožný se součtem důchodův individuálních každého jednotlivého příslušníka národa, neboť všechny, důchody, které vznikají přenosem hodnot ze soukromě hospodařícího na hospodařícího v národním hospodářství, jsou jimi jen se stanoviska individuálního, nikoli národního; jmění národní se tím nijak nerozmnožuje. Také neplynou jednotlivé důchody do nějakého společného fondu, z něhož by se pak rozdělení statků dělo. Důchod národní pochází buď z výroby tuzemské aneb z vnějšího obchodu, při tom však nelze pokládati za důchod národní všechny čisté výnosy, nýbrž jen ty, které plynou z trvalých pramenů; jen ty tvoří spotřebitelný fond

národního hospodářství. Nově objevené nerostné poklady v některé zemi rozmnožují nejprve národní jmění, aby byly pak jeho důchodem; náhrada válečná svým obnosem dochází zřetele jen ve jmění národním, nikoli v jeho důchodu. Zvrstvení národa dle důchodů, pro něž daňová statistika jednotlivých zemí skýtá potřebného materialu, kterého však nutno opatrně užívat, vede k poznání, že různost důchodů v dnešním hospodářském řádu jest nezbytnou podmínkou všeho pokroku. Se stanoviska národohospodářské politiky nutno však, aby dbáno bylo při tom tří zásad:

a) Je nutno, aby důchod nejnižších vrstev byl aspoň tak veliký, by hradil existenční minimum, a byl pokud lze zajištěn, poněvadž dodělati se jmění není těmto třídám možno;

b) aby mezi nejnižší a nejvyšší hranicí jmění bylo co možná nejvíce středních stupňů, t. j. aby byl, pokud lze, četný stav střední, který by propast mezi majetnými a nemajetnými překlenul;

c) aby umožněn byl nižším třídám vstup do tříd vyšších a třídám nejvyšším hromadění jmění ztíženo. A zdá se skutečně, že vývoj běže se již tímto směrem, ovšem velmi zvolna, neboť dosud výsledky příjmové daně z mnohých společených příčin podávají výsledky opačné.

Důchod zakládá se sice na trvalém pramenu příjmu a tvoří proto spotřební fond hospodářského, pramen ten však není absolutně jistý, nýbrž vydán jest různým, náhodným nebezpečím, kterých člověku nelze odstraniti, zejména vydán jest zmenšení aneb ztrátě pracovní síly nebo kapitálu. Proto se důchod pojišťuje, což dá se provésti jen za dvou podmínek: je-li valná část hospodářských týmž nebezpečím ohrožena a dá-li se statisticky dokázati jistá pravidelnost těchto ohrožujících jevův. Roční premií, srovnávající se s velikostí nebezpečí a hodnotou zájmu, který má býti zajištěn, dostane se v případě poškození pojištěnému náhrady. Jsou různá odvětví pojištění, jež lze shrnouti ve skupinu pojištění kapitálu (pojištění proti ohni, krupobití, nemocem dobytčím, vloupání atd.) a pojištění dělnického (nemocenské, úrazové, starobní, proti nezaměstnanosti atd.). Organizace zakládá se buď na družstevní vzájemnosti, kde pojištění tvoří hospodářskou jednotu, aneb na soukromém výdělečném podniku, nebo zařízení veřejném, kde prostředkuje soukromý kapitál, který běže sice na sebe risiko, ale také připadá mu zisk, aneb konečně společně hospodářská korporace, jako stát, země a obec, přijímá úkol soukromého kapitálu, a nemá zájmu ziskuchtivého. V tomto

případu jest nucené pojišťování možné a v zájmu celku nezřídka nutné.

Zvláštní péče o ty, kteří vůbec žádného, aneb dostatečného důchodu nemají, označujeme jménem péče o chudinství. Chudoba může býti zaviněná, nebo nezaviněná. Jsou-li jí postiženy širší vrstvy obyvatelstva, mluvíme o pauperismu, chudobě širších vrstev. Péče o chudinství jest úkolem obecně hospodářským a přísluší z valné části obcím.

Důchod jest snad nejdůležitější skutečností společenskou a mocné rozpory našich dob dotýkají se v prvé řadě otázek důchodových, otázek to vidliček a lžic. Úkolem každého hospodářství jest uvést v soulad vydání, jichž vyžadují jeho potřeby, s důchodem, který lze v jisté době na jich úhradu vynaložiti, aniž tím jeho zdroje, výrobní živly, byly poškozeny.

2. Hospodářská činnost na vyšších stupních nekončí se jen opatřením dostatečného příjmu pro běžnou potřebu hospodářství, nýbrž snaží se opatřiti zásobu statků nad míru běžné potřeby nejen pro tu kterou krátkou dobu, nýbrž pro celou periodu hospodářskou. Takovou zásobu statků nebo peněžních hodnot, jimiž může hospodařící bez nové hospodářské činnosti v určitém okamžiku disponovati, jež tedy má nad potřebu běžné periody hospodářské, jmenujeme jměním. Ve smyslu právním jest to souhrn hospodářských statků, jež jsou mravní nebo fysické osobě k výlučné právní dispozici. Již právem přirozeným jest člověk zmocněn míti jmění či zásobu hospodářských statků, jako reální základ úkoje potřeb. Rozumíme-li tímto souhrnem také závazky a břemena, lpící na těchto statcích a právech, jmenujeme jmění takové aktivním a pasivním odečteme-li pasivní závazky, zbude jmění aktivní. Hledíc k podmětu jměním hospodařícímu, jemuž právo volného nakládání jměním náleží, lišíme mezi jměním s o u k r o m ý m, t. j. jměním soukromých fysických aneb právních osob, a jměním v e ř e j n ý m, t. j. jměním veřejných korporací. Jmění jedinečného hospodářství fysických i mravních osob třídíme dle účelu a způsobu upotřebení, činíce rozdíl mezi jměním p o ž i t e č n ý m a v ý r o b n í m. Požitečným jměním jsou statky, určené ke spotřebě, ať bezprostředné, jsou-li to statky spotřebné, ať prostředekné, slouží-li k opatření těchto. Sem patří také takové statky, které, aniž by se spotřebovaly, slouží úkoji potřeb ideálních (sady, knihovny, musea, obrazárny atd.). Jmění výrobní jsou nadbytečné statky, sloužící další hospodářské činnosti. Slovou též jměním k m e n o v ý m či k a p i t á l e m. Jeho hospodářské upo-

třebení nezpůsobuje zmenšení jmění; to ve své hodnotě bývá trvale zachováno a slouží tomu, kdo je oprávněn jím nakládati, pouze svým užitekem, čehož při jmění požitčném neshledáváme.

Jmění požitčné se ztravuje, kdežto jmění výrobní, správně jsouc použito, se rozmnožuje. Jmění není pouze soukromohospodářský pojem, neboť i společné hospodářství potřebuje k úkoji pospolitých potřeb jisté moci volného nakládání jměním. Ovšem slovo jmění národní, jehož se pro to užívá, snadno může vésti k omylu, neboť se tím nerozumí celek obecně hospodářskému úkoji potřeb nějakého národa věnovaných hodnot majetkových, nýbrž celek v jistém národě nalézajících se majetkových hodnot, nad nimiž právo volného nakládání přísluší jednotlivým jedinečným hospodářstvím tohoto národa. Hledíme-li takto na národní jmění, nezáleží tolik na množství majetkových hodnot národa, jako spíše na způsobu jejich rozdělení a upotřebení, takže jest lépe, mluví-li se o národním bohatství, než jmění. Proto také četné pokusy statistiků, podati obraz jmění národního jednotlivých zemí a států v celku, a kolik připadá na jednotlivého obyvatele, nejsou valné ceny.

Hledíc k hospodářskému významu jmění, jako zásoby statků pro úkoj potřeb, a vztažné míře, vedle které jmění tomuto svému hospodářskému významu odpovídá, lišíme mezi b l a h o b y t e m, jestliže jmění a potřeby trvale se kryjí, a b o h a t s t v í m, jestliže jmění v poměru k potřebě, nebo srovnáno jsouc s jinými zásobami statků, jeví se býti zvláště značným. Pravidelně spojuje se bohatství s představou velikého důchodu, a to nikoli důchodu z práce, nýbrž důchodu rentového. Stupně ty jsou více méně relativní a nabývají teprve konkrétními poměry své určitosti. Změny ve jmění jednotlivců nemají vždy za následek změny jmění celé společnosti, neboť mohou zase ziskem nebo ztrátou ostatních členů společnosti býti vyrovnány.

3. Pojem kapitálu není v literatuře národohospodářské pevný. Původně se jím rozuměly jen obnosy peněžní, věnované tvorbě nového důchodu. V mluvě obecné užívá se slova toho v tomto smyslu dosud, a kapitál v tomto smyslu byl Hildebrandem a Mengerem zase do literatury uveden. Fysiokraté pracovali na rozšíření tohoto pojmu, připisující vlastnost úrok nésti vedle peněz i jiným statkům. A. Smith kladl důraz spíše na národohospodářskou stránku pojmu a rozuměl kapitálem každou zásobu statků, která další výrobě slouží. Pojem ten však ještě více rozšířen byl Kniesem, jenž definuje kapitál jako pohotový stav statků (spotřebních a výrobních), jehož k úkoji potřeb

v budoucnosti lze užít. Tedy skoro ztotožňuje jmění s kapitálem, ač ve skutečnosti jest pojem kapitálu mnohem užší.

Dnes jmenujeme kapitálem statky, jichž užíváme k další výrobě aneb další těžbě peněžní, aniž tím ony statky resp. jejich peněžní hodnota doznává újmy. Podstatnými jeho znaky jsou sebezachování a dosažení výnosu.

Důvodem vzniku kapitálu není výroba, která jest sice nejdůležitější příčinou vzniku všech statků, jež v první řadě tvoří spotřební fond hospodářského; teprve to, co lze z tohoto fondu vyloučiti a k nové výrobě použít, jest kapitálem. Proto možnost, tvořiti kapitál, závisí podstatně na poměru mezi potřebou a důchodem hospodáře, který kapitálu dosáti se snaží. Možnost ta mizí, nepřestupuje-li důchod existenčního minima, roste však, a to čile, stoupáním důchodu, poněvadž potřeba nejde s tímto stoupáním důchodu stejným krokem. Skutečné fyzické potřeby člověka jsou jen v malé míře vzrůstu schopny.

Kapitál jest částí jmění, kterou od jmění lišíme, již jest to charakteristickým, že kapitál, jak již jméno jeho značí, je jměním hlavním, či kmenovým a vychodištěm jiných statků, jež rentou zoveme. Té vlastník kapitálu nabývá bez vlastní práce, jen na základě vlastnictví kapitálu. Je tedy kapitálem vše, z čeho plyne neb aspoň může plynouti výnos. Jsou ho dva hlavní druhy, těžebný a výrobní. Prvým jest každá zásoba statků, jež jest prostředkem soukromohospodářské těžby, t. j. která relativně dlouhé nebo trvalé upotřebení v bezprostředním úkoji potřeb dovoluje (na př. dům, jež vlastník obývá nebo pronajímá). Výrobní kapitál se zove ten, jehož používá vlastník ve své vlastní výrobě, nebo je-li zapůjčen jiným pro jejich výrobu. Těží-li se z něho pouhým zapůjčením jinému, slove zápujčkový.

Kapitál výrobní, také sociální (na rozdíl od těžebného či soukromého), a jen ten v národním hospodářství má důležitost, opět jest buď stálý, poněvadž trvale při výrobě, již slouží, podržuje formu dříve přijatou (na př. nástroje, stroje, tovární budovy atd.), neb oběžný či závodní, který podobu svou při výrobním procesu mění a spotřebuje se, a jehož hodnota vyrobeným statkem bývá nahrazena (ku př. suroviny, mzda atd.). Také výrazy závodní či provozovací a základní, pohyblivý a nepohyblivý kapitál, připouštějí-li statky kapitálové změnu místa čili nic), pevný a plyný (ve volně směnitelné způsobě peněz), jsou prakticky odůvodněny. Mrtvým kapitálem slovou statky

hospodářsky k výrobě sice vhodné, jichž však dosud nebylo ve výrobě použito a využito. Všechny těchto výrazů blíže si všímá nauka o oběhu statků.

Belgičan A. Vermeersch*) rozlišuje mezi kapitálem ve vlastním smyslu a kapitálem metaforickým.

Prvým, a to v širším smyslu, jsou všechny věci penězi ocenitelné, jež užitek nějaký skýtají, tedy i půda a síly přírodní v protivě k lidské práci. V užším smyslu jest to dřívější výrobou získaný statek, jenž určen je k tomu, aby nové výrobě sloužil. V tomto smyslu není půda kapitálem, pokud jest přirozeně úrodnou, nýbrž jen potud, pokud k tomu lidská píle přičinila. Při obvyklém rozlišování mezi přírodou, prací a kapitálem užíváme slova kapitál v tomto smyslu. Také rozlišování mezi stálým a oběžným kapitálem vztahuje se na tento kapitál v užším smyslu.

Užíváme-li slova kapitál ve smyslu přeneseném, označujeme jím zhusta peněžní sumy, akcie, rentové tituly atd., pokud svému vlastníkovu skýtají důchod.

Máme-li na mysli kapitál ve vlastním smyslu, jest kapitalistou vlastník půdy, strojův atd.; ve smyslu přeneseném jest kapitalistou jen ten, kdo má mobilní, peněžní kapitál, cenné papíry a p., a v tom smyslu rozumí tomu i mluva obecná.

Kapitál, jako výrobní prostředek hospodářsky pozorován, jest bezpodmínečnou hospodářskou nutností pro všechny poměry. Již prvotný lovec a rybář měli ve svých šípech a sítích kapitál; ještě více však jest ho třeba v dnešní rozsáhlé výrobě, ba ani socialistický řád by se bez výrobního kapitálu neobešel, a proto boj jeho také se neobrací proti němu, nýbrž jen proti kapitálu těžebnému.

Kapitál nejen zvyšuje hospodářskou výkonnost, nýbrž oplodňuje pro snadnou svoji přenosnost cestou úvěru všecko národní hospodářství. Výroba vlastním kapitálem výrobním, pomocí surovin a nástrojů, jež dříve zhotoveny byly v jiných hospodářstvích, tedy výroba „oklikami výrobními“, jest buď jedinou cestou k vyrobění jistých statků, aneb aspoň způsobem vydatnějším. Vedle vlastního produktivního kapitálu používá výroba s tímž hospodářským výsledkem také kapitálu zápůjčkového.

Okliky výrobní, kapitálem umožněné, jsou jen dělbou práce, která způsobuje, že jednotlivci pořizují různé statky nejen pro sebe, nýbrž i pro jiné. K ní patří:

*) Quaestiones de justitia 1904 str. 514. násl.

a) roztrídění obyvatelstva na různá povolání;

b) specialisace povolání, to jest dělba celého pracovního okruhu jedné živnosti ve více povolání, neodvisle vedle sebe trvajících ;

c) dělba výroby, t. j. dělba celého výrobního pochodu při jistém statku ve více oddílů časově za sebou následujících a vzájemně se podmiňujících mezi více samostatných výrobcův, a konečně

d) rozložení práce, t. j. práce v jednom výrobním závodě rozdělí se mezi více dělníků tím způsobem, že každý současně vykonává jinou část manipulace.

Poněvadž tato dělba práce, na níž nesmírný vývoj národohospodářský se zakládá, podstatně závisí na kapitálu, dosáhl tento takové přemoci nad prací a význam její tak zatlačil, že nemohlo to zůstatí bez odvety.

4. Znamé jsou boje socialismu proti kapitalistickému způsobu výroby, čímž rozumí výrobu za nadvlády a vedení kapitálu, která práci odlučuje od výrobních prostředků, snižujíc ji tím na pouhé zboží. Nechce a nemůže vyloučiti kapitál z výroby, nýbrž jen soukromé vlastnictví zejména výrobních prostředků, jichž vlastníkem je ten, jemuž kapitál náleží. Vlastnictví soukromé má býti nahrazeno vlastnictvím společným, aby se práci dostalo z výroby zaslouženého podílu.

Nezastávajíc se kapitalismu, odmítáme tvrzení socialismu, jako by vlastnictví kapitálové či soukromý kapitál byl pouhou historickou kategorií, k níž za staletí neblahým vývojem lidstvo dospělo. Ani smutné jevy dnešní kapitalistické výroby nic nedokazují proti všeobecné mravní nutnosti soukromého vlastnictví i prostředků výrobních.

Boj proti kapitálu těžebnému zahájen jest dnes na celé čáře, ovšem jen proti jeho výstřelkům, jež krátce označujeme slovem kapitalismus. Jiné poněkud stanovisko, než socialismus, zaujímá v boji proti kapitalismu Ruhland *). Jeho spis jest obšírnou obžalobou zejména kapitálu zápůjčkového, jehož upotřebení zove kapitalismem. Žádá důrazně za jeho odstranění, poněvadž přivozuje nejvyšší škodlivé odlučování práce od kapitálu se všemi neblahými sociálními a hospodářskými jevy, které má tato rozluka v zápětí. Táž základní myšlenka tanula asi na mysli starým církevním Otcům a středověkým křesťanským spisovatelům, když odmítali lukrativní zužitkování peněz; týž

*) *Ruhland G.*, System der politischen Ökonomie (1903), 3 sv.

důvod vedl církev, že zakazovala druhdy lichvu vůbec. Dnes za změněných hospodářských poměrů, kdy je každému možno při produktivnosti peněz účastniti se výnosných podnikání, dovoluje církev úroky jen do té míry, pokud neohrožuje to spravedlnosti a lásky k bližnímu, ctností modernímu kapitalismu ovšem neznámých.

Za trvání řádu soukromého vlastnictví nepodaří se asi žádné moci a nepodařilo se ani církvi, zabrániti vlastníkovu kapitálu, aby kapitálu výhodnou zápůjčkou nevyužítkoval. Toho dalo by se dosíci jen zavedením kolektivního vlastnictví, čímž by však největší část dnešního kapitálu byla odsouzena k neplodnosti.

Kapitál liší se od ostatních výrobních faktorů podstatně tím, že v míře mnohem vyšší ba neomezeně na daném místě může býti rozmnožen a zužitkován. Síly přírodní jsou lidstvu Stvořitelem dány a člověku jest jimi hospodařiti tak, jak je našel. Síly lidské lze na jistém místě soustřediti jen v míře omezené. Proti tomu však nahromadění kapitálu v zemi není ničím omezeno, jak nejpádňejším toho důkazem jest Anglie a Nizozemsko. Proto je kapitál účinným prostředkem k zvýšení blahobytu, bez něhož by tento bývalé své úzké meze byl nepřekročil. Kapitál jest náhradou lidské pracovní síly, a čím dále tím více mechanických, tedy nejhorsích prací za člověka v podobě stroje koná. Že člupek tkalcův nemusí býti poháněn rukou lidskou a sám sebou se pohybuje, což již Aristoteles pokládal za podmínku odstranění otroctví, toho jest v době naší skoro plně již dosaženo a jest to dílem kapitálu, který člověčenstvo i jinak mnohého břemena zbavil, uloživ je strojům. Teprve kapitálem ovládá člověk vítězně přírodu a uvádí ji ve svou službu, bez níž by se mu nedostávalo základů všeho vyššího kulturního snažení, ano ani fysická existence a trvání nebyly by dobře možny.

Avšak zneužití kapitálu tím, že jeho vlastníci všechny výrobní živly na něm závislými učinili, a jeho přemíra v průmyslu a obchodu, způsobená technickými pokroky a živnostenskou svobodou, což vše dnes krátce označujeme slovem „kapitalistická výroba“, způsobila ve spojení s rozpoutáním peněžního kapitálu a s rozvojem systému úvěrního dnešní nadvládu peněžního, těžebného kapitálu. Ten v rukou několika, kteří všecko hospodářství mohutným kapitálem svým, i bez jejich přičinění stále vzrůstajícím ovládli, stal se velmocí, z jejíž nadvlády národové marně vymaniti se snaží. Proto lze právem nynější hospodářský system zváti kapitalismem. Jest sice schopen výrobu na nejvyšší míru stupňovati, nedovede však vyrobené statky mezi celou společností tak rozdělit, aby to skutečnému a

obecnému blahobytu sloužilo *). Odtud ten nářek rolníků, že není na obilí kupců se strany jedné, a že s druhé strany tisícům se chleba nedostává. Tvoří se uhelné syndikáty s obrovskými zásobami uhlí, a široké vrstvy zimou mrznou; tisícové přiodění jsou hadry, a vlastníci závodů konfekčních nařikají na své přeplněné sklady. Tisíce bytů ve velkých městech je prázdných, a statisícové tisí se v přeplněných komůrkách. To jsou hrozné hádanky, způsobené moderním, vše vyssávajícím kapitalismem, to nej důležitější otázka, kterou jest se vědě národohospodářské a státnímu umění zabývat. Nesmí však s rozluštěním déle otálet nebo čekat, až by kapitalistická produkce svým vlastním konsekvencím propadla, neboť by pak proletariát, který není ochoten déle čekat, sám se práce ujal. „Lidstvu otvírají se dvě cesty“, dí Ratzinger **), „jež ze zajetí kapitalismu vedou; jedna běře se směrem dolů a na jejím konci čeká společnost nucená práce a nucené vyvlastnění majetku (kommunismus a anarchie), druhá jde zvolna vzhůru a jejím cílem jest spravedlivý výnos v poctivé práci a svobodné vlastnictví s ušlechtilým ho užíváním“. Podmínkou této cesty jest láska k práci a obět zřeknutí se egoistického požitku a přebytečných prostředků v zájmu veškerenstva. Práce všech, ať duševní nebo tělesná, společné používání pozemských statků všemi, poněvadž jsou pro všechny, toť cíl, o který jest se společností snažiti. Nepodaří-li se to cestou, k níž nás odkazuje nauka křesťanská, totiž cestou lásky k práci, spravedlivým rozdělením statků, jichž si lidé prací dobyli, a dobrovolným sdílením přebytků s nuznými, ***) nebude váhati uražený mravný světový řád s pomstou. Pak nastoupí místo lásky k práci, kterou máme konati pro Boha, trpká bída práce, místo dobrovolného sdílení přebytků s bližním neuprosné donucení. Bída a donucování jsou cestou padlého lidstva, které cestou egoismu a bahnem požívavosti a lakoty se brodí. Láska a svoboda jsou výšiny, k nimž vykoupené lidstvo jest povoláno. Jen spravedlnost a obět však k nim vedou. Žádný rozumný člověk nemůže býti nepřítelem ani většího jmění, jen když není hrubou plutokracií, t. j. měřítkem hodnoty člověka, a nenakládá-li jím tak, jako by byl jeho absolutním pánem beze všech závazků a povinností ke společnosti.

*) *Julius v. Costa-Rossetti*, Allgemeine Grundlagen der Nationalökonomie str. 128.

**) L. c. str. 249.

***) Verumtamen, quod superest, date eleemosynam (Luc. 11. 41.).

§ 10. Přepych a spotřební mrav.

1. Právo každého, jmění nabývatí a užívati, provázeno jest celou řadou mravních a právních povinností, z nichž první jest ta, že nikdy nesmí býti lakota měrou pro rozšiřování naší držby, a že jmění po žádné stránce, tedy ani po stránce hospodářské, nás neopravňuje k nesmyslnému přepychu, kterým by se statky bezúčelně mařily. Často uváděná okolnost, jako by se snad přepychem podporoval obchod a průmysl, a že jest proto národohospodářské vědě vítaným. I kdyby tomu tak skutečně bylo, to ho ještě neopravňuje. Všecka spotřeba, která překročuje obvyklou míru spotřeby, mravem utvrzenou v určitých třídách společenských, zove se přepychem (luxus). Pojem jeho jest relativní; co jedné společenské třídě jest přepychem, jest jiné třídě obecnou, nepostrádatelnou potřebou, nanejvýše snad bohatším, prostředkům přiměřeným upotřebením statkův. Takovému luxu, má-li jinak slušné motivy, rozumný člověk vzpírat se nebude. Důvodem toho však není, — ač i to po stránce hospodářské padá na váhu, — že přepych toho druhu jest s prospěchem výrobě tudíž i jiným, neboť toho bylo by lze dosíci jiným a vydatnějším způsobem, nýbrž okolnost, že se přepychem nezřídka podporují příjemnosti života vůbec a ideální činnost, vzdělání ducha sloužící.

Jsou-li motivy umírněného a stavu přiměřeného přepychu mravné, bude také tento míti formu, která bude životu hospodářskému s prospěchem. V tom shodují se moralisté i národohospodáři a nejsou tomu také na odpor slova sv. Augustina: „Res alienae possidentur, si superflua possidentur“, neboť stavu přiměřený přepych není „superfluum“.

Je-li však pramenem přepychu pouhá požívacost, je-li přepych totožný s marnotratností a nesmyslným pychem v pravém smyslu slova, jako tomu bylo v dobách dokonávajícího Říma, u dvora králů francouzských v 18. století, a jak tomu nezřídka i dnes v rodinách, které k tomu, ani stav ani jmění nijak neopravňuje, kdy valná část národního důchodu stává se vlastně důchodem několika nad míru zbohatlých kapitalistův, aby sloužil jejich nejnesmyslnějším přepychovým potřebám, potom neslouží luxus nijak národnímu hospodářství, nýbrž je poškozuje, a není měřítkem blahohyту národa, byť se jmění jeho na sebe více miliard odhadovalo.

Je sice pravda, že luxus začasťe bývá popudem k většímu napjetí hospodářských sil, a že marnivost lidská domáhá se

vyššího důchodu jen proto, aby dosáhla takového způsobu sportu, jaká jest ve třídách vyšších, a aby si tím dodala lesku této třídy. Toho všeho však dalo by se dosíci cestou jinou, motivy ušlechtilejšími, a národnímu hospodářství jistě více by prospělo, kdyby majetní užívali přebytků svých k podpoře nuzných, než k přehnanému přepychu. Tak žádá nejen určitý předpis náboženské lásky, nýbrž i společenská vzájemnost, jež velí, aby každý, jemuž se ve společnosti více dostalo, statků těch užíval nejen ke svému zdokonalení, nýbrž i na prospěch bližních.

Tím je snad naše disposiční a vlastnické právo valně omezeno, než omezení to jest nutné, má-li býti soukromé vlastnictví naším právem. V témž okamžiku, kdy chce býti vlastnictví absolutním, prohlašujíc, že nemá závazků leč jen k svému majiteli, přestává býti právem, neboť jen potud má charakter práva, t. j. charakter mravní, na principech rozumových založené, neporušitelné mohutnosti, pokud se dá vřaditi v rámec všeobecného mravního řádu a ve speciální přirozený a pozitivní řád právní, kterým se společenské soužití lidstva spravuje.

Toho ovšem dnešní materialistický názor světový nezná, a odtud oprávněné stesky do soukromého vlastnictví jako pramene všeho zla. Tento názor nezná jiného práva, leč „právo silnějšího“, které ovšem jen tak dlouho trvá, dokud má dosti fysické moci, aby se uplatnilo, dokud totiž nepřijde silnější. Takové absolutní právo vlastnické nemá sice povinnosti ke společnosti, ale nemá také důvodu pro svou existenci, neboť pouhá moc majetku, o níž se opírá, není právním důvodem.

Proto, máme-li právům a povinnostem vlastnickým rozuměti, nesmíme na ně pohlížeti zorným úhlem materialismu, jako by ve zdejším životem vše se končilo. V záři pravdy o životě posmrtném nabývá i otázka oprávněnosti jmění, otázka luxu a nerovnosti majetkové zcela jiné tvářnosti. Tato nerovnost již přirozeně k tomu poukazuje, že chudí i bohatí odkázáni jsou na vzájemnou podporu a na to, do jaké jen míry bohatí mohou luxu hověti. Boháč potřebuje chudého nejen pro mnohé služby, které tento za něho koná, nýbrž i proto, aby mohl plniti nejkrásnější povinnost lásky k bližnímu. Ještě více však potřebuje chudý bohatého, neboť země blahobytu zde bude vždy jen krásným snem básníkův a nemožnou utopií socialistův, a kdo namlouvá lidu, že našel prostředek, jímž lze zemi v ráj proměnit, prohřešuje se nejprve na společnosti, poněvadž široké, méně prozíravé a vznětlivější vrstvy dráždí k nespokojenosti s plat-

ným řádem, který, byť i nebyl dokonalým, přec jest lepší než ten, který jim nabízí, prohřešuje se však také na jednotlivcích, které nespílitelnými sliby obluzuje.

Tím se však nechceme zastávati pauperismu, dobře vědouce, že přílišná chudoba jest právě tak pramenem mravní zkázy, jako přílišné bohatství, ovšem jen u povah slabých. Nezamítáme však ani všeho přepychu, vědouce, že veliká část kulturního pokroku vzklíčila jako luxus vrstev vyšších, jsouc podporována stoupajícím mravním zušlechtním, rozumovým posílením a hmotným blahobytem.

Před soudem rozumu, mravnosti a hospodárnosti neobstojí luxus, který není zdravou, mravně a estheticky zušlechtnou spotřebou, jež mezi důchodu šetří (komfort), nýbrž jeví se jako přílišné ukájení smyslných potřeb a prostopášné maření statků, byť i důchod na to stačil. Ničemný zmar kapitálu není zdrojem výživy chudých, není blahodárnějším nežli jeho rozumně mravní spotřeba*). Proto v dřívějších dobách, kdy ani z daleka nebylo přepychu dob našich, nastupováno proti němu i samým právem, a v Rakousku ještě v 18. století potkáváme se s tak zvanými řády šatovými, jež čelily proti přepychu v oděvu. Moderní stát se nestará o osobní spotřebu, ponevadž ji pokládá za výron osobní svobody.

Jako luxus jest spotřebou posunutou nad průměr třídní, tak zase lakomství jest spotřebou, která ze ziskné záliby, zachovati majetek, zdržuje se vydání i na spotřebu, mravem vykázanou. Pravá spořivost spotřební má mezi lakomstvím a přepychem velice prostranné pole činnosti. Lakomství pro svou bezpotřebnost není zajisté křesťanštějším, než umírněný přepych. Tam, kde luxus a lakota proti sobě stojí, jako před Pánem stála Marie, obětující nádobu drahocenné masti, a Jidáš, který se nad touto marnotratností horšil, postaví se moralista a tím spíše národohospodář mnohem raději na stranu luxu.

2. Nejen všecka hospodářská činnost nýbrž i spotřeba podrobena jest mravu, který jsa u různých stavů a tříd rozličný, předpisuje příslušníkům určitý směr i formu spotřeby. Osobitost určitých společenských skupin jeví se zvláštními ustálenými obyčeji a mravy ve spotřebě, jež jsou projevem jednotného vědomí třídního. Tyto pevné obyčeje spotřební, ovládající způsob a formy bydlení, stravování, šacení atd., jsou mnohému jediným vodítkem, které ho udržuje v mezích hospodárnosti. Než mravy a obyčeje určitého způsobu nejsou

*) J. Kaizl l. c. 364. násl.

pevny a nezměnitelný, proud časový je přetvořuje, tříbí a zušlechťuje, byť se i říkalo, že zvyk jest druhá přirozenost, neboť zachovávání pravidel obyčejových vynuceno jest toliko mravní, nikoli však fysickou mocí, donucovacím úsudkem spoluobčanů (posměch). Směr vývoje odnáší se ku znenáhlemu stírání růzností také ve mravech spotřebních a k ujednacení jejich, jak to nejlépe patrně na mizení národních krojův.

Jednotný, širšími vrstvami společnosti zachovávaný mrav a zvyk spotřební slove módou, s níž potkáváme se ve všech možných oborech spotřeby. Móda jest podmínkou a požadavkem hromadné výroby, jednotí potřeby, působí na poptávku a nabídku, určuje tudíž cenu zboží, takže náhlá změna módy může značné zásoby učiniti bezcennými, ač skutečná jejich hodnota se nezměnila. Naopak zase móda podporuje konkurenci a zvětšuje výrobu, takže škoda změnou způsobená zase může býti vyrovnána. Společensky působí móda na vyrovnání zevních rozdílů stavovských. Jako nelze neústupně se vzpírat každé módě, která vůbec se nese za pokrokem, tak zase je důkazem malicherného ducha, dá-li se kdo opanovati módou a každé módy co nejdříve se chytá.

Drobné výrobě řemeslné, zejména tak zvanému uměleckému průmyslu, svědčily různé, místně omezené mravy spotřební, zabezpečující rovný a trvalý odbyt, utvrzovaly zlaté dno řemeslu, které dnes, za trvání mezinárodní módy, jak zavládla od časů Ludvíka XIV., chvatem mizí, zatlačováno jsouc průmyslovou velkovýrobou, již vzdorovati dovede jen umělecká řemeslná výroba. Novodobá móda bývá však tak nestálou, že krátké její trvání nejen omezuje vývoj uměleckého řemesla, nýbrž i nemálo omezuje výhodné pro výrobu účinky značného jejího místního rozsahu. Touto vrtkavostí módy není vinna toliko pyšná snaha lidí, aby se od jiných lišili a vynikli nad dosavadní módu, nýbrž i psychologický úkaz, který bývá označován jako působení módy.

Schäffle nazývá zjev ten zákonem protivy. „Kletba módy stihá sebe lepší směry a ve všech poměrech životních jest lid věčně novotchtivý a vrtkavý, zákon protivy mohutně jeví se v poznávání a víře, v hodnotných úsudcích lidu, v jeho volání „Ukřižuj a hossana“, ve chtění a konání, ve stálém vzniku nových směrů, vládních soustav a nových mód. V národním hospodářství zná každý mohutnost měnivé módy a modutvornou obratnost reklamy. V širším pojmu toho slova potkáváme se s módou ve všech oborech společenského života *).

*) J. Kaizl l. c. str. 260. násl.

KAPITOLA II. HOSPODÁŘSTVÍ NÁRODNÍ.

§ 11. Druhy hospodářství.

Účelem hospodářské činnosti v každém hospodářství jest úkoj potřeb tělesných, mravních a rozumových. Poněvadž potřeby lze ukojiti toliko použitím vnějších statků, patrně záleží každá hospodářská činnost v opatření či výrobě potřebných statkův. Opatření a uzpůsobení prostředkův úkojných, protože příroda neskýtá vždy statků k použití již hotových, vyžaduje práce, s kterou osamocený jedinec začasť sám nebývá. Za tím účelem sdružuje se v menší nebo větší společenské skupiny, aby ve společnosti jiných byl hospodářsky činným. K členům skupiny, v níž hospodaří, poutá jej dvojí svazek: jednak hospodaří pro jiné, kteří od něho směnou aneb jiným způsobem přebytných statků nabývají, jednak opatřuje si sám od jiných statky, jichž mu třeba a jichž si sám vyrobiti nemůže.

Tato záměrná péče o úkoj potřeb, která s nejlepším výsledkem se potkává jen v soužití společenském, běže se dvojím protilehlým směrem: jednak má za účel opatřiti vhodné statky k úkoji potřeb, jednak přiměřené užití toho, čeho nabyta. V mnohých případech, jako na př. při opatřování potravy, jdou oba tyto úkony výroby a spotřeby bezprostředně za sebou, jindy však, a to v nejčastějších případech, vsunují se mezi výrobu a spotřebu ještě jiná stadia hospodářského procesu. V našich dobách jest to zejména směna, neboť nikdo, živ jsa společensky, nevyrábí sám vše, čeho mu třeba, nýbrž omezuje se jen na výrobu některých statkův. Přebytky své výroby směňuje za výrobky jiných, a tím i výrobky jeho i statky, které si vyměnil, docházejí místa svého konečného určení, spotřeby. Výroba, směna i spotřeba mají zase více fasí jak svého vzniku tak i průběhu. Při výrobě na př. je to doba učení, opatření nástrojů, suroviny a výroba sama se svými rozmanitými technickými pochody a oklikami výrobními. Směna je nezřídka ohromným koloběhem statků, než dojdou od první výroby suroviny ke spotřebiteli hotového výrobku. Spotřeba jest východištěm a konečným cílem hospodářství. Pro nauku národohospodářskou nelze bráti v úvahu jednotlivý úkon spotřeby, nýbrž spotřebu všech v celé hospodářské periodě nutných a hospodářskou činností opatřených statkův; a to nikoli u jednotlivého hospodářství, nýbrž tak, jak typickým je pro

celou třídu, tedy v poměru sociálním. Jde tu tedy o velikost spotřeby, o podíl různých tříd na spotřebě celkové a vztažný poměr různých druhů spotřeby u různých tříd. Neběží o látku samu, kterou člověk ani vyrobí, ani zničit nemůže; v moci jeho jest jen její přetvoření.

Tímto způsobem vyvíjí se mezi hospodařícími nepřetržitý styk, vzájemná spojitost a odvislost, a konečným cílem toho všeho jest ukojení potřeb t. j. spotřeba, neboť každý statek se vyrábí s úmyslem a za účelem, aby sloužil spotřebě. Přímou tedy směřuje hospodářská činnost k opatření a zabezpečení hmotných prostředků, avšak spolu připravuje a proniká k vývoji pospolitosti lidské a společenských řádů, bez nichž tato vzájemná činnost a civilisace, na ní se zakládající, není myslitelná, ježto zabezpečení a dostatek úkoje hmotných prostředků jest základem rozumových a mravních způsobností lidských. Právě-li se, že zdravý duch ve zdravém těle, lze tímž právem říci, že duchovní pokrok a mravní zušlechťení v bezpečném, hmotném blahobytu.

Jen za nejprimitivnějších poměrů záležela činnost výrobní v přivlastnění si přírodních statků, které byly bez pána (okkupace). S duševním i fysickým vzrůstem pokolení lidského nestačí činnost přírody úkoji lidských potřeb, člověku jest přiložiti ruku k dílu, a tak čím dále tím více jest výroba hlavním pramenem opatření statků. A do té míry, jak ustupuje pouhá okkupace výroby, vzrůstá vedle osobní spotřeby také spotřeba technická, t. j. taková, která jest podmínkou výroby jiných statků (na př. spotřeba vlny a lnu k výrobě látek a oděvu).

Hospodářská činnost má tedy stránku výrobní a spotřební, při čemž úloha jednotlivcova pro pospolitost, ve které žije, jest různá. Lovec a rybář věnuje se činnosti okupační, rolník v první řadě výrobě, průmyslník vede technickou spotřebu k účelům výroby atd. Poněvadž pak všechna hospodářská činnost ovládána jest hospodárností, jest věcí každého hospodařícího, aby žádoucí statky, pokud lze, nejmenším nákladem práce, látky, nástrojův atd. pořídil a spotřebu svou tak upravil, by potřeby správným pořadem byly ukájeny od nutnějších k méně nutným a aby úkojných prostředků plně bylo využitkováno.

Již původem svým vstupuje člověk v různé společnosti, jež sice nejsou hospodářského původu, vliv jejich však v oboru hospodářském silně se projevuje. Nejpůvodnější a nejdůležitější z nich jest rodina, jejíž hospodářský vliv v novodobém vývoji však dnes značně

je zatlačen. Pro utváření se společností, které jsou hospodařícími podmínky, není rozhodným pouze pokrevní příbuzenství, nýbrž i příslušnost čelední, kmenová, náboženská a státní. Mnohé z těchto společností berou na se v nejednom směru péči o úkoj potřeb, jež by vlastně rodině náležela. Zejména stát zaujímá v té příčině významné postavení.

Dle toho rozeznáváme hospodářství rodinné, čelední, kmenové, národní a státní, z nichž ta, kde jest jednotlivec podmětem hospodářství, slovou jedinečnými (soukromými) a ta, kde je hospodařícím podmětem dobrovolná nebo nucená společnost, společnými (pospolitými, kolektivními). Tato se vedou na účet mnohých a typem jejich je stát, ona na účet jednoho a typem jejich je rodina.

V hospodářství jedinečném se statky jednotně opatřují a spotřebují, třeba více osobami, na př. rodinou, celé hospodářství však jest ovládáno jedinou vůlí (hlavou rodiny). Je-li podmětem hospodářství přirozená pospolitost, v níž zahrnuje se hospodářská činnost více podmětů hospodářství jedinečných, slove hospodářství to pospolitým. Hospodářství to není konkrétním, nýbrž jen abstraktně pojatým souhrnem více hospodářství jedinečných. Tyto podmínky hospodářství jedinečných mají společny jisté potřeby, jež ukojiti mohou vůbec jen společně, aneb aspoň je ukájejí lépe a laciněji, činí-li tak společně. Mimo to může míti sama organizace pospolitosti za tímto aneb i za jiným účelem ustavená, zvláštní své potřeby, jež jmenujeme potřebami obecnými. K ukojení těchto společných a obecných potřeb slouží zvláštní hospodářství pospolitosti, jež slove obecné, aneb při politických organizacích (stát, obec) veřejné hospodářství. Hospodářství společné zahrnuje obě, i soukromé hospodářství i hospodářství obecné, po případě těchto i více, a účelem jeho jest snaha ukojiti společné a obecné potřeby.

Poněvadž jest se každému starati o úhradu svých potřeb, jest mu volno, nestačí-li k tomu jeho jedinečné hospodářství, sestupovati se ve svobodné společnosti, aby cíle toho společně snáze dosáhl.

Vznik obecných hospodářství jest různý. V prvních dobách lidstva působily tu zvyky, zejména pokud jde o menší obecná hospodářství; nejdůležitější obecná hospodářství, obce a státy, zakládají se též z části na donucení, a proto slovou také nucenými obecnými hospodářstvími.

Rozdíl mezi jedinečným a obecným hospodářstvím nevztahuje

se jen na hospodařící podmínky, nýbrž také na způsob hospodářské činnosti, a tím dospíváme k rozdílu mezi soukromo- a veřejnohospodářským principem. Obecné hospodářství vylučuje z hospodářství jedinečného jisté obory úkoje potřeb, činic je pospolitými. Tím se stává, že z poměru obecného hospodářství k hospodářstvím jedinečným, která je tvoří, bývá zásada hospodárnosti namnoze vyloučena, výkon a protivýkon se zde tak určitě neodvažuje. Nejdůležitější výkony individua k státu aneb obcím, totiž daně, neřídí se tím, jaký užitek stát jednotlivci skýtá, nýbrž výkonností jednotlivcův. Společná zařízení prospívají nezřídka nejvíce těm, kteří nejméně k nim přičinili. Obecní hospodářství nepřihlíží také pouze k přítomné generaci, nýbrž přizírá k neomezenému svému trvání, proto zakazuje drancování půdy a dolů, jež by se soukromo-hospodářsky dalo ospravedlniti, neděsí se námah a nákladů zalesňovacích, ačkoliv užitek z toho budou míti teprve generace budoucí atd.

Proces, jímž jedinec jednotlivé obory úkoje potřeb na pospolné hospodářství přenáší, či je sespolečňuje, stále vzrůstá a z toho se theoreticky dovozuje, že pospolité hospodářství jednou tak vzroste, že všechny výrobní prostředky ve správu svou vezme a bude je spravovati zásadou rovnosti všech lidí. Na této theorii zakládá se socialismus jako protiva individualismu. Jdeme-li však v theorii té ještě dále a stopujeme-li její konečné důsledky, přijdeme k theorii, vedle níž případnou obecnímu hospodářství nejen všechny prostředky výrobní, nýbrž i všechny prostředky spotřební, až konečně vůbec soukromé hospodářství zmizí a dojde ke komunismu. Obecně-hospodářská tělesa, jako stát a obce, neužívají však výlučně obecně-hospodářského principu, ač je tento základem oprávněnosti jejich existence, nýbrž jsou nezřídka nucena sáhnouti také k principům soukromo-hospodářským, a to ve všech těch oborech úkoje potřeb, které z kruhu soukromého hospodářství nejsou vyňaty.

Městská elektrárna dá si spotřebu elektrického proudu právě tak zaplatiti, jako podnik akciový, poněvadž jest právě tak podnikem výdělečným, jako tato. Stát kupuje výzbroj pro vojsko právě tak jako soukromník, poněvadž věci obecného hospodářství v příčině obrany země jest opatření prostředků peněžních, nikoli však dodání výzbroje atd.

S vývojem hospodářského života přibývá hospodářství společných či pospolitých a mezi těmi z jedné a zahrnutými v nich hospodářstvími jedinečnými z druhé strany vznikají vlivem různosti povolání, nestejného rozdělení darů přírodních a nutnosti výměny

služeb a hmotných statků, různé styky a závislosti, které se projevují nejen vzájemnou závislostí výrobních činitelů, nýbrž i nestálou směnou statků. Tato závislost všech hospodářství v jistém státním území, jejich vztahy a styky mají mnoho společného a osobitého, čímž se liší od hospodářství národů a států jiných.

Máme-li na zřeteli společné jevy a znaky všech hospodářství soukromých i veřejných v jistém státním území, mluvíme o hospodářství národním. Jest to tedy souhrn veškeré hospodářské činnosti všech soukromých a veřejných hospodářství jedinečných, sloučených v jednotu státním svazkem a charakterisovaných společným právním a hospodářským řádem. Jest to zvláštní stav, způsobený společnou činností všech hospodářství jistého státu, či souhrn zřízení, jež vyvolána jsou ukájením potřeb celého národa (Bücher).

Mluvíme-li o národním hospodářství, nemíníme tím součet jedinečných hospodářství, která se v něm nalézají, nemíníme tím nejrozmanitější technicko-ekonomické vedení těchto hospodářství, ani jedinečné hospodářství, které by snad vedl národ jako mravní osoba, nýbrž myslíme na celek, který představují hospodáři určitého národa ve své pospolitosti, a proto jest hospodářství národní hospodářstvím pospolitým. Při pojmu tom máme na zřeteli skladbu tohoto abstraktního celku hospodářství, úkol a postavení, jehož v tomto celku každý hospodář jest účasten; myslíme na tisícere styky hospodářicích mezi sebou a na hospodářská zřízení, která z pospolitosti té vznikají, která ji charakterisují a na dále udržují. *)

Národní hospodářství v tomto smyslu vstupuje v život teprve tehdy, když dělba práce, na níž jest založeno, jest národní, t. j. když uskutečňuje se v národě politicky sjednoceném; proto není starší, než moderní stát. Protivou jeho jest hospodářství jedinečné, ať veřejné, nebo soukromé.

Jako není národ součtem izolovaných jednotek, nýbrž organismem společenským, tak i národní hospodářství není mechanickým součtem všech hospodářství ve státu existujících, nýbrž mravním celkem a proto není nějakého konkrétního národního hospodářství, individuálního státního hospodářství ve smyslu hospodářství jedinečného, jak si je v budoucnosti socialisté představují, nýbrž všechna hospodářství jsou zde sloučena ve vyšší jednotu, jako články celku vzájemně se doplňující.

Jest to pospolitost jedinečných hospodářství ve státu (ho-

*) *J. Kaizl* l. c. str. 35., *J. Grunzel* l. c. str. 5.

spodářství pospolitě), tedy abstraktní. Jest to společenský organismus, nikoliv aggregat zastoupených zde jedinečných veřejných nebo soukromých hospodářství. Stalo by se však hospodářstvím jedinečným, a to veřejným (obecným), kdyby se uskutečnil extrémní názor socialismu o pospolitosti vlastnictví výrobních prostředků, o výrobě, spotřebě a rozdělení statků, spravovaných autoritou společnou.

§ 12. Organisační zásady hospodářské činnosti.

Svazky, jež jednotlivá hospodářství poutají v celek národního hospodářství, spoléhají dle Phillipoviche na dvou již vzpomenutých principech, principu soukromo- a veřejnohospodářském. Prvý se opírá o svobodu smlouvy soukromých hospodářství a proto jej nazývá obchodně-hospodářským. Poněvadž však není zcela svobodné směny a tato bývá organisací hospodářskou různě omezována (zákonné zúžení svobody smluvní, právní úprava podmínek smluvních atd.), nelze vlastně mluvit o svobodné, nýbrž jen o upravené směně. Obecně-hospodářský princip nazývá Phillipovich bezsměnným. Tímto označením poukazuje na různost, jak přenášejí se statky v hospodářství soukromém a veřejném. Směna sama však nezdá se býti dostatečným rozlišným znakem, neboť bezsměnným, máme-li zření k obvyklému významu slova směna, hospodářství obecné (veřejné) není.

Schäffle a Wagner k oběma těmto principům přičinili ještě princip lásky k bližnímu (charitativní), vedle něhož přenos statků děje se také jednostrannými úkony, jako darováním, dobročinností atd. Dle některých*) není to nový princip, nýbrž je prý tím označena jen skutečnost, že druhdy hospodářská činnost podléhá vlivům mimohospodářských motivů, k nimž právě, vedle jiných, i dobročinnost náleží.

Chceme-li si učiniti obraz o tom, jak tyto tři organisační zásady v národním hospodářství působí, nutno k tomu užiti obrazu budgetu soukromého hospodáře a rozšířiti jej na hospodářství národní.

V tomto soukromém budgetu potkáváme se s položkami trojího druhu:

a) výdaje, jimiž si zjednává hospodář směnným obchodem, tedy jednáním soukromoprávním, potřebné statky. Při těchto výdajích účtuje se přesně po hospodářsku, hodnota za hodnotu.

b) Vydání, jimiž si zjednává podílný prospěch ze zařízení sloužících všem a také všemi vydržovaných (berně). Zde nestojí

*) *J. Grunzel* l. c. str. 6.

proti každé položce vydání určitá, ekonomickou zásadou přesně vyměřená položka odplaty, nýbrž proti všem výdajům jest souhrn skutečných aneb možných prospěchů, na př. bezpečnost, užívání dopravních prostředků, školství atd.

c) Výdaje, za které nedojde hospodář žádné, ani speciálně ani obecně účtované hospodářské odplaty, leč jen mravního uspokojení, jež vzniká z vědomí vykonané mravní povinnosti aneb dobrého skutku. Jsou to výdaje na dobročinnost v nejširším smyslu slova. Zde nejde o hospodářský prospěch, o odplatu dobrodiní prokazujícího, nýbrž o prospěch jiných, z lásky jim poskytovaný (charitas).

Jako je tomu v malém v jedinečném hospodářství soukromém, nejinak tomu také v hospodářství národním, v němž jedinečná hospodářství také těmito třemi principy v celek jsou spojována a udržována, a to

a) principem soukromo-hospodářským, jehož charakteristikem jest soukromý hospodářský prospěch jednotlivcův a speciální náhrada za vykonané služby. Můžeme si představit, a také na první pohled se tak zdá, že se nestará v hospodářském životě jeden o druhého a že každý pečuje jen o sebe. Při přísném provádění tohoto principu, by však ten, kdo by sám nic nevyráběl a neměl co směniti, hlady zemřel. Proto jest potřebí dalších principův, a sice

b) principu obecně-hospodářského, jemuž jest základem obecný prospěch všech hospodářících, sloučených ve společnosti veřejné, najmě obec a stát. Charakteristikou jeho jest obecná odplata za služby celku prokazované. Kdyby jen tento princip všechny hospodáře, v národním hospodářství spojené, slučoval, pak žil a hospodařil by národ jako jedna veliká rodina, národní hospodářství přestalo by býti pospolitým, bylo by jedinečným, jako onen stát, který líčí Tomáš Morus ve své Utopii. Vše bylo by v hospodářství tom společným vlastnictvím a vláda by jen určovala, kolik a co mají jedinci vyráběti a kolik se má každému z toho dostat. Život v takovém státě by se valně nelišil od života osob řeholních v klášterích, aneb od vojenského života v kasárnách.

c) Konečně pojí všechny hospodáře státu v celek národního hospodářství princip charitativní, jehož základem jest láska k bližnímu a charakteristickým znakem jeho jest bezplatnost vykonaných služeb*). Také zde by každý, jako za výlučné vlády principu soukromo-hospodářského, neodvisle od druhého jen pro sebe hospo-

*) J. Kaizl l. c. str. 78. násl.

dařil, avšak snažil by se co nejvíce a co nejlépe vyráběti, aby celý přebytek své hospodářské činnosti mohl věnovati bližnímu. Poněvadž by tak každý byl dárce a zase obdarovaným, byl by také každý vším nutným k životu opatřen. K pojmu hospodářství národního by však princip ten sám o sobě také nestačil, nehledíme-li ani k jeho nemožnosti.

Z toho vidno, že, má-li býti řeč o hospodářství národním, je třeba kombinace všech tří organisačních zásad: soukromo-hospodářské, veřejno-hospodářské a charitativní.

Prvé, aby se přičiňovala hlavně o výrobu hmotných statků, druhé, aby pečovala především o úkoj potřeb pospolitých, a třetí, aby láskyplnou rukou vyrovnávala drsnosti, jež v mechanismu společenském se vyskytují. Jak je kombinovati, jest těžkou otázkou, jež kryje se v praxi otázkou, do jaké míry jest stát oprávněn zasahovati vlivem svým v hospodářskou činnost svých občanův. Jisto jest, že sfera jeho působnosti v tomto směru nevyčerpává se jen „ponocenskou službou“ právní ochrany, jakou přisuzoval mu hospodářský liberalismus. Vytknouti však, kdy jest státu zasáhnouti, stanoviti potřeby, jichž ukojení nejpříměřeněji jest zůstaviti státu a obcím, náleží k nejtěžším úkolům politiky; lze však tvrditi, že ne vždy v počínu tom bude hospodárnost jedině rozhodujícím momentem, majíc slovo poslední.

Z těchto principů převládá ovšem princip soukromo-hospodářský, neboť o ukojení hladu, o oděv a obydlí, jež si opatřujeme soukromo-hospodářskou činností, jest se v prvé řadě jednomu každému starati. Avšak i kommunistickému či obecně-hospodářskému principu jest v něm přidělen podstatný úkol, jak to viděti z celé řady potřeb, které na sebe berou obce a stát, jako jsou potřeby duchovní, vyučování, doprava, úprava mincovnictví, měř a vah, bezpečnost, právní ochrana atd. A neméně důležitý obor zastává také princip lásky k bližnímu. Jest si jen připomenouti obětavou lásku rodinnou, charitu, projevující se nesčetnými nadacemi a dobročinnými zařízeními nejrozmanitějšího druhu.

Jisto jest, že ani hospodářská činnost, spoléhající pouze na principu soukromo-hospodářském, sama o sobě nestačí potřebám člověka, tvora pospolitého (výstřední liberalismus hospodářský), avšak ani činnost, řízená výlučně zásadou obecně-hospodářskou (státní a obecný socialismus) nebo charitativní (kommunismus) není s tento veliký úkol.

§ 13. Účel národního hospodářství. Hospodářství světové.

1. Národní hospodářství jest jedním ze životních základů každého národa, právě tak jako se právem za ně pokládá rodina, společnost, náboženství, mrav, právo, politika, umění, věda a vzdělání. Jeho stavem jest podmíněna výše vzdělanosti národa, na jeho rozvoji zakládá se kulturní pokrok; ovšem ne tak bezpodmínečně a výhradně, jak činí to Marxův materialistický názor dějinný. Tento vidí konečnou příčinu a rozhodující hybnou sílu všech důležitých dějinných událostí v hospodářském vývoji společnosti, ve změnách způsobu výroby a směny a z toho plynoucím rozštěpení společnosti v různé třídy a ve vzájemných bojích těchto tříd (Engels). Toť jednostranné nadsazování, i kdybychom předpokládali, že jakás nejmenší míra materiální kultury, na př. výživy, oděvu, bytu, odpočinku atd. je skutečně nutná k veškerému duchovnímu i mravnímu vývoji jednotlivce i národů, jako druhdy zase nadbytek může býti jeho překážkou.

Všeho důvodu postrádá tvrzení, že základem intelektuálních a náboženských ideí určité doby je stav jejího vývoje hospodářského. Čím dokonalejší výroba a směna, tím prý dokonalejší náboženství, poněvadž má v nich svůj základ. S kolektivistickou, nejdokonalejší formou výroby v budoucí socialistické společnosti však zcela zmizí. Proto na nejnižším stupni hospodářského vývoje byl prý panujícím náboženstvím fetišismus; na vyšším stupni potkáváme se s mnohobožstvím a při vyšší ještě hmotné kultuře pokročil člověk k jednobožství. Jakkoli tento názor nutno odmítnouti, přec nelze upřítí toho, že povznesení materiální kultury umožňuje do jisté míry i povznesení kultury duševní, byť i ne vždy mravní*).

Proto není také toto kulturní povznesení společnosti samo sobě cílem; cílem jeho jsou vyšší účely lidské, zejména poslední cíl člověka, který dle různých světových názorů v různých věcech se hledá, než pouze hmotným byl vždy jen na čas a jen u malého zlomku lidstva.

Je-li cílem státní společnosti obecné blaho, nemůže ani národní hospodářství míti jiného účelu, než hmotný blahobyt celého národa. Jedná-li národní hospodářství o hmotných statcích a bohatství, děje se tak proto, že bohatství jest prostředkem obecního blahobytu.

*) K. Fuchs l. c. str. 31. násl.

Zkoumati nějaký stav, zřízení, činnost atd. státu aneb státních občanů v zorném úhlu národohospodářském, znamená tolik jako pátrati, zda činnost, zřízení a stav ten se srovnávají s náležitou měrou blahobytu celku. Jest tedy úkolem národního hospodářství, opatřiti všechny příslušníky národa, pokud lze, aspoň existenčním minimem a starati se také o úkoj vzrůstajících potřeb. Nelze mu však ukládati a není také jeho úkolem, aby stačilo všem potřebám jednotlivých občanův. To je prostě proto nemožno, že vnější svět statků, jimiž národní hospodářství disponuje, jest omezen, kdežto lidská žádost je neomezena, a že z důvodů solidarity všech příslušníků národa nesmí přizíráti jen k některým, nýbrž ke všem. Měřítkem rozdělení statků, národním hospodářstvím opatřených, jest hospodářská výkonnost jednotlivců, ta však, hledíc k solidaritě všech, musí býti korigována ohledy mravnosti, zejména spravedlnosti a lásky. Tím je však již řečeno, že princip hospodárnosti a hospodářský egoismus nemohou býti výlučnými, vůdčími zásadami národního hospodářství. Všechny potřeby všech ukojiti nelze, a příslušnost k pospolitosti žádá, aby jednotlivec buď dobrovolně aneb nuceně měl zřetel na jiné a podrobil se jakémus omezení, sleduje své zvláštní zájmy a hledě si opatřiti co nejlevněji úkojné prostředky svých potřeb. Existence celku společenského byla by nemožnou, kdyby každý jeho člen mohl se beze všeho omezení hnáti za svými zvláštními hospodářskými zájmy.

Na míru dobrovolného nebo vynuceného omezení soukromohospodářských zájmů mají značný vliv motivy mravní, jichž jest vedle principu charitativního také národnímu hospodářství dbáti. Ovšem, že se dnes tento křesťanský požadavek nezřídka jako přežitek odmítá frásí, že obor výroby a spotřeby jest mimo mravnost, že se morálkou a průpovědmi biblickými železnice, tunely, průplavy atd. nestaví. Dokud však požadavek lásky k bližnímu se v národním hospodářství neuplatní a bude zde vládnouti jen náboženství egoismu, dotud nebude pravdou, že ve společnosti přes nerovné rozdělení statků jest možno, všem míti na nich účast, neboť neurčuje jejich podílu spravedlnost a láska. Vlastnictví musí odložit dnešní svůj nemravný charakter monopolu a nenasytné lakoty, změnit se ve vlastnictví křesťanské, jež jest toliko lénem člověku propůjčeným, hřivnou, z níž jest počet vydati, kterak láskou nouzi bližního pomáhalo odklízeti.

Pohanský svět divil se prvním učedníkům Kristovým, vida, že mají vše společno. Nebyl to kommunismus, jakého dnes mnozí si

žádají, který by rušil právo výlučnosti soukromého vlastnictví, nýbrž síla křesťanského spolucítění s bližním, která první křesťany k tomu pudila, aby hospodářskou činnost jejich ovládal v prvé řadě princip charity, aby se vzdali ve prospěch bližního i svých soukromo-hospodářských zájmův. Proto také nebylo tehdy vlastnictví pramenem roztrpčení, nýbrž prostředkem sjednocení. Když však zápal prvotní víry utuchnul, vnikly i do společnosti křesťanské vlny sobectví, byť jim církev vždy energicky bránila, nabádajíc věřících, aby pouta bratrské vzájemnosti stále více utužovali. A dokud poslouchali národové tohoto hlasu, šli k metám mravnosti a pravé kultury. Teprve různé theorie moderní filosofie postavily hospodářskou činnost společnosti na jiné základy, než jsou spravedlnost a láska. Vycházejíce z egoismu individua, jako jediné vzpružiny hospodářského života, konstruovaly nauku o právu silnějšího v boji za existenci, jež přetrhala pouta lásky, společnost jednotlivců. Ještě není sice ve všech vrstvách udušeno ovoce tisícileté výchovy křesťanské, na všech stranách však již vidíme nenávist, zhoubné to dílo sobectví, a proroci převratu ohlašují již dobu, kdy padne kříž Kristův, znamení to lásky a oběti, kdy rozlijí se kalné vody egoismu po celé společnosti. Vidíme však také známky utěšenější, že věda národohospodářská ze slepé uličky, do níž se prohlášením egoismu za jedinou vzpružinu hospodářské činnosti dostala, navrací se k mravním zákonům, jež jediné bytí mohou jejím základem, poněvadž jen tak zabezpečeny budou prostředky potřeb rostoucí populace, což je prvním a posledním účelem národohospodářství.

2. Druhem hospodářství spopolitého jest také h o s p o d á ř s t v í s v ě t o v é, hospodářství veškerého lidstva. Zde trh, dosud teritoriálně omezený na území národní a státní, rozpíná se v trh mezinárodní, výroba a spotřeba vymyká se z hranic určitého území a poměry a vztahy výrobní, cenové, úvěrní atd. pomocí zdokonalených prostředků dopravních, burs, mezinárodních směnečných kursův a j. jsou ve vzájemné světové závislosti. Jest to tedy souhrn hospodářských vztahů mezinárodních a nejširší vývojový stupeň hospodářský. Jako však není všelidská společnost nějakým rozšířením společnosti státní, tak také není hospodářství světové rozšířením hospodářství národního v tom smyslu, jako by mu dějinně aneb přirozeně bylo nadřaděno, a proto nelze jen tak beze všeho, dle obdoby hospodářství národního, konstruovati pojem hospodářství světového.

Principem jednotlivých národních hospodářství, která smlou-

vami utvořila světohospodářské pole, bude vždy blaho jednotlivého národa, byť i hospodářství jeho šlo za meze vlastního území. Nevíme, zda Prozřetelnost vytkla našemu pozemskému vývoji cíl, jaký předpovídá mu socialistický utopismus, že totiž nebude králů, národův a států, až nastane vláda, veškerenstvo lidstva pojící a dle jednotného plánu hospodařící republiky. Nezdá se to býti však pravděpodobným, a kdyby i bylo, jsme toho ještě značně daleci, a proto jest se každému národu v prvé řadě obíratí svou hospodářskou politikou, a nikoliv zájmy všeho lidstva, ovšem tak, jak nařizuje to křesťanská morálka hledíc k bližnímu, jimž jest nám i příslušník jiného národa.

Úkoi potřeb v každém, zejména však v národním hospodářství je vždy na konec závislý na území, jež hospodařící národ obývá a na statcích, kterých lze zde nabýti. Hospodařící snaží se síly a dary přírodní v poddanství své uvéstí. Byť i technika a práce lidská nepříznivé, přírodou dané podmínky mírní, přec je člověk, pán přírody, odvislý od předmětu své nadvlády, všude jest jeho hospodářská činnost odvislou od přírody a omezena jejími zákony. A od toho z valné části odvisla jest i účast na hospodářství světovém.

Platí pak vzhledem k území pro národní hospodářství zásady: a) vyrobiti na daném území pokud lze nejvíce statkův a b) rozdělití je tak, aby došlo k nejvýše možné spotřebě a nejrozsáhlejšímu úkoi potřeb všech, aspoň hospodářsky činných. Nejde však o rovné rozdělení statkův a stejné ukojení potřeb, neboť vlohy, síly a výkony hospodářsky činných také nejsou rovny. O tom však později ve stati o národním blahobytu více bude pověděno.

Hospodářství národní předpokládá hospodářství jedinečné, právě tak jako státní společnost předpokládá individuum a rodinu. A jako nemizí jedinec ve státu, tak ani jedinečné hospodářství nezaniká v hospodářství národním, které je jen doplňuje, omezujíc jeho svobodu potud, pokud toho vyžaduje účel veškeré hospodářské činnosti ve státu, t. j. hmotné blaho národa.

§ 14. Dějiny hospodářského vývoje.

Jako v životě společenském vůbec, tak i v životě hospodářském, kde jeden to, druhý ono vyrábí a s jinými směňuje, lze sledovati jistý vývoj od tvarů jednodušších k složitějším a dokonalejším. Různými stupni vývoje hospodářského všichni kulturní ná-

rodové neprošli však stejným způsobem, takže nějaké schematické pojetí hospodářského vývoje, s bohatou dějinnou skutečností nikdy zcela se nesrovnává. Proto také na otázku, jakými stupni bral se hospodářský vývoj lidstva, zní odpověď tak různě. Jedni snažili se zachytiti jej dle zvláštních charakteristických příznaků, jaké vykazovala jednotlivá dějinná období ve výrobě, jiní dle směny aneb hospodářských pohnutek.

Věřící křesťan nezná zvířecího prastavu člověka, byť sebe smělejšími hypothesami byl konstruován, poněvadž hypothesis není důkazem. Zná prastav milosti a dokonalosti, ve kterém jedině mohl Bůh rozumnou bytost stvořiti, a po tomto následující stav hříchu, který, ač nebyl stavem úplné opuštěnosti člověka Bohem, byl přece, čím více se člověk od dob prazjevení vzdaloval, stavem stále pokračujícího mravního a hmotného úpadku. A jen v tomto zorném úhlu pohlíží také na vývoj hospodářské činnosti člověka.

Od dob Aristotelových až do polovice minulého století mělo se za to, a zprávy biblické nebyly bez vlivu na toto mínění, že všichni kulturní národové prošli třemi hospodářskými stupni opatrování statkův, a to v tomto pořadí: 1. honba a lov ryb (dle bydliště), 2. kočovné hospodářství či chov dobytka a 3. orba. K tomu připojil Bedřich List ještě 4. stadium zemědělsko-průmyslové a 5. tržební výroby. Na prvním stupni opatroval si člověk statky činností pouze okupační, na druhém již záměrnou výrobou obživných prostředků toutéž výrobou z říše rostlinné, na třetím z říše zvířecí, na čtvrtém potkáváme se již s průmyslnou výrobou, které oddává se člověk jako svému povolání, a na pátém stupni přistupuje k výrobě stupňů dřívějších také tržba.

Dnešní ethnologie rozeznává rovněž pět stupňů hospodářského vývoje. *)

a) Nižší forma honby jest neprimitivnější způsob opatrování potravy a záležel prý ve sbírání plodův a měkkýšů, chytání drobnější zvíře a ryb bez nástrojů, aneb pomocí nástrojů velmi primitivních. V této periodě nezná člověk ještě práce s přípravou opatření potravy, tím méně s chovem a ošetřováním zvířat, aneb potravu mu skýtajících rostlin. Poněvadž neshromažďoval zásob, žije z ruky do úst, nelze tento stupeň zváti hospodářstvím.

b) Na vyšším vývojném stupni opatřuje si člověk prostředky

*) E. Grosse: Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft (1896).

úkojně honbou a lovem ryb, máje již dokonalejší nástroje. Shromazďuje zásoby na zimu, hospodaří.

c) Vyšší formou hospodářskou jest primitivní hospodářství pastevní, při němž nezanedbávána také honba.

d) Vstoupiv do stadia nižší formy rolnické, zaměstnává se celý již usedlý kmen, s malými výjimkami některých osob (na př. kněží), primitivní orbou.

e) Konečně dostupuje opatřování statků vyšší formy rolnické, kde dokonalý způsob orby provozuje jen část hospodářsky činných, ostatní dle zásad o dělbě práce věnují síly své jiným kulturním činnostem, jak jich rozsáhlé již potřeby vyžadují.

Že by všichni národové těmito různými stupni úkoje potřeb a v tomto pořadu byli prošli, tomu nelze dle nejnovějších výzkumů přisvědčiti, poněvadž dnešní nekulturní kmenové a jejich hospodářský život nemohou nám rekonstruovati obraz zapomenutých počátků hospodářského života lidstva. I kdybychom mnohých věcí, s nimiž se u t. zv. divokých kmenů setkáváme, nepokládali za zrůdnost a stav divokosti za zdivočelost (degradační theorie), bylo přec differencování jednotlivých kmenův a národů ve všech dobách tak pronikavé, že nějaké všeobecné, vývojné schema po stránce dějinné není pravděpodobno. Spíše lze říci se Sombartem, že nejde o stupně časově po sobě, nýbrž místně vedle sebe jdoucí.

Brunonu Hildebrandovi je rozlišným znakem stupňů hospodářského vývoje způsob směny statkův. Přihlíží k tomu, zda směna dala se in natura, v penězích, nebo úvěrem. První stupeň hospodářství buď vůbec nezná směn mezi jednotlivými soběstačnými hospodářstvími, aneb zná jen směnu statku za statek. Dalším vývojným stupněm je hospodářství peněžní, jež vyznačuje se při častějších již směnách, způsobených zvýšenými potřebami, užíváním peněz. Třetím, nynějším stupněm jest hospodářství úvěrní, jež se sice liší od hospodářství peněžního, předpokládá je však. Peníze, jako směnný prostředek, mohou zde býti nahrazeny cennými papíry.

Také tyto vývojné stupně srovnávají se jen do jisté míry se skutečností, zejména pokud jde o veliký rozdíl mezi naturalním a peněžním hospodářstvím. Nejsou to nějaké od sebe oddělené stavy směny, nýbrž kráčeji spíše stále vedle sebe. Hospodářství úvěrní jest formou směny měst a průmyslu, kdežto na venkově až dosud převládá forma peněžní, ba z části i naturalní. Ostatně nesrovnává se s dějinným vývojem tvrzení, že by nejmladší formou směny bylo hospodářství úvěrní. S tím zajisté setkáváme se již v dobách ho-

spodářství naturalního, ba toto bez úvěru není ani dobře myslitelné. Teprve klesnutím úvěru nastala potřeba hospodářství peněžního.

Hlubší a dějinám spíše vyhovující jest rozdělení Bücherovo,*) jež vychází ze změn poměru mezi výrobcem a spotřebitelem, z délky cesty, kterou statky konají, přecházejíce od jednoho k druhému, tedy z míry oběhu. Bücher sám o tom dí, že hlubší studium, jež neměří jevu hospodářského života minulosti měřítkem přítomnosti, dospívá k tomu, že národohospodářství jest výsledkem tisíciletého vývoje, ne staršího než moderní stát, a že před jeho vznikem hospodařilo lidstvo dlouhou dobu beze směny, aneb s takovými směnamy výrobkův a služeb, jež národohospodářskými ještě zvány býti nemohou.

Po celý starověk od prvních počátků kultury až do polovice středověku byla perioda tak zvaného uzavřeného hospodářství domácnostního, v němž převládala samovýroba, hradíc soběstačně všechny potřeby téhož hospodářství beze směn s hospodářstvími cizími. Tato forma, s níž do jisté míry lze potkati se ještě v odlehlých statcích horských údolí, aneb v zálesí americkém, byla autarkní, t. j. hospodářství stačilo všem potřebám hospodařícího. Že některé statky, jako sůl a kovové předměty, nebylo lze doma vyráběti a že z toho důvodu se opatřovaly směnou, na věci nic nemění.

Zvýšenými potřebami a nestejnými schopnostmi jednotlivých členů hospodářství domácnostně uzavřeného nastává dělba práce. Jednotlivec nekoná více v domácnosti všech prací, nýbrž někteří členové rodiny věnují se výhradně opatrování potravin, jiní zhotovují oděv, jiní staví příbytky, pořizují zbraně a nástroje atd. Tímto stále se opakujícím zaměstnáním nabývají ve svém oboru mnohem větší zručnosti, než ti, kteří jen zřídka práci tu konají, a z té příčiny vyrábějí více, než domácnost potřebuje, a lépe, než jiní, kteří zručnosti té nemají. Přebytky své výroby směňují s jinými, čímž vznikají styky mezi jednotlivými hospodářstvími, jimž více netřeba vše, čeho potřebují, vyráběti, nýbrž v důvěře, že přebytečné statky své výroby smění za potřebné statky, jichž samy tak vyrobiti nedovedou, věnují se výlučně určité výrobě, což dává vznik jednotlivým živnostem. Dělba práce však nestojí; počet zaměstnání a povolání vzrůstá čím dále tím více. Stav ten předpokládá ovšem hustší směnu a živější styky hospodářství dosud uzavřených, jež možna jest jen vznikem obcí a měst. Tak vznikla v druhé polovici středověku perioda hospo-

*) K. Bücher: Die Entstehung der Volkswirtschaft (1901).

dářství městského. Jako druhdy jednotlivé rodiny, tak nyní celá města tvoří delší dobu uzavřený hospodářský celek, v němž výrobce a spotřebitel nejsou již týmž hospodářským podmětem. Výrobce pracuje buď na zakázku, aneb pro místní trh, a jeho výrobky bezprostřední směnou přecházejí na spotřebitele. Charakteristikem tohoto stupně hospodářského vývoje jest místní oběh statků a tudíž nedostatek usazeného stavu obchodního, který by mezi výrobcem a spotřebitelem směnu prostředkoval.

Směna, které byla vznikem peněz pohodlnější cesta upravena, rozpíná se dále za městskou hradbu a míli. Hospodářské styky, nejprve se sousedními městy, pak v celém státním území, jsou čím dále tím čilejší, až celé národní území stává se jednotným výrobištěm a tržištěm, hospodářský vývoj dospívá k třetímu stupni, totiž národnímu hospodářství, t. j. k periodě novověké výroby zboží. Výrobce neomezuje se na jisté a blízké zákazníky a místní trh, nýbrž vyrábí do zásoby a jest nucen starati se o zákazníky a odbyti i v končinách vzdálenějších, což děje se pomocí nového stavu obchodního, který mezi výrobcem a spotřebitelem se vsunul, a ne více, jako druhdy, kočovně, nýbrž po živnostensku a usedle oběh statků prostředkuje. Kdežto v periodách dřívějších měla při výrobě největší úlohu půda a práce, připadá největší význam na tomto hospodářském stupni kapitálu, tak že celý ráz tohoto vývojného stupně bývá označován jako kapitalistický. Právní rovnost individua, princip hospodářské svobody a soukromé vlastnictví výrobních prostředků jsou základní rysy tohoto vývojného stupně hospodářství, jež není starší než moderní stát a jehož mnozí národové v tomto smyslu vůbec postrádali, poněvadž lze je uskutečniti jen uvnitř politicky sjednoceného národa. Jeho vývoj podporován byl merkantilní hospodářskou politikou a jeho předpokladem jest péče o dostatečné komunikační prostředky, druhdy silnice a průplavy, dnes železné dráhy.

Samovýroba bez směnného hospodářství, po té výroba zákaznická aneb stupeň přímé směny, a na konec výroba zboží, to jsou vývojné stupně hospodářské činnosti dle Büchera. Autor sám však nepřikládá jim bezvýjimečné platnosti a doznává, že platí jen pro jižní a západní Evropu a že žádný nezatláčel zcela ostatních. A právě tato nestejnorodá směs jest kořenem skoro všech problémů dnešního národního hospodářství. Nepokládá je tedy za časové epochy v přímém smyslu slova, na které dějepisec svou látku dělí. Při zdoluhavých, staletí trvajících přeměnách, jimž všechny hospodářské jevy a zřízení podléhají, neběží národohospodářskému

theoretikovi o věci méně podstatné jimiž historik také se zabýváti musí, nýbrž jen o to, aby pojal celkový vývoj v jeho hlavních fásích. Chceme-li na cestě Bücherem ražené dále pokročiti, přicházíme ke čtvrtému stupni vývoje, k hospodářství světovému, k němuž od dob neobyčejného zdokonalení dopravních prostředků (polovice 19. stol.) hospodářství dostoupilo. Výrazu toho však, jak již dříve vzpomenuto, lze užiti jen cum grano salis, poněvadž lidstvo není jednotným státem, nýbrž tvoří mnoho států se zvláštními politickými a hospodářskými zřízeními. Přes to však jest jisto, že hospodářské poměry výrobní, spotřební, úvěrní atd. zdokonalenými dopravními prostředky, bursami a p. jsou v jisté vzájemné světové závislosti. A proto není dnes na př. našemu rolníku lhostejno, jak dopadly žně v Americe, nebo v Rusku, neboť při dnešních světových stycích států mezi sebou závisejí od toho také obilní ceny u nás.

Schmollerovo rozdělení historických stupňů hospodářství neliší se podstatně od rozdělení Bücherova, klade však větší váhu na politické poměry a rozlišuje mezi vesnickým, městským, teritoriálním a státním hospodářstvím, poněvadž původně byla obec, později město, po té pán území a dnes jest stát držitelem veřejné moci *).

Podrobnější, avšak složitější rozdělení Sombartovo **) na hospodářské systémy (jichž vypočítává 10), na hospodářské stupně (individuální hospodářství, přechodná hospodářství, společná hospodářství) a na hospodářské principy (hospodářství ke krytí potřeb, hospodářství nabývací) liší se od rozdělení Bücherova zásadně tím, že vykazuje zvláštní místo klassickému starověku a má již zření k hospodářství socialistickému, jež však dosud neexistuje. Sombart označuje Bücherovo rozdělení jako nesprávné. Také s jiných stran, ač přednosti jeho se uznávají, činí se mu závažné výtky po stránce historické i zásadní a proto nutno Bücher-Schmollerovu teorii omeziti. Nemá obecné platnosti, což ostatně sám Bücher přiznává. Hospodářské stupně nejsou časovými epochami ve smyslu badání dějinného a nejsou přísnou hranicí hospodářských jevův. Theorie ta nevyjadřuje také plně sociálně-právního pojmu národního hospodářství, pozorujíc je výlučně jen jako směnu.

Pouhé historické zkoumání nemůže býti pravou měrou pro

*) Grundriß der allgem. Volkswirtschaftslehre I. (str. 4. násl.) a Grundriß II. 1—6. (1904).

**) Werner Sombart, Der moderne Kapitalismus I. svaz. str. 50. násl. (1902).

posuzování pokroku hospodářského. K tomu jest třeba, aby na podstatu národního hospodářství zásadně se pohlíželo v zorném úhlu teleologickém.

KAPITOLA III. VĚDA NÁRODOHOSPODARSKÁ.

§ 15. Pojem a rozdělení vědy národohospodářské.

1. Slovem národní hospodářství (národohospodářství) rozumí se také věda, která pojednává o národním hospodářství; slove také politická, či sociální ekonomie, ač správnějším bylo by pojmenování ekonomika. Jest to věda o hmotném blahobytu národa, pokud jej lze uskutečniti náležitým uspořádáním hospodářských poměrův. Správnost tohoto hospodářského řádu poznáváme z požadavků rozumu, božského mravního zákona, účelnosti a z požadavků hlásící se potřeby a možnosti jí v dané době dosti učiniti. Nauka národohospodářská jest odvětvím vědy společenské, majíc za hmotný předmět hospodářský život lidí v národ sloučených a za předmět formální jejich časné, hmotné blaho, jež jest cílem života hospodářského. Zájmy ty jsou však jejím předmětem, jen pokud se vztahují na společnost, nikoli na rodinu, aneb jednotlivé výrobní odvětví. Také technická stránka hospodářské činnosti (závod) není jejím předmětem, neboť ekonomika nepoučuje na př. rolníka, průmyslového dělníka atd., jak si má věsti, aby pole řádně bylo vzděláno, domy postaveny atd. Vše to ponechává vědám odborným, oceňujíc jen všeobecně techniku, pokud její pokroky mají a mohou míti vliv na časný blahobyt společnosti.

Národohospodářství jest vědou, a proto musí býti souhrnem obecných a na jisto postavených pravd o předmětu, o kterém jedná, či snažiti se o jednotu v mnohosti jevů hospodářského života, a pravdy své náležitě dokázati. Národohospodářství jest vědou praktickou, neboť její předmět jest cílem praktického života, její pravdy jsou pravidlem hospodářské činnosti.

Národohospodářství jest poučným uměním (ars docens) a vědou zároveň; jest poučujícím uměním, protože poučky její mají ráz normy a pravidel o tom, čeho třeba šetřiti při opatřování, rozdělení a upotřebením statků, pokud se tato činnost vztahuje k blahobytu národa. Není tedy výkonným uměním (ars utens), jež může býti jen individuálním, jsouc upotřebením všeobecných vět a pravidel v jed-

notlivém případě. Jest však také vědou, a to proto, že svá pravidla odvozuje logickými závěry z oněch příčin a zásad, jež jsou pro svůj druh posledními, a tím dokazuje obecně a jistě.

Věda národohospodářská jest odvětvím sociologie, vědy společenské, jež dává zákony o společenské činnosti člověka vůbec, národohospodářství všímá si však poměru členů lidské společnosti mezi sebou jen potud, pokud plynou z opatřování a upotřebením statkův a mají vztah k blahobytu národa. Poněvadž nelze tak snadno hospodářskou činnost člověka od jiných jeho činností oddělit, proto jest také nesnadno stanoviti ostře vymezené hranice pro vědu národohospodářskou, proto jest i nejednotné její rozdělení.

2. Nejobvyklejší jest soustava daná již předmětem a úkolem vědy národohospodářské, vedle níž rozpadá se na část theoretickou a praktickou. Theorie zabývá se především činností popisnou, badáním dějinným a statistikou na poli hospodářském. Zjišťuje dále, co v konkrétních hospodářských jevech a jejich vztazích je typickým, snažíc se tak cestou jak spekulativní čili deduktivní, tak empirickou čili induktivní vystihnouti určité pravidelnosti jevů hospodářských. Cestou theoretickou nabyté poznatky zůstávají pak části praktické, jejímž úkolem jest odpověděti na otázku, jaký způsob konání a úpravy poměrů v nejrůznějších oborech života hospodářského v dané době a za daných okolností bude nejdokonaleji vyhovovati svému účelu. Sem spadá národohospodářská politika, již rozumíme záměrnou činnost státu v oboru úpravy hospodářských poměrův, a věda finanční, obírající se hospodářskou činností státu za účelem opatření hmotných prostředků k provádění úkolů státních. Obě tyto části vědy národohospodářské, theorie a praxe, mají též cíl, přivoditi zdárný hospodářský rozvoj lidské společnosti, lišíc se toliko cílem badatelským.

Část theoretická od dob J. B. Sayových (nar. r. 1767 v Londýně, zemřel 1832 v Paříži) rozdělena jest na nauku *a)* o výrobě či opatření statků, která jedná o činitelích výrobních: půdě, práci a kapitálu;

b) o oběhu (*circulatio*);

c) rozdělení (*distributio*) a

d) spotřebě (*consumptio*) statkův.

Část praktická, či národohospodářská politika zabývá se politikou zemědělskou, živnostenskou, tržební a dopravní, a k tomu přistupuje věda finanční.

Novější rozdělení, jak ho užil J. Pesch S. J. ve své učebnici

národohospodářství (Herder ve Frýburce I. 1905, II. 1909) a kterého i zde se přidržujeme, rozlišuje mezi všeobecnou a zvláštní naukou národohospodářskou. Všeobecná část odnáší se k hospodářskému životu národa jako celku, a část zvláštní, jež odpovídá praktické části rozdělení dříve uvedeného, zabývá se jednotlivými obory hospodářskými: zemědělstvím (sem patří i lesnictví a hornictví), průmyslem, tržbou a dopravnictvím. K této části druží se také nauka o chudinství a finančním hospodářství veřejných korporací (státu, zemí a obcí), jež také mají býti ovládány ohledem na všeobecný blahobyt. Konečně připojuje k tomu J. Pesch také statistiku jako jednu z nejdůležitějších pomocných věd národního hospodářství.

Poněvadž předmětem této knihy jest jen všeobecná nauka národohospodářská, třeba si této blíže povšimnouti. Označili jsme národní blahobyt jako cíl národního hospodářství, a z toho vycházejíce třídíme všeobecnou nauku národohospodářskou ve dva hlavní díly.

V prvním jednáme *a)* o podstatě a základech národního blahobytu a v dílu druhém *b)* o národohospodářském procesu, opatření dostatečného množství statkův a rozdělení jich mezi příslušníky národa tak, jak toho žádá všeobecný blahobyt.

Ad *a)* Pro odpověď na otázku, co činí národ bohatým a způsobuje jeho blahobyt, půjdeme k dosavadním národohospodářským systemům merkantilnímu, fysiokratickému individualismu, či hospodářskému liberalismu, k socialismu, a¹tím zároveň podány budou dějiny národohospodářství, jak a za jakých vlivů se během dob hospodářský život u jednotlivých národů rozvíjel. Tato dějinná stavba národohospodářská nás poučuje, jak vznikaly nejdůležitější problémy a jak znenáhla v určitý celek se spojoval obsáhlý materiál nauky národohospodářské. Poučuje nás však také o tom, že zmíněné systemy, upotřebené v praxi, blahobytu nepřivodily, že blahobyt národa nutno opřít o jiné základy, a těmi je vzájemnost či solidarnost všech, jak jedná o tom system, zakládající se na principech křesťanské mravouky, a proto prve než přijdeme k základům společenského řádu: společnosti, státu a vlastnictví, jest nám jednati o sociálním systemu práce, či solidarismu. Podavše jeho zásady, přistupujeme k jejich upotřebení, a to nejprve v základech vědy národohospodářské, v nauce o blahobytu národním. Poněvadž dva jsou jeho hlavní faktorové, příroda a člověk, či národohospodářsky mluveno, území a národ, jest se nám obou dotknouti. Při prvním přizíráme k hospodářskému zeměpisu, neboť bez jeho znalosti není porozumění pro světohospo-

dářské otázky, mezinárodní dělbu práce, snahy imperialistické, kontinentalismus atd. Nemenšího významu než území jsou pro blaho národa kvantitativní a kvalitativní poměry národa, jako stav obyvatelstva, jeho vzrůst, tělesná zdatnost, všeobecné a odborné vzdělání atd.

A tímto prvním dílem bude obsah této knihy vyčerpán.

Ad b) Obsahem druhého dílu všeobecné nauky národohospodářské jest průběh hospodářského procesu, který záleží v opatření dostatečného množství statků a rozdělení mezi příslušníky národa dle požadavků všeobecného blahobytu. Poněvadž nelze mluvit o blahobytu tam, kde se nedostává potřebných statků, záleží prvé stadium hospodářského procesu ve výrobě statků, která podmíněna jest látkou (surovinou), nástroji a prací lidskou. Tyto výrobní prostředky jsou v prvé řadě výdělečnými, a proto jest vědě národohospodářské zkoumati, jaký význam jim v té příčině náleží. Druhé stadium procesu hospodářského záleží v oběhu statků, jímž se rozumí v užším smyslu technické a v širším hospodářské rozdělení statků, předmětu to obchodu zbožím. Technické rozdělení provádí se dopravními prostředky, hospodářské tržbou. Mechanika oběhu statků jest věcí na nejvyšší komplikovanou a stává se rozvojem světového obchodu čím dále, tím spleťtější. Proto také část národohospodářského procesu, jednající o organizaci oběhu, tvoření cen, penězích a úvěru, mezinárodním oběhu statků, jest nemenšího významu než výroba sama.

Třetí část procesu národohospodářského jest rozdělení statků. Jedná o důchodech příslušníků státu, o úroku, pracovní mzdě a p. Spadají sem tedy nejpalčivější a myslími nejvíce hýbající problémy moderního národohospodářství.

Posledním stadiem procesu národohospodářského jsou otázky o spotřebě, kterou jsme již dříve nazvali východištěm a konečným cílem hospodářství. Týkají se zejména rozsahu a rozčlenění spotřeby, vydání, spotřebních mravův, úspory, skutečného rozdělení důchodu národního atd. V ohledu mravním jsou tyto otázky nad jiné důležité, jak jsme již na př. ve stati o přepychu věci té se byli dotkli. Tuto část vědy národohospodářské, jež uvedenými stadii se vyčerpává, jmenujeme všeobecnou, hlavně se zřením k rozsahu jejího předmětu, neboť vztahuje se na celé národní hospodářství, na úkony, které různým jeho oborům jsou společny.

Z tohoto náčrtu úkolů vědy národohospodářské jest patrné, že věda ta, obrazně řečeno, nezkoumá drobnohledně každého

jedinečného hospodářství, neprobírá zvláště hospodářské činnosti rolníkovy, průmyslníkovy, obchodníkovy atd. tím způsobem, aby pro každého stanovila zvláštní pravidla, na nichž by zdar jeho činnosti závisel, nýbrž s povýšeného hlediska přehlíží veškeru hospodářskou činnost, zkoumá různá hospodářská zařízení, jež ze závislosti a pospolitosti všech soukromých i veřejných hospodářství ve státu vznikají, aby o nich soud vynesla a všeobecná, veškeré národohospodářské činnosti se týkající pravidla podala.

§ 16. Směry vědy národohospodářské a jejich sjednocení v solidarismu.

1. Směr vědy naší v té které době určován byl převládajícími tehdy názory mravními a filosofickými. Vždycky však se od ní žádalo, aby ukazovala jednotlivci i celým národům cestu, která by je vedla k tomu, opatřiti si s dostatek prostředků svých potřeb a aby upravovala jejich hospodářskou činnost za účelem tím spějící. Při prvním problému jde o poměr člověka k vezdejšímu statkům a jejich oceňování, hledíc k jeho konečnému cíli. Při druhém běží o poměr, v jakém hospodařící jednotlivci k sobě býti mají, a úkoly, které z poměru toho jim vzcházejí. V problému prvním vidíme státí proti sobě dva názory; jeden pojímá život lidský ideálně, duševně, druhý hmotně. A dle toho, ke kterému z obou národohospodářská věda více se přiklání, jest také buď více ovládána ideou nábožensko-mravní, aneb ideou zabezpečení hmotného požitku jako jediného svého cíle. První vrcholí ve slovech našeho Pána: „Milovati budeš Pána Boha svého z celého srdce svého a ze vši mysli své“ a druhý ve slovech obnoveného epikureismu: „Jezme a pijme, neboť zítra zemřeme“.

Také v druhém problému, jemuž má národohospodářství do-
státí, stojí proti sobě dvě ideje, idea rovnosti a nerovnosti lidí, či idea lásky k bližnímu a idea sobectví, neznajícího leč sebe. Tato s mottem: „bližší košile, než kabát, či každý jest sám sobě nejbližší“ a ona s křesťanským heslem: „Milovati budeš bližního, jako sebe samého.“

Tyto protichůdné ideje zápasí v národohospodářství o své uplatnění a vliv. Čím více vzrůstá v něm vliv materialismu a egoismu, tím více snad z počátku roste a mohutní život hospodářský a vnější kulturní pokrok, obé však brzy bývá podlomeno mravní a následkem toho také hmotnou bídou, jež nutí národy, aby zavčas opus-

tily tyto bludné cesty a hledaly nové vůdčí ideje svého společenského a hospodářského života, jak nejlepším toho důkazem jsou poměry dnešní a snahy o východiště z nich. Za nadvlády materialismu a egoismu v životě hospodářském ustupuje člověk se svým mravním určením a v popředí dere se a oceňuje jen jeho pracovní síla, více méně cenný stroj. Tak bylo tomu na př. za vlády národohospodářských idejí, zvaných merkantilismem. Lidstvo se sice vzchopilo, poznávajíc svou rovnost, poněvadž však tato idea rovnosti nebyla pochopena v celé své hloubce, brzy zase propadlo individualistickému hospodářskému liberalismu a zejména moderní jeho formě — kapitalismu, ještě příkřejšímu to materialismu a sobětnějšímu rozštěpení se společností ve dva nerovné tábory. Rovnost všech lidí zakládá se na společném božském obrazu, k němuž jsme všichni stvořeni a na společném cíli života věčného, k němuž jsme všichni povoláni. Tato idea rovnosti jest tedy něco transcendentního, vztahující se na duchovní stránku člověka, majíc své kořeny ve věčnosti, kde jen také podstatně může býti uskutečněna. Pojímá-li se však jen po stránce života vezdejšího, jako by smrtí člověka vše bylo skončeno, jak to činí materialismus, přičiňuje to valně k zmatkům společenského života. Neboť ti, kdo v tomto materialistickém smyslu pojmají rovnost všech fysicky (t. j. tak, že všichni lidé, majíce přirozeně tytéž vlohy, určení jsou k stejné míře požitků), důsledně žádají, aby zvrácen byl nynější společenský řád, poněvadž požadavku tomu nehoví a aby vytvořen byl řád nový, dle šablony rovného požitku všech. Druzí, kteří myslí při tom jen na rovnost intelektuální, t. j. na stejné právo pro všechny, dospívají k stejným důsledkům.

Jako se ruší v případě první svoboda subjektu, tak zaniká zase v tomto případě vzájemnost všech, jak to nejlépe patrně na hospodářských systémech, v nichž obě tyto představy rovnosti jsou vtěleny, socialismu a hospodářskému liberalismu, dvojčatech to materialistického názoru o lidské rovnosti jen po stránce časné, poněvadž věčné znáti nemohou, nechtějí-li samy sebe zapřít. Uznávající a přihlížející jen k časnému charakteru člověka, nutně zvrhly se v utilitarismus a mamonismus, v nichž triumfuje vítězství egoismu nad humanitou. Nutno však doznati, že socialismus mravně výše stojí, než zruďný hospodářský liberalismus. Neboť socialismus se aspoň, byť bezvýsledně, o překonání egoismu pokouší. Člověk, který sám sobě žije, jest materialistou, myslí-li však při tom na jiné, jak žádá toho socialismus, jest aspoň v této snaze mravní idea. Ovšem nelze

přítí toho, že tento mravní náběh v dnešním radikálním socialismu jest neúčinným, poněvadž nejvyšším cílem jeho jest časný požitek a ten řídí pak sobecky i jeho ohledy k bližnímu.

2. Přidržíce se národohospodářského systému, který P. J. Pesch nazval sociálním systemem práce, o němž níže obšírněji budeme jednati a vedle něhož jest organisačním principem národohospodářským solidarita všech, hledíme držeti se střední cesty mezi oběma extremy, decentralisací systemů individualistických, jež společnost v atomy tříští, aby hospodářsky silnější snáze mohl opanovati slabšího, a centralisací socialismu, který sice žádá pospolitost a vzájemnost, hřeší však per excessum, neboť snaží se o takovou vzájemnost, která by sociální rozdíly, jež jsou příčinou všeho pokroku, zrušila. Za tím účelem konfiskuje vlastnictví a práci pro veliký zaopatřovací ústav nesamostatných a ve všem odvislých jednotek, zvaných budoucí společnost či socialistický stát. Nápravy nelze tedy čekati ani od různých směrův a odnoží hospodářského liberalismu, ani od nesplnitelných slibů socialismu, ani od vnější toliko kultury a rozvoje, nýbrž jen od pravé kultury duše. „Vše společenské“, dí Förster*), „žije z osobnosti“. Proto nelze, aby se povznese společnost, nepovznese-li se jednotlivý její člen. Z nitra přichází vůle k vzájemnosti a síla, aby se člověk vybavil z nadvlády nižších pudů, z nitra přichází sebezápor lásky, bez níž i nejlepší hospodářské a společenské programy vyblednou, zákony nic nesvedou a všechna organisace společenská uvázne. Mamonismus a ulpění na hroudě zemské, jež jsou nejbolestivější stránkou našeho společenského a hospodářského života, lze překonati jen tím, bude-li srdce naše více toužiti po statcích vyšších, jako tomu druhdy bývalo. Jen obnoví-li se společnost v Kristu, t. j. budou-li zásady jeho velebného učení zase pronikati její skutky, bude hrozivá sociální otázka rozřešena, neboť nebude pak třeba bádati o tom, jak by se každému zabezpečila míra statků, jež by jeho přiměřené existenci stačila, jak by se zjednalo dorozumění mezi dělnictvem a zaměstnavatelem, prací a kapitálem. Bůh dal člověku tolik síly a vložil ve svět, jehož pánem člověka učinil, tolik statkův — a na tom nic nezmění opačné tvrzení Malthusovo a jeho moderních nohsledů, — že všichni můžeme žíti, a to mnohem lépe, než dnes valná část společnosti žije. Jednoho jest potřebí, aby totiž lidé darů těch tak nabývali a tak se o ně dělili, jak se to srovnává s vůlí Boží, projevenou mravním zákonem.

*) Christentum u. Klassenkampf, Curych 1909.

Místo těchto jediné správných vůdčích zásad nabídl mnohé národohospodářské systémy lidstvu jiné spasné prostředky, jež mu mají k hospodářskému blahobytu a společenskému pokroku dopomoci, totiž vědu bez Boha a kapitál, a těch se také společnost, odvrhnuvši staletými osvědčené mravně náboženské zásady, ochotně chopila. Vědění bez svědomí jest však nejen zkázou duše, nýbrž i hrobem hmotného blahobytu. Že prostředek ten neučinil lidstvo šťastnějším, dokazuje dnešní rozháranost všech, zejména společenských poměrův. A jak osvědčil se druhý, neomylný, pomocný prostředek, kapitál, je též známo. Místo aby škýtal výrobě nových prostředkův a spotřebu v nové dráhy uváděl, slouží nezdědka nespravedlivému vykořisťování. Věda bez Boha a kapitál bez svědomí pracují si dnes navzájem do rukou. Bezmeznou nadvládu kapitálu prohlašuje věda za pokrok a přirozený vývoj, a kapitál, jenž ovládá dnešní veřejné mínění, zase navzájem pomocí svého tisku popularisuje i nejnejpnější její hypotéze. Tisk má na celý národní život tak mocný vliv, že se mu jen málo samostatně myslících dovede ubrániti, a proto, šíří-li nesprávné názory, působí nedožitelné škody.

Učený biskup Spalding, který nikterak nenadsazuje, podává tuto zdrcující kritiku zla, jež působí nezřízený tisk v životě soukromém i veřejném: „V těchto publikacích nalézáme vedle slepých tvrzení s nevědeckým, nečestným opíráním se o polovičaté pravdy, nemotorné generalisování, strojené pochvalování vedle lživé pohany a frivolní v kal smýkání věcí člověku nejsvětějších, — vše ve formě osvětleného rozumování a ve slohu, hodícím se pro lidi, kteří nemají času, aby se sami hlubším studiem o pravdě přesvědčili. A tato zpolá lidská, zpolá bestialní literatura kolportuje se z velikých měst do každého příbytku, dopadá na srdce a ducha národa, odnímajíc mu všechn literární vkus, víru ve ctnost a všechnu bázeň před Bohem, takže rozšafní počínají již zoufati, že nebude duševní a mravní obrození více možno“ (Socialism and labor.).*)

Nemají-li statky tisícileté kultury křesťanské státi se obětí egoismu a nemají-li národové propadnouti hmotné bídě a co horšího, zkáže mravní a ji provázajícímu barbarství, jest nezbytno, aby věda a kapitál zabočily na dráhy nové. Marně budou se namáhati politikové, pěstíce pouze zájmy hmotné, o to, aby národy v pravdě šťastnými učinili. Pravého štěstí a spokojenosti nelze pouze hmotnými zástavami trvale zakoupiti. Bohatství a skutečné štěstí, chudoba a

*) Socialismus a křesťanství. Vzdělávací knihovna kat. Svazek 53., r. 1912.

neštěstí nesmějí býti ztotožňovány. Hmotný blahobyť může býti sice prostředkem k štěstí a jest jednou z jeho příčin, není však jeho jediným a nejvyšším prostředkem. To, co člověka v pravdě šťastným činí, jest nejčastěji mimo sféru hmotných statků, a proto jest dosažitelné i chudému. Jest tedy poblouzením, věnuje-li se všechna péče výlučně nabývání hmotných statků a při tom se zapomíná na skutečnou cenu života, neboť znamená to uváděti člověka ve službu těchto statků, zaměňovati účel s prostředkem.

S touhou a nadějí na štěstí se rodíme a umíráme, jest tedy oprávněna. Tím však není řečeno, že je neomezena. Potřebuje nejen vnitřního vedení svědomím, nýbrž i vnější korektury, nemá-li člověk zapomenouti, že jest tvorem společenským, že má vedle povinností k sobě i povinnosti k jiným a že se nemůže stůj co stůj a všemi prostředky bezohledně jen vlastního blaha domáhati. A proto skutečným a člověka důstojným blahem jest jen to, co vyhýbá se všeliké kollisi s mravním řádem. Věda národohospodářská, která na to zapomíná a poměr náš k hmotným statkům jinak pojímá, než jak žádá to vyličené a člověka jediné důstojné stanovisko křesťanské, jež přirozeně statkům nehmotným povýšené místo v našem snažení vykazuje, jest jednostrannou a společnosti neprospěšnou. Ač není úkolem národohospodářského badání jíti až za sféru hmotnou, nesmí přec zapomínati, že ve zdejší blahobyť má mravní a právní základ a své meze, že jest jen prostředkem k dosažení vyššího cíle člověka, s nímž se nesmí nikdy v rozporu ocitnouti. Tak vždy soudila církev o ve zdejším blahobyť, opírajíc se o jasný výrok našeho Pána: „Hleďte nejprve království Božího a spravedlnosti jeho a vše ostatní bude vám přidáno.“ *) To není nějaká posmrtná směnka v nebi splatná, jak rouhavě tvrdí hrubá neznalost základů života společenského a hospodářského a ještě hrubší nevědomost nejen náboženství, nýbrž i dějin. Že církev katolická má pro hmotný blahobyť lidu porozumění a cit, že nikdy neodkazovala strádajících jen na život posmrtný a 'potomní odplatu, nýbrž že vždy vyvíjela velikolepou činnost v zájmu trpících, se kterou nejméně mohou se měřiti ti, kdož jí zmíněnou výčitku činí, toho nejlepším důkazem jsou velikolepé instituce církevní, jichž nezná jen ten, kdo jich viděti nechce.

Náboženství není jen souhrnem zbožných úkonův a liturgických obřadů, nýbrž eminentně sociálním prvkem, který i v národ-

*) Mat. 6, 33.

ním hospodářství musí býti respektován, má-li toto svému úkolu, vésti totiž lidstvo k blahobytu, dostáti. Toho ovšem věda citu náboženskému odcizená, jejímž Bohem jest kapitál, nezná. Památná a vždy pravdivá jsou slova Washingtonova, která, skládaje r. 1789 jako president Unie severoamerické ústavní přísahu, pronesl: „Národ dojde blahobytu jen tehdy, nezapomenou-li občané, že jest nerozlučné pouto mezi štěstím a ctností, mezi povinností a prospěchem, a že nebe nikdy milostivě nebude shlížeti na ten národ, který nedbá příkázání věčných a zákonů veřejného pořádku a práva.“

§ 17. Methoda a význam vědy národohospodářské.

1. Methoda značí způsob, jakým nějaká činnost lidská postupuje. Ve smyslu vědoslovném jest to způsob úmyslného postupu, jímž snažíme se dojíti vědeckých poznatků, t. j. správných soudů, které dle jejich sourodosti skládáme v náležitě uspořádané skupiny zvané vědou. Každé vědě jest vydati počet o methodě, které užívá. Ať jsou metody jakékoli, vždy lze je uvést na dvě základní, s nimiž se v každém vědeckém badání, tedy i v národohospodářství, setkáváme. Jest to methoda deduktivní (apriorní, spekulativní), vycházející od následkův a vracející se k příčinám, a methoda induktivní (aposteriorní, empirická), pokračující naopak od příčin k následkům. Jako v každé vědě, i zde upotřebení těchto method a metody samy nabývají charakterem vědy, jíž slouží, zvláštního zabarvení. Kdežto některé školy národohospodářské (klassický liberalismus) kladly hlavní váhu na methodu deduktivní, opíraly se školy jiné (historická) spíše o methodu induktivní. Avšak ani jedna ani druhá sama o sobě nestačí, majíc své přednosti a vady. Přednost methody deduktivní záleží v tom, že její pomocí nabýváme ryze logickým postupem přesných poznatků na základě daných předpokladův a že skýtá možnost sestrojiti jisté národohospodářské zákony dle obdoby věd exaktních. Vadou její jest, že předpoklady, z nichž jest jí vycházeti, jsou jen veličinami hypotetickými, ježto jevy hospodářské nejsou výsledkem sil vždy stejně působících, jako tomu při jevech přírodních. Proto poznatky, touto methodou získané, nemohou míti nikdy rázu absolutní pravdy, nýbrž jen platnost hypotetickou. Methoda induktivní vyhne se sice těmto nesnázím, poněvadž buduje na skutečnostech cestou empirickou zjištěných; vada její však zase v tom se jeví, že poznatkův empirií získaných jest celkem málo, a obrovský rozsah materialu čin

podklad badání kusým*) Proto se musí badání národohospodářské opíratí o obojí metodu tak, aby se vzájemně doplňovaly a kontrolovaly. Neboť nestačí jen činiti správné závěry, aby objevena byla vnitřní pravidelnost jevů hospodářských, nýbrž třeba dotazovati se také skutečnosti a z té odvozovati důsledky. Jako pravá i levá noha patří k chůzi, tak patří indukce i dedukce k správnému vědeckému badání, byť i v jednotlivých otázkách měla někdy převahu jedna metoda nad druhou. Každá dedukce předpokládá, že její návěsti, některé všeobecné pravdy, jsou zkušeností zjištěny. První stavivo každé vědy opatřuje indukce, za to na vrcholech vědy má převahu dedukce.

To jsou známé pravdy logiky, jichž však nebylo vždy ve vědě národohospodářské dbáno, a odtud zde ony časté spory o metodu. Není vědy, která by byla od svého vzniku užíváním jednostranné metody tolik trpěla, jako věda národohospodářská. Mravně-filosofické bludy byly stejně osudny dedukcím badání klassické školy národohospodářské, jako zanedbávání dedukce škole historické. Jako není v národohospodářství přípustna pouhá racionalistická metafysika, tak nestačí ani pouhé historické badání, jež pro fakta zapomíná na obecné pravdy a zásady. Národohospodáři jest nejen fakta pozorovati a sbíratí, jemu jest též usuzovati a na základě odůvodněného psychologického a ethického poznání činiti správné logické závěry. Stejně jest mu třeba historického badání, jako logických závěrů z vědy společenské, přirozenosti lidské, mravního zákona atd.

2. Z důležitosti hmotných zájmů pro život lidský plyne význam, který vědě národohospodářské přísluší. Neboť stanoví pravidelnosti a zákonnosti, jimiž se řídí nabývání a upotřebení statků. Znalost aspoň nejdůležitějších pouček této vědy jest proto nezbytna každému, komu na tom záleží, aby ne-li blahobyť celku, aspoň blahobyť příslušníků některých stavů se povznesl. Proto jest znalost nauky národohospodářské důležitá nejen vůdčím kruhům státním, nýbrž každému, má-li netoliko základům rozmanitých jevů denního života porozuměti a k správným názorům o veškeré hospodářské činnosti společnosti, v níž žije, dospěti, nýbrž má-li se také vyznati v znenáhlem kulturním vývoji lidstva, který, byť ne výlučně, přece mnohostranně se upíná na pokroky lidstva na poli hospodářském.

Obtíže, které se studiu národohospodářskému a šíření zdra-

*) Srov. Cyr. Horáčka článek Národní hospodářství v Ottově Slovníku Naučném.

vých hospodářských názorů v cestu staví, mají rozmanité příčiny. V prvé řadě jsou to osobní zájmy, jež ke všemu, co by se jim nějak protivilo, odmítavě se chovají a proto rozumnou naukou hospodářskou doporučené opravy právě tak tvrdošíjně potírají, jak houževnatě lpí na zřízeních, která před vědou obstát nemohou. Také ta okolnost jest proniknutí zdravých zásad národohospodářských na újmu, že jejich zástupcové často pro věci méně důležité, jichž se tvrdošíjně drží, urputně na sebe nevraží. Konečně nelze nevzpomenouti toho, a platí to zejména o naší řeči, že nemá věda národohospodářská všestranně vytvořené terminologie, jsouc nucena vypůjčovati si některé výrazy z řeči obcovací, které v užití vědeckém obšírného vysvětlení potřebují (statek, kapitál, hodnota, směna, cena atd.). A ještě jedna jest příčina, a snad nejdůležitější, která mnohému ve studiu národohospodářství brání. Jsou mnozí, kteří pokládají za zbytečno, poučovati se o věcech, o nichž se domnívají, že je znají, ano jdou i dále, že vlastní, nezřídka velmi neodůvodněné názory národohospodářské populárně do světa rozhlašují a tím vědě naší právě tak málo služeb prokazují, jako druhy astrologové astronomii, o důvěru širších kruhů ji připravujíce. *) Svou pojmovou nejasnost a odpor svůj k pečlivějšímu uzákladnění svých národohospodářských vědomostí, jehož dosíci lze jen bedlivým studiem, zastírají různými vytáčkami, na př. nechutí k systémům, s tím větší chutí však pouštějí se do praxe. O systémy konečně nejde, praví náš nezapomenutelný Bráf, nýbrž o dobrou znalost toho, co jest, o typické tvary a pravidelnosti ve vývoji jevů, jimiž se zabýváme, ať běží o jakýkoliv obor vědění. Nejprv je třeba pevného základu theoretického vědění, a potom lze se zabývati praxí, to jest tím, co býti má.

KAPITOLA IV.

PŘEHLED DĚJIN VĚDY NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ A JEJÍ SMĚRY.

§ 18. Starověk.

S vědou národohospodářskou je tomu právě tak, jako s jinými obory lidského vědění, že tu bylo dříve umění než věda. Tisíce let dříve, než věda lékařská vznikla, léčili se lidé nejrozmanitějšími způ-

*) *Luigi Cossa*: *Primi elementi dieconomia sociale*; dle 4. německého vydání. Frýburk v Br. 1904 str. 6. násl.

soby; od prvních počátků svého bytí lidstvo svým způsobem hospodařilo, teprve později však vyskytli se vynikající duchové, kteří o věcech, jimiž lidstvo denně mechanicky se obíralo, začali přemýšleti, až došli k poznání jistých pravidelností v mnohosti jevů hospodářských. Tyto první náběhy nelze ovšem ještě zvatí vědou, neboť chybělo poznání, že jednotlivé hospodářské otázky, jimiž se veleduchové starověku a středověku obírali, jsou součástí celku, vzájemně se podmiňující. Souviselo to s vývojem poměrů hospodářských, jež v období hospodářství uzavřeně domácnostního a městského nedovedly na sebe ještě upoutati pozornost do té míry, aby se staly předmětem soustavného badání. A tak jest věda národohospodářská poměrně mladou, datujíc se teprve od dob vzniku tak zv. merkantilního systému v 16. a 17. století. Starověcí národové, byť i jednotliví jejich veleduchové v některé hospodářské otázky vnikli, přece s význačnějšími jevy života hospodářského jen málo byli obeznámeni. *) Příčinou této neznalosti byly tehdejší názory o státu, v němž jedinec a jeho hospodářská činnost zcela zanikala, v kastovníctví a otroctví a ve spojeném s tím opovrhování výdělečnou prací; válečné zaměstnání a vnitřní stavovské boje, vše to mělo tehdy převahu nad záležitostmi hospodářskými. Filosofie obírala se výlučně otázkami metafysickými a mravně náboženskými. Dějinné poslání tehdejších dob nezáleželo v průmyslu, nýbrž ve válce, jež vedla konečně lidstvo k tomu, aby si ji zošklivilo, ji omezilo a zakládalo řády, spočívající na pracech míru.

U národa židovského, jak nám o tom Písmo sv. zprávy podává, má hlavní váhu mravní stránka hospodářství. Na práci se pohlíží jako na úkol Bohem lidstvu daný, vlastnictví jest chráněno, a vhodnými zákony bráněno značnému zbohatnutí s jedné a úplnému schudnutí se strany druhé. Zákon židovský varoval před lakotou, střežil poctivost v obchodě, správnost měr a vah a ukládal svědomité plnění převzatých závazků, zkrátka předpisoval každému, jak si má vésti v životě hospodářském, aby se to s vůlí Hospodinou srovnávalo. Jestliže však čteme, jak v dobách Kristových zahnízdil se v Israeli hrubý egoismus se všemi jej provázejícími hříchy, takže Pán náš veřejně před ním varoval: „Varujte se zákoníků . . . , kteří zžirají domy vdov pod zámyslem dlouhého modlení“ (Luk. 20, 46. násl.), nebylo to vinou zákona, nýbrž vinu toho nesl egoismus

*) *John Kells Ingram: Dějiny vědy národohospod. Překlad Jos. Pelcla v Praze 1895.*

a převrácenost lidská, jež i přes příkazy Nového zákona mají podnes mnoho stoupencův.

V klassickém Řecku, ač život válečný tomu valně nesvědčil, přec bylo hojně myslitelů, badajících o mnohých, zejména společenských otázkách, politických ústavách a nejlepším způsobu výchovy budoucích občanův, ano připadli i na mnohé šťastné myšlenky a anticipace poznatků hospodářských. Xenofontův Oikonomikos, Platonovy Republika a Zákony a Aristotelova Politika chovají mnoho odpovědí k otázkám chrematistickým, t. j. k otázkám o statcích a bohatství; pojednává se tu však také o živlech výroby, o práci a její dělbě, hospodářství naturalním a peněžním, hodnotě a rozdělení statků, soukromém vlastnictví a zvláště o otázkách zemědělských. Všichni však pokládají otroctví za nezbytné. O mnohém z tehdejších hospodářských a sociálních poměrů zvidáme též od dějepisců řeckých Herodota a Thukydidy.

I při své význačně praktické povaze, jako v jiných věcech, také v poznání hospodářských pravd Římané mistrů svých Řeků nepředstihli. Ba ani tak souvislého pojednání o hlavních zásadách výroby a směny, jak se s ním u Aristotela setkáváme, nepodali. Vidouce ve veřejné službě doma a v poli hlavní svou činnost, pokládali průmysl a maloobchod za zaměstnání nehodné svobodných občanův. Toto pohrdavé smýšlení o výdělečné práci sdíleli i jejich největší duchové (Cicero), vypůjčující si ochotně názory o otázkách hospodářských od Řekův. Římané zabývali se samostatněji jen snad otázkami zemědělskými (Cato, Varro, Calpurnius, Vergil ve svých Georgikách). Tak přeložil Cicero Xenofontova Oikonomika a ve spise „De officiis“ zabývá se, jako všichni jeho vyjmenovaní krajané, spíše technickými pravidly o rolnictví, než všeobecnými podmínkami rozvoje hospodářského. Všem jest společnou víra, že oživením zemědělství lze stavovati mravní zkázu a oživit staré římské ctnosti, a proto se všichni zastávají drobnějších hospodářství, což platí zejména o starším Pliniově, od něhož pochází známý výrok: „latifundia perdidere Italiam“.

A tak celý starověk podává jen první záblesky všeobecných pravd hospodářských.

§ 19. Středověk.

Každá vážná změna názorův o určení člověka a vůdčích zásadách života nezbytně se dotýká i hmotných zájmů; nedivno tedy,

že rozšíření víry Kristovy ve středověku dotklo se mohutně i tehdejšího hospodářského života, přetvořujíc z kořene sociální řád národův. Učení Kristovo vneslo čistotu v život rodinný, hlásalo důrazně zásadu základní rovnosti všech lidí a snažilo se ze všech sil odstraniti otroctví a nevolnictví. Křesťanství povzneslo práci a hlásalo s nebývalým důrazem povinnost lásky k bližnímu, což vše nebylo bez značného vlivu nejprve na mravní, a pak i hospodářský život tehdejšího lidstva. Zřízením nesčetných dobročinných ústavů snažila se církev mírniti bídu všeho druhu, a poučováním v oboru hospodářském, jehož se lidstvu dostávalo zejména mnichy benediktinskými, hleděla i prameny její ucpati. Zásluhy, jichž si získaly kláštery ve středověku o rozvoj zemědělský a průmyslový, nejsou dosud doceněny. Ovšem že za naprosté převahy feudalismu v dobách, kdy svazek manský byl brzdou osobní i výrobní svobody a nedostatek dopravních prostředkův omezoval výrobu a obchod, hospodářské snahy církve potkávaly se na mnoze s nepřekonatelnými překážkami. Teprve války křížácké, rostoucí váha měšťanstva a rozkvět cechovního zřízení vedly k zlepšení poměrů hospodářských, jak nám o nich zprávy podávají středověcí bohoslovci a kanonisté, pojednávající o problémech hospodářských ve spojení s morálkou a církevním právem.

Prvé místo náleží koryfeům scholastiky ve 13. stol., sv. Tomáši Akvinskému a Duns Scotovi, budujícím na poznatcích Aristotelových a Augustinových. Prvý přidržuje se sice mistra svého Aristotela, avšak v protivě k němu učinil společenskou dělbu práce organizačním principem celého hospodářského života, jehož ideálem jest mu soběstačnost tehdejšího městského hospodářství, a proto k pojmu hospodářství národního nedospěl. Jeho nauka o soukromém vlastnictví jako pobídce k intensivní práci a příčině pořádku v životě hospodářském, pŕněvadž jednotlivec jest zodpověden za statky sobě svěřené, zároveň však před cizím vměšováním do své hospodářské činnosti chráněn, navazuje na učení církve o přirozenosti lidské, hříchem dědičným porušené. Za tohoto stavu člověka je soukromé vlastnictví řádem pro porušenou přirozenost nejpřiměřenějším. Původním nabývacím titulem jest okkupace, osvojení statků, jež nikomu nenáleží, a pak práce. Aby však vlastnictví nebylo zneužíváno, ukládá mu za přísnou povinnost almužnu, a z téhož důvodu dovoluje zasahovati moci zákonodárné, jež má je dle časových potřeb upravovati.

Práce jest celému lidstvu, nejen jednotlivcům, uložená mravní

povinnost a služba Boží. Naproti Aristotelovi má sv. Tomáš i činnost duševní za pramen nabývací. Není sice pro zrušení otroctví, neboť zřízení to dějinami dané nalezl, vyslovuje se však pro lidská práva a osobnost otrokovu, a dedukuje z přirozené rovnosti všech lidí sebeurčovací právo otroka ve všech záležitostech, jež s poměrem služebním nemají nic společného, jako právo na stav manželský, výchovu dítek atd.

V nauce o hodnotě jest sv. Tomáš nezřídka srozumitelnější, než mnozí spisovatelé novověcí. Dobře liší mezi hodnotou užitnou (*utilitas*) a směnnou (*pretium*). Hodnota stanoví se jakostí statku a zakládá se buď na jeho jisté přirozené dokonalosti (na př. při drahých kovech), nebo na užitku, který statek ten skýtá, t. j. na jeho hodnotě užité, na poměru poptávky a nabídky a na pořizovacích nákladech. Poněvadž při vyvinutých směnách jest vždy nebezpečí, že princip směny, záležející v mravním požadavku o stejnocennosti směňovaných statků, bude porušen, přeje si sv. Tomáš, aby tržba přílišně se nerozpínala. Základem hospodářství má býti opatření statků domácí výrobou.

Ideálem rozdělení statků jest mu s Aristotelem zmohutnění stavů středních. Stejně jest se vystříhati bídy, jako přílišného nadbytku. Vystačiti slušně, stavu přiměřeně, pokládá za mez, po kterou až může člověk jíti ve snaze své po časných statcích; překročí-li ji, propadá lakotě. Tím jest ve spojení s povinností almužny zabráněno jak mamonismu tak i pauperismu. Vycházeje z neplodnosti peněz (*nummus nummum non parit*), dokazuje nedovolenost lichvy. Poněvadž užití peněz nemůže od jejich podstaty býti odlučováno, neboť upotřebení jest zároveň při nich spotřebou a se zápůjčkou odevzdává se dlužníkovi také užitná hodnota peněz, nesmí za tuto nějaká zvláštní náhrada býti požadována (*Summa theol.* II. II. q. 78. a. 1.). Zná však již titul „*damnum emergens*“ (vzešlá škoda), který úroky dovoluje. V příčině té, že poměry valně se změnily, neodchyluje se celkem dnešní učení bohoslovcův o nepřípustnosti lichvy od učení sv. Tomáše. Jsouť i dnes peníze samy o sobě neplodny, a proto jest lichvou, bráti jakýsi přídatek ze zápůjčky tam, kde peníze nemohou vyvinouti nepřímou svou plodnost. Kde však mohou peníze svou nepřímou plodnost vyvinouti, jako je tomu v dnešním životě hospodářském napořád, dlužno činiti rozdíl mezi lichvou a úrokem. Dnešní bohoslovci, přizírajíce i k nepřímé plodnosti peněz a znajíce více titulů pro úrok, nezavrhují staršího učení, nýbrž je přiměřeně hospodář-

ským poměrům našich dob doplňují a církev proti názoru jejich nic nenamítá. *)

Hospodářské názory uložil sv. Tomáš v komentářích spisův Aristotelových (*Expositio in 10 libros Ethicorum et in 8 Politicorum Aristotelis*, Benátky 1593) a porůznu v obou *Summách*. Avšak ani v nejlepším jeho politickém spise: *De regimine principum* (Parisii 1881) nenalézáme pojednání o základních ekonomických pojmech výroby a spotřeby. Veliký význam sv. Tomáše Akvinského pro vědu ekonomickou není ještě dosti doceněn, neboť výtky T. Peschova (*Die großen Welträthsel, Philosophie der Natur* 1883, I.), že moderním badatelům při slově scholastika husí kůže naskakuje, platí neztenceně až dosud. Neprávem ovšem, poněvadž národohospodářské názory scholastiků v mnohém se srovnávají s vědeckými výsledky, k nimž národohospodářské badání teprve v našich dobách dospělo, takže již r. 1866 napsal prof. W. Endermann (*Die Bedeutung der Wucherlehre*, Berlin str. 40.): „Skoro bych věřil, že moderní socialisté konali svá studia ve středověké, kanonické nauce hospodářské“. **)

Mincovnictvím a otázkou lichvy obírají se bohoslovci i kanonisté 14. věku a s neobyčejnou bystrostí ducha rozvíjejí hospodářské funkce peněz, potírajíce zmužile jejich tehdejší znehodnocování lakotnými knížaty. O úrocích, vytvořením se dalších titulův jejich oprávněnosti, soudí se již mírněji.

Největším a skoro moderním theoretikem mincovnictví byl tehdy jako biskup lisieuxský v Normandii r. 1382 zemřelý Mikuláš Oresmius (Oresme). Názory své uložil v obsáhlém díle: „*De origine, natura, jure et mutationibus monetarum*“ (znova otištěno Wollowským r. 1864).

Pokud jde o theorii hodnoty a peněz, čestné zmínky zasluhují také Gerson a Buridanus.

Ve století 15. vlivem tisku a pokroku v mnohých oborech výdělečné činnosti a vlivem zákonodárných reforem rozšířil se obor badání o výrobě, oběhu a rozdělení statkův, o kapitálu a hodnotě. Jsou to zase většinou bohoslovci, kteří se těmito otázkami obírají, jako Bernardin ze Sieny, sv. Antonín Florencký, který

*) Viz čl. F. Waltera: Thomas von Aquin v Conradově příruč. slovníku státních věd, 2. vyd.; článek Endresův: Thomas v. Aquin ve slovníku Görresovy společnosti a *Mausbachův* v církev. slovníku Frýburském.

**) *Contzen*: Thomas von Aquin als volkswirtschaftlicher Schriftsteller, Lipsko 1869; *Werner*: Der heil. Thomas Aq. Řezno 1858.

ve své *Summē* rozvíjí pojem hodnoty a ceny, František Patricius, biskup gaëtský, Jan Trithemius, opat kláštera sponheimského, a později někteří vynikající ekonomové z Tovaryšstva Ježíšova, zejména Španělé. Zmínky zasluhuje také kazatel dómu štrassburského Geiler z Kaisersbergu a poslední scholastik Gabriel Biel, professor tubinský († 1495). Názory Bielovy o ceně zboží, peněžnictví a mincovnictví zasluhují podnes povšimnutí, když sám V. Roscher jeho spis o peněžnictví zve knihou v pravdě zlatou.

Podrobný obraz tehdejšího života hospodářského podává „hospodářská kniha“ čili „řád hospodářský“ Mikuláše Engelmana, vrchního správce panství mohučského arbibiskupa v letech 1495—1516, zvaná *Engelmannsbuch*. Kniha Engelmannova sama vyvrací zvláštní názor jinak na slovo vzatého německého národohospodáře V. Roschera, neučinil-li toho již uvedený jeho výrok o díle Bielově, o zásadní nepřiznání katolického duchovenstva ke každému racionálnímu počínu v hospodářství středověkém.

I ve starší literatuře české tu a tam nalezneme poznámky, týkající se blahobytu národního. Tak nalézáme na př. u našeho křesťanského filosofa Tómy ze Štítného na konci knihy 4. v jeho „Šesteru knih o obecných věcech křesťanských“ jakýsi katalog výrobních stavů (těhaři), k nimž počítá rolníky, manufakturisty, ano i ty, kdo osobní služby vykonávají, na př. hudebníky, kteří lid obveselují. Štítný uznává prospěšnost obchodu, horlí proti monopolům, ano prohlašuje se pro svobodu průmyslovou a obchodní. Jak hospodařily ústavy církevní v Čechách počátkem novověku, o tom poučuje nás „Deset urbářů“ Emlerových. Mnohé zrno z nauky národohospodářské nalézt lze u Všehrda, v knize Tovačovské, také u Chelčického a zejména u Komenského. V „Didaktice“ poukazuje na prospěšnost dokonalého vychovávání dítek pro veškeren blahobyt národa, uznává princip dělby práce a m. j. *)

Mluvíce o národohospodářské literatuře středověké, nemůžeme nevzpomenouti díla, v němž zhuštěna jest tehdejší hospodářská theorie jako souhrn pojmů, vedoucích k předpisům skoro pro všecku činnost životní, tedy i hospodářskou; jest to *Corpus juris canonici*. Kanonisté celkem přejí myšlenku společenství majetku, ač rozdíl mezi mým a tvým po pádu člověka uznávají za nutný. Péče o chudinu není věci dobré vůle, nýbrž *debitum legale*. Rolnictví a řemeslo,

*) Křesťanská sociologie Neuschlova I. str. 21. násl.

jako zákonné způsoby opatřování oděvu a pokrmu „Deo non displicent“, za to na obchod pohlíží se nepříznivě (Deo placere non potest). Dále se zde klade veliká váha na práci, čistotu života rodinného, což nemohlo býti bez před důležitých hospodářských účinků. Život představuje se sice spíše s hlediska duchovního blahobytu a cílem norem práva kanonického jest zavedení a udržení pravého království Božího mezi lidmi, avšak ani pro skutečný život není zde nepochopení. Kanonické právo působilo na zmohutnění principu združovacího, čímž zručnost technická došla vysokého stupně vyspělosti, určovalo způsob a vzezření činnosti hospodářské; jsouc v přímém odporu s veškerým právním a mravním řádem věku starého, působilo na právní řády středověké a tudíž na rámce, v nichž tehdejší hospodářská činnost se pohybovala.

Jeho mocným vlivem příznivě urovnány vztahy mezi prací a majetkem, byť i činnost jeho nebyla snad v té příčině dokonalou, řešena úspěšně otázka ženská a m. j. Přes to vše bývá přec tato práce církve prohlašována za úzkoprsou a průmyslovému pokroku škodlivou; činí tak ovšem jen stranničtí historikové, kteří stíny dnešního hospodářství s jeho proletariatem v massách a přemocí kapitálovou hledí zastřít a zapomínají, neb věděti nechťejí, že kritika poměrů jisté doby má se dít v zorném úhlu téže doby.

§ 20. Doba nová.

Doba nová, doba četných vynálezův a nově objevených zemí, doba oživení věd, dovozu drahých kovův a s tím souvisících změn v poměrech mzdových a cenových, doba bojů zeměpanské moci s autonomními stavovskými korporacemi a troskami starého feudálního řádu, způsobila vlivem všeho toho na poli hospodářském mnohé pronikavé změny. Hospodářství naturalní ustupuje hospodářství peněžnímu, americkým zlatem rozmnožené peníze nabývají ve směně zvláštní důležitosti a tím doznávají i cenové poměry valných změn. Snahy vladařův odnášejí se k utvoření jednotných státních celků, k jejichž udržení a zvětšení jest třeba většího počtu úřednictva a stálého vojska. A vše to vyžaduje tolik nových nákladů, že opatření jich cestou berní a úvěru vede panovníky k hledání nových zdrojů výdělečné činnosti poddaných, aby tito zvýšeným požadavkům berním mohli dostáti.

Také na počátku doby nové byli to zase hlavně kanonisté a bohoslovci, kteří se hospodářskými otázkami obírali, zejména

naukou o zápůjčce, titulech úrokových, lichvě a společnosti, obchody bankovními, ústavy úvěrními (*montes pietatis*), berněmi a peněžnictvím vůbec, a bude potřebí ještě mnoho pilného badání, než vzácné poklady z oboru národohospodářského, uložené ve spisech bohoslovců z konce středověku a počátku věku nového, jako Suareza, Moliny, de Luga, Laymana a j. v., budou odkryty. Spisovatele 16. století o otázkách hospodářských badající lze roztržiti ve tři skupiny: a) Jedni obírají se celkovou správou státu a činností vlád hledíc ke zdárnému vývoji národního blahobytu. Zejména všimají si poruch, vzniklých dovozem amerických drahokovů a souvisícího s ním všeobecného stoupání cen, jež způsobilo mnoho nesnází, poněvadž příčinám poruch těch z počátku nebylo rozuměno. Také okolnost, že si vypomáhali vladaři znehodnocováním měny a p., byla příčinou úvah národohospodářských. Ozvěnou toho bylo hraběte Kašpara Scaruffiho pojednání o penězích a hodnotném poměru zlata ke stříbru (1582), kde pronáší předčasnou na tu dobu myšlenku jediné a všude platné mince. Ve Francii zabýval se otázkou peněz Jan Bodinus, který došel k poznání, že množství peněz v oběhu nezakládá bohatství státu a že záповěď vývozu drahých kovů je zbytečná, protože požadavky obchodní ji vyvracejí. *) Nemožuje se však jen na otázky, oběhu statků se týkající. Ve svých 6 knihách „O státě“ („*De republica*“ kolem r. 1576) obírá se všeobecnými podmínkami blahobytu a trvalosti státu, a máje na zřeteli vyšší cíle společnosti, shrnuje v nich všecko tehdejší vědění o věcech společenských a hospodářských. Podstatně již závisí na theorii merkantilní, proto příkládá velikou důležitost četnému zalidnění, doporučuje rázné zasažení vlád do záležitostí hospodářských, nejsou však slepým přívržencem systému, žádá v mnohých případech za omezenou svobodu obchodu. Také nepokládá úspěch jednoho národa, je-li na škodu národa druhého, za prospěšný prvému, názor, kterého ani mnohý novodobý národohospodář se nedopracoval.

b) Jiní, opírajíce se o Platonovu republiku, líčí, jak si představují podle zásad společenství statků zřízení, dokonalý stát. Nejznámějším z těchto spisovatelů jest slavný anglický kancléř Tomáš Morus, jenž dílem svým: „*De novo reipublicae statu, deque nova insula Utopia*“ (1516) dal jméno všem státním románům toho druhu.

c) Jiní konečně obírají se jednotlivými hospodářskými otáz-

*) Rozprava jeho o stoupání a klesání peněz v ceně z r. 1578 svědčí o tom, že znal příčiny, jež způsobují revoluci hodnot.

kami. Patří sem polemické spisy obsahu nábožensko-hospodářského o lichvě, ústavech úvěrních (spor mezi Dominikány a Augustiniany s jedné a Františkány, zakladateli založen a půjčoven tak zv. montes pietatis, se strany druhé o mravní přípustnosti těchto ústavů) a četné monografie o penězích a mincovnictví. K theoretikům o mincovnictví patří Agricola, Budelius a slavný Mikuláš Koperník spisem: „De monetae cudendae ratione“ (1526), napsaným na rozkaz krále Zikmunda I. o zásadách, dle nichž by oprava měny v Polsku provedena býti měla.

Pozorování, jak veliký jest úkol peněz při směně a jak hospodářsky pevně stojí státové, množstvím drahých kovů oplývající, zejména Španělsko, italské republiky, průmyslová flanderská města a obchodní německá Hanza, vedlo k názoru, že blahobyt státu závisí na množství peněz, v něm obíhajících. Důsledky toho názoru vedly k státním opatřením, jež měly za účel nejvýš možné rozmnožení peněz v zemi. Tento názor ovládal v 16. a 17. století hospodářskou literaturu a byl zákonem hospodářské politiky skoro všech evropských státův až do polovice století 18. a jest základem první soustavné národohospodářské školy, merkantilismu, po významném představiteli svém Colbertovi, ministru Ludvíka XIV., také kolbertismem či systemem tržební bilance zvané.

KAPITOLA V. SYSTEMY NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ.

§ 21. Merkantilismus.

1. Již jméno merkantilismus poukazuje k tomu, že jde o hospodářský system, lze-li merkantilismus systemem zváti, který obrací pozornost svou výlučně na jednu stránku národního hospodářství, totiž směnu či oběh statků, jehož nervem jsou peníze. Předpokladem toho, aby hospodářství se vyvinulo v hospodářství národní, jest větší území s obyvatelstvem ve státní jednotu spojeným. Teprve na této půdě mohou trvale vzniknouti živější vztahy mezi jedinečnými, hospodářsky dosud uzavřenými celky. Důležitým prostředkem k utvoření a zajištění větších, jednotných států, bylo stále vojsko a četnější úřednictvo, obě však vyžaduje dobře zásobených státních pokladen, v dobách dřevních závazků naturalních méně známých. Tato potřeba peněz byla příčinou pravidelnějšího badání

o příčinách národního bohatství a podpory hospodářského života vůbec se strany absolutistických vlád. A tato státní opatření jsou hospodářsko-politickým systémem, který slove merkantilismus. Je to sloučení snah vlád pečujících o zámožnost obyvatelstva, jako poplatnictva, a ne uzavřený systém některého národohospodářského spisovatele. Poněvadž dle primitivního názoru těchto dob záleželo bohatství v hojnosti drahých kovů, za které si lze vše opatřiti, starali se vůdčí státníci o to, aby, nalézalo-li se zlato a stříbro v jejich státním území, hojně bylo dolováno a ze země v podobě peněz neunikalo. Tam, kde drahých kovů nebylo, měl býti přítok jejich z ciziny uměle přivoděn podporou vývozu průmyslových výrobků domácích a zákazem dovozu výrobků cizozemských. Vyrovnávali se každoročně rozdíl mezi dovezeným a vyvezeným zbožím hotově penězi, přitéká při tak zv. aktivní, mezinárodní platební bilanci, drahý kov z ciziny do země. Proto slove systém merkantilní také systémem příznivé bilance. Stát, či vlastně absolutní panovník bude bohat, bude-li bohat národ. Na národní hospodářství pohlíženo v zorném úhlu státně finančním.

Protože hodnota výrobků převyšuje hodnotu surovin, podporován byl přívoz suroviny z ciziny, nebylo-li jí doma, a její spracování v tuzemsku, aby zase ve výrobek spracována a značně zhodnocena byla vyvážena. Proto ochrannou politikou celní a premiemi podněcována výroba, usnadňován dovoz surovin a bráněno jejich vývozu. Cla nepokládána tak za zdroj státních příjmů, jako spíše za ochranný prostředek této hospodářské politiky.

Tyto názory a hospodářská opatření vlád sestavovali theoretikové v systém, nepřičiňující k nim nových myšlenek. Byla tedy věda národohospodářská tehda po výtce praktickou, nedávajíc theoretické odpovědi na otázku, jak lidé hospodaří a v čem různá hospodářství se rozcházejí atd., nýbrž jen na to, co mají vlády činiti, aby bohatství národa povznesly. Popud k samostatnému národohospodářskému myšlení přicházel spíše z onoho mnohonásobného zásahu moci státní v hospodářský život národův. To byly vnější okolnosti za kterých theorie národohospodářská vstupovala v život, a vtiskly jí též svůj absolutistický charakter.

S počátku nebylo to než napodobení hospodářské politiky středověkých měst ve velkém. Vladař spravuje jako hlava rodiny svůj stát, do všeho se vměšuje a o všem pořízuje, nač dle jeho názoru nestačí omezený poddanský rozum. Jako stačilo druhdy město všem potřebám svého obyvatelstva, tak bylo také cílem merkanti-

lismu utvořiti uzavřené státní hospodářství, jež by, pokud jen lze, všem potřebám národa stačilo. Recepce římského práva skýtal této politice hotový již zákoník.

Přivrženci ideí merkantilismu nezaměňovali sice hojnost drahokovů v zemi s bohatstvím, vědouce, že hospodářské statky jen v penězích nezáleží, kterýžto blud odmítl již Aristoteles, pochybili však v tom, že hospodářský význam peněz přeceňovali. Zcela správně pokládali peníze za jeden z nejdůležitějších statků, pobloudili však v tom, že přihlízejíce spíše ke kapitálové, než oběžní funkci peněz, zapomínali na jejich instrumentální charakter, vedle něhož nejen k množství peněz, nýbrž i k rychlosti jejich oběhu nutno přihlížeti. Také zapomínáno na to, že lze peníze jinými statky nahraditi a že nelze vnější tržbu a průmysl do té míry a na úkor ostatní výrobní činnosti přeceňovati, jak činil to merkantilismus.

Pro jednotlivého hospodáře jsou skutečně peníze nejdůležitější formou kapitálu (volný kapitál), v národním hospodářství jsou však peníze v prvé řadě prostředkem platebním, a nesmí tudíž, nemá-li nastati náhlé přesunutí poměru mezi hodnotou peněz a zbožím, býti jich více pohotově, než dostačuje okamžité potřebě obrotové. A proto záležel vlastní blud merkantilismu v tom, že poměry jedinečného hospodářství přenášel na hospodářství národní. Ovšem, pokud jde o vnější jeho úspěchy, byl blud ten za tehdejších poměrů namnoze celkem blahodárný.

Jelikož v evropských zemích výtěžek dolování na zlato a stříbro nebyl značný, zakládalo se těžiště merkantilní theorie, jak vzpomenu, na příznivé tržební bilanci, jež se stala jeho rozlišným znamením. Pozdější hospodářský rozvoj však ukázal, že netoliko dovoz a vývoz statků, jak za to měla bilance merkantilní, je příčinou mezinárodních plateb, nýbrž i provoz, dopravnictví mezinárodní po moři, investice kapitálové v cizozemsku, cizozemské půjčky, návštěva cizinců atd. Na základě těchto pozorování konstruována platební bilance, jejíž jednou pouze součástí měla by býti bilance obchodní. Ve skutečnosti záleží nejen na platech, nýbrž na všech přenosech hodnot, a s tohoto hlediska nutno rozhodovati o příznivosti neb nepříznivosti hospodářské bilance.*)

Hlavní vadou tohoto systému byl však jeho absolutistický charakter a ziskuchtivá úzkoprsost jeho hospodářské politiky, která byla příčinou nejedné války, což platí také o jeho mezinárodní tržební

*) *J. Grunzel*, l. c. str. 107. násl.

žárlivosti a hrůzném vydírání kolonií, ve všem všudy na zemi mateřské závislých. Státy, které měly kolonie, doplňovaly system merkantilní systemem koloniálním, jímž dostávalo se zemi mateřské úplného monopolu na spotřebu a výrobu kolonie, takže dohromady tvořily jedno hospodářské území, ovšem na újmu kolonie.

Že zákazem vývozu surovin a přeceňováním průmyslu a tržby byl stav zemědělský citelně poškozován, jest nesporno. Vůdčí vládní kruhy nebyly vyškolenými národohospodáři, všemohoucí moc státní jednoduše poddaným nakázala to, co pokládala za hospodářsky prospěšné, a poněvadž podporovala průmysl a obchod, byť dělo se tak nezřídka dosti hrubě, poškozovala tím stav zemědělský. Vždyť i na nejnezbytnější dovážené životní potřeby ukládáno vysoké clo, aneb dovoz jejich zakazován, bylo-li lze surrogáty jejich doma si opatřiti. Tak zakazován dovoz cukru, na kávu uloženo clo až 150%, v Prusku, aby peníze ze země neunikaly, zakazováno obchodníkům, za hranice se ubírajícím, bráti sebou více než 240 tolarův, a jen šlechticům dovoleno v tomto případě míti 400 tolarův.

S přívrženci systemu merkantilního potkáváme se ve všech zemích. V dědičných zemích rakouských byl to Karel VI. a ještě Marie Terezie a Josef II., v Prusku Bedřich Vilém I. a zejména Bedřich II., v Rusku Petr Veliký i Kateřina II.; všichni holdují témuž systemu s týmiž opatřeními moci státní, opírajíce se při tom o filosofické názory tak zv. přirozeného práva, z něhož svou všemohoucí moc státní odvozovali.

Ve Francii byl merkantilismus nejdůsledněji prováděn ministrem Colbertem, za něhož Francie stála v zenitu své moci, podobně tomu bylo i jinde, na př. v Anglii za Olivera Cromwella; což divu, že pak svádělo to vlády jiné k napodobování. Tyto zevní úspěchy však nedovedly uchrániti systemu, který od prvopočátku nesl v sobě zárodek smrti, protože nelze moci státní, zejména ve větším státu, trvale celý hospodářský život do nejmenších podrobností řídit tak, jak to činily správy středověkých měst. Vlády snažily se život hospodářský uměle podporovati bez zřetele k jeho přirozeným podmínkám a tato přemíra poručníkování nutně vedla k reakci. To, co bylo možným v malém středověkém městském hospodářství, nedalo se trvale prováděti ve velikém státu.

2. Poprvé bylo soustavné dílo o vědě národohospodářské ve smyslu merkantilním napsáno Montchrétienem de Watteville r. 1615 (*Traité de l'économie politique*). Je to formální výklad zásad soustavy merkantilní pro Francouze. Podobný úkol pro-

vedl v Anglii Tomáš Mun, v Německu Lud. Seckendorf a v Rakousku Vil. Schröder, Jan Becher a J. G. v. Justi (zemřel r. 1771), autor prvního německého soustavného spisu o politické ekonomii. Jako učebnice nabylo dílo jeho velikého rozšíření a mělo dlouho značný vliv na národohospodářskou politiku v zemích rakouských. V Itálii byl to Ant. Serra, jenž pokládán od mnohých za tvůrce politické ekonomie, který o šíření zásad merkantilních se přičiňoval. Všichni více méně trvají na tom, že průmyslu a tržbě, jako zdroji národního bohatství náleží přednost před zemědělstvím a proto že se jim má pomáhati, byť při tom i zemědělství škodu trpělo.

Nescházelo však také přátel stavu zemědělského, přimlouvajících se zejména za odstranění tížících cel. Byl to slavný francouzský maršál Vauban, jemuž zželelo se utištěného stavu rolnického a proto tento system ostré podroboval kritice. Dle jeho slov byl počátkem 18. stol. desátý díl francouzského obyvatelstva na holi žebrácké, polovina nemohla poskytnouti almužny, a jen asi 10.000 rodin žilo v blahobytu. Zákazem vývozu obilí měla býti odstraněna dražota, dosaženo však účinkův opačných, neboť při nejistém odbytu obilí nikdo nechtěl je pěstovati, leč jen na půdě velmi úrodné, tedy bez značných nákladův, a tím velmi mnoho půdy zanedbáváno, což mělo za následek, že při každé neúrodě v bohaté Francii dostavoval se hlad. Vždyť i provozu z provincie do provincie bylo překáženo. Tíživá služba vojenská, feudální vázanost, břemena venkovské obyvatelstvo tisíci (šlechta i dary, které dvoru královskému podávala, dovedla svaliti na sedláka), v jednostranném zájmu podnikatelstva prodlužovaná doba pracovní a tlumení výše mzdy sázami mzdovými, aby zabezpečením nejmenších nákladů výrobních umožněna byla průmyslu úspěšná soutěž za hranicemi, vše to vedlo k reakci. Zejména když hýčkanému velkoprávnímu to, co mu v počátcích bylo oporou, — míním státní poručníkování, — stalo se svěřací kazajkou a když finanční bída, zaviněná rozmařilým dvorem v dobách regenta, zavedla vládní kruhy k známým nezdařeným finančním operacím Johna Lawa. Nedivno tedy, že merkantilismu neznámá slova: svoboda, zemědělství, reformy finanční, všude docházela ohlasu co nejživějšího.

Ačkoli theoretický předpoklad merkantilismu byl klamný, přec nelze upříti, že system v praxi tam, kde jinak podmínky byly příznivé, měl za následek mohutný rozvoj tržby a výroby průmyslové, jež tím více podporovány, čím více bylo zanedbáváno zemědělství,

pokládáné pro nerozmnožitelnost půdy ve své výrobnosti za omezené. Tím vysvětluje se i podpora přistěhovalství, zejména cizích řemeslníkův, a vůbec vzrůstu obyvatelstva i pochybnými prostředky, neboť vzrůst populace i umírněnější merkantilisté, jako Süßmilch a Sonnenfels, pokládali pro blahobyť země za prospěšnější, než vzrůst peněz. Bedřich II. měl za první povinnost vladařovu péči o rozumně zvýšenou a dobře opatřenou populaci, byť dělo se tak i prostředky násilnými, ba nemravnými. System merkantilní, jímž přeměněn hospodářský život ve formy národní, sloužil dle Onckena *) cele státnímu absolutismu, s nímž stál a padal, a kapitalistickým snahám měšťanstva zároveň. Lze jej vyložití dějinnými poměry doby, v níž vznikl, a poměry těchto dob jej lze též ospravedlniti: „Nauku, která po staletí“, dí případně Roscher, „od dob městského hospodářství v pozdním středověku až do státního hospodářství Bedřicha II. theorii i praxi hospodářskou ovládala, nelze zcela pokládati za omyl. Bludy merkantilismu byly poblouzením člověka, jehož obzor se náhle rozšíří a jenž není s to, aby spoustu naň se valících představ ihned cele ovládal“.

I merkantilismus uvedl, dle Ruhlanda **), ve vědu národohospodářskou některé věty trvalé ceny, na př. že národní hospodářství potřebuje vedle výroby původní i průmyslu a obchodu jako stejně oprávněných výrobních činitelů, že všechna státní opatření mají nejlepší měřítko své účelnosti v roční obchodní bilanci, neboť národ, který více vydá než přijme, hospodářsky hyne, a že hospodářský zdar země podstatně závisí na účelné hospodářské politice státu a j. v.

3. Merkantilismus nebyl a nemohl býti ve všech zemích téže podoby. Dle polohy a rozmanitých vlastností území, dle vnitřního a vnějšího politického vývoje rozšiřovala nebo zužovala se možnost a účelnost merkantilistických hospodářsko-politických opatření. ***) Kdežto ve Francii směřoval hlavně k povznesení průmyslu, snažil se v Anglii o odstranění nizozemského monopolu na moři a uzavření příznivých smluv. Prvému sloužil Cromwellem vydaný navigační akt (r. 1651), jímž anglický obchod vyhrazen anglickému obchodnictvu a jeho loďstvu, druhému příznivé smlouvy, uzavřené

*) Oncken: Geschichte der Nationalökonomie I. str. 300. násl.

**) System der polit. Ökonomie (1903) I. str. 53.

***) Podobu merkantilismu v různých zemích vyličuje J. Pesch ve své učebnici národohospodářství „Lehrbuch der Nationalökonomie“ II. str. 22. násl.

s Portugalskem (smlouva Methuenova z r. 1703) a r. 1713 se Španělskem.

Zmínky zasluhuje, že teprve v druhé polovici století 18. staly se pokusy pojati nauku národohospodářskou, pěstěnou po smyslu zásad merkantilních, mezi předměty universitního studia, brzy jako součást ethiky, jako tomu bylo ve Skotsku, brzy jako část věd kamerálních, jak se s tím setkáváme v Prusku, Švédsku a zemích rakouských. Šlo zde však spíše o mechanickou snůšku různých praktických nauk právních, finančních a technických, pokud jich pro výchovu úřednickou bylo třeba, než o vědu národohospodářskou. Jako samostatný předmět zavedena věda národohospodářská nejprve r. 1754 na universitě v Neapoli. V Rakousku byl krajním zastancem merkantilismu Bedřich V. Hörnigk, vydav zásady jeho s ohledem na poměry rakouské v knize „Österreich über Alles, wenn es nur will“ (r. 1680), jež byla tak populární, že ještě po stu letech byla vydávána. V knize té dokazoval Hörnigk, že na drahokovy dlužno dolovati, i když by bylo nutno na náklady dolovací dopláceti, poněvadž vytěžený kov rozmnožuje bohatství země. Stejných názorů se zastával ještě Justi r. 1755, ano když jinde již byl merkantilismus odbyt, má v Rakousku v Sonnenfelsovi a Büschovi ještě mírné zastánce. V praxi všude udržel se merkantilismus mnohem déle než v theorii, zejména pokud jde o jeho prohibiční opatření na prospěch domácího průmyslu. Ano i v dobách nejnovějších jsou mnohostranná umělá opatření některých států (Uher, Ruska, států balkánských) k vypěstění vlastního průmyslu jakýmsi novým vydáním merkantilistické politiky, bez starého sice theoretického podkladu dob 17. a 18. století, avšak s týmiž praktickými cíly. *)

Jako nelze pro merkantilismus vymeziti určitý program jistou snůškou zásad v domnění, že zásady ty jsou všem spisovatelům, jež k merkantilistům čítáme společny, tak je tomu i v národohospodářských soustavách, jež za merkantilismem následovaly. Soustavami těmi mají býti naznačeny nejhlavnější obraty v základních, panujících názorech vědy národohospodářské.

§ 22. Individualismus.

a) Fysiokratismus.

1. Známa slova Ludvíka XIV.: „l'état c'est moi“, věrná to ilustrace čirého, posledními králi francouzskými praktikovaného abso-

*) Merkantilismus v *Ottově* Nauč. slovníku str. 133.

lutismu, který viděl v daních, nezřídka na lidu krutě vymáhaných, jen prostředek k ukojení královské kratochvíle, vedla nejen k volání po svobodě, jež v druhé polovici 18. stol. čím dále tím hlasitěji sa ozývalo, nýbrž i k přemýšlení, kde hledati nápravu pokleslého blahobytu, a v čem jeho příčiny a podmínky záležejí. Spása hledána v přírodě. Vláda přirozeného řádu, přirozené svobody, matky přírody, t. j. země, byla heslem nové školy, jejímž filosofickým základem byl anglický empirismus, francouzskými filosofy důsledně provedený, kteří se prohlásili pro materialistický názor světový, neděsíce se toho, že tím podkopávají mravní a náboženské základy života.

Byl-li člověk od přirozenosti dobrý a jen vlivem absolutismu s cesty dobra sveden, jak někteří učitelé přirozeného práva od polovice 18. století učili, a bylo-li jednání lidské podrobeno jen mechanickým přirozeným zákonům, jak empiricko-sensualistická filosofie s Lockem, Hobbesem a Humem v čele hlásala, bylo jen důsledným toho se dožadovati, aby stát ponechal individuu, sledujícímu své i hospodářské zájmy, plnou svobodu. Z těchto názorů, na nichž lví podíl měla Rousseauova nauka o přirozené svobodě lidské, vznikla ve Francii ke konci století 18. národohospodářská soustava, zvaná fysiokratismus.

Jméno fysiokratismu, jehož se mu dostalo od nejhorlivějšího šířitele nauky fysiokratické du Ponta, zvaného de Nemours*), odtud se odvozuje, ježto stoupenci jeho tvrdili, že svobodná výroba jest nej přirozenějším systemem, neboť příroda prý sama (φύσις) vlohy a pudy lidské na poli hospodářském snaží se k platnosti přivést (κατὰ φύσιν). Od dob vydání knihy du Pontovy přikládáno stoupencům Quesnayovým, jenž byl zakladatelem systému, jméno fysiokratův, ač původně sluli prostě ekonomisty.

Jako soustava národohospodářská nebyl fysiokratismus, jehož principem je přirozený řád, až na malé pokusy v život uveden, hlavní jeho význam v tom však záleží, že v základních rysech svých byl přípravou a předchůdcem národohospodářské theorie Adama Smitha.

2. Zakladatelem a hlavním repraesentantem nauky fysiokratické byl François Quesnay (1694—1774), osobní lékař Lud-

*) Jeho „Physiocratie ou constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humain“ r. 1767 vydaná, jest výbor ze spisů Quesnayových.

víka XV., přívrženec hippokratické nauky o samočinném léčivém působení přírody. Povzbuditi přirozené síly a působení jejich na uzdě držeti jest nejen úkolem lékaře, jde-li o organismus tělesný, nýbrž i úkolem politika, běží-li o organismus státní. Tato víra v přirozený řád, která prozrazuje ducha Cartesia a Lockeova a která odmítala jakékoli zasažení moci veřejné v poměry hospodářské, jež prý nejlépe přirozeně se vyvíjejí, nejostřeji byla vyjádřena heslem fysiokratismu: „laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même.“ Základní myšlenka a spolu základní blud fysiokratismu vyvrcholen jest v názoru, že přirozené fysické a mravní vlohy člověka tvoří harmonický, nedílný celek. V životě lidském jest vedle řádu přirozeného také řád zákonný. Přirozený řád skládá se z přirozených zákonů fysických a mravních. Všichni lidé jsou podrobeni těmto suverenním zákonům, jež jsouce nezměnitelné, neodvolatelné a nejlepší, jsou proto také základem nejdokonalejší vlády a základním pravidlem všech pozitivních zákonův. Řád zákonný či pozitivní zákony jsou zde jen proto, aby dle zvláštních potřeb každého národa řád přirozený upravovaly. Jen tam, kde řád pozitivní k platnosti přivádí řád přirozený, dostaví se trvalý blahobyt. Zemědělství, čerpajíc z nepřeberných pokladů přírody, jest jediným pramenem bohatství; zakládá se na přirozeném řádu, obchod pak a průmysl dává jen zisk odvozený (*richesses fictives, stériles*). Průmysl a obchod jsou jen potud prospěšné, že dary přírodní zpracují aneb směňují. Z toho plyne nutnost ochrany zemědělství. System fysiokratický je příkrou protivou vázanosti a poručníkování merkantilismu, odmítá jeho oslavování peněz a jednostrannou podporu tržby a průmyslu na úkor polního hospodářství.

Fysiokratismus mimo Francii nenašel v praxi valně ohlasu. Avšak ani ve Francii se skoro z theorie do praxe nedostal, neboť když Turgot za krátkého svého působení jako finanční ministr (1774—76) snažil se ideje fysiokratické v život uvést, system se neosvědčil, což jej pohřbilo, takže sám oddaný přívrženec Turgotův, Malesherbes, napsal o fysiokratech, že špatně hospodařili, poněvadž znali lidi pouze z knih.

Největšího významu pro fysiokratický system byly z prací Quesnayových arithmetické formule r. 1758 vydané, kterými prý řídí se za normálních poměrů rozdělení, oběh a nabývání statků, jež nazval: „*Tableaux économiques*“; k těm přičinil řadu všeobecných zásad o dokonalém stavu sociálního tělesa s heslem: „*pauvre paysan, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi.*“ „Přirozený řád“, praví

zde Quesnay, „skýtá nejprve každému přirozené právo na obživu, a na společnosti jest, aby o to pečovala, by se právo to také uskutečnilo. Dle tohoto řádu nejsou si všichni lidé rovni, ale tato nerovnost vyrovnává se tím, že různost vloh se zde náležitě uplatňuje. Na tom nemůže pozitivní právní řád nic měniti; činí-li to však přec, jest právu přirozenému na překážku, ač má býti jeho podporou. Na státu jest dbáti jen osobní bezpečnosti a ochrany majetku svých občanův. Jinak jest nutno, aby každému bylo volno užívati schopností svých, jak za nejprospěšnější uzná, ovšem s podmínkou, že ani sobě ani jinému škoditi nebude.“ K přirozeným základním právům individua patří tedy plná svoboda, užívati svého vlastnictví, voliti povolání a způsob živnosti atd. Proto naproti absolutistickému merkantilismu slove fysiokratismus systemem přirozené svobody, kterou akcentovali všichni fysiokraté, byť se i jinak v názorech svých valně rozcházel. Tak na př. jest jádrem vývodů Vincenta de Gournay a markýze d'Argensona, kteří spíše praktickou cestou dospěli k závěrům, jichž filosofickým badáním do dělal se Quesnay, asi toto : „Nikdo nemá většího zájmu na tom věděti, zda nějaký podnik se osvědčí čili nic, a nikdo neví to skutečně lépe, než ten, kdo se ho podjímá. Proto všeliké poručníkování moci vládní na tomto poli je nemístné. Vlastní prospěch jednotlivců vede sám sebou k obecnému blahu, poněvadž každý snaží se o to, co jest nejdokonalejší“. Oba patří spíše k přechodní době mezi merkantilismem a fysiokratismem a jde jim spíše o zavedení liberálních tendencí do tradičního merkantilismu, než o fysiokratismus.

Také nejdokonalejší politický útvar státní společnosti jest dle Quesnaye stanoven přirozeným řádem a má býti zřízen tak, aby jeho normou nebyl jen egoisticky-osobní zájem, jenž má býti pokládán za přirozený pud a s nímž má býti jednáno jako s veličinou mechanickou, nýbrž regulativem a rozumným principem státní společnosti má býti zájem správně pochopený, tedy k celé společnosti se vztahující. Jelikož však každý jedinec dosahuje prospěchu svého jen tím, že výkony svými slouží jiným, nevzejde ze snahy osobních či individuálních zájmův ohrožení blaha obecného, nýbrž naopak volné zápolení zájmův individuálních povede nejbezpečněji k obecnému blahu, jen když stát osoby a majetku každého bude chrániti před zlovolným poškozováním a zabezpečí v těchto mezích všem jednotlivcům volnou působnost. Výjimku činí fysiokraté jen ve příčině vyučování a dopravy, ukládajíce úkol ten státu. Prospěchy

individuální jsou tedy základním pojítkem společnosti, zájem veřejný má základ v zájmech jednotlivců.

Přirozený řád vede k osvícenému absolutismu, v němž je král veleknězem. Víra v tento řád byla Quesnayovi jakýmsi druhem náboženství, z něhož také odvozoval, že stát má mít formu státu theokratického. Ve příčině hospodářské má být stát po řádu přirozeném státem agrárním. Vedle něho jsou ovšem také státy průmyslové, jež jsou však od něho odvisly. Politické zásady stanovené fyziokraty platí jen pro *royaume agricole*. Bohatství národa podstatně nezáleží v penězích, nýbrž ve statcích nutných k životu a k roční reprodukci statků nových. Množiti peníze nad potřebu směny nemá smyslu. Jen to jest bohatstvím, co se stále spotřebuje a znova rodí, a to dlužno rozmnožovati. Poněvadž bohatství toho lze nabýti jen ze země, jest půda jediným jeho pramenem, a jen výroba původní (zemědělství, lesnictví, hornictví a rybářství) jest hospodářsky produktivní, poněvadž vedle toho, že hradí všechny náklady, jež jsou s ní spojeny, skýtá ještě čistý důchod. To, co půda skýtá, jest dar přírody a spolu zúročení rozumné meliorace. Řemeslník aneb továrník, jenž spracuje výrobky půdy, a obchodník, který prostředkuje jejich prodej, zvyšují sice jejich užitečnost i cenu, ale právě jen o tolik, kolik je třeba k obživě těchto tříd, čistého důchodu však netvoří. Poněvadž jen čistý důchod jest skutečným rozmnožením bohatství národního, jsou tedy jen ti, kdož jej tvoří, hospodářsky produktivními. A dle toho třídí Quesnay všecko obyvatelstvo na 4 třídy: a) nejvyšší je třída vlastníků půdy, b) třída produktivní t. j. rolníkův a nájemcův a to větších, poněvadž jen ti jsou produktivními, c) třída průmyslníkův a obchodníků, zušlechťujících surovinu, jež nazývá Quesnay třídou neproduktivní (*classe stérile*). Tento název, ač neznamenal nějaké příhany, přec ve třídách jím označených nezjednal novému učení přízně ani tehdy, když změněn byl Turgotem v *classe stipendiée*. Turgot ve svém katechismu národního hospodářství (*Reflexions sur la formation et la distribution des richesses*) jmenuje tyto třídy výrobnou třídou hospodářů, třídou placenou a třídou, jež jest k dispozici. Vedle těchto tří hlavních tříd jest zde d) ještě největší část obyvatelstva, nemajetné, pracovní obyvatelstvo, „*petit peuple*“, odkázané na mzdu, přičiňující však svou spotřebou podstatně ke zdaru zemědělství.

Quesnay žádal úplnou svobodu pro zemědělství a tržbu výrobky zemědělskými a odstranění všech, zemědělství tísnících bře-

men. Také manufakturní průmysl a tržba měly býti pout je svírajících zbaveny (cechy, monopoly, taxy). Cena zemědělských výrobků budiž určována svobodnou konkurrencí. Z tohoto názoru o čistém důchodu, jenž je právě tak charakteristikem fysiokratismu, jako byla jím v merkantilismu příznivá bilance, plynul důsledně i fysiokratický názor o berních. Jelikož jen vlastník půdy má čistý důchod, snese také daně jediné on. Každý pokus zdaniti třídy jiné, jest nesprávný. Daň ta (*impôt unique et directe*) má býti přímou, a nese ji vlastník půdy. Ostatní nepřímé daně mají býti zrušeny. Ve svých názorech o populaci náleží fysiokraté k předchůdcům Malthusovým, uznávající závislost vzrůstu obyvatelstva na podmínkách obživy a dávající přednost obyvatelstvu řidšímu, v blahobytu žijícímu, před obyvatelstvem hojným a strádajícím. Positivní řád má, přihlížejíc k proměnlivým okolnostem, přirozený řád uskutečňovati. Možnost a účelnost doporučují v praxi užití brzy té, brzy oné formy provádění řádu přirozeného. Positivní řád jest tedy proměnlivý, poněvadž ovládán jest hledisky praktickými.

3. Nauka fysiokratická, která mnohé bolavé stránky merkantilismu v životě hospodářském odhalovala a četné, absolutismem postavené ohrady strhnouti se snažila, našla nejen ve Francii, nýbrž i jinde četné sice, spíše však jen theoretické stoupence. Nejznamenitější z nich, kteří však nezřídka dále zašli v hlásání svobody, než jejich mistr, byli: Marquis de Mirabeau starší, zmíněný již Dupont de Nemours, vydavatel děl Quesnayových, Mercier de la Rivière, kterého Kateřina II. i do Ruska pozvala, aby fysiokratismus poznala, abbé Baudeau, vydavatel *Ephémérides du citoyen* a j. v. Hlavou umírněných či tržebních fysiokratů byl Gournay, který již před uveřejněním národohospodářských spisů Quesnayových byl hlasatelem svobodné konkurrence a jako komerční intendant razil jí cestu. Dále patří sem abbé Morellet a Condorcet. Z německých fysiokratů nutno uvést J. Aug. Schlettweina, Isáka Iselina, Jana Jung-Stillinga a j. v. Nejslovutnějším členem této skupiny, jenž fysiokratismu na čas i k vládě ve státu dopomohl, byl přítel a životopisec Quesnayův, systematik fysiokratismu Anne Robert Turgot, ministr Ludvíka XVI. Týž v praxi a ve vědě nauku fysiokratickou ve zmírněné formě vypěstil, neupíral však státu práva a povinnosti moudrého zasahování do hospodářské činnosti společnosti. Z jeho anonymně r. 1766 vydaných „*Réflexions sur la formation et la distribution des richesses*“ čerpali všichni ekonomisté a socialisté, neboť jest

to kniha na výsost přesná, byť i stručná, v níž potkáváme se vedle známých již zásad fysiokratických s naukou o právu na práci, o pozdějším železném zákonu mzdovém a o pozemkové rentě, již v nové formě později využítkovali Rodbertus a Ricardo. Proto tvrdí mnozí, že není neenergičtějším průkopníkem praktického individualismu, jak se za to mělo Adam Smith, nýbrž Turgot. System fysiokratický nenašel mimo Francii takového rozšíření jako merkantilismus; ojedinělými jeho přáteli byli markrabí Karel Bedřich Badenský, císař Josef II., zejména pokud jde o berně a zemědělství, průmyslová politika však prováděna po zásadách merkantilismu i za něho. Také Leopold, velkovévoda Toskánský, Kateřina II. a Gustav III. Švédský zajímali se o fysiokratismus, praktického významu však v jejich zemích tato (platonická láska neměla. Literatura anglická chovala se k němu odmítavě. Avšak ještě v 19. stol. potkáváme se s jednostrannými jeho zastánci, kteří jménem přirozeného řádu žádali za odstranění všeho, co by se národohospodářství v cestu stavělo.

4. Čím méně lze souhlasiti s naukou fysiokratickou pro její jednostrannost a mnohý vnitřní odpor, tím spíše nutno uznati nejlepší úmysly původců tohoto systému. Měli na zřeteli blaho národa, jak to jest povinností každého, a zejména národohospodáře. Pro rozvoj vědy národohospodářské jest fysiokracie důležitou etapou. Ji děkujeme poznání mnohých pravd a pojmův, a celá řada národohospodářských problémů byť v nedokonalou, přec systematickou jednotu byla tu spojena. System ten neznal snahy obohacení jednoho národa na úkor národův ostatních a vedl záslužný boj proti přežilým monopolům a výsadnictví, proti zastaralým formám feudální vázanosti, a úspěšně opíral se nejvýše tísnivým feudálním břemenům. Také zasluhuje jeho požadavek větší svobody ve výrobě a směně, hledíc k novým potřebám, plného uznání. Nelze upříti, že nauka fysiokratů nemálo přičinila k ujasnění některých pravd národohospodářských, a co hlavního, k povznesení ujařmeného stavu rolnického a řemeslného, jehož postavení jasně dokazovalo, že merkantilní system nedostál tomu, co sliboval. Je nepopíratelnou pravdou tvrzení fysiokratismu, že jednostranné panství kapitalismu vede k zbědačení mas, byť se tím snad z počátku i hospodářské postavení některého národa zlepšilo, a že blahobyt žádné části národa není tak s blahobytem celého národa srostlý, jako blahobyt stavu rolnického, a že proto jest státu o tento v první řadě pečovati. *)

*) *G. Ruhland* l. c. str. 67. násl.

Bohužel však nutno přiznati, že upadli fysiokraté v extrém opačný, neboť jejich tvrzení, že půda jest jediným pramenem bohatství a toliko její vzdělávání produktivním, bylo upřílišené. Přes to, že v mnohých zemích zemědělství ve výrobní činnosti prvé místo náleží, nelze přec tvrditi, že pouze zemědělství jest ekonomicky produktivním. To plyne z hospodářské činnosti lidské, jež jeví se buď podporováním sil přírodních, jako tomu v zemědělství, aneb vniternou přeměnou suroviny, jako tomu v průmyslu, aneb zevnější přeměnou statků, přenášením jich na jiná místa, což děje se tržbou a dopravou. Z toho patrně, že též průmysl a tržba jsou hospodářsky výrobními či vyráběly statků, byť ne surovin. Též oni opatřují člověka hmotnými statky, nezbytnými k úkoji jeho potřeb. Také tvrzení fysiokratů, že pouze zemědělství skýtá čistý důchod (*produit net*), trpí vnitřním odporem. Čistý důchod z pozemků neliší se podstatně od čistého důchodu z jiných kapitálův. Je třeba jen ohlédnouti se po dnešním průmyslové výrobě, pozorovati dělbu a organisaci práce, nejvýš dovedné a zámeřné uvádění sil přírodních ve službu průmyslu, moderní stroje a jimi způsobenou výrobnost práce, odvahu ve využitkování konjunktur, a pak nelze tvrditi, že to vše neskýtá čistého užitku a že se vše to zase při procesu výrobním spotřebovuje. A to, co je při dnešním továrnictví a tržbě evidentní, bylo svým způsobem i při průmyslné činnosti v dobách fysiokratismu, byť to tak do očí tenkrát nebylo.

Fysiokraté měli pravdu, kladouce důraz na význam zemědělství pro blahobyt národa; tím však se měli spokojiti, jak opatrně učinil Gournay a jeho přívrženci, uznávající zemědělství za výrobu rovnou tržbě. Quesnayovi a ostatním fysiokratům však byl průmysl a tržba jen něčím vedlejším vedle hlavního zemědělství, což prakticky musilo vésti k osudným důsledkům, jakým na př. byl onen o jediné dani pozemkové, kterou ovšem zemědělství špatně posloužili.

Fysiokraté se také nemýlili, uznávající právo přirozené. Tím však dlužno rozuměti jen několik fundamentálních práv a všeobecných právních vět. Vše, co z nich učenci odvodili, má pouze takovou cenu, jaká sluší jejich logickým závěrům, a že všichni v tom nejšťastnějšími nebyli, dokazují fysiokratičtí myslitelé učením svým o neomezené, svobodné soutěži, neomezené svobodě živnostenské, o vzniku společnosti ze soukromých zájmův a pudů, dokazují to i svým bojem proti tradičním korporacím jako takovým, čímž razili jen cestu bludům nynějšího kapitalismu. Zásadou o přirozených zákonech života hospodářského, odvozenou z přirozeného práva,

popřeli lidskou svobodu a ztotožnili řád fysický, řád bytostí nerozumných, s ethickým řádem svobodného člověka. Život národohospodářský není řízen takovými zákony, jež působíce nutností fysickou, svobodu lidskou nemožnou činí.

Jest jisto, že fysiokracie přehnaným přeceňováním zemědělství nedocílila výsledků praktických, neboť nedokázavši, že jest výlučně produktivním, nepřivedla to ani k zavedení „impôt unique“. Za to však mnohé její bludné články, jako že volné zápolení prospěchův individuálních vede nejbezpečněji k blahu obecnému, aneb že ve společnosti vzdělané i nejchudší člověk jest účasten větší míry životních požitků než nejbohatší v nespolečenském stavu prvotního lidstva, a některé přepjaté požadavky svobody, ve vědě národohospodářské se záhy ujaly a nebyly na její další vývoj bez osudného vlivu.

Konečně jest znakem jednostrannosti fysiokratismu i nepřipustné zobecňování, jak se s ním na př. setkáváme ve tvrzení, že pro všechny časy a za všech okolností jako nezbytnou podmínku dosažení národního blahobytu žádá na státu a národohospodářství, vzdělávati s výsledkem pokud lze největším zemi a chrániti svobodu společnosti i jedincův atd. Že těmito zásadami stal se fysiokratismus mocnou podporou moderního směru liberálního, a to nejen hájením svobody, nýbrž i zuřivým bojem proti křesťanství, a zejména svým materialistickým názorem světovým, že požitek života pokud lze největší je nejvyšším zákonem všeho lidského snažení, jest na bíledni.

A z těchto důvodů měl fysiokratismus již v dobách svého rozkvětu mnoho odpůrcův, a to právem. *)

b) Industriální system Adama Smitha.

Kritika merkantilismu v Anglii měla jiný důvod než ve Francii. V Anglii jeho přeceňování průmyslu a tržby neuráželo, poněvadž na tom právě zbudována byla hospodářská síla země; kamenem úrazu však byla zde jeho prohibiční cla. Zákazy dovozu nesloužily ani tržbě ani průmyslu anglickému, a to vedlo k vytvoření národo-

*) Srov. J. Pesch, Lehrbuch der Nationalökonomie II. 63. násl.; August Oncken, Geschichte der Nationalökonomie (1902) I. 247. násl; Benedikt Güntzberg, Die Gesellschafts- u. Staatslehre der Physiokraten (ve „Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen“, vydávaných Jiřím Jellinkem a Gerhardem Anschützem (VI. 1908) sešit 3; Lexis, Physiokrat. Schule v příruč. slovníku státních věd (1901).

hospodářského systému, který, ač nepostrádal jednostrannosti, přizíraje v prvé řadě k poměrům anglickým, přece byl prvním důsledně provedeným systémem národohospodářským.

1. Přípravován byl již Humem, odůvodněn však a rozšířen Adamem Smithem, v mnohých kusech pak ostřeji vyhraněn D. Ricardem, J. St. Millem, Malthusem a ostatními svými průkopníky, jež vedle Smitha hromadně zveme klassickými národohospodáři.

David Hume rozvinul ve svých „Essays moral, political and literary“ (1742) nové názory o hospodářských otázkách. Odmítl teorii o příznivé bilanci a prohlásil peníze jen za olej, jímž se maže kolo oběhu statkův. Vlastním základem bohatství národa jest schopnost, využívat pohotovou pracovní sílu k výrobě statkův. Názory ty přejal A. Smith, který používá výsledků školy fysiokratické, spolu však omyly její dobře znamená, nad vědeckou úroveň předpracovníků svých daleko se povznesl, takže právem se pokládá za nejprzednějšího zástupce a zakladatele liberální theorie národohospodářské. System jeho slove též industrijní, což nevztahuje se snad na průmysl v protivě k tržbě a zemědělství — měl je za stejně oprávněné, — nýbrž slovo industrie znamená tu každou hospodářskou činnost, práci vůbec, která je dle Smitha rozhodující příčinou národního bohatství.

Adam Smith narodil se r. 1723 v Kirkaldy blíže Edinburku, kde stal se, po skončených studiích v Glasgowě a Oxfordě, r. 1748 professorem rhetoriky a krásných umění a pak logiky. Roku 1752 povolán byl za profesora morální filosofie do Glasgowa, kde napsal „Theorii mravních citů“, mravně filosofický základ slavného svého díla národohospodářského, které pod názvem „Šetření o povaze a příčinách blahobytu národů“ r. 1776 vydal.

Spisem tím, jenž stal se evangeliem přívrženců liberální nauky národohospodářské, položen základ k theorii moderního národohospodářství. Provázeje v letech 1764—6 vévodu Bucleugha po Francii, seznámil se, doporučen Humem, s nejvýznačnějšími repraesentanty fysiokratismu, což nebylo bez značného vlivu na jeho dílo. Vrátiv se do vlasti, uchýlil se do svého rodiště, kde pracoval po 10 let na spisu vzpomenutém. Zemřel jako královský celní ředitel v Edinburce r. 1790.

Dílo Smithovo, na němž založena byla tak zv. klassická škola národohospodářská jeho epigonů, bylo epochou, působící po celé skoro století nebývalým vlivem na všechna evropská zákonodárství. Jedná v pěti knihách obšírně a přec velmi jasně o nej-

důležitějších otázkách národohospodářských. Obě první knihy, týkající se vzniku a rozdělení bohatství (práce, dělba práce, peníze, cena, mzda, renta a kapitál), jsou výkladem všeobecných zásad národohospodářské theorie. Kniha třetí, jsouc rázu převážně dějinného, bádá o pokroku, jaký učinilo bohatství v zemích hospodářské svobody, a o rozmanitých příčinách, jež se tomuto pokroku v jednotlivých zemích v cestu staví. V knize čtvrté kritizuje Smith merkantilismus a v páté jedná o finančních poměrech státu. Bohatství národa nevidí Smith v penězích, pouhém to oběžném prostředku, nýbrž v hodnotě ročně vyrobených statků, tedy v množství kapitálu, pracovních sil a organizaci výroby. Na vnější tržební bilanci při tom nezáleží, nýbrž na bilanci vnitřní, která ukazuje, jaká byla v národě spotřeba a výroba. Faktory výroby jsou kapitál a práce, jež zejména dělbou stává se výnosnou. Směrodatnou pro bohatství národa jest nejen směnná hodnota vyrobených statků, nýbrž i jejich upotřebitelnost. Bohatství jest stavem hmotného blahobytu, který záleží v pohotovosti nadbytečných úkojných prostředkův. Jeho rozmnožení závisí na množství kapitálu, který k tomu slouží, aby dělnictvo bylo zaměstnáno, a na množství pracovních sil. Čím lacinější kapitál, tím více ho vstoupí do služeb výroby. Při stejném kapitálu se výrobnost zvýší dělbou práce. Každé zboží má přirozenou hodnotu, stanovenou náklady pořizovacími, a hodnotu tržní závislou na velikosti nabídky a poptávky. Jednaje o důchodech, stanoví Smith tři druhy důchodův, a sice dle tří účastníků procesu výrobního, podnikatele, dělníka a kapitalisty: zisk podnikatelův, mzdu, úrok za propůjčení kapitálu a rentu za přenechání pozemku (půdy). Pro hospodářskou činnost individua žádá jako fysiokraté neztenčenou svobodu, jež má býti nejvyšším principem národohospodářské politiky, a proto jest system Smithův stejně individualistickým jako fysiokratismus. Svobodou jen dojdou kapitál a práce tam, kde se výrobně mohou co nejvíce uplatniti, kde jejich upotřebení individuálním zájmům co nejvíce bude hověti. Sledování vlastních zájmův individua rozumným způsobem, bude sloužiti také blahu celku. Proto se má stát, pokud jen lze, všelikému upravování života hospodářského vyhýbati, jsa pamětliv, že v té příčině jest mu jen pečovati o vnější bezpečnost země a právní bezpečnost v zemi, a že v obor jeho působnosti spadá jen zakládati a udržovati některá veřejná zřízení a ústavy, jichž zřizování soukromým zájmům by nebylo s prospěchem. Je to úkol omezený a celkem státu málo důstojný, který Lassalle případně nazval ponocenskou službou.

Z tohoto náčrtu obsahu díla Smithova patrna jest úzká jeho spojitost s fisiokraty. Kdo však mu chce náležitě rozuměti, nesmí se spokojiti pouze těmito vztahy, nýbrž jest mu všimnouti si Smitha i jako mravního filosofa. Naturalistický deismus, který tehda osvícence anglické ovládal, byl i Smithovi světovým názorem, jak tomu svědčí jeho „Theorie mravních citů“, kde shledáváme stále přirovnávání člověka k hodinovému stroji, který vedle určitých, do něho Stvořitelem vložených zákonů pracuje. Blaženost, k níž člověk jest stvořen, dostaví se jen tenkrát, bude-li těchto přirozených zákonů poslušen, zejména však těch, které kolečkový stroj našich přirozených pudův ovládají a jimiž se vůle Boží projevuje. Hledíc k těmto zákonům, jež obsaženy jsou v požadavcích našich přirozených pudů, není rozumové poznání vůdčím; člověk prý nabývá svého praktického soudu o tom, co se státi má, aneb čeho jest se varovati, toliko indukci z pozorování požadavků, které přirozené pudy člověku ukládají, zejména z pudu sympatie, spontánní to síly, jež jest naším instinktivním měřítkem rozdílu mezi dobrem a zlem. V oboru hospodářském jest tímto vůdčím pudem pud samolásky, vedoucí nás k velikému konečnému cíli, všeobecnému blahobytu. Snaha každého, postavení své zlepšiti, pud, z něhož vzniká stejně soukromý i veřejný blahobyt, je dosti silný, aby i přes přehmaty vlád přirozený pokrok k lepšímu v činnosti udržel. Jako všechny pudy jest však dle Smitha i tento jen tehdy oprávněn a člověk dosahuje jím svého cíle, lze-li mu s ním sympatisovati, což jest možno jen tenkrát, je-li slušný a záslužný. Takovým pak jest, nevybočuje-li z mezí, to jest nepoškozuje-li bližních na cti, životě a majetku, poněvadž by poškozoval i svůj podmět, a v těchto mezích jest také mravně oprávněn. Smith zná tedy i meze samolásky, jimiž jsou opatrnost, spravedlnost a blahovůle posuzuje je však spíše z individualistického, než z obecně prospěšného stanoviska. Vždyť opatrnost má býti hranicí našich vášní a žádostí jen potud, pokud toho vyžaduje naše čest, zdraví a majetek. Tedy při úkoji vášně jen toho jest nám dbáti, abychom si neškodili, což je zajisté velmi opatrné, avšak taková opatrnost neslouží blahu obecnému, nýbrž jen vlastní osobě opatrníkově. Podobně pojímá Smith i spravedlnost, tvrdí-li, že jest jí dosti učiněno, když ten, kdo zájmy své sleduje, svým jednáním bližnímu pozitivní škody nečiní. Blahovůle či láska k bližnímu není dle Smitha nutnou podmínkou trvání společnosti, jest jen její ozdobou, fačadou společenské budovy, ne však jejím základem. V podstatě není tedy toto omezení samo-

lásky zase ničím jiným, leč jen sobětností, jež společnost v atomy rozkládá.

Poněvadž Smith podává svou mravouku více méně bez důkazů, není jich potřebí ani pro naše tvrzení, že sympatie, norma to jeho mravnosti, snižuje lidský rozum a omezuje svobodnou vůli, a proto že je lichou a každá morálka, na ní založená, vratkou. Bůh neřídí nás pudem, jako tomu u zvířat, nýbrž způsobem naší přirozenosti přiměřeným, rozumem a hlasem svědomí, jimž pudy naše musí býti poddány. Mravně filosofické názory Smithovy vedly, jak vzpomenuto, k požadavku, aby moc státní, pokud lze, zdržela se každého zasahování v život hospodářský a ponechávajíc volnost přirozeným silám člověka, spokojila se hlavním svým účelem, ochranou společnosti, před přehmaty jedincův. Proto jest zásadním požadavkem blahobytu národův, aby všem občanům bylo volno kapitálu a práce způsobem jim nejvhodnějším použití. Bude-li se každý snažiti o svůj prospěch, rozmnoží se tím i národní bohatství. Volná soutěž bude při tom brzdou egoismu.

Přes to však nelze Smithovi velikého významu upírat. Největší jeho zásluhou jest, že ve výrobním procesu upozornil na důležitost práce; zašel při tom ovšem příliš daleko, když ji prohlásil za jediný pramen a měřítko hodnot. Každá práce jest výrobnou, směřuje-li jen k výrobě statkův, ať provozuje se v průmyslu nebo v zemědělství, a proto má trvati svoboda ve všech oborech hospodářské činnosti. Pud egoismu, život výrobní ovládající, lze omezovati jen tehdy, kdyby zájmy, k jichž dosažení jednotlivce pudí, přicházely v rozpor se zájmy a blahem celku.

Smith poukázal na podivuhodné účinky dělby práce, jak se kapitál spořivostí tvoří a při výrobě spolupůsobí. Postavil teorii hodnoty na pevný základ a ukázal, co na tvoření ceny působí. On určil správně povahu peněz, vytkl jejich hospodářský úkol a položil pevné základy k teorii úvěru. Jemu zkrátka náleží zásluha, že nauce národohospodářské dostalo se určitého místa a pevného ohraničení v oboru ostatních věd společenských, že dostalo se jí přiměřené metody, takže theorie jeho nástupců jsou více méně jenom další stavbou a doplňkem toho, co on začal.

Zdravé jádro toho, co zveme hospodářským liberalismem, pochází z dob před tak zv. nepodmíněnou tržbou či manchestrovstvím, a jest obsaženo v těchto větách: Na jistém stupni hospodářského vývoje jest nutno uznati princip hospodářské svobody jedincovy, srovnávající se s principem jeho zodpovědnosti. Úkolem

státu je při tom opatřiti podstatné a všeobecné podmínky, jež umožňují jednotlivcům plnění jejich hospodářské zodpovědnosti, a tomu stát dostojí, postará-li se o to, aby jeho jádrem byl mohutný střední stav, neboť jen tak bude zachován správný poměr počtu obyvatelstva k obživným prostředkům. Jinak zavládne státu nebezpečný kapitalistický řád hospodářský, podporující nepříznivý vzrůst proletariátu nad míru obživných domácích prostředkův. V praxi však tyto správné názory nepronikly.

2. Nelze totiž nevzpomenouti toho, že týž liberalismus v praxi dopustil se té, společnosti tak osudné chyby, že stavěl theorii svou na principech ji rozlučujících, neboť jeho hospodářské zásady jsou přirozeným závěrem mylných principů mravních, o nichž svrchu bylo promluveno.

Princip svobody, který nemírně přepíná práva jednotlivcova a na který Smith takový důraz položil, že zapomněl na druhý základní zákon společenského života, na solidaritu, byl společný všem tehdejšími myslitelům. Všichni však zapomínali, že každá, i hospodářská svoboda má jisté meze, a to stalo se osudným bludem celého systému Smithova, jež pro toto zdůrazňování svobody zoveme liberálním. Nelze přiti toho, že z počátku právě svoboda nemálo k tomu přičinila, že každý v životě hospodářském naučil se starati jen o sebe a na své síly spoléhati. Svobodná konkurence vyvolala neobyčejný rozkvět výroby a neznámé dosud snahy svépomocné, zavinila však, že nejen hospodářsky silnější, ale i ti, kdož snáze dovedli se zhostiti povinností k bližnímu, snadno vítězili nad těmi, kdož nebyli otrlostí tak obrnění a štítily se zbraní méně čestných. Velkovýroba vlivem učení Smithova a jeho epigonů nabyla ohromné převahy nad malovýrobou, následkem toho upadal stav střední, zostřily se protivy majetkové a vzrostla třída lidí, která sama sebe zove proletariátem naproti třídě měšťanské. Společnost rozložena tak ve dva tábory, nepoměrně malý počet kapitalistův a široké vrstvy proletářstva.

Právnem vytýká se nauce Smithově, že jejím vlivem duchovně-mravní život v hospodářském a státním životě zcela ustupuje momentům hmotným, že oceňuje člověka jen dle jeho hospodářské schopnosti a výrobní síly. Tím jest jeho důstojnost a konečný cíl zneuznán. Národové a celá společnost jest v systému Smithově agglomeratem jedincův, ovládaných hmotnými, hospodářskými pudy, a nikoli mravně organickou jednotou. Přehnané zdůrazňování individuálního principu vede k tomu, že se spatřuje v národním hospodář-

ství pouze součet jedinečných hospodářství, jichž jediným pojítkem jest vzájemná směna. Všecka ostatní pouta společenské solidarity jsou zde vyloučena a proto není v národním hospodářství více místa pro ocenění společenských sil, pro obecné blaho tak důležitých. Souhlasíme-li se Smithem v tom, že nejen zemědělská práce a vnější obchod jest výrobním, nesnášíme se proto již s jeho pojmem výrobnosti.

Není sice každá práce ve smyslu hospodářském bezprostředně produktivní, proto však nelze ji hned zváti neproduktivní. Jako bylo nesprávným, jestliže zvali fysiokraté jen onu práci produktivní, která skýtala „produit net“, tak bloudil i Smith, když pojem produktivity slučoval se zvýšením směnné hodnoty nějakého statku. Produktivní jest každá práce, která nějaký, lidským účelům sloužící, užitný statek opatřuje. Proto nejsou ti, kdo věnují se pracem prostředně produktivním, příživníky společnosti, kteří z práce jiných tyjí, neboť nevyrábějí-li hmotných statků, nejsou proto ještě nevýrobními. Výrobnost jejich jest začasť vyššího řádu, a význam její pro život lidský a pro hospodářský řád nesmí býti národohospodářem zneužíván.

Blahobyt národa není podmíněn toliko velikostí roční výroby, nýbrž nutno při tom přihlížeti i k těm, kdož vyrábějí. A proto jest s podivem, že Smith, klada takový důraz na práci, jest lhostejným k dělnictvu, zosobněné to práci. Dělník jest mu jen strojem, který má tak pracovati, aby s výlohami pokud lze nejmenšími dosáhlo se zisku pokud lze největšího. Je sice pravda, že na velikosti roční výroby závisí velikost podílu třídy pracovní. Podíl ten však třída ta obdržeti může, ale nemusí, neboť byť si i Smith přál, aby se dělnictvu podílu toho ve spravedlivé míře dostalo, není pro to v jeho systému záruk. Tam, kde ponechána vlastním zájmům tak veliká volnost, tam, kde jest egoismus tak málo omezován, jako tomu u Smitha, jest vždy blízkým nebezpečí, že zájmy slabších, a těmi jsou dělníci, nebudou s dostatek respektovány.

Rozmnožení roční výroby a tudíž jmění národního záleží v rozmnožení kapitálu, a kapitál množí se spořivostí. Národní hospodářství má však jiný vzhled, nalézá-li se kapitál jen v rukou několika, nebo je-li ho účastno větší množství obyvatel. Na důležitou otázku však, jak má býti národní hospodářství zřízeno, aby kapitál mezi větší část obyvatel byl rozdělen, rovněž nedává system Smithův náležité odpovědi, ba svým požadavkem neomezené soutěže a plné hospodářské svobody přímo hromadění kapitálu a tím i jeho nad-

vládu ve společnosti podporuje, poněvadž vlastnictví kapitálové jest bohatstvím a toto jest mocí nad lidmi a statky.

To jsou některé, jen namátkou uvedené výtky, jež se Smithovi, větším však ještě právem jeho epigonům činí. Celou řadu uvádí jich J. Pesch v často citovaném díle svém*), a jsou toho druhu, že Smitha i od přehnané chvály i nespravedlivé hany chrání, jak shrnuje to Roscher v jádrné kritice díla Smithova: „Není v dějinách příkladu, aby v tak krátké době jediná kniha způsobila jak v praxi tak v theorii některé vědy takové převraty, jak to učinila kniha Smithova ve vědě národohospodářské, takže nedopustí se podstatné chyby ten, kdo celé dějiny dogmat národního hospodářství na dvě části rozdělí, na část před Smittem a na část od dob Smithových. Vše, co bylo před ním, jest jen přípravou na něho, vše po něm jest jen jeho pokračováním nebo protivou.“

c) Další vývoj vědy národohospodářské ve smyslu individualistickém.

1. Řekli jsme, že A. Smith s několika předními žáky jest zastupcem tak zv. klassické školy národohospodářské. Jsou to:

Robert Malthus, anglikánský duchovní (1766—1834), známý svou pessimistickou teorií populační. Vychází od předpokladu, že lidstvo má tendenci rozmnožovati se rychleji, než se množí prostředky výživy. Proto příroda různými, druhdy krutými prostředky napomáhá rovnováze a nemá tedy umělým zasahováním člověka v tento přirozený průběh, na př. chudinskými podporami, býti zdržována, ba naopak rozumným omezováním pudu pohlavního má býti podporována. Z přirozených příčin vznikají dle Malthusa nerosovnalosti společenské, a nikoli z nedostatků společenského zřízení. O tom však obšírněji bude promluveno ve stati o vlivu populace na blahobyť národní.

Dále patří sem David Ricardo (1772—1823), který ve Smithově theorii o hodnotě, důchodu, vnější tržební politice, krisích atd. pokročil dále a samostatně formuloval nauku o rentě pozemkové. Důležitým pro vědu národohospodářskou bylo také badání Ricardovo o mzdě, na němž Lassalle, znetvořiv extrémně názory Ricardovy, zbudoval pověstný svůj železný zákon mzdový, dle něhož se nemůže dělník za vlády nynějšího hospodářského řádu nikdy dopravovati zvýšené životní míry.

*) Lehrbuch der Nationalökonomie II. str. 100. násl.

Klassické školy, pracující v theorii methodou deduktivní, čímž se jí podařilo sestrojiti velmi umělou soustavu národohospodářské theorie, patří také zejména o její systematiku zasloužilý J. B. Say (1767—1823), zakladatel francouzské svobodohospodářské školy a šířitel zásad Smithových na pevnině. Rozdělení jeho hlavního díla: „*Traité d'économie politique*“ (1803) ujal se všeobecně ve vědě národohospodářské. „O dvou mocnostech“, praví o něm A. Blanqui, „jedná tento veliký spisovatel, nestejně sice, ale se stejnou nespravedlností, o kapitálu, připisuje mu přílišný význam, a o politické vládě, upíraje jí prospěšný vliv na blahobyť občanův“.

Nelze nevzpomenouti také J. Stuarda Milla (1806—1873), jenž spojuje, jsa duchem blízek Ricardovi, ve svých „*Principles of Political Economy*“, právě tak jako Smith, praktické otázky hospodářské a sociální politiky bezprostředně s theoretickými vývody. Ač v mnohém se od Smitha odchyluje, přece ve zdůrazňování hospodářské svobody a volné konkurence jest s ním za jedno.

Po lize svobodných obchodníků (Anticorn-law Leage), založené Richardem Cobdenem, stoupencem Ricardových svobodohospodářských a obchodních ideí, v Manchesteru r. 1839, zván byl system Smithův, rozvedený zásadami svobodotržebními, systemem manchesterským, či školou svobodotržební. Snažil se o praktické důsledky nauky Smithovy, zejména odstranění obilních cel v Anglii, a skutečně toho dosáhl (1842—69). Dnes užívá se tohoto názvu pro označení krajního křídla liberálního národohospodářství, jež zásadně každé zasahování státu v život hospodářský odmítá a holduje nejpříkřejšímu individualismu. Hlavními stoupenci tohoto směru, v mnohém již od Smitha odchýlného, byli Bright Mac Culloch, Richard Jones, Prentice More, Gibson, Wilson a j. v., kteří však neupadli v krajnosti D. Ricarda a jeho prvních žákův.

Všechny pozdější evropské školy národohospodářské předpokládají Smitha a jeho následovníky; pokud však jde o pojmovou jasnost, nemají Francouzi sobě rovného. Vedle Saye zasluhují v té příčině pozornosti Dunoyer, Molinari, Block, Cherbuliez a zejména Frédéric Bastiat. Jeho spis „*Harmonie économique*“ (1850) byl základem zvláštní školy, zvané školou harmonistů, směru ovšem manchesterského. Veden jsa falešným optimismem věřil Bastiat, že lidé, stále se zdokonalující, blíží se vyšší úrovni a zájmy jejich stále víc a více se vyrovnávají, až nastoupí plná harmonie zájmů, výsledek to přirozených zákonů, dá-li se jim jen volný průchod. K vyrovnávání tolika a začasté tak sobě odporujících zájmů, jak učí zkušec-

nost, nestačí však příroda, svoboda a asociace; k tomu jest třeba všestranných obětí, spravedlnosti, vzájemné lásky a péče všech za obecné blaho zodpovědných faktorův. Hospodářská a společenská harmonie není darem přírody, nýbrž těžko dosažitelným praktickým cílem, jehož lze dospěti jen vytrvalostí v obětech a svědomitostí.

Z Němců, liberální škoie náležejících, čestné místo sluší Janu J. z Thünenů, tvůrci mathematické či exaktní nauky národohospodářské. Ze spisů jeho nejznámější jest: „Der isolierte Staat“ (1826) se zajímavou sice, ale nesprávnou a proto bezvýznamnou naukou o přirozené pracovní mzdě, kterou stanoví známou formulí $\sqrt{a p}$, kde a znamená nutnou výživu dělníka a jeho rodiny, p pak znamená výkon jeho denní práce. Dále patří sem Karel J. Rau a Bedřich Herrmann, kteří kladou důraz na veřejné blaho proti individuální ziskovosti, ač oba jsou přívrženci klassického národního hospodářství. Požadavky všech těchto odvětví staršího liberalismu národohospodářského — mělť každý z uvedených spisovatelů kolem sebe kruh stoupenců, tvořících více méně samostatnou školu — lze shrnouti v následující zásady: *a)* Žádají osobní svobodu, a proto snaží se nejen o zrušení jakéhokoli poměru nevolnictví, nýbrž i o svobodu zaměstnání a svobodu stěhovací, t. j. volnost usaditi se za příčinou výroby kdekoliv, a svobodu smlouvy pracovní, t. j. aby každý mohl síly své dle ujednání zaměstnavateli pronajati. *b)* Žádají dále svobodu movitého i nemovitého majetku, což znamená volně peníze ukládati, půjčovati, stanoviti podmínky zápůjčky (svoboda lichvy), obchodovati vlastnictvím pozemkovým atd. *c)* Také obchod a průmysl má býti svoboden, čímž rozumí liberalismus svobodu provozování co do rozsahu a místa, svobodu spolčování kapitálu a jakýchkoliv obchodů peněžních, zrušení cel na vývoz a dovoz a p.

Mimo tuto svobodu individua bez všelikého státního a společenského omezování ve výrobě a těžbě žádá liberalismus také ethickou svobodu výrobní a obchodní činnosti jednotlivcovy, t. j. aby v té příčině nebyl vázán jiným zákonem, leč svou vůlí.

2. Že takové odloučení života výrobního od předpisů mravního zákona v hospodářském životě, ovládaném názory liberálními, skutečně zavládlo, uznávají i přívrženci nynějšího tak zv. mírnějšího liberalismu. A proto nepřipouští tento více sobectví za jedinou vzpružinu činnosti hospodářské a přiznává státu právo, svými zákony, žádá-li toho potřeba, do národohospodářství účinně zasahovati. Jest blahovlnnější k dělnictvu, poněvadž uznává, že hospodářská činnost není do té míry svobodna, aby se vymykala zá-

konům mravnosti a práva, a tím podstatně liší se tato nová škola liberální od škol starších, jež dnes mezi přívrženci liberální nauky národohospodářské stoupenců nemají. Poněvadž však i tento směr nezná Bohem daného mravního zákona, jenž lásku k bližnímu ukládá jako přísnou povinnost, neví o přirozených právech člověka, jichž jest každému dbáti, nestojí na základě pozitivního náboženství, a poněvadž jeho morálka opírá se o základ materialistický, nelze věřícímu křesťanu ani tomuto systému přisvědčiti. *)

Stoupenci mírnějšího liberalismu berou se dvěma směry dle toho, jakou úlohu státu přiřkládají ve příčině zasahování v hospodářskou činnost jeho poddaných. Jedni drží se houževnatě zásady hospodářské svobody jako palladia národního blahobytu, přejí si však přec, aby odstraněny byly zlořády, jež v životě hospodářském vlivem směru manchestrovského zavládly. Snaží se o to svobodným sdružováním, svépomocí příslušníků stavů středních i stavu dělnického. Stát má aspoň tehdy chrániti hospodářsky slabších, když by tito ani společnou činností přesile hospodářsky silnějších ubrániti se nemohli.

Druhý směr klade větší důraz na zasahování státní moci, které nesmí býti překáženo ve vyrovnávání protivných zájmů, tak aby každému dle míry oprávněných požadavků, stanovených se zřetelem na celou společnost, hospodářské a společenské postavení zajistiti mohla. Philippovich nazývá program tohoto liberálního směru konservativním a celé hnutí sociální reformou. Tomuto směru blízkou byla na konci minulého století v Belgii a ve Francii rozšířená katolická škola národohospodářská, zvaná angerská, jejímž heslem byl výrok předáka jejího biskupa Freppela: „Stát zasahuj vlivem svým pouze k ochraně práva a na odstranění zlořádův“. **) Škola tato repraesentovala ve zmíněných zemích ony katolíky, kteří se domnívali, že nutno v životě hospodářském liberalismu učiniti jakési ústupky. Opačného stanoviska hájila katolická škola lutišská, která žádá, aby stát hájil hospodářsky slabých a vedl silné, a sice tak, že cestou zákonodárnou v soulad uvádí svobodu a pořádek, zájmy individuální a blaho obecné. Když vydána byla r. 1891 známá dělnická encyklika „Rerum novarum“, nebylo lze více stanoviska školy angerské hájiti a tato jako samostatný směr národohospodářský zanikla, ač formálně učení její, které dokonce snad nebylo manchestrovstvím, odsouzeno

*) Otázka sociální od P. Jos. Biederlacka S. J. dle 4. vyd. str. 20. násled.

**) Grundriß der polit. Ökonomie 2. vyd. 379.

nebylo. Zavrhovala rozhodně egoismus systému liberálního, neviděla, jako tento, v práci pouhé zboží a žádala za ochranu svobody, důstojnosti, mravního a fyzického života dělníkova. Stoupenci její však se domnívali, že toho všeho lze dosáhnout cestou soukromé iniciativy, a proto omezovali vliv moci státní na život hospodářský tou měrou, že nezřídka meze opatrnosti přesahovala a na zásady liberalismu silně upomínala, poněvadž právě tak, jako tento ve svém optimismu, kladli přehnané naděje ve svobodnou činnost člověka. Nedůvěra této školy k státu byla jako u ostatních liberálních směrů tak veliká, že se nerozpakovali upírat mu práva a povinnosti, jež z jeho přirozeného účelu a z povahy státní autority plynou. Sporná otázka, v níž se rozcházela škola angerská s lutišskou, týkala se intervence státu hlavně v otázce dělnické. Nepopírá jí sice žádná zcela, avšak angerští vidouce ve státu pouze stráž spravedlnosti (*custos justitiae*), odmítali sociální zákonodárství, jež právní poměry dělnictva průmyslového k zaměstnavatelům účinně upravuje. To ovšem bylo přehnané. Přes to však nesmí býti škola angerská přísně odsuzována, ježto ani Řím jí neodsoudil a kontroverze její s lutišskými valně přispěla k objasnění názorův o mezích moci státní v životě hospodářském. Ukázalo se také, že jest nebezpečno příliš mnoho od státu doufat, čímž vážně byli napomenuti zase oni katoličtí sociální politikové, kteří příliš sympatisovali se směrem tak zv. školy historické a s kathedrovými socialisty. Ze stoupenců směru angerského uvéstí sluší vedle přívrženců le Playových a biskupa angerského Freppela slovnatého Ch. Perina, Claudia Janneta, Ludvíka z Besse a j. v. Lutišská škola byla od počátku svého již četnější, a vedle jesuitů čítala skoro všechny sociální politiky směru katolického v Německu, Rakousku a v Itálii. *)

d) Odpůrci hospodářského liberalismu.

1. V praxi nepřinesl hospodářský liberalismus slibované harmonie zájmů, pokrok výrobní neznamenal vždy také vzrůst obecného blahobytu, a skutečnost ta vedla k protestu proti učení „laissez faire“; začali se ozývat hlasové po zakročení vlád, aby omezily rozmach jednostranného bohatství a chránily slabších členů společnosti. Bezohledným kritikem moderního průmyslového systému a bořítelem spokojeného optimismu tak zv. ortodoxní školy, který nerozpakoval se na všeovládající liberální směr

*) Dr. R. Neuschl, Křesťan. sociologie I. str. 162. násl.

neohroženě útočiti, byl ženevský národohospodář Jean Ch. Simonde de Sismondi (1773—1842), obhájce solidarity a mocný žalobce panujícího mamonismu. Ve spisech svých*) odmítá volnou soutěž a přímo volá stát na pomoc, neboť praktické hospodářství, zbudované na základě svobodohospodářského systému, činí bohaté ještě bohatšími a chudé vrhá v nouzi ještě větší; na konkurenčním bojišti vždy podlehnou hospodářsky slabší silnějším. Liberální věda národohospodářská není mu politickou ekonomikou, nýbrž chrematistikou, naukou o množení bohatství, a nikoli naukou o zmnožení blahobytu. Člověk, cíl a účel hospodářského života, stal se v ní pouhým prostředkem a nástrojem. Sismondi nepopírá pokrok výroby, táže se však právem, zda učinila lidstvo šťastnějším. Bezohlednost, s jakou Sismondi slabiny vládnoucího systému odkrýval, urážela hluboce obhájce průmyslové společnosti. Jedni viděli v jeho kritice učení zpátečnické, jiní viděli v něm nejradikálnějšího socialistu. Ovšem neprávem, neboť socialistou v běžném smyslu Sismondi nebyl, nežádaje za odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředkův. Přiznává vlastníkovu půdy a kapitálu z výnosu práce jistý podíl za to, že jí vlastnictví svého k výrobě propůjčil, podíl ten však nesmí být tak veliký, aby ho bylo doplňovati podílem práce dělnictva. Bohatství, jež zmenšuje počet zámožných, není štěstím pro společnost, a proto lze je míti za prospěšné celému národu jen v jistých mezích. Přednosti stavu středního a malovýroby jsou mu věcí nespornou. Proto však továrního systému zcela nezavrhuje, žádá toliko, aby přestal sloužiti jen jednotlivcům a vstoupil do služeb obecného prospěchu, aby třídám pracujícím, které zplodil a o něž se opírá, byl s užitekem. Sismondi není tedy ani zpátečníkem, ani komunistou, ač se staví rozhodně proti stinným stránkám hospodářského liberalismu, jež tak povážlivé nesly ovoce v životě společenském a hospodářském, když hospodářsko-liberální duch začal vanouti celým zákonodárstvím většiny evropských státův. Běží mu se stanoviska ethicko-společenského o znovuzřízení solidarity mezi velkopodnikem a dělnictvem, jím zaměstnaným, jež by jeho existenci zajišťovala. Mnohé návrhy Sismondovy jsou dnes ovšem nedostatečné, výtky, jež se mu činí pro jeho sklon k středověkým institucím, jimiž vyznamenávala se tak zv.

*) Své protiliberální stanovisko hájí zejména ve spisech „Nouveaux principes d'économie politique“ (2 svazky 1819) a v „Études sur le sciences sociales“ (3 sv. 1836—38).

romantická škola (Adam Müller, v. Haller, Gentz a j. v.: obnovení cechů, fideikomisův a jiných středověkých zřízení), jsou snad do jisté míry oprávněny, toho však nelze mu upřít, že se svými stoupenci (Th. Fix, Alban de Villeneuve-Bargemont a j.) zasel semeno směrů, které v našich dobách teprve vzros tlod pod jménem kathedrového a křesťanského socialismu.

2. V příkrém rozporu s kosmopolitickou naukou Adama Smitha byli také zastanci celní ochrany Byles v Anglii, Bedřich List v Německu a Henry Ch. Carey v Americe. Všichni kladou důraz na vývoj státu agrárního v průmyslový a tržebný a dožadují se ochrany pro výrobní síly země zavedením značných ochranných cel.

Carey (1793—1879) mimo to potírá rentovou theorii Ricardovu i populační theorii Malthusovu. Vzpomenuto již, jak klade důraz na to, že nikoli náklady výrobní, nýbrž náklady reprodukční hodnotu statku určují a že bohatství národa nepůsobí směnná hodnota statků, nýbrž jejich upotřebitelnost pro obyvatelstvo. Poněvadž však tyto s technickým zdokonalením výroby aneb s užším a lepším spojením lidských sil se zmenšují, jest klesání hodnot základním zákonem dějinného pokroku národního hospodářství. Kulturou čím dále tím více se vyrábí a tím se směnná hodnota statkův umenšuje, což má za následek stálé zlepšení hospodářského stavu širších tříd. Carey také žádá, aby podíl dělníkův na výrobě nejen absolutně, nýbrž i relativně, totiž srovnán s podílem, jenž na kapitál vypadá, stoupal. Také odmítá Malthusův zákon, poněvadž vegetativní prostředky fakticky prý množí se rychleji než lidé, a poněvadž kapitál a práce činí půdu stále úrodnější.

Zakladatel německé celní jednoty B. List (1798—1846) klade v díle svém „Das nationale System der politischen Oekonomie“ hlavní váhu na ideu národnostní a důrazně vytýká, že každý národ má své zvláštní požadavky dle okolností a stupně svého vývoje. Kritickou sondu, kterou zkoušel Sismondi vnitřní výsledky hospodářské politiky liberalismu, přiložil List na jeho vnější výsledky a dochází se Sismondím k stejným závěrům, že zakládá se na pochybených, individualistických názorech, neznačících solidárního, životního společenství, nemůže celku prospěti.

V Německu snažili se někteří starší národohospodáři štipiti výsledky nauky Smithovy na starý kmen tak zv. věd kamerálních, jsou však v mnohém značně samostatnosti, což platí zvláště o šlechtě v. Thünenovi, Rauovi, Herrmannovi a Karlu Kniesovi, od-

chylujících se namnoze od egoismu individualistických názorů klasického liberalismu. Zájem veřejný, a nikoli soukromý egoismus jest jim pákou hospodářskou. Zřejmý odpor proti nauce Smithově není však u nich tak patrný, jako u Lista.

3. Proti hlavnímu předpokladu Smithova systému, soukromému vlastnictví, postavil se socialismus, kterým se dostalo vědě národohospodářské mnohého oživení a jímž víra ve správnost orthodoxního národohospodářství směru liberálního valně byla otřesena. Zkoumány jeho zásady, prohlašující, že individuum jest zcela nezávislé na společnosti a že státu nepřísluší právo vměšovati se do jeho hospodářské činnosti, a shledány nesprávnými. Shledáno také, že ve skutečnosti se tak nehospodaří a nehospodařilo, jak předpisují to dedukce liberálních národohospodářů, praktického života si nevšímajících. Proto odnáší se dnes národohospodářské badání k tomu, aby hospodářskou činnost vystihlo empiricky; proklestil si cestu názor, který sice v protivě k socialismu individualistického základu nynějšího řádu hospodářského, soukromého vlastnictví, z důležitých důvodův úspěšného vedení výroby se nedotýká, avšak připouští proti klassické škole zasahování veřejnoprávních korporací na prospěch hospodářsky slabších. Tak vznikla sociální reforma, o kterou se snaží nejen zástupci umírněného liberalismu, nýbrž i směry, jež zoveme státním a křesťanským socialismem, jakož i směr historický a exaktní.

Sociální reformátoři směru liberálního, Lujo Brentano, Naumann a j. v., kladou hlavní váhu na svépomocná, svobodná sdružení, připouštějí však, aby stát, nestačí-li svépomoc, výpomocně v hospodářskou činnost zasáhl. Státní socialisté Rodbertus, Schäffle, Ad. Wagner, Rud. Mayer přimlouvají se za státní opatření proti individualistickým přehmatům a za státní sespolečnění mnohých výrobních oborův. Křesťanští sociálové (Em. z Kettelerů, Ratzinger, Pesch, Cathrein, Liberatore, Hitze, Jäger atd.) snaží se o obnovu společenského řádu na základě mravně-náboženském, při čemž svépomocné, svobodné organizace a státní pomoc mají spolupůsobiti. Všecky tyto směry postavily v popředí zejména otázku dělnickou jako nejpalčivější, a po té přistupují k řešení otázek i stavů jiných. K systematickému propracování nauky o sociální reformě však dosud nikde nedošlo.

Obecným jest dnes názor, že ani absolutní svoboda a následek její, individualistická decentralisace, spějící výlučně za prospěchem soukromého, jedinečného hospodářství, ani požadavek

socialismu, uskutečniti jednotné, centralistické hospodářství a odstraniti všechny třídní rozdíly, nemohou, jsouce extremy, otázky sociální řešiti. Pomoci lze tedy očekávati jen od systému, jenž ponechávaje individuu relativní svobodu a samostatnost, žádá, aby organicky se zařadilo ve společenský celek a, poněvadž je společnost mravní celek, aby základní myšlenka system společenský ovládající byla mravním požadavkem, a tím je solidárnost všech. A to je system, ježž Pesch jmenuje solidárním aneb křesťanským sociálním systemem práce.

4. Dle různých method vědeckého badání rozeznáváme ve vědě národohospodářské směru sociálně-reformního tři hlavní proudy.

a) Škola historická. Přívrženci tohoto směru se zakladatelem jeho Vilémem Roscherem (1817—1894) vycházejí z předpokladu, že národ jest něčím dějinným a proto badání národohospodářské nesmí se jen omezovati na zkoumání přítomných poměrů, poněvadž jim nelze rozuměti, neznáme-li jejich minulosti. Proto obírají se v první řadě dějinami hospodářství a teprve na základě historického materialu jednají o hospodářských otázkách přítomnosti. Na př. snaží se vystihnouti, jakým bylo postavení vlastníků půdy a dělnictva zemědělského v té které době, aneb jak se časem tržba, peněžnictví a úvěr vyvíjely atd., tedy jak v té které době lidé hospodařili a proč tak hospodařili. Methodou tohoto směru jest indukce a činnost popisná, které děkujeme v některých odvětvích vědy národohospodářské za bohatou monografickou literaturu. Právem se jí však vytýká, že vědu národohospodářskou činí odvětvím dějepisu a absolutní její pravdy zaměňuje s požadavky hospodářské politiky.

Již v dobách, kdy liberalismus skoro výlučně vědu národohospodářskou ovládal, potkáváme se s jednotlivými učenici, kteří nepřestávali klásti důraz na mravnost v činnosti hospodářské. Proti egoistickému libertinismu žádali tito zástupci ethického směru a sociální reformy pro všechny skutečnou svobodu spravedlnosti, jež v životě hospodářském nutně uznává mravní povinnost, což dnes také největší autority přiznávají, jsouce o tom přesvědčeny, že hmotný blahobyt národa je podstatně podmíněn vládou věčného, mravního zákona. Věda národohospodářská, která zná toliko pozitivní právo, dějinně proměnlivý obyčej a morální systemy lidmi vymyšlené, není s to, aby obecné blaho trvale zabezpečila a instituce soukromého vlastnictví obhájila. Toto ethické stanovisko shledáváme

u největší části stoupenců nejen směru historického, nýbrž také směru sociálně-politického.

b) Realistický a sociálně-politický směr, zastoupený ve vědě hlavně tak zv. kathedrovými socialisty, jest příbuzný směru historickému. Kdežto však tento hledí vyzkoumati hospodářskou činnost lidskou v minulosti, badá onen o tom, jak a proč tak a nejinak dnešní lidstvo hospodaří. Jde-li na př. některý národohospodář do Anglie, aby tam z vlastního názoru poznal odborové hnutí dělnictva a toto pak vyličil, aneb když na příklad vláda anketou dotazuje se značného počtu osob zaměstnaných při hornictví po jejich postavení, aneb obchodníků na obchod terminový, aneb na jiný hospodářský jev a z toho usuzuje na postavení hornictva, nebo prospěšnost těchto obchodů, je to realistické badání, poněvadž dotyční badatelé chtějí se dopátrati toho, jak ve skutečnosti tyto osoby aneb třídy hospodaří a proč tak hospodaří. Sociálně-politickým slove směr ten jednak proto, že se netáže, proč a jak ten či onen jednotlivec tak hospodaří, nýbrž proč a jak dotyčná skupina (na př. maloživnostníci) hospodaří, jednak proto, že dnešní badání národohospodářské snaží se vyzkoumati, které sociální třídy (zaměstnavateli, či dělníku) to které zřízení je prospěšno aneb škodlivé. Že tento směr neliší se podstatně od historického, je z toho již patrné, že to, co dnes zkoumá, zítra již dějinám bude náležeti.

Představitelem tohoto směru jest skupina německých národohospodářů, zvaných kathedrovými socialisty, kteří proti soukromohospodářskému stanovisku liberálního národohospodářství staví zásadu veřejnohospodářskou, přiznávající státu důležité úkoly sociálně-politické. Mezi vynikající příslušníky této skupiny, soustředěné od roku 1872 ve spolku zvaném „Verein für Sozialpolitik“, patří nejčelnější národohospodářští spisovatelé Německa, kteří, ač různí se nezřídka i v podstatných názorech, přece všichni snaží se o reformu, přimlouvajíce se proto za uplatnění se moci státní na prospěch hospodářsky slabších a kladouce váhu na mravní moment v národohospodářství.

c) Směr exaktní má zástupce své zejména mezi profesory vídeňskými, a odtud slove i školou r a k o u s k o u (také se nazývá školou analytickou nebo psychologickou). Jest protichůdnou směru historickému a užívajíc metody deduktivní, zastává se nejen touto methodou, nýbrž i jinak klassické školy národohospodářské. Snaží se vystihnouti vnitřní či psychologický průběh hospodářské činnosti, a to zejména momenty, jež jsou základem hodnot a jež mají na tyto

vliv. Zdánlivě zdá se odporovati oběma směrům předešlým, poněvadž tyto přizívají převážně ku prozkoumání praktického hospodářského života, avšak i směr exaktní, jemuž již Thünen holdoval, chtěje míti z národohospodářství vědu exaktní, která by výsledky svého badání do mathematických formulí odívala aneb je aspoň jako všeobecně platné zákony podávala, užívá také induktivní metody, poněvadž psychologický průběh, na němž se zakládá činnost hospodářská, podrobuje určité analýsi. Hlavní zásluhou směru exaktního, jak již víme, jest prohloubení nauky o hodnotě a objevení tak zv. zákona o krajním užitku, jenž určuje výši subjektivní hodnoty statku. S liberalisujícím stanoviskem tohoto směru ovšem se nesnášejí úvahy rázu mravního, a proto nedivno, že je z theorie národohospodářské vylučuje, čímž se podstatně liší od směru historicko-ethického. Směrem exaktním běře se také vatislavský profesor Jul. Wolf, jemuž však nejsou otázky sociálně-politické otázkami reformy, nýbrž otázkami vývoje, t. j. nevidí v nich problemu roztřídění, nýbrž výroby statků, což není leč návratem k názorům manchestrovským. Proti ethickému směru v sociální politice vystupuje také ostře, nezřídka však spíše oslnivě než přesvědčivě, Werner Sombart, který odmítá jakýkoli vliv ethiky na život hospodářský. Ideálem jeho sociální politiky jest nejvyšší dosažitelná výrobnost při nejmenší práci (úspornost). Jest nadšeným zastancem moderního kapitalistického hospodářství, nutné to konsekvence liberálního hospodářství, nevšímaje si jeho stínův. Věří v konečné vítězství kapitalismu a neodvratný zánik řemesla, a za tím účelem také podal duchaplnou analýsu kapitalismu.

Proti exaktnímu směru právem namítá směr realistický, že mathematických formulí lze užiti jen v mrtvém světě, a nikoli v proměnlivém životě národohospodářském; proto odmítá mathematickou metodu. A naopak zase vytýká onen tomuto, že žije jen v historických detailech minulosti; ale tomu tak není. Škola realistická ze skutečné přítomnosti činí závěry na vlivy a další utváření se života národohospodářského. Proto také národohospodářské politice popřává volně místa.

Proti směru historicko-ethickému i realistickému, jinak katolíkům sympatickému, činí se však právem těmito výtky, že se přidržuje morálky pouze evolucionistické a přenáší vývojné darwinistické poučky života animálního na život hospodářský. A proto snažíce se ve vědě národohospodářské uplatniti zásady katolické morálky, kladou hlavně váhu na tyto momenty, jež toliko mohou je se směrem ethicko-historickým sjednotiti:

a) Obě metody, jak deduktivní tak induktivní, mají svou oprávněnost; b) vliv moci státní na pořádání života hospodářského má své zásadní meze; c) pouze relativistická ethika nestačí, aby národohospodářství a politice zjedнала jasného a pevného hlediska.

Rozdíly ty však nebrání, aby se strany katolické nebylo loyálně uznáno, co zástupci směru ethicko-historického a realistického na poli národohospodářství, zejména pokud jde o detailní badání, vykonali. Ano nevzdáváme se naděje, že směry ty dospějí časem absolutně jistého stanoviska křesťanskosociálního, k níž opravňuje nás společný oběma směrům názor, že organizace národohospodářské nejsou pouze otázkami techniky, že nejsou ovládány pouze přirozenými, mechanicky působícími potencemi, nýbrž že jsou též otázkami ethickými. Činnost hospodářská a její výsledky nejsou činy mravně indiferentními, proto také nepokládají přívrženci zmíněných směrů stejně s námi za správný názor, jako by egoismus byl psychologickým a stejnoměrným východiskem veškeré hospodářské činnosti, neboť není absolutně pevnou a stejnoměrnou veličinou, nýbrž mění se nátlakem mravního, kulturního života. Důležitým principem sociálního života a vývoje není však pouze, jak předák realistického sociálně-politického směru, G. Schmoller, se domnívá, podílná spravedlnost, nýbrž spravedlnost vůbec; jinak nemůže býti ražena cesta spravedlivému rozdělení majetku.

Liberální směry národohospodářské založivše svůj hospodářský řád na půdě sobětnosti, nevšímalý si dějinných změn, a vyloučivše z tohoto řádu náboženství, mravnost a vliv moci státní, pozbyly pevné normy, již jest nezbytně třeba, chceme-li vynést soud nejen o jednání jednotlivců, nýbrž i o mravní hodnotě aneb méněcennosti celých národův a epoch. To uznávají se směrem křesťanskosociálním i stoupenci směru ethicko-filosofického a vidí správně podstatný živel sociálního pokroku ve zdokonalení dějinně dochovaného práva. Aby však důsledně též uznali, že jsou nezměnitelné mravní normy, jichž dlužno při posuzování tohoto práva upotřebiti, k tomu se pro evolucionistický charakter své nauky odhodlati nemohou. Světlo dějin proniká sice mnohou otázkou hospodářského života, k řešení však všech těžkých otázek sociálního a hospodářského života samo o sobě nestačí.

Konečně ještě jedné věci, podstatně nás od směrův uvedených lišící, nutno se dotknouti.

Nelze neuznati zásluh, jichž si dobyl směr ethicko-historický v boji proti liberální škole klassické. Avšak boj stoupenců jeho proti

bludným názorům o přirozených zákonech liberálního ekonomismu svedl je k tomu, že popřeli rozdíl mezi přirozeným právem, jak mu učí křesťanská filosofie, a tak zv. přirozenými zákony života národohospodářského ve smyslu klassické školy liberální. Zavrhuji obě, stavíce se pouze na stanovisko historické. Popírání práva přirozeného jest však kořenem státního socialismu. Není-li jiného práva, kromě práva historického, státem utvořeného, zejména pokud jde o vlastnictví, pak není překážky, proč by stát nesměl libovolně zasahovati do sféry vlastnictví a celého života národohospodářského. A skutečnost ukazuje, že stoupenci historického směru nejsou sice pro úplné převedení výrobních prostředků ve vlastnictví státu, jak tomu chce sociální demokracie, ale proti zavedení různých státních monopolů nečiní zásadních námitek, a tím nejlépe sklon svůj k státnímu socialismu a oprávněnost jména svého „kathedroví socialisté“ dokazují.

e) Směry, zakládající se na zásadách katolické mravovědy.

1. V katolickém táboře dlužno dnes rozeznávati dva směry, francouzský a rakouský.

Směr francouzský, respektive belgický, zastávající se principu hospodářské svobody, přimlouvá se za více méně omezené vměšování státu v hospodářský život poddaných. „Odchyluje se, jak od britského liberalismu, tak i německé auktoritářské školy“, dí A. Béchaux*), „má katolický směr ve Francii tyto hlavní znaky. Opírá se o přísně vědecké badání, statistiku a ústní, písemné i dějinné ankety. Spolu s hospodářskými jevy zkoumá rozličné vztahy, těmito v lidu způsobené. V nauce o výrobě a spotřebě statků všímá si jak výrobku, tak i výrobce, a cestou indukce postupuje od hospodářského jevu k jeho příčinám, vlastním to zákonům života výrobního. Zvláštní váhu klade na určitou definici práv a povinností státu, připouštěje jeho zakročení jen tehdy, je-li individuální a kolektivní počin bezvýsledným. Z toho oprávněn jest závěr, že dnešní národohospodářský názor francouzský směru katolického je vědecký methodou, ve své nauce humaní, decentralistický a liberální ve svém vlivu i v politice, již inspiruje.“

Směru toho dotkli jsme se již, mluvíce o školeangerské a lutišské.

*) A. Béchaux: Französische Nationalökonomie der Gegenwart, přeložil Gustav Wampoch, Berlin 1903.

2. Směr rakouský je spíše praktický, snaže se o dalekosáhlou veřejnoprávní úpravu společenských a hospodářských poměrův. Vídí zejména v době přiměřené obnově a úpravě některých středověkých institucí (cechy, vázanost pozemkového vlastnictví, stavovské zájmové zastoupení atd.) účelnou snahu o hospodářský pokrok. Uznává sice oprávněnost soukromého vlastnictví, má je však jen za léno jednotlivci Bohem propůjčené, právě tak, jako je podnik podnikateli společností svěřeným úřadem, a proto stejně odmítá svobodohospodářský kapitalismus, jako socialistický kolektivismus. Zástupci tohoto směru jsou vedle zakladatele, Karla svob. pána z Vogelsangů, četní příslušníci řádu jezuitského, shromáždění kolem časopisu „Stimmen aus Maria Laach“ s heslem „sespolečnění výrobcův a nikoli sespolečnění výrobních prostředkův“.

3. V Německu není v katolickém táboře určitého směru národohospodářského, to však není na překážku, aby celá řada nadšenců nezasazovala se úspěšně o dílo obnovy křesťanského společenského řádu a nápravu neutěšených hospodářských poměrů, způsobených přehnaným individualismem. Přidržující se celkem zásad, vytyčených v Motu proprio papežem Piem X. dne 18. prosince 1903 vydaném a katolíku přijatelných, správných zásad národohospodářských směrů svrchu uvedených, a šetříce principů morálky katolické, berou se vlastními cestami, rozvíjejíce utěšenou reformní činnost na poli hospodářském. První, jenž se věnoval těmto otázkám v Německu a k jejich studiu kněžstvo své vybízel, byl biskup moravský Vilém Emanuel z Kettelerů. Ujímal se hlavně sociální reformní práce mezi pracujícími třídami a pod svým praporem shromáždil všechny zástupce křesťanské reformy, poukazuje na církev jako podstatného činitele při řešení otázky sociální. Zkoumaje pomocné prostředky k hospodářskému povznesení mass, navrhované protivníky, přiznal Ketteler socialistické straně nepopíratelnou zásluhu, že s neúprosnou pravdivostí odkryla liberálními národohospodáři zatajované, neutěšené postavení pracovních tříd. „Veliká chyba socialistů záleží však“, dí Ketteler, „v tom, že přirozené právo na soukromé vlastnictví popírají, což jest jen následkem jejich boje proti zákonům Božím. Proč by se starali ještě o práva bližních ti, kdož neuznávají vůbec zákonův ani božských, ani lidských? Odejmi náboženství, na němž se zakládá autorita a moc státu, a zviklány budou všechny opory společenského řádu. Kromě Boha a jeho vůle jest vše ostatní nahodilé, má jen podmíněnou existenci a právo. Proto je zpozdlilé prohlašovati zákon

za svrchovanou vůli lidu. Zákon není v poslední řadě vůlí lidu, nýbrž výrazem vůle Boží. Proto musí všechno lidské zákonodárství vycházeti z přirozeného zákona, neboť jen tím se jim dostává závaznosti. Vlády a národové, kteří odmítají Boha a jeho zákony, jdou vstříc záhubě.“ Tak píše ve své „Otázce dělnické a křesťanství“ z r. 1864. *) Poukazuje zde nejen na zející rány dnešních sociálních poměrův, ale zároveň udává prostředek k jejich odstranění, jímž jest návrat ke křesťanství. Biskup Ketteler jest vlastním otcem křesťanské sociální reformy v táboře katolickém a předchůdcem velikého papeže Lva XIII. V jeho díle pokračovala a pokračuje celá řada na slovo vzatých národohospodářských politiků, jako byl kanovník Moufang, Frant. Walter, poslanec Hitze, Jiří Ratzinger, E. Jäger a j. v.

4. V Čechách běře se strana křesťanskosociální praktickým směrem hnutí, jež nazvali jsme rakouským, jak svědčí o tom její program z r. 1906 i pozdější programy jednotlivých frakcí této strany, v nichž je precisován poměr jejich k náboženství, národnosti a politice, samosprávě a škole a vytčeny jejich sociální a hospodářské požadavky.

5. Pro křesťanskou demokracii italskou v první řadě, pak ovšem pro směr katolického hnutí sociálního v celém křesťanském světě, dal Pius X. ve vzpomenutém Motu proprio, učiniv výtah ze sociálních encyklik svého předchůdce, některé vůdčí zásady, jichž jest všem katolíkům přidržovati se jako základního návodu, od něhož nelze se věřícím odchylovati. Poněvadž jsou ve svém celku základním programem všech katolických stran, uvedeme aspoň ty, jež oboru národohospodářského se dotýkají:

1. Lidská společnost jest dle božského zřízení složena z nerovných částí právě tak, jako údy těla nerovny jsou; rovnost všech je nemožnou a měla by za následek rozklad společnosti (Encykl. „Quod apostolici muneris“).

2. Rovnost rozličných údů společnosti záleží jen v tom, že všichni lidé od Boha pocházejí a Kristem vykoupeni jsou a že dle míry svých zásluh budou Bohem souzeni. Z toho plyne, že v lidské společnosti z vůle Boží jsou nadřizení a poddaní, a že všichni si mají navzájem pomáhati, aby konečného cíle v nebi a zde na zemi hmotného i mravního blaha dosáhli. (Ibidem).

*) Vilém Stang: Socialismus a křesťanství, přeložil Ferd. Romportl v Praze 1912, str. 95. násl.

3. Člověku nenáleží jen dočasný požitek statků pozemských jako nerozumnému zvířeti, nýbrž má trvalé vlastnické právo nejen na statky spotřebné, nýbrž i na ty, jež upotřebením se nespoteřebují. (Encycl. „Rerum novarum“.)

4. Soukromé vlastnictví, vzniklé buď prací nebo právním jednáním, je každého právem přirozeným, jímž libovolně, ale rozumně nakládati může.

5. Je-li nutno ukliditi spory mezi majetným a nemajetným, nutno činiti rozdíl mezi spravedlností a láskou. Není-li spravedlnost porušena, není právního nároku.

6. Povinnost spravedlnosti ukládá nemajetnému a dělníkovi, aby svědomitě konal práci svobodně a za slušných podmínek smlouvenou a nepoškozoval statku a neurážel osoby zaměstnavatelovy, jakož i aby varoval se násilí, obhajuje svého práva.

7. Zaměstnavatelům a kapitalistům ukládá spravedlnost, aby dali dělnictvu spravedlivou mzdu a nepoškozovali ho na jeho úsporách; aby mu skýтали volnost k plnění náboženských povinností a chránili ho před nebezpečím svedení a pohoršení; aby hájili smyslu pro rodinu a spořivost a nežádali práci neslučitelných se silami, stářím a pohlavím dělnictva.

8. Povinnost lásky ukládá bohatým podporovati chudé a neduživé, jak to evangelium předpisuje.

9. Chudí se však nemají za svůj nedostatek hanbiti, ani nemají odmítati lásku boháčovu, pamětlivi příkladu Ježíše Krista, který narodil se v chudobě.

10. K řešení otázky sociální mohou i majetní i dělníci přispěti, a to zřízeními podpůrnými, jež vedle podpor potřebným poskytovaných, také dělnictvo se zaměstnavatelem sbližují, a k tomu hlavně má snaha křesťanské demokracie směřovati. (Enc. „Graves de communi“),

Prve než blíže ukážeme, jak se tyto myšlenky odrážejí v národohospodářském systému, jež nazvali jsme sociálním systémem práce, založeném na solidaritě všech, jest si nám všimnouti druhého extrému ve vědě národohospodářské, protichůdce hospodářského liberalismu, totiž socialismu.

§ 23. Socialismus.

a) Pojem a roztřídění socialismu.

Protivou individualismu klassického národohospodářství, jenž spatřoval ve svobodě individua základ všeho blahobytu, jest směr.

snažící se přivoditi novou organisaci společnosti, v níž by celý hospodářský život aneb valná část jeho stala se pospolitou. Již původce jména socialismu, Pierre Leroux (1832), spojoval s pojmem tím představu společenské organisace, v níž individuum svou hospodářskou samostatnost má společenskému celku obětovati.

Ideové směry socialistické vycházejí z poznání, že mezi pracovním výkonem a výnosem práce, mezi potřebou a prostředky jejího úkoje u tříd nemajetných, přirovnáváme-li je k potřebám a úkojným prostředkům zámožných, jest příkrý nepoměr. Nepoměr ten bil do očí zvláště v dobách nadvlády hospodářského liberalismu, kdyžť třídy pracovní za práci svou braly jen stěží tolik, kolik nutně k zachování života potřebovaly, jsouce nuceny vše ostatní z bohatého výtěžku své práce přenechati vlastníkovu výrobních prostředkův.

Statků, vedle výroby, lze nabýti také směnou. Poněvadž dělník, který sílu svou směňuje za nutné životní prostředky, ničeho již nemá, zač by si je vyměnil, nedostane-li se mu jich v dostatečné míře za jeho pracovní výkon, jest v tomto případě odsouzen ke strádání. Jest tedy socialismus národohospodářský směr, který v protivě ke Smithovu individualismu, ač jest jeho krajním důsledkem, snaží se založiti takový společenský řád, který by se neopíral jako řád nynější o soukromé vlastnictví, nýbrž o vlastnictví kolektivní čili o vlastnictví celku společné. Místo podnikání soukromého má nastoupiti podnikání společensky organisované s omezením volné soutěže, aby tak, pokud lze, všem členům společnosti dostalo se stejného podílu na počtích života.

Starší socialistické směry vycházejí z názoru, že nynější zřízení, opírající se o soukromé vlastnictví, bylo uměle vládnoucími třídami ve vlastní prospěch zavedeno, a proto je nespravedливо. Novější vidí v něm výsledek nutného vývoje, jenž vede ke stále větší bídě mass. Proto snažili se první násilnými opatřeními širokých mass nespravedlivé poměry ty změnit, kdežto přívrženci směru druhého očekávají, že změna ta nutně sama sebou se dostaví. Tento myšlenkový směr doznal mohutné podpory tím, že od dob Marxových začalo se vědecky dokazovati, že nynější společenský a hospodářský řád není původním, nýbrž produktem dějinného vývoje, a že soukromé vlastnictví, s nímž nynější hospodářský a sociální řád stojí a padá, jest příčinou tohoto třídního nepoměru. A proto jest odstranění soukromého vlastnictví vůbec, aneb aspoň výrobních prostředků či kapitalistického způsobu výroby hlavním požadavkem socialismu všech odstínův.

2. Snahy ty nejsou nikterak nové, spoléhaly však druhdy ovšem toliko na filosofických a náboženských názorech. Již Plato ve svém spise „Politeia“ konstruoval ideální stát bez soukromého vlastnictví, bez rodiny, se společnou výchovou dětí atd. Nejstarší formou boje proti soukromému vlastnictví vůbec byl komunismus, vycházející z absolutní rovnosti všech lidí. Přimlouvaje se za zrušení jakéhokoli soukromého vlastnictví, chce plnou pospolitost všeho majetku i statků spotřebních, čehož ovšem vědecký či Marxův socialismus nezná.

K směru komunistickému patří i anarchismus, nejzazší extrem socialistické organisace, jenž se snaží o odstranění státní moci a o redukci právních zřízení, zejména vlastnictví, na minimum. Tím však stává se nejen protivou individualismu, nýbrž i socialismu samého, rozumíme-li jím, jak obyčejně, socialismus demokratický. V obecné mluvě nečiní se dnes rozdíl mezi kommunismem a socialismem, proto navrhuje Jiří Adler pro oba tutéž definici, totiž že jest to společenský stav, kde ve velikém rozsahu se hospodaří prostředky celé společnosti na základě kolektivního vlastnictví. Ve vědě však rozdíl mezi oběma nutno šetřiti.

Jako pojem druhový obsahuje komunismus všechny theorie a hnutí, mající za účel odstranění soukromého vlastnictví vůbec, aneb jen jistých jeho kategorií, a vytvoření nového společenského, právního a hospodářského řádu na základě společenství majetku. Pomíjejíce nemožný negativní komunismus Mojžíše Hessa, přihlížíme jen k pozitivnímu komunismu, který chce ve své extrémní formě přenést všechny soukromé hmotné statky na nějakou společnost, tak aby tato byla jejich vlastníkem, spravujíc a rozdělejíc je mezi své příslušníky. Tento system byl ideálem starších komunistů i mnohých náboženských sekt. Mírnější snaží se jen o pospolnost výrobních prostředků a jest totožný se socialismem. Socialismus, aspoň jak jej nynější jeho přívrženci pojímají, jest v první řadě soustavou národohospodářskou. Dle toho, komu mají jednou v socialistické společnosti tyto pospolné výrobní prostředky býti dány ve správu, zda jednotlivým obcím, či státu, nebo celé společnosti, rozeznáváme různé formy socialismu, a to:

a) Socialismus společenský či sociální demokracii, útvar to dnes nejrozšířenější, jenž chce, aby vlastnictví soukromých prostředků přeneseno bylo na celou společnost či demokratický stát. Tato společnost však nemá býti politickou organizací ve smyslu dnešních států, nýbrž hospodářskou společností na demokratickém základě, s nejvyšším lidovým hospodářským úřadem v čele.

b) Socialismus obecní, který představuje si věc tak, že dnešní výrobní prostředky, nalézající se v té které obci, budou jejím společným vlastnictvím. Obce nebudou na sobě závislé, jsouce pro sebe republikami, a vzájemné poměry mezi nimi se upraví smlouvami. Poněvadž nebude tu centrální moci, každá jednotka v obci bude stejně neodvislá a všichni budou sobě rovni, slove tento druh socialismu anarchismem.

Z toho patrně, že každý socialista jest kommunistou v širším smyslu, nikoli však naopak, či že se má komunismus k socialismu jako rod k druhu. K této hospodářské filosofii strádajících tříd, jak H. v. Scheel socialismus zove, nelze však beze všeho počítati tak zv. agrární socialismus, který popírá toliko oprávněnost soukromého vlastnictví půdy, a dokonce již nesmějí býti se socialisty v označeném smyslu zaměňováni tak zv. státní socialisté, kteří v zásadě soukromé vlastnictví a rozdíly stavovské uznávají, žádajíce toliko, aby aspoň těch nejhlavnějších výrobních prostředků (dopravních, továrních a horních) byl vlastníkem stát, výnos výroby však aby neobracel, jako dosud, na krytí svých potřeb, nýbrž aby mezi příslušníky své jej rozdělil. Či, jak se přimlouvá nejpřednější jeho průkopník K. Rodbertus, aby byl stát pro statky častější potřeby velkovýrobce. Se socialismem vůbec, a ani se státním, nesmějí býti směřováni, jak již dříve uvedeno, kathedroví socialisté, kteří nechtějí, aby stát sám byl výrobcem, nýbrž aby výrobní činnost poddaných svých autoritativně vedl. A konečně nesmí býti se socialismem, jímž rozumíme pravidelně socialismus demokratický, zaměňován společenský a hospodářský system, nazývaný křesťanským socialismem či též křesťanskou demokracií, o němž pod případnějším jménem sociálního systemu práce či solidarismu později bude obšírněji promluveno.

Pojmenování „socialismus“ dávno již se ujalo ve smyslu uvedeném pro budoucí společenský a hospodářský řád jako protiva řádu nynějšího. Proto jest jen matením pojmův, aneb aspoň mluvy, jak případně to nazval kard. Manning, mluvíti o křesťanském socialismu. Katolík nemůže nikdy býti socialistou či straníkem socialistické politické strany ve smyslu podané definice, byť i bylo možno zastávati se některých jejích vět. Netřebapřipomínati, že dlužno dobře rozlišovati mezi pojmy „sociální“ a „socialistický“. Socialistickým jest vše, co se týká socialismu, zejména jeho nejrozšířenější formy, sociální demokracie. Sociálním však jest to, co týká se společenského života vůbec. Mohu a mám býti přítelem sociální reformy a o ni se snažiti, ale nesmím, jako věřící křesťan a přítel po-

řádku, hájiti snah socialistických, jež se odnášejí ke zvrácení všelikého nynějšího řádu.

Pro socialismus demokratický užívá se též pojmenování kollektivismus, což je však nesprávnno; socialismus, jak jsme řekli, jest hospodářská soustava, kollektivismus však jest touto soustavou zavedený hospodářský a společenský stav. Hledíc k prostředkům, jimiž se snaží socialisté tohoto kollektivního stavu dopracovati, rozeznáváme dvě hlavní formy socialismu, jež se navzájem potírají, socialismus a anarchismus.

Anarchisté jsou buď praktičtí či anarchisté činu, a theoretičtí, kteří jsou přívrženci obecného či skupinového socialismu a za cílem svým se berou bez násilí. Oba však žádají stav anarchie, t. j. stav autonomie individua, takže anarchismus spíše k individualismu než ke kollektivismu lze čítati. Marxisté, či vědecký socialismus, jehož drží se sociální demokracie, představují theoretickou formu socialismu; jest to jednotný system největší části socialistův. Ti se chtějí domoci společného vlastnictví výrobních prostředků cestou zákonnou, t. j. dospěti cestou vývoje k moci politické, a pak jejich vyvlastnění odhlasovati, ač-li se dříve již z nynějších kapitalistických poměrů společné vlastnictví samo nevytvoří. Od přísných marxistů liší se francouzští possibilisté a němečtí Vollmarovci. Obě tyto skupiny se také snaží o převod soukromých výrobních prostředků ve společné vlastnictví na půdě nynějšího řádu, avšak postupmo reformami, které již nyní jsou možny. Konečně nutno k nim přičísti i revisionisty s Bernsteinem v čele.

Dle rozsahu, v jakém mají výrobní prostředky v kollektivní vlastnictví přejíti, rozeznáváme rovněž dva druhy socialismu, totiž celkový a částečný. Celkový se snaží všechny výrobní prostředky učiniti pospolitými, a proto stoupenci jeho (sociální demokracie) slovou universálními kollektivisty. Částečný socialismus spokojuje se jen sespolečněním určitého druhu výrobních prostředků (partikulární kollektivisté), jako se o to snaží na př. agrární socialisté.

b) Státní romány a starší socialismus.

1. Netřeba uváděti všech kommunistických teorií, chceme-li podati nástin dějin socialismu, poněvadž se dnes na kommunismus pohlíží jako na utopii; nelze také probíratí všech teorií socialistických spisovatelů, nýbrž stačí uvéstí pouze hlavnější z nich, neboť principem všech jest myšlenka, že společnost, jsouc podmětem výroby a rozdělení statků, jest také vlastníkem výrobních prostředků.

První systematické sebrání socialistických, respektive komunistických idejí nalézáme v tak zv. státních románech, jež měly býti obrazem lepšího společenského řádu. V těch, jako v zrcadle, měla společnost patřiti na své nedostatky. Již zmíněná Platonova *Politeia*, která panující třídě ukládá zřeknutí se soukromého vlastnictví v zájmu státním, jest prvním toho druhu románem. Poněvadž předpokládá, že výrobu opatří třídy nižší, jimž proto soukromé vlastnictví má býti dovoleno, nelze říci, že by to byl komunismus výroby, na nějž Plato myslel, nýbrž toliko komunismus spotřeby, který vyšším třídám doporučel.

Vzorem všech potomních státních románů byla však Tomáše Mora „*Utopia*“, která jim také dala hromadné jméno utopií. R. 1516 vydal More, ctitel staršího humanismu a kancléř Jindřicha VIII., knihu: „*De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia*“ o komunistickém státním ideálu. Je to ostrá kritika soudobé anglické společnosti. More srovnává tehdejší šlechtu s lenivými trubci, kteří z práce jiných tyjí, a popis smyšleného komunistického státu Utopie má ukázati, že štěstí národa nezáleží v umění, podporovati individuální sobětnost a lenost, nýbrž v podřízení se zákonům rozumu a spravedlnosti. Není tedy, jak se za to mívá, průkopníkem idejí komunistických, More není socialistou, jak by forma jeho kritiky tomu zdála se nasvědčovati. Za to jsou komunisty nesporně všichni jeho napodobitelé, z nichž zmínky asluhují autoři nejznámějších státních románů: „*Civitas Solis*“ dominikána Campanelly (1630), „*Nova Atlantis*“ Bakona Verulamského, „*Oceana*“ Jakuba Harringtona, velebíci repraesentativní republiku, „*Historie Sevarambů*“ od Vairassa (1777) a známější „*Cesta do Ikarie*“ od Štěpána Cabota, a řada jiných, jež končí Bellamovým románem „*Pohled zpět*“ (*Looking backward* 1888) a Hertzkovým „*Freilandem*“.

Pro popularisování komunistických a socialistických idejí nebylo účinnější formy nad tyto romány, neboť massy netáží se, mohou-li býti názory utopií provedeny a lze-li líčené poměry udržeti, jen když jsou lepší, než poměry nynější.

2. Praktické cíle sledovaly různé komunistické systémy z konce 18. století. Temné jejich ideje, vedle nichž má nastoupiti nejen společenství výrobních prostředků, nýbrž i spotřebních statků, byly veskrze zatlačeny v 19. stol. socialismem, který za účelem dosažení pospolitosti výrobních prostředků uvedl v život politickou stranu, zvanou sociální demokracií. K předním zástupcům socialismu počítáme starší francouzské a anglické socialisty, kteří opírali

se, kritisující poměry svých dob, o tehdy novou volnomyšlenkářskou filosofii. Činili i praktické pokusy budoucího státu, který by vyhovoval všem požadavkům rozumu a spravedlnosti, jak ovšem oni jim rozuměli. Marx jmenuje je utopickými socialisty. Byly to zejména Rousseauovy ideje o svobodě a rovnosti, o soukromém vlastnictví jako základu nynější nerovnosti, sociální a politické bídě lidstva. „Soukromé vlastnictví“, praví Rousseau v „*Traité sur l'origine des inégalités parmi les hommes*“ (1753), „není přirozeno a jest jen libovolnou výsadou“. První, jenž vztyčil prapor moderního socialismu, byl Frant. Babeuf, či od dob revoluce, Gracchus Babeuf zvaný. Vycházejí z idee rovnosti všech, jak prohlásila ji ústava z r. 1793, žádá komunistický stát, neboť jen v něm lze přý tuto rovnost uskutečnit. K provedení svých plánů založil tajný spolek „sobě rovných“, který, byv revoluční vládou odhalen, přivedl Babeufa na popraviště.

Trvalejšího významu bylo hnutí, způsobené hrabětem Jindřichem Saint-Simonem. Kdežto Babeuf učinil ideu rovnosti základem svých reformačních plánů, vychází S. Simon z idee práce a snaží se dáti vůdčím ideám socialismu vědecký základ. Proto také chtěl založiti novou mravouku na základě lásky k bližnímu prvních dob křesťanských. Ta měla býti základem nového společenského řádu, zvaného novým křesťanstvím. Ideje ty uložil v knize „*Nouveau Christianisme*“ (Paris 1825), kde ukazuje, že pro stát největšího významu jsou výrobní třídy, jimž po právu náleží správa státu. Jeho politickým ideálem jest průmyslová monarchie. „*Tout par l'industrie, tout pour elle.*“ Jako nový průmyslový stát, tak i nové náboženství je přý nutné a má odpovídati nejen duchovním, nýbrž i tělesným potřebám člověka, seč dnešní křesťanství přý není, přizírajíc toliko k potřebám duchovním. Saint-Simon se nesnaží o odstranění soukromého vlastnictví, to bylo údělem jeho žáků, kteří nauku jeho, známou pod jménem saint-simonismu, šířili. Zmínky zasluhuje z nich jen Saint-Amand Bazard, jenž žádal, aby odstraněny byly třídy a stavy a aby se každému dostalo údělu dle jeho schopností, a proto aby zejména přetvořeno bylo právo dědické. Na místě dědického práva pokrevenského, má nastoupiti dědické právo zásluh, dle něhož stát dědictví rozdělí. Barthélemy Prosper Enfantin nepřispěl valně k rozšíření systému, poněvadž jím hlásaná volná láska vedla k značným výtržnostem a tehdejší socialismus si od ní také mnoho nesliboval. Skoro současně se St. Simonem vystoupil nový apoštol socialismu, Karel Fourier. Se St. Simonem shoduje se v tom, že též činí křesťanství výtky, jako

by přirozené pudy v člověku zanedbávalo a harmonii, která jest požadavkem zdárné existence, rušilo. Proto snažil se na kommunistickém základě o takovou státní organizaci, která by se těmto pudům, jež prý jsou projevem vůle Boží, v cestu nestavěla, nýbrž jejich harmonii učinila základem práce, skýtajíc každému příležitost ku práci, jež se mu nejvíce zamlouvá.

Fourier první formuloval zásadu práva na práci jako ekvivalent původního práva člověka na okupaci statkův. Proto je prý nutnou její organizace, a stát má povinnost ji opatřiti, nelze-li ji někomu nalézt. Aby se práce každému dostalo, nutno zříditi na každé čtvereční míli falangu 2000 pohromadě žijících a pracujících osob, kde by se práce střídala. Výnos práce náleží z jedné třetiny kapitálu jako úrok, z jedné třetiny talentu a ostatek práci. Tuto ideu svého mistra rozvedl podrobněji Viktor Prosp. Considérant.

Zásady Fourierovy uloženy jsou hlavně ve spisech: „Théorie des quatre mouvements“ (1808) „Théorie de l'unité universelle“ (1822), „Le nouveau monde industriel et sociétaire“ (1829).

Utopii Fourierově, který se neodvážil, právě tak jako jeho předchůdci, soukromé vlastnictví ještě zcela odstraniti, než vlastníky přec nutí, aby je ve společné užívání dali, podoben jest i socialismus Roberta Owena (1771—1858). Týž také se domníval, že obšťastní lidstvo zavedením kommunistických osad, kde by vše bylo společno a kde by vládl jakýsi patriarchální socialismus. Ve své přádelně v New Lanarku provedl mnoho praktických reforem na prospěch dělnictva a svými spisy obrátil pozornost veřejnosti na neутěšený stav továrních dělníků, což nutno k jeho zásluze přičísti. Jeho humanní instituce vrcholily v kommunistických obcích, jimž celé jmění věnoval. Vycházeje z determinismu tvrdil, že člověk jest dílem svého okolí, nezodpověděn za své činy, a že mu lze vše, i to nejlepší, vpraviti, bude-li žiti v přiměřených okolnostech a společnosti. Proto má stát převzít všichni výchovu, a když byla tato ukončena, má býti každý sice sám sobě ponechán, avšak s donucením k práci a s právem na práci. Záměrnou organizací práce všech dá se přirozeně produktivnost její valně zvýšiti, takže všichni lidé s dostatek statků míti budou a soukromé vlastnictví stane se zbytečným. Postavení člověka ve společnosti má se řídit jeho pracovními výkony. Ideje své uvedl Owen v praxi zakládáním kommunistických kolonií, z nichž první byla založena r. 1824 v Indianě (New Harmony). Poněvadž pud po sebeurčení nedá se však v člověku

i sebe lépe míněným kommunistickým násilím na dlouho ujařmiti, selhaly toho druhu pokusy Owenovy v Americe i v Anglii.

Týž osud stihl také kommunistické osady, založené Štěpánem Cabetem v Texasu a v Illinois.

Všichni tito komunisté mají význam jen jako spisovatelé a předchůdci moderního socialismu. Aby ideje jejich vnikly v массы pracovního lidu, o to postarali se ve Francii P. J. Proudhon a Louis Blanc, v Německu pak dělnický král Ferdinand Lassalle.

P. J. Proudhon (1809—1865), nejprve knihtiskař a po té francouzský žurnalista, je vlastně zakladatelem anarchismu, neboť snažil se o nový společenský řád s autonomií individua a odstraněním vlády, kterouž nahraditi měly svobodnými smlouvami utvořené skupiny, kde by byla úplná rovnost práce, spotřeby i společenského postavení. Proto žádá za odstranění soukromého vlastnictví, jež prý jest krádeží, páchanou na společnosti. Společnost má býti zbudována na spravedlnosti a mutualismu, a místo donucovací mocí státní spravována prostou vládou rozumu (anarchismus). Jeho činnost však byla spíše negativní; odkrýval mezery a nedostatky různých soustav společenských sice bezohledně, což ovšem bylo snazší, než podati něco pozitivního, oč se však Proudhon nepokusil. Hlavním společenským zlem byly mu peníze a úrok, proto založil r. 1849 lidovou banku, vydávající vzájemné úvěrní listy; tím chtěl zjednatí průchod bezúročnému úvěru a potlačiti kapitál. Podnik se sice nezdařil, anarchická propaganda Proudhonova však bezvyslednou nebyla.

Louis Blanc (1811—1882) vidí původ veškeré hospodářské bídy ve svobodné soutěži, proto odůvodňoval ve své „Organisation du travail“ (1839) nutnost socialisace výroby. Stát má vystoupiti jako velkovýrobce a výrobu stále rozšiřovati, dokud by soukromé výroby zcela nepotlačil a tak práci, na niž každý právo má, všem neopatřil. Aby toto právo na práci uplatnil, založil L. Blanc, jsa členem revoluční vlády, národní dílny (ateliers nationaux), jež však záhy pro nedostatek obecného zájmu na práci, z níž nekyne osobní zisk, zašly. Každý, kdo se zde k práci přihlásil, byl přijat, výsledek práce však připadl celku. A to je úskalí, o které se každá socialistická organizace rozbíjí, i když by se podařilo lid pode jeho železné disciplíny skloniti. Koho nečeká za práci osobní zisk, nebude dlouho svědomitě pracovati. Proto musí býti ve všech soukromých podnicích s cizími pracovníky tuhý dozor, v socialistických podnicích však, kde jsou si všichni rovni a kde dozorce rovněž ze zvýšené činnosti nemá osobního prospěchu, nemůže býti o ta-

kovém dozoru řeči. A podobně se věc má i s rozdělením výnosu práce. Proto je socialistům těžko podati důkaz, že jejich organizační forma společnosti měla by takové výsledky výroby, jako tomu za trvání soukromého vlastnictví výrobních prostředkův. Tak bude, dokud lidé budou lidmi, a důkazem toho byly i Blancovy zkrachované národní dílny.

Mladšího data, než socialismus francouzský, jest socialismus německý, jehož prvním apoštolem byl Vilém Weitling. Utopie tohoto sociálního filosofa-krejčího možny byly jen v bouřlivých létech osmačtyřicátých století minulého. Filosofického a zejména hospodářského podkladu dostalo se v Německu socialistickým myšlenkovým proudům teprve Karlem Rodbertem (1805—1875), jenž pokládá se za prvního průkopníka vědeckého socialismu, zejména státního. *) Kořen hospodářské bídě vidí v tom, že mzda dělníkova jest stále jen taková, aby stačila na nutné potřeby životní, kdežto výkonnost jeho práce stále stoupá. Aby toto zlo bylo stavováno, žádá, aby dělnictvu zaručena byla třetina stoupajícího výnosu práce. Za tím účelem má býti cena zboží zákonně stanovena dle práce, na jeho výrobu vynaložené, při čemž, dle povahy průmyslového odboru, platila by určitá denní práce v normálním odboru dělníkem prostřední pílě a dovednosti vykonaná, za normální pracovní den. Tomuto ocenění výrobku odpovídá poukázka státem vydaná, jejíž jednotkou by byl zmíněný pracovní den, za níž by dostal dělník ve veřejných skladištích potřebné zboží, jehož cena rovná se ceně jeho práce. Theorii svou prohlašuje Rodbertus za důsledné provádění zásady školy klassické, že všechny statky dlužno pokládati jen za produkt práce a že jich lze nabýti jen prací. Je-li rozdělování ovoce národní výroby jako dosud ponecháno soukromým výrobcům, je mzda při vzrůstající výrobě stále menší částí národního produktu; tím vzniká pauperismus a průmyslové krise. Tomuto zlu může býti odpomoženo jen postátněním výroby, tak aby nebylo ani vlastnictví pozemkového, ani peněžního, nýbrž jen důchod z práce.

Rodbertus tvoří přechod od utopistů k dnešní sociální demokracii, neboť mnohé jeho myšlenky převzaty jsou z Proudhona. Prakticky se hnutí dělnického Rodbertus nikdy nesúčastnil. Jako L. Blanc ve Francii, tak v Německu Ferdinand Lassalle snažil

*) Sociale Briefe an von Kirchheim 3 svazky; *Theoph. Kozak*: Rodbertus Jagetzovs sozialökonomische Ansichten (1882).

se o to, aby názory socialistické v massy vnikly, a tak na vývoj socialismu měl větší vliv, než kterýkoli z potomních předáků tohoto směru. Jeho politický a sociální program obsažen jest v otevřeném listu, který zaslal r. 1863 komitétu pro svolání všeobecného dělnického sjezdu německého. Žádá v něm za politickou samostatnost dělnictva a zřízení výrobních družstev se státním úvěrem. Jediná výrobní družstva jsou s to, aby zlomila vládu kapitalismu a železného zákona mzdového, který nepřipouští, aby se dostalo dělníkovi plného výnosu práce. Výrobní družstva měla pokojnou cestou a na základě národním vésti k budoucí komunistické společnosti, která jest i Lassalloví konečným cílem společenského vývoje. Vedle družstev má tomuto cíli sloužiti všeobecné hlasovací právo. Jádrem agitační činnosti Lassallový bylo vzbuzení závisti tříd nemajetných proti majetným, což se mu podařilo tím snáze, že měl k ruce všeobecný německý spolek dělnický. Mezi přívrženci Lassallovými, kteří se přidržovali myšlenky národnostní, a stoupenci mezinárodního socialismu Marxova, sdruženými od r. 1869 na základě eisenachského programu za vedení Liebknechta a Bebelů v sociálně demokratické straně dělnické, trval dlouholetý spor, který byl urovnán teprve přijetím společného programu na sjezdu v Gothě (1875), kde zásady Marxovy zvítězily, a od těch dob dělnické hnutí ve smyslu socialistických tendencí rázu mezinárodního stále vzrůstá.

K zajištění existence všech žádá socialistický princip za bezprostřední rozdělení výtěžku práce společenského celku, ať jmenuje se jakkoli, tímž celkem. A proto jest jen důsledno, aby společnost, která vyrábí a již toto rozdělování výnosu přísluší, byla také vlastníkem výrobních prostředkův a výrobu spravovala. S těmito podstatnými živly socialistického řádu společenského potkáváme se u všech utopistův. Proto uznává K. Marx zásluhu těchto kriticko-utopických teorií a dí v komunistickém manifestu, že podávají cenný materiál k poučení dělnictva. Sám se však od nich podstatně liší, a to:

a) Kritikou nynějšího společenského řádu. Utopisté zavrhuji nynější řád společenský, protože je v odporu s věčnými principy práva, svobody a rovnosti. Hegelian Marx však nezná věčných principův. Konstatuje jen rozpory v nynější kapitalistické společnosti a dokazuje, že staré politické, sociální a ideální formy nesrovnávají se již s hospodářským obsahem společnosti, a že tedy vývoj nutí k zavedení forem nových.

b) Liší se poznáváním budoucího společenského řádu. Utopisté konstruují jej z hlavy, Marx abstrahuje jeho živly z pozorování

vání rozkladu měšťácké společnosti, v němž jest již patrný náběh k novým formám budoucího řádu.

c) Liší se také nazíráním na to, jakým způsobem se přejde z nynějšího řádu společenského k řádu socialistickému a kdo k tomu přičiní. Starší socialisté snažili se různými experimenty proveditelnost ideí svých dokázati a také vyšší třídy pro své plány nadchnouti, neboť nový pořádek věcí měl sloužiti celé společnosti. Ne tak Marx, který očekává vše od vývoje, a pokud lidé k tomu mohou přičiníti, od třídního boje proletariátu, jehož emancipace bude výlučně dílem třídy pracovní. Odtud jeho odpor proti všelike sociální reformě, jež by shora, od státu a vyšších tříd, vycházela. Nastane pokrok, ale jen proletariátem a pro proletariát.

Nedostatky kriticko-utopického socialismu vyplývaly dle Marxe z tehdejších poměrů, neboť v dobách St. Simonových, Fourierových atd. nebyla kapitalistická výroba ještě tak vyvinuta a proletářská organisace ve třídu dokonána, jako za dob Marxových.

c) Státní socialismus.

Státním socialismem rozumí se intervence vlád za účelem úpravy vztahů mezi kapitalisty a dělnictvem. Úplný plán státního socialismu byl nastíněn již L. Blancem, když navrhoval výkup železnic a dolů pomocí státní renty, přeměnu francouzské banky ve státní, centralisaci pojišťoven, zřízení skladišť atd., aby z peněz takto získaných podepřena byla dělnická sdružení a zakládány zemědělské kolonie. Také K. Rodbertus zastával názor, že má stát právo za jistých okolností zmocniti se důležitějších výrobních prostředkův a vésti výrobu svým jménem. Převod ten má se však státi pro dosavadní vlastníky způsobem pokud jen lze bezbolestným. Prozatím má stát působiti aspoň k tomu, aby národní důchod, hledíc ke třídám pracovním, řádně byl rozdělen, čehož lze dosíci uspořádáním mzdy; neuspořádanost národního důchodu jest kořenem hospodářských béd dneška. Jak by se to státi mělo, bylo již vzpomenuť. Rodbertus vychází při tom z předpokladu, že lidská práce jest původním živlem výroby, těšíc se jedině právnímu titulu, kdežto důchod pozemkový a kapitálový, poněvadž se ho vlastníkově dostává bez práce, tohoto titulu nemá. Tento socialismus, říkají jeho kritikové, právě tak jako t. zv. socialismus křesťanský, jest snad schopen dočasně zmírniti některé rozpory mezi zájmy zaměstnavatelův a dělnictva, trvale jich však odstraniti ani jeden

ani druhý nemůže. Poněvadž státní i křesťanský socialismus změnu vládního zřízení nemají za nutnou, proto jmenují jej marxisté socialismem konservativců, který od nynějšího politického režimu se nechce oddáliti.

Posledně vydala londýnská Fabianská společnost nový program státního socialismu, v němž žádá za a) pozemštění železnic, telegrafů, telefonů, kanálův a jiných monopolův obecného nebo národního rázu; b) za okamžité převzetí v městskou správu dodávky vody, osvětlovacích a dopravních městských prostředků, tržnice a všech ostatních místních monopolův; c) za zveřejnění zpracování a prodeje tabáku, chleba, líhových nápojů, drobného prodeje uhlí, mléka a jiných nezbytných potravin a zveřejnění stavby dělnických obydlí.

Snad by tento socialismus, kdyby jej bylo lze provésti, způsobil stejné podmínky pro všechny, ale byla by to rovnost v otroctví, zrušení salariatů (námezdního poměru) by však nepřivodil. Dělník by se musil podrobiti podmínkám, jež by mu vláda aneb městská správa diktovala, a nezbyla by mu ani dnešní možnost zaměnití pána a zaměstnavatele. Stát, respective obce byly by universálními kapitalisty, a proto nebyl by to, dle Liebknechta, státní socialismus, nýbrž státní kapitalismus. Tak proti státnímu socialismu namítají sociální demokraté.*) Jest to snad socialistické přehánění, s nímž tak často se setkáváme, neboť není vše skutečně státním socialismem, čemu oni státní socialismus říkají. Podstata jeho záleží v zásadním popření a praktickém ohrožení trvání soukromohospodářského řádu, či zkrátka v nedbání přirozené spravedlnosti. Zavržení hodným státním socialismem jest, kdyby svoboda a soukromé hospodářství státem tak byly ohrožovány, že by nebylo lze to odůvodniti ani přirozeným právem státu, ani neodbytnými požadavky spravedlnosti a obecného blaha. Tak by tomu skutečně bylo při sestátnění výrobních odvětví, nežádá-li ho nezbytná nutnost úkoje hospodářských potřeb. Mlčky učiněným předpokladem státního socialismu, dí Cathrein**), jest to, že právo vlastnické jest jen pozitivním, státem poskytnutým, a nikoli přirozeným právem. Kdežto demokratický socialismus ve své extrémní formě snaží se o pospolnost výrobních prostředků na ráz (katastrofní theorie), snaží

*) *Saverio Merlino*, *Formy a podstata socialismu*. Světová knihovna č. 760—1 str. 7. násl.

**) *Moralphilosophie* II. 458.

se státní socialismus o totéž znenáhla, přebíraje jich přímo ve státní správu jen tolik, kolik uznává za účelno, aby při pokračujícím velkopřemyslovém vývoji dosáhl vyrovnání sociálních protiv.

Zástupcem státního socialismu v Německu, ovšem státního socialismu svého druhu, jest *A d o l f W a g n e r*. Prostředkuje mezi individualismem a socialismem, není přívržencem socialismu druhu Rodbertova, nýbrž takového, jehož cílem jest záměrná výroba, podřízená potřebám všech spotřebitelův a obstarávaná korporacemi. Odmítá bezmezný individualismus, nestaví se však proti individualismu sociálními ohledy vyžadovanému; proto nepokládá za cíl dějinného vývoje úplné odstranění pozemkového a kapitálového vlastnictví, a jest v otázkách, týkajících se postátnění, mnohem opatrnější než Rodbertus. Motivem jeho státně socialistických názorů je to, že chce socialismu vyjítí vstříc, poněvadž pokládá jeho kritiku částečně za správnou a požadavek v příčině řádu vlastnického z části za splnitelný a žádoucí. Tyto koncesse však, jak socialisté sami doznávají, jim nestačí, neboť podobné ústupky, vymyšlené za účelem smíření zájmů zaměstnavatelů se zájmy dělníků, mohou prý jen dočasně zmírniti některé rozpory, ale nemohou je trvale odstraniti. *)

d) **Marxismus čili theorie sociální demokracie.**

Otázka sociální, jež byla utopistům otázkou politickou, právní, hospodářskou a mravní, byla *K. Marxem* zhuštěna v otázku dělnickou, a to v první řadě hospodářskou. Prodchnut významem dělnické organizace a jsa v Anglii svědkem urputného zápasu mezi kapitálem a prací, sepsal r. 1848 s přítelem svým *Bedřichem Engelsem* „Manifest strany kommunistické“, v němž proletáře všech zemí vybízí, aby se spojili a tak moc politickou na sebe strhnouce, přemoc kapitálu zlomili. Zde již uloženy jsou v podstatě theoretické zásady dnešní sociální demokracie a její praktické požadavky, a spolu udán způsob taktiky k cíli tomu vedoucí. Hlavním však dílem Marxovým jest kniha zvaná „Kapitál“, učebnice to socialismu. Dílo mělo obsahovati 4 svazky, Marx sám vydal však jen svazek první (r. 1867); vydání svazku 2. a 3. obstaral Engels, a k svazku 4., jenž obsahovati měl dějiny nadhodnotní theorie a měl býti vydán Kautským, nedošlo.

V Marxově „Kapitálu“ jest vtělen světový názor moderního

*) *Saverio Merlino* l. c. str. 9.

socialismu, podány jeho důkazy, hodnotní theorie a vývojné zákony kapitalistické epochy. Marx sjednotil zde jevy sociální, vykládaje je jako plod hospodářského vývoje doby (materialistické pojetí dějin). Odvodil jevy hospodářské (zisk, důchod, úrok, mzdu) z vykořisťování pracovní síly (theorie nadhodnoty) a vyslovil přesvědčení, že následkem kapitalistické výroby kapitál sám sebou bude vzrůstat, až na konec bude proletariát dostatečně zorganizován a, proraze svými názory, přivodí pád systému (zákon kapitalistické akumulace a třídní boj).*)

Světový názor, k němuž se Marx a po něm sociální demokracie přiznává, vznikl ze spojení Hegelovy dialektiky s Feuerbachovým materialismem. Feuerbach odstranil ducha, nedal však hmotě pohyb, a proto nutna byla Hegelova dialektika, aby nedostatku tomu odpomohla. Všecko bytí jest prý hmotné a způsob bytování hmoty jest pohyb, vývoj. Společnost a její poměry jsou v ustavičném vývoji a spějí k formám vyšším. Jako se zvolna vyvíjí, dle Darwinovy theorie, celá organická příroda výběrem a existenčním bojem, tak pokračují nutností fysickou i vnější poměry společnosti lidské. A zákony tohoto vývoje, jež prý patří k hospodářskému řádu, chce Marxův „Kapitál“ vystihnouti. Nikoliv ideje, nýbrž výroba a směna a jimi způsobené hospodářské poměry jsou hybnou silou vývoje společenského. Patrně, že Marxův socialismus snaží se o to, aby dal vědě společenské materialistický základ. A proto prý socialismus zasluhuje týmž právem jméno vědy, jako materialistická věda přírodní.

Vlastním jádrem tak zv. vědeckého socialismu, jak se marxismus nazývá, jest materialistický názor na dějiny, společná to práce Marxe a Engelse. Lze jej podati větou, že dějiny některé epochy nezakládají se na filosofii, náboženství a politice této doby, nýbrž na výrobě a směně, čili na jejím hospodářském životě. Tím stala se věda hospodářská základem a východiskem všech společenských věd. Způsob výroby a směny jest základem všeho kulturního pokroku, jest směrodatným pro celý sociální život a poslední příčinou všech sociálních převratů v této době. Přítomnost charakterisuje kapitalistická výroba s vlastnictvím výrobku, majitele výrobních prostředků. Poněvadž kapitál shromažďuje se v rukou majetnějších a opouští méně majetné, plyne z toho, že stále vzrůstá na jedné straně jmění hrstky kapitalistův a na straně druhé massa nespočetného proletariátu, nesamostatných námezdných dělníkův.

*) Ibid. str. 110.

Právo, politika i náboženství jsou jen vrchní stavbou, spočívající na hospodářském základě. Kdežto poměry hospodářské rychle se mění, trvají poměry vlastnické a celá společenská vrchní stavba ještě nezměněny. Tím se stává, že výrobní a směnné poměry jsou ve sporu s poměry sociálními a politickými, zejména však vlastnickými. Výsledkem toho jsou třídní protivy, jež čím dále tím více se zostřují, až konečně sociální revoluce přivodí nový společenský řád, přiměřený změněné spodní stavbě společenské budovy, řád k novým výrobním podmínkám se hodící. Tak pomocí theorie o materialistickém názoru dějinném vysvětluje Marx, proč dnešní kapitalistický způsob výroby vede nezbytně k socialismu.

Vyvraceti názor, jenž v konsekvencích (a k těm došli teprve někteří žáci Marxovi) dospívá k absurdnosti, že vykládá celou historii pokrokem průmyslové techniky, a který může mít jen jakousi platnost s hlediska zhora materialistického, vyvraceti názor, který trpí vnitřními odpory a jest neslučitelný s jasnými zkušenostmi dějinnými, není účelem této knihy. Odkazují v té příčině na často citovanou učebnici národohospodářskou od Jindř. Pesche (I. 310. násl.), na klassickou knihu Cathreinovu (Socialismus, ve Vzdělávací knihovně katolické, Praha 1899, str. 61. násl.), jakož i na práce socialistických spisovatelů Masaryka, Saveria Merlina, Sorela, Belforta Baxe, Bernsteina a j. v.

Tolik jen nutno připomenouti, že základ oficielního socialismu již tímto tvrzením diametrálně se odchyluje nejen od křesťanství, nýbrž od každého pozitivního náboženství. Socialismus činí z křesťanství, v němž vyznáváme a ctíme náboženství Synem Božím založené, duševní úpadek dřívějších hospodářských poměrů, který v budoucnosti za nových hospodářských poměrů zcela zmizí. Oficielní socialismus neprohlašuje tedy jen náboženství za věc soukromou, nýbrž je zcela popírá, a proto uhodil Bebel na pravé, když řekl, že socialismus a křesťanství jsou tak neslučitelné, jako voda a oheň.

Nezkoumáme-li ani tohoto základu socialismu v záři pravdy učení křesťanského, shledáváme, že jest nepřipustný, neboť materialistickým názorem na dějiny nelze dějinných skutečností vysvětliti. Vezměme na př. jen křesťanství. Vzniklo v nepatrném Judsku a vítězně prošlo záhy celým světem, neohlížeje se na jeho hospodářské poměry. Ty časem zažily velikolepých změn, aniž se proto náboženství křesťanské podstatně změnilo. A dnes přiznávají se k němu millionové, od prostého dělníka až k modernímu

podnikateli, od primitivního obyvatele tropických krajů, kterého missonář teprve učí užívatí nejprostších nástrojův, až k nejduchaplnějším filosofům a inženýrům, a proto nemůže býti křesťanství produktem hospodářských poměrův, odrazem hospodářského života. Ba naopak, spíše jest pravdou, že naše kulturní poměry vděčí duchovnímu vlivu křesťanství to, čím lidstvu prospívají.

Jako není správným názor, že hospodářské poměry celému společenskému životu vtiskují svůj ráz, že vše na nich spočívá, tak také není pravdou, že společenský vývoj, děje se jen cestou třídního boje. Jest a byl také pokojný vývoj, a jsou boje, jimiž dostalo se lidstvo na dráze kulturního pokroku hodně daleko; nebyly to však boje třídní. Mysleme jen na války křížácké, odstranění otroctví atd. Tento sociální velečin dějinný není dílem třídního boje, nýbrž ovocem křesťanské výchovy. Odmitáme-li tento názor socialismu, který, kdyby přešel v krev národů, byl by pro celý společenský život nejosudnějším, nepopíráme tím skutečnosti, že hospodářské poměry mají veliký vliv na život společenský. Vidíme to na vlastní oči, jaké změny v mnohých oborech životních, v městě i na venkově, dnešní změněné hospodářské poměry přivodily. Proto však nejsou ještě výlučným, aneb hlavním momentem, který by na utváření dějin působil. Pro věřícího křesťana jest vždy, vedle božské Prozřetelnosti a jejího řízení, duševní energie hlavní pákou dějinného vývoje.

Není-li základ socialismu pevný, nebude pevnou ani budova jeho, byť i solidně stavěna. Avšak ani sama stavba Marxovy sociální theorie není bez trhlin.

Všimněme si nejprve úhelného kamene této Marxovy stavby. Je to názor o hodnotě a nadhodnotě, o němž jsme již v nauce o hodnotě čeho třeba pověděli a na nesprávnost jeho poukázali, pro kterou také do nového erfurtského programu (1891) pojat nebyl. Jako se historický materialismus opírá o vývojnou hypotézu Darwinovu, tak zakládá učení své o nadhodnotě na zákonech směny, vyslovených ekonomisty školy Ricardovské, jichž Marx užil pro smlouvu pracovní.

Práce jest sice význačným faktorem hodnoty, avšak při společenském oceňování statků jsou ještě jiné důležité momenty, které na váhu padají, zejména je to užitečnost statku, a poněvadž té Marx nedbal, přihlížejí pouze ku práci ve statku obsažené, a tou jen jeho hodnotu určoval, proto jest jeho hodnotní theorie nesprávnou, a s tou padá i na ní zbudovaná nauka o nadhodnotě. Jest

pravda, že má zaměstnavatel z toho, že dělnictvo zaměstnává, zisk, a nezřídka dosti značný a snad ne vždy ospravedlněný. Pokud jest zisk ten spravedlivý a neplyne snad z útisku dělnictva, smí jej míti, zisk ten však není nadhodnotou ve smyslu Marxově.

Nauka Marxova o hodnotě a nadhodnotě jest tendenční, majíc za účel probuditi v proletariátu třídní vědomí, naplniti jej sebevědomím, že jen on jest tvůrcem veškerého pokroku, kdyžť jen lidská práce hodnoty buduje, a zároveň rozhořčením nad tím, že tak málo jest za to ceněn. Theorii o vykořisťování lze velmi snadno massy dělného lidu proti panujícím řádům poštovati a pro socialismus získati, zejména slibuje-li se jim, že vzrůstem kapitálu vzroste i počet vyvlastněných, vyděděných, kteří jednou své nynější vyvlastňovatele sami vyvlastní, a nastane nový společenský řád s pospolitým vlastnictvím výrobních prostředkův a s plným ovocem práce, jehož se dostane těm, kdo k němu prací svou přičinili. Bude pak v první periodě kommunistické společnosti měřítkem podílu množství vykonané práce. Na vyšším stupni, t. j. až nové řády se zcela vžijí, nebude míti jednotlivec nijakého zvláštního podílu na produktu celkové práce, nýbrž každý obdrží tolik, kolik bude potřebovati. Teprve tehdy bude prý úzký měšťácký právní obzor zcela překročen.

Jako se drobí úhelný kámen Marxovy nauky hodnotné na slunci skutečnosti, tak nemají pevnosti ani sloupy socialistické budovy. Jsou to čtyři theorie, známé pod jménem theorií katastrof, totiž theorie o soustřeďování závodův, akumulaci kapitálu a zbědačení, theorie o krisích a záložním, průmyslovém vojsku.

Výslednicí nauky o nadhodnotě jest tvrzení, že nynější kapitalistický řád výrobní vede nutně ke stále většímu soustřeďování závodů, takže konečně všechny menší a střední závody od několika obrovských velkozávodů budou pohlceny. Touha po nadhodnotě vede k bezmezné soutěži mezi kapitalisty, kteří bez rozvahy výrobu svou rozšiřují, což je příčinou anarchie v životě výrobním a stálého decimování menších podnikatelů, kteří se soutěž nejsou, a množení řad proletárních. Rozumí se, že trpí tím i dělnictvo a jeho postavení; poněvadž ho vzrůstem proletariátu přibývá, jest stále blednější (theorie o soustřeďování závodův).

Ubývá-li menších podnikatelův, ubývá tím i středně majetných. Že v tomto konkurenčním boji hledí zaměstnavatel v první řadě hojiti se na mzdě dělnické a dělníka vyssává, jest prý patrno. A tak zbude na konec jen několik boháčů, kteří z boje vítězně vyšli,

a ohromné řady do stále větší bídy upadajícího dělnictva (akumulace kapitálu a zbědačení).

Bezmezná touha po zisku jest příčinou periodicky se opětu-
jících krisí hospodářských, jež společností v základech otřásají, jest
příčinou nezaměstnanosti, čímž se rozmnožují řady přebytečného
dělnictva, které, hledajíc práci, cenu její ohromnou svojí na-
bídkou stlačuje (theorie krisí a o záložním průmyslovém vojsku).

Tak se propast mezi vládnoucí, bohatou, početně však čím
dále tím slabší třídou a nepřehlednými řadami proletariátu zvětšuje,
až tento, uvědomiv si své postavení a zorganizovav se, povstane proti
svým utiskovatelům, a po světovém revolučním převratu nastane nový
společenský řád, v němž nebude soukromého vlastnictví výrobních
prostředků, nejvlastnější to příčiny dnešní sociální a hospodářské bídy.

Že všechny tyto theorie jsou velikým přeháněním skutečnosti,
dokazuje soukromá i úřední statistika. Proto také dnešní socia-
listé, zejména revisionisté, popírají, že by evoluce nynějšího způ-
sobu výroby dospěla k tak smutným koncům; to prý jest tím méně
možno, protože socialismus není učením nenávisti. Evoluce nyněj-
šího řádu vlastnického v řád pospolitý uskuteční se volnou pře-
měnou.*)

Z některých zlořádů, jež na poli průmyslu se objevily, zbu-
doval Marx nezměrným nadsazováním, libovolným zevšeobecňová-
ním a vyvozováním nesprávných důsledků všeobecnou theorii, tak
jak ji potřeboval k tomu, aby dokázal, že dělník jest při výrobě
vším a kapitál ničím jiným, leč jen vyssavačem.**)

Kautsky, přihlížeje k těmto dnes již povaleným teoriím, pravil
jednou k Bernsteinovi: „Je-li toto pravdou (že nesprávný jsou theorie
Marxovy), pak byla by doba našeho vítězství ještě tuze daleka, a
pak bychom se ani k cíli nedostali. Přibývá-li drobných kapi-
talistův, a nikoli nemajetných, jak statistika vaše učí, vzdalujeme
se tím více od svého cíle, čím více vývoj postupuje, ale pak se
upevňuje kapitalismus a nikoli socialismus“.***) Socialističtí kritikové
Marxovi dobře vědí, že upřílišené generalisování zlořádů na poli
výrobním učinil Marx vědeckým podkladem socialismu, a přece od
něho neustupují, poněvadž prý idea socialismu tím na své ceně

*) *Ed. Bernstein, Die Voraussetzungen des Socialismus u. die Aufgaben der Socialdemokratie. Stuttgart 1902; Revisionismus in der Socialdemokratie, Amsterdam 1909.*

**) *V. Cathrein, Socialismus 1899 str. 104.*

***) *Bernstein, Voraussetzungen str. 178.*

nijak neztrácí. Všichni činitelé, kteří dnes zamezují aneb zmírňují staré krise, nejsou leč jen předběžnými podmínkami, ne-li počátkem uskutečňování socialisace výroby a směny.*) Bernstein, odmítaje materialistický názor světový, poněvadž se skutečnými dějinami nepotvrzuje, žádá za návrat ke Kantovi. Také ostatní součásti Marxova „Creda“, končícího katastrofálním zhroucením nynějšího řádu, má za zbytky utopického názoru**), které se skutečnostmi se nesrovnávají. „Kapitál Marxův“, dí Bernstein, „jest druhem dualismu, který v tom záleží, že theorie jeho má sice býti vědeckým badáním, snaží se však dokázati thesi, před svou koncepcí dávno již hotovou. Jeho základem jest schema, v němž výsledek, k němuž vývoj vésti má, předem již je stanoven“. Každý by očekával, že po této zdrcující kritice „zbytkův utopismu“ se Bernstein vzdá také jejich utopického cíle. Tak daleko však Bernstein a ostatní kritikové Marxovi nedospěli. To znamenalo by vzdání se socialistického stanoviska, a před touto konsekvencí se zastavují, neboť prý ideál socialismu, kommunistický cíl, tím na své ceně neztrácí, jen jeho uskutečnění posunuje se tím do mlhavých dálav. A proto jsou proti bouřlivému postupu Marxovu, který silně připomíná anarchismus, a snaží se na půdě nynějšího společenského řádu postupně, různými reformami dělnictvu pomoci a tak organický převod staré společnosti ve společnost novou provést. Této taktiky užívají také francouzští possibilisté a v Anglii Fabianská společnost se svými socialistickými koryfeji Bernardem Schawem, Sidneyem, Webbem a řadou jiných. Všichni čekají, že uskuteční se tyto cíle socialismu: a) odstranění soukromého vlastnictví, b) organisace a vedení výroby společností a c) společenské rozdělení výrobkův pokojným vývojem nynější společnosti ve smyslu pokračující kommunisace a postátnění (viz státní socialismus). Prvního požadavku socialismu, odstranění soukromého vlastnictví, není nesnadno dosíci, podaří-li se socialistům strhnouti na sebe moc politickou. Hůře se má věc s výrobou pospolitou, k níž by bylo třeba ohromných administrativních talentův. Za prostých dřívějších poměrů, v malém území, snad by byl tento požadavek socialismu uskutečnitelným. Při vzrůstající specialisaci průmyslu je však čím dále tím nemožnějším. Při jemném rozvětvení dnešního hospodářského života není společenská výroba možná bez návratu k zastaralým výrobním methodám. A co máme říci o dnešní mezinárodní dělbě práce a světovém obchodu?

*) *Saverio Merlino* I. c. II. 108. násl.

**) *Zur Geschichte u. Theorie des Socialismus* (1902); *Neue Zeit* XVI. 749.

Jaké tu třeba obchodní routiny, aby se při pospolném hospodářství to, k čemu lidstvo dospělo, udrželo!

A proto až dosud všechny pokusy, a nebylo jich málo, komunismus i v malém jen zavést, selhaly. Tím se však socialismus nespokojuje, nýbrž žádá pospolnou výrobu celé společnosti na základě všeobecné rovnosti a solidarity a — čehož si třeba zvlášť všimnouti — bez autority. Že by se to dalo uskutečnit, k tomu třeba veliké víry, které se přece v jiných oborech, zejména náboženském, socialistům tolik nedostává.

Dosud podařilo se zavést život komunistický jen tam, kde jest základem jeho opovrhování světem a přísný slib poslušnosti: — v klášterích. Světský duch a touha po svobodě jsou lučavkou každého komunistického zřízení. Má-li však i přes to socialismus býti zaveden, může se tak státi jen despotickým násilím a potlačením svobody. Ze svobodného mzdového poměru došlo by se socialismem prorokovaným vývojem k otroctví; toho však člověk na dlouho nesnáší.

Nejtíže však byl by uskutečnitelným třetí podstatný požadavek socialismu a charakter budoucí společnosti, totiž společenské rozdělení výrobků. Těm, jimž se zdají krásné sny o neobyčejné produktivnosti práce v budoucnosti, že nějakou hodinou denní práce všem potřebám lidstva bude dosti učiněno, nepůsobí ovšem toto rozdělení výrobků potíží. Drsná skutečnost však nás poučuje, že opatření mass potřebnými statky vyžaduje veliké pile a vytrvalosti všech. Socialisté se domnívají, že boháči dnes tučná sousta širokým massám od úst berou, a že je třeba jen lepšího rozdělení statků, aby nastal lepší život. O čem však poučuje nás skutečnost? Kdyby na př. v Prusku všichni ti, kdož mají větší důchod než 6000 M., tohoto plus se vzdali, zbylo by asi 2400 millionů M., a připadla by na ty, kdo mají menší důchod, asi 171 M. ročně. *) Tím však nebyl by zaveden podstatně lepší život, než je dnešní. Rozdělení by bylo nesnadné, a to tím nesnadnější, že rozdělení dle počtu hlav aneb dle potřeb ochromovalo by chuť ku práci, rozdělení dle práce a vý-

*) Weber, Kampf zwischen Kapital u. Arbeit. Tübingen 1910 str. 147. Quessel, kritizuje v „Socialistische Monatshefte“ (1911, č. 18—20) knihu Kautského: „Am Tage nach der social. Revolution“, právem na to poukazuje, jak obtížným je rozmnožení neobyčejnějších životních prostředků, jichž výroba předpokládá zcela jiné podmínky, než výroba průmyslová, k níž jen zřetel svůj socialisté stále obracejí.

konnosti bylo by zase počátkem různosti lidí, která je se socialistickým řádem neslučitelná.

Jestliže však přece vědecky i prakticky neudržitelná socialistická nauka má tolik přívrženců, lze to vysvětliti jen velikým roztrpčením polovzdělaných mass proti nynějším poměrům, a zevšeobecněnou touhou po hmotných požitcích, která jest vlastní lidu, o víru a vyšší ideály oloupenému.

Neobyčejně četná socialistická literatura jest povrchností svých důvodův a bezuzdným, vášním lahodícím tonem nejzpůsobilejším orgánem, kterým vůdcové hnutí na své publikum působí a vzniku lepšího přesvědčení brání.

Socialismus ve své praktické formě není křesťanským soucitem s ubohým, ani zlepšením neutěšeného postavení nuzných, spíše jej nutno nazvati systemem převratu, který seznamuje lid s přehnanými a nikdy uskutečnitelnými nároky. A ve své tak zvané vědecké formě není leč neproveditelnou hypothesou. Jeho desaterem jsou lidská práva, bohem demokratický stát, který zbavuje své občany všech osobních práv a činí z nich částečky velikého stroje, státu budoucnosti, jeho konečným cílem jest časný požitek, a jeho kultem výroba. Přizíraje pouze k hmotnému blahu, má o životě lidském názor zcela převrácený; vybízí k hledání nebe již zde na zemi, ponechává — lze-li rouhavých slov Bebelových opakovati — nebe andělům a vrabcům. Proto právem píše o něm důkladný znatel Henry George: „Moderní socialismus neví nic o náboženství, jeho směr jest atheismus.“

„Praví socialisté“, jak dí Liebknecht, „jsou s Bohem a jeho zákony hotovi. Odpor jejich bludné nauky proti každému, zejména však proti křesťanskému náboženství, v němž vidí svého nejmocnějšího nepřítele, jest vysvětlitelný, neboť o sociální blaho lidstva dbalý papež Lev XIII. zavrhnul jej nejprve v encyklice „Quod apostolici muneris“ (28./XII. 1878), a znova v encyklice „Rerum novarum“ (15./V. 1891) a v encyklice o otázce dělnické (23./XII. 1900), kde dal autoritativní vodítko pro posouzení socialismu. A ještě poslední jeho list k biskupům italským (1902), dotýkaje se nebezpečí socialismu, vybízí k tomu, aby studiu otázek sociálních ve svých učelištích všecku pozornost věnovali. Prorocká slova jeho dělnické encykliky z r. 1891 se plní, bohužel, až příliš do slova: „Nelze přiti toho, že tento system způsobil by zmatek ve všech vrstvách společnosti. Nesnesitelné omezení všech, otrocká odvislost od státu byla by následkem každého pokusu, uvést jej v život. Otevřel by dokořán dveře vzájemné nevraživosti, nesvornosti a pronásledování. Až by

odpadla vzpruha snaživosti a píce, vyschly by také prameny blahobytu. Domnělá rovnost všech nebyla by ničím, leč jen ubohým stavem ponížení všech.“ Nejúčinnější zbrání proti jeho zhoubné nauce jest, po mínění velikého sociologa-papeže, zdravá sociální reforma. Jest nutno zase zříditi křesťanský společenský řád, ovšem s přiměřenou úpravou a ohledem na pokrok časový, napodobovati z dob starých to, co se osvědčilo, a upravití času přiměřeně, co úpravy vyžaduje. Čím dříve se tak stane a v rozsahu, pokud lze nejširším, tím rychleji bude socialismus, ne-li zatlačen, aspoň stavován jako směr ducha, který tak mnohé v zakletém okruhu svých ideí drží.

Určitěji nemohl blud socialistický nikdo odmítnouti, a od tud ty hrubé jeho výpady proti církvi katolické.

Socialismus našich dnů jest veskrze nepřítelem náboženství. Frase, že náboženství jest věcí soukromou, jest v jeho ústech skutečně frásí. Všichni socialističtí vůdci jsou nepřáteli křesťanství, a ne-li všichni, jistě většina jich jest nepřítelem víry v osobního Boha vůbec, jak to ústy jejich předáka na říšském sněmu německém již r. 1881 veřejně bylo prohlášeno: „Domáháme se v politice republiky, v oboru hospodářském socialismu a v oboru náboženském atheismu“. Prohlašuje-li však přece sociální demokracie ve svých programech, že náboženství jest jí u každého věcí soukromou, jest to jen přetvářka, aby snad upřímným doznáním pravdy z řad jejích nebyli vypuzeni ti, kdož v srdci dosud jistou přítulnost k náboženství si zachovali, když by se od nich výslovně žádalo, jak se dnes již skutečně děje, aby se náboženství veřejně zřekli. Svou nejvnitřnější podstatou jest socialismus nepřítelem každého náboženství, opakujeme to znova, poněvadž ani socialisté svými slovy a skutky nepřestávají to opakovati, a proto není to pouhá jen náhoda, že nejpovolanější socialističtí činitelé nijak se svou nenávistí k náboženství netají. *)

Jen upřímný návrat k mravnímu zákonu jest s to, aby zažehnal hrozivé vyrovnání třídního napjetí a překonal třídní egoismus, jenž budí v davech pudy, které všecko svědomí otupují, ničí mravní síly a všecky vzájemné svazky pospolitosti trhá. Jen návratem všech k mravnímu zákonu, jenž je dosti silnou pohnutkou k sociálním reformám, byť i Marx o tom pochyboval, stanou se nepopíratelné vymoženosti technické, hospodářské a kulturní dobrem všem vrstvám společným, a nebudou, jako dosud, výhradným vlastnictvím určité třídy.

Zavržením ethiky, materialistickým názorem o vývoji dějin, há-

*) V. *Cathrein*, Socialismus, str. 128. násl.

jením determinismu a odporučováním třídního egoismu zhorší se jen beztak již neutěšené poměry mravní, společenské i hospodářské. „Jest mým pevným přesvědčením, že dělnické hnutí nejen z ohledů na vyšší cíle, nýbrž i k vůli svému vlastnímu organizačnímu dílu bude nuceno postavit mravní mohutnost zase na oltář, s něhož ji marxismus srazil. A od té chvíle bude dělnické hnutí zase mítí smysl pro křesťanské náboženství.“ *) Jen mravní cit, vypěstěný na půdě náboženské, může soukromý i třídní egoismus obou rozváděných stran, buržoasie a proletariátu, zušlechtiti činorodou láskou k bližnímu a výlučné soukromé vlastnictví se všemi jeho příkrými důsledky dobře spojití se sociálními povinnostmi a obětmi. „Ne-potřebujeme mravnosti a náboženství in abstracto, v soustavách a knihách, nýbrž v životě, hospodářství a politice. Ethika není pro psací stůl, náboženství není pro kostel. Všecko jednání a myšlení podléhá normám ethiky. Jednání a myšlení všech, a stejně (Masaryk, Sociální otázka str. 581). **)

Ke konci jest ještě dlužno dodati, že jest marxismus právě tak nepsychologický, jako všechny dřívější a přítomné kommunistické theorie. A to z té příčiny, že jeho přední dogma o přirozeně nutném a postupujícím zproletarisování mass se nesrovnává se skutečnostmi statisticky dokázanými a jeho horečnými a výsledkem korunovanými snahami o pronikavé zlepšení postavení dělnictva. A co hlavního jest, že ponechává nerozřešenu hlavní otázku, jak odstraniti překážky, jež lidská přirozenost se svými oprávněnými a neoprávněnými egoistickými snahami v cestu staví uskutečnění společenského řádu, který se zakládá na pospolnosti vlastnictví, výroby a rozdělení statkův. Kdo bez předpojatosti zkoumá dějiny, nedospěje k názoru Rousseauovy theorie o vrozené dokonalosti lidské přirozenosti. Padne-li však tato theorie, je tím osud socialistických snů budoucnosti zpečetěn. Kdyby to individualistický duch našich dob připustil, a kdyby byl prakticky v život uveden experiment socialismu, nastal by jistě rychlý vzrůst obyvatelstva, zmnožení výrobního výtěžku však jest víc než pochybné. Poměr mezi výtěžkem výroby a počtem obyvatelstva utvářil by se nejvýš nepříznivě, a nastalo by skutečně pokračující zbědačení, jakého svět dosud neviděl, nikoli však na dlouho. Stavitelé budoucího státu by byli první, kteří by přiložili ruku k jeho stržení. Rozdělení dle potřeby, bez ohledu

*) Foerster, Christentum u. Klassenkampf, str. 153.

**) F. Reyl, Poměr individua ke společnosti, Časop. katol. duchov. 1912 str. 312.

na různost výkonův a pílě, na dlouho žádná společnost nesnese. A přece byla by tato křiklavá nespravedlnost kommunistické společnosti podstatnou její vlastností, poněvadž by rozdělení statků po zásluze kommunistickou rovnost zase zrušilo.

e) Anarchismus.

a) *Anarchismus a jeho poměr k sociální demokracii.*

Jako není všude dosti jasný rozdíl mezi socialismem a sociální demokracií (směr nesoucí se za vládou lidu, aby mohl býti zřízen socialistický stát), tak jest namnoze i nezřetelný poměr mezi anarchismem a sociální demokracií. Anarchismus zpravidla se pokládá za formu socialismu, ač stejným, ne-li větším právem lze jej přičítati k individualismu.

Bylo již pověděno, že mírnější pozitivní kommunismus, zasazující se pouze o odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředkův a zrušení námezdného poměru, slove socialismem obcí (obecním), mají-li výrobní prostředky, v mezích jisté pospolitosti se nalézající, býti jejím společným vlastnictvím. A dle toho pak, jakým způsobem se má toto společné vlastnictví zavésti, zda cestou pokojnou aneb násilím, zda v celém rozsahu vlastnictví aneb jen z části, a kdo má býti jejich vlastníkem, rozlišujeme mezi socialismem demokratickým a anarchismem. Poněvadž moderní socialisté chtějí tuto organizaci provésti na základě demokratickém, politickou mocí lidu, jsou stranou politickou, a odtud jméno jejich soustavy: sociální demokracie. Lze ji definovati jako národohospodářskou soustavu, jejímž účelem jest zavedení nezcizitelného, pospolného vlastnictví všech výrobních prostředkův, organizace výroby a rozdělení statkův, a proto jest soustavou hospodářskou v prvé řadě. Vše to má býti organisováno demokratickým státem.

Snaží-li se o to sociální demokracie prostředky politickými, nabytím moci politické, odmítá tento prostředek anarchismus, jehož novou a nejjasnější definici podává Eltzbacher.*) Všem jeho frakcím (anarchismus individualistický Tuckerův, kommunistický Kropotkinův a Graveův, socialistický Malatestův) je společnou toliko negace všelikého státu v budoucnosti. Dle toho však, čím má býti stát nahrazen, a dle způsobu, jak si vývoj tohoto cíle svého představují, jsou mezi nimi značné rozdíly. Mnozí z nich odmítají v budoucnosti

*) Der Anarchismus, Berlin 1900.

všecko dnešní právo a majetek, ti však, kteří aspoň zbytky toho v budoucnosti chtějí podržeti, omezují je na míru nejmenší.

Z toho jest patrný rozdíl anarchismu a individualismu, zvláště však socialismu. Anarchismus i socialismus vycházejí z materialistického názoru světového, a odsuzujíce venkoncem nynější společenský řád, pokládají za jeho hlavní zlořád nesvědomitě utiskování pracovních tříd kapitalismem. Tuto nesrovnalost může odstraniti jen nová společnost; jak má však tato společnost vzniknouti, v tom se rozcházejí. Sociální demokracie očekává spásu od revoluce, k níž kapitalismus přirozeně vede, bezprostřední však zavedení nového řádu společenského bude dílem proletariátu. Anarchismus čeká obrod společnosti od sociální reformy, která učiní na konec každou vládu zbytečnou, a k tomu chce dospěti buď nenásilnou agitací, poukazem na nynější bídu a budoucí blahobyť, plynoucí z neomezené svobody (anarchismus theoretický), aneb tyto prostředky a účast na politickém životě zcela odmítá a snaží se zastrašiti společnost, na nynějším řádu lpějící, propagandou činu, a tak se svými zásadami svět obeznámiti a znenáhla k povstání proti nynějšímu řádu lidstvo probuditi. Pokud jde o zřízení budoucí společnosti, odmítají všichni socialistický požadavek centralistického vlastnictví výrobních prostředků, správy výroby a rozdělení jejího výtěžku společností, poněvadž bez autority, které neuznávají, jest to nemožno. A proto i když si někdy přikládají jména socialistů, neopomenou k tomu připojiti „antiautoritativních“.

Nelze tedy sociální demokracii a anarchismus směřovati a tvrditi, že tento z oné pochází, a činiti ji snad zodpovědnou za násilnosti propagandy činu. Oba stojí příkře proti sobě, jak svědčí tomu resoluce sjezdu sociálně demokratického ve sv. Havle, kde prohlášena theorie anarchismu o absolutní autonomii individua za protisociální, poněvadž prý je neslučitelná s požadavkem socialismu, jehož prvním požadavkem jest, aby výrobní prostředky připadly společnosti. Anarchismus a jeho politika moci, dí dále, zakládá se na hrubém zneuznání úkolu, který moc a síla v dějinách lidstva měla.

Že anarchismus celkem mnoho půdy mezi dělnictvem nenalezl, jest dílem sociální demokracie. Pramen však, z něhož oba i jako strana i jako system tyjí, jest atheismus a neutěšené společenské a hospodářské poměry.

„Jako všechny reformní strany“, dí Masaryk ve svém Socialismu, „má také socialismus svůj živý zdroj v patrných nedostacích nynějšího společenského pořádku. Pokud ten bude otevřen, nemusí se

bojovná sociální demokracie báti kritiky své theorie ani z vlastního tábora.“ A slova ta lze obrátiti i na anarchismus. Účinně lze všechny směry toho druhu potírati jen tehdy, bude-li zase křesťanský řád společenský, ovšem poměrům časovým přizpůsobený, obnoven, jak to mistrně naznačil Lev XIII. ve velikolepé encyklice „*Rerum novarum*“, jestliže strany skutečné reformy a ne převratu, menší sice, avšak správnou část programu podvratných stran ve vlastní správě provedou, neboť jen tím bude lze ucpati oba Masarykem uvedené prameny jejich života, a tak přetrhnutí nit jejich existence.

Přepíná-li socialismus ve smyslu centralisace, přepíná anarchismus ve smyslu autonomie, neboť se snaží přenést výrobní prostředky na autonomní obce aneb skupiny dělnické. V těchto skupinách, jež by pouze smlouvou (federativně) byly spojeny, má každý obdržeti plný výtěžek své práce. Mimo to, chtěje plně uskutečniti svobodu a rovnost všech, snaží se o to, aby všechny státní funkce přestaly, poněvadž po odstranění tříd a poměrů vládních pořádek dostaví se sám sebou, neboť mocný cit solidarity všechny bude pronikati. Jediným sociálním poutem mají býti svobodné smlouvy, a s těmi prý lidstvo pak také vystačí.

Anarchismus žádá tedy stav anarchie, t. j. stav bez autority s absolutní autonomií individua, bez všeliké nucené organisace. Zákon zde zastupuje svobodná vůle, smlouva a sdružení. Přes to však nemá snad býti anarchismus tolik, co nepořádek společenského soužití. Naopak doufá, že úplným provedením manchesterské svobody ve všech oborech činnosti lidské dojde se spořádaného soužití a štěstí všech.

Řekli jsme, že o anarchismu se pravidelně jedná jako o formě socialistické, ač stejným, ne-li větším právem by mohl býti připočten k individualismu. Individualistické přehánění svobody a pracovní smlouvy, zneužívání státních úkolův a z části autority státní, jak se s tím setkáváme v klassickém národohospodářství i v nové biologické sociologii, došlo v něm jen svých krajních důsledkův.

Přes to však mnozí anarchisté počítají se k levému křídlu sociální demokracie a doufají, že celé vedení, jež ona dnes má, jim jednou připadne, neboť prý jsou dětmi této sestárlé matky. Od dob sjezdů Hainfeldských r. 1891 a 1901 splynula také většina theoretických anarchistův u nás se sociální demokracií; ti však, kdož se k ní nepřidali, jsou jejími zuřivými odpůrci. Jsou to většinou anarchisté činu. Zásadní rozdíl mezi oběma v tom záleží, že sociální demokracie jest kolektivistickou, kdežto anarchismus jest individualistickým. Nevadí

tomu, že jsou stejně zásadními nepřáteli náboženství a nynějšího státu, že stejně smýšlejí o rodině a celém nynějším hospodářském a sociálním zřízení, lišíce se toliko methodou, jak to vše odstraniti. Neboť po jejich názorech tito faktorové nejvíce omezují svobodu lidskou.

β) Poměr anarchismu k náboženství a státu.

Anarchisté obou směrů jsou přirozeně atheisty, a to z důvodů, jež Tucker, *) americký anarchista, shrnuje v tato slova: „Anarchisté jsou socialisty, neboť pokládají božskou autoritu a náboženskou morálku za hlavní záminku privilegovaných tříd, aby se autoritou lidskou mohly ohražovati.“ Nejen pro slova Písma sv. „Poddání buďte vrchnosti“ zavrhnou náboženství křesťanské, neboť jest prý nástrojem ke zotročení lidstva, nýbrž i proto, že požadavek poslušnosti k nadpřirozené autoritě podlamuje člověku páteř a nutí ho k otročení autoritě lidské. Hypnotisujícím účinkem víry v život věčný oddalují všeska vyznání člověka od intensivní kulturní práce a překážejí mu, aby vezdejších radostí mohl užiti. Teprve až nebude víry a marné naděje v život budoucí, vzejde na zemi zlatý věk (Mackay **). V té příčině jest anarchismus vlastním bratrem oné filosofie, která od dob Kantových hájí autonomie člověka. „U silnějších povah“, dí Willmann ve svých Dějinách idealismu, „vzal na sebe autonomismus, který kanálem hegelovské filosofie do generace čtyřicátých let minulého století se vléval, podobu zásadního anarchismu“. Po těch, kteří popírali autoritu pouze slovy, přichází konsekventnější generace činu. Opravňuje-li autonomie člověka k tomu, aby se pozvedl proti Bohu, proč měla by mu ukládati poslušnost k lidem? A proto jest negace státu druhým hlavním požadavkem anarchismu, projevujíc se v té příčině nejpatrněji v ruském nihilismu. Stát jest mu jen opportuním zřízením původního, zvířeckého pralidstva, neboť jen jeho pomocí mohl se slabý jedinec v boji o existenci druhdy lépe udržeti. Dnes však státu není více třeba, ba pro svou moc stává se nepřítelem lidstva, proměňuje harmonii přírody v násilí, jest drábem majetných oproti lidu.

I kdybychom připustili přehnané tvrzení, že některý stát pracoval někdy k utlačení lidu a podporoval jeho vykořisťování, přece nelze to zevšeobecňovati. Tvrdí-li anarchismus, že dnes, v době

*) *Benj. Tucker, Staatssocialismus u. Anarchismus 1895* (německy od Gust. Schumanna).

**) *Die Anarchisten (1893).*

rozsáhlých sociálních oprav nestará se stát o třídy dělné, znamená to vědomě lháti. Proto také ve spisech anarchistických není o nějakém důkazu tohoto tvrzení ani potuchy, za to však hojně náruživých deklamací o trvalém klamu, pomocí kterého se prý stát udržuje, aby zde jedni žili na útraty druhých. Ve své negaci státu anarchisté zcela přehlíží, že důvod, pro který člověk se ve společnost státní sestupuje, tkví v jeho přirozeně mravních vlohách, že jest tedy stát organismem přirozeným. Tuto mystifikaci o státu přijal anarchismus z oné filosofie, která tvrdí, že stát vznikl z nejvyšší sobětného zájmu, totiž ze „zájmu na státu“.*) Kdyby tomu tak bylo, pak měl by ovšem anarchismus pravdu, že tak ostře proti němu vystupuje, neboť pak neměl by stát práva k sobě poutati ty, kteří výslovně přiznávají, že již žádného zájmu na něm nemají.

Popírá-li anarchismus oprávněnost státu, popírá tím také právo, jež mu slouží. Věčných, absolutně platných právních zásad není, anarchismus zná jen jednu právní větu: „Nic není zakázáno, vše jest dovoleno.“ To plyne jasně ze slov Tuckerových: „Anarchisté nemají úmyslu utvořiti nějaký mravní kodex, který by měl býti měřítkem jednání individua. Svoboda jest jediným lékem proti neřestem, a proto každý má býti ponechán svému osudu, dokud by sám pro správný způsob života se nerozhodl.“ Nedá se upříti, že anarchisté, takto mluvíce, užívají jen práva konsekvencí, které se vývojná ethika a moderní positivistická věda právní vysloviti bojí, které však dobře cítí. Jest patrné, že ti, kdož mají jen stát za poslední pramen práva, nemají dosti silných zbraní, aby závěrům anarchismu čelili. Proto také opatrně zásadní stránkou anarchismu se neobírají, spokojující se jen tvrzením, že jest prakticky neproveditelný. Buď je nutno připustiti, že právní a státní organisace jest lidstvu vrozena, a pak můžeme odmítnouti útoky socialistův a anarchistů na stát a právo; nepřipustíme-li však toho, nemáme práva něco anarchismu vytýkati, neboť jeho učení v této příčině jest jen konsekvencí nauky, že stát a jeho právo jsou produktem vývoje. Ethika, která má též zásadní podklad jako anarchismus, nemůže se s ním do boje pouštěti. Anarchismus žádá, aby s ním byl učiněn pokus, a jsa pevně přesvědčen o vývojně schopnosti člověka, věří, že se pokus zdaří, že vývojem dospěje člověk v nový typus, s nímž se dá uskutečniti jiný typ ideálního společenského řádu anarchie v budoucnosti. Jakmile dnešní společenský

*) *Gumplovicz*, Grundriß der Sociologie (1885) str. 246. násl. a Rechtsstaat und Socialismus (1880).

řád revolucí bude zvrácen, zavládne naprostá solidarita, která způsobí, že lidé s radostí budou pracovat na společném blahobytu, ač k ničemu nuceni nebudou a každému bude volno z „hromady“ výrobků bráti si po libosti, aniž by práva toho zneužil. Zapomínají ovšem, že osobní zájem nebude se nikdy zcela krýti se zájmem společným, a že pojem donucení vždy se bude pojíti k pojmu spravedlnosti.

Je-li již socialismus ve své kolektivistické podobě povážlivým kulturním nebezpečím, jsou příbuzné mu radikální anarchistické výstřelky, které již svým jménem případně jsou kritisovány, chorobným poblouzením. Z anarchie nemůže přece nikdy vzejíti pořádek, i kdyby lidé přirozenost svou změnili, což se ovšem nestane. Tam, kde má být řád, jest nutno i podřadění, a to platí i o skupinách anarchistických. „Anarchismus“, jak dí Sam. Revai, „předpokládá lidi jen dobré, a těmi všichni nikdy nebyli a nebudou“. Dějiny revolucí poučují nás o tom, že anarchie byla vždy jen stavem krátce trvajícím, a že člověk se vždy k organizované společnosti vrátil; každá organizace však předpokládá vládu. Ti, kdož státní a společenský řád povalili, dosáhli na konec vždy toho, že vláda dostala se do rukou jednoho z nich, který byl chytřejším a mocnějším ostatních, a byť pak i sebe krutěji vládl, ochotně jej přijal lid, který vždy brzy se nabaží anarchie a touží po klidu, neboť ví, že se mu může dařiti jen ve společnosti, která však bez řádu a vlády není možnou. Anarchie jest theorie negativní, která odmítá dnešní společenský řád a chce zničiti vše, co činí individuum na individuu závislým. Aby však toho dosáhla, bylo by jí zničiti veškeren kulturně-historický vývoj lidstva se všemi jeho vymoženostmi, což jest nemožno, poněvadž život společenský a jeho organizace tkví v přirozenosti lidské a na konec vždy ožije.

γ) Přehled dějin anarchismu.

Již ve starověku a středověku potkáváme se s ideami anarchistickými. Prvním mezi anarchisty byl zakladatel školy stoické, jenž dospěl k negaci vlastnictví a odtud k negaci rodiny a státu, reakci to Platonovy státní všemohoucnosti. Anarchisty byla i starověká sekta Karpokratianů, hlásajících úplný kommunismus a bezzákonost. Různé sekty středověké, známé pode jménem „bratří a sester svobodného ducha“, do jisté míry i husité a novokřtění mají mnoho dílem s komunisty, dílem s anarchisty společného. Prvním zástupcem novodobé theorie anarchismu byl anglikánský kazatel William

Godwin, s nímž současně ideje komunistické a anarchistické prakticky šířili obhájci nauky o společenské smlouvě, Rob. Owen a Josiah Warren, zakládáním komunistických kolonií v severoamerických státech. Dnes jest repraesentován americký anarchismus Benj. Tuckerem, vydavatelem časopisu „Liberty“ v Chicagu, vedle něho působí zde Nathan Ganz, jako vydavatel „Anarchisty“. Oba jsou žáky Mostovými. Veřejné mínění jim zde až do násilné smrti Mac Kinleyovy dosti bylo nakloněno.

Přes tyto počátky a přebarvování názorů pokládá se přece všeobecně za otce a křtitele anarchismu P. Proudhon svým dílem „Qu'est-ce que la propriété?“ (1840), v němž potírá soukromé vlastnictví a dospívá k názoru, „La propriété c'est le vol“, o němž dí, že jest naň více hrd, než na bohatství celého světa. R. 1846 vydal své hlavní dílo: „Système de contradictions économiques a r. 1852 „Idées générales de la révolution“, v nichž značně názory své modifikoval. Nauku jeho lze shrnouti v tyto věty. Všichni lidé jsou si rovni a svobodni, protože jsou přirozeností autonomní. Kdo mne chce ovládati, jest můj nepřítel. Každé vykořisťování člověka člověkem jest krádeží, jako vláda člověka nad člověkem je tyranii a otroctvím. Proto pryč se vši vládou, i demokratickou, poněvadž i ta jest vládou člověka nad člověkem a násilím na svobodě páchaným. Ač nechtěl uznati z počátku žádné vlády a horoval pro absolutní svobodu*), přece později došel k poznání, že naprostý anarchismus nelze provésti, a proto přimknul se k federalismu, a na konci života uznává oprávněnost vlády. Proto lze míti Proudhona za anarchistu jen cum grano salis. Jeho anarchismus pohybuje se více na půdě socialistické, neboť útočí proti smithianismu, který vykořisťuje slabého. Anarchistickým však jest jeho odmítání skoro všech státních právních norem, které mají býti nahrazeny nejvyšším zákonem spravedlnosti. Jen jediné donucování má býti na zemi, aby svobodné smlouvy, které lidé uzavírají, byly plněny; proto také vlastnictví uznává jen potud, pokud se zakládá na smlouvách. Jeho zásadou jest, že každému výtěžek jeho práce má býti zaručen. Stát má býti nahrazen federací, t. j. organizací obyvatelstva v malé politické skupiny, jež by svobodnými smlouvami své poměry urovnávaly a nad kterými by byla jistá ústřední moc, která by jen k plnění uzavřených smluv dozírala. Nynější řád a vládu nechce odstraniti násilnými prostředky,

*) *Système de contradictions économiques ou philosophie de la misère* (Paris 1846).

nýbrž doufá, že stane se tak samo sebou, pokojnou revolucí. Tak zvaní pokrokoví duchové zmocnili se později některých jeho, nezřídka spíše oslnivých než pravdivých myšlenek, a rozvádějíce a znova je opakujíce v brožurách i shromážděních, připravovali tak cestu ke spojení ruského nihilismu (pandestrukce všeho nynějšího řádu, aby na jeho zbořeníšti nový řád společenský vzešel) s theoretickými živly staršího anarchismu. Tento další rozvoj anarchismu upíná se na dvě jména, Bakunina a Nečajeva.

Bakuninova společenská theorie jest materialistický vývoj. Vlastnictví a stát jsou jeho nižšími stupni, nejvyšším budoucím stupněm jest anarchie. Ani Bůh ani člověk nemá nad člověkem panovati („ni Dieu, ni maître“). K tomu však lidstvu nedopomůže hlasovací právo, nýbrž fysická moc jednotlivců, a sice prostředky, jež jako motto své knize o principech revoluce v čelo postavil: „*quae medicamenta non sanant, sanat ferrum, quae ferrum non sanat, sanat ignis*“. Krvavá revoluce jest mu jen podmíněčně nutným zlem, jehož je litovati nejen v zájmu obětí, nýbrž i v zájmu dokonalosti cíle, jemuž slouží. Zuří proti poměrům, nikoli proti lidem. Její počátek a průběh líčí takto: „Ideami revolučními proniknutá společnost bude mítí již některé lidi odvážné, kteří před výbuchem všeobecného boje o to se postarají, aby četní nepřátelé anarchismu zmizeli. Současný svět nazve to fanatismem, případy ty však se musí opakovati a býti čtenější, aby se na konec proměnily ve všeobecnou revoluci, kterou zavedeno bude to, co se nyní anarchií jmenuje, stav, v němž veřejný řád, jak se mu nyní rozumí, bude zničen. Toť přirozená cesta. S odklizením vlivných osobností, v nichž vládní formy nynějšího řádu jsou ztělesněny, jest třeba počítí. Revoluce posvěcuje všechny prostředky; zdravý rozum mládeže, neboť pro nezralé mozky byly spisy jeho určeny, musí uznati, že jest daleko lépe, aby sta nenáviděnců se světa sprovodila, než aby se s nimi účastnila systematických, zákonem dovolených vražd a trápení chudého lidu. Nechť tedy zdravé mladé hlavy ihned ujmou se díla očisty a osvěty ruské země ohněm a mečem, a bratrsky spojí se s těmi, kdož totéž v ostatní Evropě budou konati“. — A „zdravé mozky“ ruské mládeže vzaly si toto napomenutí skutečně a vážně k srdci.

To však, co doporučí Bakunin k zavedení anarchie, jest přímo hračkou proti pandestrukci, hlásanou Sergejem Nečajevem v katechismu revolucionáře, na němž s Bakuninem pracoval a z něhož nejlépe se poučujeme o snahách anarchismu a prostředcích k jeho uskutečnění.

Že anarchismus má své přívržence i mezi šlechtou a muži vědy, dokazují jména knížete Petra Alex. Kropotkina a Elisea Recluse, známého geografa; tento však nebyl přítelem propagandy činu.

Názory těchto anarchistů lze obšírně číst u Eltzbachera (*Der Anarchismus*, Berlin, 1900).

V Německu jest zakladatelem a šířitelem idejí anarchistických současník Proudhonův, Jan K. Schmidt, známější pod pseudonymem Max Stirner. Týž uložil své zásady v knize, r. 1845 v Lipsku vydané: „*Der Einzige und sein Eigentum*“, a dochází k posledním důsledkům individualistického směru, k emancipaci vlastního já. Byl-li Proudhon v první řadě socialistou, jest Stirner individualistou katexochen. Jeho anarchismus, jsa nejzazší konsekvencí individualismu, nezná žádných povinností, žádných náboženských pravd a omezujících práv. Nejvyšším zákonem každého jest jeho vlastní blaho, a proto má každý jíti jen za svým, ničím nepodmíněným egoismem, a nikdo nemá práva mu v tom brániti, neboť každý jest ke všemu oprávněn, k čemu má moc; mimo vlastní já není práva. Proto každý způsob panství, i stát, jest zavržitelný. Člověk jest sice odkázán na společenské soužití, avšak ve formě spolku egoistův. Přistupuje ke spolku nikoli jako v komunismu, aby se mu podřídil, nýbrž toliko proto, aby ho pro své účely užil, a jest jeho členem, jen pokud ho potřebuje. Vlastnictví zavrhuje Stirner zcela. Vlastnictvím každého je to, co mu nemůže býti vyrváno; každý ať si přivlastní tolik, na kolik jeho síla stačí, neboť mravnost jest klamný přelud, spravedlnost a všechny ideje jsou pouhé strašáky.

Zkrátka, jest to nejbrutálnější forma anarchismu, bezohledná a extrémní ve svých cílech i prostředcích. Že přívrženci této nauky jsou jí nabádáni i ke zločinům, jest patrné. Ve skutečnosti však theorie Stirnerova tohoto účinku neměla, neboť až do nejnovějších dob byla zapadlou a nikdo skoro o ní nevěděl. Teprve když anarchismus z jiných stran v přítomnosti s větším účinkem byl šířen, rozpomenuli se mnozí, že něco takového zde již bylo, a dílo Stirnerovo, které ostatně nebylo pro širší obecnost psáno, jsouc poměrně těžké, za účelem srovnání znova vydali.

„*Der Einzige und sein Eigentum*“, toto evangelium školy Nietzschovy, působí na čtenáře jako pohádka z dob předhistorických,“ dí Pesch, „a uvedlo by ho nezřídka v rozpaky, kdyby měl pověděti, kde v knize té přestupuje vážná úvaha hranice bláznovství“. Je to důsledek krajních liberálních názorův o plném právu každého jednotlivce na plné vyžití, bez ohledu na společenské blaho, je to

hrubé nešetření společenského řádu, zkrátka popření práv přirozenosti lidské.

KAPITOLA VI. O SOCIÁLNÍM SYSTEMU PRÁCE ČILI SOLIDARISMU. *)

§ 24. Pojem solidarismu a idea souručenství v reformním hnutí společenském a hospodářském.

1. Decentralisaci individualismu s vůdčí myšlenkou absolutní hospodářské samostatnosti a svobody, výlučně prospěch svůj hledajících jedinečných hospodářství, staví se na odpor požadavek socialismu, odnášející se k jednotnému centralistickému a všeobecnému hospodářskému sdružení s odstraněním všech třídních a stavovských rozdílův. Mezi oba tyto extremy staví se system, který sice uznává, že individuum má oprávněnost na svůj samostatný vývoj, avšak jen ve společenské organizaci, a proto, ponechávaje jedinečnému hospodářství jeho relativní samostatnost, žádá, aby se organicky zařadilo ve společenský celek, a tím aby svoboda jeho hospodářské činnosti byla omezena. Člověk není bytostí nespolečenskou, žije ve vzájemné závislosti na druhých, a tato závislost se vztahuje jak na podmínky života fysického, tak i duševního. Zákon solidarity žije v nerozumné přírodě právě tak, jako mezi lidmi.

Poněvadž je společnost mravní jednotou, jest nutno, aby základní myšlenka, ovládající každý system společenský, byla také mravním požadavkem. A tento mravní požadavek, který je nejvyšším společenským principem a zákonem individua i celé společnosti, krátce označujeme jménem solidarity vzájemného vztahu či souručenství, a system hospodářský, který na něm se zakládá, zoveme solidarismem. „Solidarita“, praví Charles Gide, „jest fakt obzvláště významný ve vědách přírodních, neboť charakterisuje život. Chceme-li definovati živou bytost, individuum, mohli bychom to učiniti jen solidaritou funkcí, které spojují různé jeho části. Smrt není nic jiného než zrušením tohoto vzájemného vztahu mezi růz-

*) *Sr. J. Pesch*, Lehrbuch der Nationalökonomie I. 351. násl.; *F. M. Schindler*, Soziale Frage der Gegenwart 1908; *L. Bourgeois* (1908 v překladu Uhlířově); *A. Weiss*, Wesen u. Zweck des menschl. Gesellschaftslebens (Soc. Vorträge 1845); *Fr. Reyl*, Poměr individua ke společnosti. Čas. katol. duch. 1912 a 1913.

nými prvky, z nichž se individuum skládá, a které jsou uvolněny, znova se spojují v nové svazky a bytosti“.

Stanoviti vzájemný poměr mezi jedincem a společností jest předním úkolem sociologie, avšak také nejtěžším jejím problemem. Různé stanovisko v této otázce dochází svého ohlasu také v sociální praxi, zejména hospodářské.

Po názoru křesťanské filosofie váže zákon solidarity člověka s člověkem všude a v každé době. Vládne nejen v nesvobodné přírodě, nýbrž i mezi svobodnými lidmi, a to nejen v životě fyziologickém, nýbrž i v životě duševním. Prozřetelnost vložila v lidskou přirozenost společenskou vlohu, a ta jest příčinou, že není jedinec se svými pudy, potřebami a právy základem životního názoru, nýbrž společnost. Při vši rozmanitosti tvoří lidstvo organickou jednotu, vhodně již druhdy podobenstvím M. Agrippy o žaludku a údech těla lidského vystiženou. A proto ani stupňovaný individualismus, ani universální socialismus, popírajíce ji, nemohou dojít uznání soudného rozumu, který každému nepředpojatému praví, že individuum má oprávněnost na svůj samostatný vývoj, avšak jen ve společenské organizaci.

Přirozená práva individua nejsou absolutní, jsou omezena, jednak ohledem na práva druhých, jednak ohledem na veřejné právo celé společnosti, hromadné to osobnosti, jehož základem jsou přirozená práva individua. Tento závazný ohled jedinců na celek plyne z přirozenosti jejich, jako bytostí společenských a nikoli z nějaké společenské smlouvy, po níž v dějinách marně bychom pátrali. Jen z této přirozené vlohy společenské vzniká solidarita, či podřízení se celku se zřetelem na jeho cíl. Tato závislost není omezením osobní svobody a zkrácením osobních práv individua, neboť nesmí jít tak daleko, aby snad osobní svéráznost a osobní práva utonula ve společenské povšečnosti, což by jistě nastalo ve společnosti socialistické. Individuum může být společenským soužitím ve svém právu omezováno, aneb spíše organizaci přizpůsobeno, nemůže však nikdy svých práv být zbaveno. Zákon solidarity, dopřává individuu náležité svobody, žádá na něm stejně lásku ke společnosti, jako zase, háje nutnosti společenského celku, žádá na tomto spravedlnost pro sespolečeného jedince. A tím jest také nejlépe vyhověno požadavkům přirozeného pudu sebezachování a nejsprávněji vytyčen vzájemný poměr individua ke společnosti.

2. Nepřihlížíme-li ku zneužívání slova solidarita, bratrství, láska atd. těmi, jimž tyto vznešené pojmy nebyly a nejsou než pouhým

heslem, můžeme říci, že solidární idea počíná se uplatňovati v životě hospodářském teprve od dob boje, který S. Sismondi proti industriálnímu systému zahájil. Solidarita, jako křesťansko-charitativní princip života hospodářského a sociálního vůbec, našla znamenité obhájce ve Francii a v Belgii v obou již vzpomenutých katolických školách, angerské (reformes sociales) a lutišské (association catholique). V Anglii pojí se snahy o sociální reformu ve smyslu solidárního principu, dílem však i ve smyslu povšechně sociálních ideí, se jmény Tomáše Carlyla, hlavy to „ethických socialistů“, Johna Ruskina a nejnověji se jmény všech příslušníků Fabianské společnosti. Principu ryze křesťanské solidarity zasvětili zde život kardinálové Manning a Vaughan, jako to učinili v Americe kardinál Gibbons a biskupové Spalding, Vil. Stang a j. v. V Německu byl to zejména vzpomenutý již biskup Vilém Em. Ketteler a s ním celá řada katolických národohospodářských theoretikův a praktikův. Všichni snaží se pod jménem křesťanského socialismu o sociální reformu a provedení veliké myšlenky solidární v duchu křesťanském.

A přihlížíme-li k novějšímu vývoji vědy národohospodářské vůbec, i zde jest patrný sklon k směru sociálnímu. Nespokojuje se jako druhdy stanovením zákonností výroby, směny a spotřeby, nevidí cíle národohospodářského toliko ve zvýšené výrobě práce, nýbrž má správné zření k zákonu souručenství, jemuž jest život společenský vůbec podroben. Ohled na práva jiných a na blaho obecné, uplatnění zájmů celku před soukromými zájmy jedince, solidarita nejen jako skutečnost života hospodářského, nýbrž také jako mravní povinnost a právní příkaz všeliké hospodářské ať individuální, ať sociální činnosti, to jsou nové ideje, jimž věda národohospodářská za svou postupnou proměnu děkuje.

Předním průkopníkem tohoto směru byl Karel Périn, profesor politické ekonomie na universitě lovaňské. Solidarita jest mu osobní ctností jednotlivce, principem, jenž má ovládati veškeren společenský život, a který také všechny ostatní zásady v životě hospodářském má předcházeti. Z tohoto principu nutno vycházeti, zkoumáme-li podmínky skutečné velikosti a blahobytu národův. Společnost, jejíž vyšší třídy těší se blahobytu snad i nadprůměrnému, nižší však tísní hmotná bída a mravní neřest, nemůže nikdo, tím méně však politik, míti za silnou a šťastnou.

A jako Périn, tak skoro všichni dnešní národohospodáři, byť se i methodou a snad i názory o jednotlivých problémech lišili, jsou svorní v tom, že odmítají jak systémy, jimž jest myšlenka solidární cizí,

tak i přestřelky, jež individualitu jedinečného hospodářství popírají, svorně zdůrazňující spojitost všech členů společnosti, způsobenou myšlenkou solidární, a povýšenost zájmů pospolitých nad zájmy soukromými. Od dob Schäffleových má se za to, že národní hospodářství zakládá se na třech organizačních zásadách, soukromo-hospodářské, veřejno-hospodářské a charitativní. Mnozí ovšem tuto souřadnost principu charitativního s ostatními odmítají (Karel Diehl), pravíce, že charitativní zřízení jsou sice nutným doplňkem každé hospodářské organizace, samy však nemohou býti organizační formou. Také solidární system uznává soukromo- a veřejno-hospodářský princip za bezprostřední organizační zásady, nikoli však za poslední, poněvadž se jim nedostává vnitřního omezení a nechrání před extremy, jak ukazují to systemy, kde se zásad těch výlučně užívá. Abychom se toho vystříhali, jest třeba takové organizační zásady, která by soukromé i obecné hospodářství správným způsobem spojovala, jak se s ní setkáváme ve zlatém středověkém systému solidárního, je to princip souručenství, solidarismus.

Tážeme-li se, co jest solidarismus a které jsou jeho důvody, obdržíme odpověď, že solidarismus jest sociální system, který užívá sociálně-právní zásady solidarity za účelem organizace hospodářské. Nestačí mu ani individualisticky rozštěpená a atomisovaná (výlučným užíváním principu soukromo-hospodářského), ani kolektivně v jediné hospodářství sloučená společnost (principem obecně-hospodářským). Místo toho žádá takové pospolitosti a jednoty, v níž by byla zachována samostatnost soukromých hospodářství do té míry, pokud lze ji sloučiti s obecným blahem všech, v níž by se objektivní požadavky společenské solidarity uskutečňovaly. Obecné blaho není solidárnímu systému dílem pouhého mechanismu, nýbrž cílem, k němuž ve společnosti každý svým způsobem přičiníti jest povinen, a to autorita společenská bezprostředně, ostatní podřízením svých soukromých snah celku pospolitosti, hledíc k jeho cíli.

Solidarismus není tedy nic jiného než mravně-organický pojem o společenském životě ve státě, užitý v národním hospodářství, aby mu byla zabezpečena taková organizace, jaká se s jeho přirozeným cílem, t. j. blahobytem národa, srovnává.

Mluvíme-li o organizaci národního hospodářství jako provedení solidárního principu, míníme tím v prvé řadě tolik, aby v něm uskutečněna byla sociální spravedlnost, t. j. žádáme takový právně chráněný vlastnický a hospodářský řád, jaký jest za daných poměrů k zachování a podpoře blahobytu občanstva nutný, který však

vychází ze solidární závaznosti všech součástí státní společnosti, jak jednotlivých občanův tak i jejich korporací, a který se odnáší k přirozenému účelu státu. Blaho celého národa není zde jen abstraktním ideálem; nevede-li se dobře jednotlivým příslušníkům státu, není dobře ani celku, což platí i opačně.

Proto upravuje solidární system poměry soukromo- a obecně-hospodářské dle požadavkův obecného blaha omezováním aneb rozšiřováním o sobě oprávněné svobody hospodářské činnosti, vyrovnáváním zájmů různých skupin a tříd ve státě, obcích atd.

Je-li pilířem individualismu osobní svépomoc a její svoboda, vedle nichž jest se každému nejprve jen o sebe starati, a není-li sám se své zájmy, za účelem dosažení jich s jinými svobodně se spolčovati, klade zase socialismus důraz na pospolitost, jež má býti všeobecným hospodářským sdružením. Této společnosti má vše náležeti, na ní však jest také vše potřebné všem opatřiti. Solidarismus, bera se střední cestou, jest také antiindividuální, nikoli však v příkré formě socialismu; klade také důraz na pospolitost a zájmové společenství všech členů společnosti a důrazně odmítá upřílišenou soukromo-hospodářskou svobodu. Stejně však odmítá přemrštěné socialistické donucování k pospolitému hospodaření a chrání oprávněnou svobodu a samostatnost hospodářské činnosti individua a jeho spolků, pokud se snáší s přirozeným cílem státní společnosti a jest tak právně možnou. Krátce pověděno: Odmítá sice pospolitost výrobních prostředků, socialismem žádanou, za to však tím důrazněji žádá za pospolitost výrobcův.

Národohospodářská organisace, zakládající se na obecně-hospodářském principu socialismu, zná jen jediný podmět hospodářské činnosti, totiž společnost. Individualistická organisace zůstává půdu a vlastnictví kapitálové v rukou soukromých vlastníků, samostatně a svobodně, bez zřetele k celku, jimi nakládajících. Také solidární organisace přidrží se soukromého vlastnictví půdy a kapitálu, činí však používání jich a celý výrobní život závislým na právech a povinnostech, plynoucích z pospolitosti všech a jejího základu, blaha obecného. Způsob této vázanosti jest ovšem dějinně proměnlivý. Vždy však byly a budou plná hospodářská svoboda a pojem absolutního vlastnictví neslučitelný s pojmem zdárného, všem prospívajícího řádu hospodářského, vždy povede princip solidarity k jisté vázanosti vlastnictví a omezení činnosti nabývací.

§ 25. Poměr individua k různým společnostem po zásadě solidární.

Dlužno rozeznávati všeobecně lidskou solidaritu, která po přikázání křesťanském vidí ve všech lidech bratry a jejíž jádro tvoří sociálně-právní solidarita příslušníků toho kterého státu a solidarita příslušníkův určitých stavů, kteří, snažíce se dosíci a uhájiti společných zájmů, nejprve k sobě jsou odkázáni. V jaké podobě se jednotliví stavové organisují, jest otázkou dějinného vývoje a pozitivního práva.

Poněvadž se solidarismus přidržuje soukromo-hospodářského řádu, nepokládá občana v národohospodářském processu jen za člena sloužícího státní společnosti, nýbrž za člena hospodářsky samostatného, avšak také zodpovědného, nemá ho za absolutního vlastníka. Jeho vlastnické právo jest omezeno sociálním poutem spravedlnosti a lásky, bez nichž by společnost neměla trvání.

Jsouť zajisté síly jednotlivců nerovny a tu přirozeně neomezená svoboda svádí k utlačování slabších. Nebezpečí tomu lze předejiti jen tím, bude-li svoboda omezena, jako zase naopak lze donutiti netečnost a nečinnost členů společnosti k činům, a tak ji učiniti neškodnou celku jen tím, že péče o vlastní blaho jest po principu solidárním v prvé řadě věci každého jednotlivce. Nedostatečná síla slabých a společná síla všech bude jen tímto principem doplněna a upravena, a tomu slouží zasahování veřejné moci v poměry hospodářské, jež ovšem jen do té míry jest oprávněno, pokud toho právo a blaho veřejné vyžadují. Harmonie zájmův, o které snil druhdy individualismus, nedostaví se sama sebou, ta jest jen ovocem zásadně dobrého a s danými poměry se srovnávajícího právního řádu, zdravé a účinné národohospodářské politiky, která se spravuje zásadou, že to, co pro jednotlivce a stavy nutno učiniti, nejprve, a pokud lze, jimi má býti vykonáno.

K dosažení tohoto cíle jest třeba, aby

a) posíleno bylo vědomí jednotlivcův o příslušnosti k celku, aby posílena byla povinnost lásky k bližnímu a vrchu nabylo přesvědčení, že jedinec jest povinen soukromé své zájmy podříditi požadavkům spravedlnosti a obecného blaha.

b) Dále je potřebí stavovského sdružování jednotlivcův, a co platí o těchto, platí také o zorganizovaných skupinách stavovských. Nejprve jest každý zorganizovaný stav sám svého štěstí strůjcem. Od společenského celku však právem smí žádati, aby se mu do-

stalo možnosti existenční, právní ochrany a doplnění sil, pokud toho žádá obecné blaho, jež jest podmíněno blahem jednotlivých stavův a tříd. V jaké formě a v jakém rozsahu má závazná asociace všech příslušníků jednotlivých stavů býti provedena, a ta jest po smyslu solidárního principu aspoň do jisté míry nutnou, závisí na konkrétních poměrech, potřebách a možnosti. Solidarismus zavrhuje zásadní omezování myšlenky sdružovací a uznává naopak zásadně za oprávněné závazné sdružování sil soudruhů téhož povolání. Ano, vidí v obnově dřevních stavovských organizací důležitý prostředek k řešení otázky sociální, neboť jest přesvědčen, že zničením korporativního stavovského zřízení byla z valné části zaviněna dnešní sociální a hospodářská bída.

c) Konečně je to stát, který jest třetím, národohospodářský cíl uskutečňujícím činitelem. Jeho povinností jest hájiti zájmů veškerenstva proti přehnané a s jeho účelem se nesrovnávající hospodářské činnosti jednotlivcův i jejich spolkův a svazův. Má-li svému prvnímu účelu dostáti, býti strážcem práva, čekají ho v té příčině veliké úkoly. Nemá na př. lhostejně k tomu přihlížeti, aby nejširší vrstvy pracovního lidu, nemajíce naděje na hospodářskou samostatnost, zcela závisely na vlastních prostředcích výrobních; nemůže také trpěti, aby bezohledná konkurence za pomoci nejšpinavějších prostředků triumfovala nad svědomitým, kapitálem však chudším živnostníkem atd. Také hledíc k jeho ostatním účelům, zejména zajištění jeho moci, a vůbec ohledem na konečný jeho cíl, péči totiž o blahobyt celé státní společnosti, otvírá se mu v systému solidárním široké pole blahodárné činnosti. Zkrátka, system solidární žádá, aby všechny, individuální, stavovské i státní síly sloužily celku.

Všechny pohnutky a mravní zdroje síly, plynoucí z křesťanského mravního zákona, mají spolupůsobiti k dosažení cíle státní společnosti, každý ovšem na svém místě a sobě vlastním způsobem. A právě tato všeobecnost sil, prostředkův a motivů, jen solidarismu vlastní, jest jeho nejlepším doporučením a ostře jej odlišuje od obou podstatně jednostranných systémův, individualismu a socialismu. Jeho středem jest sociální spravedlnost, solidarita jako sociální právní povinnost, založená na mravním řádu světovém.

Pověděvše co nutného o solidárním principu sociálního systému práce, chceme odpověděti na otázku, jak má býti uspořádána národohospodářská činnost různých činitelů, přičiňujících k takovému opatření statkův a náležitému jich rozdělení mezi jednotlivé třídy v národě, aby tím nebyla dotčena ani svoboda a hospodářská

samostatnost jednotlivcova, ani nebyla rušena řádná soutěž, nezbytná to podmínka pokroku hospodářského života; jinými slovy, jaká má býti součinnost všech výrobních činitelův a jak uzpůsobeno rozdělení statků v národě, aby cíle národního hospodářství, blahobytu národa, bylo nejen dosaženo, nýbrž aby blahobyt ten mu byl také zachován.

Na všechny tyto otázky dostává se uspokojivé odpovědi v systému solidárním, či sociálním systému práce. Výkladem jeho jména podán spolu výklad systému, a proto nejprve o tomto.

§ 26. Proč jmenujeme system solidární sociálním systemem práce?

1. Člověk, jsa středem a pánem hmotného světa, uvádí jej rozumem a hmotnou prací stále u větší míře ve své poddanství. Poněvadž pracující člověk jest hlavní příčinou národního blahobytu, náleží mu přirozeně nejen při výrobě, nýbrž i při rozdělování statků jeho prací nabytých první místo. Za nadvlády národohospodářského individualismu byl neprávem z tohoto přirozeně mu náležejícího místa vytlačen, a marně namáhá se socialismus pracující třídě zase k němu dopomoci a účinně jí ho uhájiti. Středem individualismu jest kapitál, k jehož vytvoření, bez ohledu na pracujícího, při kapitalistické výrobě celý hospodářský process se odnáší. Osobní práce dělníkova jest tu degradována na pouhé zboží, které jako stroj a jiné výrobní prostředky má sloužiti neosobnímu kapitálu. Kapitál, neznaje jiného zákona než nabývati, a nemaje jiného principu leč samolásku a sobectví svého vlastníka, způsobuje, že dělník jest prostředkem, jehož kapitalista libovolně za smluvenou mzdu k práci používá. A proto zcela případně praví A. Wagner, že sociální otázka jest výrazem odporu, který si dnes člověk uvědomil a který trvá mezi hospodářským vývojem a ideálem svobody a rovnosti.

Nelze upříti, že individualistický system valně přispěl k rozvoji výroby, avšak stejně jest pravdou, že je neschopen trvale rozdělit vyrobené statky mezi ty, kdož k jejich výrobě přičinili, tak aby to sloužilo hmotnému blahobytu všech. Snad lze za vlády tohoto systemu i jednotlivému dělníku dosíci spravedlivé mzdy své práce, nikoli však všemu pracovníctvu celého národa, jehož nároků na plný výnos práce nikdo nesmí popírati.

Toto uvolnění pospolnosti všech, způsobené nadvládou kapitálu v národním hospodářství, toto zneužívání moci kapitálu sice

system pracovní odmítá, nikterak však tím netvrdí, že by kolektivismus byl zárukou blahobytu dělnictva. Aniž si toho jest vědom, pracuje totiž s ideami, jež vznikly na půdě jemu cizího názoru světového. Klade s námi sice důraz na to, že práce a vlastnictví určeny jsou pro celou společnost, vede boj proti kapitalistickému principu neomezeně vzrůstajícího výtěžku jednotlivců, poukazuje také správně na to, že krytí potřeb veškerenstva jest cílem národohospodářského procesu, krásně mluví o solidaritě a bratrství atd., avšak svým bezmezným přeháněním jeví se nezřídka lidem uvážlivým, jako pouhá komedie, k níž mu nechutnou hudbu opatřuje gramofon materialistického názoru světového.

Místo, aby se snažil navrátiti zase soukromé vlastnictví původnímu jeho určení a vytkl mu meze, stanovené obecným blahem, místo péče o znovuuplatnění sociálního charakteru práce, jenž za vlády sobeckého kapitalismu upadl v zapomenutí, snaží se o to, aby práce i vlastnictví společností byly konfiskovány. Maje pečovat o očistu a upevnění společenského řádu, aby dosti činil přirozenosti lidské a dějinnému vývoji, nutí soudruhy do jediného, vše pohlcujícího hospodářského společenství, do velikého zaopatřovacího ústavu hospodářsky nesamostatných a nesvobodných.

Nelze říci, že by socialistický řád byl absolutně nemožný, jisto však jest, že na dlouho by se neudržel a to nejen z důvodů, které jsme již svrchu uvedli, nýbrž hlavně proto, že by ústřední správa kommunistické společnosti, rozdělejíc statky či výtěžek práce mezi pracovníky, pro jakostný rozdíl práce nemohla býti ani k práci, ani k pracujícím spravedlivou, a nespravedlnosti na dlouho nikdo nesnáší, neboť ani v soudruhovi člověk zcela nezanikne. A nespravedlivou by kommunistická společnost býti musila, neměl-li by zase v krátkosti nastati rozdíl majetku a tříd, a tím společnost ta vzíti za své. Řekli jsme již, že nemá-li se komunismus vzdáti svého základu, totiž rovnosti všech, nemůže k přirozené různosti nadání, dovednosti, píce atd. míti spravedlivý zřetel, neboť tím by rovnost pominula. Naproti tomu uznává sociální system práce soukromé vlastnictví, nikoli však bez povinností.

Vlastnictví jest moc, a to

a) moc odůvodněná, poněvadž je pro své povinnosti právem, a tudíž vázáno mravním a právním řádem. Brutální, panovačné stanovisko mnohých vlastníků neplyne z vlastnictví jako takového, nýbrž z jeho zneužívání.

b) Vlastnictví není, jak hlásá individualismus, nejvyšším a

absolutním právem, poněvadž v krajní nouzi jest přirozené právo na existenci mnohem mocnější nežli jus quaesitum vlastníka statků, jichž tento k zachování existence nezbytně nepotřebuje.

c) Vlastnictví není sobě účelem, nýbrž prostředkem k dosažení řádného zaopatření pospolitě žijícího lidstva, a proto se musí krytí jeho potřeb podříditi.

To jest jediné sociálně správný názor o soukromém vlastnictví, třeba toho oba solidarismu, protichůdné hospodářské systémy uznati nechťely, a aby názor ten stal se všeobecným, jest snahou našeho sociálního systému práce.

Proto vede nás cestou reformy mimo dosavadní kapitalistický system, dokonce však ne ke kolektivismu. Neboť skýtá-li v mezích národohospodářské organisace obecně hospodářským zřízením více místa, než se v individualismu dělo, odmítá přece co nejrozhodněji socialistický požadavek, aby nynější jedinečná hospodářství, sloučená v hospodářství národní, nahrazena byla hospodářstvím kolektivním, i kdyby se toto mělo omezovati jen na pospolitost výrobních prostředkův.

Působení jedinečného a obecného hospodářství dostává se zde bližšího vymezení zásadami vědy společenské, které vyšší pospolité život ve státě ovládají dle dějinných potřeb společenského života.

A s tímto názorem srovnávají se všichni uvážliví národohospodáři, byť mu vždy nedali tak určitého výrazu a jména.

2. Význam, který v našem systemu přikládáme práci a pro který jej jmenujeme systemem práce, nenáleží jen pracující ruce, tříďe dělnické, nýbrž pracujícímu vůbec, ať koná práci tělesnou nebo duševní. A poněvadž se solidarismus snaží vůbec dopomoci práci k jejímu významu, a pracovníctvu jak ve výrobě tak při rozdělování statků zase k takovému postavení, jaké mu pro vykonanou práci a její význam náleží, a jehož za nadvlády individualismu pozbyl, odtud jméno jeho system práce.

System náš odmítá nejen merkantilní a fysiokratickou, nýbrž i socialistickou jednostrannost, uznává zemědělství, obchod a průmysl, práci tělesnou právě tak jako duševní za stejně oprávněného činitele života výrobního. Nepodceňuje sice významu přírodních sil výrobních, nevidí v práci jediného výrobního činitele a měřítko hodnot, než proto přece jest mu záměrná osobní činnost, byť ne jedinou, přece nejvyšší a nejdůležitější příčinou blahobytu.

3. Jmenujeme však solidarismus také systemem sociálním, pojímající význam slova toho co nejširěji. Proti atomistickému roz-

štěpení společnosti klade solidarismus všude pospolitost a proti individualistickému požadavku svobody povinnost k pospolitosti. Zastává se co nejdůtklivěji pospolnosti lidstva, ovládané spravedlností a láskou, snaží se v životě hospodářském uplatnit princip solidarity v jeho nejplnějším významu. Zejména snaží se razit cestu těm solidárním povinnostem, jež plynou z mravně-organické jednoty společnosti státní a jejího národního hospodářství, které plynou z účelu státu a z cíle národního hospodářství pro jednotlivé příslušníky státu i jejich svazy, pro celek občanstva i státní správu.

Myšlenka solidární razí si ve vědě národohospodářské cestu zvolna sice, ale jistě. Proti donucovacímu a přímo násilnému systému merkantilnímu byl system přirozené svobody, fysiokratismus, skutečným pokrokem. Brzy však se ukázalo, že i ta, jak individualisté klassické školy říkali, přirozenými zákony upravená hra zájmův a snah jednotlivcových není lidstvu na prospěch. Předpovídaný jimi blahobyt největšího počtu občanstva se nedostavil, ba naopak čím dále tím větší část lidstva spíše se od prorokovaného štěstí vzdalovala.

Teprve až se stane jedinec bytostí druhovou a pozná své síly a zorganizuje tyto v síly společenské, potom teprve bude emancipace lidstva z nadvlády kapitálu dokonána — tak zase hlásá socialismus. Býti však bytostí druhovou a nebýti spolu individuem, člověku nelze.

A proto solidarismus, stojí na půdě pospolnosti, snaží se všeobecněji pojati myšlenku solidarity všech, než děje se to v socialismu. Nespokojuje se toliko sociálním posílením individuálních snah ledažakými materialistickými ideami, rozšířenou a organisovanou osobní charitou a jinými toho druhu zřízeními; vše to pokud je zdrávo, zásadně přípustno a odůvodněno, zahrnuto jest ovšem také v našem systému solidárním.

Při všem tom však, jak stále nutno opakovati — neboť system solidární není sociálním ve smyslu sociální demokracie — trvání jedinečného soukromého i veřejného hospodářství a svoboda jedinečných počínů jest nedotčena, a jako podstatná součást soukromého i veřejného blahobytu právně chráněna, není-li jí ovšem vyšším povinností, zejména právům společnosti, vedle zásady o kollisi povinností ustoupiti.

§ 27. Společenská myšlenka v sociálním systému práce.*)

Jsa členem společnosti, jest člověk povinen přihlížeti k právům a blahu svého bližního, podříditi své soukromé zájmy společnosti, v níž žije a v níž se doplňuje, pokud toho její účel žádá. Jest pak především členem v š e l i d s k é s p o l e č n o s t i, která je mravním rámcem všech společenských poměrův.**)

Tato všelidská společnost, jsouc původcem rovnosti lidí, nevylučuje ovšem všeho rozdílu mezi nimi, neodstraňuje nadřaděnosti a podřaděnosti, což by odporovalo lidské přirozenosti, jež přes metafysickou rovnost všech v konkrétních jedincích jest různě zosobněna. Všelidská solidarita vidí po přikázání křesťanském ve všech lidech bratry. Nezná však jejich fysické rovnosti, která by odporovala přirozenosti lidských společností, které po svém organickém útvaru se skládají z hlavy a údů, a byla by neslučitelná s dělbou práce, jak technickou, tak i dle různých povolání, která přirozeně žádá nadřaděnost a podřaděnost, vedení a provádění práce. Nerovnost ta však nesmí býti zaměňována s panstvím člověka nad člověkem. Různost postavení a činnosti, nadřaděnost a podřaděnost neruší jednoty přirozenosti a životních účelů lidských.

Na základě všeobecné lidské solidarity spočívá různost důstojenství stavův a tříd, aniž se tím lidská rovnost a rovnoprávnost ruší. Stejně jsou lidmi král jako poddaný, zaměstnavatel jako dělník, chudák jako boháč, všecky co nejúžeji vízí mravní svazky spravedlnosti a lásky.

Tyto mravní svazky skutečné humanity nesmějí se omezovati jen na vlastní národ, nýbrž objímají veškerenstvo lidstva, národnostní chauvinismus musí ustoupiti příkazu v pravdě humaní solidarity, jež platí všem národům.

Jinou společností jest r o d i n a. Solidární system žádá, aby svazky rodinné, kapitalismem uvolněné, které snaží se zástupci komunistického socialismu dokonce rozpoutati, zase byly utuženy, aby rodičové dětem a děti rodičům zase byli tím, čím si po přirozeném řádu na vzájem býti mají. Národohospodářským faktorům sice reforma toho druhu nepřisluší, avšak národohospodářská organisace

*) *J. Pesch* l. c. II. str. 200; *V. Cathrein* Moralphilosophie I. 292, II. 448 násl. (1898).

**) *Cicero* dí: *Universus hic mundus una civitas est communis deorum atque hominum existimanda.*

nesmí se jí stavěti v cestu, a nesmí sama svými zřízeními na zhoubě rodiny pracovati.

Proto právem žádá moderní sociální politika všude, aby matka a otec zase byli rodině vráceni, žádá za ochranu nedělního a svátečního klidu, omezení pracovní doby, za takovou mzdu dělnictvu, aby otec skutečně byl živitelem rodiny a tato mu náležela atd. Ve větší zajisté míře náleží otec rodině, jestliže se těší hospodářské samostatnosti, která jest jednou z největších předností středních a vyšších tříd před třídou mzdového dělnictva.

Zachování a posílení středního stavu jest v tom ohledu nejen otázkou hospodářskou, nýbrž i problemem velikého mravního a sociálního významu. A proto i v zemi „přirozené svobody“ nerozpakoval se Le Play dožadovati se státní pomoci a prostředkování za účelem úpravy práce žen a dětí, jsa přesvědčen, že rodina, základ státu, jest prvním stavitelem pěti pilířů života společenského: zbožnosti, poslušnosti, úcty k autoritě, obětavosti a smyslu pro spolitost.

Sociální system práce přidružuje se státu a státního řádu. Národní hospodářství jest mu mravní jednotou a společenstvím práce, sloužícím účelu státní společnosti. Žádá však stát lidový na místo státu třídního, ať si jest pak formy jakékoli, monarchií nebo republikou, který neslouží jednostranně zájmům vládnoucích tříd, nýbrž vidí v uskutečňování spravedlnosti a veřejného blahobytu k dobru celého národa svůj povinný úkol. Žádá stát, který se chrání byrokratického poručnickování a reglementování života národohospodářského a zasahuje jen tehdy, když soukromý počin nestačí, zkrátka stát, jehož hospodářské právo srovnává se s cílem národohospodářským, jsouc spolu dosti pružné, aby se změnám proměnlivých poměrů hospodářských přizpůsobilo. Náš system žádá si státu, který by pečoval o takový vlastnický řád, vedle něhož by soukromé vlastnictví a právo dědické nebylo na újmu spořádanému zaopatření celého národa, stát, který by skýtal možnost postupu na třídním žebříku rozšířením všeobecného i odborného vzdělání. Stav dělný neobejde se v tomto státu bez tvůrčí síly stavu učitelského a ochrany stavu vojenského, rolník a dělník neobejde se bez průmyslníka a naopak. Vše jest zde prostředkem a spolu účelem, prostředkem pro státní celek a účelem pro sebe. Stát jest tím dokonalejší, jak již Schelling znamenal, čím více jsou si občané této vzájemné odvislosti vědomi. A proto jest zvláštním úkolem práva a státního umění, tuto vzájemnost chrániti, a tam, kde stav aneb třída některá, sledující

egoistické své zájmy, chce se jí vymknouti, jest povinností státu, zase je k celkové harmonii přivést.

Konečně jest člověk členem stavu a třídy, korporativního řádu, jenž zakládá se na zvrstvení obyvatel státu dle jejich stavovských zájmův a hospodářských funkcí. Účelem sjednocení a solidární organizace těch, kdo témuž stavu a povolání náležejí, jest účinné hájení zájmů stavovských proti státu a pospolitosti a úprava, respektive posílení nedostatečných jedinečných sil. Že této asociace může býti zneužito a že nezřídka stát býval nucen obecného blaha proti tomuto zneužití hájiti, jest nesporno.

Pospolitost výrobcův, a nikoli pospolitost výrobních prostředků jest heslo našeho systému. Jen to může býti základem správného poměru mezi spotřebou a výrobou, jen tím lze přemoci anarchii výroby, upravit ceny výrobkův, aby spravedlivým nárokům výrobcův i spotřebitelův dosti činily. Že jest taková úprava o sobě možnou, o tom není dnes pochybnosti.

Zvláštního významu jest myšlenka solidární pro dnešní poměr pracovní. Nikoli kapitál a práci, nýbrž podnikatele a dělníka má pracovní smlouva pojiti. Člověk má se zde sdružit s člověkem; toť správný názor o pracovním poměru.

Kapitál jest předmětem anebo prostředkem ve výrobním procesu, člověk jest jeho cílem; vedle konsumentů jsou to všechny ve výrobě zúčastněné osoby, a v první řadě dělnictvo. Každé využitkování kapitálu na úkor dělníka jest nespravedlivým vykořisťováním síly dělníkovy, a snaha stupňovati zisk a současně bráti úrok a výtěžek z téhož kapitálu jest zadržováním mzdy po právu a spravedlnosti zasloužené. Jen přebytek toho, co právem spolupracovníkům náleží, jest ziskem kapitalistovým.

Sociální system vidí ve mzdě důležitou součást lidového důchodu a proto žádá i pro nevyučeného dělníka takovou mzdu, aby stačila míře životní člověka důstojné. Moderní dělník právem žádá, aby s jinými stavy stejně byl ceněn, a to nejen v hospodářském, nýbrž i občanském a společenském ohledu, tak jak mu jest tato právní rovnost formálně zákonem zaručena. V tom záleží plná emancipace, jak ji sociální system pro tak zv. čtvrtý stav žádá.

Dělnictvo nedá si dnes líbiti jednostranné diktování pracovních podmínek zaměstnavatelem, a znajíc svůj význam chce, aby dle něho bylo ceněno. Když byl uznán dělník v oboru politickém za rovnoprávného občana, chce přirozeně míti také účast na právech a dobrodinech, jichž se jiným stavům pouze na základě jejich

občanské kvality dostává, chce zejména míti účast na zákonodárství, které dotýká se jeho vlastního stavu. Jeho cit pro čest nedovoluje mu, aby na dále toho snášel, býti pokládán za společensky méně cenného, a jeho stav aby ostatními stavy byl ceněn jen jako jejich přívěsek a předmět jejich péče. Že právě v této příčině se nezřídka setkáváme s přehnanou citlivostí dělnictva, a že činí se také přehnané požadavky, dokazuje denní zkušenost, a to na vlastní škodu dělnictva.

Přítel lidu nebude ani zaměstnavateli ani dělníkovi ve všem lichotiti, a připomene jim nejen jejich práv, nýbrž i jejich povinností, jichž dbáti mají k sobě na vzájem a ke společnosti. Tam, kde spojuje se člověk s člověkem k dosažení nějakého účelu, nemůže a nesmí chyběti ryze lidský, společenský a solidární, zkrátka mravní moment vzájemné povinnosti, vzájemného práva, spravedlivé účasti na statku, který jest účelem tohoto spojení.

Zásada solidarity osvětluje jasně poměr mezi zaměstnavatelem a dělníkem, materialismem a egoismem v nepřátelství zvrácený. V její záři poznáváme nejprve v celém významu veškerou práci ve státu, odnášející se k povznesení kultury a opatření statků, jako sociálními povinnostmi ovládanou součinnost všech za účelem obecného blaha. Solidární princip snaží se dále všem třídám a skupinám zajistiti ovoce jejich práce, a vedle míry jejich zásluh a postavení poskytnouti jim případnou účast na pokrocích kultury a na vzrůstajícím blahobytu národa.

Ve snahách povznéstí slabé vidíme veliký, ba největší a nejušlechtilejší zákon lidstva, a činná účast na jeho uskutečnění měla by naplňovati každého pýchou, jak pravil r. 1906 v pruské sněmovně Bethmann-Hollweg. V slovech těch jest sice jistá koncesse demokratickému charakteru našich dob, než slovo demokracie má rozmanitý význam a demokracie různé formy; to, oč zde běží, jest, jak dí případně Naumann, učiniti z poddaného průmyslu — občana průmyslu, jemuž při stanovení mzdy a jiných pracovních podmínek také rozhodné slovo náleží.

Hodnota společenské myšlenky pro národohospodářskou organisaci jest ještě patrnější, vytkneme-li ostře nejdůležitější rozdíly mezi sociálně organickými, individualistickými a kolektivistickými organisacemi. Charakteristickými přednostmi organisace po smyslu sociálního systému práce jsou svoboda pořádku, omezení libovůle, spojení sil a vyrovnání zájmův.

§ 28. Svoboda pořádku, omezení libovůle, spojení sil a vyrovnání zájmův.*)

Organisace individualistického národního hospodářství zakládá se podstatně na svobodě hospodářské činnosti, na svobodě smluvní a na vlastní zodpovědnosti za svůj hospodářský výsledek zúčastněných v něm jedinečných hospodářství.

Organisace, za kterou se přimlouvá socialismus, chce místo svobodného, soukromého hospodářství hospodářství společenské, místo zodpovědnosti jednotlivcovy za jeho hospodářskou existenci a zdar zodpovědnost pospolitou, tedy aby jistým způsobem péči o jednotlivce převzala bezprostředně společnost.

Sociální system práce se nerozchází s řádem soukromo-hospodářským, neruší hospodářské samostatnosti, konkurrence a zodpovědnosti, nechce také bezprostřední zodpovědnosti pospolitosti za blaho jednotlivých členů společnosti. Omezuje však hospodářskou svobodu a soutěž požadavky spravedlnosti a obecného blaha, upravuje a doplňuje ji organisací stavovskou a zásadou vzájemné pomoci. Nejen státní moc, nýbrž i občanstvo a jeho různá združení jsou zodpovědnými za veřejné blaho celku. Tím nevylučujeme samolásky ze života hospodářského, aniž činíme jedinou pohnutkou hospodářského života lásku a blahovůli, neboť pak by nebyl solidarismus systemem, který by skutečnému životu dostačoval, nýbrž pouhou fantasií. Jen o úpravu a pořádek samolásky běží, a nikoli o její vyluku, aby zároveň jedinci i společnosti sloužila.

A podobně jest tomu i se svobodou. Nemá-li klesnouti hospodářská svoboda na pouhý nástroj brutální sobětnosti, potřebuje vůdce, a tím jest spravedlnost, která jest její měrou a chrání jako princip autority, aby svoboda nebyla pouhou parodií a nezapomínala hledisk sociálních. Nikoli svoboda, nýbrž pořádek jest základem společnosti. Jsa požadavkem rozumu žádá pořádek obět svobody, ovšem jen tam, kde vyšší zájmy spravedlnosti a obecného blaha vykazují libovůli určité meze. Na praktické opatrnosti jest pak, v jednotlivých případech stanoviti správnou míru svobody.

Také volná soutěž potřebuje jistého omezení, nemá-li sama sebe zničiti a má-li býti skutečně zdravým měřením sil, blahu společnosti nezbytným, má-li býti pobídkou všech k intenzivní práci.

*) *J. Pesch* l. c. II. 213; *Eug. Philippovich*, Individuelle Verantwortlichkeit u. gegenseitige Hilfe im Wirtschaftsleben (Rektorsrede, Wien 1905).

Tohoto omezení dosud nedoznala, a proto jest stále jen podporou silnějších, avšak také bezohlednějších živlů, brutálním vítězstvím velkozávodu nad malozávodem, proto právem se jí vytýká, že není zárukou zdravého tvoření cen a rozdělení statků, a že tedy nezbytně má potřebu opravy a doplnění. Tato náprava soutěže záleží v účelném omezení soukromo-hospodářské libovůle, neboť jen to povede ke sjednocení sil a uchrání střední stav, aby „palicí láce“ předstihující se soutěže, nabízením lacinějšího zboží, nebyl ubit. Existence středního stavu má pro společnost zajisté větší význam než dočasně lacinější zboží. Jednoho jest však ještě třeba, má-li pořádek výroby a rozdělení statků býti zachováno, jest to vyrovnání odporujících si zájmů. Omezení libovůle, při čemž nemá býti dotčena svoboda, samostatnost a soutěž, spojení lidstva v jednotu sil k pořádku ve výrobě a rozdělení statků, vše to ještě nestačí, aby obsah myšlenky solidární byl vyčerpán, k tomu jest třeba ještě třetího praktického důsledku pospolitostné ideje, totiž vyrovnání odporujících si zájmů. Že se potkáváme ve státu vždy s protívou zájmů, jest vysvětlitelno. Kdyby však jednotlivé skupiny a stavy jednostranně, beze všeho ohledu na ostatní státní příslušníky a celek, snažily se jen o svůj prospěch, nebylo by pokojné a zdárné soužití možno. Naopak zase jest také pravda, že nelze od žádné skupiny žádati, aby se snad pravidelně a beze vší náhrady vzdávala svých zájmů. Je tedy nutným vyrovnání zájmů, v němž se každému přiznává to, nač má ve společenském soužití nárok. Zásadní odůvodnění tohoto požadavku neskýtá ovšem tolik těžkostí, jako jeho praktické provedení.

System solidarity všech žádá vedle zodpovědnosti každého jednotlivce i zodpovědnost společenskou. Vedle individuální nauky národohospodářské stačilo, odpovídalo-li jedinečné hospodářství za svůj zdar, a tím měl býti zároveň blahobyť národní zabezpečen. Národní hospodářství je po tomto výlučně materiálním pojmu aggrégátem jedinečných hospodářství, bohatství národa jest součtem bohatství všech jeho jedinečných hospodářství. Zodpovědnost státní moci omezuje se na hájení principu, nevměšovati se ve výrobní a obchodní život národa. Po našem pojmu o národním hospodářství jest toto státním účelem ovládanou sociálně-právní jednotou, která má ve hmotné stránce národního blahobytu svůj cíl. A z toho plyne, že nelze zde očekávati všechnu spásu od svobodné a bezohledné vlády soukromého zájmu. Kdo jest však podmětem té sociální zodpovědnosti?

V prvé řadě a přímo za veřejný blahobyť odpovídá moc státní.

Neodpovídá ovšem za blaho každého jednotlivého občana, pokud jest toto přirozeně výsledkem jeho činnosti. Ve všeobecných národohospodářských a sociálních poměrech však, pokud nestačí společenské síly, jest nutno, aby příslušníkům státu veřejnoprávními zřízeními, pomocí právní ochrany a péče o blahobyť bylo umožněno, blaho své uskutečňovati. V tom záleží společenská zodpovědnost moci státní za blahobyť celé společnosti.

Avšak také občané jsou spoluzodpovědní za veřejné blaho celku. Tato zodpovědnost se však v praxi nevyčerpává pouhým placením daní a úhradou státních potřeb dle výkonnosti jednotlivcovy, nýbrž i obětováním vlastního zájmu tam, kde ohled na cizí zájmy, všeobecná harmonie veřejného blahobytu, vyrovnání protivných zájmů činí nezbytným, aby se od soukromých, ať jedinečných nebo stavovských zájmův ustoupilo.

§ 29. O vztahu sociálního systému práce k náboženství a ke ctnostem spravedlnosti a lásky. *)

1. Správný životní a světový názor jest základní podmínkou a východištěm správné lidské činnosti vůbec, a proto i správné činnosti hospodářské, jak to vyjádřil již Cicero větou: „Vytkla-li filosofie náležitě cíl života lidského, vše stanovila, neboť tím nalezena cesta života.“

Ke zdárnému a pokojnému soužití občanstva nestačí jen právní řád a vnější donucení. Je k tomu ještě podstatně potřebí vnitřního, nábožensko-mravním vzděláním lidstvu prostředkovaného a uchovávaného živlu, dobré vůle, vědomí povinnosti, oněch sociálních ctností, jež sobětnost přemáhají a jedince k obětem uschopňují. Dvou extrémních názorů jest se nám však v příčině poměru náboženství k národohospodářství vystříci. Jako by bylo nesprávné, aby náboženství a církev přímo správu života hospodářského vedly, tak jest i chybou upíratí církvi právo, aby plníc své vznešené poslání, neuplatňovala mravního zákona v celém lidském životě, tedy i v životě hospodářském. V tomto smyslu není žádné rozluky mezi společností a církví. „Hospodářská osobnost“, dí Schäffle, „hyne, odvrátí-li se od mravního a náboženského zákona, ale i stát a společnost se

*) *Fr. Walter*: Socialpolitik u. Moral 1899; *Hitze*: Arbeiterfrage (Staatslexikon der Görres-Gesellschaft 1904); *Ch. Antoine*: Cours d'Économie sociale (1908) str. 120. násl.

neudrží bez pozeňnaného vlivu náboženských mocností na činnost hospodářskou“.

2. Abychom praktický a veliký význam mravně-náboženského vzdělání národa a mravního vedení se strany církve jasněji poznali, jest se nám dotknouti bohoslovecké nauky o sociálních ctnostech spravedlnosti a lásky.*)

Ctnosti ty jsou mnohem více než jen subjektivními, psychologickými pohnutkami. Jsou to mravní zásady, dle nichž se upravuje společenský život, jsou svatou povinností poddaných i těch, jimž moc státní jest svěřena.

a) Spravedlnost je ctnost, která nakloňuje naši vůli k tomu, abychom každému dávali to, co mu právem náleží. Ne každému totéž, nýbrž každému, což jeho jest, „suum cuique“. Vztahuje se jen na předměty, jichž druhý jako svých právem může od ostatních požadovati. Vztahy, v nichž ten či onen k ostatním ve společnosti se nalézají, jsou trojího druhu. Jest to vztah jednotlivých údů k celku společnosti (vztah podřadnosti), vztah celku k jednotlivým údům (stav nadřadnosti) a vzájemný vztah jednotlivých údů mezi sebou (vztah souřadnosti). Dle tohoto trojího vztahu rozeznáváme také tři druhy spravedlnosti, zákonnou (*justitia legalis*), podílnou (*justitia distributiva*) a směnnou (*justitia commutativa*). Spravedlnost z á k o n n á záleží v tom, že každý úd společnosti ve svém společenském postavení pro společnost činí to, čím k dobru obecnému jest povinen a čeho společnost po právu od něho žádati může. Slove zákonnou proto, že jest věcí zákona, aby v jednotlivostech předmět její stanovil. Tato spravedlnost jest pojítkem společnosti, neboť na jejím základě vystupuje státní autorita na prospěch veřejného blahobytu.

Spravedlnost p o d í l n á řídí vztahy členů společnosti k celku, uzpůsobujíc a pořádajíc je dle požadavků blaha obecného. Podílnou spravedlností jest se řídit občanům, když poslušni představených přinášejí v zájmu blaha obecného každou nutnou obět, jí jest se řídit i moci vládní, když v zájmu blaha celkového ukládá občanstvu povinnosti a břemena, nebo udílí podpory. Normou jest jí zásada: čím větší potřeba, tím větší podpora, a čím větší jmění, tím větší břemena. Proto se říká, že spravedlnost podílná rozdílí výhody a břemena dle poměru geometrického, čili že směřuje k rovnosti dvojího poměru. Rozdělení bohatství ve smyslu národohospodářském

*) *S. Thomae Commentar. in Aristot. Polit. I. 2. lect. 4; contra Gentes I. 3. c. 30.*

ji nepřisluší, neboť to není funkcí státu. Hledíc k obecnému blahu, nemůže mu však býti lhostejno, jakým způsobem se ve státu toto rozdělení děje. Moc státní jedná tedy zcela ve smyslu zákonné spravedlnosti, jestliže pečuje a chrání v procesu statky rozdělujícím také provádění směnné spravedlnosti.

Spravedlnost směnná nakloňuje nás, abychom dle principu ekvivalence každému členu společnosti dávali to, co mu právem náleží. Tento druh spravedlnosti zasluhuje názvu spravedlnosti v nejpřesnějším smyslu, neboť zde jsou cíl a podmět spravedlnosti dvě zcela různé osoby, kdežto při obou dříve vzpomenutých druzích spravedlnosti tomu tak není, poněvadž ten, kdo jest něčím společnosti povinen, jest spolu součástí této společnosti. Spravedlnost směnná vyžaduje, aby mezi povinnostmi s jedné strany a požadavkem se strany druhé byla arithmetická rovnost, kdežto zákonná a podílná spravedlnost snaží se o rovnost pouze relativní.

Všechny tři druhy spravedlnosti jsou za jedno v tom, že neodnášejí se k jednajícimu, nýbrž k jiným, skýtajíce jim, nač mají nárok, a že hledí dosíci rovnosti mezi povinným a vykonaným. Nejdokonaleji však jsou podmínky ty splněny při spravedlnosti směnné, jejímž předmětem jest striktní právní nárok. Poněvadž zejména při směnách jest spravedlnost tato velikého významu, odvozeno odtud také jméno její. Blíže bude ještě o tomto trojím druhu spravedlnosti pojednáno ve stati jednající o účelu státu.

Často potkáváme se v národohospodářství s poměrně mladým výrazem „sociální spravedlnosti“. Užívajíce ho myslíme při tom, jako při slově sociální morálka, na tu spravedlnost, která ve společnosti má vládnouti, což není metaforicky leč jen sociálním pořádkem, že skutečný sociální stav souhlasí s ideálním právním stavem. Ve vlastním smyslu má však sociální spravedlnost za předmět právo na společenské blaho. Tento blahobyt lze pozorovati, jak vzniká a jak se ho skutečně užívá. Proto společenská spravedlnost obsahuje jak právo společnosti k nositelům autority, jednotlivým členům a různým třídám a stavům jejím, aby přičiňovali ke zřízení a udržení veřejného blahobytu, tak i právo každého občana, různých tříd a stavů míti účast na počtech tohoto sociálního dobra. Úkolem sociální spravedlnosti jest, oba tyto nároky upravovati, a tak lze rozlišovati mezi sociální spravedlností kontribuční a distribuční. Hledíc k oběma, mluvíme pak o sociální spravedlnosti vůbec, jež tedy žádá za plnění všech povinností a uskutečnění všech práv, jichž předmětem jest sociální blaho. Chová

pak v sobě zákonnou i podílnou spravedlnost zároveň, nikoli však spravedlnost směnnou, která jest individuální. Jen béřeme-li výraz „spravedlnost sociální“ ve smyslu nejširším, jako spravedlnost, která ve spořádané společnosti se uplatňuje, obsahuje pojem ten přirozeně všechny tři druhy spravedlnosti.

Z toho patrno, že jedinečná hospodářství, třídy a stavy nasmějí jednostranně, bez ohledu na stavy a třídy ostatní a celek společnosti, výlučně své zájmy sledovati, a že vyrovnání zájmů jest z největší části požadavkem sociální spravedlnosti.

b) Jsouce údy celku společenského, jsou lidé vzájemně na sebe odkázáni. Láska jest poutem, vížícím všechny ty, jež ve společenském soužití od sebe dělí zájmy hospodářské. Spravedlnost jest sice základem společnosti, než v pouhém základě nemůže ještě nikdo bydliti, nedostaví-li budovy ostatní sociální ctnosti. Spravedlnost jest individuální, láska však sociální moment společnosti, spravedlnost dělí společnost, láska ji spojuje. Láska není jen ozdobou, nýbrž podstatnou částí společenského života, poněvadž bez ní brzy by byl život ve společnosti nemožným. Ač obě společenské ctnosti, spravedlnost a láska, jsou různé, přece si neodporují, nýbrž doplňujíce a o sebe se opírajíce, jsou základem společenského života. Třeba spravedlnost bránila, aby si lidé navzájem neškodili, nenabádá jich přece k tomu, aby si vespolek pomáhali. Láska musí vyplňovati mezery, jež spravedlnost nedovede ve společnosti překlenouti, a ulehčovati plnění povinností, ukládaných spravedlností. *) Neobyčejný význam lásky pro veliké otázky přítomnosti jest každému, jehož zrak není zatemněn ideou absolutní vlády egoismu, patrný. Omezení svobody a přesily hospodářské na prospěch a ochranu slabých, jak žádá toho dnešní sociální reforma, lze dosíci jen za vlády lásky ve společenském a hospodářském životě. Těmito slabými jsou nejen příslušníci proletariátu, nýbrž i přemnozí příslušníci stavu středního, jimž jen láskou příslušníků stavů vyšších může býti pomoheno. Jsou to všichni ti, kteří denní práci vydělávají chléb vezdejší, jejichž životní podmínky podrobeny jsou neustálým změnám hospodářských poměrů, pro něž je nemoc, stáří, nezaměstnanost a p. ohrožením života. Těm bez lásky neponechala revoluce jiné zbraně leč jen nenávisť a vzpouru proti nespravedlnostem a nerovnostem života. V solidárním systému se jim však nabízí ochrana a pomoc sociálně-politického zákonodárství,

*) *Hitze*: Kapital u. Arbeit.

solidarita týkající se povolání, souručenství státní i všelidské, spravedlnost a láska spoluobčanův.

Jest potěšitelným zjevem, že jsou lidé, a jest jich Bohu díky dosti, kteří proniknutí duchem sociálním a láskou k bližnímu vstupují se ve spolky, aby pomocně zasáhli tam, kde v oboru obecného blahobytu státní činnost nedostačuje, aneb nezasahuje z důvodu svobodné sociální činnosti.

Ač značná jest tato charitativní činnost o ty, jimž nedostává se prostředkův a sil, aby sami o sebe se starali, přece jest nedostatečnou, jsouc nezřídka ještě zadržována těmi, jimž jest ochotna tuto lásku prokazovati.

Jsou bohužel i tací, a to i ti, jimž lásky bližních nejvíce třeba, že stržení proudem časových hesel ji odmítají, volajíce s předákem svým Proudhonem: „Práce nemá nic společného s láskou, práce žádá jen spravedlnosti . . .“, a přec jsou to tiž lidé, kteří nepřestávají volati po reformě. Ale jak bude možno reformu uskutečniti, nevrátí-li se lidstvo k lásce, kterou je svým slabším členům povinno? Ideál, říkají, nespílitelný ideál; ovšem že je to ideál, a to křesťanský, dle něhož není obnovy sociálního života leč jen v obnově života ve víře a křesťanské lásce. A že je splnitelný, tomu nasvědčují velikolepé instituce křesťansko-sociální.

Nauku solidární lze shrnouti krátce v tyto body: S cíle vědomou a energickou svépomocí spojuje se v systému solidárním svobodná pomoc všech členů společenského celku, zejména pomoc státní. Žádá za pomoc a doplnění hospodářské slabosti jedněch a za úpravu síly druhých, aby jí sobecky nemohlo býti zneužito a tak střední stav, pojitko všech, byl udržen a spravedlivé vyrovnání zájmů zabezpečeno. Jako odmítá system náš socialistickou pospolitost výrobních prostředků, tak zase naopak žádá za pospolitost výrobců, za stavovskou organizaci, přiměřenou moderní době, odmítaje se stejným důrazem potlačování svobody, jako svobodu nevázanou. Heslem jeho jest nejen, aby jednotlivec plnil povinnosti k celku, nýbrž aby také účasten byl společenských práv, a tak dbáno bylo spravedlnosti v každém směru a zavládl mír místo třídního boje, aby soutěž nebyla brutálním bojem, nýbrž zdravým, celé společnosti prospěšným měřením sil, v němž spravedlnost provází vše usmířující láska jako její doplnění a koruna.

Tyto zásady sociálního systému práce, odvozené z jeho vůdčí ideje o souručenství všech, jsou jen ideálem, ovšem ideálem křesťanským, jehož provedení dosud sice brání dnešní nedostatek ducha

a lásky křesťanské, jenž však proto není prakticky neproveditelnou utopií.

Kéž by system ten v praktickém životě došel čím dále tím většího upotřebení Bohu ke chvále a lidstvu ke spáse.

KAPITOLA VII.

POMĚR VĚDY NÁRODOHOSPODÁŘSKÉ K JINÝM VĚDÁM A JEJÍ ZÁKONY.

§ 30. Národohospodářství, národohospodářská politika, věda finanční a jejich poměr k vědám státním.

1. Národohospodářství jest součástí věd, zvaných politickou ekonomikou, jichž úkolem jest poznání a soustavný výklad národního hospodářství, a tyto zase tvoří část všeobecné sociologie čili věd společenských, které zabývají se vysvětlením vzniku a vývoje nynějšího stavu společnosti a civilisace lidské. Kdežto jinde až dosud se pojednává o politické ekonomii, již počítáme, bližší místo jí stanovíme, k vědám státním, jako o celku pro sebe uzavřeném, rozložena jest od dob Rauových v Německu a po té i u nás ve tři samostatné oddíly: národohospodářství v užším smyslu (theoretické národohospodářství), národohospodářskou politiku (praktické národohospodářství) a vědu finanční.

Všecky tyto obory vědění jednají o národním hospodářství, dle různých poznatkových cílů však nestejným způsobem. Pátrání po jednotě v mnohosti jevů hospodářského života má dvojí podobu.

a) Věda národohospodářská v užším smyslu čili národohospodářská theorie zabývá se především popisnou činností hospodářského processu a významu jeho živlů, badáním historickým a šetřením statistickým v tomto oboru. Dále zjišťuje, co v konkrétních hospodářských jevech a jejich vzájemných vztazích, následných a souřadných, jest druhového či typického, a snaží se tak cestou jednak spekulativní či deduktivní, jednak empirickou či induktivní dopracovati se určitých pravidelností a zákonností v oboru jevů hospodářských.

Právem se proto srovnává s anatomií a fysiologií v medicíně, které poučují nás o stavbě těla lidského a funkcích jednotlivých orgánů, jak tyto na sebe působí a jak všechny život umožňují.

Neplnila by tedy věda národohospodářská svého úkolu, kdyby

na př. ukázala jen, proč a jak činí podnikatel nátlak na dělnictvo, nýbrž jest jí dále pátrati, jak působí tento tlak na dělnictvo, jaké jsou následkem toho jeho zdravotní poměry, spotřební mohoucnost, a jak zase zmenšená spotřební mohoucnost dělnictva zpětně působí na celý průmysl a zemědělství atd. Dále jest jí zkoumati, jakým způsobem dělnictvo na tento tlak reaguje, jak hnutím dělnickým vzrůstá disciplína v jeho massách a jak to působí na zaměstnavatele a celé výrobní odvětví, jemuž dělnictvo náleží. Při tom však jest národohospodářskému badání toho dbáti, aby ukázalo, jak hospodářská činnost, její proudy a jevy spolu souvisejí a v poslední řadě k tomu směřují, aby účelně o uhrazení celé národní spotřeby pečovaly.

b) Jiný jest proti tomu úkol praktické či užité vědy národohospodářské (národohospodářské politiky). Zde běží o použití poznatků, cestou theoretickou nabytých, k praktickým účelům, a proto mluvíme o užité theorii. Zabývá se kritikou daných hospodářských poměrů, vytčením cíle, jak tyto poměry mají býti upraveny, a označením prostředků k dosažení tohoto cíle. Úkolem jejím jest tedy zodpovídati otázky, jaký způsob konání a úpravy poměrů v nej-různějších oborech života hospodářského bude za daných poměrů a v dané době co nejdokonaleji vyhovovati svému účelu. A poněvadž byl to vždy stát, který účelem svým k tomu jest povolán, aby také v úpravu hospodářských poměrů účinně zasahoval, jmenujeme tuto cíle toho si vědomou činnost jeho v oboru úpravy hospodářských poměrů politikou národohospodářskou.*)

Tuto činnost státu lze srovnati zase s pathologií, která nemoci zkoumá, snažíc se je léčiti. Národohospodářské politice jest přirozeně nutno opírat se o výsledky badání theoretického, znáti stav a vztahy hospodářských jevů, jak je toto podává, aby mohla vhodná praktická opatření učiniti.

Pozorujeme-li tuto činnost vlád různých států, hledíc k hospodářskému životu jejich národů v jisté době současně, shledáváme, že každá vláda upotřebuje celého systému opatření jak v zákonodárném, tak správním oboru, aby hospodářskou činnost poddaných svých povznesla, a že tato použitá opatření v různých státech mají značnou podobnost, ba jsou totožná.

Jest však také možno studovati národohospodářskou politiku

*) C. Horáček, Národohospodářská politika str. 4; Bedř. Kleinwächter Lehrbuch der Nationalökonomie (Leipzig 1902) str. 43. násl.; J. Conrad, Grundriß zum Studium der polit. Ökonomie, (Jena 1902) str. 4. násl.

jen v jisté zemi a době, a tu shledáváme, že zdánlivá spleť proměnlivých a nespojitých vládních opatření má za základ jistý system a vůdčí myšlenku, že se opatření ta sice změněným časovým a jiným poměrům přizpůsobovala, že však vždy měla na zřeteli, jak by mohla národní hospodářství povznést a podporovati.

Má-li národohospodářská theorie za úkol především bádati o podstatě výrobních faktorův a jejich součinnosti v různých živnostech, je-li jejím úkolem šetřiti, jak organizací práce účinek každého výrobního faktora stává se výrobnějším, jak vývojem směny dělba práce se utváří atd., jest na národohospodářské politice, podati dějiny vývoje různých živností, zejména však ukázati, jaké zákony vlády na jejich podporu vydávaly, a kriticky zkoumati, jaký vliv tyto zákony v různých zemích a za různých dob na národohospodářství měly.

Theorie národohospodářská vyšetřuje dále, jakých pomocných prostředků při dělbě práce a směně bývá použito, vysvětluje podstatu peněz, úvěru a těch zřízení, která je k vyšším hospodářským funkcím přivádějí, jako banky a výdělečné společnosti. V obor národohospodářské politiky naproti tomu spadá zákonodárství týkající se mincovnictví a bankovníctví, společností akciových a podobných.

2. Třetím odvětvím politické ekonomie jest věda finanční, obírající se hospodářskou činností státu, které má za účel nabývání hmotných prostředků, potřebných k provádění úkolů státních. Tato disciplína má za obor své činnosti jen jistou část národního hospodářství, a to jedinečné hospodářství státu, jež má největší vliv na celý hospodářský život. Vyšetřuje všelike jevy svého oboru a snaží se vysvětliti pravidelnosti jejich a vyvinouti všeobecná pravidla, jež mají býti vodítkem pro konkrétní úpravu hospodářství finančních v jednotlivých státech čili návodem pro jejich finanční politiku.

Ze vzájemné závislosti finančního hospodářství a stavu národního hospodářství plyne, že finanční věda může řešiti úkol svůj jen relativně, t. j. jen pro jisté stupně sociálního, národohospodářského a politického vývoje, tak zejména pro finanční hospodářství ve státech nynější vzdělanosti evropské. Finanční politika každého státu musí pak zjednotiti zásadám finanční vědy, za správné uznaným, platnost tou měrou a tím způsobem, jak to dopouští jeho zvláštní poměry, vzešlé z jeho dosavadního vývoje.

Každá pospolitost má jisté úkoly, jichž provedení vyžaduje

hmotných prostředků, a proto má každá své finanční hospodářství. Vědecké badání o nich, zejména však badání o finančním hospodářství nejvyšší pospolnosti státu, slove finanční vědou katexochen.

Cesta vědeckého badání v oboru financí jest táž, kterou se běře národohospodářská politika. Lze zkoumati finance u různých státův a srovnávati je; tu pak shledáváme nápadnou jejich podobnost, tytéž zdroje příjmů, táž zřízení pro dluhy atd. Zkoumáme-li historický vývoj finanční v jednotlivých státech, vidíme, že dějinami financí každého státu proniká snaha, jednak aby se dávky v celém území jednotně utvářily, jednak aby zdroje příjmů vždy byly vydatnější a dávky pokud lze aby se lišily, a tak staly se občanstvu snesitelnějšími atd. Dále má věda finanční šetřiti, jaký vliv mají na národní hospodářství jak dávky, tak i různá státní zřízení a p.

Novověký rozvoj samosprávných těles obrátil pozornost badatelův i na jejich finance, o nichž dosud celkem málo ve vědě finanční se uvažovalo, takže věda finanční jest dnes vědou o finančních hospodářstvích vůbec, nejen vědou o finančním hospodářství státu. Rozvíjející se otázka sociální vnesla také do finanční vědy tak zv. stanovisko sociálně-politické, které, aspoň ve svých krajnějších směrech, vrcholí v požadavku, aby stát zvláštní úpravou své finanční politiky (zejména daňové) vyrovnával nesrovnalosti, objevující se za vlády nynějších právních řádů v poměrech majetkových a důchodových. *)

3. Politická ekonomie, jsouc vědou empirickou, na přezvědu spočívající, jako jiné toho druhu vědy, jako na př. vědy přírodní, dějepis atd., má potřebi věd pomocných, jimiž jsou vedle práva, bohoslovecké morálky, ethnologie, geologie, geografie, kulturního dějepisu, filosofie a věd technických (tyto ovšem, jen pokud technika a její proměny platně účinkují na pospolitě svazky a skladbu národohospodářskou) všechny vědy státní, t. j. vědy o státě jednající, k nimž také politická ekonomie náleží a v nichž rozsahem svým první místo zaujímá. Ve všech slovnících věd státních zabírá látka věcí národohospodářských se týkající skoro tři čtvrtiny i více celého díla.

Vědy státní, jichž v nestejně míře národní hospodářství používá, dělíme na historické, dogmatické, filosofické a politické.

K prvním patří dějiny a statistika, a zejména tato jde ruku v ruce s vědou národohospodářskou, neboť tato jí vděčí za materiál, kterého si sama opatřiti nemůže. Statistika jest nejpopovolanějším kri-

*) *Ottův Slovník Naučný*, Finanční věda str. 246.

tikem národohospodářských zásad, poněvadž číselné výsledky mají objektivní charakter, nepřipouštějíce subjektivního mínění tam, kde samy mluví. Je tedy statistika, vykazuje-li s dostatek správného číselného materiálu, nepostrádatelnou pomocnou vědou národohospodářského badání.

Dle toho, které jevy společenského života jsou předmětem číselného šetření, obohacuje se více méně ta která část vědy národohospodářské, a rozeznáváme rozmanité druhy statistiky. Nejdůležitější jest statistika obyvatelstva a statistika hospodářské kultury, které jsou podstatně pomocnými vědami národního hospodářství, sociální politiky i vědy finanční.

Státní vědy dogmatické či vykládající jednají soustavně o účelu, podstatě a vlastnostech státu, jakož i o jeho právních vztazích buď v poměru k státům cizím, aneb co do poměru státní moci a příslušníků státu (právo státní), jakož i o prostředcích k dosažení státního účelu (sem patří věda správní, policejní a finanční). Spojitost těchto věd s národním hospodářstvím jest patrna. Kdežto dogmatické vědy státní pojednávají o určitém státu, zabývá se státní filosofie tím, co dle ideje státu býti má (všeobecné státní a mezinárodní právo). Politické státní vědy, uvažující o státu, jeho prostředcích a cílech se stanoviska účelnosti, jmenujeme také krátce politikou. Politika jedná tedy o nejvhodnějších prostředcích moci státní k dosažení státních účelův; užívá proto theoretických poznatků získaných ostatními státními vědami pro praxi.

Politika jest uměním, jež vede k uskutečnění státního účelu a jest v nejtěsnějším spojení s národohospodářskou politikou. Zabývá-li se vnitřními záležitostmi státu, sluje politikou vnitřní, obírá-li se poměry státu k jiným státům, zove se politikou zahraniční.

Dle předmětů, jimiž se vnitřní politika zabývá, lze ji dělit na politiku ústavní, zákonodárnou, finanční, hospodářskou (vůbec, aneb zvláštní, zemědělskou, živnostenskou, tržební, dopravní, sociální a chudinskou), kulturní (jedná o úkolech státu hledíc ke kultu a vyučování) a správní.

Jako jsou všechny tyto vědy pomocnými vědami politické ekonomie, skýtajíce jí po své stránce hojného světla, tak zase jest tato jejich pomocnou vědou, a všechny jsou ve vzájemné závislosti, tvoříce druhy státní vědu či politiku ve smyslu aristotelovském. Teprve od dob, kdy vědomosti o státě stále vzrůstaly, rozvětvila se povšechná státní věda v řadu svrchu uvedených státních věd speciálních.

Až do našich dob pokládána politická ekonomie za součást věd kamerálních, ba byla s nimi i stotožňována. Byl to soubor praktických vědomostí, nutných pro správu zeměpanské komory. Poněvadž její příjmy závisely na hospodářském blahobytu země, vyvinula se z tohoto zárodku věda národohospodářská, pak finanční, a konečně i správní. V pojem věd kamerálních spadala však i věda policejní a jiné, dnes všeobecné nauce státní náležející vědy (kromě vědy právní) a technické disciplíny či vědy živnostenské, nutné zejména úřednictvu na větších panstvích.

Dnes ovšem, mluvice o vědě národohospodářské, nemyslíme na technicko-ekonomické vedení jedinečného hospodářství státního, kterým zabývá se co do nabývání prostředků věda finanční, a na kolik jde o stanovení a provedení výdajů státních, věda správní, nýbrž na národní hospodářství ve smyslu svrchu uvedeném.

§ 31. Poměr vědy národohospodářské k mravouce.

Poukázali jsme již na důležitost vědění národohospodářského, jež plyne z velikého významu hmotných statků, jak pro osobní blaho jednotlivce, tak i blahobyt a politický význam celého národa. Než ani blahobyt jednotlivců, ani blahobyt celého národa nezávisí jen na množství hmotných zástav, neodhaduje se jen počtem tovarů a skladišť zboží; od těchto ke skutečnému blahobytu jest ještě cesta daleká. A byť otázka sociální, již dnes kde kdo, a právem, si všímá, byla z valné části otázkou blahobytu, nelze tvrditi, že by účelem života byla jen výroba úkojných prostředků a správné jich rozdělení mezi všechny vrstvy národa. Život náš nezávisí jen na otevření nových zdrojů výroby, zdokonalení strojovém, technických vynálezech atd., nýbrž na správné odpovědi, k čemu toto vše jest. Leibnitz kdesi řekl, že každé vědě, kromě matematiky, předem tím jest se vykázati, v jakém poměru jest k Bohu. Platí-li tato věta velikého myslitele o vědách vůbec, platí tím spíše o vědě národohospodářské, již konečný cíl člověka, v jehož dosažení jest mu nápomocnou, lhotejným býti nemůže.

Ať máme o cíli člověka názor jakýkoliv, jisto jest, že nedosáhl-li ho člověk, nebyl v životě šťasten, život jeho byl pochyben. A v zorném úhlu tohoto cíle jest nám posuzovati všecku, i hospodářskou činnost lidskou. Odporuje-li činnost cíli nám vytčenému, a překáží-li nám v jeho dosažení, jest jisto, že jest nesprávná. Po názoru křesťanském není cílem člověka pouze život vezdejší,

neboť pak by M. Stirnerův krajní individualismus byl nejlepším hospodářským systemem, nýbrž život věčný, poněvadž nemáme zde sídla trvalého, ale věčného hledáme. Proto také nabývání vezdejších statků není konečným účelem našeho života, nýbrž prostředkem k dosažení konečného cíle. A proto hospodářská činnost a věda, která tuto činnost má za svůj předmět, nemůže k tomuto konečnému cíli lidstva nepřizírat, a jest jen tehdy správnou, je-li jejím východištěm a měřítkem správný názor o cíli člověka, jak správně to vystihl Cicero citovanou již větou: „Zjistila-li filosofie cíl života, všecko zjistila, neboť pak našel člověk cestu života.“

Národní hospodářství není vědou zcela samostatnou a v každé příčině neodvislou, neboť jsouc součástí vědy společenské závisí nejen na této, nýbrž, pokud se týče cíle člověka, podřaděno jest účelu pro člověka nejpraktičtější vědy společenské, křesťanské mravouky.

Ani v řadě věd, které jsou odvětvími všeobecné sociologie, nenáleží však vědě národního hospodářství místo prvé, neboť i kdybychom sebe více cenili hmotnou stránku všeobecného blahobytu, přece nebylo by správně učiniti snahu o hmotný blahobyt nejpřednějším cílem společenského snažení. Jen v tom smyslu náleží národohospodářství mezi společenskými vědami místo prvé, že bez hospodářské činnosti není úkojných statkův a také ani života. Z toho však neplyne, že by nebylo důležitějších zájmův, a těmi jsou zájmy duševní a mravní, předmět to mravouky, také součástí sociologie. Zneuznávání větší důležitosti těchto zájmův a snaha, klásti vědy národohospodářské a její zájmy před mravouku, vždy se mstilo a mělo v zápětí také hmotný úpadek těch, kdo tak činili.

Má-li mezi zvláštními vědami společenskými vládnouti soulad, jest nutno, aby každá dle své důležitosti příslušné místo zaujímala, neboť jen tak jest jedna druhé doplňkem a podporou. A to platí zejména o mravouce a právu, jichž věci jest vyličití hospodářskou činnost v příčině jejího poměru k mravnímu a právnímu řádu, ve společnosti panujícímu.

Vezdejšího štěstí a blahobytu nelze pouze hmotnými zástavami trvale zakoupiti. Jsou šťastní a spokojení lidé i bez bohatství, a naopak největší bohatství nedovede začasté zažehnati utrpení a nespokojenost. Bohatství a štěstí, chudoba a neštěstí nesmějí býti zaměňovány. Hmotný blahobyt může sice býti prostředkem štěstí a jest jednou z jeho příčin, není však jeho jediným prostředkem. To, co člověka v pravdě šťastným činí, bývá nejčastěji mimo sfaeru

hmotných statků a jest i chudému dosažitelné, byť zde i zřídka bylo vyhledáváno.

Hmotný blahobyť, formální předmět národního hospodářství, nejde nejvyšším cílem člověka, nýbrž jen prostředkem k cíli tomu vedoucím, jest tomuto nejvyššímu cíli podřízen. Jeho požadavky nesmějí býti v rozporu s cílem, všemu lidstvu společným a nejvyšším, ten jest v poslední instanci rozhodující normou způsobu, jak se má vezdejších statků ve společnosti nabývat a jak se jich má ku prospěchu členů této společnosti užívat.

Proto jest smutným poblouzením, nenabývají-li jich lidé správným způsobem aneb věnují-li jim všechnu péči, zapomínajíce při tom skutečné ceny života; smutnějším však ještě jest, když věda národohospodářská, zapomínajíc ve příčině cíle člověka na své podřadné postavení a nechť se podrobí příkazům mravouky, na účet konečného cíle člověka i mravně nedovolenými prostředky o hmotný blahobyť se snaží. To neznamena pak hmotné statky uváděti ve službu člověka, podřadovati cíl konečný věčnému, nýbrž uváděti člověka ve službu hmotných statků, zaměňovati účel s prostředky.

S touhou a nadějí ve štěstí a blahobyť se člověk rodí a umírá, a jakkoli jest tato touha oprávněna, poněvadž přirozena, není tím ještě řečeno, že by neměla mezí a že by bylo člověku volno, bezohledně a všemi prostředky blaha svého se domáhati. Pak byl by hrubý egoismus, a nikoli rozum vůdcem našeho jednání. Skutečným a člověka jedině důstojným hmotným blahem jest jen to, co se vyhýbá všeliké kolli s mravním řádem.

System národohospodářský, který na to zapomíná a poměr náš k hmotným statkům jinak pojímá, než jak žádá toho stanovisko křesťanské mravouky, která přirozeně statkům nehmotným v našem snažení povýšenější místo vykazuje, jest jednostranný a společnosti zhoubný.

Tím nechceme snad říci, že by bylo úkolem národohospodářského badání, jíti až za sferu hmotnou, nýbrž jen tolik, že uvážlivý národohospodář nesmí zapomínati, že má vezdejší blahobyť a snahy, k němu se odnášející, mravní a právní základ a v něm své meze, a že jest, jak znova nutno v nynější materialistické době opakovati, jen prostředkem k vyššímu cíli člověka, s nímž se rozejíti nikdy nesmí.

Tak soudila vždy církev katolická o vezdejším blahobytu, opírajíc se o jasný výrok Spasitelův: „Hleďte nejprve království Bo-

žihó a spravedlnosti jeho, a vše ostatní bude vám přidáno“ (Mat. 6, 33.).

To není nějakou v nebi splatnou směnkou, lze-li užítí posměchu, který si tropí lidé bez náboženských, avšak také bez mravních zásad z křesťanských snah reformních, již prý církev strádajících chláholí. Tak tvrditi může jen hrubá neznalost základů národohospodářských a ještě hrubší nevědomost náboženská a dějinná, nebo úmyslné zatajování pravdy a překrucování dějin.

Náboženství katolické a jeho mravní zásady nejsou jen souhrnem zbožných úkonů, formulí a liturgických obřadů, nýbrž prvkem eminentně sociálním, který v národohospodářství, má-li toto na zřeteli skutečné blaho společnosti, musí býti respektován.

a) Vědě národohospodářské dostává se mravoukou nejprve negativního vedení.*):

Na výdělečné a výrobní cestě nelze učiniti kroku, abychom nenarazili na práva bližních, není-li vůdcem naším mravní zákon. A proto nesmí nauka národohospodářská ocitnouti se v rozporu s mravoukou, vykladačem tohoto zákona; v té má zkušební kámen své pravdivosti a solidnosti svých zásad. Co není mravně přípustno, nebude nikdy směrodatným pro hospodářskou činnost, nebude lidskou přirozeností odůvodněným hospodářským zákonem. To není zbytek středověkého asketického názoru světového, jak dí Menger, ani podceňování hospodářské stránky národního života, nýbrž jejím správným a plným oceněním.

Zásady křesťanské mravouky mají platnost všeobecnou. Určují správný směr svobodného, lidského jednání vůbec. A proto platny jsou i pro činnost hospodářskou. Zásady ty řídí všecko jednání naše k poslednímu a nejvyššímu cíli. Každý rozpor s mravoukou jest zneuznáním správného poměru mezi cíly pouze časnými a hlavním cílem naším. Mezi mravností a spravedlností, což jedno jest, a skutečným štěstím lidským není rozporu. Proto nebude uvážlivý národohospodář za pravdu a zákon své vědy prohlašovati to, co se zákonu Božímu protiví. Není ovšem vyloučeno, že nezřídka, zdánlivě ovšem a dočasně, zdá se býti porušení mravnosti hmotně prospěšným, na konec však, jest vždy spravedlnost nejen základem říší v jejich politickém trvání, nýbrž i základem hmotného blaha jejich příslušníků, neboť zneuznaný zákon mravní nikdy nebyl ště-

*) *J. Pesch* l. c. I., 420. násl.

stím národů, jak dokazují dějiny světové, jež jsou i světovým soudem; a co platí ve velkém, platí i v malém.

b) Mravouka však také v mnohých otázkách pozitivně podporuje národohospodářství, neboť obě vědy mnohými stejnými problémy se obírají, na př. směnou, smlouvami, zejména smlouvou mzdovou, úrokem, berněmi atd. Bude-li národohospodář k principům morálky v těchto věcech přihlížeti, dospěje snáze a jistěji k jich rozluštění. A naopak zase v mnohém dostane se moralistovi od národohospodáře poučení.

c) Vědě národohospodářské nemůže býti lhostejno, pokud se obecného blahobytu a jeho vzrůstu týče, je-li národ ve svém celku mravným nebo nemravným. To jest národohospodáři uznati, a proto iž se stanoviska své vědy má k umravňení národa přičiníti. Kládouce důraz na tuto odvislost národohospodářství jakož i všech praktických věd od morálky, musíme se ovšem varovati všeho přehánění. Jest celá řada mravně indiferentních, ryze národohospodářských otázek, jež vyřizují se v zorném úhlu možnosti a účelnosti, jak ji nakazuje praktický rozum. Neníť národohospodářská věda, i když mravouce se podřizuje, již proto součástí mravovědy v tom smyslu snad, jako je součástí věd státních. Jest vědou ethickou jen v širším slova smyslu, jednajíc o svobodné činnosti lidské, neboť formálním jejím předmětem jest národohospodářské uspořádání lidského jednání a zřízení s ohledem na obecné hmotné blaho národa. Formální předmět mravouky jest však mravní správnost jednání lidského, t. j. jeho souhlas se zákonem Božím. Z toho patrno, že obě dobře vedle sebe mohou obstáti, dokud nebude národohospodář zájmy časné jen na úkor zájmů věčných podporovati.

Nemají ovšem všichni národohospodáři té ochoty, aby přiznali závislost své discipliny na mravouce křesťanské, jak učinili to slovatní, křesťanským duchem nadšení národohospodáři: Le Play, Périn, H. Rössler, Devas, Laveleye, Ratzinger, Liberatore, J. Pesch a j. v. Jsou to zejména angličtí a francouzští národohospodáři, kteří pokládají národohospodářství za odvětví věd přírodních, také tak s ním nakládají. Odvozují poučky své z pozorování pudů, zejména pudu sobětnosti, a proto pro význam ethických úvah správné měřítko ovšem ztratili.

Z námitek, které se namnoze činí proti tomu, aby věda národohospodářská, stanovíc zásady hospodářské činnosti, dbala zásad mravouky, uvádím jen některé. Tak tvrdí se na př., že zachovávati ohledy k mravouce ve vědě národohospodářské jest

zcela bezúčelno, poněvadž lidé ve své hospodářské činnosti oddávají se výlučně přirozenému pudu samolásky. Jest pravda, že tomu tak bývá, ale jen u lidí mravně méně cenných, kteří se snaží stůj co stůj jen o hospodářský úspěch, bez ohledu na to, zda prostředky jsou mravně dovoleny či nic. Hospodářská činnost lidí toho druhu ovšem nemůže býti vzorem činnosti národohospodářské vůbec. Čím větší nebezpečí, že obor působnosti hospodářské bude ovládán sobětností, tím větší má národní hospodářství povinnost, k mravnímu zákonu přizírat. Jinak přestala by býti nauka národohospodářská návodem k národnímu blahobytu. Rozumem a mravností ovládaná samoláska jest však ctností, proti níž ani žádný rozumný moralista nikdy nehorlí, aniž cenu její rozumný národohospodář přehání.

Říkávají též, že jest soukromou věcí, je-li někdo poctivcem či-li nic. Národohospodářství ukazuje pouze cestu, jak lze nejsnáze majetku nabýti. Pohříchu však při tom zapomenuto, že člověk nehospodář sám, nýbrž ve společnosti, a že jest mu jednání své také ohledem na tuto společnost zaříditi. Třeba ctnost a zločinnost v prvé řadě označovaly subjektivní stav jednotlivců, přece nejsou jen na něho omezeny a nejsou dokonce bez významu pro ostatní společnost. Útisk dělnictva, lichva, lupičtví atd. mají nejzhoubnější vliv na hmotné blaho celé společnosti a nemohou tedy národnímu hospodářství býti lhostejny.

„Odezíráme pouze v theorii od mravouky, nebráníme však bohoslovcům, aby pro praxi šetření zásad mravních doporučovali“, tak soudí liberální národohospodáři. Hlásá-li se však, že pudy, po způsobu zákonů přirozených, působí přirozenou nutností, kde jest tu ještě vůbec místa pro morálku? Běda lidstvu, budou-li zákony národohospodářské odvozovány jenom z abstraktního pozorování pudův. Zákony ty znetvořují lidskou přirozenost a představují člověka jakým není a býti nesmí. Mravnost ovládá všecko lidské jednání, poněvadž člověk vždy a všude svobody své může zneužiti. Působení pudů lze srovnati s parní silou. Jako se tato strojní technikou spoutává, aby lidstvu byla s prospěchem, tak i pudy a zejména samoláska musí býti poutána mravním zákonem. Proto již v dobách, kdy hospodářský liberalismus celou vědu národohospodářskou ovládal, ozývaly se hlasy poukazující k velikému významu mravouky pro národní hospodářství, a přesvědčení uvážlivých národohospodářů, že ani v nemírném egoismu svobodářského národohospodáře, vychodivšího manchestrovskou školu, ani v přehnaném altruismu socialistickém není východiště z bědných poměrů společenských a hospodářských, čím dále tím více si razí cestu. Jen

střední cesta, po které bere se sociální system práce, který zaručuje stejně svobodu slabým i silným ve společnosti a uznává povinnost, mravní závaznost a odvislost všech od mravního zákona, vede z tohoto bludiště.

Hmotný blahobyt národa vždy byl a bude podstatně podmíněn vládou věčného zákona mravního. Jen mravní cit a vědomí povinnosti, jež jde dále, než zákonná povinnost, jest jistou zárukou obecného blaha a může způsobiti nápravu dnešních rozháraných společenských a hospodářských poměrův. Od opatření zákonných lze se nadíti jen částečného výsledku.

Ačkoli se všeobecně pocituje touha po uplatnění zásad mravního řádu v životě společenském a hospodářském, není přece v naší době jednotného názoru o podstatě a normě mravnosti. Lidstvo opustilo učení církve, která jest „sloupem a utvrzením pravdy“ (I. Timot. 3, 15.) a berouc se za svůdným hlasem od Boha odpadlé vědy, propadlo hluboké nevědomosti o věcech nejdůležitějších. Pravý zmatek panuje v tak zv. mimonáboženské ethice o podstatě dobra a měřítku mravnosti, jímž se dobré od zlého rozeznává. Nejistota o stálosti mravního principu nemůže nikterak k tomu přispěti, aby dosaženo bylo souladu mezi pokročilou technickou a zanedbávanou kulturou ethickou.

Protože se však pocituje nutnost, aby lidstvo, zbavené důvěry v morálku náboženskou, obdrželo náhradu v jiných systémech a zásadách mravnosti, snaží se moderní filosofové vytvořiti tak zv. morálku vědeckou. Jaký tu však vládne rozpor! Kde jeden doporučuje askesi a umrtvování potřeb, hlásá druhý pravý opak. A přec vědomí a zkušenost hlásají, že skutečně existují odvěké a nezměnitelné mravní zásady, zcela nezávislé na hospodářských a jiných podmínkách společenského soužití, že objektivně mravním jest jen to, co se srovnává s Bohem stvořenou a na něm závislou přirozeností lidskou.

Pozorování vlastní přirozenosti a lidské společnosti poučuje nás o nezměnitelných a absolutně platných pravidlech, jež člověk nesmí beztrestně ve svém jednání přehlížeti.

Zkušenost životní nás učí, že zákon mravní svého potvrzení a sankce dochází v následcích, jež přirozeně plynou ze šetření aneb nešetření jeho příkazův. Skutečný život nemůže bez trpkých zkušeností mravní zákon ignorovati.

Ze všeho toho plyne pro národohospodáře přísná povinnost, ohlížeti se po zdravých mravních principech, aby theorie své nestavěl na základech mravně pochybných, aby národohospodářská praxe nestala se veřejnému životu osudnou, jak nejlepším toho dů-

kazem jsou systémy, jež odvrhše náboženskou morálku, zplodily dnešní kapitalismus a pauperismus. Povinností jeho jest, aby za skutečnou vědu vydával jen to, co mravnímu a právnímu vědomí lidstva nejen odpovídá, nýbrž ho chrání a je podporuje, neboť jen za této podmínky dostojí velikému úkolu, jehož se podjal a který jest cílem národohospodářství, povznésti totiž blahobyť národa.

§ 32. Národohospodářské zákony.

Věda národohospodářská není exaktní vědou ve smyslu věd mathematických a přírodních, a proto nelze zde mluvit o zákonech ve smyslu zákonů těchto věd. Vědomé a plné připuštění analogie pravidelností, jevících se v životě společenském a zejména hospodářském s nutnými zákony přírodními, přesvědčení o plné a neodvratné mechaničnosti průběhu všech hospodářských jevů, jak do vědy národohospodářské zavlečeno bylo individualismem, jest totožno s popřením svobodné vůle lidské, totožno s bezvýhradným determinismem. Za vlády národohospodářského liberalismu dostalo se názoru o nezměnitelných národohospodářských zákonech, jimž prý hospodářská činnost jest podrobena, značné posily statistikou. Věda ta jest sice hlavním nástrojem popisného národohospodářství, nesmí se však při tom zapomínati, že materiál statistikou nabytý objímá jen časovou a prostorovou píď. To však nevadilo liberálním národohospodářům, aby nemluvili o jistých, přirozených společenských a národohospodářských zákonech, s touž mechanickou nutností vládnoucích, jako zákony mathematické, mechanické, chemické atd. Dnes v té příčině zvítězily úvahy kritičtější, a v tom přesném smyslu, jako druhdy, se více o zákonech národohospodářských nemluví, nýbrž jen o jistých pravidelnostech v hospodářském životě se opětujících, jež plynou z přirozenosti lidské za určitého stavu vývoje a za trvání určitého právního řádu. Platnost těchto tak zv. zákonů jest jen historicko-relativní, a nelze tudíž mluvit o nějaké analogii mezi nimi a zákony přírodními. Cestou dedukce dospíváme jen k výsledkům podmíněčného rázu, nikoli však k absolutní jistotě.

Jeden jest jen národohospodářský zákon katexochen, který jest dán obecným účelem národohospodářství a jenž tvoří jeho nejvyšší, vše ovládající normu; jest to všeobecné, hmotné blaho národa. Vedle

*) *F. Reyl*: Poměr individua ke společnosti v *Časop. katol. duchov.* 1912 str. 395. násl.

tohoto jediného zákona má však věda národohospodářská bohatý poklad pojmů, z dějinných a filosofických úvah plynoucích pravd, jež, byť i neměly charakteru zákona národohospodářského, mají přec pro život národohospodářský veliký význam. Cestou indukce a dedukce, dějinným zkoumáním obecných i zvláštních otázek života národohospodářského snaží se věda národohospodářská dospět k poznání těch forem a zásad, jimiž se jest hospodařícímu řídit, aby došel za daných poměrů cíle národního hospodářství.

Kromě toho jest zde řada zásad a předpisů, jež rovněž, nejsou zákony národohospodářskými, přec pro národohospodářství jsou nepostradatelné. Jsou to zákony, týkající se člověka jako podmětu hospodářské činnosti, a vnější přírody jako jejího předmětu. Proto nesmí věda národohospodářská nevyšmáti si *a)* zákonů hmotného světa. Vždyť rozhodují o životě a smrti člověka, o jeho pracovní síle, vlastnostech půdy, podnebí atd. Jejich působnost a stupeň, do jaké míry si je člověk podrobuje, jsou hranicemi lidského hospodaření. Proto však nejsou národohospodářskými zákony, a stanoviti jejich působnost, jest věcí jiných disciplín; pro národohospodáře jsou jen přirozeným činitelem, k němuž nezbytně musí přihlížeti.

Důležitějšími ještě než tyto zákony hmotného světa jsou pro vědu národohospodářskou *b)* zákony mravní a empirické. Zákony mravního života jsou praktickým pravidlem, jímž vázán jest člověk ve své činnosti. Ve společnosti křesťanské jest pozitivní mravní zákon nejvyšší normou jednání, v němž jest přirozený mravní zákon již obsažen. Jeho strážcem a vykladačem jest katolickému křesťanu nejvyšší učitelský úřad církve. Vedle tohoto zákona jest si národohospodářství všimati i tak zv. empirických zákonů. Jest to všeobecná zkušenost životní, které pro její pravidelnost dostalo se také jména zákona. Rozumíme pak empirickými zákony nejen zkušeností nabyté pravdy, nýbrž i empirické pravidelnosti svobodných činů lidských proti zákonům, které na přirozené pouze kausalitě jsou založeny. Byla to právě shodnost a pravidelnost skoro stejného jednání v těchže okolnostech, která povrchnímu pozorovateli zavedla příčinu k domněnce, jako by lidská vůle byla poddána skutečným přirozeným zákonům. Třeba však pravidelnosti v životě hospodářském, jež jsou v nejužším vztahu k tak zv. empirickým zákonům, nebyly zákony přirozenými, nesmí přec jejich význam pro národní hospodářství býti podceňován. Užívající jich však, právem musíme býti opatrní.

Vždyť nekonečně komplikovaný a jemný mechanismus (Ize-li

jej tak zváti) duševního života jest celkem málo znám a nelze začasté ani s jakousi pravděpodobností říci, jak jednotlivec na vnější popud bude reagovati. Jest známo, že tytéž obtíže života dohánějí jednoho k sebevraždě, kdežto u druhého vzbudí takovou energii, že se násilně vzchopí a obtíže překoná. Ačkoli víme ze zkušenosti, že se jednání jedincova zřídka dohadáme a že nikdy určitě nemůžeme říci, jak se k zevnímu popudu zachová, přece také ze zkušenosti víme, že jednání různých společenských skupin dá se mnohdy do jisté míry dobře předem určití, poněvadž se v něm s jistými pravidelnostmi setkáváme. *) Každý, kdo veřejný život jen poněkud pozorněji sleduje, ví, jak se různé politické a společenské strany v různých politických a hospodářských otázkách zachovají. Vysvětlení tohoto zjevu dlužno hledati ve skutečnosti, že lidé i přes různost v jednotlivostech, přec v celku jak tělesně, tak i duševně stejně jsou organisováni. Či jinými slovy, že lidé žijící ve stejných poměrech také dosti podobně smýšlejí, a proto více méně i podobně budou jednati. Lidé téhož povolání, těchže zájmů, také v životě hospodářském podobně jednávali. A pokud jest tomu skutečně tak a lze konstatovati, že příslušníci téhož povolání neb osoby totéž sociální postavení zaujímající stejně jsou hospodářsky činní, lze mluviti o společenských nebo hospodářských zákonech a lze budoucí jednání těchto sociálních skupin s jistou pravděpodobností předpovídati, ovšem vždy s výhradou, nebudou-li tomu nepředvídané, rušivé vlivy brániti.

Ač lze hospodářské jevy jen nedokonale předem stanoviti, jsou přec empirické zákony pro život hospodářský velikého významu. Byť i činnost hospodářská byla vedena svobodnou lidskou vůlí, přec je tato nezřídka zákony svrchu uvedenými spoluurčována.

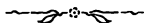
Shrneme-li vše, co o zákonech národohospodářských pověděno bylo, dospějeme k několika všeobecným pravdám, pro metodu badatelskou ve vědě národohospodářské nemálo důležitým. Národní hospodářství, jsouc vědou praktickou, musí blahobyť národa, svůj cíl, stále míti na zřeteli. Národní blahobyť nevzniká však sám sebou, nýbrž jest výslednicí lidského jednání a zřízení. Proto jest si národohospodářské vědě všímati poměru jejich k hmotnému blahobytu národa, a poznává je negativně a pozitivně. Vše, co vůbec odporuje duchovnímu a mravnímu blahu, nemůže býti také s prospěchem blahu hmotnému, poněvadž jsou duchovní a mravní síly hlavní příčinou blaha hmotného, a jsou-li tyto oslabovány, jest tím

*) *Gumplovicz*: Der Klassenkampf str. 37.

ohroženo i blaho hmotné, byť i pro okamžik snad nějaký hmotný prospěch byl tím dosažen. Vše, co odporuje praktickému rozumu, t. j. kde není rozumného poměru mezi prostředky a účelem, nákladem a výsledkem, poškozuje hmotný blahobyť, poněvadž, není-li tohoto poměru, síly a statky se maří.

Positivními poznávacími prameny národního hospodářství jsou
a) přirozený a mravní zákon, zejména zákony, týkající se spravedlnosti. Bůh, který dal mravní zákon lidstvu, stanovil také, aby obecné blaho bylo přirozeným cílem lidské společnosti, nemůže tedy mezi oběma býti rozporu. *b)* Dále jest to smyslně rozumná přirozenost lidská. Věda národohospodářská musí si bedlivě všimati jak přirozených potřeb lidských, tak i ve výdělečném životě mocně působících přirozených pudův. Vše, co původce přírody do této vložil, může také jím chtěnému účelu hospodářství, obecnému blahu, sloužiti. Avšak národohospodář nesmí nikdy zapomenouti, že přirozený pud jest sice vrozenou silou člověka s určitou tendencí, že však nemá v sobě principu direktivního. K tomu dán jest člověku rozum a svědomí, kterým jest jako vozatajovi bujně oře přirozených pudů stále na uzdě držeti, nemá-li jedinec i společnost jimi ve zkázu strženi býti. *c)* Konečně jest také positivním poznávacím pramenem zkušenost. Dějiny ukazují na př., jak v životě národů střídal se hospodářský úpadek a rozkvět. Národohospodář, zkoumajе příčiny těchto jevů, shledává, že mnohé jsou rázu všeobecného, a jiné zase na zeměpisných, fysikálních a jiných poměrech se zakládají. Ze všech těchto poznatků se poučuje a na jejich základě rozvíjí pro národohospodářství poučky a normy, jež mají sice jistou podobu se zákony přírodními, liší se však tím, že zákony přírodní jsou absolutní, kdežto zákony národohospodářské toliko relativní. Proto jest také značný rozdíl mezi naukou národohospodářskou a vědami společenskými vůbec a mezi vědami přírodními, u nichž platí výlučná aplikace theorie, čehož u věd společenských postrádáme.*)

Podavše v hlavních rysech zásady národohospodářských systémů, skončili jsme prvou knihu tohoto pojednání o základech a zásadách všeobecné nauky národohospodářské, abychom v knize druhé dle zásad křesťanské sociologie vyložili základy společenského řádu, jež jsou předpokladem veškeré hospodářské činnosti člověka.

*) *J. Pesch* l. c. I. str. 443. násl.; *Bernheim*, Lehrbuch der historischen Methode (1844) 87. násl.; *Bed. Kleinwächter* l. c. 63. násl.

KNIHA DRUHÁ.

PŘEDPOKLADY SPOLEČENSKÉHO ŘÁDU, VEDLE NĚHOŽ ROZVÍJÍ SE HOSPODÁŘSKÁ ČINNOST: SPOLEČNOST, RODINA, STÁT A SOUKROMÉ VLASTNICTVÍ S DĚDICKÝM PRÁVEM.

KAPITOLA I. SPOLEČNOST.

§ 33. O významu hospodářských zájmů pro vznik společnosti a o její podstatě.

Co jest společnost, jak a kde vzniká, jaký má účel a které jsou její druhy? Toť řada otázek, na jichž správném zodpovědění závisí správný názor o základech a theoretických předpokladech národního hospodářství a jeho hodnotě.

1. Společenský život není výsledkem pouhé náhody, ani vášně, jak Hobbes se domníval, ba ani ohled na prospěch, jak Rousseau mínil, není jedinou a hlavní jeho příčinou; tou jest přirozená společenská vloha člověka. Poněvadž společenský život jest požadavkem lidské přirozenosti, a již zběžný pohled na vývoj života lidského dokazuje, že člověk jest na společnost nutně odkázán, nelze si přátí stavu osamocenosti, kde by každý sám na sebe se omezoval, i kdyby tělesnou a duševní silou byl vzorem svého druhu. Neboť i kdyby jinak snad sám sobě stačil, osamocen duševně by jistě zakrněl. Vlastnosti rozumu a více ještě vlastnosti srdce rozvíjejí se jen vlivem mnohonásobných vztahů k bližním, ve směně statků, myšlenek a citů, ve vzájemné, obětavé podpoře a vděčném přijímání dobrodiní, jak to krásně vyjádřil Lev XIII. v encyklice o křesťanském státním řádu: „Přirozeně cítí člověk potřebu toho, aby ve státě žil; neboť ježto se mu osamocenému nedostává nutné péče

a ochrany pro život, a poněvadž i zdokonalení ducha a srdce možným není, proto Prozřetelnost tak to zařídila, aby člověk pro společnost lidskou, jak domácí (rodinnou), tak občanskou se zrodil, poněvadž jedině ona mu může veškeré životní potřeby poskytnouti.“*) Ze všech tvorů člověk snad nejhůře jest v prvních dobách svého života vypraven do životního boje, takže by mu nutně bylo zahynouti, kdyby se ho společnost lidská neujala. V náhradu za nedostatečnou přirozenou výpravu pro své životní úkoly obdržel však rozum a svobodnou vůli, jež právě těmito přirozenými nedostatky v ustavičné činnosti jsou udržovány a vedou jej k životu pospolitému. Ten udržuje ho nejen po stránce tělesné, nýbrž napomáhá i jeho stránce duševní výchovou a stávajícím již pokrokem společenským.

Výrazným znakem společenské vlohy člověka jest také mluva, kterou se s jinými sděluje a pomocí které zase z cizích myšlenek těží. Té by nepotřeboval, kdyby nebyl tvorem společenským. Člověk od člověka, pokolení od pokolení se učí, a tak veškerá lidská společnost nejen v přítomnosti, nýbrž i v minulosti a budoucnosti jest proniknuta společenským vědomím o jednotnosti a pospolitosti pokolení lidského. Dávno zašlé generace mluví k nám nehynoucími památníky své práce, jež jsou základem práce přítomné. Ale také pokolení budoucí má vliv na snahy přítomnosti, neboť naděje na uznání a vděčná paměť příštích epigonů povzbuzuje nás k vytrvalé práci. A tak se uplatňuje ve společnosti lidské zřejmě zákon o zachování energie, kterou projevují jedinci jako členové velikého všelidského svazu, těšíce se všichni témuž původu, témuž určení, a pocíťující všichni stejně živý zájem na prospěchu nebo pohromách veliké lidské rodiny.**)

Existence společnosti lidské jest patrna, pojem její však jest mnohoznačný. Od pomíjivého, nahodilého spojení několika osob až ke státu a na celou pospolitost lidskou vztahuje se slovo společnost.

Mnohdy bývá pojem společnosti ztotožňován s pojmem státu, jindy zas uváděny v ostrou protivu. Všeobecně však se užívá názvu společnosti jako pojmu širšího, kterému pojem státu, jako užší, dlužno podříditi. Nelze však po způsobu socialismu mluvit o společnosti jako útvaru zcela od státu odlišném, v němž tento vidí jen zřízení

*) „*Immortale Dei*“ z 1. listop. 1885.

**) V. *Cathrein*, *Moralphilosophie* (4. vyd.) I, 26. n.

k potlačování lidu; až jednou stát bude řídit všecku výrobu se zřetelem k obecnému zájmu, pak prý nastane úplná jednota státu a společnosti. *)

Pojmů státu a společnosti však nelze také po způsobu liberalismu zcela slučovati. Život společenský nelze podřizovati státu, takže by nebylo oboru, v němž by se mohla společnost volně pohybovati. Stát není společností katexochen, nýbrž zvláštní společností, utvořenou v lůně všeobecné společnosti lidské, jež má v zájmu téže společnosti svůj, a to přesně vymezený, úkol. Ten zakládá se na udržování společenského řádu, čímž přispívá k rozvoji a blahu celé společnosti lidské. **) Celá společnost lidská zahrnuje v sobě všechny účely, pro něž jsou lidé na světě, a všechny úkoly, jež mají na zemi vykonati. Sem spadá zakládání rodin, činnost hospodářská, duševní vzdělání, náboženské a mravní úkoly, a vše to jest důvodem rozmanitých společností, jež ve všeobecném organismu společenském konají samostatně přidělený sobě úkol k prospěchu celku, jsouce oživovány principem jednoty.

Přední z důvodů, pro které se lidé združují, jest důvod hospodářský. Sestupují se ve společnost za účelem zastoupení společných zájmů, zejména těch, které vznikají z hospodářské činnosti, ze způsobu práce, kterou si opatřují výživu, a tento druh společností máme na zřeteli, mluvíme-li o hnutí a otázkách sociálních. V tom smyslu rozumíme společností spojení více osob, které společnou činností se vzájemně doplňují při nabývání a užívání statků k životu potřebných. Toto spojení není sice nezměnitelné, má však jistou trvalost.

Tento význam hospodářských zájmů pro utváření se společností bývá popírán. Jest chybou socialistického komunismu, že vidí podstatu pospolnosti jen v hospodářském životě národův a obětuje jeho zlepšení všechno ostatní. Jsou ještě vyšší zájmy, pro které se lidé sdružují. Úvaha o lidské společnosti bez ohledu na síly duchovní, které při tom spolupůsobí, jest nejen jednostranná a pochybená, nýbrž i člověka nedůstojná, byť se také nedalo upříti, že nejtrvaleji, nejobsáhleji a nejpřirozeněji na útvar společnosti působí zájmy hospodářské. Uznání tohoto vztahu však dokonce nevede k materialistickému životnímu názoru.

*) *Bernstein*, Předpoklady socialismu atd. 1902. str. 5.

**) *Fr. Reyl*, Poměr individua ke společnosti v Časop. katol. duch. 1913. str. 16. násl.

Že se materialismus zmocnil pojmu společnosti, snadno si vysvětlíme, všimneme-li si toho, jak se dějinně pojem ten znenáhla tvořil.

Antický starověk byl ideou státu tak ovládán, že nebyl jiného pojmu o společnosti schopen, než toho, který vzniká z národnostních a politických zájmův. Proto má slovo „societas“ a „socialis“ v antické latině zcela jiný význam, než dnes. Teprve křesťanství přivodilo pojem království Božího na zemi, pojem mezinárodní pospolitosti v zájmu náboženském, nadpřirozeném, a v něm byly zárodky, jež vedly k pozorování organické spojitosti všeho lidstva. Teprve církev byla společností nezávislou, která s pojmem státního právního řádu nebyla totožna.

Státní absolutismus nebyl přítelem myšlenky svobodného sdružování dle přirozených zájmův. V merkantilismu nemohla se zmocit myšlenka politicky neodvislé hospodářské pospolitosti zájmův. Teprve fysiokratismus vzepřel se proti tomu, avšak ještě důrazněji dokazuje A. Smith, že veškeren hospodářský život jest zjevem tak zvláštním a po svých zákonech se vyvíjejícím, že státu, pokud se tohoto života týče, nepřísluší jiný úkol, než dáti mu svobodu, aby se samostatně mohl vyvíjeti, a tím vznikl moderní pojem společnosti. Smithem jest pojem hospodářsky ve společnosti seskupeného a hospodářsky na sebe odkázaného lidstva, rozdílný mezi „society“ a „nation“ nebo „gouvernement“, dokonale zpracován.

Že toto rozlišování teprve u něho jasně vystupuje v popředí, leží v myšlence jím prvně hájené, že národ ve příčině péče o svou obživu je samostatným. Druhdy měl se o vše starati stát, skupiny národa byly proto totožny s orgány státního života. Dle Smitha má stát národu jen umožniti, aby se sám nutným opatřiti mohl, a v této činnosti nastávají dělbou práce hospodářské skupiny, — tvoří se společnost. A jako je nutnou k zmnožení statků nejen dělba, nýbrž i společenství práce, tak jsou také původem společnosti, v níž teprve stává se jedinec plným člověkem. Vývoj těchto nových poznatkův o způsobu a vlivu hospodářského života na mravní a státní život podporovala jednak křesťanská filosofie, nejvíce však věda národohospodářská, která, sledujíc A. Smitha, prohlašovala lidskou sobětnost a zjištnost, jako tajemně působící síly, za vlastní stavitele budovy lidské kultury. Jím prý lidstvo vděčí nejen nejvelikolepější výrobu, nýbrž i rozdělení statkův. Jednak byli to obhájci těch, na které se při tomto velikolepém rozdělení národních důhodů nedostalo, St. Simon a jeho nohsledové, zástupci čtvrtého stavu, kteří

pojem společnosti zmaterialisovali a na vyšší stavy zahřměli: „O nebe jste nás připravili, nyní reklamujeme od vás zemi.“

Nedivno tedy, vyvíjel-li se pojem společnosti v takových rukách, že dostalo se mu a vůbec pojmu o sociálním a hospodářském životě materialistického nátěru.

Že má hospodářský život jisté pravidelnosti, že jeho zákonem jest blaho národa a že nedbání tohoto zákona těmi, kdo moc mají, vede k násilné revoluci, toho nejlepším důkazem jsou události ve Francii z konce 18. století.

Byly to hospodářské poměry, které vedly k veliké revoluci, přesunutí dosavadního poměru moci v národě, k němuž nezdálo se panujícím třídám přivolití. Proto prorazila si novota násilně cestu. O těchto změnách jali se uvažovati nyní ti, kteří neznali leč jen hospodářské zájmy a hmotné síly přírodní, a neviděli v člověku leč jen sobecké zvíře a v jeho životě a štěstí jen požitky z hmotných statků. Proto také jejich představa o společnosti byla nutně jednostranná, materialistická. Ba došlo k tomu, že hospodářské zájmy, ku kterým ovšem také vedle jiných mělo se přihlížeti, vydávány jsou za jediné, jež člověk má. Celá společnost má prý ve své stavbě a ve svém životě býti určována pouze hmotnými zájmy, veškeré dějiny dle toho mají býti „bojem o množství zásypu a místo u jeslí.“

Tento názor nutno jako smutné poblouzení a znetvoření pojmu společnosti odmítnouti. Tím však nepopíráme základního významu hospodářských otázek pro lidskou pospolitost. Nejsou to ovšem jen hmotné otázky, víme, že i mravní život při tom spolupůsobí. Vždyť jsou společnosti, které zcela neodvisle od hospodářských podmínek se ustavují, na př. společnosti náboženské. Přes to však jest pravda, že lidstvo se skládá ze skupin, podstatně hospodářstvím určených. Neboť, ať jsou jakkoli lidské společnosti duševně určovány, nemohou přece také postrádati ohledů na hospodářské a hmotné zájmy.

Znova však jest nutno důraz položit na to, že to byl sociální duch křesťanství, který umožnil utvoření toho, co v moderní mluvě společností jmenujeme. *) Neboť ač v pohanství panující zásada egoismu uvedla zájmové společnosti v život, právě tímto principem kladla jim v kolébku smrt, a tím podstatně liší se společnost pohanská od společnosti křesťanské. „Velice jednostranně by posuzoval podstatu a světový význam křesťanství ten, kdo by mu při-

*) M. v. *Nathusius*, Die Mitarbeit der Kirche (Lipsko 1904) str. 312.

znával toliko nábožensko-mravní poslání a nevšímal si i jeho velkého vlivu, který i přes to, že se především jen vnitřním člověkem obírá, také na veškeren vnější sociální a hmotný život vykonalo;“ tak Jul. Kautz, poukazuje na fundamentální rozdíl mezi pohansko-antickým a křesťansko-moderním národním hospodářstvím. *)

Křesťanstvím vložen v lidstvo společovací pud, který jest tak hluboce a transcendentně založen, že všecky ohrady, lidi a národy oddělující, prolamuje a tak umožňuje utváření se lidské společnosti. Křesťanství však se snaží o to, aby všecky časné, ve zdejší cíle podřídilo cíli poslednímu, a proto jest mu stále toho dbáti, aby ze všech lidských společností bylo odstraněno to, co věčnému cíli jest překážkou. A měřítkem skutečných sociálních poměrů jsou otázky, zda jimi humánní vývoj každého jednotlivce jest podporován, zda nikomu ve snaze po věčném cíli nejsou na překážku, zda není jednatel celku a mravní blaho hmotnému obětováno; dále je měřítkem sociálních poměrů otázka, zda způsob společenských institucí jednotu skutečně podporuje, či zda společenské poměry nepřivozují rozštěpení a tak nejsou příčinou opaku toho, co pěstěním humanitě má býti způsobeno.

2. Pověděvše nejnutnější o vlivu hospodářské činnosti na vznik společnosti a jejím pojmu v širším smyslu, všimněme si společenských poměrů ve smyslu užším. V tomto smyslu, jako *genus proximum*, znamená společnost trvalé spojení více osob, které s jistou společnou činností povinny jsou snažiti se o dosažení společného cíle a vedeny jsou k tomu autoritou, ode všech uznávanou. Sem patří rodina, stát, církev (společnost nadpřirozená), veřejnoprávní korporace, spočívající na pozitivním právu lidském, a svobodné, soukromoprávní, smlouvou uzavřené (hledíc k cíli a vedení) formy společenské.

Hromadně užívá se slova společnost v protívě k státu jako souboru lidských svazův a vztahův, od státu se různících. Tak se nazývá celek občanstva občanskou společností; zejména jsou to svazy hospodářské, jimž toto hromadné jméno společnosti přísluší. Proto hrabě Hue de Grais dí krátce: Obyvatelstvo ve svém hospodářském zvrstvení slove společnost. **) Srovnáváme-li tyto rozmanité společnosti, shledáváme, že ve všech svých formách mají jisté společné živly, takže by se nemohlo o společnosti mluvit tam, kde by některý z nich

*) *Jul. Kautz, Die Nationalökonomie als Wissenschaft (1858) § 76.*

**) *Handbuch der Verfassung u. Verwaltung in Preußen etc. (1901) str. 4.*

chyběl. A živly ty jsou podstatou společnosti. Jako si nelze mysliti člověka bez povinnosti a práv, tak také není člověka bez společenských vztahů, bez společnosti, bez níž by nedošel cíle, Stvořitelem mu vytčeného. Člověk jest individuum organisované, žijící pravidelně ve společnosti. Tato vloha jest tak význačným rysem jeho přirozenosti, že vším právem nazval ho Aristoteles *ζῷον πολιτικόν* (Pol. I. 2, 1253.) a Cicero „ens sociale“. Ač není dnes národa bez politické organizace*), přec tvrdí evolucionismus, že původně žil člověk beze všech trvalých společenských svazkův a teprve pozvolným vývojem zakládal rodinu a stát. Proti těmto nedokázaným domněnkám tvrdí křesťanská filosofie, nepřizírajíc ani k zjevení, že člověk jest svou přirozeností určen k životu společenskému, poněvadž jen v něm plně dochází svého tělesného a duševního vývoje. K čemu puze jsou již přemnohá zvířata, poznává člověk rozumem, že jen spojením sil lze mu dosíci větších výsledků, avšak že jest nutno, aby v této společné činnosti vládl jistý řád, který sice počínům jednotlivce meze klade, spolu však ho chrání před přehmaty ostatních, podrobuje činnost všech jistým pravidlům. S takovým řádem potkáváme se již v rodinách nejprostších divochů, jež hlava rodiny despoticky ovládá. Spojí-li se více rodin v obec, vytvoří se zvykem pro jejich styky a jednání ustálená pravidla, která se rozšiřují a doplňují, jakmile více různých kmenů pokojně, zejména obchodně mezi sebou se stýká. Tak vzniká v rodinách a kmenech pospolně žijících občanská společnost, která si vědomě i nevědomky dává jistou vnější úpravu jak pro styky všeobecně osobní, tak pro určité jednotlivé úkony.

Společnost jest vždy bezprostředně dílem přírody a jen prostředně dílem lidské dohody. Dokladem toho jest, že lidé v zájmu sebezachování a úkoje svých tělesných a duševních potřeb jsou jeden na druhého odkázáni a že celá lidská přirozenost zřízena jest pro život společenský; mocně ozývá se v ní pud společenský, s nímž úzce souvisí pud sdělovati se, projevující se darem řeči. Z toho již patrné, že lidská společnost jest výslednicí přirozeného řádu, jehož původcem jest Bůh, že tedy lidská společnost v poslední řadě jest institucí Bohem zřízenou.

Kdo tyto základní zásady přijímá, ten poznává i vztah, jaký jest mezi jednotlivými údy společnosti. Člověk i ve společnosti nepřestává býti samostatnou osobou s osobním cílem. Aby však jako

*) *Ratzel*, *Völkerrkunde* I. 87.

samostatná osoba mohl býti činným, potřebuje určitě vymezeného oboru, v němž samostatně si může vésti a kde mu ani společnost, ani kdo jiný, nemůže překážeti. Toto pole jest vymezeno právním okruhem jednotlivci příslušným. Nikdo nemá práva, aby rušivě do cizí právní sféry zasahoval, nikdo nesmí jejímu vlastníkovu odpírati, čeho žádati jest oprávněn svým právem. Proto má ve společenských vztazích lidí panovati spravedlnost; kde té není, bývá osobní samostatnost jedincova porušována. Jsa osobně samostatným, nepřestává však každý býti zároveň členem společnosti. Tato příslušnost žádá, aby se cítil částí celku a přiměřeně k blahu jeho působil. Kdo by tak nečinil, zříkal by se členství svého v celku společenském, což jest proti přirozenému řádu, proti vůli Boží, která ho do celku společenského zařadila.

Vůle a úmysl pracovati jako úd společnosti k jejímu blahu, jest láska, bez níž společnost rozpadá se v prvky, z nichž vznikla. Spravedlnost a láska jsou základy, na nichž budova společenská spočívá; bez jedné i druhé nelze se jí udržeti. O vztahu jednotlivce ke společnosti převládají dva extrémní bludné názory, které příznivé rozřešení otázky sociální činí nemožným. Pohanský starověk a moderní pantheismus učí, že jednotlivec ve společnosti nemá práv žádných; nejen vlastnictví, nýbrž i osoby pokládá antická a pantheistická společnost za své vlastnictví; člověk je zde k vůli společnosti katexochen, státu, který jest sám sobě účelem a občanstvo jeho nástrojem.

Názor druhý prohlašuje jedince nezávislým na společnosti. Vidí v této nutné zlo, dílo nahodilé libovůle. Je to názor Rousseauův o dobrovolné společenské smlouvě a názor moderního liberalismu, vrcholící v nauce o tak zv. právním státu, který má právo zakročení jen tehdy, běží-li o hájení kodifikovaných práv, jichž rozsah určuje osobní svoboda, které se těší všichni stejnou měrou.

Pokud jde o názor první, jest jisto, že člověk jest na společnost odkázán, proto však nesmí v ní zaniknouti a osobnosti své pozbyti, neboť není na svět postaven k vůli společnosti a jejímu pokroku, nýbrž naopak společnost jest mu prostředkem k dosažení individuálních životních úkolův.

To je patrné

a) z rozumu a svobodné přirozenosti člověka, jemuž lze se svobodně rozhodovati, neboť není determinován, aby jako mechanický nástroj sloužil ke zvelebení společnosti.

b) Každý člověk jest osoba, t. j. samostatná bytost s vlastním určením, a proto nelze, aby byl prostředkem jiných.

c) Plyne to také z pojmu společnosti, která jest mravním spojením ke společnému cíli, t. j. celkem, zakládajícím se na mravních svazcích, záležejících z obapolných práv a povinností.

Společnost nemůže tedy obsahovati nic věčně odlišného od jedinců, z nichž se skládá, a poněvadž poutem členů jsou práva a povinnosti, nemůže sestávat ze členů, kteří se spojili k dosažení cíle mravně zlého, neboť nikdo nemůže býti zavazován, pracovati k dosažení cíle, zákonem přirozeným zakázaného.

Přesvědčení to schvaluje rozum i zjevení Boží, kteří ukládají povinnosti společenské jak vladařům k poddaným, tak i poddaným ku představeným. *)

3. Je-li společnost, dle Th. Mayera **), trvalé, mravní spojení mnohých ke společnému cíli, právní mocí k témuž cíli vedených, lze snadno pověděti, které jsou podstatné živly každé společnosti. Jest to především mnohost rozumných bytostí. Nikdo neřekne, že by jednotlivec, aneb hromada obilí, roj včel, školka atd. byly společnosti. Spojení nesmí býti pouze vnější, a proto nestačí, ba není ani třeba jednoty místní, neboť pak i množství cestujících, kteří na vlak čekají, by bylo společnosti. Jsou spolky, jichž členové po celém okrsku jsou roztroušeni, na př. členové církve, a přece jest církev společností, poněvadž jest tu spojení vnitřní, mravními svazky, které vznikají z jednoty cíle. Avšak ani to ještě nestačí, neboť mnozí, kteří na př. současně, nesmluvivše se o témž problému, pracují, nejsou ještě společností; aby jí byli, jest třeba, aby byli sloučeni k témuž účelu vzájemnými právy a povinnostmi v mravní celek. Členové jsou látkou společnosti, spojení jich za účelem dosažení cíle jest formou. Účel, neboť společnost není si sama účelem, jsouc jen prostředkem k jeho dosažení, určuje bytnost společnosti. Poněvadž jsou takového sjednocení právy a povinnostmi k témuž účelu schopny jen rozumné bytosti, nelze u bytostí nerozumných mluvit o společnosti ve vlastním smyslu, byť i u nich analogie se společnostmi lidskými byla sebe větší, jako tomu na př. u mravenců, včel a jiných, ve stádech a hejnech žijících zvířat. K pojmu společnosti druží se pojem více méně trvalého spojení a účelu, nikoli pouze okamžitého. Tyto podstatné znaky má každá společnost všech dob; byť i některý z nich v té či oné

*) *F. Reyl*, Poměr individua k společnosti (Časop. katol. duchov. r. 1912).

**) *Institutiones juris natur.* I. n. 347. násl.; *R. Neuschl*, Sociologie křesť. I. str. 80. násl.; *Kadeřávek* Eug., Morálka filosofická (Praha 1906) str. 222. násl.

společnosti více vynikal aneb zanikal, přece v každé společnosti v jisté míře a spolu spojeny býti musí.

Z pojmu společnosti nevyhnutelně plyne autorita, vážnost, t. j. právo, členy zavazovati k jistým kladným nebo záporným výkonům, nezbytným k dosažení společného cíle. Spořádané a účelné působení mnohých jest podmíněno vůlí, která má právo všem rozkazovati, jak by se k cíli bráti měli: proto v každé společnosti se setkáváme s autoritou, jež není tedy něčím náhodným. Jejím účelem jest nejen spojovati jednotlivé síly ve společnou činnost, nýbrž i zevně a trvale za sociálním účelem slučovati intelligence, vůle a síly spojených jedinců v jednotu. Jen autorita může prostředkovati jednotu při různosti úsudkův a nestejně vůli sespolčených jedincův. Jinak má se věc u zvířat. Všecka individua téhož druhu jsou ovládána podstatně týmž pudem, k činnosti je nabádajícím, a ten sám působí zde jednotu ne nepodobnou společnosti lidské. V sociálních útvarech lidských nedostavuje se však jednotu v úsudku, chtění a jednání spontánně, působením přirozeného pudu. Zde třeba jest pořádkující intelligence, která má spolu mravní moc, vůli mnohých sjednotiti. A tato intelligentní moc jest právě to, co jmenujeme autoritou. Ta jest společnosti tím, čím jest duše v živoucí bytosti a síla v těle, vnitřním, podstatným principem jednoty, jako jest účel společnosti jejím principem vnějším.

Tato vůle, autoritou zvaná, musí býti jedna a v téže společnosti táž, jakkoli předměty její se mění nebo střídají.

Autorita vzniká současně se společností, a filosofové, kteří tvrdí, že autorita vzniká ze společnosti, dopouštějí se téhož bludu, jako ti, kteří tvrdí, že ze složení atomů vzniká síla tělesa hmotného a z hmotného organismu síla životní. Účel jest principem ideální jednoty, pokud jest společným předmětem chtění sespolčených členů, není však vnitřním principem jejich reální jednoty. Aby se dostalo společnosti vnitřní reální jednoty, která tvoří její podstatu, k tomu účel společnosti nestačí, k tomu jest potřebí autority, jejíž bezprostřední účel není sice týž, jako účel společnosti, má však v tomto své měřítko. Bezprostředním cílem společnosti jest dosažení sociálního dobra, pro něž se sestoupila, bezprostředním účelem autority však jest vedení společnosti k cíli, a v tomto úkolu jsou také její podstatné meze. Proto může od členů společnosti žádati jen to, co k dosažení společného účelu slouží, nikoli však, co se mu patrně protiví.

Jako mravní osoba má každá společnost jistá práva a po-

vinnosti k jiným společnostem i k svým členům. Její práva jsou nutným předpokladem zajištěné a spořádané práce za účelem dosažení cíle, která závisí na jisté volnosti jednání. Má-li však společnost práva, má také povinnosti, poněvadž není konečné bytosti, která by měla práva bez povinností. Mezi společenskou smlouvou, z níž společnost prostředně vzniká, — může však i jiným způsobem vzniknouti — a společností, jest značný rozdíl. Neboť smlouva jest pomíjející úkon, společnost však jest z úkonu toho pochodící mravní celek. Smlouva společnosti předchází a jest dílem neodvislých zakladatelů společnosti, nikoli však společnosti samé. Každý právní poměr smlouvou vzniklý není již také společností, a také nemusí společnost nevyhnutelně vzniknouti jediné smlouvou. To vše nebylo by možno, kdyby společnost a smlouva společenská byly totéž.

§ 34. Složení a různé organisace společnosti.

1. Společnost není pouhým mechanickým útwarem, nýbrž organickým celkem či, jak se také říká, organizací všech organizací. Organismus záleží v mnohosti členů, kteří dle funkcí a postavení jsou harmonicky uspořádáni. Tento harmonický řád není způsoben a udržován při organismu vnější silou, nýbrž je mu vlastním principem. Organismus podobá se sice umělému mechanickému stroji, avšak podstatný rozdíl mezi oběma záleží v tom, že organismus v jádru sám plodí mechanismus orgánův, a že působnost organických těles nezávisí pouze na harmonii orgánů, nýbrž harmonie ta jest účinkem organických těles, kdežto u mechanického stroje s pravým opakem se setkáváme. Vedení stroje není v něm; topič a strojvůdce na něm sedí. U organismu však jest vedení jeho nejvnitřnější podstatou. Organismus mohl by býti srovnán se strojem, který sám sebou povstal dle immanentního plánu, a který se sám rozmnožuje. *)

Pozorujeme-li krystal, vidíme, že jeho součásti jsou i co do vnitřního složení a procesu na sobě nezávislé. V organismu však závisí každá část co do složení a vývoje svého na ostatních součástech a jejich processech. Nemoc a zdraví části jedné není bez vlivu na části ostatní, poněvadž všechny části organismu v jednotě celku také mezi sebou jsou spojeny.

Se všemi těmito momenty, jež tvoří organismus a rozlišují jej od mechanismu, setkáváme se také v jistém způsobu v každé

*) *Til. Pesch*, Die großen Welträtsel II, 177. násl. (1892).

lidské společnosti, organisované mnohostí členů, z nichž každý, podroben pořádku, zastává určitou funkci. Řádu tomuto propůjčuje organický charakter, jímž liší se od pořádku umělého mechanismu, jednak ideální forma, t. j. poznání a snaha o společný cíl, jež jsouce společnosti vlastní, skýtají plán pro stavbu sociálního tělesa a útvar jeho činnosti, více však ještě reální forma t. j. autorita, vnitřní princip sociální jednoty, kterou se dostává společnosti sociální jednoty a vnitřního vedení. Jako v jiném organismu, i ve společnosti jsou členové ve vzájemné odvislosti. A proto lze říci, že jest společnost analogon organického tělesa a nikoliv snad jen mechanickým útvar-rem, že jest mezi společností a organismem značná podobnost, byť i společnost organismem v plném smyslu nebyla. Nejlépe vyjádřen je rozdíl mezi oběma tím, že jmenujeme společnost organismem mravním, jehož jednota se podstatně liší od jednoty organismu rostlinného a zvířecího. Zde látka a forma, tělo a duše, tvoří přirozenou fysickou jednotu, kdežto jednotnost společnosti jest jen mravní, jest to jednota poznání cíle a jednota snahy o cíl. Proto říkáme-li, že jest autorita duší společnosti, míníme tak jen ve smyslu mravním, nikoli však jako by se autorita s údy společnosti fysicky a podstatně spojila v jakousi jedinou fysickou podstatu, nýbrž jen pokud mnohost členů jest spojena autoritou v sociální jednotu konkrétní společnosti. Jako součást společnosti nepřestávají býti její členové plnými osobnostmi, mravně samostatnými podměty práv a povinností, nezanikají ve společnosti.

Kdežto v každém údu fysického organismu spojuje se duše s látkou a jest spolupřincipem celkové činnosti orgánu, jest činnost jednotlivých údů společnosti podrobena jen vnějšímu vedení autority, které jest omezeno ohledy na sociální účel společnosti.

Srovnáme-li účel organické činnosti v rostlinném a zvířecím životě s účelem společnosti, vidíme další rozdíl mezi mravním a fysickým organismem. Činnost zvířecích orgánů nemá jiného bezprostředního účelu, než zachování a zdokonalení organismu, jehož součástmi jsou. Existence a zdokonalení společnosti však není jejich vlastním sociálním účelem. Sociální působnost odnáší se k dosažení jistého statku, pro který se společnost ustavila. Tento cíl společnosti jest prostředkem blaha jednotlivých členův; existence, jednota a síla společnosti jest prostředkem k jeho dosažení.

Pokud jde o vzájemný poměr členů, také ve společnosti potkáváme se s doplněním, odvislostí a zasahováním jednoho do činnosti druhého tak, jak jest tím charakterisován život organického tě-

lesa. Avšak tato vzájemná odvislost není zde pouze skutečná, nýbrž i mravní, zakládajíc se na vzájemných právech a povinnostech, jež celému chování, nárokům a oprávněnostem jednotlivců cíl a míru stanoví.

Organický charakter není, jak samozřejmo, ve všech společnostech tak význačný, jako při nejvyšších společenských útvarech (státu). S tím se však setkáváme i v jevech fysicko-organického života. Jsou organismy, jichž organická struktura jest na první pohled patrna, a zase jiné, kde stupeň rozdělení funkcí, počet orgánův a jich složení je mnohem menší.

Názor o společnosti jako živém organismu jest základem nauky sv. Tomáše o společnosti a o státu (De regimine princip. IV. 23; Summa contra gent. III. 1. a j. v.).

Součástmi mravního organismu všelidské společnosti jsou v prvé řadě jednotlivci, nadaní osobními právy. Svazky, které více osob stejného povolání, zájmův a potřeb na způsob ústrojných celků spojují ve vyšší jednotu stavův a tříd, jsou rovněž svazky mravními a nezbytnými součástmi celku společnosti všelidské. V organismu společenském jsou všechny stavy oprávněny, neboť celek potřebuje i těch nejposlednějších údů ke svému zdaru. Mají svá práva a samostatnost jako jednotlivci, a jest mezi nimi také nadřadenost a podřadenost dle významu pro celek. Každému jednotlivci jest spáťřovati v blahu a prospěchu každého spolučlena společnosti i svůj vlastní prospěch, poněvadž nedaří-li se celku, neprospívají ani členové. Hledá-li tedy někdo prospěch svůj ve škodě druhého, jest jeho poměr nejen k celku, nýbrž i k sobě zvrácený, škodí také sobě. Názor křesťanský představuje si poměr jednotlivců ke společnosti tak, že tento má svá osobní práva za účelem dosažení přímého cíle svého, jichž dostává se mu přirozeností a nikoli společností. Jako nemůže tato práva libovolně rozšiřovati, tak nelze se mu jich ani vzdáti, nýbrž má jich užívati i k prospěchu obecnému. Jeho práva řídí se jednak jeho silami a schopnostmi, jednak úlohou, již jest mu vykonati. Čím více povinností, tím více práv, a velikost povinností jest závislou na míře schopností; proto také čím více schopností, tím více povinností a práv. Neboť neobdržel člověk větších schopností od Tvůrce proto, aby jich jen pro sebe využítkoval, nýbrž, aby jimi i jiným prospěl. Nerovnost lidí jest zřízením Božím, základem společnosti a pokroku. Tím nehájíme nynější příkré nerovnosti, která úmyslům Božím nijak neodpovídá, a která vznikla ze zneužití lidské svobody. Toť stav, jaký býti nemá, ale proto přec jest pravdou,

že nerovnost má důvod svůj i v přirozenosti lidské. Proto snahy socialismu, učiniti všechny lidi rovnými, jsou právě tak převráceny a protisociální, jako druhý extrém, který bez povinností a bez ohledu na celou společnost hromadí všechen majetek jen v rukou několika jednotlivců. Ve společnosti nejsou si jednotlivci úplně rovni, ač jsou rovnoprávní, majíce stejný nárok, aby ve svých právech chráněni byli.

Jsou tři druhy nerovnosti. První jest podmíněna autoritou, neboť je přirozeno, že ten, kdo zastává autoritu ve společnosti, stojí výše než ti, kdo jsou poddáni. Druhá nerovnost podmíněna jest růzností podřadění a nadřadění různých stavů, jak žádá toho pojem organického celku. Není to však nerovnost naprostá, která jest základem pohanského kastovníctví, nýbrž nerovnost, kde členové, pokud sami si nestačí a mají potřebu vzájemné pomoci, jsou si rovni. Pro účely celku však jsou si nerovni, poněvadž nestejně k účelům těm přičiňují; jsou však i mezi sebou nerovni, pokud liší se silami a prací, a zase rovni tím, že společnost služeb všech potřebuje. Lze tedy říci, že jsou si údové společnosti, ať jednotlivci ať stavy, rovni i nerovni. Pro rovnováhu organismu společenského jest každý stav i jednatel ve svém způsobu důležitý. Třetí nerovnost v řádu společenském plyne z nerovnosti práv získaných, zejména pokud se týče práva vlastnického.

Jako jmenujeme společnost mravním organismem, v témž smyslu jest také mravní osobou. Společnost jest reální jednota s vlastní bytostí, odlišnou od subsistence jednotlivých členů. A poněvadž společenským jednotám připisujeme úkony duševního řádu, na př. rozumového snažení, pokládají se mravní osoby za podměty práv a povinností, za samostatně činné, a ve smyslu analogickém jeví se nám osoby mravní jako fysické. *)

2. Tážeme-li se, jak jest organisována lidská společnost vůbec, lišíme čtyři druhy organisace. V prvé řadě jest společnost lidská rozčleněna na společnosti zvláštní, sloužící všeobecně lidským účelům, jež k zachování a blahu lidstva jsou nutny, míníme rodinu, stát a církev.

Rozmnožování a výchova pokolení lidského jsou věci rodiny, proto nesmí tato chyběti v organismu společenském. Společnost nelze si mysliti bez společenského řádu. Nemá-li se společnost rozpadnouti, jest nutno podříditi se určitému řádu; stanoviti a ostří-

*) *J. Pesch*, Lehrbuch der Nationalökonomie I, 131. násl.

hati tento řád, jest úkolem státu; tedy i stát jest podstatným článkem v organismu společenském.

Společnost nemohla by dospěti nadpřirozeného cíle svého (a ten jako křesťané předpokládáme) bez takového ústavu, který ji o tomto cíli poučuje a k němu vede. Tímto ústavem pravdy a spásy jest církev, a proto i ona, předpokládáme-li řád nadpřirozený, jest nutným živlem společenského organismu.

Všecky tyto společnosti, poněvadž by bez nich lidstvo býti nemohlo, nutno odvozovati v poslední řadě z vůle Boží: církev, jako instituce řádu nadpřirozeného, je přímo, stát pak a rodina, jež v první řadě z řádu přirozeného plynou, jsou nepřímo božského zřízení. Rodina jest společností nejužší, většího rozsahu jest stát, poněvadž jeho účel, udržovati a prováděti řád společenský, připouští větší rozsah společenský, ba v zájmu hmotné moci, které mu k tomu třeba, její žádá. Přes to však musí býti společnost lidská ve více států rozdělena, poněvadž stát všecky lidi objímající nebyl by s to, aby došl svému účelu. Světové říše neměly nikdy dlouhého trvání.

Všechny lidi v jednotu sloučiti jest vyhrazeno církvi; její hranice jsou totožny s hranicemi všelidské společnosti.

Patříme-li na tyto společnosti s hlediska, jež jsme svrchu vytkli, rozřešili jsme již otázku o poměru státu k všelidské společnosti, že totiž nejsou pojmy totožnými. Proto není stát oprávněn pokládati veškeren společenský život za svoji doménu a míti za neoprávněné vše, co z něho nevyšlo. Státu jest se omeziti na vytčený mu úkol, udržovati společenský řád, a tím přispívá k trvání a blahu lidské společnosti, v jejímž středu se jako zvláštní společnost utvořil.

Všelidská společnost jest potom rozčleněna v organizace hospodářské a sociální. Jako ve fysickém organismu za účelem života děje se stálá výměna látek, tak tomu i s organismem společenským. Vzájemné zachování všech společenských sil a vespolné podporování za účelem dosažení cíle, slove životem společnosti národohospodářským.

Společnost však jest zorganizována nejen hospodářsky, rozčleněním a rozdělením statků, jejich výroby a spotřeby, jež probíhaly různé vývojné stupně až do dnešní světové souvislosti hospodaření, nýbrž i fysicky, vnějšími silami přírodními (populace, její vzrůst a rozvoj) a vnitřními vlastnostmi tělesnými, na nichž se zakládá vzrůst a fysická zdatnost plemene lidského, která jest zdrojem výkonnosti tělesné a duševní, pramenem osobního a sociálního blaha.

Vedle organizace hospodářské jest také organizace stavovská, založená na přirozené vloze lidské, vyhledávající k usnadnění úkolu pracovního pomoci druhých, stejně odborně vzdělaných a též zájem sledujících.

Dalšími organizacemi společnosti jsou organizace duchovní a mravní, jež se uskutečňují silami rozumovými a citovými, tedy náboženstvím a na něm založenou mravností, vědou a uměním.

Organizace politické projevují se státem a jeho rozličnými formami.

Mezinárodní organizace společnosti jest pouhým ideálem, poněvadž předpokládá mezinárodní právní autoritu, které ovšem není.

Dle těchto organizací, jejich formy a účelu rozeznáváme rozmanité druhy společností. Tak se mluví vzhledem k samostatnosti nebo závislosti na jiných o společnostech *dokonalých* a *nedokonalých*. Prvé jsou samostatné a soběstačné, poněvadž stačí svému účelu, opatřiti členy své tímy, čeho jest jim třeba k osobnímu a sociálnímu blahu, o něž se snaží. Nedokonalé potřebují vyšší společnosti, které by se podřídily, poněvadž nemají samy všech prostředků, k dosažení svého účelu nutných. Tak jest stát společností dokonalou, rodina nedokonalou, poněvadž nestačí, aby členům svým skýtala všeho, čeho potřebují, a doplňuje se proto organizací vyšší, státem.

Mluvíme však také o dokonalé a nedokonalé společnosti, přihlížíme-li jen k tomu, jakými prostředky společnost vládne, hledíc k účelu svému.

Po té lišíme, vzhledem k účelu, mezi *náboženskými* a *světskými* společnostmi. Tyto mohou zase býti hospodářské, nebo vědecké, umělecké atd.

Přihlížíme-li k rozsahu, mluvíme o společnosti *všeobecné* lidské a společnosti *zvláštní, omezené*. Prvá má za autoritu Stvořitele lidské přirozenosti a rozčleňuje se v četné společnosti zvláštní, jako státy, rodiny atd., jež jsouce místně a časově omezeny, podléhají autoritě lidské.

Původem svým jsou společnosti *přirozené* a *svobodné*. Tyto vzrůstají a utvářejí se v mezích všeobecných právních zásad a závisejí na svobodné vůli lidské; přirozené plynou nutně z přirozenosti lidské, majíce již předem stanovený cíl a jemu odpovídající zřízení, a proto jejich ústava vymyká se, aspoň z části, libovůli lidské. Proto je lze zváti také nutnými.

Hledíc k součástem, z nichž se společnost skládá, jsou spo-

lečnosti jednoduché a složité. Složité vzrůstají organickým spojením více společností. Tak jest rodina a stát společností složitou, poněvadž se skládají z více společností; manželství však jest společnost jednoduchá, kterou nelze v jiné společnosti rozložit.

Vedle tohoto dělidla rozeznáváme také rovné a nerovné společnosti, dle toho, jsou-li práva a povinnosti všech členů stejny či různy.

Přizíváme-li k poměru společností ke státu a k církvi, rozlišujeme mezi společnostmi veřejnými a soukromými. Veřejné jsou ty, které moc státní nebo církevní za právní osoby uznala a jistými korporačními právy nadala. Všechny ostatní, jimž se toho nedostalo, jsou soukromými.

Přihlížíme-li k účelu veřejných a soukromých společností, jsou pouze stát a církev společnostmi veřejnými, ostatní soukromými.

Každé z těchto lidských združení vykonává jistou část úkolů, jež jsou uloženy všem lidem, jež však nemůže vykonati všeobecná mezinárodní společnost, protože jí není. Všecky vykonávají jako mravní organismy samostatně přidělený sobě úkol se zřetelem na společenský celek, proto jsou všechny oprávněny, což platí zejména o rodině, státu a církvi.

§ 35. Moderní věda společenská a sociologie křesťanská.

1. Ode dávna přemýšleli lidé o jednotlivých jevech společenských, ale vědu, která by samostatně o všech jevech společenského dění báda, vytvořilo teprve století devatenácté. Pro novost svou není dosud věda ta po stránce formální tak dokonalou jako jiné vědy, a nemá dosud pevného pojmového systému, přesného rozdělení práce a všeobecně přijaté metody.

Sociální věda jest nauka o společnosti a jejím životě; jejím předmětem jest společnost jako organisovaný celek a sociální existence člověka; obsah její pak se různí se zřetelem k širšímu neb užšímu pojmu společnosti. Poněvadž život společenský podroben jest vývoji, jest sociologie také vědou o organisaci a vývoji společnosti. A proto badajíc o společnosti, přihlíží k ní s hlediska řádoslovného či statického i vývojeslovného či dynamického (kinematického). V prvním směru pozoruje přirozený řád společnosti, vzájemné působení součástí společnosti na sebe, stálý souhlas prvků společenských, nikoli pouhé seřazení organizací podle sebe, ani pouhý řád přítomný, nýbrž hledí k tomu, co jest podstatného v soustavě společenské všech dob.

S hlediska vývojeslovného přihlíží k vývoji a přeměně prvkův a organisací společenských, k stálému pohybu ve společnosti.

Existence společnosti jest podmiňována různými činiteli a silami, a rovněž tak i její vývoj. Podmínky ty mají základ ve fysickém prostředí, hlavně však v psychologických a společenských vlastnostech člověka a jeho společenském prostředí. Proto bádá sociologie po stránce statické také o činitelích a silách, jež podmiňují existenci společnosti a společnost udržují, po stránce dynamické pak pozoruje síly, jež určují a řídí vývoj a pokrok společnosti. Sociologie jako samostatná věda, nikoli však jako souhrn speciálních věd sociologických, jako tomu bylo dosud, ustavuje se teprve v dobách nejnovějších, jsouc kladena v soustavě a stupnici abstraktních věd skupiny duchovědné za psychologii, která jest jí vědou podkladnou a nástrojnou. Neboť člověk jest jedincem pro sebe a spolu členem společnosti, a jevy společenské jsou zároveň jevy duševními.

Nemálo slouží sociologii také vědy přírodní, a z těch nejvíce biologie.

Dle různých method a stanoviska badatelského běře se věda sociologická různými směry, snažíc se dopátrati nejvšeobecnějších zásad, spravujících řád a vývoj společnosti, čili tak zv. zákonů společenských. Ovšem, že až dosud jsou zákony ty valně neurčity. Všem směrům v sociologii však neběží jen o výklad příčinných zákonů, nýbrž o výklad teleologický, účeloslovný, záležející v odpovědi na otázky po účelnosti jevů společenských, od nichž jest jen krok k otázce po smyslu společenského vývoje a žití.*)

2. První soustavnější vědecké uvažování o společnosti dochovalo se nám v Platonově Státě (Politeia) a Zákonech (Nomoi) a v Aristotelově Politice. Jejich sociologie vztahuje se však pouze na společnost v užším smyslu a její hlavní formy, stát a rodinu, a poznatky theoretické od praktických nejsou dosti odlišeny.

K řecké filosofii přimkla se středověká spekulace, dvojím směrem ji převyšujíc. Křesťanský názor byl a) ochranou proti absolutismu, k němuž řecká filosofie tíhla, neboť odkazuje člověka k vyššímu, věčnému cíli, který nad státní sfaeru velice je povýšen, hledá poslední pramen práva v Bohu, a nikoli ve státu, a proto uznává vyšší právo, nad státním právem stojící a církev za nejvyšší, pozitivním božským právem stvořenou, dokonalou společnost. Jest však také b) mocnou ochranou proti individualismu, uznáváje stát za

*) *Ottův Slovník Naučný*, Sociologie str. 584. násl.

nutnou, na přirozeném právu založenou společnost, spojuje účel státu s mravní povinností, a uznává a jasně nás seznamuje dle principu solidarity s organickým charakterem státu jak vzhledem k jeho vzniku z rodiny, tak i se zřením k jeho trvání. Životním principem státu i společnosti jest solidarita, odevzdání se jedince celku a celku jedinci; jednotlivci však v celku nelze utonouti.

Společenská věda byla ve starší křesťanské filosofii pěstěna převážně theoreticky. Společenský život odvozován ze společenské vlohy člověka, vyšetřována podstata společnosti a její různé formy, zdůrazňován její přirozený účel, kreslen ideál pro zřízení, život a působení nejvýznačnějších společenských forem, a badáno o poměru společnosti ke státu. Dějinné stránky života společenského však nebylo valně dbáno; k té přihlíženo teprve v době novější, když sociologie více se vyvinula a dostala novou podobu. Proto neomezuje se dnes jen na filosoficko-theoretické šetření společenských jevů a na abstraktně-vědecké odůvodňování sociálních zřízení. Speculativně-bohoslovecký způsob badání sám o sobě nám více nestačí, také historický a příčinný způsob, je-li ovšem správný, má svou oprávněnost.

Dnes chceme, pokud lze, co nejvíce věděti o vývoji společnosti a jejích dějinných formách (statika), chceme věděti, z jakých příčin vzešly, a vůbec znáti příčinnou souvislost jevů společenských (dynamika).

Proto brány v potaz vědy, jež nějakým způsobem se dotýkaly životu aspoleskenského, a ty podaly mnohé cenné výsledky svého badání, z nichž vybírány sociální prvky jednotlivých předmětů nebo jejich kategorií, pátráno po podstatných faktech, příčinách nebo zákonech, jež jsou společny společností všeho druhu a za všech dob, a v zorném úhlu těchto v jednotu spojených poznatků uvažováno o celém životě společenském.

Tak vzniká samostatná věda s vlastním oborem vědění, jímž jsou jevy společenské, jež prý tvoří právě tak samostatnou kategorii vědeckou, jako jevy fyzické, biologické, psychologické a j. v., a jako o těchto jedná fyzika, biologie, psychologie atd., tak o jevech společenských svou methodou jedná sociologie.

Tři jsou podstatné znaky této mladé vědy. a) Vztahuje se na společnost ve smyslu nejširším, na všechny formy a způsoby společenských svazků a závislostí. Činí nárok na též universální význam, jaký se přiznává filosofii dějin. Hledá jednotné formule pro všechny sociální jevy, a to jen v mezích příčinného řádu. Úkolům,

které svému dějinně filosofickému badání dali druhdy Herder a Hegel v Němcích, Condorcet a Montesquieu ve Francii, A. Smith a Ferguson v Anglii, zejména však Vico (Giovanni Battista) v Itálii, chce moderní sociologie dostáti ve zvýšené a zdokonalené míře. b) Přirozeně snaží se tato sociologie býti exaktní vědou, badajíc přírodovědeckou methodou o nezměnitelných a přirozených zákonech vývoje lidské společnosti. A v tom přede vším záleží zvláštnost této moderní sociologie. c) Pokládajíc se za pozitivní vědu, bez jejíchž zásad prý nelze rozuměti dějinám, ekonomice, theorii o státu atd., jako nerozumí hvězdářství ten, kdo nezná Newtonova zákona o pohybu, odmítá a priori pohrdavě každé filosoficko-theoretické šetření společenských otázek jako metafysické. Všem vědám, tak poučují nás její stoupenci, dostává se teprve sociologií více méně životnosti a mocné podpory. Pouze filosofické nazírání na jevy a problémy společenské jest prý překonaným stanoviskem. Theorie a poučky, spoléhající jen na principech rozumu a rozumovém přemítání, nenalézají v očích většiny těchto sociologů milosti. Stěží jen dovoлено logice, aby v oboru sociologickém konala úřad policie myšlenek.

Nedivno, že za těchto okolností odmítá moderní sociologie všecky snahy sociologie křesťanské, pokračující ve stavbách scholastických myslitelů, že nepřipouští jejich rozumových důvodů proti patrným bludům a jednostrannostem moderních věd sociálních, velkopansky je přehlížejí.

3. Sociologie zakládající se na zásadách křesťanských jest reformatorský pokus, jenž si vytkl za úkol, usvědčiti vědy sociální z podstatných bludů, do kterých nevěřečtí badatelé o společenských poměrech upadli, a postaviti je na zdravé a jedině správné stanovisko zásad křesťanských.

Z počátku byla pouhým protestem utlačovaného lidu, zejména třídy pracovní; tímto úkolem se však nespokojila a jest dnes společným reformatorním postupem v oboru věd společenských všech těch, kteří v zásadách křesťanských vidí základ celé naší civilisace a jediný prostředek k obrodu a záchraně choré společnosti. Neboť není vědy, která by směla ignorovati Bohem zjevené pravdy, normy a regulatora bludům podrobeného rozumu lidského. „Sociologie křesťanská“, dí P. M. Weiss, „váží si dějin a má slušný ohled na vše bývalé, a co dosud po právu trvá, toho užítí a to udržeti se snaží; člověka staví za střed světového a státního řádu (a proto jest lidské individuum v sociálním celku a vzájemné vztahy mezi individui a společenskými svazy hlavním jejím předmětem). Zákony

mravnosti a náboženství jsou v křesťanské sociologii stejně ceněny, jako předpisy právní a všechny otázky vnějšího života, osvěty, výchovy a vzdělanosti; zejména však snaží se rozřešiti otázky národohospodářské v podřadnosti k právu, mravnosti a náboženství.“ *)

Proto nelze jí přisvědčiti k fantastickému evolucionismu a pantheismu moderní sociologie, která stává se namnoze karikaturou toho, co zvalo se druhdy dějinami filosofie.

Slovům těm dáme za pravdu, povšimneme-li si nové vědy sociologické blíže.

§ 36. Hlavnější školy sociologické.

„V postižení a vyložení poměru individua a společnosti“, dí Masaryk,**) „spočívá všecka podstata sociologie: uměti říci, co je společnost, a co jest individuum, protože očividně není společnosti bez individua a není individua bez společnosti. V poměru tom nevyčerpává se však pouze sociologická theorie, nýbrž také politická praxe“. Že přes všechno úsilí nerozluštila dosud sociologie uspokojivě otázky o správném poměru společnosti a individua, dokazují různé vědecké směry v sociologii, které se v důsledcích různého názoru o podstatě individua a společnosti vytvořily.

Úkol sociologie jest však dle všech stoupenců moderní sociologie velikolepý, neboť nemá býti ničím menším, než závěrným kamenem věd ostatních, třeba se jí dosud nedostávalo sociologického Newtona nebo Keplera. Až ti se najdou, pak bude sociologie, jak tomu její hlasatelé věří, právě tak pýchou 20. století, jako jí byly vědy politické a hospodářské století 18. a 19.

Nesnaží se o nic menšího, než vyšetřiti původ sociálního dějství a závislostí, jeho strukturu a vývoj, probádati statiku a dynamiku společnosti, její životní podmínky, fáse, kterými prošla, její zákony a další dosažitelný vývoj.***) Ryze empirickou a historickou methodou proniká až k jednotné buňce, z níž sociální jevy vznikají a z níž historický vývoj odvozuje. Souborem svých method snaží se o to, aby dopracovala se nejvšeobecnějších zásad, spravujících řád a vývoj společnosti, čili tak zv. zákonů společenských. Snaží se dopátrati se přirozené kausalitě všech fundamentálních skutečností lidské společnosti po smyslu sociálního determinismu. Toto počínání

*) Sociale Frage und sociale Ordnung (1896) I, 20. násl.

**) Otázka sociální str. 204.

***) *Loria*, Die Sociologie (přelož. Heisz 1901), str. 6.

není nové; připomíná živě cyniky a stoiky starověké, Hobbesa a Rousseaua dob nových, neboť programy jejich badání byly neméně velké a podklady podobné. Jen tím se liší vývojní sociologové novověcí od oněch, že pochybeným zásadám filosofie starověké přimísili Hegelův evolucionismus pantheistický a Darwinův evolucionismus materialistický a nedokázané domněnky ethnologické, kulturní, biologické atd.

1. Moderní sociologie zastoupena jest třemi hlavními školami: *a)* intelektuální školou Augusta Comtea, který jest vlastním zakladatelem novodobé soustavné sociologie a který ji, zabývá se především sociologickou dynamikou, také pojmenoval; *b)* biologickou (organickou) školou Herberta Spencera a *c)* ekonomickou školou Karla Marxe.

a) A. Comte *) usiluje o poznání přirozené povahy, příčiny a zákonů společnosti jako harmonického celku, a to na základě pozitivistického názoru, s vyloučením všeho metafysického neb dokonce theologického. Aby našel zákony společnosti, rozlišuje mezi sociální statikou, která analyzuje společnost v jejím pevném stavu, a dynamikou, která ji pozoruje v jejím pohybu, jenž jsa stálý a postupný, jest zákonem pokroku.

V člověku jsou psychologické, vrozené vlohy společenské, avšak také sklony egoistické, životu společenskému protivné. Odtud boj pudův altruistických a egoistických. Trvání a vývoj společnosti jest podmíněn přemocí altruistických pudův. Individuum není předmětem sociologie, ba ani rodina. Skutečnost přísluší jen společnosti.

Většího významu jest Comteova theorie sociální dynamiky, vývojných zákonů společnosti. Hlavní příčinou sociálního vývoje jest vývoj duševní. Třem jeho stadiím odpovídají tři stadia onoho: fasi bohoslovné odpovídá fase vojenská, metafysické zákonná, a fasi pozitivní stadium průmyslové.

Druhotnými faktory vývoje jsou necht, smrt a rychlý vzrůst obyvatelstva. Necht jest pobídkou činnosti, povzbuzením k vynálezům atd.; kdyby jí nebylo, mnohá veliká díla by nebyla nikdy podpořila pokrok společnosti. Kdyby nebylo smrti, nebylo by čilé změny ve snažení, stále obnovy života a činnosti; ovšem že nesmí příliš záhy učiniti konec životu, poněvadž by každý pokrok již v zárodku byl udušen. Rychlý vzrůst obyvatelstva urychluje oběh lidských rodů,

*) Cours de Philosophie positive 1830; Système de la Politique positive (1851).

zostřením boje individuálních snah podporuje živost, sílu a rychlost pokroku.

Pro přítomnou dobu místo duševních faktorů jsou dle Comtea hlavními příčinami pohybu společnosti hospodářské vztahy; vývoj průmyslový určuje stav a pokrok společnosti. V budoucnosti však tomu bude naopak.

Maurice Defourny*) vyslovuje se o Comteovi: „il est un arrangeur, non un créateur“. Z jeho systému zbylo v sociologii jméno a několik všeobecných ideí. Slíbil sice, že učiní lidskou společnost předmětem pozitivní vědy, slibu tomu však nedostál, neboť jeho statika přes elementární analýsu rodiny, dělby práce, autority a sociálního organismu se nedostala. A jeho dynamika jest dnes již opuštěna.

Tím však, že přihlížel k duševním psychologickým silám vývoje, a jistou umírněností velice předčí mnohé z pozdějších sociologův.

Poněvadž v jeho klassifikaci věd jest biologie před sociologií a každá dřívější věda jest mu předpokladem následující, jest biologie nezbytnou pomůckou a předpokladem sociologie. Jí děkuje sociologie některé všeobecné pojmy, jako na př. pojem vývoje, specialisování orgánů, harmonie, solidarity atd.

Comte však chrání se přec, analogii mezi fysickým a sociálním organismem hnáti do krajností. Vývoj mu není quasifysiologickým processem a zákon tří stadií není biologickým, nýbrž theoreticko-poznávací zásadou. Duch a rozum jsou mu základní podmínkou kultury a sociálního vývoje; teprve škola biologická či organická učinila podmínkou tou biologické vlivy.

b) Předním průkopníkem této školy byl Herbert Spencer**), k němuž se druží P. v. Lilienfeld, A. Fouillé, René Worms a svým způsobem také Albert Schäffle (Bau u. Leben des sozialen Körpers). Ten však liší se s prospěchem od ostatních toho druhu sociologů mnohem ostřejším zdůrazňováním ducha a duševní síly, sociálních a ethických momentů v životě společenském.

Tato škola pokládá biologii, jako Comte, za sesterskou vědu sociologie, s níž tvoří fysiku organisovaných těles. Odmítá však nauku, že by duch ovládal vývoj společnosti. Spencerovi je společnost částí existence a dějství vesmírného, její zákony jsou ve shodě a přímo dedukcemi z obecných zákonů, řídících fysický a organický

*) La sociologie positiviste, Auguste Comte (1902), str. 350.

**) Social Statics (1868); Principles of Sociology (1877); Descriptive Sociology (1873); The Man versus the state (1884).

svět. Společnost jest mu organismem s dělbou práce po způsobu, s jakým potkáváme se vůbec u jednotlivých organismů, se soustavou udržující (průmyslovou), rozdělující (obchodní) a řídící (politickou a náboženskou). Proti Comteovi více si všímá sociální statiky, kterou rozumí pohyblivou rovnováhu společenských sil, a tak dává sociologii spíše směr přírodovědný naproti Comteovu směru historickému.

Biologie skýtá jednotný princip pro vyšetření společenského zřízení. Studium života jedincova, zákony jeho fysického organismu, a nikoli pomocí filosofické analýsy duševní tvorby člověkovy jest sociální statiku a dynamiku vyzkoumati. Při tom se předpokládá, že fysický a mravní organismus jsou skoro totožny. Rozdíl jest jen v tom, že v těle živočišném nejsou jednotlivé části, nýbrž jen ústřední orgány opatřeny celkovým vědomím, kdežto ve společnosti nemá vědomí celek, nýbrž každá společnost tvořící jednotka. Z toho vyvozuje Spencer zásadu, že jedinec nesmí býti obětován blahu celku, a proto jest v národohospodářství zastancem plné hospodářské svobody.

Organická škola pokládá za základ sociologie individuální biologii; jiný její směr, opíraje se o theorie Darwinovy, vidí základ sociologie v kolektivní biologii. Oba směry se shodují v tom, že vysvětlují dějství společenské jako dějství povahy pouze biologické, nedbajíce v něm živlu psychického a užívajíce k důkazům pouhé analogie.

Darwinovská škola již docela se vzdálila od svrchu stanoveného pojmu společnosti, poněvadž jí společnost není leč souhrnem jednotlivých individuí, jejichž vzájemný vztah se omezuje jedině na dobývání potravy a dočasné spojení bytostí různého pohlaví za účelem zachování života druhu lidského.

Vysvětlovati však dějství společenské jedině působením činitelů, kteří směřují k udržení života organismu jedincova i druhového, jest nesprávné, protože základním principem druhového života jest zásada kolektivní biologie, boj o život, kdežto princip života společenského zakládá se na solidaritě.

Ač Darwinovská theorie podstaty společnosti lidské nepochopila, přec individuu přiznává vzhledem k ní větší důležitost, než theorie organická.

Vážní badatelé odmítají*) toto přehánění analogie mezi spo-

*) *Faszbender* ve Staatslexikon der Görres-Gesellschaft 2. vyd. V, 104; *Lexis*, Sociologie v Elsterově Wörterbuch der Volkswirtschaft II, 574; *Er. Wassmann S. J.*, Vergleichende Studien über das Seelenleben der Ameisen

lečností a živoucími organismy. „Organická metoda“, usuzuje Lexis, „nedostává se přes abstrakce, v nichž se odmítá to, co je specifickým oběma srovnávaným řadám. Vyloučíme-li ze společenské souvislosti moment psychologický a vědomý, jak se srovnáváním společnosti se životem organismu v organické škole skutečně děje, ztrácí sociologie právě to, co jí jediné může učiniti zvláštní a samostatnou vědou“. A mistr vědy národohospodářské A. Wagner dí: „Biologická sociologie nesahá k člověku, rozumné, svobodné a mravné bytosti. Pouhým přenášením přírodovědeckých pojmů (buňky u Spencera, anatomie, fyziologie u Schäffla atd.) na člověka a jeho dějinný vývoj získává vědecké porozumění společnosti málo, ba zhola nic, spíše mnoho se pokazí a ztrácí“.

Theorie ty zabíhají sice analogiemi svými do nemožností, než v podstatě přec hájí starého křesťanského názoru o přirozeném a organickém útvaru lidské společnosti proti názorům Hobbesovým a Rousseauovým, kteří ve společnosti spatřovali jen umělou a nepřirozenou strukturu. (Karějev, Úvod do sociologie, str. 36.)

Pokrokem proti přírodovědeckému rázu biologické a darwinové školy jest směr sociálně-psychický, jehož tvůrcem jest Lamprecht, jenž vysvětluje jevy společenské výhradně působností sociálně-psychických sil, ideí, zvykův a názorův. Síly ty jsou, jak zkušenost učí, tak mocny, že jejich vlivem s jistou nutností každý jedná jako druhový exemplář. Síly ty jsou každému národu vtomny (immanentní). Názor ten jest však rovněž jednostranný, protože lidé nežijí ve světě výlučně jako ohraničené druhy, nýbrž žijí ve společnosti kolektivně. Nemají tudíž na společenské jevy vlivu jen názory a představy individuální, nýbrž také ideje a pudy kolektivní. Člověk jako bytost duchová a hmotná nežije jenom psychicky, nutno tedy vzít i také v úvahu hmotné podmínky lidského života. Požadavky zákona přirozeného, společenské pudy lidské, přírodní síly, obyčeje, názory a zvyky, zejména však potřeby lidského soužití, vše to jsou složky, které při vyšetřování společenského dění nesmějí býti přehlédnuty.

Pouhý psychologický intelektualismus, jak zejména Hintze a Rachfahl proti Lamprechtovi ukázali, je neudržitelný. *) Ovšem proti

u. der höheren Thiere (1900); A. Wagner, Grundlegung der politischen Ökonomie (1892), str. 459. násl.

*) Lamprecht, Was ist Kulturgeschichte (v „Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“ (1896); Individualität, Idee u. socialpsychische Kraft in der Geschichte (Jahrbücher für Nationalökonomie etc. 1897).

přírodovědeckému rázu směru organického jest v sociologickém badání přec pokrokem, protože klade důraz na moment anthropologický. *)

Lamprecht není kolektivistou rázu Marxova, nýbrž výlučně vzhledem k svému zvláštnímu názoru o dějinách. V jeho systému málo se oceňuje význam individuálních momentův a sil pro dějinný vývoj, a to není nijak národohospodáři lhostejno. Jeho nauka, přenesena v obor hospodářský, měla by jistě účinky zhoubné.

c) Škola ekonomická, či sociologie na základě hospodářském, ve smyslu theorie Marx-Engelsovy, podobně zdůrazňuje anthropologický charakter sociálního jevu, jako Lamprecht, a také nepřipouští ve své methodě pouhých analogií, nýbrž počítá s fakty, které skýtá skutečný společenský život. Ovšem hypothesis ekonomická nedbá mnoho momentů psychických a vykládá pojem společnosti a její vývoj činiteli ryze materiálními, ekonomickými.

V té příčině znamenala by škola ekonomická vlastně návrat ku theorii organické, darwinské, kdyby nekladla důrazu na to, že společenský boj o život provádí se mezi lidmi jinými (ekonomickými) prostředky, nežli ve světě zvířecím. Stejně však ekonomická škola, jako organická, podceňuje hodnotu individua, kladouc hlavní váhu na společenský celek. **) Mladší její přívrženci prohlašují, že nynější ekonomický socialismus přeměnou společenského řádu chce dosíci vlastně blaha jednotlivcova.

Dle ekonomické theorie, jak jsme již pověděli, mluvíce o Marxovi, dostává se všem sociálním, politickým a duševním životním processům určení a utváření hospodářstvím, poměry výrobními.

Omyl této nauky jest ihned patrný, připomeneme-li si okolnost, že síly výrobní, které jsou zde v poslední řadě momentem vývoj určujícím, samy již jsou také plodem ideálních hybných sil v člověku, ba všechny hybné síly duševního a kulturního života napínají a předpokládají.

Theorie a kritika Marxovy ekonomické sociologie byla však již podána v knize prvé, kap. V. § 23. čl. d).

Proti všem těmto různým skupinám a směrům v moderní sociologii, z nichž jen nejhlavnější zde lze uvést — neboť každá skupina má zase celou řadu odnoží, v nichž není shody, takže právem lze o nich říci: quot capita, tot sensus — nutno hájiti názoru kře-

*) *Felix Rachfahl, Hintze, Below* v *Historische Zeitschrift* roč. 78, 81. a v *Jahrbücher f. Nationalökonomie* 3. Folge XII, 659. násil.

**) *F. Reyl* l. c. str. 9.

sľanského. Názor ten lze shrnout ve větě, že nelze theoreticky pochopiti společnosti bez ohledu na vnitřní svět jednotlivce, bez náležitého ocenění živlu ethického a bez ohledu na zákon přirozený.

§ 37. Sociologie a vývojnost. *)

Spojení těchto dvou slov poukazuje již k nehlubšímu důvodu, proč moderní sociologie, při vší pili a ohromném detailním badání, nemůže to přivést ke konečnému a uzavřenému systému, a proč nikdy k němu nedospěje. Propadla klatbě neudržitelného vývojného světového názoru.

Jeho theoretické názory, přenášený na pole praktické, individualismus a kollektivismus, hledaly v nich odůvodnění pro svou politickou a hospodářskou praxi. Individualistický ekonomismus nabyl značné posily v tvrzení, že fysiologický zákon boje o život a vítězství nejschopnějších jedinců platí nutně, dle vědecké analogie organické školy, také v životě hospodářském, a odůvodňoval jím bezohlednou soutěž na poli výrobním.

Biologie učí, že v přírodě vedou jedinci mezi sebou stálý boj. Tím, že ústroj jest ve stálé činnosti a přizpůsobuje se podmínkám prostředí, v němž žije, jedinci se zdokonalují a vyvíjejí. V boji o život slabší zanikají, silnější vítězí a rozmnožují se. Tím se dobré vlastnosti silnějších druhů upevňují a bytosti tohoto druhu dospívají k tvarům stále dokonalejší.

Také v životě sociálním vůbec a hospodářském zvláště, platí prý tento přírodní zákon, že silnějšímu jest zvítěziti a slabšímu podlehnouti. Hospodářská soutěž není nic jiného, leč jen jistý druh soutěže životní, která je stejně zákonem života v přírodě, jako života ve společnosti.

Na základě těchto mylných předpokladů ukládal individualismus národohospodářský státní moci za povinnost, jen lhostejně přihlížeti k hospodářskému zápasu jednotlivců. Jako individualisté hledali ve vědách biologických důvody pro hlásanou jimi atomisaci společnosti a vyluku solidarity, tak i kollektivisté hledali a našli základ pro své názory ve vědách přírodních.

V přírodě vedle boje o život vládne také solidarita, vzájemný vztah, který existuje mezi částmi a celkem. Tyto vzájemné vztahy a závislosti mezi součástmi bytostí živých trvají také mezi jednotlivci.

*) J. Pesch I, c. I, 87. násl.

livými bytostmi a jejich skupinami a prostředím, v němž žijí. Zákon druhu — zákon dědičnosti, přizpůsobování, výběru, zákon spojování a rozpojování — jsou jen různé stránky téhož všeobecného zákona vzájemné závislosti, solidarity, prvku to veškerého života. Člověk není bytostí abstraktní, nespolečenskou, nýbrž podřízen jest zákonu solidarity, který ho spojuje s bližním, s pokolením, kterému náleží.

Tento zákon solidarity uznává i názor křesťanský, ovšem nikoli jednostranně, tak aby společenský celek byl vším a jednotlivec vždy a všude musil mu ustoupiti, aneb aby nutným bylo pospolité hospodaření. Skutečnost jest ovšem silnější než theorie, a proto nepotkáváme se v nynějším socialismu s takovou bezohledností k individuu, jakou hlásá jeho theorie, a to z toho důvodu, že by přísná theorie v praxi uvedena nalezla v dobách, kdy individuální eudaimonismus jest časovým heslem, jistě velmi málo přívržencův.

Nechme však zatím ještě stranou uvedení teorií sociologických v praxi a všimněme si, jakou cenu má pilné badání sociologické směru novějšího samo o sobě.

Přihlédneme-li k vědeckým výkonům těchto škol, nelze neuznati práci, kterou vykonaly. Záslouhou jejich jest, že obrácena pozornost k dávné minulosti a že mnohé domněnky, jež o společenském bytování člověka druhdy byly všeobecné, na vždy dnes odkázány jsou v říši bájek. Abychom jen jeden příklad uvedli, citujeme Viléma Schneidera *): „Novější národověda má nepopíratelnou zásluhu o to, že zničila dvě illuse, Rousseauův sen o nezkaleném ideálu člověčenství na pustém ostrově a víru fantastických přátel descendance o opičích lidských hordách v temném dílu světa. Jak nevinné dítě přírody, o němž se Rousseauovi zdálo jako o ideálním člověku, tak i opičí hordy, u nichž zavládla moda choditi zpřímá (D. Strauss: „Der alte u. neue Glaube“ 1872 str. 199), jsou na vždy odklizeny“.

Zvláště dlužno za zásluhu přiznati Spencerovi, že v úvodu k sociologii tak důrazně upozornil na vnitřnou souvislost jevů dob dávno minulých s nynějším životem společenským. Taktéž nutno vděčně uznati, že se moderní sociologové snažili pojem organismu aspoň k jakési platnosti přivést, byť mu i málo rozuměli, rozvádějíce jej na př. na těle lidském do takových krajností, že tím nejlépe ukázali, že rozumí slovem tím pouze vnější rozčlenění bez vnitřního života.

*) Die Naturvölker (1885) I. předmluva.

Než to, co se od škol těch očekávalo, celkem trpce zklamalo. Nedostatek filosofického vyškolení ducha těžce se vymstil, a nemohl ovšem affektovaným opovrhováním filosofií býti nahražen. Na místo zdárného filosofického badání, jež činí opatrným a skromným, nastoupila u mnohých stoupenců těchto škol záliba pro libovolné konjektury, analogie, zobecňování a neudržitelné dedukce.

Předem mají za prokázáno, že dějinný vývoj společnosti podléhá určitým zákonům, a poznání těchto zákonů jest vlastním úkolem nové vědy. Při tom slovem zákon rozumí zákonný vývoj zcela ve smyslu materialistického, případně pantheistického názoru. Světový jejich názor má vliv i na elementární metody, kdy běží o stanovení skutečností, což jest ovšem zcela nepřipustno. Moderní sociologie propadla klatbě neudržitelného předpokladu evolucionistického názoru světového, který dnešní badání a myšlení daleko široko ovládá. Také národohospodářství má všecku příčinu tohoto názoru si všimati, poněvadž jeho temné vlivy dotýkají se i jeho badatelského oboru. Svět, lidstvo, společnost jsou mu produktem všemocného vývojného processu, který beze vší spolupomoci osobního nadpřirozeného Stvořitele, vlastními immanentními silami a pudy vše ve viditelném vesmíru působí.

Obsah evolucionistické nauky, její zhoubný význam individuální a společenský krátce, avšak jadrně podává V. Cathrein ve *Stimmen aus Maria Laach* **). Evolucionismus, jsa podstatně naturalistickým, odmítá vše nadpřirozené. Náboženství, zejména křesťanství, jest mu souhrnem mátoh a kněžských výmyslův, a člověk jen vyvinutějším zvířetem s duší zvířecí, bez svobodného seberučení.“ — Proto nelze po tomto názoru mluvit o nějaké skutečné vině a usmíření. „Tyto pojmy“, dí Fr. z Lisztů, „mohou žíti ve výtvorech našich básníků, ale před přísnou kritikou vytříbeného vědeckého poznání nemohou se udržeti. Proto nemá trest jiného účelu, leč jen polepšení . . . pojmová stěna, která dělila zločin od šilenství, padá, a s ní také strnulá vláda pojmu trestné příčetnosti.“

„Není-li Boha, věčného zákonodárce a soudce, je-li člověk zcela svoboden, ztrácí veškeren mravní řád svou oporu, přestává všeliká, ve svědomí vížící povinnost a svědomí jest jen „organiso- vanou a zhuštěnou zkušeností“, kde žádná vyšší autorita k člověku nemluví. Jako není bez Boha povinnosti ve svědomí vížící, tak není

*) Die moderne evolutionistische Weltanschauung in ihren Konsequenzen (1903) str. 164. násl.

ovšem ani autority a práva, které by mohly žádati, aby se druhý podrobil a poslouchal. Říká-li se, že má k tomu stát právo, jest tomu tak jen tehdy, je-li Bůh, který mu právo to propůjčil. Se stanoviska evolucionistického převyšuje však společnost jedince jen počtem pěstí, může ho fysicky donutiti, zavazovati jej však, aby konal svou povinnost, nemůže. Beznáboženská, samostatná morálka vždy a všude velmi záhy ukazuje, že nestačí praktickému životu a jeho drsné skutečnosti.

Moderní evolucionismus nezná také věčných, nezměnitelných pravd. „Skutečnost“, dí Fr. Paulsen, „jest v neustálém proudu vývoje, a v tom ji sleduje i poznání; proto moderní historicko-genetický způsob myšlení vzdal se vůbec absolutních pravd. Jako formy života, tak i formy myšlení nejsou absolutní, nýbrž jsou historickými kategoriemi.“ Tím přestává ovšem jistota poznání a každé vědě je pak vlastně přefat životní nerv. Dějinné detaily se sice kupí, nedostává se však všeobecného principu, aby tato pestrá směsice v jednotu vědy byla sloučena. Měly jej nahraditi zákony vývoje, avšak ku vhodnému sloučení a uclánkování přebohaté látky toto hledání zákona nevedlo. Sociologické zákony vývoje a stavu setrvačnosti jsou v podstatě jen příliš všeobecné abstrakce, z nichž se vlastně nic nového o skutečnosti nedovídáme.

Pokud se moderní sociologie nevybaví z nedokázaných předpokladův a dogmat evolucionistického světového názoru a nestane na půdě reální skutečnosti, bude bez užitku. Bude-li se snažiti o to, aby zvláště důležitou součástí svou, národní hospodářství, bez přispění sociálně právního principu rozumového skutečně v sociální hospodářství přeměnila toliko podáním dějinně po sobě sledujících fasí vzhledem k vlastnictví, práci atd., platí o tomto počínání slova: „Ich höre die Mär' — mir fehlt der Glaube.“ Z tohoto výtahu článku Cathreinova patrně, že

a) sociologie, jak jí většina dnešních sociologů rozumí, t. j. jako pozitivní věda, jež snaží se dokázati přísnou přírodovědeckou zákonnost ve všech závislostech a jevech společenského života, jest nemožnou, poněvadž nemožný jest její předmět;

b) sociologie jako universální věda celé dějinné společenské skutečnosti není možnou pro rozsah svého předmětu, který svou povahou pro různé obory zvláštní předběžné vzdělání předpokládá.

c) Zdali jest možnou, pokud dějinně zkoumá společenské vztahy

a jevy s ohledem na jejich spojitost s celkem sociálního dějství, o tom nerozhodujeme. *)

O způsobu, jak vymeziti a omeziti vědu společenskou, neznámeji se sociologové; většina jich však, sledujíc Comtea a Spencera, nezná bezmála pro předmět sociologie žádných mezí. V tomto rozsahu ovšem možnou není a jest se jí rozhodně uskromniti.

Že však věda společenská dnes nemůže býti omezována na pouhé theoreticko-filosofické úvahy o společenských jevech, na abstraktně vědecké odůvodňování sociálních zřízení, jest také jisto, a činiti tak, bylo by opačným extremem. Spekulativně teleologické úvahy o společnosti a jejím vývoji, jak již bylo pověděno, dnes více nestačí. Moderní člověk chce zvěděti co nejvíce o vzniku společnosti a jejím dějinném vývoji, chce znáti příčiny její a příčinnou souvislost jevů jakož i společenského stavu v dějinách lidstva.

Zbývá otázka, je-li třeba zvláštní vědy společenské? O tom dnes není sporu. Neboť jen ona může důkladněji a s povýšenějšího hlediska pojednati o společenských otázkách, jimiž snad i jiné vědy se zabývají, avšak jen mimotně a se stanoviska jiného. Vždyť i jiné vědy, na př. lékařské, technické a p., z různých odvětví přírodních věd jsou sebrány a přec o oprávněnosti jejich neodvážejí se nikdo pochybovati. Hledíc však k svrchu uvedenému stavu moderní sociologie a jejím zásadám, jest třeba v příčině výsledků jejího bádání zvláštní opatrnosti.

§ 38. Společenský vývoj po smyslu sociologie křesťanské. **)

1. Měla-li dosavadní úvaha za účel ukázati vliv individua na společenský život a jeho útvar, jest účelem dalších úvah nejen ještě více oceniti hodnotu individuálních sil, nýbrž ukázati oprávněnost otázky, co býti má v oboru sociálního a hospodářského dějství.

A v té příčině pravíme:

a) Zřeknutí se účeloslavného pojetí a poznání společnosti jest vědecky nemožné.

Poznání nebo popření osobního, od světa odlišného Boha jest stěžejným bodem, kolem něhož vše se otáčí. Neboť, je-li ne-

*) J. Pesch l. c. str. 76. násl.

**) J. Pesch l. c. I, 107. násl.; Ratzinger, Die Volkswirtschaftslehre in ihren sittlichen Grundlagen (1895) 502. násl.

konečně moudrý Stvořitel, dal zajisté svému dílu také s moudrostí svou se srovnávající cíl a různým tvorům k přirozenosti jejich přiléhající zákon, který by je k cíli tomu vedl.

Člověku ukazuje cestu tu božský zákon mravní, v něm tedy musí i sociolog a národohospodář viděti nejdůležitější normu života společenského. Moderní sociologii jest se vzdáti nesprávného názoru, že má-li býti vědou, jest jí abstrahovati od osobního Boha, jinak prý by nebyla bez předpokladu. Tak mluví jen ateismus, který nechce připustiti řízení božského a proto také nechce řízení toho v přírodě viděti. Taková jest jeho logika. Atheistická věda byla vždy a všude vědou tendenční v nejhorším smyslu.

Jen tak bude sociologie postavena na pevnou základnu. A nebude-li dále odezírat, jak se také stává, od věd státních, neboť nevšímání si moci státní zdržuje všechny pokusy jakýchkoli společenských oprav, bude pracovati s jasnými základními pojmy, a výsledky jejího badání budou lidstvu s užítkem.

b) Rozhodně jest nutno odmítnouti výlučně přirozený, příčinný výklad lidského a společenského života, jako by tento neměl jiných hybných sil kromě těch, jichž nositelem jest člověk.

Jest pravda, že jest člověk v činnosti své závislým na přírodě a vnějších podmínkách, a že podléhá vlivům mocných vnějších podnětův i vnitřních pudův a tak že vně i uvnitř jest svoboda jeho omezována. Žádný však rozumu mocný jedinec tím svobody zcela nepozbývá, a její vliv na utváření se společenských poměrův a další vývoj společenského a hospodářského života jest nepopíratelný. Vědomí o cíli a o svobodném sebeurčení při volbě cílův a prostředků bylo po učiněných zkušenostech pro každé nepředpojaté badání, jež snažilo se o pouze přirozený, příčinný výklad lidského jednání a historických pospolností, až podnes nepřestupnou hrází.

c) Není vývoje společenského života, který by se utvářel dle nějakých přirozených zákonův. „Jen zaslepenec může tvrditi“, dí Harnack, „že dějiny vyličený býti mohou a musí jako process přirozeného dějství, poněvadž každá historie jest dějinami vývoje. Pokusy, v tomto směru konané, mají vždy již v sobě své odmítnutí.“

Historickému dějství skutečně chybí dostatečná determinace, jistota, které jest k pojmu přirozeně-zákonného třeba. Vždy znova prorazí individuum se svými zvláštnostmi obvyklý běh událostí, aby se nezřídka samo v čelo hnutí postavilo a pokrok způsobilo. Velicí

*) Christentum und Geschichte.

mužové sice stojí na půdě své doby a svého národa, to co konají, jest podmíněno jejich okolím, avšak zároveň v tom či onom ohledu povznese se nad poměry, jimž náležejí, nežádka s dalekosáhlými účinky pro celou společnost. Způsobu jejich činnosti nelze právě tak dostatečně vysvětliti vlivy celku, jako omezením rozhodujících činů na vynikajícího jednotlivce. Osobnost, jako taková, jest často poslední příčinou — individuum ineffabile. Věc ta je pro nás hádankou. Avšak jest jisto, že tak zhola nedá se individualita, vlastní síla osobnosti, odstrčiti, jak se theorie zákonného vývoje o to pokouší.

„Všecky účinky lesa“, dí Rümelin, „jsou podmíněny přirozeností stromu, avšak mnohé z nich nelze poznati z jednoho exempláře, nýbrž teprve jsou-li zhuštěny, sesíleny massou nepatrných dílův. Tak dostává se individuu od celku zvýšení nových sil, nabídne-li jen celku svou vlastní oživenou a zmnoženou sílu“.

V okamžiku, kdy individuum, jsouc zcela vydáno přirozené nutnosti železného „musím“ dějinného vývoje, nemohlo by býti samo sebou a ze sebe pramenem nového, vyššího života celku, jemuž náleží, dospěl by všechen sociální vývoj, veškeren pokrok také pro společnost svých koncův.

2. Proto nauka moderní sociologie o společenském vývoji na základě přirozených zákonů nemohla doznati nejen u křesťansky smýšlejících filosofů přijetí, nýbrž byla odmítnuta i těmi, o nichž nelze říci, že by jinak názoru křesťanskému stranili. Svědectvím toho jsou jasná slova Diehlova *): „Není sociálních přirozených zákonů, neboť sociální jevy podléhají vůli, a proto nelze také mluvit o nějaké na přirozených zákonech se zakládající pravidelnosti. Jako jest jednostranností, všecky dějinné události odvozovati z libovůle jednotlivců, tak jest stejně jednostranným, přisuzovati je výlučně nepodmíněné, přirozeně zákonné a je předurčující moci, která jest vlastní každé sociální skupině, národům, stavům atd.“

Podobné doznání činí také sociolog Simmel, dí-li, že dnes není více pochyby o tom, že „zákonů dějin“ nelze nalézt. **) „Jen hrubý materialismus“, dí Arnošt Bernheim, „se těší, že se mu podaří cestou psychofysiky odkrýti myšlení, citění a chtění jako mechanické funkce hmoty, hypothesis to daleko fantastičtější a protimyslnější než nejmělejší sny idealistův“. ***)

*) K. Diehl, *Jahrbücher für Nationalökonomie* (LXII.) 765.

**) Celou řadu podobných doznání moderních sociologů lze čísti u J. Pesche l. c. I. str. 112. násl.

***) *Lehrbuch der histor. Methode* (1894) str. 82. násl.

Z řad národohospodářů byl to zejména Rümelin, který přirozeně-zákonnou nauku vyvrátil. Dle něho záleží zákon pokroku v tom, že dobré se z plynného a nejistého živlu svobodné mravnosti jednotlivců zhušťuje v pevnější formy právního řádu a panujícího mravu. Podobně soudí o hospodářských zákonech K. Knies, Wagner, Neumann a j. v. Představa, která po desetiletí mnoho učných hlav zabavovala, odvoditi totiž srovnáváním sociálního a politického vývoje všech dob a národův určitý vývojný zákon sociálního a politického života, ztratila dnes na síle, důvěře a popularitě. Zejména k tomu přičinil onen druh sociologie, který z dějin více „tvořil“, než čerpal.

Odmítnutí názoru, že by se společenský vývoj děl dle určitého přirozeného zákona, jest zároveň odmítnutím tvrzení, že by se děl vývoj ten dle všeobecných, pro všechny národy stejných a nutných stupňů, jež jest moderní sociologii rovněž nedotknutelným palladiem.

Že dějiny různých národů částečně se shodují, není při rovnosti lidské přirozenosti a podobnosti poměrů, v nichž lidé žijí, s podivem. Tato stejnorodost poměrův a národů nejde však nikdy tak daleko, aby vývoj národů musil se bráti stejnými stupni a fassemi. Tak zv. normální vývojný chod, typus pravidelného vývoje národů, nebyl dosud dějinně dokázán. Národnostní zvláštnosti, nestejně politické osudy, vlastnosti územní a podnebné, proměnlivé vlivy světových dějin atd. způsobují, že jednotliví národové spíše se nám jeví jako individuality, než jako nějaké opětování téhož typu.

Vývoj žádného národa však neděje se jen z vlastního kořene, vzájemná závislost a kmenová příbuznost způsobuje jistou dějinnou shodu, což platí zejména o tak zv. hospodářských stupních.

Že v nejvšeobecnějších věcech jest v hospodářském vývoji národů jistá relativní pravidelnost, o tom není sporu. Ano u určitých skupin národů s podobnými vnějšími poměry, osudy, právním zřízením atd. může býti i dosti značná shoda hospodářského vývoje. Shoda ta však není všeobecná, nutná a pro všechny národy platná, a nezakládá se na nějakém přirozeném zákoně. Stojíme na tom, že shoda taková jest omezena a jeví se jen za určitých podmínek, a že i tam, kde se s ní patrně setkáváme, má své odchylky. Schematické pojetí hospodářského vývoje nikdy se nesrovnává s bohatou dějinnou skutečností.

§ 39. Příčina a cíl ve vývoji společenském. *)

1. Přirozeného zákona, který by ovládal dějinný vývoj, není, za to však je tu jiný zákon, který jest příčinou pořádku a působí, aby hodnota svobodné individuality se uplatňovala, zákon, který sice svobodu lidskou v uzdu pojímá, avšak ji neničí. Jest to účeloslavný zákon, který v blahu celku hledá blaho jednotlivce.

Pojem vývoje nevznikl na půdě vědy přírodní, nýbrž ve staré filosofii řecké. Organicky pojímá společnost již sv. Pavel a nejstarší křesťanská filosofie, nesmí jej tedy jako svůj vynález v porok brátí extrémní a jednostranná theorie descendenční. Pojem ten, byť i jinak byl veliké důležitosti, sám o sobě však ještě ani z daleka všeho nevykládá. Nezbytně nutno jest přijati úkon stvoření na počátku dob, před každým vývojem, jako souverenní čin Všemohoucího. Dále nutno přiznati, že podstata věcí, přirozenost člověka, božský zákon mravní, zjevené pravdy, to vše o sobě pozorováno jest povzneseno nad proud času, nedotčeno všeobecným zákonem proměnlivosti.

Nehledíc však k tomu, jest pojem vývoje důležitým pojmem, bez něhož správné a dokonalé pochopení skutečného světa jest nedostižno. Nic nevzniká ve společenském a hospodářském oboru bezprostředně z různorodého, všude vidíme změny a kontinuitu; proto popírati vývoj znamenalo by zavíratí oči před patrnými skutečnostmi. Neběží však jen o pouhý vývoj, nýbrž o to, aby byl skutečným pokrokem, a k tomu spolupůsobiti jest povolána věda, každá ve svém oboru a svými prostředky. Hledíc k tomuto velikému a krásnému úkolu, jest znalost příčin a cílů vývoje rozhodného významu.

a) K plnému příčinnému porozumění vývoje dospějeme jen tehdy, jestliže vedle objektivních poměrův a zákonů hmotného řádu, vedle sil lidské přirozenosti a života společenského, vedle sociálně psychických momentův a vlivu státu, přihlížíme také náležitě ke vlivu všeobecných světodějných faktorů, jako křesťanství, ke spleti a spojitosti vývoje národního se všeobecným vývojem světodějným a k významu, jaký má individuum na postup tohoto vývoje a pokrok národův. Pravý pokrok ve vývoji lze hledati a nalézti jen tam, kde při vši nutné posile života společenského spolu ponecháno jest jedinci s dostatek svobody, aby svou osobní sílu a zdatnost mohl činně osvědčiti.

*) *J. Pesch* l. c. I., 122.

b) Poznání příčin však samo o sobě nestačí, jest třeba všímati si také vývoje ve příčině účeloslovné.

„Sociální dějiny“, dí Stammler*), „jsou dějinami účelův. To plyne nezbytně z toho, že zde jde o dějiny lidské součinnosti. Ta však neodnáší se nutně jen k tomu, aby dosáhla účelů, nýbrž její dočasná podoba bývá určena takovou, součinnost tu podmiňující úpravou, která právě jistý způsob jednání chce způsobiti. Vždy běží o otázku, jakých prostředků k dosažení jistých účelů jest se nutno uchopiti. . . . Proto se utváří zákonnost sociálního života nezbytně jinak, než zákonnost přirozených jevův. Sociální dějství jest pak svým obsahem zákonným, je-li správným prostředkem k odůvodněnému účelu . . . Má-li býti myšlenka sociální zákonnosti prakticky prováděna, jest nutno, aby se obrátila na pořádající formu společnosti.“

Tomu také skutečně tak jest; bohužel však spokojuje se Stammler jen poloviční pravdou, praví-li dále, že dokonalého práva nelze odvozovati z křesťanské mravouky. Nesporně má pozitivní právo různých států proměnlivé živly, jež jsou podmíněny dějinnými poměry, ohledy účelnosti atd. Positivní právní útvar, který by těmto ohledům a okolnostem dosti neučinil, nemohl by býti nazván správným. A přec není nijak správnost práva výlučně určena tím, shoduje-li se s historickou potřebou. O dokonalém právu lze mluvit jen tam, kde jednak dosti se činí nejvyšším zásadám neměnitelného práva božského a zároveň kde právo, jsouc v daných konkrétních případech upotřebeno, jeví se býti správným. Tak měl Stammler mluvit, chtěl-li plnou pravdu pověděti. Místo toho však drží se starého bludu, že mravouka má za účel jen zdokonaliti smýšlení, kdežto právní řád obírá se jen úpravou chování. Toto rozložení vnitřního smýšlení a vnějšího chování odporuje pravdě, rozumu a zkušenosti. Božský mravní zákon vztahuje se současně i na smýšlení i na jednání. Upravuje a pořádá jak individuální, tak společenský život jistě a trvale právě tím, že snaží se o to, aby činy lidské, vzhledem k cíli, správným způsobem se děly a z dokonalého smýšlení vycházely. Také ve smýšlení má právo a spravedlnost míti svůj trůn a odtud život spravovati. Pouhým vnějším právním nátlakem se právo na dlouho neobejde tam, kde

*) Die Gesetzmäßigkeit in Rechtsordnung u. Volkswirtschaft (1902) str. 16. — Že také účel jest příčinou a sice causa finalis, předpokládá se jako známé. Rozlišování teleologického a kausálního uvažování staví příčinu účelovou v protivu k ostatním příčinám, zejména příčinám působným.

jest spor mezi tím co právní nátlak ukládá, a tím, k čemu vlastní smýšlení člověka vede.

2. Ten, kdo jest přesvědčen o existenci osobního Boha, Stvořitele světa, musí logicky nutně uznati, že jest také jednotný, božský plán světový. Bez takového plánu nemohl Bůh svět stvořiti a nemohl také stvořený svět přenechati úplné anarchii. Tento plán jest nejen Bohem poznán, nýbrž také nejvyšším zákonodárcem chtěn, a v té příčině jest tvorstvu zákonem, *lex aeterna*, věčným v Bohu, časným do té míry, že svět sám v čase vznikl. *)

Zákon ten jeví se v nerozumných tvorech jako zásada a norma činnosti, jako pud, v rozumném člověku dle jeho přirozenosti jeví se jako přirozené světlo rozumu, kterým poznáváme, co jest nám konati a čeho se stíci, jako božský mravní zákon, který má nás vésti k cíli Bohem zamýšlenému, po cestách Bohem chtěných.

A tento zákon, opakujeme to znova, pořádá jak vnitřní smýšlení, tak vnější chování, naše vztahy k světu, lidem a k společnosti.

Člověk se rodí ve společnosti, od níž přijímá, čeho k životu potřebuje, a které jest zase povinen přispívati. Jen svou duší neobětuje, neboť ta má vyšší cíl, který jest nad každou společnost povznesen. Pokud má přirozený řád mravní za svůj předmět pořádek společenských vztahův, odnášející se k cíli a prostředkům, slove právo přirozené. **) Toto právo prohlášeno jest všem lidem přirozeným rozumem. Jeho nejvyšší normou jest vzájemný spravedlivý ohled. Nad spravedlností však stojí povinnost lásky k bližnímu. Přirozené právo, jež slouží k dosažení a ochraně, v přirozenosti samé odůvodněných účelů lidstva, jest spolu posledním pramenem lidské autority jako vnitřního principu společenského řádu a sociální snahy o dosažení účelu.

Uznání přirozeného práva není v odporu s umírněným historickým pojetím práva. „Právě vedoucí duchové historicko-právní školy,“ dí Otto Willmann, ***) „jsou proti relativismu, který mimočasové pozadí všeho dění z očí ztrácí a bojuje nejen proti individualistickému, nýbrž proti každému přirozenému právu, ztrácí v přeceňování své historické metody všechnu souvislost s objektivní pravdou.“

Oslava Boží jest konečným cílem všech věcí, věčná blaženost posledním cílem člověka; služba Boží na pouti pozemské v práci

*) Summa th. sv. Tomáše 1. 2. q. 91; q. 95 a. 2; 2. 2. q. 57. a. 2.

**) Th. Mayer, Naturrecht u. Rechtsphilosophie (Staatslexikon der Görresgesellschaft) IV.

***) Geschichte des Idealismus III. 703. násl.

a věrném plnění povinností povolání jest životním úkolem; účel vnějšího světa záleží v tom, aby potřebám všech lidí sloužil, doplňoval a podpiral lidské síly společenské, obecné blaho národa, účel státu — toť bohatě rozčleněný účel člověka po názoru křesťanském, vůdčí hvězda také sociálního a národohospodářského badání.

Křesťanská sociální theorie, majíc za základ a východiště Bohem chtěné a uspořádané sociální poměry, úkoly a cíle, jež má za nezměnitelné, trvalé a všeobecně závazné, nabývá tím jednotnosti a síly, která ji nejen chrání před subjektivní libovůlí, nýbrž také ji vyznamenává před neurčitostí a proměnlivostí všech pouze historických a evolucionistických systémův. Nikdy se nespokojí s takovou společenskou a hospodářskou naukou, která jen popisuje, co se děje a jak dějinný vývoj probíhal a probíhá. Z nezměnitelné, rozumné přirozenosti lidské, z nezměnitelného božského mravního zákona odvozuje principy, ukládá požadavky odnášející se k tomu, jak se vývoj dítí má. Nějaká formule, která by vyjadřovala pouze to, co se děje, rozumu nestačí, a ještě méně stačí k tomu, aby uskutetnila a uplatnila účely a cíle Bohem chtěné prostředky Bohem chtěnými.

Zástupci naturalistického názoru světového pověděli mnohé o rozhodujících příčinách kulturního pokroku, jednoho však, a to nejdůležitějšího faktora zcela pomijejí, totiž božskou Prozřetelnost. A přece jest prozřetelné řízení světa, vedle vlády a nad vládou zákona přirozeného a mravního a vedle viny lidské, největším dějinným faktorem, a to dvojím způsobem: *α)* Pro jednotlivé národy jsou dějiny z pravidla již také odplatou nebo trestem provinění. Tam, kde místo spravedlnosti a lásky vládne sobětnost, brzy nastává konec. Tak klesla šlechta řecká, tak padl v prach mocný Řím, poněvadž velikou ideu, odevzdati se celku, přerostly snahy egoistické. Tak vymřel městský patriciát a feudální aristokracie, a budeme snad svědky i pádu kapitalistické bourgeoisie, bude-li novému, tak zv. čtvrtému stavu spravedlnost odpírati. *β)* V dějinách lidstva jest vývojný zákon, ne snad zákon, který by rušil svobodu a individualitu jedincův a národů, který by vedl k všeobecnému schematu vývoje a všech stejně se dotýkal. Jest zákon, který sice nutně nevytváří poměrů, nýbrž který jako vyšší účelná příčina nad svobodnými snahami lidstva vládne. A tak jeví se během času v lidstvu pokrok, jemuž nevádí, že některý národ se zvrhnul. Když Bůh člověka k svému obrazu stvořil, tu byl tento přirozený obraz zavřeným poupětem. Teprve časem měl se rozvinouti, panství člo-

věka nad přírodou mělo se čím dále tím více rozšiřovati a upevňovati. Tento vývoj děje se, i když člověk nechce skloniti se před svým Stvořitelem, neboť čest Boží žádá toho, aby obraz Boží v člověku vládou nad světem a rozvojem síly ducha do té míry se rozvinul, jak dalece to nekonečná Moudrost stanovila. Není tedy pošetilejšího tvrzení nad to, že křesťanství a církev jsou nutně nepřáteli pokroku. Nechtíti pokroku, bylo by zapíratí Boha. Jen jeden tak zv. pokrok odmítá církev, pokrok, který nedbá práva a spravedlnosti, autority zákonů Božích a blaha národův. Na pokrokových snahách však, které vidí nejvyšší míru kultury v plném uskutečnění mravního řádu světového, na pokroku, který nikoho, ani nejchudšího a nejnížšího nevyklučuje ze spravedlivé účasti na statcích vyšší, mravní, duševní i hmotné kultury, spočívá požehnání Boží a církve. „Kulturní práce,“ dí Heř. Schell, „jest náboženskou, je-li vnitřní a vnější vládou nad světem; není náboženskou, činí-li vnitřně člověka otrokem konečného.“ *)

A. Rümelin k otázce, co jest pokrok a po čem se poznává, odpovídá: „K otázce té dostává se mnoho odpovědí, dávám však přednost nejkratší Herderově: pokrok záleží ve směru k humanitě, v upevnění oněch sil, které člověka nad zvíře povznášejí a člověkem činí, záleží v upevnění rozumových, mravních a náboženských pudův. Jest to jen jiná úprava téže myšlenky, která označuje pokrok jako vítězství ducha nad přírodou, nerozumí-li se ovšem duchem pouhý rozum a přírodou jen vnější svět.“ **)

Jest zajisté krásným úkolem vědy v době, kdy volnomyšlenkářství a hmotářský duch vše na to vynakládá, aby člověka na zvíře snížil, ukázati, že člověk jest obrazem a podobenstvím Božím, a že utváření této podoby jest Bohem zamýšlený cíl a zákon dějinného vývoje. ***)

KAPITOLA II.

RODINA.

§ 40. Pojem a účel rodiny.

K nutným svazkům lidstva, diktovaným přirozenými zákony, patří na prvním místě rodina. Rodinou nerozumíme jen fysiologické

*) Apologie des Christentums I. Religion u. Offenbarung (1903) str. 17.

**) Reden und Aufsätze N. F. 141.

***) J. Pesch I. c. I, 119. násl.

spojení muže a ženy, upevněné poutem manželským, nýbrž přirozenou společenskou formu sdružení osob téže otcovské moci podrobených, jež se utvořilo vlivem různých, zejména také hospodářských momentů za účelem stálé pospolitosti a zjednání všeho, čeho jest člověku denně potřebí.*)

Římské právo vidí v ní celek všech, kteří téže otcovské moci podléhají. Tato moc vztahuje se na veškeru činnost a potřeby takto pospolně bytujících. Definice ta přiléhá jak k rodině monogamické, tak i mnohoženské, jak k rodině jedinečné, kterou tvoří rodiče s dětmi, tak i k rodině patriarchální, kde celý rod pod nadvládou společného praotce žije ve společné domácnosti.

Rodina jest první, z přirozenosti lidské odvozený společenský svazek, který všecko lidstvo vzájemnými právy a povinnostmi víže. Je to základní podmínka fysického, mravního a duchovního bytí lidstva, prabuňka a praforma každého přirozeně pospolitého života. Z jejího lůna vyrůstají všechny sociálně-organické útvary přirozeného řádu, i stát, který jest jen rozvinutou rodinou. V rodině sice převládají vztahy mravní, kdežto těžiště státu zakládá se na právu, než i když odezíráme od toho, že právo a mravnost při vší své různosti si nemohou odporovati, dobře lze proti moderním názorům dokázati, že jest stát v základních rysech nejen v rodině naznačen, nýbrž i obsažen.

Rodinné vztahy právní, ač se vyvinuly z lásky a piety, nepřestávají proto býti skutečnými vztahy právními, poněvadž jest rodina právě tak, jako stát, mravním organismem. Autorita nezbytná každé společnosti má své první sídlo u krbu rodinného. Otcovská moc zastupuje ve svém úzkém oboru vůči svobodě členů rodiny právě tak dobře, ne-li lépe pořádek, jako to činí moc státní ve státu.

Organismem rodiny a tím, že je rodina představitelem státu i n n u c e, vyvrácena nesprávná domněnka o rovnosti všech. Jsouc analogií organismu, skládá se rodina z různých nerovných součástí, a právě tato nerovnost jest její životní podmínkou. Rodina, v níž by všichni si byli rovni, jest nemyslitelná. Počínajíc nerovností pohlaví, skládá se každá rodina z nerovných živlův, a tím zásada organické nerovnosti prohlášena za zákon všech dalších pospolitostí, jež na rodině spočívají, neboť každá další stavba analogicky dle základních rysů se utváří.**)

*) *Aristoteles*, Polit. I. c. 2. a podobně sv. *Tomáš Aq.* in *Politic.* I. lect. 2.

**) *Rob. Neuschl*, Sociologie křesťanská I. 103.

Nutnost opatřovati trvale společnou činností příslušníky své tíh, čeho potřebují, odkazuje rodinu k založení pevné domácnosti, vede ji k tomu, aby srostla s domácí půdou, vlastí. Rodinným domem začíná všeobecné umravenění a civilisace, pevné sídlo jest počátkem dějin každého národa. Ve spořádaném životě rodinném tkví mravní i fysická síla národa, na něm se zakládá občanská a politická svoboda. Proto byly mocným Římanům oltáře a rodinný krb nerozdílným symbolem všeho, co má býti člověku drahým a posvátným, a hlava rodiny rozeným knězem; a dokud planul tento symbol stálosti římské rodiny, dotud vládl Řím světu. Věděli, že zřízení, které tolik obětí vyžaduje, jako rodina, bez ochrany náboženství obstáti nemůže, věděli, že má-li stát k svému zdaru potřeby náboženství, nemůže ho postrádati především rodina. Jen tam, kde svatý oheň rodinné jednoty a smyslu pro rodinný život dosud členy rodiny zahřívá, jest způsobila atmosféra, ve které dařiti se může společenským ctnostem; tam však, kde pohasl, studené a nehostinné jest všecko.

Rodina jest základem lidského bytí, pod její ochranou rozvíjejí se síly tělesné a schopnosti duševní, jest matkou, živitelkou a vychovatelkou jedincovou. Jejím účelem jest obecné blaho pro dobu, ve které jest člověk na rodinu odkázán (Bendix, Kirche u. Kirchenrecht). „Rodina, domácí společnost, jest skutečnou společností se všemi společenskými právy, byť sebe menší byla. Jest starší, než každá jiná pospolitost, a proto má neodvisle od státu vrozená práva. Vládne v ní samostatná moc, totiž otcovská, jež jest tak ustavena, že nemůže býti zrušena, a ani stát si ji nemůže osvojiti“ (encykl. Lva XIII. de conditione opificum).

V rodině dochází jednotlivce prvního opatření tělesného a duševního, zde ustavuje se v podstatě celý jeho příští životní směr. Proto více méně každé náboženství, po výtce však náboženství křesťanské věnuje rodině největší pozornost. Je-li jeho úkolem proniknouti a posvětit celou společnost, musí s prací tou začíti již u její kolébky, šlechtiti již kořen, má-li strom nésti ovoce dobré.

Vzájemná pomoc rodičů, vzájemná láska rodičův a dětí, toť ovzduší, v němž se rozhoduje o příštím štěstí individua a zdaru celé společnosti. *) Dělá-li, po mínění Smilesově, domácnost člověka, lze říci také, že dělá společnost.

Poněvadž prvním úkolem rodiny jest množení pokolení lid-

*) Baumgartner, Paedagogik (5. vyd.) str. 28.

ského, jest patrné, že rodina povahou svou především obecnosti má sloužiti. Z toho však neplyne, že by její děti státu měly náležeti, jak tomu chtěl již Plato a znova zase socialisté. Rodičové uzavírají manželství jako svobodné, samostatné osoby, ne však jako orgánové státu. Z toho však neplyne, že by libovolně s dětmi mohli nakládati. Rodina jest sice úd samostatný, avšak přec úd sloužící společnosti, a proto i dítě má býti vychováváno tak, aby bylo prospěšným členem společnosti. Proto však nemá společnost práva o výchově dítěte s nepodmíněnou samostatností pořizovati. Společnost jest jen součástí vyšší společnosti, kterou my křesťané jmenujeme královstvím Božím, a určením vezdejší společnosti jest k jeho uskutečnění spolupůsobiti.

Chce-li stát v područí své dostati práva, která buď rodině jako takové náležejí, jako jest tomu s výchovou, aneb která patří moci církevní, na př. záležitosti manželské, netýkající se jen občanských účinků sňatku, nejvíce sám sebe poškozuje. Bůh dal veřejné moci jistá práva, aby pospolitý život spravovala. Tam, kde moc státní tuto pravomoc překročuje, jedná proti právu, neboť není pramenem všeho práva, tím jest jen Bůh.

Povinností státu již v zájmu sebezachování jest chrániti a podporovati život rodinný, to však se neděje, upírá-li rodině již i práva přirozená; povinnosti té dosti činí jen tehdy, vydává-li ve sféře moci své užitečné zákony, které manželství, otcovskou moc, veřejnou mravnost, vlastnictví atd. chrání. Jinak porušuje Bohem založený řád, který stanoví, že každá dokonalá společnost má býti společností méně dokonalé ve snahách po cíli podporou, a nikoli překážkou.

Svého konečného cíle může dojíti jedinec i v okovech, rodině se však plnění jejích úkolů znemožňuje, jestliže stát a jeho zákony porušují zákon Bohem rodině daný tím, že přirozený poměr mezi manžely a rodiči, rodiči a dětmi trhají.

Stát není všemohoucí, jeho povinností jest práv rodiny šetřiti a úkolů, s které rodina jest, nezabírat, a to tím spíše, že jest to v jeho nejvlastnějším zájmu, neboť jde o zřízení, které jest jeho základem, o zřízení přirozené k rozmnožování pokolení lidského, budoucích jeho členův. Oba z účelu rodiny plynoucí momenty, jak způsob manželského spojení muže a ženy, tak i hospodářský význam čili funkce rodiny, časem se měnily a vyvíjely, byť i ne tak, jak nás o tom moderní sociologie zpravuje.

Všimněme si nejprve tří součástí rodiny, společenství muže a

ženy, rodičův a dětí a poměru pánů k služebnictvu, v genetickém pořádku.

§ 41. Z dějin manželství a rodiny.

Rodina tkví v manželství, jež jest právní a životní pospolitostí muže a ženy, jejímž účelem jest ploditi a vychováti dítky. Vedle živlů fysických, podmiňujících zachování a vzrůst pokolení lidského, má manželství také vyšší živly duchovní, jež spíše spadají v obor mravnosti, než práva.

Z manželské pospolitosti muže a ženy vzniká společenství rodičů s dětmi a k těmto společenským vztahům druží se i poměr pánů k služebnictvu, jímž jest rodina rozšířena. Jest tedy rodina celek složitý, jehož jednotlivými součástmi nutno se zabývati, má-li celku býti porozuměno. Má své dějiny, které však jako dějiny národů neprobíhají schematicky, nějakými určitými stupni, jimiž bylo se snad bráti všem rodinám, než se dospělo k nynější rodině monogamické.

Že pohlavní obcování lidstva bylo v prvních dobách zcela nepravdivé, že nynější pojem manželství jest plodem pozdějšího, vyššího vývoje vzdělanosti, nelze dokázati. Ba naopak, pokud sahají vědomosti historické, nebylo a není národa, u něhož by nebylo manželství pravidlem. Z výjimek, manželství se týkajících, nelze souditi, že by nynějšímu manželství bylo předcházelo pohlavní obcování zcela nepravdivé, poněvadž tyto výjimky mohou býti a bývají začasné výslednicí mravní zvrhlosti, již nebývá ani pokrok ušetřen.

Manželství jest požadavek práva přirozeného, založený v rozumné přirozenosti lidské. Neboť Bůh chce, aby se pokolení lidské rozmnožovalo, a proto vštípil lidstvu mocný pud pohlavní. Obcování pohlavní, jemuž svědčí analogie mezi lidmi a jinými živočichy a nutnost množení se pokolení lidského, není zůstaveno lidské libovůli, poněvadž přirozený zákon žádá, aby se dělo manželstvím t. j. trvalým spojením muže a ženy, jak toho vyžaduje důstojnost lidská.

Po názoru křesťanském není manželství kulturním jevem dnešního lidstva, nýbrž přirozeným zřízením, jímž na počátku postavil Bůh, vzhledem k důstojnosti člověka, k obrazu a podobnosti Božímu stvořeného, mocnou hráz bujněmu, avšak nutnému pudu pohlavnímu. Právní řády lidské jaly se upravovati manželství teprve tehdy, když lidstvo poznalo jeho veliký mravní, sociální a politický význam.

Zcela jinak pohlíží na manželství ti, kdo vidí jeho původ ve vývoji pokolení lidského. Fantasií bohatí spisovatelé, náležející zejména organické škole sociologické, kteří tak rádi vypravují, aby svým vývojným teoriím více pravděpodobnosti dodali, o zvířecím prastavu člověka a nespočetných tisíciletích, které dnešní lidstvo dělí od dob, kdy člověk žil ve stádech a úplné pohlavní nevázanosti a volné souloži (promiskuita), neuznávají, že by manželství bylo ustanovením Stvořitele člověka, nýbrž že jest, jako vše společenské, dílem nezbytného vývoje. Dějiny ovšem neví nic o fantastických pohádkách Bachofenových, Spencerových, Lubbokových, Morganových atd., vždyť bylo tomu prý tak dávno před tou pídí časovou, která spadá v dějiny.

První vývojovou formu spojení pohlavního nazývají promiskuitou. Scházejí zde pojmy otce a matky, sestry a bratra, neřku-li výlučně jedinému muži náležející manželky. Tento *vagus concubitus*, dnes obecně volnou láskou zvaný, jež chtěl mít již Plato ve svém ideálním státu a jehož žádají někteří stoupenci kommunismu, srovnává se skutečně se zvířecím prostředím oné „původní“ lidské hordy, o které sociologové, badající o době předhistorické, tolik neuvěřitelných pohádek vybábili.

O rodině nemohlo by ovšem býti za tohoto stavu řeči. A proto právem ukládají moderní socialisté a ti, kdož holdující volné lásce si tohoto stavu přejí, povinnosti rodiny státu, který by veřejnou výchovu sám opatroval; nebylo by to ovšem nějakou náhradou za výchovu v rodině a za rodinné svazky, jež tím vznikají, jiné pomoci by však nebylo. „Péče matky nemůže býti právě tak nahrazena placenými kojnými a chůvami, jako přirozená autorita otcova úředním drábem. Ne nadarmo vštípila příroda rodičům a dětem tak mocné pudy; jest jich zajisté třeba, aby nespočetné námahy fysické a duševní byly oslazeny a umožněny.“ *)

Hospodářské poměry této hordy, neznající života rodinného, smíme-li zde o hospodářství mluvit, odpovídaly také asi stádovému způsobu života. Opatřovali si společnou honbou a okupací potravu, netvořili hospodářskou jednotu, nebylo tedy ani uzavřeného ani vůbec nějakého hospodářství.

Teprve časem začal člověk s výrobou primitivních zbraní, nástrojů, stavbou obydlí, zhotovováním jakéhos oděvu atd., vyvíjelo se zcela primitivní hospodářství. A poněvadž čeled aneb horda téže

*) *Konst. Gutberlet*, *Ethik und Naturrecht* (1893) str. 168.

krve držela se pohromadě, bylo i toto její hospodářství společným a na venek uzavřeným. Cestou směny nedocházelo do hospodářství jednotlivých kmenů ještě žádných statků, to bylo vyhrazeno teprve dalšímu vývoji. Vše, co horda potřebovala — a mnoho toho nebylo — opatřila si vlastní činností, vyrobené statky také hned sama spotřebovala, o budoucnost se nestarajíc. Než vraťme se k dalšímu vývoji manželství.

Lidé žili prý tehda i co do způsobu směřování pohlavního jako jiná ve stádech žijící zvíř, obě pohlaví směřovala se zcela nevázaně. Znenáhla a po dlouhých dobách teprve se jim rozbřesklo, že směřování se ascendentův a descendentů provázáno jest osudnými následky pro potomstvo. A proto spojením toho druhu začalo se brániti, což tím spíše bylo možno, že bujará síla první mladosti lidstva byla již minula. Soulož v téže generaci však nebyla zakazována, na př. mezi bratrem a sestrou (endogamie), což stalo se až v periodách pozdějších (exogamie).

Endogamie a exogamie nejsou nějakými vývojnými stupni manželství. Jsou to spíše jen formy manželské společnosti, záležející v tom, že manželka zásadně vyhledávána buď jen v téže rodině, jako tomu na př. u Peršanů, Vedů na Ceyloně atd., aneb mimo příbuzenstvo (u národů sibiřských). Také se setkáváme s formami místní endogamie resp. exogamie, jestliže manželství jen mezi členy téže obce aneb členy různých obcí se uzavírají.

Avšak i tu nastala náprava a pronikla zásada nepřipustnosti nejen sňatků mezi bratry a sestrami, nýbrž vůbec mezi příbuznými téhož rodu, aneb vylučováno snoubení se mezi pokrevenci strany mateřské. Muži jednoho kmene brali si ženy z čeledi jiné, avšak prý tak, že ženy ty i s dětmi zůstaly příslušníky svého kmene, jako zase mužové svému kmenu náleželi. Je to stadium tak zv. skupinového manželství, nebo práva mateřského, od něhož byl jen krok k plné exogamii.

Až do nejnovějších dob těšila se Bachofenem vyslovená a Morganem rozváděná theorie o právu mateřském značnému rozšíření a víře. Po jejím smyslu prošli všichni národové periodou práva mateřského, t. j. takového řádu příslušnosti rodinné, dle něhož vstupuje dítě v právní příbuzenský poměr nikoli k otci, nýbrž k matce a těm, kteří s jeho matkou zase společnou roditelku mají. Nikoli otec, nýbrž matka aneb její bratr (gynokratie) jest hlavou domácnosti. Teprve znenáhla prý bylo toto právo mateřské nahrazeno právem otcovským.

Souvislost mezi teorií o právu mateřském a neudržitelnou domněnkou o původní promiskuitě jest na první pohled patrna. Ostatně doznaly tyto teorie v posledních létech tak zdrcující, přímé kritiky, že se o nich zmiňujeme jen proto, aby byla podána ukázka toho, jak kuriosní oklikou jest se jistému druhu „vědy“ bráti, aby pojmu Boha, stvoření a všemu, co s tím souvisí, se vyhnula. *)

„S mateřským právem se sice u některých národů setkáváme,“ dí Below, „těch je však tak málo, že nelze z toho odvozovati jeho všeobecnost. Zvláště jest nesprávně připisovati je kmenům indogermánským, poněvadž je dokázáno, že indogermánský pranárod měl již právo otcovské. Také nebyl ještě nikde podán důkaz, že by se byl někde společenský řád po právu mateřském bez cizího vlivu sám ze sebe v patriarchát rozvinul. Proto pokus vývojných dějin rodiny na základě teorie o právu mateřském nutno odmítnouti.“ A dále míní týž badatel, že za dnešního stavu věcí jest nemožno psáti vývojné dějiny rodiny, a snad prý to nebude nikdy možno. „Je nepřipustno jevy, které mohou zcela dobře býti výronem pozdějšího vývoje resp. zrůdnosti, pokládati za zbytky prastavu. Prospěšnějším by bylo zkoumati odvislost rodinného práva od všeobecných poměrů, zejména hospodářských, a vlivu náboženských představ.“

Postupujeme však dále po stupních, stanovených moderními hypersociology, které Below krátce a správně do patřičných mezi odkazuje.

Vývoj neustrnul, a lidstvo postoupilo k stupni čtvrtému, kdy bráněno pohlavním stykům mezi pokrevenci vůbec (exogamie), což vedlo k únosu a kupování žen z rodů jiných. V páté periodě žije již muž s určitou ženou nebo ženami jako výlučně svými, a odtud byl jen krok k šestému vývojnému stupni, jenž srovnává se s pojmem dnešního manželství, byť zde i dosti často byla polygamie a ojedinele i polyandrie. To jsou již dějinně dokázatelné formy pravidelně trvalého spojení pohlavního. Na jedinečném manželství zakládá se dnešní pojem rodiny, avšak ani mnohoženství ho nevyklučuje.

Tak líčí přívrženci vývojné teorie poslopné fáse pohlavních vztahů lidstva. Poněvadž zpráv Písma sv., které o promiskuitě neb

*) *Delbrück*, Die indogerman. Verwandtschaftsnamen (1889—90); *Zimmer*, Das Mutterrecht der Pikten (1894); *Starke*, Die primitive Familie (1888); *Westermarck*, Geschichte der menschl. Ehe (1893); *Below* v *Elsterově* Wörterbuch der Volkswirtschaft I, 685.

hetairismu prvního člověka dokonce neví, popírají, jest jim dokázati, že tento vývoj není fantasií, nýbrž že skutečně se udál. Tuto Sysifovu práci zakládají na tak zv. srovnávací methodě historické, zkoumáním pohlavních a mravních názorů dnešních, na nejnižším stupni se nalézajících kmenů, z čehož činí zpětné závěry. Srovnání to se jim však nedaří z toho důvodu, že, jak sám patriarcha vývojné theorie Westermarck přiznává, nejsou to kulturně nejníže stojící kmenové, kteří jsou promiskuitě nejbližší. Podobně soudí i jiní nepodezřelí svědci, jimž mlhavá domněnka není ještě důkazem. „Není ani jediného primitivního národa,“ dí Grosse, „jehož pohlavní poměry by se promiskuitě blížily, aneb k ní poukazovaly. Rodina manželstvím, byť i primitivní formy, utvrzená není nějakou pozdější vymožeností kulturní, nýbrž jest již na nejnižších stupních kultury pravidlem bez výjimky.“ *)

Dějinně dokázanými formami pohlavního spojení jsou polygamie, polyandrie a monogamie. Že jen u jednopárového manželství, které nejlépe důstojnosti člověka a významu pohlavního spojení odpovídá, jest nejúčelněji postaráno o dosažení účelů manželství, nepředpojatý rozum dobře chápe a je také potvrzeno zjevením, jež na prvních stránkách Pisma sv. dí, že Bůh na počátku svazek manželský tak založil, aby byli dva v jednom těle.

Polyandrie, vedle níž jedna žena více mužům současně náleží, svědčí o bezměrném mravním úpadku a nikdy valnějšího rozšíření nedoznala. Poněvadž do jisté míry ohrožuje plození, více však ještě výchovu dětí, tedy hlavní účely manželství, nelze ji ani manželstvím zváti. Že pojem rodiny zde aspoň z části zaniká, je na bíledni.

Mnohoženstvím není sice hlavní účel manželství tak ohrožován, ba je i podporou plození, za to však je druhotnému účelu manželství (vzájemné podpoře) a životu manželskému tak na úkor, že dnes ani tato forma nemůže činiti plný nárok na vznešené jméno manželství. Ostatně by ani jako všeobecná forma nebylo možným pro poměrně stejný počet obou pohlaví. Poněvadž polygamie odporuje rovnoprávnosti pohlaví, ženu snižuje, manželskou povinnost degraduje na zvířecí mechanismus, je příčinou žárlivosti a favoritství, uvolňuje pouta života rodinného a po stránce hospodářské je škodlivá atd., vše to poukazuje k tomu, že všeobecnou a jedinečnou oprávněnou formou manželství může býti jen monogamie, jak ji

*) Die Formen der Familie u. die Formen der Wirtschaft (1892) str. 42. Soldat, O jedinstvosti a nerozlučnosti manželství (1906) str. 10. násl.

hlásá učení křesťanské, kde žena má v manželství stejná práva s mužem, kde jeden druhému výlučně náleží a kde lze jen mluvit v plném smyslu o rodině. *).

Manželství není společností, kterou by lidé svému vrtkavému mínění mohli přizpůsobovati; vůle Boží jest jeho zákonníkem. „Ode dne svého založení má dvě vznešené, hluboce vtisknuté vlastnosti, jednotu a nerozlučnost“ (Lva XIII. encykl. Arcanum divinae sapientiae). Jsou to požadavky přirozenoprávní, jež manželství mítí musí, má-li účelu svému dostáti a býti svazkem doživotním. Výjimky i četné, jež druhy i mnohoženství a rozluky připouštějí, nemohou pro věřícího křesťana obecné pravidlo zvrátiti, neboť jasná jsou v té příčině slova našeho Pána: „A budou dva v jednom těle,“ jimiž zřejmě jest projevena vůle Boží, že manželství zase takovým býti má, jakým je Bůh na počátku založil. Výslovné jest ustanovení Kristovo: „Kdokoli by propustil manželku svou a jinou pojal, cizoloží proti ní“ **), čímž všeliké výsady rozluky, s níž se setkáváme v Zákoně starém, jsou odvolány i v případech, jež by snad rozloučení platně uzavřeného manželství vyžadovaly. Pro takové případy dovolen rozvod od stolu a lože, pro jiné jest jediným vydatným prostředkem křesťanská trpělivost a náležitá rozvaha, bez níž nikdo důležitého kroku, zakládati rodinu, nemá se odvažovati. Proto církev, přihlížejíc k významu manželství pro celou společnost i jedince, ohradila je mnohými, jak bránícími tak vylučujícími překážkami, které zakládajíce se buď na zákonu přirozeném, aneb pozitivním, osobám nemohoucím podstatným požadavkům manželství dostáti, aneb jichž spojení nebylo by ani jim ani společnosti s prospěchem, manželství buď zakazují, aneb spojení jejich za nemožné a neplatné prohlašují.

Trojímú účelu manželství (plození, výchově a vzájemné pomoci) odpovídá trojí dobro z jeho podstaty vyplývající, totiž dobro potomstva, manželské věrnosti a nerozlučnosti, a proto u všech národů je manželství něčím posvátným. Proto nesmíme v něm viděti nějakou koncesi porušené přirozenosti lidské, ani zase něco, čeho je každému přirozeně třeba, co je absolutním určením každého.

Toť nástin učení církve o přirozeném manželství, a k tomu se dnes všichni vážní badatelé také vracejí. Opouštějíce fantastické názory, přimykají se k názoru křesťanskému, který opíraje se o zprávy

*) *So!dát*, I. c. str. 26. násl.

**) Mat. 19, 5, 9; Mar. 10, 11; Luk. 16, 18; 1. Korint. 7, 2.

Písma sv. v tom záleží, že jednopárové manželství a patriarchální zřízení rodinné, kde otec a matka se svým potomstvem a čeledí v jedné domácnosti žijíce, společně bydlili a hospodařili, jest přirozeným rodinným zřízením všech časův, a to že dlužno také míti za počátek a zárodek všech ostatních společenských organisací. Lze i připustiti odchylky od tohoto pravidla, jako že zřízení rodiny tu a tam snad se zakládalo na matriarchátu; obecným pravidlem však toto zřízení nebylo.

U jednotlivých kmenů, na př. indiánských, bylo mužům nezřídkna na delší dobu bydliště opustiti (honba, války atd.). Co bylo přirozenějšího, než že se v takových případech členové rodiny družili kolem matky, které pak bylo o ně pečovati. Následkem této zvýšené povinnosti bylo přirozeně i větší právo, dnes právem mateřským přezděné.

Mužové jedné čeledi berouce si ženy z čeledi druhé, přirozeně nepřecházeli do čeledi svých žen, rovněž však namnoze jejich ženy setrvaly i s dětmi ve své čeledi, u svých bratří a ostatního příbuzenstva, a to bylo příčinou u mnohých kmenů, že měl bratr matčin autoritu otcovskou nad dětmi své sestry. V tom smyslu se u mnohých kmenů s matriarchátem skutečně setkáváme, avšak proto nelze tvrditi, že by se tehda všeobecně byla rodina na právu mateřském zakládala. Toto tvrzení je tím bezpodstatnější, že tenkrát rodiny v našem smyslu nebylo. Žena při dosti volných vztazích pohlavních neměla v muži opory a pomoci, a děti mužského pohlaví byly vychovávány z valné části společně mimo rodinu pro lov a válku.

Patriarchální rodina, která při dnešních, rychlým změnám podrobených společenských poměrech není možná, leč jen v krajinách řídkce obydlených a u zemědělského obyvatelstva, dochovala se porůznu na naše doby v jihoslovanské zádruze. Hlavou rodiny je nejstarší syn z nejstarší linie, který spravuje společné jmění složitě, společně hospodařící rodiny a na venek ji zastupuje. Je to právní sdružení, zakládající se na svazku příbuzenském a spolu majetkovém. Rozmnoží-li se počet ženatých druhů zádruchy značněji, rozpadne se zádruha na více pospolitostí.

Zádruze bylo podobné a na patriarchálním zřízení se zakládalo také zřízení čelední (gentilní) a sdružení krajištní, s kterým ve starých dobách také u mnohých, zejména germánských národů se setkáváme. Gens, rozšířená rodina (Sippe), byla pospolitostí těch příbuzných, kteří k téže domácnosti nenáleželi. Čeleď je nejdůležitější

tějším nižším orgánem kmene. Ve vojště bojovali příslušníci téže čeledi podle sebe, žádali dostiučinění za bezpráví, spáchané na jejím příslušníku, byli si na soudu pomocni přísahou (*septima manus*) atd.

Nejobvyklejší formou zřízení rodinného, vedle rodiny patriarchální, byla rodina, kterou Le Play pojmenoval „*famille instable*“ t. j. rodina, které se nedostávalo pevné organisace. Děti jsou záhy vedeny k práci, aby pokud lze brzy vlastní rodinný krb si založily. Cít vzájemné zodpovědnosti není zde tak výrazný, jako v rodině kmenové. Tato organizační forma života rodinného je dnes obvyklou, poněvadž je poměrům společenským a hospodářským nej-
přiměřenější.

Neklid veřejného a společenského života, vedle řady příčin jiných, trhá čím dále tím více svazky rodinné. Klidná práce minulých dob, která byla životu rodinnému s takovým prospěchem, kdy zbylo otci s dostatek času, aby se rodině své věnoval, je čím dále tím řidší. Tím se členové rodiny odcizují na škodu společnosti, její rozklad pokračuje. Příčinou tohoto neutěšeného zjevu bývá namnoze také frivolní pojem manželství, jež zbaveno jsouc svého mravního charakteru, přestalo býti tak mnohým věcí posvátnou. A rodina na takovém manželství založená jest dům, postavený na písku.

§ 42. Hospodářská činnost rodiny a její další součásti.

1. Dějinně dokázané formy manželství jsou pro národní hospodářství menšího významu, ač nelze říci, že by na př. bylo ekonomicky bezvýznamno, je-li národ monogamický neb polygamický; většího významu však jsou hospodářské funkce rodiny.

Již na počátku časů byla rodina hospodářskou jednotou, která uzavřeně hospodařila. Tato uzavřenost jedinečného domácnostního hospodářství nebyla však nikdy absolutní. Se směnami a hospodářskými styky, byť řídkými, potkáváme se již v nejstarších dějinách, právě tak jako se společenskými a hospodářskými svazy nad rodinou stojícími, rodem či čeledí (skupina osob, v nichž je dosud vědomí společného původu), kmenem, který tvoří více čeledí obývajících totéž území, majících tutéž řeč a správu, a národem, velikým to kmenem, aneb sloučením více kmenův. A dle toho rozeznáváme hospodářství rodinné, čelední, kmenové, národní a státní.

Celkem však jest s počátku těžiště hospodářského života v hospodářství rodinném, jež dle úzkého spojení členů rodiny mezi sebou jest hospodářstvím jedinečným, ovládaným jedinou vůlí, kde potřeby se jednotně všemi příslušníky rodiny opatřují. Když se styky a směny s jinými rodinami a čeleděmi stávaly živějšími a pravidelnějšími, uvolňovala se původní rodinná jednota čím dále tím více, hospodářství celého kmene nabývalo rázu pospolitosti. Se živější směnou čím dále tím více se uvolňovala stará rodinná jednota výrobního a spotřebního hospodářství.

Také složení rodiny doznalo časem různých změn. U kočovníků rozvinuly se v patriarchální širší rodiny tím, že zařaděno bylo k rodině i četné služebnictvo, jak o tom čteme v Písmu sv. Domem či rodinou není zde úzký kruh rodinný naší doby, nýbrž větší okruh pokrevencův a čeledi. Jinde rozšířena rodina otroctvím a poddanstvím, nebo soustavou záduhovou u národů slovanských a soustavou robotního hospodářství dvorcového či ojkového, s jakou potkáváme se zejména u národů germánských. U všech těchto velkých svazků rodinných potkáváme se s uzavřeným, soběstačným hospodářstvím domácnostním a vesnickým, v němž to, co dům potřebuje, také domem bývá opatřeno; výrobní a spotřební hospodářství nejsou ještě oddělena. Poněvadž hospodařící rodina jest ve velmi značné míře na půdě závislá, jest patrné, že jen ten může míti vlastní uzavřené hospodářství domácnostní, kdo má pozemek a půdu.

Tento způsob uzavřeného hospodářství rodinného udržel se do jisté míry i v našich dobách na venkově.

Se vznikem měst nastal obrát, výrobní hospodářství muže odděluje se od hospodářství spotřebního, jež spadá spíše v obor působnosti ženy. Uzavřené hospodářství domácnostní ztrácí na své soběstačnosti, a aby se doplnilo, jest třeba směny, trhu, jehož podmínkou jest řemeslná výroba, jejímž sídlem jsou města — hospodářství městské. Důsledkem jeho jest, že okruh rodiny omezuje se na manžely, nezaopatřené děti a jen málo služebných osob. Avšak i tu jest rodina hospodařící jednotou, a do jisté míry zachoval se zbytek toho v tom, že výroba a spotřeba se neoddělují, nýbrž bezprostředně v sebe spadají a soustřeďují se v jedné ruce, na př. potrava se doma opatřuje, připravuje a spotřebuje atd. Platí to zejména o rodinách malovýrobcův a rolníků, jež největší část výrobků svých spotřebují a poměrně jen menší díl odprodávají. Ty jsou ještě dnes převážně představiteli uzavřeného výrobního a

spotřebního hospodářství, jak tomu bylo všeobecně na počátku dob. *)

2. Společenský poměr rodičů k dětem záleží ve vzájemných povinnostech a právech, jako poměr manželů mezi sebou.

Povinnosti rodičů k dětem vyjadřuje krátce sv. Tomáš **): „Tria a parentibus habemus, scilicet esse, nutrimentum et disciplinam.“ Manželé, užívající práva obcování manželského, nesmějí, pokud na nich jest, důsledek jeho, plození potomstva, vylučovati a jest jim o to pečovati, aby od početí až do zrození plod byl chráněn a zdravý na svět přišel. V tom záleží veliké povolání matky, jež ukládá jí nemalé oběti, nezřídka i oběť vlastního života. Každé umělé bránění vývoji lidského života jest zločinem na společnosti, jest mařením účelu manželství. Tak zv. malá rodina, způsobená národy vyhubujícím systemem dvou dětí, jest známkou náboženského a mravního úpadku, jemuž v zápětí jde úpadek společenský a hospodářský. Posledním cílem národa jest duchovní a mravní blahobyt; přívrženci hromadného vraždění nedonošených dětí zapomínají na to, že ten národ jest v pravdě šťastným, jemuž neschází šlechtných mužův a takových žen, které pokládají mateřství za svou nejkrásnější ozdobu.

Blahovolná láska, již rodiče dětem jsou povinni, nejen rodičům zakazuje, aby jim od prvního početí neškodili, nýbrž i prikazuje, aby pečovali o další zachování a vývoj života tělesného a duševního. „Klín mateřský,“ dí Schiller, „má býti posvátným ostrovem, kde zármutek a starost dítě najíti nemůže.“ Ovšem v dobách, kdy všeobecný rozklad zasáhl i rodinu, nedivno, že tak mnohá matka na tuto krásnou povinnost zapomíná, aneb neblahými hospodářskými poměry nucena, zapomínati musí. Ubohé děti přemnohých dělnických rodin, ubohé děti moderních, emancipovaných, všestranně sociálně činných a společenskými povinnostmi tak zabavených matek, že pro cizí na své děti zapomínají!

Rodiče vzdělávají děti své příkladem i slovem, užívajíce autority Bohem sobě udělené, která jest omezena úlohou, rodičům Bohem určenou, a mravním řádem. Láska k dětem nevylučuje přísné kázně, obé jest povinností rodičů k dětem; láskou však u dětí, hned z počátku dobře vedených, mnohem lépe se vystačí a dojde se lepších výsledků, byť to bylo namnoze i těžší, neboť stavem obležení, dle slov Cavourových, dovede vládnouti každý osel. Všecky po-

*) *Bedř. Kleinwächter*, Lehrbuch der Nationalökonomie (1902) str. 169.

**) Suppl. III. 9. 41. a. b.

vinnosti rodičů k dětem obsaženy jsou v tom, že rodiče jsou zastupci Božími, a to jeho lásky, jejímž nositelem jest matka, a spravedlnosti, jejímž představitelem jest otec.

Že život rodinný musí býti založen na náboženství, nemá-li se minouti požehnáním a má-li plnění povinností rodičů k dětem nésti zdárné ovoce, rozumí se samo sebou.

Nynější rodinné a manželské právo vzniklo ze směsi práva římského, zmírněného již názory křesťanskými a právními názory, vlastními jednotlivým národům již od počátku, které křesťanství ve středověku rovněž zušlechtilo. V příčině poměru manželů stanoví, že muži náleží právo správy domácnosti, žena však mu není jako služebná podřízena. Spravuje jmění určené na výživu rodiny a pořizuje o něm (srov. § 90—92. 139. násl. a 1233. násl. o. o. rak. zák.). Pokud jde o poměr k dětem, náleží rodičům stejné právo a povinnosti, autoritu otcovskou však má otec. Není-li ho, náleží právo to matce, již pozitivní právo dává k ruce poručníka. Povinnostem a právům rodičů vzhledem k dítkám odpovídají povinnosti a práva dětí k rodičům. Na prvním místě mezi těmito povinnostmi uvést dlužno úctu, vděčnou lásku a poslušnost, jak krátce to obsahuje čtvrté přikázání Boží.

Dítkám přísluší práva, nikoli pokud jsou dětmi, nýbrž pokud jsou osobami. Poněvadž pozitivní zákon činí mnohou povinnost lásky povinností právní, jsou povinnosti rodičů k dětem právem dětí.

Doplňkem rodiny jest čeleď, t. j. osoby, které se s rodinou trvale spojují, aby jí sloužily k svému prospěchu. Již v původní formě patriarchálního rodinného zřízení, kde otec a matka, děti, vnukové a čeleď, v jednotu sloučení, v téže domácnosti žili a hospodařili za vedení mužské hlavy rodinné, potkáváme se s čeledí obého pohlaví jako doplňkem rodiny, bez něhož tato býti nemůže, jako čeleď býti nemůže bez rodiny.

Poměr mezi zaměstnavateli a čeledí jest analogií vzájemného poměru rodičův a dítěte. Dnešní nedostatek čeledi, zejména při polním hospodářství, jest jednou z příčin otázky agrární a smutnou ilustrací sociálních a hospodářských poměrů vůbec, kdy ani zaměstnavatel ani čeleď nejsou si vědomi vzájemných povinností, za to však tím horlivěji se dovolávají svých práv. Lásky a autority s jedné strany, svoboda, spravedlnost a rovnost se strany druhé, jsou základy sociální budovy, rodiny v malém a celé společnosti ve velkém. Lásky a svoboda co do síly a rozsahu si vzájemně odpovídají. Je-li s jedné strany ustoupiti lásce před hrubým násilím,

nastupuje na straně druhé místo svobody otroctví. A to platí ve všech lidských pospolitostech. Proto nesmí být ani jednotlivec na útraty společnosti, ať jakékoli, prohlašován za suverenního, ani s druhé strany nesmí být prohlašována společnost, jak se děje, se státem, s nímž ztotožňována, za všemohoucí. Pravda jest jen uprostřed v křesťanské nauce, že ani jedinec, ani celek společenský nejsou si účelem, jak vyjádřil to Lev XIII. *) krásnými slovy: „Na tom se zakládá dokonalost všech bytostí, že snaží se a dosahují svého cíle; nejvyšší však cíl, o nějž jest se lidské svobodě snažiti, jest Bůh . . . Normou a pravidlem svobody jedince a společnosti jest věčný božský zákon. Svoboda společnosti nezáleží v tom, že každý stát může konati, co se mu líbí, nýbrž v tom, že účely státní nás podporují v zachovávání příkázání zákona věčného. Svoboda těch však, kteří vládnou, nezáleží v libovolném poroučení . . . pravá podstata lidského zákonodárství záleží spíše v tom, že vychází z věčného zákona, východiště veškerého práva.“ A co platí o rozšířené rodině, státu, platí tím spíše o rodině.

§ 43. Náboženství, nejvydatnější prostředek k utužení zdravého rodinného života. **)

Udržení zdravého života rodinného jest žádoucí nejen v zájmu rodiny, nýbrž i v zájmu celé společnosti. Všecky společenské funkce chová v sobě rodina, tak jako květ a ovoce obsaženo jest v semeni. Autorita, poměr nadřadenosti a podřadenosti, právní vědomí, cit pro povinnost a obecné blaho, solidarita a láska, práce a vlastnictví, zkrátka rodina chová v sobě všecky podstatné živly a základy dalších sociálních svazků. Kdo od dětství byl zvykán správnosti ve svých vztazích k rodičům a ostatním členům rodiny, ten skýtá poměrně jistou záruku, že bude jednou také řádným členem společnosti a státu.

„Nikoho není tajno,“ píše Lev XIII., „že blaho jednotlivce, právě tak jako celku, v první řadě závisí na stavu života rodinného . . . Proto jest na nejvýše nutno, aby rodina nejen svatě byla založena, nýbrž aby také v rodinném životě posvátných předpisů bedlivě bylo dbáno a duch zbožnosti a křesťanské ctnosti horlivě byl pěstěn a chráněn. Proto také božské milosrdenství, když

*) Encykl. „*Libertas praestantissimum*“ z 20. června 1888.

**) *J. Pesch* l. c. I, str. 151.

v plnosti času úradek naší spásy měl býti vykonán, dílo Spasitelovo tím započalo, že světu spásy potřebnému Bohem samým založenou rodinu před oči postavilo, aby v ní všichni obraz všelikečtnosti spatřovali. Byla to sv. rodina Nazaretská.“*)

Dnes odmítá se nezřídka v bláhové zaslepenosti požehnaný vliv náboženství na rodinu a manželství, a přec každý dějepisec a národohospodář, chce-li pravdě dáti průchod, nucen jest doznati, že jen pokud jest rodina zřízena dle předpisů víry, jen pokud hledí se přizpůsobiti ideálu sv. rodiny Nazaretské, těší se zvláštnímu požehnání, že konečný vývoj rodinného poměru vyhrazen a dokonán byl křesťanstvím.

Již stanovením překážek, v zájmu mravnosti a sociálního blaha, vděčí rodina a s ní celá společnost církvi veliký svůj rozvoj. Církev zmírnila tvrdost moci otcovské, neboť zabití a vysazení dítěte patří i po názoru Aristotelově k právům otcovským (Polit. 7, 16.). Bohem dané náboženství teprve vymohlo ženě a dítěti uznání důstojnosti bytosti všemi osobními právy nadané. Církev zušlechtila mravy rozšířila názor o svatosti manželství a stejných právech manželů, hledíc k věrnosti manželské. Nejvýznačnější posily však dostalo se životu rodinnému a nejjistější ochrany proti profanaci nejintimnějšího životního společenství, když manželství povýšeno bylo na svátost.

Manželství bylo Kristem nejen v původní, Bohem v ráji stanovené formě obnoveno, nýbrž i nadpřirozeně posvěceno, aby bylo důstojným obrazem spojení Krista s církví (Efes. 5, 18.).

Učení církve západní i východní o manželství vrcholí v dogmatu, že Kristus přišel na svět, aby napravil vše, co bylo hříchem porušeno, nemohl opomenouti ani tak důležitého pro společnost zřízení, jakým jest manželství. A proto vrátiv je původní neporušenosti, obnovil jeho původní jednotu a nerozlučnost, ba šel ještě dále, povýšiv je na svátost.***) Tím přirozenost jeho změněna nebyla, ale vše, co s ním podstatně souvisí, nabývá nadpřirozeného charakteru, jest utuženo, povýšeno a posvěceno, takže bylo-li již manželství přirozené pro účel, původ a symboliku svou něčím posvátným, povýšeno v Zákoně novém na svátost, aby bylo účinným prostředkem posvěcení manželův a celého rodinného života.

Svátostné manželství jest nerozlučným spojením jednoho a jedné. Jedinost a nerozlučnost, která mu již po přirozenosti náleží,

*) Breve ze 14. června 1892 o spolku sv. rodiny.

**) *Soldát* I. c. 66. násl.

prohlášena zákonem Kristovým za zákon, který nepřipouští výjimek, t. j. manželství křesťanů jest svazkem podstatně monogamickým, který autoritou lidskou rozloučen býti nemůže (Mat. 19, 3—6). Tím zrušeno starodávné trpění rozluky manželské lístkem zapuzení, zrušena také všeliká současná polygamie druhdy u národa israelského, a jak důvodně se za to má, i jinde Bohem trpěná.

Jednota a nerozlučnost manželství mohla přísněji v Zákonu novém býti vyžadována, poněvadž svátostnou milostí zachování monogamického charakteru bylo usnadněno. Kristus roztrhnuv starozákonní lístek zapuzení, mohl manžely vázati nerozlučitelným poutem a kategoricky žádati zachovávání původní jednoty a nerozlučnosti manželství, poněvadž, povýšiv je na svátost, dal manželům k zachování toho ve svátostné milosti sílu, aby i za nejtěžších okolností ve svazku jednou utuženém věrně stáli. *) Katolické náboženství staví před oči těm, jichž svazku žehná, vážný ideál, současně však uschopňuje jejich vůli, aby ho mohli dosíci. Proto jest neodůvodněným tvrzením, že dokonalé šetření křesťanských předpisů v životě rodinném jest nedostižným ideálem. Všecky třídy a stavy křesťanských národů ve všech dobách podávají toho s dostatek důkazův. Naopak správným jest jen ten názor, že plnění křesťanských přikázání, manželství se týkajících, jest jen tehdy možno, není-li víra, v níž tyto příkazy tkví, dosud ztracena.

Naše doba nezřídka klaní se modlářsky ženskému pohlaví. Dokud však skvrna rozluky manželské nezmizí ze světských zákoníků, dokazuje, že věk náš nemíní to s úctou a rovnoprávností ženy upřímně, že tato domnělá úcta jest jen kultem smyslnosti. Je to pravý posměch, říká-li se, že se rozloučením manželství vrací ženě svoboda a samostatnost, vždyť žena není a nemůže více býti tím, čím byla. Rozluky a do jisté míry i rozvodu bývá velmi zhusta pravou příčinou jen smyslnost, sobectví a bezcitnost. Vliv, který má rozloučení manželů na výchovu a charakter dětí, je tak osudný, že nelze si ani osudnějšího mysliti. O dítěti, jehož mládí je tímto pohoršením zastřeno, lze říci, právě tak jako o rozvedené matce, že utrpělo ránu pro celý život. Osudné následky rozluky manželské v zemích, kde je již dávno uzákoněna, nutí rozumnější část obyvatelstva, aby se této nevázanosti a zhoubě rodinného života vzepřela. Škoda, kterou tím společnost trpí, není v žádném poměru s domnělým prospěchem, jehož se snad jednotlivec rozlukou svého neutěšeného manželství dodělá.

*) *Soldát* I. c. str. 85.

A tu je potřeba, aby se celá společnost ve svém nejvlastnějším zájmu vzbudila proti ubíjení rodinného života různými rozlukovými snahami, ať pocházejí odkudkoliv. Či nezasazují mu na př. naše divadla, aniž by jim v tom se strany t. zv. mravní policie bylo bráněno, nejohrovnější rány? Moderní veselohra se domnívá, že není na světě nic veselejšího, než cizoložství a rozvod, a většina jich není nic, leč jen ilustrací věty, že manželům, kteří se již sebe nabažili, není ničeho více třeba, než se rozejít.

Neodbočujme však. Jak nebezpečno jest otřásati svátostí posvěcenou trvalostí rodiny, jejím na autoritě a účtě pevně založeném řádu, toho důkazem jsou dnešní poměry společenské. Tím olupuje se společnost nejen o část svých nejnужnějších a nejkrásnějších statků, ničí se nejen idea domova a vlasti a živý pramen zděděného mravu, nýbrž jest to přímo prohřešením se na vlastní důstojnosti lidské přirozenosti.

Dnes mluví se velmi mnoho o ženské otázce, a právem. Často však pravá její příčina a prostředek nápravy neupřímně se zamlčují, že totiž důležitou otázkou přítomnosti je právě zachování důstojnosti ženy v manželství a rodině, a tu že jest nutno nejprve rozřešiti.

Kdo je přesvědčen o tom, že je rodina kořenem a obrazem všech lidských společenských útvarův, a vidí v ní nutný předpoklad, přirozené východiště a pevný základ všech větších pospolitostí, musí v zájmu samého státu si přát, aby náboženství a rodina i nadále byly co nejúžeji spojeny.

Náboženství a rodina jsou dva články řetězu lidský život poutajícího, božský a přirozený*). Roztrhne-li se spojení tohoto dvojkruhu, bude revoluce, barbarství a zkáza údělem lidské společnosti. Jenom náboženství, a nikoliv zákon, propůjčuje rodině a udržuje v ní mravní charakter, posvěcuje spojení manželské, upevňuje a proměňuje všechny vnitřní vztahy rodinného života a je také základem správného poměru mezi pánem a čeledí.

„Ideál služebního poměru v tom záleží“, dí Roscher, „že poměr ten na obou stranách se pojímá jako kus křesťanského rodinného života. Tedy náklonnost s jedné, oddanost se strany druhé, věrnost s obou stran, nezištná péče o přítomný a budoucí zájem strany druhé a zejména také o její život věčný“**). K tomu, jak

*) *Konst. Frantz*, *Naturlehre des Staates* (1870) str. 129.

**) *Grundlagen der Nationalökonomie* kniha 1. kap. 4. s odkazem k 1. Petr. 2, 18; 1. Timot. 6, 2; Efes. 6, 5.

dále podotýká, je třeba neustálého sebezáporu. Toho však se nikomu nedostává od státu, nýbrž z náboženství. *Leges sine moribus vanae* ! Na tato Tacitova slova neměl by žádný státník zapomínati; pak bychom se nepotkávali se smutným zjevem nepřátelského stanoviska vlád k církvi ve věcech vyučování a výchovy, v zákonodárství manželském a rodinném, potom by ruku v ruce kráčelo zákonodárství státní s církví, vynášejíc zákony a činíc opatření s církví souhlasná, na prospěch rodiny a tudíž celé státní společnosti.

Stát má přirozený a přirozeně-právní řád rodinného zřízení upevňovati a chrániti. Jej rušiti, podstatně jinak utvářeti, než ve svých vnitřních organických poměrech, ve svých právech přirozeným a pozitivním božským právem byl stanoven, toho stát právě tak nemůže, jako nemohl jej utvořiti *).

Na znovuzřízení rodiny v zásadách vytčených, na obrodu vnitřního, mravního a obětí schopného života rodinného zakládá se největší část naděje, že obrodí se celá společnost.

KAPITOLA III. O SPOLEČNOSTI STÁTNÍ.

§ 44. Pojem, důvod a vznik státu. Theorie Suarezova o vzniku moci státní.

1. Druhým základem společenského řádu, na němž závisí povaha národního hospodářství, je stát. Vrozená člověku družnost nevyčerpává se nejpůvodnějším druhem společnosti, rodinou. K existenci člověka důstojné potřebuje každý ještě jiných společenských svazků; schopnost a potřeba doplniti se vede jej k mocnějšímu a obsáhlejšímu společenství, mají-li jeho lidské účely býti dosaženy, vede ho k utvoření společnosti státní.

Stát jest právní organisace národa (aneb národů), určité území obývajícího, v jedinou vůli a jedinou nejvyšší moc za účelem dosažení blaha celku (Loening). Jsou tedy jeho znaky *a)* trvalost svazku národa (ve smyslu politickém). Proto také se říká, že je stát trvalý organický svazek; slova *o r g a n i c k ý* však, jako při každé společnosti, nelze snad užiti biologicky, nýbrž analogicky. *b)* Určité

*) *Th. Mayer, Arbeiterfrage* (1904) str. 74.

území, na které se státní moc vztahuje; bez něho právě tak jako bez národa není státu. c) Dále je třeba jednoty vůle a jednoty moci, neboť státní moc je nedílná, a d) tato státní moc musí také býti ve svém oboru nejvyšší, a v té příčině mluvíme také o suverenity státní (ve smyslu státoprávním)*).

Požadavkem každé společnosti, tedy i státu, jest autorita, t. j. právo nejvyšší moci, členy společnosti zavazovati k jistým výkonům, nutným k dosažení společného cíle. Tato nejvyšší vůle musí býti jedna, podmět její však nemusí býti jeden. Bezprostřední její účel liší se od účelu státu a záleží v tom, vésti jeho příslušníky k dosažení státního účelu. Více, aneb něco jiného, snad dokonce účelu státnímu odporujícího na nich žádati, autorita státní práva nemá.

Příslušníci státu nesmějí ztráceti se zřetele jednotného společného cíle, nýbrž účelnou činností k jeho dosažení spolupůsobiti. Toho lze se dodělati jen tehdy, řídí-li je vyšší vůle opatřená právem, zavazovati členy společnosti k jistým výkonům se zřetelem na společný cíl. Je to autorita, již je třeba i ve společnosti, kde všichni členové jsou cíle znalí a prodchnuti dobrou vůlí k němu pracovati, protože i zde jsou různé cesty, jež k cíli vedou, a tak druh druhu by mohl překážeti; tím více jí třeba ve státu, kde nelze vždy s tak dobrou vůlí jednotlivce počítati. „Chce-li se člověk autority zbaviti, snaží se o nemožnost. V žádném věku se nepodařilo člověku, aby nebyl na někom závislým. Každá společnost potřebuje vládnoucí moci, tato nezbytnost je tak neúprosná, že bez ní by šla společnost vstříc svému jistému rozkladu, neboť bez autority nelze jí dojíti cíle, pro který byla založena“. **)

Stát jsa úplnou společností, směřující ku všestrannému blahu občanstva, jest mravní osobou s určitými právy a povinnostmi.

Je to společnost světská, mající za účel pozemské blaho svých členův, a zvláštní, prostorem a časem omezená, lidské autoritě podrobená část společnosti všeobecné, která je podrobena autoritě božské.

Stát, uvažujeme-li o něm obecně, je společnost nutná, plynoucí z přirozenosti lidské, a poněvadž skládá se z mnohých jiných společností, pravíme, že je společností složenou a nerovnou vzhledem k nerovnosti práv a povinností svých členův. A poněvadž sám v sobě má s dostatek prostředků k dosažení svého účelu a není

*) *Ottův Slovník Naučný*, Stát str. 7. násl. Definici katolických filosofů podáme na konec.

**) *Encykl. Lva XIII. Diuturnum illud* 20. VI. 1881.

v té příčině na jinou společnost odkázán, je v řádu přirozeném společností dokonalou. Poněvadž účel státu vztahuje se na všechny jeho příslušníky a záleží z obecného blaha, na jehož účast mají všichni právo, jmenujeme stát společností veřejnou, kterou lidé za tímto všeobecným, veřejným účelem tvoří.

Společnosti, které se tvoří v lůně státu, jsou soukromé, poněvadž účelem jejich jest především soukromý užitek jejich údův. Připomínám, že ač tyto soukromé společnosti ve státě jsou takofka jeho částmi, přece není stát bezpodmínečným pánem jejich trvání. V jednotlivých případech může ovšem zameziti zakládání spolků, protiví-li se zřejmě obecnému blahu, aneb snaží-li se vůbec o takový účel, který jeho účelu odporuje, aneb jemuž brání přirozený mravní zákon. Nesmí však pod záminkou veřejného blaha nařizovati něco, co by nebylo spravedливо.

Vybírajíc z těchto vlastností specificky příslušné znaky, definuje mravní filosofie stát jako „přirozenou, dokonalou společnost více rodin, sloučených pod nejvyšší mocí v celek za účelem dosažení obecného blaha“. Výměr ten však není jediný a mění se dle toho, v čem kdo důvod státu spatřuje.

2. Jako je sporná definice státu, jest i sporný důvod jeho existence, jímž se badatelé od nejstarších dob již zabývali. Jsou dokonce i mínění, která tuto otázku pokládají za zbytečnou a spokojující se faktem existence státu tvrdí, že stát nějakého odůvodnění svého trvání nepotřebuje. S druhé strany však lze uvést celou řadu teorií, jež otázkou původu státu se zabývají.

Jedněm je stát přímým zřízením božským. Jest to nejstarší semitsko-orientální pojetí státu, odlišné od názoru křesťanského do té míry, že tento má vůli Boží za jeho důvod jen nepřímou.

Jiná jest tak zv. theorie moci, která vidí ve státu toliko dílo násilí a jeho důvod klade v oprávněnost panství silnějšího nad slabším. Protivou její jest theorie práva, vedle níž vznikl stát z rodiny, a proto jsou existenční důvody obou stejné (theorie patriarchální). Dle jiných vznikl stát na základě majetkových nároků vladařových k jistému území (theorie patrimoniální), aneb ze smlouvy, kterou druhdy lidé uzavřeli, aby stát utvořili (Rousseauova theorie smluvní). Jiní vidí důvod státu v mravní nutnosti, vyžadované světovým řádem (theorie ethická), a jiní zase

*) Encykl. „Rerum novarum“ 15. V. 1891.

v tom, že člověk povahou svou tíhne ke společenství (theorie psychologická).

Pojímáme-li stát obecně, jest jeho důvodem sama lidská přirozenost, a nikoliv, jak Hobbes a Rousseau za to měli, lidská svoboda, svobodně druhdy uzavřená smlouva, kterou lidé mohou zase rozloučiti a do přirozeného stavu se vrátiti, což odporuje dějinám i psychologii.

Dějiny nevypravují nám, že by lidé kdy byli žili bez společnosti. A psychologicky jest jisto, že nenávisť jednoho k druhému, jak o ní vypravuje Hobbes, není něčím přirozeným, nýbrž že člověku přirozenější jest láska, jelikož stejnost přirozenosti tvory spojuje, jak pravidlo to vládne i mezi zvířaty.

Není tedy Hobbesův boj všech proti všem původním stavem člověka. Svoboda náleží vůli, vůle pak jest podmíněna rozumem; jestliže však neměli první lidé rozumu — a dle Rousseaua rozumu vyspělého nebyli — nebyli svobodni a nemohli vůbec, tím méně takové smlouvy, značný stupeň intelligence předpokládající, uzavřít.

Stát jest dílem přirozenosti lidské, poněvadž za vznik svůj děkuje rodině, jsa jejím rozvojem. A poněvadž tato jest společností přirozenou, vyvíjí se také státní organisace in abstracto nutně z přirozenosti lidské, jak dobře již Aristoteles a Cicero chápali. Člověku jest vrozena náklonnost k státní organisaci, jeho potřebám hovící, pud společenský není v něm rodinou zcela ukojen. Vespolečná láska a potřeba pomoci nutí ho, aby jako jedinci v rodiny, zase více rodin spojovalo se ve vyšší pospolnost, stát, neboť i jednotlivé rodiny potřebují vzájemné pomoci a ochrany proti vnějšímu nebezpečství.

Důvodem státu jest tedy přirozenost lidská, jež jest od Boha. Proto je nepřímým jeho důvodem Bůh sám.

Má-li však vzniknouti určitý stát, musí k této přirozené nutnosti přistoupiti svobodná vůle lidská; obě svorně k utvoření státu působí. Jednotlivé státy jsou bezprostředně výsledkem dějinným, avšak tento všude se opětuující vývoj a jeho výsledek byl by nerosozumitelný, kdybychom vedle historických příčin, které bezprostředně daly vznik státu, nevšimli si všeobecných sociálních potřeb a pudů, jež Bůh v přirozenost lidskou vložil.

Tomuto přirozeno-právnímu důvodu státu ve svém nejvlastnějším zájmu by se neměly uzavírat moderní vědy právní a státní, ač tak bohužel činí, jen aby nebyly nuceny přirozeného práva uznati, neboť se tím právnímu a státnímu životu podkopává existenční půda

3. Ten, kdo otázku o původu státu prvně na přetřes vzal, autoritě a účtě národů k státu mnoho neposloužil, poněvadž však jest již vyslovena, jest nutno zde se jí zabývat.

Jako vzniká manželství, abstraktně pojato, z lidské přirozenosti, určité však z konkrétního skutku, tak i konkrétní stát má svůj původ, jako každá dějinná skutečnost, v určitých dějích či přirozených poměrech, svobodné lidské činnosti a řízení Božím, což krátce můžeme nazvat jeho nejbližšími příčinami. Proto tážeme-li se, jak stát vznikl, jest nutno lišiti mezi otázkami, *a)* jak vznikl stát vůbec (prvotní tvoření státu) a *b)* jak vzniká stát nový v dobách, kdy ostatní státy již existují (druhotné tvoření státu).

a) Pokud se týče otázky prvé, jest jisto, že může stát vzniknouti teprve tehdy, když určitý národ resp. kmen zaujme pevná sídla, neboť tím teprve počíná se jeho historie. Proto nám historie nevypravuje o tom, jak původně státy vznikly, neboť vznik jejich datuje se v době předhistorické. Všichni národové, vstupující na pole dějinné, mají již zřízení státní pevně a určitě vyvinuté. Odpovědi filosofů v té příčině nejsou však jednotny. Vznik státu vykládá křesťanská filosofie takto: Lze si mysliti různé příčiny, pro které více rodin se trvale na téže místě spojilo; takovými jsou znenáhlé usazování v blízkém sousedství za příčinou vzájemné pomoci, hledání ochrany, násilí rodiny a čeledi silnější atd., což dějiny potvrzují. Hlavní však příčinou jest původ od těchže rodičů, pokrevensví. Jakmile synové téhož otce se oženili, buď rozšířili rodinu otcovu, aneb novou rodinu založivše vedle této se usazovali. Tak činily i jejich děti, a to se opakovalo i v pokoleních dalších. Vznikaly kmeny pod náčelnictvím nejstaršího stát v malém. Původ státu se tedy správně, a dnes pravidelně odvozuje z patriarchální rodiny, jak o tom soudil již Aristoteles (Polit. 1, 2) a Cicero (de offic. 1, 17), nazývající rodinu počátkem měst a semeníštěm státu.

Místně sloučené rodiny potřebovaly společné autority, nemělo-li jim toto spolčení přinášeti více škody než užitku. Právní bezpečnost, pořádek, ochrana proti vnějšímu nepříteli, vzájemná pomoc atd., všechny tyto příčiny pospolitosti vyžadovaly autority, jež byla údělem prvorozenství. Prvními vládci států byli nejstarší zakladatelé rodin. U beduinů, kde dosud se pečlivě vedou genealogie jednotlivých rodin, je tento vznik kmenového knížectví z autority rodinné dosud patrný.

První vládcové stali se králi, když více pohlavárů se svými kmeny se jim dobrovolně aneb nedobrovolně podřídilo. Tak vznikly

říše babylonská a assyrská. Médové žili pod svými náčelníky až do doby povstání proti assyrskému Sardanapalovi. Prvními vládci byli i zakladatelé kolonií. Tohoto původu byla dynastie Kadmova v Thebách, Kekropova v Attice, Minova na Kretě atd. Že mnohé státy vznikly také jakousi svobodnou dohodou kmenů, toho nelze popírati, neboť dějiny neprobíhají šablonovitě.

O různých teoriích vzniku státu a moci státní, jak více méně duchaplně je podávají materialisté a pantheisté (theorie moci, faits accomplis či theorie dokonaných skutků), K. L. v. Haller, Alfr. Fouillée (theorie soukromého práva) a Pufendorf, nelze se tu zmiňovati; všimneme si jen nejběžnější theorie smlouvy, kterou Suarez a Rousseau, každý ovšem svým způsobem, vykládá, jak se místně spojeným rodinám dostalo veřejné autority, jak vznikl stát. Ač theorie ty mají značnou podobnost, přec podstatně se rozlišují, neboť Suarez a Bellarmin, uznávají božský původ společnosti státní, čehož u Rousseaua postrádáme.

Suarez *) nepokládá smlouvu rodin a kmenů za příčinu, nýbrž toliko za nutnou podmínku, aby vzniknouti mohl stát a s ním státní moc a na straně poddaných povinnost, jí poslouchati.

Spojení rodin mohlo se státi jedinečným výslovným aneb mlčky učiněným dohodnutím, jež způsobuje, že tyto rodiny se slučují v mravní těleso za účelem vespolečné pomoci, tedy ze snahy po obecném blahu. Z přirozenosti mravní osoby či tělesa státního vyplývá pak veřejná moc, která jde ovšem mnohem dále než autorita rodinná, tak nutně a přirozeně, že jí lidé brániti nemohou, poněvadž jest stát bez ní nemyslitelný.

Podmětem této moci jsou všichni v mravní osobnost sloučení. Neboť na tomto dohodnutí se množství, pokud jest celkem, zakládá se moc státní jako podmínka, není však v některém jednotlivém členu tohoto mravního celku, poněvadž všichni lidé rodí se svobodni a poněvadž není důvodu, proč by státní moc byla spíše v tomto, než v onom členu celku.

Z toho pak usuzuje Suarez, že moc státní sama o sobě zakládá se na právu přirozeném, označení však určitého podmětu jejího že děje se zákonem lidským, a že panovník nabývá moci státní tím, že jí politický celek naň přenesl. Dohodnutí občanstva, které nutno pokládati za smlouvu, že jest toliko nezbytnou podmínkou a ni-

*) Zejména v dílech: *De legibus* (Coimbra 1612) a v *Defensio fidei cathol. adversus regem Angliae* (Coimbra 1613).

koli bezprostřední příčinou moci státní, a je-li splněna podmínka ta, plyne z politického tělesa dle přirozeného zákona bezprostředně státní moc a zákonná spravedlnost, již občané jsou státu povinni. Tato povinnost týká se všech, kteří jsou příslušníky státu, ať se jí chtějí podrobiti čili nic, ať žili v době, kdy se dohoda stala, aneb později se zrodili. Myšlenka Suarezova jest po názoru křesťanské filosofie správná, postrádá však případného výrazu, neboť tak, jak se podává, je příliš těžká a umělkovaná. *)

Podstatně od této Suarezovy theorie smlouvy liší se Rousseauova theorie smlouvy společenské (*contrat social*), **) dle níž žádný člověk netěší se přirozené autoritě nad druhým; té lze nabýti jen smlouvou. Politická autorita vznikla všeobecnou a jednomyslnou smlouvou, ve které každý sebe a všechna svá práva, nic sobě neponecháváje, odevzdává ostatním, a od těch zase z jejich práv dostává se mu tolik, kolik sám odevzdal, takže ničeho nepozbývá a nad to má ještě účast na nerozdělitelné svrchovanosti, která odevzdáním práv jednotlivců vznikla. V této smlouvě tkví původ státu. Z toho však plyne, že svrchovanost náleží všeobecné vůli, která se liší sice od vůle jednotlivců, lid však ji nemůže pozbýti. Dále z toho plyne, že jen z této povšechné vůle pochází zákon, jenž jest vždy spravedliv a jemuž přirozeně i král podléhá, a že správnou ústavou státu jest jen ústava republikánská, jelikož vládnoucí jsou vždy jenom zřizenci lidu, který je může dle své vůle ve vládě omeziti aneb jim ji odníti.

Suarez pokládá smlouvu za potřebnou, poněvadž jest člověk přirozeně bytostí společenskou, a tvrdí, že Bůh každému vštípil obecné zásady právní a opatřil každého právy a povinnostmi nezávisle na moci lidské. Dále učí, že moc státní sama o sobě přímo pochází od Boha, vyplývajíce přirozeně ze spojení rodin, jež smlouvou vzniklo, a že lid státní moci, kterou na panovníka přenesl, skutečně pozbyl a jemu ji odníti nemůže. Omyl názoru Suarezova záleží v tom, že lidské samostatnosti při tvoření státu ponechává příliš mnoho volnosti, kdežto Rousseau zase vylučuje při tom zcela působení Boží.

Nelze upříti, že Suarezova theorie jest možnou a že dle ní snad mnohé státy, zvláště na vyšších stupních vzdělanosti, vznikly. Nelze však míti za jisté, že Suarezova cesta smlouvy jest jediným možným způsobem vzniku státu a státní moci. Neboť má-li stát

*) A. M. Weisz, *Soziale Frage* II, 951 (4. vydání 1904).

**) *Contrat sociale*, Amsterdam 1762, kniha 1.

vzniknouti, není vždy nutně potřebí smlouvy, uvážíme-li, že nutností přirozenou může jedna rodina vzrůst v kmen, a že její hlava požívá obecné autority a soudní moci, které nedosáhla volbou, aniž na ni byla přenesena lidem. Taková nejvyšší autorita rozšířené rodiny nemá od přirozenosti moci nad jinými, avšak obecná potřeba vyšší veřejné moci a způsobilost, kterou v této rozšířené rodině aneb shluku rodin tato nejvyšší hlava jediné má, činí ji bez volby a bez nějakého přenesení moci způsobilou, státi v čele této pospolitosti a býti podmětem státní moci, poněvadž v prvé řadě vykonává moc soudcovskou, s níž ostatní státní výkony souvisejí. Tomu svědčí i dějiny, které v nejstarších dobách znají jen monarchie, vypravující o republikách teprve v dobách pozdějších. Názor Suarezův nutno uvést na pravou míru, což nesmí se však díti přestřelkem Hallerovým, jenž z obavy před revolucí, kterou vidí v bezmezné moci a svobodě lidu, snaží se všelikou svobodnou součinnost člověka při tvoření státu vyloučiti, máje stát za výsledek přirozeného dějinného vývoje bez všeliké závislosti na člověku.

Uvážíme-li, co v theorii Suarezově jest pravdivo, a také to, co lze proti ní právem namítati, shledáváme, že o vzniku státu a státní moci lze takto souditi:

V nejstarších dobách nezřídka mohl býti podmět veřejné moci sám sebou již označen hlavou nejstarší rodiny, jak tomu asi bylo, když vyvínovaly se státy z patriarchálních rodin. Jindy, kdy více na sobě nezávislých rodin se usadilo na téměř území, splynuly v jednotu smlouvou, a pohlavárům rodin bylo volno dáti státu ústavu monarchickou, zvoliti ze svého středu krále a přenést na něho moc státní, anebo dáti státu zřízení demokratické. Bůh, nejvyšší a poslední příčina státní moci, neoznačuje přímo a bezprostředně podmětu jejího, tak činí lidé volbou, smlouvou, zvykem aneb jinými skutky, jež závisejí na svobodné vůli lidské a spolu působí, že více rodin se trvale spojí ve stát a že mravně buď celek národa, aneb některá jeho skupina, nebo jedna osoba pokládána jest schopnou, aby moc veřejnou vykonávala.

Z toho plyne, že stát a státní moc má za vzdálenou příčinu právo přirozené, jehož bezprostředním původcem jest Bůh, za bližší však příčinu právo lidské. *)

b) Podstatně jiného rázu jest otázka tak zv. druhotného tvoření státu, která předpokládá státy již existující. Nový stát a s ním

*) E. Kadeřávek, Morálka filosofická str. 243. násl.

moc státní vzniká, setkají-li se všichni činitelové státotvorní, avšak způsob, jakým se tak děje, jest velmi různý. Je to buď akt pouhé fyzické moci, zaujme-li kmen nějaké, trvale již osazené jiné území. Přelidnění aneb jiné okolnosti nutívaly druhdy k vystěhovalectví celých kmenův a národův. Jeden kmen tlačil se na druhý, a tak měnily země své vlastníky. Nejvelikolepěji jsou patrný tyto převraty ve stěhování národů dob předhistorických i dob již historických. Na troskách starých státův vznikaly státy nové buď násilnými opatřeními mocného dobyvatele, aneb svobodnou dohodou neodvislých lidí, což býval případ stejně častý; tak tomu bylo na př. při vzniku germanských států na půdě bývalého státu římského.

Aneb jest to výsledek dlouholetého dějinného vývoje, jak jest toho dokladem vznik států na půdě bývalé říše římskoněmecké; zde však rovněž svobodná dohoda jest nejčastější příčinou vzniku jednotlivých státův. Podobně tomu při vzniku státu, když obyvatelstvo určitého území, zorganizujíc se v trvalý svazek, utvoří národ a zvolí si státní autoritu, jak tomu bylo při přeměně tak zv. teritorií ve státy severoamerické Unie. Nejinak se věc měla, když na př. r. 1849 do Kalifornie ze všech dílů světa zaváté obyvatelstvo zvolilo si ústavní radu, která byla zmocněna, aby vypracovala ústavu. Ta byla lidem odhlasována a nový stát byl založen.*) Konečně vzniká nový stát ze států již existujících, když jeden stát se rozdělí ve dva, aneb více samostatných států (Belgie a Holandsko po r. 1836), aneb když několik dosud samostatných států se spojí aneb je spojeno ve stát jeden (Rakousko-Uhersko, v dobách novějších Itálie a do jisté míry i říše Německá od r. 1871), aneb když od stávajícího státu některá část se oddělí a prohlásí za stát samostatný (vznik balkánských států v 19. stol.).

§ 45. O účelu státu vůbec a veřejném blahobytu zvláště.

1. S otázkou, jak vznikl stát, úzce souvisí otázka, k čemu jest, či otázka po jeho účelu. Autorita a účel jsou pouta jeho jednoty, jako u každé společnosti, a jako u jiných přirozeno-právních zřízení společenských, na př. rodiny, jest také účel státu stanoven přirozeností samou. Montesquieu se domnívá, že všem státům společným účelem je toliko zachování sebe, vedle toho však že má každý stát sobě vlastní dějinný účel. Tím byla Římu světová vláda, Spartě

*) *Christ. Pesch*, Die christl. Staatsidee (1887) str. 44.

válka atd. Tím však není otázka o účelu státu rozřešena, neboť zaměňuje se v této odpovědi účel s prostředky, jimiž ho lze dosáti.

Po názoru křesťanské filosofie jest účelem státu vždy a všude obecné blaho, prostředky k tomu však mohou býti různé, dle různosti potřeb obyvatelstva a dle různých okolností. Je to jedna z nejrozšířenějších teorií, zvaná eudaimonisticko-utilitaristická, která vyvrcholila a do jisté míry se zvrhla v tak zv. policejním státu.

Tento všeobecný účel, vymyká se dějinám a libovůli lidské, musí býti nějakým statkem, neboť jen ten je předmětem lidského snažení, a sice statkem vezdejším, poněvadž sfera moci státní bezprostředně nedotýká se budoucího života, omezujíc se přímo na život vezdejší. Dále je nutno, aby to byl statek toho druhu, jehož jedinci, rodiny a jiné ve státu stávající společnosti buď vůbec aneb vzhledem k lidským a společenským potřebám v dostatečné míře nemohou si opatřit a uchrániti. Tyto statky, všem nutné, jichž si však všichni opatřiti svou soukromou činností nemohou, slovou obecným blahem, dostává-li se jich v míře dostatečné.

Jako nejvyšší přirozeně společenská forma má stát vlastní, zvláštní účel společenský, jenž v poměru k účelům dosažitelným individuálními a přirozeně společenskými silami jest těchto doplněním.

Na statku, jenž jest účelem státu, mají míti všichni členové státu účast dle svého postavení a potřeb; statek ten musí tedy býti společným, neboť stát je pro všechny. Tímto statkem však není pouhá existence státu a jeho velmocenské postavení, neboť účelem žádné společnosti není pouhá její existence. Je sice existence státu a zajištění jeho postavení důležitým úkolem státu a snahou vlády, nejsou však posledním cílem, nýbrž pouze nezbytným prostředkem, aby stát účelu svému dostáti mohl. Stát zde není k vůli sobě, nýbrž k vůli občanům.

Je-li účelem státu obecné blaho občanů, nesmíme, jako činil policejní stát, věc představovati si tak, že jest toto blaho absolutně, beze všeho omezení, cílem státu. Je zde třeba dobře rozlišovati mezi sférou oprávněné státní činnosti za účelem tohoto cíle a sférou činnosti soukromé. Uskutečnění soukromého blaha jednotlivých občanů je mimo sféru státního účelu.

Soukromé blaho je stav, ve kterém člověk má vše, čeho podle rozumných požadavků ve svém životě duševním i fysickém potřebuje. Takové blaho však záleží v osobním stavu a dobrech, jež ponejvíce závisejí na subjektivním poznání a svobodném snažení

neboť každý jest sám svého štěstí strůjcem. Nikdo nemůže druhého učiniti blaženým proti jeho vůli. Kdyby však bylo soukromé blaho každého jedince účelem státu, musil by stát jednání každého spravovati a k němu dozířati; nehledíme-li ani k tomu, že by žádný stát s tak velikou úlohu nebyl, bylo by takové hlídání celého soukromého života občanů hrotem svobody, člověk stal by se otrokem státu.

Není-li a nemůže-li býti účelem státu, bezprostředně o to pečovati, aby se každému občanu dobře vedlo, není tím vyloučena jeho povinnost, dbáti o to prostředecně, t. j. starati se o taková zřízení a prostředky, jež by umožňovaly blaho obecné. Či jinými slovy: Účel státu záleží v tom, aby opatřil, zachoval a zdokonalil vše, čím by se veškerému občanstvu umožnilo, aby vlastní činností a svobodně, dle míry svých zvláštních schopností a poměrů, svého skutečného pozemského blaha dojití a poctivě nabyté si zachovati mohlo. Tím však není péče o nábožensko-mravní pokrok lidu vyloučena, ba bez toho základu si nelze ani mysliti, že by blaho národa trvale mohlo býti založeno. Tato možnost je společným statkem všech občanů, jest sociálním účelem státu.

Mluvíme-li o veřejném blahobytu jako účelu státním, chceme tím dvě věci vyjádřiti, jednak, že soukromý blahobyt jednotlivcův nemůže býti bezprostředním výsledkem státní činnosti, jednak, že časné blaho, pokud jest účelem státní společnosti, je všem společno a nikdo z něho nesmí býti vylučován, nikdo nesmí při tom míti přednost, leč by blaho celku toho vyžadovalo, aby nějaký stav, nebo skupina osob, požívajících společných statků, měla přednost.

Materiální kultura bez kultury mravní nemůže uspokojiti a nemá stálého trvání. Proto k pojmu blahobytu patří nepřímou péčí státu o to, aby zamezeno bylo všecko, čím by život mravně náboženský byl ohrožován, poněvadž jest to ohrožením blahobytu vůbec.

2. Výrazův: obecné blaho, veřejný blahobyt a státní blaho užívá se nezřídka *per modum unius* pro blaho státního celku vůbec, ač obě poslední jsou vlastně podmínkou a příčinou prvního.

Dvě věci jsou v pojmu veřejného blahobytu zahrnuty, ochrana a pomoc, neboť na přirozené potřebě bezpečnosti a doplnění sil lidských zakládá se stát.

a) Ochrana se má vztahovati na jednotlivce, rodiny a korporace v poměru k potřebám. Bez ní nebylo by bezpečnosti a bez

této nebylo by blahobytu, neboť v zájmu pořádku se jednotlivci nedovoluje násilné provádění aneb domáhání se práv. Na tento moment státního účelu klade hlavní váhu tak zv. policejní stát, v němž pro přepínání tohoto účelu bezpečnosti nezřídka individuální svoboda občanů nadbytečně bývala omezována. Protivou jeho je stát právní, který rozvoji individuální svobody zase nezřídka ponechává příliš volné pole.

Dnes však, kdy ustáleno přesvědčení, že účelem státu jest, napomáhati k dosažení všech úkolův občanstva, nabylo lišení mezi státem policejním a právním jiného významu, a rozumí se tímto stát, jehož instituce skýtají záruku, že šetřeno bude vždy norem právních.

b) Pokud týče se pomoci, již má stát občanstvu poskytovat, nemyslí se tu tak na jednotlivé osoby, jako na obecnost. Jen v některých případech a za jistých okolností jest jeho povinností také přímo o jednotlivce pečovati, na př. nestačí-li soukromá dobročinnost, aby chudým a nemocným dostalo se nutného opatření.

Veřejný blahobyt slove všem společný, neboť všem se má dostati ochrany a pomoci. Tím ovšem není řečeno, že by se jich mělo dostati každému občanu a stavu stejně. Stát není sice pro určité jednotlivce, ani pro některé strany a stavy, nýbrž pro celek. Nemají však a nemohou míti všichni týž podíl na jeho ochraně a pomoci, poněvadž potřeba a zásluha jejich jest nestejná, poněvadž spravedlnost podílná žádá, aby toto účastenství se řídilo měrou toho, co každý pro celek koná; než nikomu nesmí býti odňata možnost, v nějakém stavu šťastným se státi. Jsou na př. stavy, které pro zvláštní své životní podmínky potřebují zvýšené právní ochrany a pozitivní péče, aby vůbec ve společenském životě možnost své existence nalezly. Že se tedy stát ve zvýšené míře o jednotlivé stavy stará, nijak neodporuje veřejnému blahobytu, který jsme označili jako účel státní.

Naopak, nikde není lépe o obecné blaho postaráno než tam, kde se zřetelem na zvláštnosti různých stavů dle možnosti se vyhovuje zvláštním potřebám stavů všech a hledí se dosíci spravedlivého a slušného vyrovnání zájmů, snad si odporujících.

Maje na zřeteli tyto zásady, hájené všemi pravými přáteli lidu, pronesl Lev XIII., hledíc ke stavu dělnickému, památnou větu:

„Jestliže stát k povznesení stavu dělného činí, jak jest jeho povinností, vše, co může, nikoho tím nepoškozuje; prospívá však

velice celku, který má na tom patrný zájem, aby stav, který tak platné služby státu koná, v bídě neživořil“ *).

Jestliže novější vědy státní vidí účel státu v tom, aby napomáhal k dosažení všech životních úkolů lidu, státním svazkem spojeného, jest to znamením, že zase zaujímají stanovisko, jehož křesťanská filosofie nikdy neopustila.

Státní právo rozeznává tři úkoly státu, totiž účely týkající se jeho moci, práva a blahobytu.

„Prvním krokem k útvaru státnímu“, jak dí J. Conrad **) „bylo, že spojilo se více kmenů k válce, a za tím účelem zvolily si vůdce. Druhým krokem bylo, že toto podřízení stalo se trvalým, aby vladař ten chránil je proti vnějšímu nepříteli; toho však také používáno k rozšíření moci na úkor sousedův. Tak tomu bylo za dob Tacitových ve střední Evropě.“

„Podstatným jest pokrokem, jestliže moc státní nejen o tyto účely moci, nýbrž i o účely právní pečuje. Právo žádá na státu i zákonodárství, činnost soudní a opatření nutných donucovacích prostředkův. Plněním těchto úkolů práva se zaručuje jednotlivci sfera jeho práv a ochrana proti přehmatům silnějších v jeho právní sféru. Tyto úkoly přiznával státu již středověk a byly na př. Karlem Velikým a jeho hrabaty plněny. Větší ještě vývoj státu lze spatřovati v jeho úkolech, týkajících se blahobytu občanstva. Předpokládá to ovšem již vyšší stupeň kultury.“

Tyto úkoly, týkající se blahobytu, mají na zřeteli blaho duchovní a hmotné. Z toho je patrné, že účel státu k tomu se nese, aby byl podporou kulturního vývoje. Spokojenost, kterou v obyvatelstvu tento kulturní vývoj má vyvolati, se sice vždy nedostavuje, poněvadž se jedná o věc subjektivní, ale jsou jisté základy, jež právě tento vývoj kultury způsobuje, bez nichž nelze si mysliti stavu blahobytu. Ani na př. při nedostatku potravy, ani při ostré protivě mezi touhou a jejím splněním nelze mluvit o spokojenosti.

Je-li státu pečovati o základy všeobecného blahobytu a harmonickou existenci občanstva, musí se tak díti v oboru duchovním i hmotném, neboť rozvoj sil duševních jest podmínkou každého vyššího hospodářského výkonu. Této vyšší duševní kultury lze ovšem dosáti jen na základě skutečného blahobytu, a tak jedno druhé pod-

*) Encyklika pap. Lva XIII. „Rerum novarum“. Tutéž myšlenku vždy hájil i veliký Ketteler.

**) Grundriß zum Studium der politischen Ökonomie (Jena 1904) II, str. 2. násl.

miňuje. Má-li národohospodářství v první řadě co činiti jen se životem hospodářským, nesmí proto duševní vývoj a prostředky, jimiž ho lze dosíci, ignorovati a tím méně snahu o soulad obou.“

Úzké spojení účelu moci státní s účelem práva, jak se s ním v státních vědách setkáváme, může však snadno zavdati podnět k neurčitému, a tudíž povážlivému posuzování politického a občanského řádu. Je nesporno, že stát potřebuje jisté moci, aby dosáhl svého účelu. Bez ní nemůže řádně dostáti péči o nejprvnější ze všech potřeb lidského soužití, nemůže dostáti péči o právní řád uvnitř i vně státu. Avšak moc ta má se k účelu právnímu přece jen jako prostředek k cíli, a proto nemohou právní a mocenský účel státu býti absolutně souřadnými. Také pro účel kulturní a blahobytný (odstranění překážek oprávněné individuální a pospolitě činnosti, opatření veřejných zřízení a ústavův atd.) jest moc státu nezbytnou podmínkou. Přeháněním však jsou, a při nedostatku principiálního omezení snadno k absolutistickému zneužití vésti mohou nejasné požadavky, jako že stát musí býti opatřen mocí, proti které moc každého jednotlivce jest nekonečně malá*), nebo že jest mu národ v přísné kázni tak dlouho cvičiti, až se každého, uloženého mu břemena ochotně podejme**). Nejdále ovšem jde Gumpłowicz***), který zcela otevřeně se přiznává k „moci před právem“, t. j. k takové politice, která v dosažení moci vidí nejvyšší účel státu. Theorie moci, t. j. nauka, která vidí ve státu pouze výslednici skutečné moci a připisuje mu jen tolik práv, kolik moci má, není novou. Zastával se jí již Spinoza (*Tractatus politicus* 1677) a také L. v. Haller, který si jinak vyvrácením Hobbes-Rousseauovy nauky o přírodním stavu člověka a smlouvě, jako původu státu, značných zásluh získal. V díle svém „*Restauration der Staatswissenschaft* (I. 359, 473. násl.)†) mluví o velikém, nezničitelném zákonu přírodním, že jen vynikající, mocnější má panovati, . . . že tam, kde setkává se moc s potřebou, vzniká poměr, dle něhož vláda přísluší jen moci, a potřebě jest údělem odvislost, nicméně však jest přece poměr ten spravedlivý a k vzájemnému prospěchu. Hallerovi nejsou moc a právo totožny, spíše žádá, aby řídilo se užívání moci požadavky spravedlnosti.

Odklízí-li stát ochranou práv překážky, které se staví proti

*) *J. G. Fichte*, *Grundlage des Naturrechts* (Gesam. Werke) III, 153.

**) 2. vyd.

**) *Lasson*, *Rechtsphilosophie* str. 328.

†) *Grundriß der Sociologie* (1885) 240. násl.

svobodnému rozvoji činnosti soukromé, poskytuje druhý jeho účel, podpora soukromé činnosti všech občanů, s dostatek prostředků, aby soukromá činnost řádně se vyvíjela k dosažení pravého časného blaha. Prvá úloha nedovoluje státu, aby občanskou svobodu a hospodářskou samostatnost svých členů zkracoval, poněvadž po svém účelu jí má hájiti. Jedná se o přirozená aneb řádně nabytá práva občanů, jež ani státu není dovoleno zkracovati aneb dokonce odjímati. Do soukromých práv může zasáhnouti, jen pokud toho vyžaduje obecné blaho, jinak jedná proti svému vlastnímu účelu, poněvadž tím omezuje činnost občanův, aby se dodělali vlastní silou a svobodně blahobytu, jehož podporou stát býti má.

Nad svobodou však stojí pořádek, jehož principem je spravedlnost k celku i k jednotlivým členům, a to jak spravedlnost všeobecná, tak zvláštní.

Všeobecná spravedlnost se vztahuje na celou společnost jako takovou. Poněvadž je to zejména věcí zákonodárství, uvéstí jednání občanů v souhlas s požadavky obecného blaha, proto slove tato všeobecná spravedlnost zákonnou (*justitia legalis*). Žádá od hlavy i údů společnosti státní, aby pozitivně a negativně tak se chovali, jak ohledem na obecné blaho i jednotlivce i společnosti jsou povinni. Zejména vyžaduje poslušnost k spravedlivým zákonům státním, obětavost k potřebám celku a podřízení soukromých zájmův obecnému dobru.

Že povinnost moci státní je v té příčině přísnější než povinnost jednotlivých občanů, jest na bíledni.

Ten druh spravedlnosti, která vztahuje se k jednotlivým členům státu aneb v něm se nalézajícím skupinám, slove podílnou či rozdělovací (j. *distributiva*) a směnnou či vyrovnávací (j. *commutativa*), jak o nich pojednáno v kn. I. kap. VII. § 29.

Zde jen dlužno ještě připomenouti, že spravedlnost podílná, vztahující se jen na veřejné dobro a zásluhy veřejnou službou získané, žádá na representantech státu, aby společná břemena dle sil jednotlivcův a společenské, veřejné statky dle významu, zásluh a rozumných potřeb správně mezi občanstvo rozdělovali. Státní dávky nemají povahy splátky za přijaté obecné dobro, nýbrž povahu povinných příspěvků k obecným výlohám. Na výhodách obecného blaha mají míti účast občané nejen dle svých zásluh, nýbrž také dle svých potřeb, proto i chudším vrstvám má býti umožněna účast na obecném dobru a statcích.

Na poli hospodářském však nesní rozdělovací spravedlnost

tak býti prováděna, aby vyrobené statky byly společně mezi občanstvo rozdíleny, neboť i kdyby všickni k výrobě jejich přičinili, nemohlo by nikdy rozdělení to spravedlnosti podílné odpovídati. Hlavní však věci jest okolnost, že v hospodářství soukromém nevykonávají občané žádné služby veřejné, nýbrž soukromým přičiněním nabývají nároků na vyrobené statky. Proto nelze jich mezi jednotlivé příslušníky státu rozdíleti jako dobro obecné, nýbrž musí býti ponechány jednotlivcům, kteří prací svou, aneb rozmanitým právním jednáním stali se jejich vlastníky.

Spravedlnost směnná odtud tak nazvaná, že se uplatňuje zejména při směnách, vyžadujíc pro vzájemnou směnu věcí rovnost mezi prací a odměnou, upravuje vzájemné vztahy mezi jednotlivci bez ohledu na jejich sociální pospolitost. Vztahuje se na vše, co každý právem od druhého může požadovati; proto zakazuje každé neoprávněné zasahování v okruh přirozených aneb řádně nabytých práv, jež náleží kterémukoli fysickým nebo mravním osobám. Individuální právní sfera jednotlivých občanů, rodin a užších, ve státu trvajících společností musí druhými býti uznávána, každému dle této spravedlnosti jest nutno dáti to, co mu po jeho právu náleží.

To platí pro každého stejně, také pro stát, neboť jinak nebylo by lze mluvit o obecném blahu národa. Tam, kde se srazí právo celku s právem soukromým, platí pravidlo o kollisi povinností, že právo nižší, tedy soukromé, má ustoupiti právu vyššímu, o nic více však, než toho odstranění kollise žádá. Nižší, individuální a novější právo musí ustoupiti vyššímu, obecnému a staršímu.

Jako není člověk absolutně svoboděn v oboru hmotném a jest přímou povinností státu, aby se zřetelem na svůj účel proti takové svobodě svými zákony zakročil, tak je tomu i v oboru duševním. Stát v zájmu pořádku a své existence nesmí připustiti volné šíření bludných názorův a podvratných zásad slovem nebo tiskem, poněvadž taková nevázaná svoboda zatemňuje a ubíjí svobodu pravdy*). Špatně pochopená svoboda v oboru duševním, zejména pokud jde o svobodu slova, tisku, vyučování a vědeckého badání, zplodila v myslech lidských nezřídka zmatky, jež nebyly bez zhoubných vlivů na společenské poměry. A tu, ač je stát povoláním strážcem svobody, jest povinen svobodu tohoto druhu omeziti, má-li pořádek, od něhož jeho existence záleží, býti udržen.

*) Lva XIII. encykl. „Libertas praestantissimum“.

Druhý účel státu, pomoc a doplnění sil, prikazuje, aby staral se o taková zřízení a ústavy, které všem jeho členům přispívají k tomu, aby se mohli dostatečně opatřit duševně i tělesně vším, čeho jest jim potřebí k vezdejšímu blahu. Jen tehda, snaží-li se stát dostátí tomuto dvojímu momentu svého účelu, udrží pořádek a mír ve společenském životě, který by stejně rušen byl, kdyby jeden z momentů těch na úkor druhého byl přílišně zdůrazňován, jako se stává nejen neomezenou hospodářskou svobodou, hlásanou individualismem, jenž zdůrazňuje ochranu svobody jedincovy státem, nýbrž i názorem socialistickým, jenž klade hlavní váhu na podporu činnosti soukromé. V prvním případě by byl hospodářsky slabší silnějším vždy vykořisťován. V případě druhém byl by pokrok kolektivním hospodářstvím ať jakéhokoli druhu zdržován, a tím by se překáželo i obecnému blahobytu; ještě více však bylo by otřásáno mírem a pořádkem společnosti, neboť při nestejnosti lidí nemohlo by se za vlády tohoto systému, který vše chce rovným učiniti, o míru společenském mluvit. Nenasytnost a přeceňování jedněch, závist a nedostatečnost druhých, brzy by míru společenskému učinily konec, ovšem také konec státní společnosti.

Proto také liší se názor křesťanské filosofie o účelu státu zásadně od názoru kterékoli formy socialismu i státního, nepokládaje stát jen za hospodařící obec a vlastníka výrobních prostředků, liší se však také od názoru individualistického, jako by byl jen producentem bezpečnosti. Křesťanské filosofii je stát nutnou, přirozenou společností, která nemůže býti nahrazena společností hospodářskou, neboť účelem jeho jest nejen péče o blahobyt, nýbrž také právní ochrana, po níž jest mu umožňovati spolužití občanů stanovením právního řádu, který je každé společnosti nutným, a pozitivně účely společnosti podporovati tím, že brání vlivům ji poškozujícím a zavádí vhodná zřízení podpůrná.

§ 46. Individualistický a socialistický názor o účelu státu.

I. Po názoru individualistickém záleží účel státu toliko v ochraně soukromých práv, jichž rozsah určuje osobní svoboda, již se všem poddaným stejně má dostati. Vzpomenuto již, že hlavními obhájci této theorie v národním hospodářství jsou směry, které nazvali jsme individualistickými, jež jsouce nepřítelem každému organizačnímu útvaru veřejno-právního řádu, hlásají požadavky volné soutěže a hospodářské svobody ve všech oborech hospodářského života.

V právní filosofii vychází Kant ze zásady, že svoboda záleží nejen v sebeurčení hledíc k vnitřním pohnutkám, nýbrž i ohledem na vnější činy. A k tomuto druhému způsobu svobody odnáší se právo, v němž zcela formálně vidí Kant souhrn podmínek, za kterých libovůle jednoho snáší se s libovůlí druhého dle obecného zákona svobody. Aby toto právo bylo uskutečněno, aby mohli všichni jednotlivci vedle sebe užívatí plné a stejné svobody, k tomu jest tu stát. Vlivem této nauky, rozvinuté Fichtem a zejména Humboldtem, byl jednostranný výklad pojmu právního státu, jehož úkol dle toho spatřován výlučně v poskytování vnitřní a vnější právní ochrany občanstva, vlastní však účel státu, záležející ve veškeré hmotné a duševní kultuře, byl tím vlastně vlivu státu odňat a ponechán libovůli sil jednotlivcův.

Proti policejnímu státu, který chtěl o všem sám rozhodovati, žádali filosofové, učitelé státního práva a politikové 19. století, aby státní péče o blahobyt byla redukována na míru nejmenší, a jedincům a jejich spolkům ponechána vůle co největší. Vyrvána mu ovšem zcela býti nemohla, poněvadž jsou obory, kde ochrana právní přechází, aniž to lze znamenati, v péči o blahobyt, takže určitá mez mezi účely státu ani stanovena býti nemůže.

Kam zástupci tohoto směru zašli, ukazuje nejlépe dílo z mladých let Humboldtových: „Ideen zu einem Versuch die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen“ (sepsáno r. 1791, plně však vydáno až r. 1851), v němž jest hlavní zásadou: „Stát má se zdržovati veškeré péče o pozitivní blahobyt občanův a nejíti ve svých opatřeních dále, než pokud toho žádá bezpečnost; za jiným účelem jejich svobodu omezovati práva nemá, poněvadž to jejich přirozené síly oslabuje, charakter snižuje a nutí občany k pozitivní jednotvárnosti“. Všude jest tu individuum tím nejvyšším a státu, po slovech Lassallových, ponechána jen ponocenská služba. Zkrátka, Humboldt ve spise tom upírá státu právo a povinnost, také přímo pečovati o hmotný a duševní blahobyt národa. To jest ovšem přehánění, s nímž se Humboldt, dříve ještě než r. 1809 převzal v Prusku správu ministerstva vyučování, dávno byl rozešel.

Také Spencer mylně se domnívá, že pouhou ochranou práva vyčerpává se účel státu, a že jen plná svoboda dopomůže způsobilejším k vítězství a tak k vývoji společnosti. Zapomíná ovšem, že jeho existenční boj mezi lidmi děje se za vlády státních zákonův o majetku, dědictví atd., a že, má-li se jeho theorie o životním boji mezi lidmi osvědčiti, jest nutno všechny pozitivní zákony odstra-

niti, že musil by zde býti jakýsi přírodní, předspolečenský stav, o jakém druhdy snil Rousseau.

Individualistický názor o účelu státu, jak se k němu druhdy přiznávala theorie o státu právním jako protivě státu policejního, a jak se s ním dosud setkáváme v národohospodářství směru liberálního, jež nejvíce přičinilo k jeho rozšíření, jest nepravdiva.

a) Ačkoli svoboda a bezpečnost každého jednotlivce jest potřebna, přec je jisto, že stát neplní zcela svého účelu, slouží-li toliko těmto. K potřebám, jimž stát má sloužiti, nenáleží jen tato ochrana, jeho úkoly nesou se za obecným blahem vůbec; svoboda a bezpečnost jsou jen jeho součástí, a to ještě spíše negativní.

b) Ve skutečnosti se ani nejliberálnější státy jen tímto úkolem nespokojily.

c) Dle této theorie měl by stát toliko negativní účel, nebyl by osobou morální, nýbrž jen množstvím jedincův.

d) Je-li jen svoboda cílem státu, nemá tento co činiti s mravním pořádkem, poněvadž svoboda sama o sobě, nejsouc ani dobrá ani zlá, může býti upotřebena k dobrému i zlému. Je tedy dle této theorie státu lhostejno, zda vládne mravnost čili nic, jen když jest zabezpečena svoboda. A tak by musil stát trpěti všechna pohoršení a neřesti, jen když by jimi svoboda a právo jiných nebylo zkracováno, což jest ovšem protimyslné.

e) Po této theorii jsou sice v oboru národohospodářském všechny síly uvolněny, čemuž jen svůj dnešní, neobyčejný vývoj vděčí. Všecky však vymoženosti a vynálezy, jichž původcem jest hospodářská svoboda a nezávislost hospodářské činnosti na státu, nevyváží hmotné a mravní bídý, která právě zneužitím této svobody nejširší vrstvy zachvátila. Místo harmonie zájmů, která měla nastati po mínění obhájců plné hospodářské svobody individua, až stát se nebude v soukromohospodářskou činnost svých příslušníků vměšovati, vzplanul boj všech proti všem, který je nejlepším svědectvím toho, že lidé nejsou naprosto svobodní, a právo svobody že nezáleží jen v tom, konati vše, co jinému neškodí, a že tedy úkol státu pouhou ochranou svobody se nevyčerpává.

Svoboda občanů ve státě nemůže býti naprostou, poněvadž by tím každý společenský řád, který stojí nad svobodou, byl zničen. S druhé strany však není státní moci volno, aby libovolně omezovala svobodu, jejímž strážcem po svém způsobu také býti má. Jest zajisté svoboda drahocenným statkem a přirozeným právem jedincovým, takže může býti jen v těch mezích obětována, pokud této

oběti vyžaduje účel státního zřízení, všeobecné blaho. Ovoce omezené svobody, pokud omezení to se srovnává s požadavky spravedlnosti, jest státní a společenský pořádek. Cenného tohoto výsledku nebývá však dosaženo pouhou svobodou, nýbrž prováděním spravedlnosti v jejím plném rozsahu, jak o tom svrchu již bylo pověděno.

Proto nelze právní ochranu a péči o blahobyt od sebe oddělovati; obě jsou velikými úkoly státu, jež z jeho podstaty plynou.

2. Hledá-li individualismus jednostranně účel státu v ochraně práv, zejména svobody, klade opačný extrém, názor socialistický, zapomínaje na první přirozené právo jedincovo, za jehož prvního průkopníka přec se vyhláší, hlavní váhu na péči o blahobyt, na blahodárná zřízení, zejména v oboru národohospodářském. Proti tomu jest se jménem svobody co nejdůrazněji ohraditi, neboť provedení jakéhokoli socialistického programu neznamenaloby jen návrat ku všeovládajícímu policejnímu státu, nýbrž úplné pohlcení společnosti státem, a tím takové zmohutnění státní moci, že by všechen samostatný život občanů zničila.

Stát však nemá a nemůže míti úplnou suverenity v oboru hospodářském, poněvadž jeho správcové s tak veliké úkoly, jaké jim socialismus ukládá, pro omezenost lidských sil nejsou, a mimo to musil by sáhnouti k donucovacím prostředkům do té míry, že by se proti tomu přirozenost lidská brzy vzbouřila. Libovolné rozšíření státní kompetence ve věcech hospodářských jest omezeno svobodou, pro zdravý vývoj hospodářského života nezbytnou.

Staropohanské názory o všemohoucnosti státu obnoveny byly ve věku novém Macchiavellim a Hobbesem, jímž je státní moc absolutní a neomezená, majíc právo nade vším. Počátkem 19. století je stát také Schellingovi sám sobě účelem, jemu jsou podřízena všechna práva soukromá, jimiž po libosti vládne.

Učení Hobbesovo o neomezené vládě státu nad občanstvem, o státu, proti němuž není žádného oprávněného soukromého zájmu a odvolání k příkazu svědomí, v novém rouše světa předvedl Hegel, kterému jest stát již skutečným bohem, uskutečněním mravní ideje. Státu náleží nejvyšší právo nad jeho členy, jichž nejvyšší povinností právě jest, býti členy státu. Stát jest Hegelovi samoučelný, sám v sobě rozumný, nekonečný *).

Konkrétní stát, který měl Hegel na mysli, když svou nauku

*) Grundlinien der Philosophie des Rechts § 257—8, 270—2.

o státu psal, bylo Prusko v letech třicátých 19. století, a Hegel zajisté nemálo k tomu přičinil, že známé pruské sebevědomí tak vzrostlo.

Ačkoliv Hegelův pantheismus jest překonán, přec jeho absolutistické názory o státu dosti dlouho se udržely, jak svědčí o tom jména: Fr. Stahl, H. Ahrens, J. C. Bluntschli, E. Lasson a j. v.

Při úzkých vztazích Marxových k Hegelovi nedivno, že ze školy Hegelovy vyšla sociální demokracie, která rovněž pokládá stát, ovšem demokratický stát budoucnosti, ve kterém není nerovnosti, za jedině oprávněného majitele výrobních prostředků, zaměstnavatele a rozdavače chleba dle vykonané práce, v němž jedinec se svými právy mizí. Státní všemohoucnost slaví tu své zmrtvýchvstání, ovšem nejprve na poli národohospodářském.

Tento socialistický názor jest však nesprávný, neboť jest popřením přirozeného práva individua a rodiny na jistou autonomní sféru, v níž jen sobě a svému svědomí jsou zodpovědny a kde každé nepovolené zasahování jest porušením práva. Všichni, kdo k tomuto názoru se přiznávají, zneuznávají konečného cíle člověka a mezí, jež lidskému, pozitivnímu právu klade právo přirozené.

Samoučelnost státu činí z občanů pouhý prostředek a nástroj, jehož cena se řídí prospěchem, který státu poskytuje. Názor ten se ovšem protíví pravé lidské důstojnosti a konečnému cíli člověka. Naopak, stát jest občanům prostředkem k dosažení cíle časného, jako prostředku cíle záhrobního, je zde pro lidi a nikoliv naopak, není tedy sám sobě účelem. Samoučelnost státu vede k jeho nezávislosti na Bohu a ke zbožňování státu, jak činili a činí všichni, kdož jeho účel tak přeceňují, jak činil to jejich učitel Hegel.

Je-li stát sám sobě účelem a občané toliko jeho prostředkem, jest oprávněn k tomu, aby si všechna jejich práva přivlastnil a jimi po libosti nakládal.

Za takového stavu věcí nedivno, že stát resp. ti, kdo státní moc třímají, mohou zasahovati do všech osobních a domácích poměrů, jsouce právě tak v právu, jako byl druhdy pán v příčině svého otroka.

Praví-li Bluntschli, že názor, odporující samoučelnosti státu činí stát pouhým prostředníkem soukromého blaha a zbavuje ho majestátu, který mu náleží, vede námitka ta přirozeně k otázce, není-li horším názor, který činí ze svobodného člověka otroka.

Pokládá-li filosofie křesťanská stát za nástroj a prostředek, jímž má člověk dospěti k blahu vezdejšímu, a prostředkem toho-

k blahu věčnému, není to zajisté úkol státu nedůstojný a není si nic více přáti, než jen to, aby jej také plnil.

§ 47. Povaha a rozsah státní moci.

1. Duší a formou státu jest autorita a jejím podmětem státní moc. Autorita jest nezbytnou již proto, že by občané přirozené svobody mohli zneužítí a jednati proti sociálnímu účelu. Proto je třeba vnitřního principu jednoty, který by je ke spořádanému soužití zavazoval a jejich činnost uváděl v souhlas s účely celku.

Nemá-li však autorita býti pouhým poměrem moci a o tuto se výlučně opírat, jest jí prakticky i theoreticky uznávati, že všeliká moc od Boha pochází, jak často na to důraz klade ve svých encyklikách Lev XIII. (Diuturnum r. 1881, Immortale Dei r. 1885), opíraje se o slova sv. apoštola Pavla k Římanům (13, 1) a známá slova Petrova: „Poddáni buďte všelikému lidskému zřízení pro Boha, buďte králi, jako nejvyššímu, anebo vladařům, jako od něho poslaným“ (1. Petr. 2, 13. násl.). Aby však moci té zneužíváno nebylo, nýbrž aby harmonicky souhlasila s účelem státu, pro který jí třeba a v němž má svůj existenční důvod a míru práv i povinností, přidává významná slova knihy Moudrosti (6, 2. násl.) „Proto slyšte králové a rozumějte ... nebo dána jest vám moc od Pána a síla od Nejvyššího, který se bude tázati na skutky vaše, zpytovati bude myšlení vaše ...“

Že autorita ve státě, jejímž představitelem jest moc státní, a kterou jest nutno dobře rozlišovati od moci vladařovy, nepřehlízíme-li k jejímu podmětu, přímo od Boha pochází, — vždyť Bůh státu chce a proto musí také chtítí tomu, čeho je k jeho trvání a dosažení účelu třeba —, bylo vždy přesvědčením vladařův i národův, a nejkrásněji bylo vyjádřeno dřevním symbolickým korunováním a pomazáním krále. V dobách těch těšily se ovšem trůny mnohem větší bezpečnosti než později, kdy o pravdě té nejen národové, nýbrž i sami panovníci theoreticky i prakticky jali se pochybovati.

Tento původ moci státní od Boha případně vykládá sv. Chrysostom: *) „Není moci leč jen od Boha. Co to díš, je tedy každé kníže od Boha dosazeno? Toho neříkám. Neboť nemluví o jednotlivém panovníkovi, nýbrž o moci vůbec. Že je vůdčí moc a že nic neděje se namátkou a bez pořádku, to pravím, že jest jen dílem

*) Hom. 23. in Rom. cap. 13.‘

moudrosti Boží; proto nepraví sv. Pavel: Není knížete leč od Boha, nýbrž mluví o moci vůbec, praví-li: Není mocnosti leč od Boha.“

Státní moci jest ve státu třeba k zachování jednoty, a proto jest to moc jednotná a v oboru své působnosti nejvyšší (suverenní) a nedílná.

Kdyby v témže státě bylo více moci státních na sobě nezávislých, bylo by dosažení státního účelu nemožno. Jednotu a nedílnost moci státní nesmíme však ztotožňovati s jednotou jejího podmětu. Podmětem jejím nemusí býti a není vždy fysicky jedna osoba. O státní moc může se dělit více osob, a to tak, že jsou mezi sebou nadřaděny a podřaděny, tvoříce jednu mravní osobu.

Z pojmu nedílnosti moci státní plyne, že tak zvaná nauka o dělení moci ve státě na moc zákonodárnou, soudcovskou a výkonnou má jen význam podřízený, upravujíc totiž jednotlivé její funkce, které však nejsou leč odleskem této jediné, nedílné moci státní.

Svrchovanost státní moci znamená kladně právo vládnouti jiným, záporně svobodu a nezávislost na jiném souverenu v příčině politické a na příslušných poddaných, jimž není ten, kdo ji třímá, zodpověden. Ač je tato státní moc neomezená, pokud jde o účel státu, není vyloučeno, aby s jejím připuštěním a na základě historického vývoje určité svazky společenské uvnitř státu své záležitosti samostatně obstarávaly. V té příčině mluvíme o samosprávě, autonomii.

Dím-li však, že moc státní jest nejvyšší, neznámá to, že její podmět není nikomu zodpovědný. Jako každé vezdejší právo, jest i suverenita omezena a spojena s povinností, a její pojem nebrání tomu, že může býti omezena a učiněna závislou na jistých podmínkách.

Po svém bytí není státní moc právem soukromým a souhrnem soukromých práv občanstva (K. L. v. Haller), nýbrž náleží právu veřejnému, jež bezprostředně slouží obecnému blahu.

Namítá-li Bluntschli proti názoru o božském původu moci státní, — o níž tvrdíme, že jako vzniká moc otcovská narozením dítěte, tak přirozeně vzniká i moc státní, jakmile lidé stát utvoří, ať jest jim vhod, čili nic, — že jest pouze theologickým a nikoli politickým, a kdyby politickým se stal, že by státu uškodil, jest nutno tvrzení to odmítnouti stejně jako tvrzení Rob. z Mohlu, dí-li, že náboženská theorie o původu státní moci vede k theokracii. To, co je v pravdě náboženské, nemůže býti nepolitickým a státu škodlivým

Důvody pro své tvrzení čerpá názor náš z přirozené zkušenosti, a nikoli ze Zjevení Božího, proto nelze zde mluvit o názoru theologickém, což by mu ostatně snad neškodilo, jen je-li správný, a že správný je, za to ručí zkušenost.

2. Úkolem moci státní jest uskutečnění státního účelu, aby všichni členové státu přispívali dle sil a povinností svých ke splnění podmínek obecného blaha. Státní účel jest důvodem jejího bytí, označuje její cíl a vymezuje její funkce. Má pomocně zasahovati všude, kde veřejný blahobyt toho žádá a síly jedinců, rodin a užších svazů, ve státu se vytvořivších, nestačí. Dále má každého občana chrániti v jeho přirozených a řádně nabytých právech, nikoli však jen jeho, nýbrž i celek musí míti v ní záštitu proti egoistickým snahám členů společnosti, které jsou neslučitelné s veřejným blahobytem všech, a všeobecnou možnost, dospěti k soukromému blahobytu, činí pochybnou.

Občané však mají povinnost, za vedení a dle požadavků státní autority, přispívat k dosažení a udržení veřejného blahobytu, jednak proto, že jest jim jako členům společnosti, v níž vládne dělba práce, uznati pospolnost zájmů, jednak proto, že veřejný blahobyt jest přirozeným t. j. Bohem, původcem přirozenosti chtěným, státním účelem, a proto má ráz všeobecného předpisu práva přirozeného.

Proto poslušnost poddaných nesahá dále než účel státní, proto nemá moc státní práva přikazovati poddaným, co účelu státnímu jest neprospěšno a k němu se nevztahuje. Proto nesmí moc státní přikazovati také něco, co se přičí vůli Boží, poněvadž je tato pramenem jejím, a jako ve vůli Boží není odporu, tak také jí nesmí býti odporováno.

Diametrálně od tohoto názoru liší se nauka Macchiavelliho a všech těch politiků, kteří činí rozdíl mezi morálkou soukromou a veřejnou, jako by nešetření mravnosti mohlo státu prospěti a jako by to, co se zákonem božským zakazuje soukromníku, mohlo býti dovoleno moci státní.

Státní moc jest omezena právem zvyku a smlouvou, a zkracuje-li občany o tato řádně nabytá práva, dopouští se křivdy a jedná proti státnímu účelu, neboť jest její povinností chrániti práv svých poddaných. Čím dokonalejší je bezpečnost práva ve státě, tím jest dokonalejším sám stát.

Není zde místa probíratí úkoly státní dle naznačených zásad v příčině jednotlivých oborů, jež přímo aneb nepřímo v činnost moci státní spadají, jako jsou mravnost, náboženství, školství, tisk

atd., všimněme si jen toho, co spadá v rozsah této knihy, státní moci a poměru jejího k národnímu hospodářství.

§ 48. Státní moc a národní hospodářství. *)

Nezbytným základem společnosti, předpokladem pokroku vzdělanosti a časného blahobytu je dostatek hmotných statků, a proto, je-li kde moci státní býti činnou, jest to v oboru hospodářském. Na poměru státní moci k národnímu hospodářství zakládá se stanovisko, které různé strany k otázce sociální zaujímají, či jak nazírají na podstatu a příčinu dnešních neutěšených společenských a hospodářských poměrův a na prostředky, jimiž by jim bylo lze odpomoci. Otázka ta jest v prvé řadě povahy hmotné a zabývá se tedy nejprve badáním o příčinách úpadku a hledáním prostředků, jichž je třeba, aby se jednotlivé, zejména výrobní třídy, zase jistému blahobytu těšily. Otázka sociální je tedy v nejužším styku s naukou národohospodářskou a dle toho, co jsme řekli o účelu státu, mnohonásobně i s tímto účelem se stýká. Proto lze říci, že její rozřešení závisí z valné části na náležitém splnění účelu státního.

V té příčině však zaujímají jednotlivé hospodářské systémy, jak jsme ukázali, různé stanovisko.

a) Kdežto merkantilismus přikládal moci státní vzhledem k hospodářské činnosti poddaných působnost co největší, odmítal ji fysiokratismus zcela. A podobně výstřední liberalismus klassické školy, neoceňuje náležitě společenské vlohy člověka, chce otázku sociální řešiti toliko svobodnou činností soukromou, svépomocí. Státní moc má zasahovati v poměry hospodářské, jen pokud toho dovoluje jednotlivcova hospodářská nezávislost. Dle míry svobody, již pro činnost jednotlivcovu žádá, rozlišuje se starší liberalismus školy klassické a manchestrovské od umírněnějšího liberalismu novějšího, který přiznává jistou oprávněnost zasahování státní moci v život hospodářský, nazýváje starší absolutní liberalismus dětskou nemocí, kterou rostoucí vědě národohospodářské bylo prodělati. Svoboda v každém oboru výdělečné činnosti, vylučujíc všeliké zasahování státu, omezuje jeho činnost jen na zjednání ochrany svobodě osoby a bezpečnosti majetku a výroby, neboť jen svoboda jest prý nejvhodnějším prostředkem, aby národní hospodářství se povzneslo, nejlépe se srovnává se sebeurčením jednotlivce a jest vzpruhou individuálního počínu a vynalézavosti. Jen za její vlády vědomím o zodpo-

*) Srov. V. Cathrein, *Moralphilosophie* II, 583. násl.

vědnosti prý se uplatní nejdokonaleji zdatnost osobní v životě hospodářském. Svoboda ta však rozpoutala i méně dobré síly přirozenosti lidské, plodíc nesvědomytý egoismus a nespravedlivé vykořisťování slabších silnými, svědomitých nesvědomitými. Svěpomoc, svobodné sdružování hospodářsky slabých, jimiž neblahým následkům svobodné soutěže mělo býti čeleno, nedostály mnohým sanguinickým nadějím, jež v ně byly kladeny, takže namnoze důvěra ve svěpomoc byla otřesena i přes míru slušnou.

Svoboda toho druhu vede k pohlcení středního stavu a menšího majetku vůbec mocně vzrůstajícím kapitálem, jen tomu jdouc k duhu. Poněvadž má člověk chut k práci a skutečně napíná své duševní i tělesné síly co nejvíce jen tehdy, ví-li, že bude mít z práce užitek, a poněvadž hospodářsky slabší se za vlády liberalismu takovými illusemi kojiti nemohou, dodělal se liberalismus v ohledu tom výsledků spíše opačných. Veliká část tříd nižších pracuje jen proto, že doléhající bídou jest k tomu nucena, aby bez radosti a naděje v lepší budoucnost na sebe brala břímě dne i horka. Hlásané vyrovnání zájmů, které měla svoboda přivoditi, se nedostavilo, nenastalo spravedlivé rozdělení majetku, nedostalo se každému toho, co svou pílí a dovedností vydělal. Hledíc k tomu všemu, jest nepravdivou státoprávní zásada hospodářského liberalismu, že se úkol státní vyčerpává ochranou právní, zaručením svobody, poněvadž ji při volné soutěži hospodářsky slabším žádný stát skutečně zaručiti nemůže.

Pravdou jest, že úloha státu záleží v tom, aby se staral o blaho obecné, jehož částí jest ovšem též zachování právního řádu, a že tedy státní moc má právo v činnost hospodářskou svých poddaných zasahovati do té míry, pokud se to snáší s účelem státu. Meze působnosti státu v té příčině nelze určitě vytknouti a jen povšechně lze říci, že stát v oboru hospodářském nemá se pouštěti do toho, co konati mohou jeho příslušníci. Za to však má se podíti těch hospodářských úkolů,

α) které slouží k úkoji potřeb občanstva a s než toto není (na př. pošta, telegraf atd.), β) zakročovati úpravně tam, kde celé třídy aneb jednotlivci by mohli zneužívatí své hospodářské převahy na úkor státního celku. γ) Státní moci přísluší právo zakročiti také tam, kde obecný zájem žádá srovnalé úpravy jistých hospodářských zřízení (železné dráhy, cedulové banky atd.).

Celkem lze říci, že postupem kultury státu stále přibývá národohospodářských úkolů (zákon o rostoucích úkolech státu).

Že k plnění těchto hospodářských úkolů potřebuje moc státní

náležitěho právního řádu, zejména pokud jde o právo majetkové, jež jsouc podkladem všeho hospodářství, stanoví obsah a rozsah jednotlivých práv majetkových, že stát potřebuje, jako každá pospolitost, i určitých orgánů, jimiž by moc tu vykonával, jest na bíledni.

b) Také socialismus, extrem to individualismu, který vidí všechno zlo v soukromém vlastnictví výrobních prostředků, nezná správného poměru mezi mocí státní a národním hospodářstvím. Jednak se snaží o její odstranění, jednak ukládá jí takové povinnosti a práva, jichž, hledíc k účelu státu, míti nemůže. Všichni obhájci socialismu, od Platona až k Bebelovi, žádají pro stát budoucnosti ovšem stát svůj, či po jejich způsobu vyjádřeno, žádají pro společnost právo nad jednotlivcem a jeho činností. Tato pohanská idea, která zbavuje občana všech osobních práv a činí jej toliko kolečkem velikého stroje, zvaného stát, je ovšem člověka nedůstojna, neboť stát jest pro člověka a nikoli naopak. O nynějším státě se sociální demokracie domnívá, že po zavedení společného vlastnictví sám sebou pomine. Přísluší prý mu jen úkol trestati zločiny, jichž příčinou jest ostatně soukromé vlastnictví; pomine-li toto, nebude pak již míti stát účelu. I kdybychom připustili, že stát nemá jiné úlohy, než zločinům brániti, nemohla by moci státní ani budoucí kommunistická společnost postrádati, poněvadž si ji nedovedeme mysliti tak dokonalou, že by v ní zločinů nebylo, a rozhodně popíráme tvrzení, že není zločinů kromě těch, jež přímo nebo nepřímo jsou zaviněny soukromým vlastnictvím.

Pokud jde o zasahování moci státní v hospodářské poměry poddaných, a pokud má se tím širším vrstvám pomoci, jest nynější sociální demokracie jeho horlivým zastáncem, i kdyby znamenal pro všechny ostatní třídy státu nejhorší omezení svobody a byl snad i jistým druhem vyvlastnění. Druhdy tomu ovšem tak nebylo a zásadě té holdovali jen possibilisté a reformisté. Ještě ke konci minulého století nechtěli připustiti vůdcové sociálních demokratů nějakého zlepšení, aby konečný pád nynějšího společenského řádu nebyl oddalován, a hlasovali na př. v Německu proti předlohám sociálního zákonodárství, takže právem se ostatní strany pozastavovaly nad tím, jak mohou jednati tak ti, kdo se za jediné přátele lidu prohlašují. Pod záminkou, že jde o prostředky palliativní, bojovali proti všem opatřením vlády na prospěch nižších vrstev lidu, žádajíce si, aby rány tělesa společenského zůstaly otevřeny (Bebel), a měli k tomu své důvody. Jakmile se některému stavu lépe vede a má již, co by mohl ztratiti, přestává sociálně-demokraticky smý-

šleti a toužiti po odstranění nynějšího společenského a hospodářského řádu, přeje si jen jeho oprav, stává se jistou měrou konservativním. Této kleté spokojenosti s málem nemohli ovšem potřebovati ti, kteří se domnívali, že pád tohoto řádu jest již blížkým a přivodí jej jen početnost jejich řad. Byli by tedy jednali sami proti sobě, kdyby byli chtěli spolupůsobiti k uskutečnění oněch oprav a opatření, jež by mohly nižší třídy jakž takž s jejich stavem smířiti. Má-li toto zasahování moci státní na prospěch tříd nižších, projevující se sociálním zákonodárstvím v oboru hospodářském, býti s prospěchem a obrodem společenského a hospodářského řádu, jest nutno, aby s reformou začalo se u hlavy, aby třídy vyšší učinily začátek a dokázaly, že jsou přesvědčeny o tom, že mají k třídám nižším nejen jistá práva, nýbrž i povinnosti, a to zejména povinnost spravedlnosti a lásky.

To však jsou věci, jichž dotkli jsme se již dříve; zde běží jen o to, je-li správným názor radikálního a státního socialismu, který chce řešiti otázku sociální toliko dekretováním sociálních zákonů státní mocí. Nepopíráme toho, že má státní správa k řešení tomu přispívati, než tvrdíme také, že sama k tomu nijak nestačí, poněvadž kořeny bídy sociální vězí ještě jinde, než jen v poměrech hospodářských.

Otázka sociální jest také otázkou mravní. Dnešní neutěšené poměry hospodářské mají zdroj svůj také v tom, že nesprávné ethické zásady o povinnostech, jež má ve společnosti jeden k druhému i k celku, vnikly i do hospodářského života národův. Proto lze je napravit jen tehda, přijme-li zase společnost a bude-li zachovávat společenské ctnosti, jak je káže křesťanský mravní zákon. Poněvadž otázka sociální jest také otázkou náboženskou, jest třeba, aby hospodářský řád, má-li společnosti prospěti, byl přizpůsoben přirozené povaze člověka, aby ani jeho mravní síly nepřeceňoval, jako činil to hospodářský liberalismus, doufaje, že bude každý svobody v těžení statkův užívati nejen k svému, nýbrž i k prospěchu spolubližních, a tak že se dostaví z plné svobody nejlepší řád a úplný soulad, aby však také mravní hodnoty člověka nepodceňoval, předpokládaje — a to činí socialismus — že není možno, aby chudý vedle bohatého mohl býti se svým osudem spokojen, že pokoj a pořádek může nastati teprve tehdy, až nastane úplná rovnost všech, i co do práce i co do majetku.

Hledíc k mravní slabosti lidské, jest jisto, že jiné, než z náboženství čerpané pohnutky, jsou nedostatečné, aby člověk plnil svědomitě povinnosti své k bližnímu.

Poněvadž socialismus všeho toho nedbá, odsuzuje encyklika Lva XIII. „*Rerum novarum*“ *) rozhodně mimo jiné i jeho názor o poměru moci státní k národnímu hospodářství, záležející v ovládnutí celého života hospodářského mocí státní, jako neoprávněné a násilné zasahování v osobní svobodu a přirozené právo jednoho každého na soukromé vlastnictví.

Proti státnímu socialismu zdůrazňuje encyklika, že člověk a rodina nemá práva své existence od státu, naopak že jsou základem a předpokladem státu. Je-li nutno odmítnouti toto zabrání svobody hospodářské mocí státní, netřeba proto již míti za správný a přijati růžový optimismus liberální a z něho plynoucí odpor proti všemu autoritativnímu zásahu moci státní u vývoj hospodářsko-společenských poměrů, pokud mají na zřeteli obecné blaho a pokrok veškeré společnosti.

c) System solidární žádá, aby stát, rodina i jednotlivci svorně a svobodně k řešení hospodářských problémů spolupůsobili. Vedle mravního zákona, má moc státní na život hospodářský vliv nejvýznamnější, a to přímo i nepřímo. Přímý vliv plyne především z ochotného a řádného konání spravedlnosti; stát svým zákonodárstvím, souhlasným s přirozenými právy, nechrání toliko majetných, nýbrž i tříd nemajetných, a to zejména proti nespravedlivému vykořisťování. Proto jest se starati moci státní o takový, na zákoně přirozeném a mravním spoléhající hospodářský řád, jenž by nečinil ani příliš snadným přechod z chudoby k bohatství ani naopak, neboť náhlý a snadný přechod toho druhu působí vždy nepříznivě na mravnost těch, kdo ho zažili. Řád hospodářský má býti naopak tak zřízen, aby každý za svou vytrvalou a namáhavou hospodářskou činnost, avšak jen za tuto, byl odměněn jistou nadějí, že hospodářské postavení své si zachová, ano zlepší. Státu nenáleží toliko, aby přirozených a řádně nabytých práv poddaných hájil, nýbrž má na hospodářskou činnost svých poddaných tak působiti a ji upravovati, aby činnost ta byla zdrojem pravého, veřejného blaha.

Na povinnost, aby stát v tomto směru byl činným, kladou důraz i kathedroví a státní socialisté rázu Wagnerova, byť i názory jejich o úkolech a původu státu ve všem se nesnášely se směrem solidárním.

S druhé strany však jest se státu vystříci takových zákonův a opatření, jež by hospodářskou svobodu poddaných příliš omezo-

*) ze dne 15. května 1891.

valy, neboť by to bylo příčinou nespokojenosti, zdržovalo by všecken rozmach a ničilo chut k práci, a tak poškozovalo veřejný blahobyť.

Dále působí moc státní na hospodářský život občanstva tím, že jej podporuje různými zařízeními, jež však meze pomoci a podpory nesmějí překračovati do té míry, aby stát snad činností svou vlastně činnost jednotlivců nahražoval. Jeho povinností v té příčině jest, jak bylo pověděno, učiniti toliko všechna opatření, která by každému umožňovala, aby si sám získal tělesných a duševních statků, jichž jest mu k časnému blahobytu třeba. O co jest v té příčině státu pečovati, jak toho vyžaduje obecné blaho, svrchu již jsme pověděli. Nemá však zásadně míti přímého účastenství na národním hospodářství, poněvadž nejen to není jeho úkolem, nýbrž poškozuje činnost soukromou a vede k socialismu. Na státu jest, pečovati o rozkvět zemědělství, průmyslu a obchodu dle potřeby a okolností, chrániti třídy pracovní před vykořisťováním a libovůli zaměstnavatelů, starati se o školy, v nichž by každý stavu svému přiměřených vědomostí mohl nabýti atd. K tomu patří ovšem také péče o všeobecně mravný a náboženský stav obyvatelstva. *)

V příčině vzdělání, na které dnes všude a právem tak veliká váha se klade, nutno podotknouti, že rozumové vzdělání samo není již zárukou štěstí a spokojenosti, nýbrž skýtá jen možnost vyššího a čistšího blaha, zároveň však také mnohem mocnějšího pocitu neštěstí. Proto jest třeba také stejnoměrného vzdělání charakteru a srdce, aby se vzdělání rozumové udržovalo v rovnováze. Jen tím dosáhne se toho, že rozumovým vzděláním zvýšená touha po požitcích nepovede k závisti, a neukojené potřeby nebudou pokládány za takové rány osudu, které by trvale mohly člověka o vnitřní soulad připravit. Jenom stejnoměrným pěstěním rozumu i vůle dojde se člověku zdatnosti proti nezbytným krutostem života.

Poněvadž je všeobecnou zkušeností, že u největší části lidstva lze toho dosíci vzděláním náboženským, jest péče státu o náboženství a školu jedním z jeho předních úkolův. — Starý liberální směr, který od rozvoje rozumového, tedy od školy, vše očekával, se valně zklamal. Škola musí nejen učit, nýbrž i vychovávat a potřebuje doplnění výchovou, již lze dosíci jen v rodině, a míti v tomto směru vliv na rodinu jest jeden z nejtěžších úkolů, jehož lze dosíci jen pomocí církve. **).

*) V. Cathrein, *Moralphilosophie* II, 590. násl.

**) J. Biedertack, *Sociální otázka* (český překlad F. Beneše), Praha 1900 str. 118. násl.

Dnešní nepoměr mezi vzděláním rozumovým a vzděláním vůle jest patrný v třídní nenávisti, v bezcharakternosti, projevující se sklonem k neurčitým utopiím, dosící bez práce výhodného postavení hmotného, a všeobecné požívavosti. Z toho zase plyne často zde opakovaná pravda, že národní hospodářství hlavně vzhledem k otázce sociální nesmí se omezovati jen na výklady pouze hospodářských otázek, nýbrž že jest mu všímati si také hledisk ethických.

Nepřímo působí stát na výrobní činnost zákonodárstvím berním, vzorným hospodařením na svých statcích, aby se z výtěžku toho aspoň z části hovělo obecným potřebám, jakož i zadáváním dodávek státu a důležitých veřejných prací.

Dle křesťanského pojmu o svobodě života výrobního, jež hlásá system solidární, platí zásada: „V hospodářské činnosti má býti každý svoboden, jsa státu podroben toliko potud, že jest mu respektovati práva druhých a blaho veřejné. V činnosti té podroben jest však také církvi potud, že nesmí se při tom dopustiti hříchu“ *).

S pořádající a doplňující činností autority v oboru hospodářském se setkáváme vždy a všude již v hospodářství rodinném a na všech stupních dějinného vývoje hospodářského. Dnes jsou to ohledy obecného blahobytu, které vedly nutně k překonání individualistického systemu a přičinily k uplatnění právně a v pravdě sociálně spořádaného hospodářského systemu s dalekosáhlou a hluboce zasahující státní intervencí, místo hospodářství svobodně jen se upravujícího dle míry vlastního zájmu smlouvajících stran.

Moderní stát nemůže lhostejně přihlížeti k tomu, jak na př. nejširší pracovní vrstvy, nemajíce naděje dodělati se hospodářské samostatnosti, jsou zcela odvisly od libovůle vlastníků výrobních prostředkův. Nemůže zajisté trpěti, aby nesvědomitá konkurence pomocí nesolidních prostředků vítězila nad svědomitějšími živnostníky. Či není povinností státní moci, aby národní jmění chránila proti každé nespravedlivé, sobětné snaze? Poznámka ta snad stačí k poznání mnohosti a velikoleposti úkolů, jež má stát v moderním hospodářském vývoji řešiti, chce-li jen svému prvnímu účelu, účelu právnímu, dosti učiniti.

Bylo by krátkozrakostí, nepřáti státu vzrůstu jeho síly, a té skutečně tímto zasahováním nabývá, jen z obavy, že by jí mohl zneužiti. Síla, kterou stát potřebuje k provedení svých úkolů, jest

*) *J. Conrad*, Grundriß zum Studium der politischen Ökonomie (Jena (1904) str. 4. násl.

nezbytná a nemá-li jí, jest si mu ji opatřiti. A právě dnes jí má stát více potřebí, než jindy, vzpomeneme-li množství hospodářských a sociálních problémů, jež má zmoci. Nemyslíme při tom jen na provedení vnitřní právní ochrany a sociálního zákonodárství. Pokroky technické ulehčily a oživily v jednotlivých zemích obchod. Hospodářský význam vzdálenosti jest podstatně oslaben a dána možnost učiniti ze zemí daleko od sebe vzdálených jednotné hospodářské území. Netřeba přimlouvati se za to, aby zase ožila bezohledně sobecká plavební a koloniální politika dob merkantilních, netřeba v imperialismu, zřízení světové říše za účely hospodářskými, viděti nejvyšší ideál, abychom se přec, oceňujícíce správně vlastnictví kolonií, světový obchod a veliký význam, jaký půdě jako součinitelce veškeré výroby náleží, přimlouvali za spravedlivou, moudrou a účinnou vnější obchodní a koloniální politiku, zejména v zemi se silně vzrůstajícím obyvatelstvem. Koloniální a světová politika, účinné zastoupení ohrožených národohospodářských zájmů, jakož i zajištění domácí půdy, valně dnes rozšířily úkoly státu v příčině jeho mocenského postavení. Při tom však se nesmí zapomínati na to, že upevnění vnitřních hospodářských a sociálních poměrů jest vždy prvním jeho úkolem, nezbytnou podmínkou trvalého a úspěšného spojení a uplatnění veškeré národní síly na venek. Avšak i účel blahobytný otvírá dnes moci státní širé pole pozeňnané činnosti. Jest jen otázkou, pokud v té věci moc státní může pokročiti, což není těžké, máme-li správnou představu o tom, co za dějinně daných poměrů k soukromému blahu jednotlivých stavův a tříd náleží. Některé tyto úkoly činnosti státní moci uvedli jsme shora, takže do těchto, knihy vyčerpávajících otázek, zde blíže již netřeba se pouštěti.

§ 49. Původ konkrétní státní moci a různé formy státu.

1. Moc státní v různých státech, dle způsobu jejich vzniku, vznikla také různým způsobem. Jednak jeví se, jak bylo poukázáno k tomu ve stati o původu státu, jako rozšíření otcovské a patriarchální moci, jednak lze ji odvoditi z války a následkem toho poroby národův, a za jistých okolností lze ji také odvoditi tím, že lidem byla na vladaře přenesena.

Ferdinand Walter *) vytýká theologům Bellarminovi a Suare-

*) Naturrecht u. Politik str. 252.

zovi, že jejich theorie o původu státní moci*) činí přenesení této a souhlas lidu všeobecným, nejbližším právním titulem, aby zvolený moci nabyt, kdežto jest to jen mimořádně účinnou skutečností (*designatio personae*). Podobně soudí i Hergentröther**): „Jsou jistě případy, kdy přenesení autority lidem a jeho souhlas jest právním titulem moci vladařovy. Pochybena jest však theorie hlavně v tom, že činí tento právní titul všeobecným a předpokládá, že byl všude, a také všude že jest ho třeba“. Toto přenesení moci a souhlas lidu jest však zmíněným scholastikům toliko nutnou podmínkou, nikoliv bezprostřední příčinou moci státní, kterou oni rovněž v poslední řadě od Boha odvozují; Bůh ji bezprostředně propůjčuje spojenému množství rodin, a to přenáší ji na určitou osobu nebo osoby. Volbou vladaře ztrácí lid nejvyšší vládu a nemůže ji pak zase po libosti zpět požadovati. Tím liší se Suarezova theorie smlouvy podstatně od nauky o suverenitě lidu, jak ji hlásala osvětářská filosofie za vůdcovství Rousseauova, která viděla ve vladaři jen sesaditelného mandataru aneb prokuristu lidu.

Dle Rousseaua plyne ze společenské smlouvy nejen stát, nýbrž také autorita k jeho existenci nutná. K smlouvě společenské přistoupila všeobecná smlouva poddanská, kterou se lidé podrobili konkrétnímu podmětu státní moci, a tu teprve byl stát hotov, nastala práva a povinnosti, rozdíl mezi dobrým a zlým (Hobbes). Moc státní má všechna práva, která každý druhdy měl, dokud nebylo společnosti, jest neomezená.

Není zde na místě jednati širě o vzniku moci státní a o teoriích Hobessově a Rousseauově, jen tolik připomínáme, že na množství zcela oprávněných otázek nechává nás bez odpovědi***) a dokonce již žádným historickým dokladem nemůže býti podepřena, nepřihlížíme-li ani k tomu, že se moci státní nedostává naprosto sankce, které vůle lidu jí propůjčiti nemůže, a proto jen na této nemůže také státní moc, potřebám společnosti vyhovující, býti založena.

Je-li poslední příčinou moci státní smlouva, kterou se původní přírodní stav člověka tak podstatně změnil, jest nutno přijati buď Hobbesem hlásaný nesnesitelný absolutismus, aneb Rousseauovu svrchovanost lidu, která mu náleží a již pozbyti nemůže, neboť každý jednotlivec se odevzdal sice společnosti se všemi svými právy, poněvadž však od pospolitosti zase tolik obdržel, kolik odevzdal, takže ač

*) Srov. svrchu § 44. o původu moci státní dle theorie Suarezovy.

**) Katholische Kirche u. kirchlicher Staat (1872) str. 472.

***) Srov. *Kadeřávek*, Filosofická morálka str. 238. násl.

se byl se všemi spolčil, jest tak svobodným, jakým byl druhdy ve stavu nespolečenském. Dle Hobbesa odevzdává jednotlivec svou moc veškerenstvu, aniž by jí zase nabyt, a pak jest státní moc taková, jak ji Hobbes líčí, absolutní, neomezená a nedělitelná. Dle Rousseaua jest státní moc svrchovaností veškerenstva, která, jak zkušenost učí, jest společnosti nebezpečna, neboť i tam, kde lid trvalou monarchickou vládu založil, nevzdal prý se své moci, panovníky aneb úředníky své, kteří jménem lidu vládnou, libovolně k zodpovědnosti poháněti a jinými je nahrazovati. Při takové souverenitě lidu jest každá vláda vydána — a dle Rousseaua je k tomu souverenita lidu oprávněna — na pospas lidu. Lid může býti na př. v republice podmětem státní moci, není však jejím naprostým vlastníkem a jejím původcem posledním; toho nutno hledati ve vůli Boží, která učinila člověka tvorem společenským, jak toho žádá zachování a rozvoj přirozenosti lidské. Jakmile se lidé ve společnosti ustaví, jest tím ihned dán předpoklad veřejné moci, kterou právo přirozené označenému nositeli propůjčuje.

2. Všecky rodiny, odpovídají-li zákonu přirozenému, jsou spravovány stejným způsobem, neboť též podmět autority rodinné, otec, jest označen obecně samou přirozeností. Ve státě však jest podmět moci státní označován různými okolnostmi aneb lidmi, a proto může býti a jest různý. Dle různého podmětu státní moci rozeznáváme pak různé formy státu. A sice formu monarchickou a polyarchickou.

V monarchii jest podmětem státní moci jedna fysická osoba, v polyarchii jest každý člen státu o sobě poddaným; teprve celek, aneb ti, na něž celek národa moc přenesl, jsou podmětem svrchovanosti.

S monarchií, v níž soustředěna moc státní v jedné osobě, potkáváme se v dějinách zase v pěti formách:

a) *Theokracie*, kde jest podmětem státní moci Bůh, vladař světský, je-li jaký, jest jen jeho náměstkem.

b) *Heroické království*; zde opírá se moc panovníkova o důstojnost rodu a původu (tak hellenští králové odvozovali původ svůj od Dia);

c) *monarchie patrimoniální*, kde vládní moc náleží výlučně panovníkovi, jako jeho vlastnické, jako nejvyšší politické, nemovité právo. Výrazem toho je podnes k zemi se vztahující titul evropských panovníkův.

d) *Manská, čilenní monarchie*, zakládající se na osobním poměru věrnosti manů k lennímu pánovi.

e) Moderní, absolutní a konstituční monarchie. V prvé jest panovník výlučným a neomezeným podmětem státní moci (do posledních dob v Rusku a Turecku). V konstituční monarchii jest panovník nejprřednějším členem a nositelem moci státní jen do jisté míry. Konstituční vladař jest osobně nezodpovědný, za vládní činnost odpovídají ministři (nutný spolupodpis). Tím jest vláda vázána zákony, panovník však není jiné autoritě podroben. Vykonává moc zákonodárnou, jest vázán souhlasem zástupců lidu a naopak, aniž však jest nucen ministerstvo své propustiti, odmítne-li sněmovna návrh zákona vládou podaný, jako tomu v republice, kde jest presidentovi v takovém případě ministerstvo propustiti. Také v monarchiích, kde republikánský princip rozdělení moci do ústavy monarchického státu byl pojat, platí tato zásada, a parlament jest nositelem zákonodárné moci, kdežto panovníkovi přísluší jen exekutiva (konstitucionální parlamentarismus na př. v Anglii).

Polyarchie dělí se zase na demokracii a aristokracii; v oné náleží svrchovanost veškerému občanstvu, v této určité třídě občanův.

V demokracii vykonává vládu celý národ, mezi občany v příčině svrchovanosti státní vládne princip rovnosti. Demokracie jest buď bezprostřední, je-li celý národ bez rozdílu k vykonávání vládní moci povolán, jako tomu bylo ve starořeckých malých státech, aneb jest repraesentativní, volí-li si národ určité zástupce, kteří pak jeho jménem vládu vykonávají. V demokracii repraesentativního systému se setkáváme s tak zv. referendem, t. j. odkázáním jistých důležitých záležitostí k bezprostřednímu odhlasování lidem (na př. ve Švýcarsku).

Stát jest nutná, Bohem chtěná společnost s určitými účely, proto jest mu také třeba, aby měl moc těmto účelům dostáti. Nebyl by zajisté jednal Bůh moudře, kdyby byl chtěl, aby byl stát, a to s obsáhlým účelem, a nedal mu k tomu potřebné moci. V této moci, které stát potřebuje, má-li účelu svému dostáti, nemohou jej občané, i kdyby všichni chtěli, ani v tom nejmenším zkracovati. Mohou tuto moc mezi různé nositele rozdělit, jednomu u větší, jinému v menší míře ji přidělit, avšak moc sama v sobě t. j. dle svého podstatného rozsahu, stanovená účelem státu, zůstává v mezích přirozeného řádu táž. Proto také ústavní forma nemá nijakého vlivu na práva a povinnosti moci státní.

Vedle těchto základních forem vyskytují se ještě formy rázu podružného, kde jedna základní forma jest kombinována s jinou.

Takovými smíšenými ústavami jest největší část novověkých ústav. Tak byly monarchie, kde převládal ráz aristokratický — středověké státy stavovské. Jinde zase jsou monarchie s rázem demokratickým — dnešní vývojová tendence při konstitučních monarchiích. Aneb byly aristokracie, demokracie a monarchie s rázem theokratisujícím a podobné; neboť nelze život ve státě uspořádati dle určité šablony, nýbrž potřeby a ráz národa samy určité formy státní vytvářejí a je kombinují.

Zvrhnou-li se ústavy tak, že podmětové státní moci nemají na zřeteli obecné blaho, sledující jen soukromé zájmy, vzniká z monarchie tyranie, z aristokracie oligarchie a z demokracie ochlokracie, v nichž se zneužívá moci státní a zřetel je obrácen buď jen k sobeckému prospěchu vlády, nebo tříd majetných, aneb tříd spodních.

Všecky ústavní formy, nejen absolutní monarchie, mohou býti politicky absolutními. Politický absolutismus jest všude tam, kde stát a moc státní neuznává vyššího, na státní moci nezávislého práva. Jediným aneb hlavním účelem je tu stát, aneb sám panovník ve své moci. Právo a mravnost, náboženství a ctnost uvádějí se ve službu tohoto účelu, jsouce prostředky, a nikoli zákonem politiky. Tak tomu učil Macchiavelli (1469—1527), obnovitel anticko-pohanského absolutismu ve své, Vavřinci de' Medici věnované knize „Il principe“, kde hájí věty, že panovník má také právo, žádá-li toho prospěch státu, nešetřiti ani zásad náboženství a mravnosti. Proto slove až dosud smutně proslulý druh státnického umění, jež emancipuje se od všelike mravnosti, macchiavellismem *).

Známějšími theoretickými zástupci absolutismu jsou také Vil. Barclay (1546—1605), Albericus Gentilis (1552—1608) z dob Jakuba I., krále anglického, dále sem sluší počítati Klaudia Salmasia a Tomáše Hobbesa (1588—1679). Také známý biskup Bossuet byl zastáncem neomezeného království, jež však dobře lišil od zvůle a vždy je zákonu božskému podroboval **).

Že nešetření zásad mravnosti ještě žádnému státu na dlouho neprospělo, je právě tak jisto, jakože to, co je zakázáno soukromé osobě, nemůže býti dovoleno ani politikovi, neboť mravnost jest jen jedna, a dokonce není nějaké veřejné a soukromé morálky, byť se tím i mnohé vlády, které se spravovaly touto zásadou, utěšovaly.

*) Macchiavelli viz Staatslexikon der Görres-Gesellschaft.

**) Bornhak, Geschichte des preußisch. Verwaltungsrechts II. (1885), vidí ideu státu ve své „ryzosti“ tam, kde panovník všechnu moc státu zabere.

Na otázku, která forma státu jest relativně nejdokonalejší, nelze s určitostí odpovědět. Žádná z ústav, ať ryzích, či smíšených, nemůže býti nazvána nespravedlivou a špatnou, poněvadž každá může směřovati a dospěti k obecnému blahu.

Každému legitimnímu podmětu státní moci, ať má stát ústavu jakoukoli, jest pečovati o obecné časné blaho občanstva, každý však má právo na to, aby se mu občané podřídili, ať jsou ústavní zákony, jimiž tento nárok jest vymezen, jakékoliv. Tuto zásadu vyslovil jasně Lev XIII *): „Neběží o formy politické moci, neboť není důvodu, proč by církev neměla pokládati vládu jednoho, jako vládu mnohých za stejně přiměřenou, je-li jen spravedlivou a odnáší-li se k obecnému blahu. Proto jest národům volno zříditi si formu vládní, která s jejich zvyky, mravy a způsoby života se srovnává, jen když při tom není spravedlnost porušena“.

Ani jedné z ústav nepřísluší naprosto a za všech okolností přednost před ostatními, poněvadž ústava musí se řídit dle různých poměrů, v nichž národové žijí. Již Aristoteles dovozoval, že všechny ústavní formy jsou stejně dobré a oprávněné, jen když se vládne se zřetelem na blaho celku. Nedával tedy přednosti žádné, jak tomu až podnes, neboť vždy má povšechný ráz určitého národa nemalý vliv na utváření, jakož i na dokonalost té které formy vládní.

Přirovnáme-li však ústavy mezi sebou abstraktně, nepřihlížejíce ke konkrétním podmínkám státu, bylo by lze dáti přednost umírněné, dědičné monarchii před republikou. Musila by ovšem také vykazovati živly aristokratické a demokratické, pak by v ní nejspíše byl zabezpečen účel státu, právní bezpečnost a péče o blahobyt, poněvadž jsou v ní spojeny všechny výhody monarchií, aristokracií a demokracií zaručované bez stinných stránek, jež na každé z těchto tří ústav, o sobě vzaté, lpějí. Jsou to veliká moc, soustředěná v rukou jednoho v monarchii, stranické rozbroje a zdlouhavé rozhodnutí v provádění záměrů v republice a aristokracii.

Ovšem, jako v každé ústavě, tak i v konstituční monarchii, která se dnes pokládá za nejlepší, záleží na tom, aby vláda i poddaní byli vždy poslušni mravního zákona, každému přirozeně vštípeného, a měli na zřeteli cíl státu. Bez spravedlnosti a lásky jest i nejlepší ústava nedostatečnou.

*) Encykl. „Diuturnum illud“ z 20. června 1881.

§ 50. Jak se moci státní nabývá?

Jako každá společnost, potřebuje také stát určitých orgánů, jimiž by vůli svou projevoval a moc svou vykonával. Tyto orgány, jež jsou osobami fysickými nebo mravními, nazývají se orgány státními, nabývají moci pozitivními skutečnostmi, poněvadž nikdo není od přirozenosti k tomu povolán, aby jiným vládl.

Nejde-li jen o podřízené orgány, kteří státní moci nabývají smlouvou aneb jmenováním, nýbrž o svrchovanou moc státní, jejímž představitelem jest panovník aneb president, rozeznáváme původní a odvozené důvody pro nabytí moci státní.

Důvod původní má svou platnost při vzniku státu a záleží v tom, že buď okolnostmi jest někdo jako podmět moci státní výhradně způsobilým, aneb stane se jím volbou, nebo veškerenstvo občanů si svrchovanou moc ponechá, a tím vznikají různé formy ústavní.

Důvod odvozený uplatňuje se toliko v monarchii, jelikož v demokracii a aristokracii se náhlá změna držitele moci státní neděje.

V monarchii dědičné přechází vláda dle ustanoveného pořádku nástupnictví na členy panovnického rodu dědictvím. Nedostává-li se dědiců zákonem stanovených a není-li jiným způsobem o nástupce postaráno, má občanstvo právo zvoliti si panovníka resp. panovnický rod, aneb proměnit monarchii v republiku.

V monarchii volební volí se nástupce po smrti panovníkově dle ústavy, volba ta se však liší od volby presidenta republiky tím, že panovník se stává volbou držitelem svrchované moci, president však jen prvním úředníkem voličů, jimž moc svrchovaná náleží. Ač má dědičná monarchie také své stinné stránky, jest celkem přec lepší než monarchie volební, která jest ostatně velmi řídká, neboť volba rozjitřuje stranickými rozbroji celou zemi, jak to patrně již z voleb presidentů republik, volených jen na několik let.

Také spravedlivá, vítězná válka jest důvodem nabytí státní moci nad zemí přemoženou. Vítězství sice samo neopravňuje nikoho, zbaviti přemožený národ politické samostatnosti, vede-li se však válka spravedlivá, nemůže-li o bezpečnost vítěze jinak býti postaráno, leč podmaněním nepřitele, pak je podmanění spravedlivé. Také může býti podmanění národa spravedlivým a zaslouženým trestem.

Posléze může svrchovaná moc státní nad nějakou zemí přejíti s jednoho podmětu na druhý smlouvou, koupí a výměnou. Toto

nabytí svrchovanosti, jako každé jiné, neopravňuje nový podmět moci státní nešetřití práv, kterých občané řádně nabyli. Příklady toho jsou v našich dobách řidší (na př. Německo získalo tak Helgoland, své africké a jihomořské kolonie).

Legitimisté popírají, že by uchvatitel mohl časem nabýti právního titulu k zemi uchvácené. Usurpator jest prý vždy i se svým rodem neoprávněným vetřelcem, jehož povinností jest vládu oprávněné dynastii vrátiti. Pouhé držení svrchovanosti neskýtá vetřelci již práva, poněvadž theorie dokonáných skutků, vedle níž vše, co se stalo, jest také již samo sebou právem, jest teorií násilí a revoluce, zamítáním všeho práva.

Násilný odpor legitimního panovníka a poddaných jest proti vetřelci oprávněn, a sice tak dlouho, pokud není uchvatitel v pokojném držení uchvácené moci.

Je-li však uchvatitel v pokojném držení moci uchvácené, jsou poddaní povinni jeho zákonů poslouchati, neukládají-li ovšem nic, co by bylo samo sebou nedovolené, a slouží-li jinak obecnému blahu. Této poslušnosti vyžaduje přirozený zákon, ačkoli jest svrchovanost uchvatitelova nezákonnou. *Salus publica suprema lex* jest zásada, kterou jest uznati i nejhorlivějšímu legitimistovi.

Vypuzená zákonitá dynastie podržuje proti vetřelci tak dlouho své právo, pokud jí lze opět nabýti svrchovanosti, neukládá-li ovšem takový boj poddaným obětí příliš těžkých. Změní-li se časem poměry tak, že nastoupení dřívějšího panovníka neb jeho rodu, jest morálně nemožno, aneb nelze-li je provésti bez velikého nebezpečí obecného blaha, jež by vzniklo občanskými bouřemi, žádá přirozené právo, aby se vypuzený panovník svého práva zřekl, neboť jeho soukromý zájem musí ustoupiti zájmu veřejnému. Tu nabývá nová dynastie, dle zákona přirozeného, jakýmsi promlčením práva svrchovanosti.

Kdy se to uskutečňuje, nelze mathematicky stanoviti; stačí, je-li patrné, že nová změna dynastie jest trvale mravně nemožnou.

Jsou státy, které mnohých svých provincií velmi záhadnými prostředky a cestami nabyly. Co bylo by z veřejné bezpečnosti, kdyby stávajících poměrů nebylo respektováno a měl se jen zřetel na dokumenty, jimiž potomek staré dynastie snaží se dokázati své právo na tyto země. Zhoubných bojů nebylo by konce. A proto jest jen požadavkem veřejného pokoje, aby staré nároky toho druhu pokládány byly za propadlé.

*) Srov. *Cathrein*, *Moralphilosophie* II, 653.

§ 51. Zánik státu a moci státní.

1. Stát zaniká, ubude-li jeden aneb více faktorů, samostatný stát tvořících, a proto lze říci, že okolnosti, jež na jedné straně podporují vznik státu nového, na druhé straně působí pravidelně zánik státu dosud trvajícího. Povšechně řečeno, zaniká vždy stát nějakým násilným skutkem, jemuž právní podklad buď naprosto chybí, aneb dodatečně teprve bývá doložen.

Takovými násilnými skutky a příčinou zániku státu jsou *a)* výboj se strany vítězného státu (na př. zánik království Hannoverského, kurfiřtství Hessenského atd. r. 1866, papežského státu r. 1870, republik Oraňské a Transvaalské atd.); *b)* saekularisace a mediatisace. Prvá jest proměnění duchovních území a práv ve světská, jak se nejrozsáhlejší snad měrou stalo důsledkem míru Lunevillského r. 1803 v říši římskoněmecké, kde 23 arcibiskupství, biskupství atd. přestala existovati jako politické celky. Mediatisování slove úkon, jímž samostatný stát stává se podřízeným jiného státu. Světská knížata levého břehu Rýnu, mírem Lunevillským poškozená, obdržela náhradu jednak saekularisací knížectví duchovních, jednak mediatisací menších dosud samostatných území světských. Tak byla mediatisována všechna říšská německá města až na tři, všecko říšské rytířstvo a 72 říšských knížat a hrabat (na př. Fürstenberkové, Schwarzenberkové a j. v.). *c)* Také násilný čin jednoho nebo několika mocnějších států způsobuje zánik státu, jako tomu bylo při rozdělení Polska.

Někdy, ač případy ty jsou ojedinělé, zanikne stát cestou formálně i materiálně právní; tak se stalo na př. vtělení knížectví Hohenzollernských a vévodství Lauenburského ke království Pruskému ústavním způsobem po obapolné dohodě zúčastněných státův.

Je samozřejmo, že zaniknuvší stát může zase ožiti a znovu vzniknouti, jak obrazem toho jest ožiti balkánských států v minulém století. *)

2. Pozbýti moci státní lze dobrovolným zřeknutím se, aneb sesazením a nutnou sebeobranou. Ovšem o tom lze mluvití toliko v monarchii. Starší právníci upírali panovníkovi právo, zřici se státní moci, poněvadž se prý tím uvádí stát v nebezpečí. Za takových okolností ukládá se panovníkovi za povinnost vytrvati, avšak pokládati vůbec zřeknutí se trůnu za porušení povinnosti, jest přeháněním. Není důvodu, proč by tak panovník učiniti nesměl; ba za jistých okol-

*) Srov. Ottův Slovník Naučný: Stát.

ností jest přímo radno, aby tak učinil, zejména, je-li oprávněná naděje, že nástupce povinností vladařským lépe dostojí. Příklady ušlechtilých a svědomitých panovníků přípustnost takového jednání potvrzují (papež Coelestin V., císař Karel V., Ferdinand Dobrotivý a j. v.).

Jako každé časně věci, může i svrchovanosti státní bytí zneužíváno, a s místa, jež má být záštitou práva a ochranou slabých, vychází nezřídka násilí a utlačování poddaných. Jest otázka, zda je dovoleno tomu se vzepřít? Jest dvojí odpor proti moci vládní, aktivní a passivní.

Passivní odpor, záležející v nedbání zákonův a nařízení, jest za jistých okolností dovolen, ano přikázán. Podobně tomu s odporem aktivním, jímž se rozumí odpor a potírání zákonů dovolenými, zákonnými prostředky (veřejnými schůzemi, peticemi, brožurami atd.).

Jinak tomu s odporem násilným, ozbrojeným; i ten může být dovolen, jde-li o odrazení útoku nespravedlivé vlády; je-li však již revolucí, t. j. násilným převratem právně uznaného státního řádu, je-li něčím nedovoleným a nespravedlivým, není mravně oprávněn, neboť protiví se právu přirozenému. Přívrženci Rousseauovy teorie o suverenitě lidu zcela logicky usuzují, že jest dovoleno proti vládě se pozvednouti a ji svrhnouti.

Poprava Ludvíka XVI. byla jen důsledkem nauky o svrchovanosti lidu. Nikdy není soukromníkovi dovoleno z jakéhokoli důvodu o své újmě zákonného panovníka jako takového trestati aneb dokonce vraždit.

Ani národům není dovoleno, pod záminkou tyranie, zbavovati zákonitého panovníka svrchované moci revolucí. Mají však právo zákonnými prostředky proti tyranii se vzepřít, nestačí-li to, a je-li útlak vlády nesnesitelný, ale jen v tomto případě, mohou vzchopiti se i k sebeobraně organisovanou mocí. Nelze proti tomu namítati, že národ, nemaje moci veřejné, osvojuje si suverenitu, která mu nepřísluší, poněvadž k sebeobraně proti okamžitému nespravedlivému útoku, a o ten zde pouze jde, netřeba veřejné moci. Tento názor není také proti Syllabu (prop. 63. „*legitimis principibus oboedientiam detrectare, imo et rebellare licet*“), neboť ten zavrhuje pouze mínění, že by bylo možno libovolně zákonitého panovníka zbavovati vlády. S tím však nemá nauka o právu sebeobrany aneb pouhého odporu v nejkrajnějším případě nic společného. Není nějakého práva revoluce, poněvadž by to byl nevysychající pramen bezvládní, stále hrozící záhubou společenskému

řádu a obecnému blahu, a protože rozum zakazuje odrážeti bezpráví ještě větším bezprávím. Není-li však nespravedlivost vlády přílišná, pak nelze občanstvu mezi trpného odporu překročiti.

Pravou příčinou revoluce, praví jeden liberální panovník*), jest revoluce shora, kterou celá společenská stavba se svými členy jest ničena a snižována na nástroj nesvobodného, úřednického mechanismu a vojenské despotie. Dokud nepřestanou pokusy státu, nahraditi společnost státem, jest to sám stát, který si revoluci na svůj vrub musí přičísti. Dokud bude nauka Fichtova o božské moci státu nedotknutelným fetišem, stát ústavem vlastníkův a státní moc jejich služebníkem, který jest za to placen, dokud bude stát pokládán za pána všech práv, za toho, jenž o vše se má starati, dotud bude každý nespokojenec vinu svého nezdaru svalovati jen na stát, a kolik jich bude, tolik bude míti stát nepřátel. Bez tohoto přehánění moci státní byly by socialismus a všecko, co s ním souvisí, politicky málo významny, za těchto okolností však jsou nebezpečím i pro stát sebe mocnější. Římský kolos přetrval všechny politické bouře, sociální rány byly však i pro něho smrtelnými.

§ 52. Stát organismus mravní. Úkoly křesťanství.

1. To, co bylo řečeno o podstatě, účelu a autoritě státu, plyne z pojmu jeho jako formy společenské. Státní společnost jest organismem, jehož součásti nekryjí se s organickým celkem pospolitosti jeho občanů, proto jeho činnost a práva nejsou jen součtem práv a sil jeho členů, jeho právo není nahromaděním práv soukromých, neboť již Aristoteles a sv. Tomáš dobře věděli, že právo veřejné neliší se snad od práva soukromého velikostí, nýbrž vnitřní podstatou. Stát jest však mravním a nikoli fysickým organismem. Mnohost fysických individuí, jež stát tvoří, je tu spojena v reální, avšak mravní jednotu autoritou, účelem a mravní povinností státu. Stát není zvláštní, od celku příslušníků státních odlišnou bytostí, nýbrž jejich celkem, liše se od jednotlivých individuí inadaequatně, jako celek od části. Jen taková mravní jednotu státní jest osobnosti občana a státu samému přiměřenou. Člověk ve státu nezaniká. Jest nejen členem státu, nejen jeho součástí, nýbrž jest zároveň člověkem, osobou také ve státě a pro stát. Proto nemůže býti stát jeho jediným a nejvyšším účelem. Občan jest sice celku podřaděn, v po-

*) Mission actuelle des Souverains. Par l'un d'eux (Paris 1832).

slední řadě však jen proto, aby jemu a všem státní celek byl nápomocen, aby mohl uskutečnit nejvyšší cíl lidského života, aby mohl dosáti a zachovati vnější základ, nutný pro vyšší snahy, dosažení posledního cíle v životě budoucím.

Z toho plyne také podstatný rozdíl mezi funkcemi autority ve státě a funkcemi duše v organismu fysickém. Duše jest spolu s hmotou principem a nositelem každého jednotlivého oživeného dílu organismu. Ne tak autorita ve státě. Sama o sobě nemá přímého řízení činnosti jednotlivých občanův. Již jest bezprostředně a pozitivně pečovateli jen o celek. Soukromé snahy jednotlivých občanů spravuje pouze nepřímou, bránící jim, aby občané svou činností nepoškozovali celku, a zavazující je, aby přispívali ku blahu obecnému.

Tato organická nauka o státu není plodem novodobého bádání, zejména Gierkova*), neboť byla již dobře známa scholastické filosofii, aspoň co do věci a obsahu**). Je-li stát poměr odůvodněný přirozeným právem, není přec jeho podstatou pouze reální poměr mezi panovníkem a ovládanými (Löning). Tento právní poměr jest sice důležitým živlem státního pojmu, jest poutem jednoty státní, nepodává však jeho plného obsahu. Kdo mluví o státu absolutně, nemyslí jen na reální vztah mezi panovníkem a ovládanými, nýbrž na onu přirozenou společenskou formu, která za rodinou účelům lidského života sociálním způsobem slouží.

Stát, absolutně řečeno, jest státní společnost, kdežto výraz „státní moc“ vztahuje a omezuje se na poměr panovníka a ovládaných, respect. na nejvyšší státní funkci.

Všem požadavkům vyhovující definice státu věda dosud nenašla. Spokojíme se tedy, že ke konci stati o tak důležitém zřízení opíšeme jeho definici slovy zasloužilého právního filosofa Theodora Mayera***): Stát jest na základě mravně-sociální přirozenosti lidské organicky utvářená, účelem a autoritou sjednocená společenost lidí. Aneb, přihlížíme-li k pozitivně křesťanskému řádu, jest stát organicky utvářené společenství lidí, na základě mravně-sociální přirozenosti lidské, jako pozemská přirozená spodní stavba království Božího mezi lidmi.

O jeho hospodářských funkcích, pojednáno v knize 3., jedna-

*) *Gierke*, Das deutsche Genossenschaftsrecht, 3 svazky 1868 - 1881.

**) Srov. sv. *Augustin*, O městě Božím kn. 19. hl. 17; sv. *Tomáš*, Summa th. 1, 2. q. 105 a De regimine principum.

***) *Institutiones juris naturalis* II, 333.

jící o blahobytu národním; zde jest si nám ještě všimnouti úkolů, jež má křesťanství v příčině státu.

2. Shrňme-li v jedno vše, co o státu bylo pověděno, lze říci, že po názoru křesťanském, a toho zde hájíme, zdar každého státu závisí na čtyřech věcech:

a) Nejprve, aby se omezil na sobě vytčený úkol, což nebývá vždy snadno, neboť kdo mnoho může, bývá sváděn k víře, že všechno může. Čím více moci, tím bližší jest pokušení, zasahovati v obor cizí působnosti, a to je u státu nejen snazší, ale také nebezpečnější, než u osob soukromých, poněvadž touha po zvýšení moci bývá tu skoro nevyléčitelná. Tím však se porozumění pro vlastní účel státu velmi zatemňuje, neboť jest zákonem věčného řádu světa, že ten, kdo si cizí práva osvojuje, jest neschopen, aby poznával náležitě své vlastní povinnosti.

b) Tím není řečeno, že by se měl stát omeziti jen na obor své vlastní působnosti. Poněvadž je stát jen částí lidstva, má k tomuto jisté povinnosti také tam, kde jest se mu nejprve o vlastní prospěch starati. A o ten pečuje nejlépe, jestliže společenský celek upřímně podporuje. Politika, která slouží výlučně partikularismu, či správněji řečeno egoismu, jest úzkoprsou politikou zájmovou, avšak mnohem méně poškozuje celek, poněvadž mu odpírá jen splnění některých povinností, jež lze snadno nahraditi, než svou vlastní věc, poněvadž se připravuje o velmi cennou podporu celku společenského.

Těmto oběma povinnostem státu k tomu, co mimo ně je nad ním jest, odpovídají dvě povinnosti k tomu, co v něm a pod ním jest.

c) Proto jest třetí věcí, na které zdar státu závisí, aby měl vždy na zřeteli, že členové jeho zde nejsou k vůli státu, nýbrž on k vůli nim. To ovšem se nesrovnává s dnešními Fichtovskými názory o všemohoucnosti státu. Stát nesmí býti státem otroků, nýbrž uznávati, že každý jeho člen jest svobodnou bytostí, která ve státu nezaniká a náleží Bohu, a ne vladaři. Stát má za účelem míru a vnitřního pokoje pečovati o vnitřní bezpečnost celku, avšak tak, aby každý při tom se svými právy a povinnostmi dobře pochodil.

d) Poněvadž všechny nároky jednotlivcovy nedocházejí ve státu plného ukojení, má stát další a čtvrtou povinnost. Jsou zájmy, jichž lze uskutečniti buď jen veškerenstvím lidstva, aneb spojením těch, kteří k jistému zvláštnímu účelu své síly a zkušenosti slučují, aby tyto zájmy uskutečnili. Proto nesmí stát býti na překážku takové společnosti, ve které se lidé buď svobodně aneb vlivem přirozeného nebo nadpřirozeného zákona sestupují, buď aby svým hmot-

ným a kulturním potřebám nebo náboženským povinnostem dosti učinili.

Taková jest nauka o státu po názoru práva přirozeného a křesťanství a nesmí se jí vytýkati, že by ve skutečnosti žádný stát takovým, jak si jej ona představuje, býti nemohl. Největším nedostatkem antického života státního byl nedostatek samostatného vnitřního života. Všichni byli vším a nepodmíněně státu zavázáni. Lesk a moc celku byla vykoupena, dle našich pojmů, nesnesitelným ujařmením jednotlivce. K tomuto nejradikálnějšímu absolutismu přiznával se i Plato i Sokrates, pokládajíce vše, co stát poroučí, za správné. Zcela ve smyslu slov Heglových: „Co jest rozumné, jest skutečné, co je skutečné, jest rozumné“.

Teprve křesťanstvím nastal znenáhla obrat k lepšímu. Biskupové i papežové pozvedli se jako zástupci potlačovaného lidu, a proto prohlašovali za nespokojence a podezřívání vládami světskými ze ctižádostivých snah, že chtějí býti tribuny lidu; idea však zvítězila nad hrubou mocí, a po mnohých stech letech teprve uznána práce církve a prohlášena za obnovitelku svobody, čehož nejvýznačnějším památkem jest středověká společnost se svými svobodnými korporacemi a sdruženími. Jejich členové byli nadšeni pro svobodu, nezapomínali však na celek, do něhož se ochotně a obětavě, jako svobodní členové, zařazovali. Za vlast přinášeli každou obět ochotně, i obět života. Živá víra smiřovala jejich touhu po neodvislosti s povinností poslušnosti, křesťanství je učilo tomu, aby oddanost k státu pokládali za bohoslužbu, jejich podřízení se přísnému a jednotnému vedení bylo však vyváženo tím, že každému dostalo se svobody a práva.

Přišly však doby nové. Svět podezřívá znova obnovitelku svobody, prohlašuje ji za její nepřítelkyni, učitelku poslušnosti za rušitelku této ctnosti, ochránkyni autority za podlamovače svobody, a proto také k zhoubě své zbavil ji všeho vlivu na život veřejný. Co pak se stalo ze svobody, poslušnosti a autority jest známo, vždyť v dobách těch žijeme. A stát, který bez těchto tří věcí nemůže existovati, měl by se, srovnávaje doby minulé a čas přítomný, naučiti tomu, kde jest mu pravé přátele hledati, odkud jen může se nadíti nejjistější ochrany v nebezpečí přítomnosti i budoucnosti. *) Čím později k tomuto poznání pravých přátel dospěje, tím hůře pro něj, neboť neběží o nic menšího, než o jeho existenci.

*) *Alb. M. Weisz*, l. c. I. 970. násl.

KAPITOLA IV. SOUKROMÉ VLASTNICTVÍ.

§ 53. Pojem a vznik soukromého vlastnictví.

1. jedním z nejdůležitějších zřízení právních pro život společenský a hospodářský jest vlastnictví. Největší část lidí pokládá dosud soukromé vlastnictví za jeden ze základů společenského a hospodářského pořádku, za společenskou nutnost. Osobu ve společenském smyslu nelze si právě tak mysliti bez vlastnictví, t. j. účasti na nějakých statcích, jako jmění bez osoby. Poněvadž soukromé vlastnictví, či správněji řečeno, zneužití vlastnictví časem k mnohemu sociálnímu zlu a bídě přičinilo, nedivno, že se dnes o něm mínění valně rozcházejí, nezřídka rozumu i poměrům od nepamětných dob ustáleným odporující. Soukromé vlastnictví, ve smyslu subjektivním, jest právo osoby, aby, s vyloučením všech osob jiných, každým dovoleným způsobem s nějakou věcí jako se svou mohla nakládati. *) Ve smyslu objektivním jest jí sama věc, kterou někdo jako se svou může dovoleným způsobem nakládati. Předmětem vlastnictví jsou hmotné, zevní statky, v dobách otrockých i lidé, práva, služební výkony atd. Právním podmětem vlastnictví může býti osoba fysická nebo mravní, a proto předpokládá vlastnictví soukromé, jež je nejdokonalejším právem věčným, poměr k jiným podmětům, jenž má ve společnosti význam na výsost praktický. Lze-li právo člověka k soukromému vlastnictví odvoditi již z úvahy o jeho panství nad hmotným světem a z přirozených potřeb jedincův a rodin, jest nutnost jeho ještě patrnější, přihlížíme-li k potřebám společenského života.

Jelikož soukromé vlastnictví patří k nejdůležitějším předpokladům nauky národohospodářské, a přec nazírá se naň neshodně, nebude krátká úvaha o něm a snahách jeho vědeckého odůvodnění nemístnou.

Příčinu neshodného názoru o soukromém vlastnictví dlužno hledati v tom, že přirozené právo sice jeho nutnost jako přirozené instituce hlásá, a tím dává i člověku právo, aby tím či oním právně a mravně dovoleným způsobem vlastnictví nabýval, avšak samo nestanoví konkrétních vztahů jednotlivých věcí k jednotlivým osobám, nýbrž ponechává to činnosti lidské. Není sporu o právo vlast-

*) *Jindř. Pesch*, Soukromé vlastnictví (přelož. J. Tumpach), Praha 1898.

nické vůbec, nýbrž o způsob vlastnického práva, a to zavdává podnět k útokům na oprávněnost soukromého vlastnictví. A proto jest nutno tuto oprávněnost dokázati.

Za příčinou správného pojetí pozdějších vývodů nutno zmíniti se o tom, jak třídíme vlastnictví.

Co do rozsahu lišíme mezi vlastnictvím svrchovaným, jež náleží toliko Bohu, a podřízeným vlastnictvím člověka, který v poměru k Bohu, ač má opravdové právo vlastnické, jest jen správcem majetku, z čehož jest mu jednou počet vydati.

Dle podmětu jest vlastnictví individuální, patřící jednotlivému člověku, a společné (kollektivní), patřící jisté společnosti osob, a to tak, že souhrn těchto společensky v jeden celek sloučených osob jest subjektem práva vlastnického. Kdežto vlastnictví individuální propůjčuje soukromému vlastníku výhradné panství nad nějakým statkem (pokud vůbec člověk toto právo má), opravňuje vlastnictví společné všechny členy společnosti k používání statku, jehož jsou pány všichni dohromady.

Dle účelu, jemuž slouží, rozeznáváme majetek veřejný, jako jest majetek státu, církve a obcí, ostatní majetek jest soukromý.

Dle svého cíle dělí se majetek na vlastnictví prostředků výrobních a životních. První slouží k výrobě a sprostředkování statků nových a v jeho pojem spadají půda, pole, lesy, doly, továrny, stroje, dopravní prostředky atd. Životní statky slouží k bezprostřednímu úkoji lidských potřeb, jako pokrm, přístřeší, šat atd. Připomenouti dlužno, že o oprávněnosti tohoto druhu vlastnictví v dobách našich tak se nepochybuje a proti němu tak se neútočí, jako proti vlastnictví prostředků výrobních, ač obé má dosti odpůrců v přívržencích naprosté rovnosti, poněvadž právě v majetkových poměrech lze spatřovati největší společenské rozdíly.

Nepřátelé soukromého vlastnictví jsou dle toho dvojího druhu: komunisté a socialisté.

Kommunismus žádá společného vlastnictví jak výrobních, tak i životních statků a vychází z předpokladu, že lidé, jsouce si od přirozenosti rovni, mají také všichni míti stejný nárok na zevní přírodu a její dary, a nikdo že nemá práva, aby si osoboval ze společných těchto darů něco pro sebe k výhradnému užívání.

Hospodářský socialismus či kollektivismus nežádá plného společenství všeho majetku, nýbrž snaží se jen o zavedení společného vlastnictví výrobních prostředků, ponechávaje jednotlivcům jak soukromé vlastnictví životních prostředků, tak i soukromé vedení

domácnosti. Pouze za přeměnu kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků — půdy, dolů, surovin, nástrojů, strojův a dopravních prostředků — ve vlastnictví společenské, žádá Erfurtský program z r. 1891.

2. Filozofové, právníci a národohospodáři, zkoumajíce vnitřní oprávněnost soukromého vlastnictví, dospěli k rozmanitým názorům o jeho původu, a jeho oprávněnost různě vykládají.

a) Theorie legální, jejímž původcem jest Hobbes, *) odvozuje oprávněnost soukromého majetku z pozitivních zákonů státních, bez ohledu na božský mravní a přirozený zákon. Každý jest prý oprávněn, aby po libosti věci hmotné si přivlastnil, jinému je vzal a s nimi jakkoli by chtěl, nakládal. Proto jest boj všech proti všem původním stavem pokolení lidského.

Abyste se v tomto všeobecném boji snáze uchránili, spojovali se lidé ke společné obraně, a tak vznikl stát. A moci státní také za tím účelem příslušelo, aby pozitivními zákony soukromé vlastnictví vytvořila a jeho chránila. Dokud nebylo zákona, nebylo soukromého vlastnictví. Názoru toho hájili též Rousseau, Montesquieu, Bentham, Fichte, Samler, Trendelenburg a v jistém smyslu i A. Wagner **). Také hlavám revoluce francouzské Robespierrovi, Mirabeauovi a jiným jest vlastnictvím právo každého občana užívati té části statků, která jest mu zákonem zaručena.

Avšak pozitivní právo není poslední příčinou soukromého vlastnictví a ani býti nemůže, poněvadž neuznává práva přirozeného, zejména práva sebezachování, s nímž se člověk rodí a jež právo na soukromé vlastnictví předpokládá. Právo, které legální theorie moci státní přisuzuje, přísluší člověku z vůle Boží, má-li existovati, se zdokonalovati a má-li jeho existence, zejména rodiny, býti zajištěna. „Člověk zajisté jest starším než stát, a měl právo k sebezachování dříve, než nějaký stát existoval“ ***).

Státu pouze přísluší, aby svými zákony toto právo občanův uznal a jimi je blíže vytknul. Instituce vlastnictví jako takové však netvoří.

Všeobecné právní vědomí a cit spravedlnosti, jimž legální theorie odporuje, tento náš názor potvrzují. Cit spravedlnosti, neohlížeje se na žádné pozitivní zákonodárství, pronáší svůj soud o sku-

*) De cive.

**) Allgemeine oder theoret. Volkswirtschaftslehre I. Grundlegung (Lipsko 1879) str. 518. násl.

***) Encykl. „Rerum novarum“.

tečnosti vlastnictví nějakého statku, a každý počestný muž pokládal by to za porušení práva, kdyby pozitivní zákon státní chtěl na př. o poctivě vydělané mzdě dělníkově něco stanovit, co by se tomuto přesvědčení o vylučném právu dělníkovu přičilo. Spravedlnost vzala soukromé vlastnictví v ochranu již před každým státním zákonem.

Legální theorie neskýtá instituci vlastnictví pevného zásadního základu. Je-li skutečně zákon státní posledním a nejhlubším základem soukromého vlastnictví, pak lze je právě tak libovolně odstraniti, jak vzniklo. O důvodech, plynoucích z pouhých ohledů účelnosti, jimiž se snaží zastanci této theorie soukromé vlastnictví odůvodniti, mohou býti různé názory, jak to nejlépe snahy dnešního socialismu dokazují. V zákonodárných sborech rozhoduje vždy majorita a její názor o účelnosti nebo neúčelnosti něčeho. Jakmile tam budou míti socialisté většinu, mají právo po smyslu legální theorie zákonně soukromé vlastnictví odstraniti.

b) Theorie smluvní, již zastávali Hugo Grotius*) a Samuel Pufendorf**), spatřuje oprávněnost vlastnictví ve smlouvě, mlčky aneb výslovně uzavřené. Bývá také slučována s teorií okupační, která odůvodňuje soukromé vlastnictví přirozeným právním nárokem toho, kdo nejdříve si statek bez pána osvojil, t. j. své vůli podrobil. A že si v tom nebudou překážeti, o to se prý lidé smluvili.

Také tento názor jest bezdůvodný, neboť pro skutečnost takové smlouvy chybí všeliký historický důkaz. Ani právní vědomí jí nepotvrzuje, neboť po mnohých bojích byly nové země, druhdy neznámé, dobyty a rozděleny. Na nutnost nějaké smlouvy nikdo při tom nepomýšlel.

Theorie předpokládá původní společenství statků. Jako ho však nelze dokázati dějinami, tak ani rozumem nemůžeme nic jiného dokázati, leč to, že když statky dány byly na prospěch lidstva, každý má právo k nabývání vlastnictví, nikoli však, že původně bylo vlastnictví kolektivní.

Ostatně i kdyby taková smlouva byla se snad někdy mezi lidmi stala, nemohla by nijak jejich potomstvo zavazovati. Neboť účast na statcích světa jest právem, které se s každým člověkem rodí a nezakládá se na právní poslušnosti v právu cizím. Smlouva taková mohla by býti vždy novým pokolením zrušena a tak theorie smluvní, místo aby trvání vlastnictví zabezpečovala, uvádí je v ne-

*) De jure belli et pacis II. c. 2. q. 2.

**) Jus naturae et gentium I. IV. c. 14.

jistotu. To vycítili dobře i sami přívrženci smluvní theorie, a proto prohlásili souhlas s onou původní smlouvou za přirozenou, řádem světovým požadovanou povinnost společenskou. Jestliže však řád společenský žádá soukromého vlastnictví, pak jest domnělá ona smlouva zhola zbytečnou.

c) Dle absolutní theorie evoluční, vlastní socialismu, jest soukromé vlastnictví pouhou historickou etapou, kategorií (Lassalle), jistým stupněm vývoje, který časem vznikl, aby zase ustoupil novému tvaru kolektivnímu, jako sám vystřídal útvary dřívější. Theorie ta umí vypravovati, jak se v nejpradávnějších dobách střídaly tři vývojné stupně, honba a rybolov, chov dobytka a vzdělávání půdy, jež všude stejným postupem za sebou následovaly. Byly tedy původně vlastnictvím jen luk a oštěp, pak stáda a na konec půda. InSTITUTE soukromého vlastnictví dle toho zakládá se jen na dějinném vývoji. Morgan představuje si kulturu jako žebřík, na němž národové podle sebe a za sebou stoupají a každý má tytéž příčky pod sebou a nad sebou. Příčky ty dají prý se poznati z dějin národův, a ty, které se časem ztratily, Morgan doplnil. Zkušenost však učí, že kulturní vývoj neděje se mechanicky a přímočárně, nýbrž běže se rozmanitými oklikami dle daných životních podmínek, a proto evoluční theorii nelze přijati.

Dle ethnografa Vierkandta *) náleží tato nauka k těm věcem, které děkují za své trvání spíše bezmyšlenkovitosti, než vnitřnímu přesvědčení. Praehistorická věda vychází při svém badání pravidelně z neudržitelného předpokladu zvířecího prastavu člověčenstva, a dopouští se stálého libovolného generalisování. Byť se i nedaly mnohé jevy u primitivních národů vysvětliti zrůdností, a stav divokosti zdivočilostí (degradační theorie), bylo přec differencování jednotlivých kmenův a národů za všech dob tak pronikavé, že nějaké všeobecné vývojné schema s hlediska dějinného nemá do sebe ani nejmenší pravděpodobnosti.

Není to stát, není to smlouva lidí, kteří z přirozeného stavu ve společnost občanskou se sloučili, jež vlastnictví tvoří, nýbrž vůle Nejvyššího, zákonodárce lidstva. A proto není nějakou vývojnou pomíjející fasí v dějinách lidstva, nýbrž naopak potrvá ve své podstatě, dokud budou existovati kulturní národové a pokud člověk dle své rozumné přirozenosti jako rozumný tvor bude jednati. Proto však nepopíráme, že zvláštní charakter a forma, jakou

*) Historische Zeitschrift LXXX, 95.

soukromé vlastnictví u různých národů na sebe vzalo, jest plodem dějin, a že tyto mají značný vliv na utváření poměrů vlastnických.

Zvláštní stanovisko zaujímá v otázce soukromého vlastnictví moderní autonomní a evoluční ethika a na ní zbudovaná theorie národního hospodářství. Vývojová morálka, zamítajíc absolutní, nezměnitelné normy práva a mravouky, nedovede vysvětliti přirozeného základu soukromého majetku a doznává, že theorii socialismu o nutné přeměně soukromého majetku v kolektivní nedovede potírati na základě posvátného právního titulu k soukromému vlastnictví, nýbrž jen ohledem na jeho užitečnost.

Paulsen svou kritiku programu sociální demokracie počíná větou: „Přeměna nynějšího majetkového řádu není otázkou práva, nýbrž otázkou účelnosti a teleologické nutnosti“. Soukromé vlastnictví jest prý vytvořeno státem, a proto jest možno, aby zase státem bylo přetvořeno ve vyšší formu vlastnictví společného. Paulsen však hned přiznává, že by tato přeměna byla nesporně sebevraždou státu a zničením lidu, že však není žádného právního titulu, na jehož základě by mohla býti poskytnuta ochrana nynějšímu vlastnickému řádu*). Téhož názoru jest také Schmoller, který ani ve vlastnictví, ani v manželství nevidí absolutně mravní instituce a míní, že jen přesvědčení o jejich prospěšnosti jest základem nynější formy manželství a majetku, jež však právě tak dobře i jinými býti mohou**). Že oba tyto nesprávné názory jen tužby sociální demokracie utužují a skýtají podporu jejím heslům, jest na bíledni.

Jest jisto, že nikomu se Bohem nedostalo určitého údělu statků vezdejších, že se jich dostalo celku lidstva. Jedinec jako člen pokolení lidského má jen osobní právo na podíl z nich, nikoli však právo věčné. Teprve když se mu podaří, bez ublížení spravedlnosti proměnit tuto možnost ve skutečnost, stane se jeho dosavadní nárok skutečným věčným právem.

Tím však nepřipravuje společnost o to, co jí druhdy jako celku patřilo, neboť tím, že si něco osvojil, nepřestává býti jejím členem, naopak je tím jen novými svazky ke společnosti připoután, neboť celek se tím nijak nezbavuje svých práv na to, co jeho člen poctivě získal. Soukromá, osobní a veřejná práva se nevyklučují, nýbrž souvisí právě tak organicky mezi sebou, jako jedinec s celkem.

*) System der Ethik II, 376.

**) Über einige Grundfragen der Sozialpolitik u. Volkswirtschaftslehre, 1898. Srov. Staatslexikon der Görresgesellschaft II, 174.

Tím není nikdo na svém osobním právu zkracován, poněvadž není mimo společnost a nelze si nikoho mysliti, aby neměl nárokův a povinností k solidaritě lidských zájmův. Toto podřadné postavení jednotlivce k celku skýtá mu dvojí prospěch. Jednak chrání ho společnost v jeho právu a vlastnictví, a činí tak ve vlastním zájmu, pokud on práva toho k prospěchu celku užívá. Jednak zůstává společnosti povinnost, poněvadž zavedením zřízení zvláštních nijak se svých práv a povinností nevzdala, pečovati o ty, kteří z jakýchkoli společenských důvodů nejsou s to, aby své nároky na jistý podíl z celkového blaha uskutečnili. Proto dovolávati se pomoci celku, není pro tyto hanbou, pro celek pak není péče o ně břemenem, neboť tím, že oni práva svého na podíl nepoužili, respekt. použití nemohli, naskýtá se k tomu příležitost jiným, a na těch jest, aby ho k dobru celku užívali.

Každé vlastnické právo jest tedy nedokonalé, není absolutní, proto však není pochybné. Soukromého vlastnictví nelze odvoditi ani přímo z výslovného pozitivního zákona božského, poněvadž o takovém nikde nečteme, ani ze zákona přirozeného; jeden ani druhý však nestojí mu v cestě. Tuto větu nevymyslili kněží k zastrášení majetných. Ona jest přesvědčením všeho lidstva, ba ani právo římské vzpomínky na ní zcela nepozbylo. Není jistě každé vlastnictví od Boha, Bůh jen povšechně připouští, aby někdo zbohatnul, to však neopravňuje k výroku, že on sám bohatství propůjčuje.

Těchto pravd měli by vlastníci býti pamětlivi, aby svých práv nepřeháněli. Vlastnictví jednotlivcovo zakládá se na tom, že byl k tomu povšechně zmocněn právem božským a přirozeným. V jaké právní míře někdo vlastnictví své skutečně drží, může býti určeno jen případnými právními tituly, jež skýtá pozitivní právo lidské.

Z toho však neplyne, že by zavedení soukromého vlastnictví nemělo dostatečného důvodu, aneb že by bylo dovoleno nebo možno zřízení to zase zrušiti. Individuální vlastnictví stalo se nejen dějinně a skutečně právem, nýbrž i filosoficky, theologicky, mravně a hospodářsky jest jedině přiměřeným, ba lze říci jedině možným a nutným stavem lidstva za okolností, v nichž se lidstvo nyní po svém pádu nalézá.

Kdyby byl zůstal člověk takovým, jakým byl, když jej Bůh stvořil, a jakým býti měl, nebylo by třeba soukromého vlastnictví a bylo by se srovnávalo vlastnictví kolektivní, byť ne nevyhnutelně, přece spíše s ideou dokonalé společnosti lidské. Po pádu člověka však,

kdy vlastní prospěch i u poměrně lepších jest tak mocnou, u největší pak části lidí dokonce jedinou pohnutkou, mohlo jen zavedení práva soukromého vlastnictví přivoditi snesitelné poměry. Od dob, kdy následkem hříchu země dává plody své jen za cenu vážné námahy a sebezapření, kdy práce má také charakter trestu, bylo by málo těch, kdo by se jí podjali, kdyby nebylo naděje na zisk a zmnožení individuálního vlastnictví, kdyby nebylo naděje, že plodů své práce pro sebe budou moci upotřebiti. Jak by vypadal život kdyby všichni na všechno mohli činiti nárok*), nedovedeme si vůbec představit.

Tím se však také nepraví, že soukromé vlastnictví vzniklo hříchem. To bylo by právě tak bludem, jako tvrzení, že ne snaha po odstranění nemoci, nýbrž sama nemoc zavedla léky. Vlastnictví není následkem hříchu, nýbrž následkem spravedlnosti a nutnosti. Táž spravedlnost, která za normálních poměrů každého před poškozením chrání, jest nezřídka nucena, toho či onoho dotknouti se nepříznivě, aby hříchem porušené poměry byly zase napraveny. Týž přirozený zákon, který za lepších poměrů, kdyby se byl totiž člověk ve své původní bezhříšné přirozenosti udržel, byl by schvaloval vlastnictví společné, musil za zcela změněného stavu věcí zavést soukromé vlastnictví jako jedině možný základ spořádaných poměrů.

Soukromé vlastnictví jest po pádu člověka nutným důsledkem zásad přirozeného zákona. Kdo přizívá k nynějšímu stavu člověka, jest nucen uznati, že dnes přirozené právo předpisuje soukromé vlastnictví, jak vyslovil to Lev XIII. v obou svých encyklikách „*Quod apostolici muneris*“ a „*Rerum novarum*“.

Toto různé stanovisko přirozeného práva záleží na člověku, jakým býti měl a jakým dnes skutečně jest, a v tomto druhém případu jest soukromé vlastnictví jedním ze zřízení, jimiž milosrdenství Boží nemocné lidstvo k jeho spáse obmyslilo.

Z toho jest patrné, že jako ve všech oborech otázky sociální, také zde, máme-li otázce vlastnické rozuměti, jest nám uznati pronikavé změny, které po pádu prvního člověka s lidstvem se udály. Činí to věru ubohý dojem bezradnosti, přihlédneme-li blíže k důkazům, jimiž nevěrecký svět snaží se socialistům nutnost soukromého vlastnictví dokázati. Či může to býti přirozeným a vůlí Boží, jsou-li rozdíly mezi bohatým a chudým tak křiklavé, jako dnes? Na to jest jen jediná odpověď. Jisto jest, že ta-

*) Summa s. Thomae 2. 2. q. 66. a. 2.

kové protivy nejsou přirozené a původně Bohem zamýšleným pořádkem. Teprve hřích přivodil tento nepřirozený stav, a proto nelze jej zdolati ani násilně ani uměle, a potrvá, dokud potrvá hřích. Spravedlivými opatřeními v mnohých jednotlivých případech lze přivoditi jistou nápravu, avšak nikdy se nepodaří, aby nerovnost tak dalece se odstranila, aby valné části lidstva netísnila. Lidstvu jest nésti následky hřichu, a jedním z nich jest nerovnost majetková. Soukromé vlastnictví a nerovné vlastnictví jsou nerozluční druhové.

I za přítomných poměrů jest však společné vlastnictví myslitelné, než uvažujeme-li o něm, přihlížejíce k lidem, jakými jsou, tedy osobně, jest absolutně neproveditelné. Tím však časné statky neztratily svého původního charakteru, který záleží v tom, aby byly jedním ze základů lidské společnosti. Obecně užitečný, společenský charakter mají přirozeně všechny statky, a to, co jest přirozeným právem odůvodněno, nemůže býti zrušeno. Tím, že se dostalo jednotlivci práva soukromého vlastnictví statků, nepominul účel jejich, sloužiti celé společnosti. Užívání jich vlastníkem není tedy jeho neomezeným právem, má vždy své meze v ohledech na prospěch celku. Účelem vezdejších statků jest i po pádu člověka dobro společnosti, pro niž za nynějších poměrů společné statky jsou rozděleny a staly se vlastnictvím individuálním. Nejlépe je to patrné v krajní nouzi, kdy soukromé právo přestává býti právem, a proto zasažení v ně není více bezprávím. *)

Po této delší odbočce, jež byla nutná, abychom si nesprávnost uvedených teorií o původu a nutnosti soukromého vlastnictví lépe ujasnili, všimněme si ještě některých teorií podružnějších:

d) Jest to Lockeova theorie práce (Thiers, Ad. Smith), odvozující právo soukromého vlastnictví z nároku člověka na výtěžek práce. Vlastnictví kapitálové se zde ospravedlňuje tím, že jest výsledkem spořivosti, vlastnictví půdy tím, že jest v ní uložena lidská práce. Přidrží se jí až dosud mnozí národohospodáři, zejména pokud jde o vlastnictví kapitálové. **)

Socialismus konsekventně z theorie té dovozuje, že, vzniká-li vlastnictví jen z výtěžku práce, všechen majetek, jehož vznik nelze touto cestou dokázati, jest nespravedlivý. A právem posmívá se Lassalle technickému výrazu Seniorovu, že kapitál jest mzdou strá-

*) P. A. Weisz, Soziale Frage u. soziale Ordnung (1904) I. 347. násl.

**) Srov. Roscher, Grundlegung der Nationalökon. (18. vydání), § 77.

dání. Jen v tom případě, že někdo věnuje práci svou předmětu, jehož látka byla bez pána, jest tu skutečně práce nabývacím titulem, ale jinak práce sama není jediným a přímým titulem oprávněnosti soukromého vlastnictví.

e) Zvláštní stanovisko v otázce vlastnické zaujímá Kant*) a Fichte**). Oba náležejí k přívržencům legální theorie, poněvadž do jejich názoru vzniká definitivní, peremptorické právo vlastnické teprve za ochrany donucovací moci státní. Poněvadž však stejně s Grotiem tvrdí, že již v přirozeném stavu vzniká smlouvou tržba vlastnická, lze je počítati také k přívržencům theorie smluvní. Fichte zná dvojí smlouvu: vlastnickou, kterou jednotlivec za souhlasu ostatních věc nějakou ve výlučné vlastnictví běře a za to slibuje, že vlastnictví ostatních bude šetřiti, a dále smlouvu ochrannou, kterou si všichni slibují vzájemnou ochranu svého majetku.

f) Jiná jest theorie osobnostní, vedle níž se odvozuje oprávnění k soukromému majetku přímo z osobnosti člověka. Pojímá vlastnictví jako jeho součást, jako nutný doplněk lidské osobnosti. Tak H. Ahrens, J. Stahl a Bluntschli pokládají vlastnictví za rozšíření existence člověka, za rozšíření jeho „já“. Myšlenka není nesprávná, jest však příliš obecná, potřebujíc ještě bližšího určení z individuálních, hlavně však sociálních potřeb člověka, zejména však jest jí třeba, aby byla prosta individualistického názoru; toho však zde není.

g) Theorie ryze ekonomická omlouvá soukromé vlastnictví hospodářskými prospěchy, jež toto před společným majetkem vykazuje. Dle této theorie jest soukromé vlastnictví, aspoň pro nynější i dohlednou dobu v budoucnosti, mnohem prospěšnější, není však absolutně nutné. Jejím repraesentantem může býti zván A. Schäffle.

h) Vedle těchto uvádí se ještě theorie okupační. A. Wagner jmenuje ji přímo theorií římsko-právní. Vlastnictví zakládá se v poslední řadě na prvním ujetí se držby statku. Theorie tato zaměňuje nabytí vlastnictví s institucí vlastnictví. Je pravda, že ten, kdo se první ve vlastnictví statku uvázal, také ho nabyl; tím však nutnost a původ instituce vlastnické nejsou dokázány. Proto římstí právníci označovali ujetí se držby pouze za první konkrétní nabývací titul. Tento nabývací titul předpokládá, což ostatně již Aristoteles dokázal, nutnost soukromého vlastnictví, a proto má každý právo vlastnictví nabývati.

*) Rechtslehre I, § 8. násl.

**) Grundlage des Naturrechts § 17.

Všecky tyto theorie o vzniku a oprávněnosti soukromého vlastnictví, na němž hospodářská organizace všech národův od prvních počátků kultury lidstva jest založena, zřízení to, od něhož nelze ustoupiti, nemá-li se dosažená kulturní stavba sřítiti, nedostačují k jeho vysvětlení.

Pádné důkazy pro toto tvrzení sebrány jsou Cathreinem a k nim zde odkazují.*)

Správné rozluštění této otázky podává jen hospodářsky přirozená theorie, tak zvaná umírněná evoluční theorie. Zakládá se na zásadách filosofie křesťanské, uznávajíc aspoň na vyšších kulturních stupních a v jistých mezích soukromé vlastnictví za nutné žádoucímú rozvoji jak jednotlivcův a rodin, tak celé společnosti, a to nejen v ohledu hospodářském, nýbrž i duševním a mravném. Theorie ta pozoruje soukromé vlastnictví hledíc k lidem, jakými skutečně po pádu člověka jsou, a má je za těchto okolností za nutný požadavek rozumu. „Právní důvod, ideální příčinu vlastnictví nelze hledati v lidech, nýbrž v Bohu; vlastnictví jest zákonem lidské společnosti, daným jí Stvořitelem, a proto na libovůli lidské nezávislým.“**)

Dříve než podáme obsah tohoto jedině správného názoru o původu a nutnosti vlastnictví, všimněme si ještě vlastnictví pozemkového, poněvadž jeho pospolitost má mnoho vážných obráncův.

§ 54. Vznik soukromého vlastnictví pozemkového a moderní agrární socialismus.

1. Horlitelé pro znárodnění půdy, Henry George a Michael Flürscheim, poukazují na starogermánská sdružení krajištní, ruský mír a jiná dřevní zřízení různých národů, pro původní kolektivismus půdy svědčící. Politicky ovšem není totéž, co oni chtějí a co tam bylo. Jim běží o to, máme-li se s P. Weiszem trochu drsně vyjádřiti, aby vykrmlili absolutní stát k ještě mocnějšému netvoru, stará sdružení krajištní však právě tím, že posilovala střední stavy, byla nejjistější ochranou proti přemoci velikého celku. Hospodářsky je tu ovšem jakási příbuznost. Avšak právě proto by se nemělo přehlížeti, jak přímo hroznými prostředky i v tehdejších dobách, kdy smysl pro obecnost byl mnohem mocnějším než dnes, bylo třeba

*) Moralphilosophie II, str. 286.

**) G. Ratzinger, l. c. str. 98.

chrániti společné půdy. Bylo-li třeba tehdy přímo nelidskými tresty chrániti společného majetku, čeho by bylo k jeho uhájení třeba dnes, kdy právní cit o tolik ustoupil, o kolik jsme předky své zevní kulturou předstihli? Aby se socialismus udržel, bylo by nutno, zavést zase drakonické zákony minulosti, s nimiž by asi právě nejhorlivější dnešní socialisté nejméně souhlasili. Tím však sami prohlašují, že praktické provádění socialismu za dnešních poměrů, t. j. se zřetelem na lidi, jakými jsou — a socialismus je vědomě špatný znalec lidí — jest nepřijatelné a podržení nynějšího řádu společenského, který na soukromém vlastnictví se zakládá, jest nezbytné.

Tvrzení, že se soukromým majetkem setkáváme se všude, nejprve při statcích požitčných a prvních nástrojích, a teprve postupně také při stádech a na konec až při půdě, a že všude vyvinulo se z vlastnictví společného, jest nesrovnatelné s konkrétními poměry dějinnými.

Správně charakterisuje Felix Rachfahl*) nespolehlivost, s níž se setkáváme na poli předhistorického badání zejména ve příčině vzniku soukromého vlastnictví. „Badání to podává namnoze tak heterogenní pramenný materiál, že jest ho nutno užívat jen s největší opatrností... Chraňme se zejména neoprávněného a ukvapeného užívání srovnávací metody a zevšeobecňování ve příčině problému vlastnictví. Neboť ve skutečnosti se rozpadá všeobecný problém vlastnictví, chceme-li dospěti k jistým výsledkům, ve veliký počet jednotlivých otázek, takže je třeba pro každou rasu a národ správné řešení otázky té zvláště hledati.“

Nejstarší dějinné zprávy odkazují nás k pevným sídlům a k zemědělství již v pravlasti pokolení lidského (Israelité, Babyloňané, Assyrové a Egypťané) a také jsou dokladem toho, že zde již v šedé dávnověkosti soukromé vlastnictví nejen movitostí, nýbrž i nemovitostí bývalo zřízením obecným.

S historického stanoviska jest tedy, mírně řečeno, odvážným tvrzení, že kolektivní vlastnictví půdy bylo formou, která u všech národů byla nutným a dlouhotrvajícím průchodným stupněm k individuálnímu soukromému vlastnictví.

Pokud jde o kmeny, které pravlast pokolení lidského opustily, aneb v pozdějších dobách stěhování národů nuceny byly nových sídel si hledati, lze říci, že násilně aneb pokojně, první okupací území budoucího, sídla zabraly. V mnohých případech i jistou dobu po usíd-

*) Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik III. Folge XIX. seš. 1. násl.

lení měly společenství pozemkův. Avšak i tam, kde toto společenství půdy bylo, poměrně rychle pro valnou její část měnilo se v soukromé vlastnictví. Nedá se uvést ani jediný příklad, kde by u některého národa mělo společné vlastnictví charakter trvalého a všeobecného zřízení, a národ ten přec by byl dosáhl a udržel se na vyšším stupni kulturním. Tato skutečnost, již evolucionisté popřítí nemohou, vede k závěru, že právě v kolektivním vlastnictví nutno spatřovati překážku přirozeného vývoje k vyššímu kulturnímu stupni, a že by se bez soukromého vlastnictví lidstvo nebylo dostalo přes primitivní stupně dob loveckých a pastýřských.

Pokud jde o soukromé vlastnictví pozemkové, byl to zejména E. de Laveleyeu spis: „De la propriété et de ses formes primitives“,*) který v život uvedl slavenou, krátkému životu však se těšící theorii o původním všeobecném komunismu půdy.***) Laveleye uvádí pro tuto theorii doklady ze všech dílů světa, dokazuje, že původně všude vyskytá se jen kolektivní držba pozemků v téže formě, t. j. že obec byla vlastníkem. Závěr z toho pak byl ten, že jest to nutná fáse vývojná, jistý druh universálního zákona. Od dob vydání spisu tohoto bylo přesvědčením, že společné vlastnictví půdy bylo nutným průchodem, kterým se brali všichni národové k vyšším hospodářským stupňům.

Avšak slavená theorie, která zvláště socialistům se zamlouvala, neměla dlouhého trvání. Brzy se ukázalo, že mnohé z příkladů původního společného vlastnictví jsou jen ojedinělými jevy, jež vznikly ze zvláštních příčin. Tak vznikl ruský mír tlakem nevolnictví v 16. století,***) srbská zádruha není původním zřízením a odvozuje se dnes z byzantského berního systému†) atd. Byly to zejména práce Hildebrandovy (Recht u. Sitte auf den verschiedenen Kulturstufen 1896) a Knappovy (Grundherrschaft u. Rittertum 1897), jež valně přispěly k otřesení víry v původní všeobecné a společné vlastnictví půdy.

Pozoruhodna jsou slova, kterými Jiří v. Below končí svůj, v pří-

*) „O původních údobách vlastnictví“, přeloženo do všech kulturních jazykův.

**) U nás dosud hájí tento L-ův názor na př. J. Koloušek ve svém Systemu národohospodářství.

***) J. v. Keuszier, *Lamprecht*, Deutsches Wirtschaftsleben; *Meitzen* uvádí ve svém článku ve slovníku věd státních (Feldgemeinschaft) již jen málo příkladů původního společného vlastnictví (Srbové, Afganci, Germáni).

†) J. Peisker, *Zeitschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte* VII.

loze k *Allgemeine Zeitung* (1903 č. 11—12.) uveřejněný článek: „Das kurze Leben einer vielgenannten Theorie“ (o původním vlastnictví), říká: „Tímto nadpisem článku chtěl jsem označiti pomíjelnost tak mnohých, zejména cestou srovnávací nabytých teorií. Vyskytují se sice i jinými cestami nabyté poučky, jež netěší se dlouhému životu, zdá se mi však, že hlavně theorie opírající se o analogie tomuto osudu příliš náhle propadají.“

Vývody Laveleyeovy měly by moc průkaznou jen tehdy, kdyby byla jistou a správnou theorie evoluční; poněvadž však tato jest jen nedokázanou domněnkou, nemá ani to, co Laveleye jako důkaz uvádí, moci důkazné. A i kdyby pravdou bylo, že ruský mír, germánská sdružení krajištní (*allmenda*), zádruha jihoslovanská, irské clany atd. jsou zbytky původního agrárního komunismu — novější badání však dokazují opak toho — nebyl by tím ještě podán historický důkaz, že původně u všech národů bylo kolektivní vlastnictví půdy výlučným. Že Laveleye namnoze s předsudkem studiem dějin se zabýval, jen aby tam potvrzení svého názoru nabyt, toho důkaz podávají svrchu uvedení badatelé a Viktor Cathrein ve své práci: „Soukromé vlastnictví pozemkové a jeho nepřátelé“ (Vzdělávací knihovna katol., v Praze 1898), kde dokazuje, že právě nejstarší zprávy poukazují spíše na pevné osazení národův a na to, že již i v šedé dávnověkosti existovalo individuální vlastnictví půdy, a že nelze nijak dokázati, že kolektivní vlastnictví, byť tu i tam se v dějinách vyskytovalo, bylo první a všeobecnou formou vlastnictví.

Jest pravděpodobno, že u mnohých kmenů děl se vývoj třemi hlavními periodami, jak je Laveleye uvádí: lovem, pastýřstvím, a když se stádům zmnoženého pokolení nedostávalo pastvin a věčné stěhování se mu zprotivilo, rolnictvím. Také tento třetí stupeň nezná s počátku soukromého vlastnictví půdy. Kmen zabere jako celek jisté území, jehož největší část, určená pastvě a lesu, jest společnou. Orná půda k dočasnému používání přenechává se jednotlivým rodinám. Abychom to pochopili, vede nás Laveleye k nejprimitivnějším zemědělským národům a jejich zřízením (ruský mír), patriarchálním rodinám stepí středoasijských, obyvatelům Jávy, uvádí starogermánská krajištní zřízení atd.

Teprve na vyšším kulturním stupni počíná individuální vlastnictví svůj vítězný pochod národy, který končí se zatlačením společného vlastnictví půdy.

Dle této theorie děl prý se vývoj všude tímto způsobem.

Všude musíme si na počátku představovati lidi, žijící ve stavu úplné divokosti, ano zvířeckosti, a všem bylo zmíněnými stupni projíti.

Takto všeobecně pojmána, jest však theorie Lavaleyeova nejen nedokázanou, nýbrž nesprávnou. Jest v rozporu nejen s křesťanským zjevením, nýbrž i s dějinami, které nám líčí člověka dob nejstarších dokonce jinak a na zcela jiném kulturním stupni, který se stavem opuštěných javanských a jiných divochů nemá zhola nic společného.

Dějiny vývoje lidstva, jak již vzpomenuto, neberou se tak přímočárně a monotonně. Jsou spíše nejvš rozmanité, a vývoj závisí jak na charakteru prvních obyvatel, tak zejména na poměrech podnebí, půdy, okolí atd.

Je-li však tato theorie ve své všeobecnosti nesprávnou, marně dovolávají se její zastánci vlastnických poměrů necivilisovaných národův, aby nám ukázali, jak se všude soukromé vlastnictví tvořilo. Neboť jest právě tak možno, a dějiny to u tak mnohých národův v dobách nám poměrně blízkých dokazují, že národové s vyššího stupně kulturního nedbalostí a jinými okolnostmi klesli znenáhla v barbarství.

2. Názory tak zv. vyděděnců našly mocnou oporu v řadách moderních sociologův a národohospodářů, kteří s jejich cíli, zejména se zavedením společného vlastnictví výrobních prostředků, více méně sympatisují, podporující je v těchto snahách zbraněmi svého ducha. To platí zvláště o vlastnictví pozemkovém; zde našli socialisté mezi muži vědy přívržence skorem naprosté.

Je dosti národohospodářů, kteří všeobecně sice připouštějí nutnost vlastnictví soukromého i co do výrobních prostředkův, avšak půdu chtějí buď zcela, aneb z valné části z vlastnictví soukromého vyloučiti.

Abyste pak lišili se od důsledných extrémních socialistů, dán jim název socialistův agrárních. Nejduchaplnějšími jejich zástupci jsou zmíněný již professor národního hospodářství v Lutichu E. de Lavaleye a Američan Henry George.*) Jejich spisy jsou typem prací na prospěch agrárního socialismu vydaných.

Zbraně, jichž tito spisovatelé proti soukromému majetku uží-

*) *Progress and Poverty* (1879). Lze k nim také čítati J. *Stuarta Milla*, *Alfr. Russela*, *Wallace*, *Herberta Spencera*, *A. Samtera* (*D. Eigentum in seiner sozialen Bedeutung* 1897) a j. v., ba ani *A. Wagner*, pokud jde o půdu městskou, jim není dalek.

vají, jsou vzaty jednak z dějin, jednak z národního hospodářství a z práva přirozeného.

Omezíme se jen na theorii a praktické návrhy H. George.

Kdežto Laveleye snaží se činiti proti vlastnictví pozemkovému námitky dějinné, uvádí H. George († 1897) se svými četnými přívrženci hlavně námitky národohospodářské a přirozeněprávní. Nauku jeho lze shrnouti ve věty:

Moderní pokrok nepřinesl kýžného blaha; dokazují to čím dále tím četnější stesky ze všech končin světa na stále rostoucí bídu širokých mass lidových. Příčinou toho není nedostatek kapitálu, přelidnění a skoupost přírody, nýbrž pozemková renta resp. pozemkové soukromé vlastnictví a spojená s tím spekulace pozemková. Neboť čím je větší množství nově vyrobených statkův a bohatství, tím větší podíl na něm má pozemkové vlastnictví. Avšak v témž poměru, v jakém tato renta pozemková, či podíl vypadající na vlastnictví pozemkové stoupá, klesá podíl kapitálu (úroky) a podíl práce (mzda) ostatních živlů výroby. Byť tedy výroba sebe více stoupala a bohatství se rozmáhalo, užitek z toho připadá jen vlastnictví pozemkovému. Následek toho je, že nekalá spekulace hledí zmocniti se pozemkův, a ženouc ceny jejich do nebývalé výše, snaží se tento podíl pozemků na výtěžku výroby ještě zvýšiti.

Odhalen-li takto pramen sociálních béd, snadno lze jim odpomoci a to úplným odstraněním soukromého vlastnictví pozemkového; všechny jiné prostředky jsou jen polovičaté. Toto odstranění soukromého vlastnictví půdy je spravedlivé, poněvadž jen práce může býti právním titulem vlastnictví, půda však není produktem lidské práce, jsouc od Boha pro všechny stejně stvořena.

Toto sespolečnění půdy stane se bezbolestně tak, že se dnešním vlastníkům půdy ponechá dle jména jejich právní titul, pozemková však renta či celý důchod z pozemku, poněvadž nepochází z práce a kapitálu, nýbrž z pozemku samého, se v podobě daně pozemkové zabere pro stát. Za to mají býti odstraněny tísnivé daně živnostenské, a následkem toho bude rozkvět života živnostenského.

Důkaz pro stoupání pozemkového důchodu čerpá George z Ricardova zákona o rentě pozemkové, vedle něhož se tato určuje přebytkem výnosu nějakého pozemku nad onen výnos, který nejšpatnější, avšak ještě vzdělávaná půda při stejném výrobním nákladu skýtá.

Tento zákon o pozemkové rentě jest klíčem ke skutečnosti, jinak nevysvětlitelné, že přes všecko stoupání produktivnosti renta

pozemková stále více roste, a to v poměru, v jakém mzdy a úroky klesají. Pokrok ve výrobě prospívá podstatně jen rentě pozemkové. Tak zní ortel nad soukromým vlastnictvím pozemkovým.

Závěr, k němuž George dospívá, odporuje však zřejmým skutečnostem, jest tedy nesprávný, a proto nesprávnou jest i jeho dedukce.

Pravdu slov těch potvrzuje statistika uvedená ve vzpomenu-tém již díle Cathreinově,*) kde se také přímo chyba logické dedukce Georgeovy, jenž není právě ve svých argumentacích šťasten, dokazuje.

Nehledíme-li ani k tomu, že pro znárodnění půdy chybí v názoru Georgeově všeliký principiální podklad, nepřihlížíme-li k tomu, že Georgem navrhovaná expropriace půdy byla by patrnou nespravedlností a že není a nemůže býti státu dovolena, vizme jen, zda by znárodnění půdy skutečně obecnosti posloužilo.

Občanstvo by se tím dostalo v nesnesitelné područí veřejné moci a soukromá iniciativa byla by podlomena. Ohromné vlastnictví státu bylo by závažím, jež by veškeru soukromou hospodářskou činnost ochromovalo, a proto je zcela přirozeno, že u všech národů, kde se setkáváme s kulturním pokrokem, shledáváme také soukromé vlastnictví půdy. To není pouhá náhoda. Intensivní zemědělské hospodářství, jak ho vyžadují potřeby vzrůstající populace, lze provozovati vždy s větším prospěchem na vlastním, než na cizím aneb všem společném pozemku. „Nehledíme-li ani k praktickým obtížím, stanovití rentu pozemkovou,“ dí E. Jäger,**) „odjímal by návrh Georgeův uživateli pozemku možnost, dosíci pílí a námahou vyššího důchodu; tím by se výrobnost půdy, po případě práce ochromovala, a znamenalo by to veliký zpětný krok na poli kulturním.“ . . .

„Soukromé vlastnictví výrobních prostředků je stále ještě nejlepší formou hospodářského života, aby zdravou soutěží rozvinuly se tělesné i duševní síly člověka k plné energii, aby rozumné a intensivní využitkování přírodních sil přivodilo zvýšení renty a trvalý hospodářský pokrok.“

Soukromé vlastnictví půdy jest tak staré jako každé jiné soukromé vlastnictví, tedy jako samo lidstvo, a tou měrou ho přibývalo, jakou stoupala kultura lidstva. Proto bez úpadku kultury jest u kulturního národa výlučné společné vlastnictví půdy nepro-

*) V. Cathrein, Soukromé vlastnictví pozemkové a jeho nepřátelé (přelož. J. Tumpach) 1898, str. 208. násl.

**) Wohnungsfrage (1802) II, 120.

veditelně, nehledíme-li ani k tomu, zda by bylo nucené, všeobecné vyvlastnění spravedливо čili nic.

Stát jako vlastník veškeré půdy by na ní hospodařil bezprostředně sám, nebo by ji pronajal, aneb by se spokojil jen s pozemkovou rentou, kterou by vybíral ve formě přímé daně pozemkové, ponechávaje vlastníkům půdu aspoň dle jména.

První způsob zamlouvá se jen extrémním socialistům a ani George a Laveleye ho neuznávají za možný. Důvod toho jest tak patrný, že netřeba se při tom zastavovati; stát podkopal by zničením stavu rolnického základy své vlastní existence, nepřizíváme-li ani k tomu, že by s tak rozsáhlý úkol nebyl. Platilo by as o něm Pliniovo: „latifundia perdidere Italiam.“

System pachtovní nezdá se již býti tak povážlivým. Avšak i ten by zničil stav rolnický, stav to nejpočetnější, neboť pachtýř nebyl by více dnešním rolníkem. Na svém se hospodaří zcela jinak, než na cizím. Odkazuje-li se na Anglii, že se tam nájemný system osvědčuje, nesmí býti zapomenuto, že tam nejsou veskrze jen nájemníci, nýbrž značný počet středních vlastníků, kteří konkurrujíce s nájemci, mají na tyto nemalý mravní vliv.

Třetí možnost, za kterou se hlavně H. George přimlouvá, navrhovaná však již před ním J. Stuartem Millem, by postavení vlastníka půdy zevně nezměnila, avšak přec by byl stát vlastníkem pozemkův. Část pozemkové renty by vlastníkům byla ponechána, aby se podjali péče o půdu, ostatek by však dostal stát k dobru všech. Jest ovšem otázka, jak veliký by byl zbytek renty vlastníkům ponechaný. Bude-li příliš malý, rozmyslí si každý zemědělec, aby za to veliké starosti a práce na sebe bral; bude-li značnější, zase by stát mnoho z celé akce neměl.

Snad v Americe — a George měl na mysli poměry americké — kde jest renta pozemková mnohem větší než v Evropě, mohl by i stát i hospodařící z jejího dělení něco míti, v Evropě bylo by zkázou držby pozemkové. Již dnes jest zemědělská otázka palčivou, jak nejlépe o tom svědčí pozemkové knihy; kdyby ještě většími daněmi měl býti rolník zatížen, byl by pouhým dělníkem státu na vlastním statku, a raději by jej státu přenechal a vyhledal si hostinnější koutek v jiném díle světa.

Tak ani toto postátnovací opatření Georgeovo nebude lze v praxi provést, a proto lze říci, že prakticky jest agrární socialismus skoro stejně nemožný, jako extrémní socialismus.

Že George vystupuje spíše proti zneužívání velkoměstské renty

stavebními spekulanty, než proti snahám obcí, rozšířiti svůj pozemkový majetek, proti tomu nelze nic namítati, naopak nutno snahy ty v zájmu společnosti jen vítati. Nutno jest však odmítnouti komunistický princip, s nímž se u George setkáváme, jehož další upotřebením ve státním a obecním životě společenském mohlo by vésti k osudným důsledkům.

Co odporuje spravedlnosti a přirozenému právu, toho nelze také nikdy sociálně-politicky doporučiti, a to platí také o snahách, jež týkají se reformy vlastnictví půdy.

Jako každého vlastnictví, tak i majetku půdy nabývá se původními tituly nabývacími, přivlastněním, přírůstkem a prací, a tituly odvozenými, dědickou posloupností a smlouvou.

Že těchto titulů kromě práce George neuznává, přihlížejí k rovnému právu všech na život, na věci nic nemění.

Z rovného práva všech na život nijak neplyne právo na skutečnou rovnou držbu prostředků k zajištění existence. Kdo tvrdí opak, musí důsledně odsouditi nejen soukromé vlastnictví pozemkové, nýbrž každé soukromé vlastnictví, aneb každou nerovnost také vlastnictví movitého, tedy každý rozdíl mezi chudým a bohatým. Nechce-li se dotknouti H. George dnešního soukromého vlastnictví statků movitých, nemá také práva odsuzovati soukromé vlastnictví pozemkové.

Vraťme se však k obecné nauce o vlastnictví.

§ 55. Umírněná theorie evoluční (ekonomická theorie přirozeného práva).

Ač dnešní držby vlastnictví nevytvořila jistě sama příroda, a tato právem se pokládá za výsledek pozitivních skutečností, přece nelze soukromé vlastnictví v celém rozsahu a formě naprosto a výlučně připisovati libovolným historickým vlivům, nýbrž dlužno jeho kořeny a důvody hledati v něčem stálejším, než je pouhý vývoj dějinný, a tím jest jen rozumná přirozenost lidská. Proto ve své podstatě potrvá, pokud kulturní člověk bude existovati a pokud člověk jako rozumný tvor bude jednati.

„Právem,“ dí Lev XIII., *) „nevšímajíc si odlišných názorů několika jednotlivců, nýbrž pozorujíc bedlivě přírodu, shledávalo veškeré lidstvo v zákoně přirozeném základ rozdělení statků a

*) Encykl. „Rerum novarum“.

soukromého vlastnictví. Tím pak, že práva toho po staletí užívalo, posvětilo je taková jako výsledek přirozeného řádu a hlavní požadavek klidného a pokojného soužití. Zákony státní, jež, pokud jsou spravedlivy, moc svou od zákona přirozeného odvozují, právo to, o němž mluvíme, potvrzují a také trestní mocí obhajují. Totéž právo vlastnické káže i zákon Boží, a to tak důrazně, že i pouhou žádost cizího majetku zakazuje.“

Zevnější statky dal Bůh ovšem bezprostředně celému pokolení lidskému. Každý je povinen hájit život, a proto má každý právo na statky země. „Avšak,“ dí encyklika dále, „Bůh nevykázav žádnému jednotlivci zvláštní části země v majetek, svěřil pili lidské a řádům, jež jsou od národů stanoveny, ohraničení a rozdělení soukromého vlastnictví. Ostatně země, byť jakkoli mezi jednotlivce byla rozdělena, nepřestává sloužiti všem, poněvadž není čtověka, který by z jejího výnosu nežil.“

Toto udělení držby pokolení lidskému jest jen nejvyšším právním titulem soukromého majetku in abstracto, ale nikoliv právním důvodem in concreto. Člověku dostalo se tím jen všeobecně práva, aby mohl nějakého vlastnictví nabývat. Teprve přičinění a práce lidská, dále právní řády lidské upravují podmínky, za kterých lze všeobecné oprávnění k vlastnictví uskutečniti.

V různých dobách byly různé řády vlastnické. Také nyní nelze nazvati tak dobrým, že by si nebylo lepšího přáti. Zejména bude asi rozšíření obecného hospodářství, rozsáhlejší obecné a státní vlastnictví výsledkem dalšího vývoje vlastnického řádu. Než nejen právní řád vlastnických poměrův a konkrétní rozdělení statků se časem mění, také soukromé vlastnictví, jako sociální zřízení, potřebovalo u jednotlivých národů nezdědka drahé času, než zdomácnělo. To však neodporuje přirozeně právním základům soukromého vlastnictví, jen to nutno odmítnouti, jako by soukromé vlastnictví bylo pouze libovolným aneb náhodným, na pozitivním zákoně, smlouvě, násilí a historickém vývoji založeným zřízením.

Soukromé vlastnictví jest v mnohém ohledu dílem dějin, ve své podstatě je však jejich nutným výsledkem. Již skutečnost, že za všech dob a u všech národů ve větším nebo menším rozsahu se s ním setkáváme a že jen u nejprimitivnějších kmenů zakrnělo, nelze jinak vysvětliti leč jen tím, že rozumná přirozenost člověka vedla k jeho zavedení a zachování. Bylo-li však vlastnictví svobodným člověkem vytvořeno, nestalo se tak přec libovolně, nýbrž na základě té svobody, která je poslušna požadavků rozumu a

v něm se zjevujícího přirozeného zákona. Proto není také vlastnictví jako sociální zřízení pouze přechodným stupněm vývoje. Potrvá a musí potrvati, dokud bude člověk dle své rozumné přirozenosti jednati.

Oprávněnost soukromého vlastnictví, o němž dí Lev XIII., že jest dílem a darem přírody, že příroda uštědřila člověku právo je míti, plyne z přirozenosti a přirozených práv jednotlivce a rodiny a z požadavků společenských úkolův. Všimněme si obého.

a) Soukromé vlastnictví plyne z přirozenosti člověka, a to mnohým způsobem. Soukromého vlastnictví žádá:

a) Povinnost sebezachování, jež zahrnuje v sobě i právo na potřebné existenční prostředky, jimiž jsou vnější statky. Ty však mají z valné části tu přirozenou vlastnost, že jen jednomu, a to výlučně jednomu sloužiti mohou. Proto musí míti člověk právo, jiné z vlastnictví a užívání jich vyloučiti. Právo však, vyloučiti někoho z užívání jistého statku, tvoří podstatu soukromého vlastnictví.

Odkud však se odvozují důvody, které člověka nejen opravňují, pomocí jistého statku okamžité potřebě vyhověti, nýbrž i zásoby statků hromaditi, ano i půdu v soukromé vlastnictví obracet?

β) K tomu opravňuje ho prozíravost, přirozená vlastnost rozumného tvora, který ví, že i v budoucnosti bude mu nutno život svůj udržovati. Kdežto zvířeti jest spokojiti se požitkem statků přítomných, pozvedá se člověk rozmyslně nad proud času, měře budoucnost a její požadavky, činí si zásoby. A poněvadž půda je nevysychajícím pramenem statků, nespokojuje se pouze opatřením plodin země pro budoucnost, nýbrž snaží se domoci se i půdy, z níž vlastním přičiněním plodů dobývá a tak existenci si opatřuje.

Vlastnictví trvalých zásob statkův a jmenovitě vlastnictví pozemků, jakožto stále plynoucího pramene statků, jest přirozeno a oprávněno a pudům rozumné přirozenosti zcela přiměřeno. Jest to přirozenosti lidské přiměřená a nejlepší forma, kterou lidský pud po sebezachování a zdokonalování zjednává si průchod.

Toto své přirozené právo může člověk vykonávati do té míry, dokud tím cizího práva a lásky k bližnímu neporušuje. Tak dovozuje Lev XIII. v encyklice „*Rerum novarum*“ oprávněnost soukromého vlastnictví.

γ) Má-li však člověk již jako individuum právo, za účelem udržení a zdokonalení života nabývati soukromého majetku i samé půdy, přísluší mu neméně, pozorujeme-li ho jako člena rodiny.

Proto Lev XIII. odvozuje další důkaz soukromého vlastnictví z přirozené lásky rodičů k dětem. „Právo vlastnické, jež bylo jednotlivcům uděleno přírodou, musí příslušet člověku i jako hlavě rodiny; ba právo to jest tím mocnější, jelikož kruh domácí jest jaksi rozšířením člověka. Jest to posvátný zákon přírody, aby otec rodiny opatřil své děti výživou a výchovou; a přirozeně také k tomu jest veden, aby dětem svým, v nichž osoba jeho dále žije a jaksi se opakuje, zjednal a zaopatřil to, čím by se v nestálém běhu života bídy uchrániti mohly. Toho však jinak dosíci nelze než vlastnictvím věcí užitek přinášejících, jež dědictvím na děti přenéstí může.“

Pokud splnění této povinnosti rodičů cizí vyšší právo v cestě nestojí, jest nabývání a odkaz soukromého vlastnictví dětem přirozeným právem rodičův. Takové vlastnictví jest podkladem trvalého blahobytu rodiny, a upevňujíc ji, je také dobrem celé společnosti.

δ) Další právní důvod přirozené nutnosti a oprávněnosti soukromého vlastnictví plyne z přirozeného práva člověka na ovoce práce. Kdyby neměl člověk práva na ovoce své práce, bylo by možno jej o ně připravit, aniž by tím byla na něm křivda páchána, a přec praví rozum a právní cit jasně, že by to bylo znásilněním jeho osoby a lupem toho, co on právem jmenuje „svým“.

Každý je přirozeně pánem svých sil a schopností, může jich jako svých pro sebe užítí, a proto mu výtěžek práce náleží. Jako jest účinek následkem činu, tak jest ovoce práce oprávněným vlastnictvím toho, kdo práci vykonal. Tuto zásadu obrací Lev XIII. v často zmíněné encyklice i na vlastnictví půdy, ukazuje, že aspoň první její vzdělavatel nabývá prací vlastnictví pozemku. „Tím, že člověk péče duševní a sil tělesných k nabývání statků vynakládá, osobuje si onu část hmotné přírody, kterou sám vzdělal a v níž jaksi otisk své osoby zanechal, aby tak zcela spravedlivě onu část mohl držeti jako svou, a nikomu aby nebylo volno nějakým způsobem jeho právo porušovati... Půda rukou a uměním vzdělavatele tvářnost svou zcela mění, z pustiny stává se plodonosné pole, z půdy neúrodné půda žírná. To pak, čím se půda zlepšila, s ní tak souvisí a zcela je smíšeno, že se od ní po většině nijak odloučiti nedá.“ To vztahuje se ovšem jen na prvního vzdělavatele půdy. O vzdělavateli pozemku cizího platí tolik, že meliorace, které provedl, mají mu býti hrazeny, poměr to, který zase vlastnictví předpokládá.

Namítá-li zástupce agrárního socialismu, že země je zde pro všechny, nejen pro ty, kteří ji dříve zaberou, nikdo mu neodporuje.

Avšak toto určení vezdejších statků neopravňuje k námitce, že soukromé osvojení půdy protíví se právu a vůli celku. Statky jsou určeny pro lidstvo jako druh; každý, kdo k lidskému druhu náleží, má právo nabývat, kolik statků potřebuje. Toto člověku vrozené osobní právo je tak silné, že ho v nejkrajnější nouzi opravňuje i k sáhnutí po vlastnictví cizím, aby si život zachoval. Avšak lidstvo není jako collectivum vlastníkem světa; jako nerozdělil Bůh zemi mezi jednotlivce, také nikde neprojevil své vůle, aby ji lidé drželi společně a také společně užívali (positivní společenství statků). Dal všem jen možnost vlastnictví nabýti (negativní společenství statků).

Dnes vykládá se velmi zhusta oprávněnost vlastnictví z jeho účelnosti a právního vývoje (theorie historicko-ekonomická), která se věcně srovnává s naší teorií umírněného evolucionismu. Jen pokud nezná přirozeno-právního odůvodnění soukromého vlastnictví a snaží se zřízení vlastnické odůvodniti snad jen stanoviskem pozitivistického historismu a utilitarismu, nutno ji odmítnouti, a to vede nás k druhé části našeho důkazu.

b) Právo na soukromé vlastnictví plyne nejen z přirozených práv člověka jako jednotlivce a jako hlavy rodiny, nýbrž právo to je také všeobecnou nutností společenskou. Neboť instituce soukromého vlastnictví jest přímo nepostradatelnou podmínkou α) duševního, mravního a hmotného pokroku, β) bez něho bylo by veta po společenském řádu a pokoji ve státu, jak krátce to odůvodňuje sv. Tomáš:*) „Každý zajisté více pečuje o to, co jen jemu náleží, než o to, co jest mu s jinými společno. Záležitosti lidské v lepším pořádku se obstarávají, když každému jednotlivci osobní péče o jeho statek přísluší, neboť nebylo by konce zmatků, kdyby každý překotně o všem chtěl rozhodovati. Snáze dá se udržeti klid mezi lidmi, když každý se svým jest spokojen a jen o toto stará, neboť pozorujeme, že mezi lidmi, kteří společně a nerozdílně vládou, častěji spory vznikají.“

Ad α) Duševní a mravní pokrok národa jest podstatně podmíněn institucí soukromého vlastnictví. Možnost zváti něco svým vede k společenským cnostem pracovitosti a spořivosti, jež jsou pramenem dalších ctností. Vlastnictví skýtá možnost pomáhati chudobě, čímž se utužují sociální pouta mezi lidmi. Poskytuje pocit svobody a neodvislosti, vědám a umění daří se aspoň u větším rozsahu jen

*) Summa 2. 2. q. 66. a. 2.

tam, kde vlastnictví bohatších prostředků dovoluje vzdělání přirozených vloh a kde ve společnosti se zaručuje zásluze hmotně lepší místo.

Ještě více jest na instituci soukromého vlastnictví závislý pokrok hmotný. Mysleme si, že by bylo soukromé vlastnictví pozemků, dolů, továren, strojů atd., jak si toho přeje socialismus, odstraněno. Následek toho byl by ten, že by si byli všichni hospodářsky i společensky rovni, t. j. stejně chudí. Nikdo by za své mimořádné přičinění, za prospěšné zužitkování svého vyššího nadání neměl naděje na vyšší odměnu, stejně byl by ceněn jako jiný, který jest snad podprůměrné píle a nadání, a následkem toho byla by ochablost ba přímo lenost, za své by vzaly podivuhodné pokroky, jichž lidská práce ve všech odvětvích průmyslu stále se dodělává, neboť odstraněním soukromého vlastnictví byla by odstraněna i nejúčinnější pružina k pili, vyschly by prameny blahobytu a domnělá rovnost by nebyla leč jen stejně bídným a žalostným stavem všech bez rozdílu. Pro rozvoj hmotné kultury nezbytno jest zdokonalení výrobní práce a zlepšení výrobních prostředků, a k tomu pomáhá jen soukromé vlastnictví.

Výrobnosti práce se však dá dosíci jen dělbou práce a osobní zdatnosti pracovníka. Soukromé vlastnictví činí možným, že se lidé nyní mohou věnovati svobodně, po své chuti a dle svých sil takovému povolání a práci, v němž se dodělají cvikem a láskou k povolání mnohem větší zručnosti, nežli by bylo možno v příští komunistické společnosti, kde by každý bez ohledu na své vlohy, zručnost a lásku k jisté práci byl nucen konati přidělenou mu práci společenskou.

Jestliže dnes v jednotlivých odvětvích lidské práce vyškolení odborníci dodělávají se netušených úspěchů jen svými vlohami a láskou k věci, ve společné výrobě by společenská rovnost takových odborníkův ani strpěti nemohla. Následkem toho by byl úpadek přirozené výrobnosti práce a tím i poklesnutí všeobecného blahobytu.

Vzrůst blahobytu je také podmíněn zachováním a zdokonalením výrobních prostředků, jako surovin, nástrojů, strojů, továren atd. Je-li již dnes třeba brániti tomu, aby se v továrně a vůbec při výrobě surovinami neplývalo, strojů bylo šetřeno atd., čím více bylo by toho třeba, kdyby bylo zavedeno společné vlastnictví. I nejbohatší továrník a podnikatel brzy by byl v koncích, kdyby nepřihlížel k tomu, aby se prostředků pracovních šetřilo. Vlastní prospěch ho k tomu nutí. Mocná tato pobídka přestala by působiti,

jakmile by byly tyto prostředky výrobní jednotlivci odňaty a celku přiděleny. „Z obecního krev neteče“ praví české úsloví, jež srovnává se s pravdou, kterou již Aristoteles znal a po něm opakuji římští spisovatelé: „Amabile bonum, cuique autem proprium“. Co patří všem, nepatří vlastně žádnému, a proto nikdo nemá na tom zvláštního zájmu. I při dozoru, tyransky prováděném, nebude možno trvale ledabylému hospodářství a tím zhoubě výrobního života zabrániti. Přímo naivní je domněnka, že smysl pro pospolitost a láska ke společnosti tomu bude čeliti. Jako bez naděje na ovoce své práce, nedbaje biče komunistického náčelníka, každý bude pracovati jen tolik, kolik vyžaduje ukojení okamžitých potřeb, tak i při společné práci, konané společnými prostředky, nebude jich nikdo valně šetřiti. Zavedení zlepšených prostředků výrobních vyžaduje ne nepatrného rozmnožení práce.

Při soukromém vlastnictví každý vlastník tohoto plus práce ochotně se podjímá, poněvadž mu z toho kyne zisk. Také dělníci, kteří jsou nuceni výdělků si hledati, bez váhání, vědouce, že zvýšená mzda jich nemine, chopí se této příležitosti. Ne tak ve společnosti komunistické; zde by byl hospodářský pokrok jen tehdy možným, kdyby se většina obyvatelstva proň prohlásila, což je ve znamení zvýšené práce vždy cesta velmi zdoluhavá.

Ad β) Utopický charakter komunistických systémů ještě více vynikne a oprávněnost, ba nutnost soukromého vlastnictví zjeví se ještě patrněji, všimneme-li se nepopíratelné souvislosti mezi společenským řádem, založeným na instituci soukromého vlastnictví, a spořádaným a pokojným soužitím lidstva.

Již rozdělení povolání, jež ve společnosti, založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, navazujíc na zděděné poměry relativně lehce se uskutečňuje, narazilo by v kolektivistické společnosti na značné potíže, ba lze tvrditi, že bez přinucení nebylo by ani možno, aby všechna povolání dostatečně byla zastoupena. Neobešlo by se to bez bouří, neboť by šlo o důležitou součást svobody, nehledíme-li ani k tomu, jak snadno člověk je nakloněn k sebezpečování, a jak snadným byl by omyl v tomto dekretování budoucího povolání.

Kdyby místo nynější soukromé výroby zavedena byla výroba společenská a celá společnost stala se vlastníci všech statků (kommunismus pozitivní), bylo by nutno nejrozmanitější a složitě práce říditi z ústřední výroby. I kdyby tam byli tací lidé, kteří by byli s nadlidskou prací, roztříditi řádně práci společnou, zbývá

tu vždy otázka, bude-li toto rozdělení práce pracovníky ochotně přijato, a i když to se stane, budou-li spokojeni s odměnou za práci, neboť zase není klíče ke spravedlivému ocenění práce. Dá-li se každému dle zásluh, nebude komunismu, dá-li se dle rozumných potřeb, pak nebude konce sporův o tyto rozumné potřeby. Dnes je dělník při smlouvě pracovní aspoň do té míry svoboden, že může buď na pracovní podmínky přistoupiti nebo nemusí, jest mu možno hledati si jiného zaměstnavatele. Bude-li však zaměstnavatelem společnost, bude se dělníkovi této společnosti bez podmínky podrobiti, aneb revolučně se vzepřítí a vládu svrhnouti, aby pak snad zase byli nespokojenci jiní.

Takového omezení svobody nedá si člověk na dlouho líbiti; vznikalyť by oprávněné a snad i neoprávněné příčiny k nespokojenosti a svárům, poněvadž člověk, veden touhou po samostatnosti, je velmi citlivý ke křivdám, ať dějí se vědomě či nevědomě. Právě tak jako na hospodářskou samostatnost, činí člověk také nárok na spravedlnost, bez níž žádná společnost neobstojí; dostojí-li jí však socialismus, jest jiná a veliká otázka.

To vše jsou věci povážlivé již v theorii, jež by v praxi brzy přivodily násilný konec této společenské formě.

Potvrzením těchto důkazů, vedených z individuální a společenské přirozenosti člověka, a zároveň novým důkazem nutnosti a oprávněnosti soukromého vlastnictví jest souhlas celého pokolení lidského, uznávající instituci tu za přiměřenou přirozenosti lidské. Proti tomu nikdo nemá práva dovolávati se původního kolektivního vlastnictví jednotlivých národův, o němž jsme ostatně již řekli, že nebylo všude původním. Neboť to, co je původním, není ještě vždy přirozeným.

Že soukromého vlastnictví často se zneužívá, nikdo rozumně nepopírá. Avšak zneužití této, přirozenosti lidské přiměřené instituce nesmí býti zaměňováno s institucí samou. K nejdůležitějším úkolům státní moci patří zavedení takového zákonného vlastnického řádu, aby mohl nejen v souhlas uvéstí nabývání a užívání soukromého vlastnictví s požadavky spravedlnosti a obecného blaha, nýbrž aby i poctivě nabytého vlastnictví účinně chránil proti nedovolenému zasahování cizí zřetelnosti, ať jakéhokoli způsobu.

První křesťané, dí Písmo sv., měli vše společné, nebyl to však komunismus, který by rušil všechno soukromé vlastnictví. Síla křesťanského spolucítění strhla jen hradby, jež vlastnictví, jak po-

jímalo je pohanství, mezi lidmi vztyčilo. Každý dával majetek svůj ve službu bližního, ale soukromé vlastnictví se tím nerušilo.

Socialisté často dovolávají se slov Písma sv. a výrokův Otců církevních, čelících proti soukromému vlastnictví, ovšem jen těch, a nemají-li s náboženstvím nic společného, je s podivem, že se toho odvažují. Výroky ty mají však jednak zcela jiný smysl, jednak jsou jen potvrzením pravdy, že Bůh časných statků bezprostředně mezi jednotlivé lidi nerozdělil. Pokud však přímo proti soukromému vlastnictví směřují, chtějí vyjádřiti, co napsal o nich sv. Tomáš: „Člověk nemá vnější statky pokládati za své, nýbrž jako společné, do té míry totiž, že rád z nich dává, žádá-li toho nouze bližního.*)“ Proto nelze říci, jak Lujo Brentano tvrdil, že by encyklika „*Rerum novarum*“ zaváděla něco, čeho sv. Otcové neznali. Připisují-li se sv. Tomáši ideje komunistické, vyplývá to jen z nedostatku znalosti jeho terminologie.

Dovolávati se klášterního komunismu pro sklon církve ke komunismu, jest právě tak nejpapné (neboť nejde o pokolení lidské, nýbrž jen o několik vyvolených, kteří velikost rad evangelických mohou pochopiti), jako odkazovati ke komunistickým redukcím indiánským, založeným jesuity v Paraguayi za účelem výchovným. Byly jen přechodným prostředkem, aby barbarští národové uvykli pořádku a práci, a stali si znenáhla pro kulturu a civilisaci způsobilými.

§ 56. Povinnosti a meze vlastnictví po zákonu božském a lidském.

1. Bůh jest jediným absolutním vlastníkem všech věcí, a toto právo, majíc svůj základ v poměru Stvořitele k tvorům, jest nezadatelné. Na této podstatné podřadnosti tvorův a absolutním vlastnickém právu Stvořitelově nemůže ani držba, ani zákon a obyčej nic měniti (Summa th. 2. 2. q. 66. a. 1.).

V poměru k Bohu jest a zůstane člověk vždy jen správcem a požívatelem statků mu svěřených. Proto nesmí jimi vládnouti libovolně, jeho požitkové právo zmocňuje ho jen k tomu, aby statků těch užíval řádem Bohem stanoveným, dle účelu statků, t. j. aby sloužily k zachování pokolení lidského.

*) Summa 2. 2. q. 66. a. 2. O těchto námitkách, zejména komunismu prvních křesťanů, viz *J. Pesche Lehrbuch der Nationalökonomie* I, 196. násled.

Jest zásadou naší víry, že země a plnost její náleží Bohu. Všeliký člověk jest vlastníkem vezdejších statků jen potud, pokud božským řízením a řády společenskými jisté statky byly mu svěřeny jako opatrovníku na místě Božím (Summa 2. 2. q. 65. a. 1 et 2.). Jen svolením vůle Nejvyššího dostaly se určité statky, jichž užíváme po nějakém zákonném právu, do rukou našich. Ať je člověk dědí, za ně pracuje, aneb si je osvojí, dokud jinému ne náležely, jeho jsou. Není však jejich absolutním pánem, nýbrž svěřeny jsou mu jako hřivna, s kterou jest mu pracovati a z níž i počet jest mu vydati. Povinností křesťana jako osoby soukromé jest, uznávati trvalý řád vlastnický a nebouřiti se proti němu, byť se i nyníjší rozdělení vlastnictví zdálo mnohému nespravedlivým a kořenem všeho zla, jehož následky trpí. Toť konkrétní forma záhady božského dopuštění zla ve světě, jemuž nemá býti odpíráno, a člověku, nechť podjímá se čehokoli, ať snaží se sebe úsilněji o nápravu křivd, jest se držeti v soukromém životě jasného, ač přísného požadavku: „neodporujte zlu“ a slov apoštolských: „Ty, kdo jsi, kterýž soudíš cizího služebníka? Před svým vlastním pánem stojí, aneb padá“ (Řím. 14, 4.). Slovy těmi se mu nařizuje, nepoddávati se jítřivému pocitu nespravedlnosti a žádostivosti cizího majetku.

Tato zásada není jen radou k resignaci, nýbrž příkazem, podávajíc spolu návod, jak si má vlastník majetku vésti. Vlastník nemá zapomínati na to, že jest jen správcem svěřenství a za jakým účelem mu bylo propůjčeno. Nemá ho užívati sobecky, nýbrž na prospěch všech.

Křesťanská zásada, hlásajíc posvátnost vlastnictví, nikoho neopravňuje k jeho sobeckému zneužívání. Jestliže co nejrozhodněji odmítá soukromé útoky na vlastnictví, stanoví také podivuhodně vznešené měřítko pro užívání vlastnictví; praví-li, že není spravedliv požadavek chudých, aby se dělili s bohatými, hlásá také, že bohatí mají určité povinnosti, jimiž jsou vázáni ve správě svého bohatství jak k Bohu tak k bližním. Člověk jak v nabývání tak i v užívání vlastnictví vázán jest požadavky spravedlnosti a lásky.

Užitím těchto zásad mnohé, a to nejpálčivější otázky nabyly by zcela nového vzezření, a není nebezpečí, že by se společnost rozrušila aneb vznikla nejistota, kdyby se lidé jimi vždy spravovali.

Především nesmí třímati lakota měřítko pro rozšíření držby, poněvadž porušuje Bohem stanovený řád spravedlnosti a zejména řád lásky k bližnímu. Tím se vylučují všechny nespravedlivé a nemravné

prostředky, jichž se nezřídka užívá k rozmnožení statkův. A jako není člověk prost mravních a právních povinností nabývaje majetku, tak i jeho použití není ponecháno jeho libovůli.

Vlastnictví neoprávnjuje k nesmyslné marnotratnosti, již se bezúčelně statky ničí, ač bohatšího upotřebení statků, jak pověděno svrchu*), v mezích stavu přiměřeného přepychu nikdo nebude moci kárati. Lev XIII. v citované encyklice, po smyslu Písma sv., důrazně připomíná bohatým povinnost, udíleti ze svého přebytku nuzným. Této povinnosti se ten, kdo ji dostáti může, vyhýbati nesmí, jak výslovně k tomu apoštol vybízí: „Bohatým tohoto světa prikazuji, ať rádi dávají a se sdělují“ (1. Tim. 6, 17. 18.), byť to byla povinnost, vyjímajíc případy nejkrajnější nouze, nikoli spravedlnosti, nýbrž křesťanské lásky, které ovšem právně vymáhati nelze.

Chudé pak církev poučuje, že chudoba není nectí, a že čestno jest práci výživy si zjednávat, jak Kristus („jsa bohat, učiněn jest chudým“) slovem i příkladem potvrdil. Kdo o božském tom příkladu vážně přemítá, snadno pochopí, v čem pravá důstojnost a cena člověka záleží. Jest to ctnostný život. Ctnost je však statek, jehož mohou všichni dojít, statek, který vše vezdejší převyšuje. Kdyby tuto pravdu měl každý na mysli, jak změnil by se svět! Nebylo by více pýchy bohatých ani pokleslosti chudých, překlenula by se propast obě třídy dělicí.

Soukromý majetek je nedotknutelný, a výše jeho není nikde stanovena. To však neznamená, že by byl soukromý majetek absolutním, beze všech povinností ke společnosti.

Princip solidarity ukládá soukromému vlastnictví řadu sociálních povinností nejen lásky na poli charity, nýbrž i spravedlnosti.

Palčivá otázka o nerovnosti vlastnictví vezdejších statků nabývá uspokojivého rozluštění jen tenkrát, děje-li se toto v zorném úhlu určení a konečného cíle člověka.

2. Vedle mezi, jež ukládá soukromému vlastnictví zákon nábožensko-mravní, poněvadž vlastnictví jest institucí sociální, jež má blahu celku býti přizpůsobeno, jsou to ještě zákony světské, jež je jistými vlastnickými řády omezují.

S vlastnictvím soukromým má se to tak, jako s přemnohým lidským zřízením; zřízení samo je dobré, avšak jeho zneužití dopuštěním slabosti nebo převrácenosti lidské měni je nezřídka v kletbu. Pravdu tu znal již Aristoteles. Soukromé vlastnictví je zřízením

*) § 10. Přepych a spotřební mrav na str. 67.

Bohem chtěným, člověk však ho může zneužít. A právě tato možnost zneužití vlastnictví soukromého ukládá státu povinnost, aby pečoval o takový majetkový řád, jenž by právům všech byl přiměřen.

V širším smyslu rozumí se řádem majetkovým jak poměry vlastnické v nějakém státě vůbec, tak i souhrn pozitivně-právních ustanovení o nabývání, užívání a ztrátě vlastnictví. V užším smyslu se jím rozumí zákonná forma a údoba poměrů majetkových v nějaké státní společnosti, která práva a povinnosti jednotlivých vlastníků s právy a povinnostmi všech v souhlas uvádí.

Tento vlastnický řád může být dobrý i špatný. Dobrý a spolu spravedlivý je ten řád, který jest vhodný, t. j. je-li historickým podmínkám přiměřeným užitím přirozeno-právních zásad o vlastnictví. Nedbá-li však skutečných poměrů, historického vývojného stupně sociálního a hospodářského života, je-li v rozporu s božským mravním zákonem a přirozeným právem, nemá nároků na to, aby uznán byl za přiměřený. Bývá sice také zván řádem vlastnickým, avšak asi v tom smyslu, jako se mluví o zdraví nemocného.

Špatným je zejména takový vlastnický řád, který nedovede tomu zabrániti, ovšem pokud lze, aby přirozené právo člověka, nabývati majetku, pro některou část společnosti nestalo se illusorním, aneb vinou lidskou nebylo zkracováno. Dále nutno zváti nespravedlivým a tudíž špatným ten řád majetkový, který soukromý prospěch jednotlivců na úkor blahobytu národního podporuje, a naopak zase poctivě nabyté držby jednotlivcovy nedovede účinně hájiti.

Že může soukromé vlastnictví in genere zákonně býti omezeno, plyne z pojmu společenské solidarity. Takové omezení, srovnává-li se se spravedlností a láskou, ani nepřekročuje mezi práva moci státní, ani neodporuje podstatě a určení práva vlastnického.

Byť i práva vlastnického dostalo se člověku přírodou, přec jeho skutečné nabytí se odvozuje ze svobodné činnosti lidské. A totéž platí také o způsobu užívání statků ve vlastnictví se nalézajících. Poněvadž svobodná činnost různě se může utvářiti, je třeba, aby vlastnickým řádem uvedena byla ve shodu se společným dobrem celé společnosti. A proto je vlastnictví, ač v lidské přirozenosti založeno, v mnohé příčině vůli zákonodárcově podrobeno. Ovšem vždy jen v mezích, stanovených účelem státu, a proto jest se státu, stannovícimu řád vlastnický, vystříci všelikého porušování přirozeného práva.

Všeobecný princip, jímž se jest moci státní v příčině zasahování v soukromé vlastnictví řídit, lze vyjádřiti větou slovutného Taparelliho*): „Míra povinné oběti k zachování veřejného blahobytu určuje se zákonem o kollisi práv.“

Každý smí sil svých užití k nabytí majetku, pokud se při tom nedotýká řádně nabytých práv osob jiných. Při kollisi však jest právu nižšímu ustoupiti právu vyššímu, jímž se rozumí to, které vyššímu a všeobecnějšímu řádu přísluší, aneb to, které se týká vyššího dobra. Tak sluší dáti přednost právu státního celku před soukromým právem jednotlivých občanův. Vyšším je také právo, jež *ceteris paribus* nepochybnějšími právními tituly se může prokázati.

Bez takového principu o kollisi práv bylo by veřejným blahem to, co se každému líbí. Nikoli rozmary moci vládní, nýbrž jen skutečné účely státu mohou žádati na vlastníkově oběti, aby se vzdal volné dispozice svým statkem. Kde tedy běží o taková zřízení, která, pokud lze, všem členům společnosti státní skýtají možnost, aby samostatně vlastní soukromý blahobyt si mohli založiti a opatřiti, tam jest nutno, aby disposiční svoboda jednotlivých občanů strpěla omezení. Tím však odsouzen jest požadavek hospodářského liberalismu o absolutně svobodném nabývání a nakládání soukromým vlastnictvím, zejména movitým kapitálem. Ku provedení podřadnosti jednotlivcovy pod oprávněné zájmy celku není ostatně ani třeba přísného zasažení (nepřihlížíme-li k právně dovolené expropriaci) ve vlastnictví. Stačí, aby stát způsob, jak občané vlastnických práv svých užívají, uvedl v soulad s požadavky blaha obecného.

Tak může stát přesněji určití přirozeno-právní ustanovení o nabývání vlastnictví, označiti předměty, jež mají býti vyňaty z individuálního vlastnictví soukromého, zakázati smlouvy pochybné mravní hodnoty neb zřejmě škodlivé (obchody terminové, hry bursovní atd.). Tam, kde jde o požadavky blaha obecného, může i dávatí předpisy, jak lze jistých předmětů vlastnictví soukromého užívati (zakázati, aby lesy nebyly pustošeny, doly drancovány a p.), stanoviti dědickou posloupnost a j. v.

Jako nikdo nemůže upírati státu právo, obmezovati libovůli při nabývání a užívání soukromého vlastnictví, tak také nemůže tvrditi, že by takové obmezování odporovalo povaze a přirozenosti práva vlastnického.

*) *Saggio teoretico del diritto naturale etc.* 8. vyd. 1900; německý překlad: *Versuch eines auf Erfahrung begründeten Naturrechts*, von Schöttl u. Rinecker 1845.

Vlastnictví je sice společenskou mocí, ne však pouhou mocí, nýbrž i právem. Jest to moc mravní, proto také jen potud může činiti nároky na uznání, pokud se opírá o řád mravní. Pro tento názor o vlastnictví chybí ovšem materialistickým směrům naší doby porozumění. Mluví sice také o právu, než to jest jen pouhé jméno, neboť právo a moc jsou jim totožny, neznají práva leč jen „právo silnějšího“, které ovšem jen tak dlouho trvá, dokud nepřijde někdo ještě silnější.

Střízlivý rozum však vidí v právu mravní t. j. na principech rozumových založenou mohutnost, a nikoli fysickou moc. Tato mravní mohutnost jest neporušitelnou, t. j. předpokládá ve všech rozumných bytostech povinnost, aby práva dbaly. Tuto mravní povahu a neporušitelnost má však právo proto, poněvadž a pokud se odvozuje z přirozeného řádu právního, jako součásti mravního řádu světového. Protože Bůh, původce řádu mravního, nemůže si odporovati, není práva mimo řád mravní, t. j. nezávisle na něm aneb snad v odporu s ním, není práva, které by bylo v odporu s řádem právním, jímž dle úmyslu Božího vzájemné vztahy lidí v životě společenském mají se upravovati. Mravní řád upravuje vztahy člověka k Bohu, k sobě a bližnímu, řád právní, jsa jeho součástí, jest pojítkem, které Bůh k uskutečnění a zachování organisace společenské lidstvu dal.

Proto jest bláhovostí mluvit o vlastnictví absolutním, neboť tam, kde toto chce býti absolutním, přestává býti právem, jsouc jím jen potud, pokud se vpraví ve všeobecný mravní a právní řád, jímž společenské soužití a snažení lidstva jest upraveno.

Svým určením má člověk osobní právo k nabývání toho, čeho potřebuje. V ohledu věcném jest však toto právo nedokonalé, poněvadž neposkytuje bezprostředního nároku na nějaký určitý předmět. Je tedy povinností vrchnosti, aby nabývací a disposiční právo vlastníků s požadavky obecného blaha státu v soulad přivedla, zejména pokud jde o právo všech na existenci, poněvadž jest vyššího řádu než vlastnické právo jednotlivcův. Proti zabezpečení práva existence všech státních občanů nemohou soukromí vlastníci důvodně nic namítati, jelikož poslední právní důvod jejich vlastnictví zakládá se na božském určení země, aby sloužila potřebám všeho.

Konečně nemůže proti omezení vlastnictví soukromého na prospěch celku býti namítáno, a neodporuje nijak podstatě vlastnictví takové omezení i proto, že vlastnictví není samo sobě účelem,

nýbrž jen prostředkem k tomu, aby způsobem blahu jednotlivců, rodin a státu přiměřeným o zaopatření lidstva bylo postaráno.

Kdyby vlastnictví bylo sobě účelem, nemohlo by nijak býti omezováno vnějšími ohledy. Je-li však jen prostředkem k cíli, má právě ve svém účelu meze své oprávněnosti. Po svém účelu však nemá sloužiti pouhé libovůli držitelově, nýbrž úkoji potřeb vlastnickových způsobem řádu a blahu společenskému přiměřeným. Všechny důkazy, jež se ve prospěch oprávněnosti vlastnictví uvádějí, odvozují se z tohoto účelu.

Tyto potřeby, jež má vlastnictví ukájeti, nejsou však měřítkem dovolené držby vlastnické, poněvadž jsou pojmem velmi neurčitým; člověk má na př. také právo na zdokonalování, starati se o potřeby příští atd., a proto smí více nabývati, než kolik právě potřebuje. Potřeby společenské jsou proto negativní mírou soukromého vlastnictví, neboť bylo by zhoubou státu, kdyby potřebné a dosažitelné statky ve společnosti jistou třídou v takovém rozsahu byly zabráný, že by ostatní její třídy nemohly více naléztí statků, k úkoji svých potřeb nutných. Tím ovšem bude disposiční právo vlastníkův omezeno, to však není nějakým zlem, nýbrž spíše dobrem, poněvadž omezení svobody v řádu individuálním je podmínkou účasti na statcích vyššího řádu společenského, jak vyslovuje to sv. Tomáš: „Sicut pars et totum quodammodo sunt idem, ita id, quod est totius quodammodo est partis“. *)

Žádný právní system nemůže stanoviti a trpěti neomezeného vlastnického práva; nestrpělo toho ani právo římské, jehož absolutního charakteru v té příčině nikdo nebude popírati. Ovšem že k zachování obecného blahobytu celkem nepatrná omezení vlastnická v zájmu veřejném, s nimiž potkáváme se v právu římském, nijak nestačí. „Latifundia perdidere Italiam“, nejen však latifundia pozemková, nýbrž i průmyslová, bohatých s množstvím otroků hospodařících pánův oikových hospodářství, zákonně v příčině vlastnického práva skoro zcela neomezených.

Dnes jest třeba, najíti správné formy a meze, aby lidé vlastnictvím rozdvojení byli zase vlastnictvím sblíženi. Aby toho bylo dosaženo, není potřebí odvozovati vlastnictví ze státní vůle, není třeba ani státního nedokazatelného vrchního vlastnictví, netřeba fingovaného, vlastníkům půdy společností udíleného manství,

*) De regim. princip. I. c. 15.

je však třeba státu, který by přirozeným právem sobě propůjčené moci v příčině soukromého vlastnictví řádně užíval.

Řádným omezením soukromého vlastnictví moci státní nijak se neomezuje jeho kulturní nutnost, která tryskne z poznání, že z jeho existence vycházejí nejmocnější podněty všech sociálních ctností, hlavních pák lidského pokroku hmotného a jimi podmíněného pokroku duševního; ovšem že omezením těm stále jest k tomuto významu soukromého vlastnictví přihlížeti. Živě o vše zajímaví se oči a uši soukromých podnikatelů, jež jsou stále na číhané za příznivou příležitostí k podnikání, nemohou nikdy býti nahrazeny hospodářstvím společným. Soukromí podnikatelé tak jsou odvážliví, jak odvážlivým by úředník nikdy nebyl a býti nemohl, neboť zatím co tento běží k vyšším o radu aneb schválení svého jednání, má samostatný podnikatel, soukromý hospodář, již dávno plán promyšlený a ovládá situaci. A k tomu ho pudí jen soukromé vlastnictví.

§ 57. Mravní a společenské požadavky v příčině soukromého vlastnictví. Zásady křesťanské mravouky.

1. Je-li soukromé vlastnictví nutné z důvodů hospodářských, není tím ještě řečeno, že je také nutno, aby se vztahovalo na všechny možné druhy výrobních prostředkův. Jsou celé třídy výrobních prostředků, které již dnes přecházejí ve společné vlastnictví, aniž by tím idea soukromého vlastnictví byla dotčena, aniž by tím svobodě hospodařících a jejich hospodářské činnosti bylo překáženo. Platí to zejména o oněch druzích přírodních statků, jichž látka jest méně přístupna individuálnímu zpracování a jichž drancování jest se značnou škodou společnosti, jako tomu na př. při dolování, lesním hospodářství atd.

Hospodářskou nutností práva na soukromé vlastnictví nejsou ani dány jeho meze, ani není dokázána jeho neomezenost. Dějiny ukazují, že v každé době vedle vlastnictví soukromého bylo u větší neb menší míře i společné vlastnictví jistých statkův. A právem. Neboť hospodářský řád s výlučným soukromým vlastnictvím, který rozpoutává boj všech proti všem, jak to ukazuje doba přítomná se svým řádem upřílišeného soukromého vlastnictví, byl by právě tak neudržitelný, jako řád s výlučným společným vlastnictvím, který by ubíjel všelikou zodpovědnost jedincovu, osobitou svéráznost a tím i každý kulturní pokrok. Časem mění se jen způsob a stupeň této směsi obou řádův.

Obě ctnosti, jež jsou základem křesťanské společnosti vůbec, mohou způsobiti, aby mezi oběma způsoby vlastnictví zachována byla pravá míra, jen ty dovedou překlenouti propast mezi chudobou a bohatstvím, nadbytkem a žádostivostí, způsobenými moderním individualismem, za vylučné soukromé vlastnictví se přimlouvajícím. Těmito ctnostmi, jež jsou podmínkou ideální rovnosti a poměrné účasti všech na darech přírody, jest spravedlnost a láska, záruka pravé svobody.

Podivuhodné jejich účinky v životě společenském líčí apoštol národů v druhém listu ke Korintským (8. a 9. kap.) a zase v listu k Efeským (4, 16.), kde, promlouvaje o organismu křesťanské společnosti, nabádá ku vzájemné službě „v míře jednoho každého údu“. Kapitoly ty obsahují více síly a porozumění pro ideu společenskou, než přemnohé, často nesrozumitelné vývody moderních, materialismu holdujících právních filosofův a národohospodářův. V tomto smyslu sociologie Pavlovy jednájí o vlastnictví jako mravním pojmu také Otcové a spisovatelé křesťanští nejstarších dob, jak skizzu pregnantních míst z jejich spisův uvádí Ratzinger *). Jakkoli je vlastnictví nestejně rozděleno, jest přece jeho úkolem sloužiti všem. Této povinnosti se sice může vlastník vyhnouti, neboť ho k ní nepudí spravedlnost, potom se však dopouští krádeže na bližním; toť krátký smysl dlouhých úvah Otců církevních. Proto však nerovnost majetku nepokládají za zlořád, nýbrž přímo za dobrodiní společnosti. Kdyby jedni nebyli na časné statky bohatší a pro množství potřeb na služby chudších odkázáni, druzí pak na pozemské statky chudší, za to však tělesnou a namnoze i duševní silou lépe opatřeni, byl by stěží mezi lidmi možným společenský život a pravá jednota. Avšak tato vzájemná závislost, způsobená přirozeným řádem nutí lidstvo ke sbližení a vzájemné účtě. Tato vzájemná potřeba lidstvu připomíná, že všichni, přes vnější nerovnost, v podstatě jsou si rovni, na sebe odkázáni, a že všichni k prospěchu celku jsou povinni na vzájem se podporovati. Toť princip solidarity, v němž jeden druhému je zavázán a celek na všechny členy jest odkázán, jako zase tito na celek, princip to, na němž společnost od Boha jest založena. **)

To, co platí o vlastnictví vůbec, platí ovšem také o soukromém vlastnictví výrobních prostředkův. I to ukládá povinnost, po-

*) L. c. 83. násl.

**) A. Weisz, Soziale Frage u. soziale Ordnung II, 640. násl.

kládati je za výrobní prostředek, který má být k dobru nejen jedinečného, nýbrž i obecného hospodářství.

Vlastnictví soukromé omezeno jest mnohými povinnostmi ke společnosti; toť zásada křesťanské ethiky, která plyne nejen z přirozeného řádu mravního, nýbrž z celého hospodářského života. Moderní lidstvo, mravnímu řádu na mnoze odcizené a vlivem antisociálního práva římského, jež uznává oprávnění vlastníka i k bezdůvodnému zničení statků, odvyklo myšlence, že by vlastnictví mohlo být nějak omezováno. A zejména bylo to klassické národní hospodářství, které pracovalo s pojmem římského práva o neomezenosti vlastnictví jako pevnou veličinou. Proti tomu jest nepopíratelnou zásluhou historické školy národohospodářské, že ukázala, jakou podobu vlastnictví v různých dobách a u různých národů mělo, a tím k jeho sociálnějším pojetí valně přičinila. Že s vlastnictvím jest spojeno větší množství příležitosti k požitku, je sice pravda. A proto pro velkou část dnešního lidstva, jež vidí v časných požitcích nejvyšší statek, bude vždy soukromé vlastnictví jistou nespravedlností. Pro srdce věřící však není vlastnictví ve zdejších statků nejhlavnějším, tím méně jediným požitčným prostředkem. Jenom hmotářský názor světový, kterému není známo, že nejvyšší štěstí člověka dlužno hledati jinde, než ve statcích ve zdejších, dochází konsekventně k požadavkům sociální demokracie (Schmoller).

2. Nemá-li trvání společnosti býti ohroženo, je třeba, aby vlastnictví bylo zase správně oceňováno. Vlastnictví není statkem nejvyšším, není však také zlem aneb loupeží, správně-li se ho užívá, nýbrž společenským poutem, jest podstatně výrobním prostředkem, je-li sociálně správně pojímáno. Stalo-li se dnes populárním hrozné slovo Proudhonovo: „Majetek, toť krádež“, nesou vinu toho v prvé řadě sami soukromí vlastníci, kteří sociálního významu majetku nechtějí uznati. Slova Proudhonova, jsouce obecně pojata, jsou podvratnou nepravdou, neboť spravedlivě nabytý majetek, jest nedotknutelným právem, jež posvěceno jest účelem společnosti a veřejného pořádku, který by bez bezpečnosti majetku nebyl možným. Je však pravda, že každé upotřebení vlastnické, které zároveň neslouží společnosti, zcela se prospěchu obecnému odcizujíc, jest loupeží, jak je právem, ovšem jen v tomto smyslu, mnozí svatí Otcové jmenují.

Proto byla ve staré době označována snaha, hromaditi peníze v jedné ruce, aniž společnost z nich měla prospěch, jako

zločin obecně nejškodlivější. Je-li názor ten správný — a kdo by o tom pochyboval, — pak je tento obecně nejnebezpečnější zločin dnes bohužel skoro jediným podnětem výdělečného života.

Proti tomu jest se vzchopiti celé společnosti, aby nejmocnější ze všech druhů sobětnosti, lakota a ziskuchtivost, ustoupily zase duchu solidarity, uskromněnosti a sdílnosti s bližním.

Potom nejen že nebude soukromé vlastnictví nebezpečím pro společnost, nýbrž společnost bude z něho míti tím větší prospěch, čím bude toto mohutnější a svobodnější. Tím však, že se vyhýbáme Scille liberalismu, nechceme narazit na Charybdu socialismu.

Svoboda individuality jest jednou ze sil, které v řádu lidského soužití nesmějí býti přehlíženy. Odmítáme sice individualistické systémy, jež připouštějí, aby jen tato síla jednostranně působila, připouštíme však dvojí jejich požadavek, aby soukromé vlastnictví pokládáno bylo za nezbytné a aby společnost byla stavovsky dle povolání rozčleněna, o čemž bude později promluveno ve stati o stavu a třídě. Ideál hospodářského života, který by tuto dvojici ze svého středu chtěl vylučovati, stává se utopií. *)

Proto jest se společnosti starati o takovou organizaci vlastnictví, která by dovolovala všem jejím členům soukromého vlastnictví nabývati, aby jim jednak skýtalo ochrany proti hospodářským nehodám, jednak aby jim umožňovalo náležitě dostáti povolání, jemuž jest se jim jako členům celku věnovati, jak toho vzpomenuto mezi zásadami systému solidárního. Zavedení společného vlastnictví všech výrobních prostředků bylo by znemožněním osobní činnosti a zodpovědnosti, kterou na každém žádá mravní zákon.

Mimo to bylo by rozkladem rodiny, která se soukromým vlastnictvím a s ním spojeným dědickým právem stojí a padá. S člověkem, jakým tento jest, nelze však společného vlastnictví zavésti; proto jest třeba nejprve uvolniti všechny svazky rodinné, a odtud lze si snadno vysvětliti boj socialismu proti rodině a manželství.

Protiva křesťanského a socialistického názoru ve příčině soukromého vlastnictví nezáleží tak v tom, že by oba podstatně jinak smýšleli o soukromém vlastnictví, nýbrž spíše v tom, že podstatně jinak smýšlejí o lidské přirozenosti. Socialisté vidí v člověku jen bytost mechanickou, jejíž práce jest také jen mechanickou; to však se nesrovnává se skutečností. A z toho vznikla a je vysvětlitelná jejich protimyslná theorie o vlastnictví. Jejím podkladem jest abstrakce

*) *Mart. v. Nathusius*, Mitarbeit der Kirche atd. (1908) str. 179. násl.
Soldát: Základy národohospodářské. 23

o pojmu práce, která nepřihlíží ku všem skutečnostem života, vyjímajíc toliko poměry továrního dělnictva.

Aby se mohlo se zdarem tomuto nesprávnému názoru čeliti, má se společnost starati o to, aby se všem jejím příslušníkům, pokud na ní jest, dostalo aspoň tolik majetku, aby jim zabezpečoval existenci lidsky důstojnou. Druhdy byl to majetek církve, z něhož celá společnost užitek měla. Účelem tohoto vlastnictví, ač bylo soukromým, nebyla spekulace nesoucí se za stálým jeho vzrůstem, která morek společnosti vyssává, nýbrž klidná držba, spokojující se přirozeným, mírným jeho ovocem, a tak byl více méně každému potřebnému majetek ten za snadných podmínek přístupným. Byl to majetek, který měl zcela jiné poslání, než má dnešní soukromé vlastnictví; měl brániti, aby nouze hospodářsky slabého nebylo vykořisťováno, a aby millionům za cenu přiměřené a zdravé mírné práce byla zajištěna dostatečná existence.

Toto jmění tak zv. „mrtvé ruky“, nenasytnost a zaslepenost těch, kdož sociálního poslání soukromého majetku neznali, církvi vyrvala a dala je do ruky živé, uvedla je v oběh, aby prý společnosti více prospívalo a hospodářsky bylo lépe využitkováno. Z mrtvé ruky, z níž dostávalo se druhdy chudému v jeho potřebách, přešlo vlastnictví do rukou živých, které železnými spáry svět objímají, z nichž nedostane se hospodářsky slabším ničeho, leč za cenu krve a nezřídka i duše.

Došlo ke stejné výlučnému vlastnictví, s jakým se setkáváme v dobách, kdy říše římská spěla k svému pádu. Počítáme s nesmírnými sumami, přímo se chvástáme v pravdě pohanským uměním, jak lze udělati jmění. Vše to jest následek přehnaného individualismu, v němž nikdo nedovede jinak mysliti, leč na sebe, a snaží se zabezpečiti majetek výlučně sobě, neohlížeje se na společnost. Největší část lidstva netuší pravdy, že člověk, jsa stvořen pro společnost, vše, co službě pospolitosti odjímá, sobě odjímá, že vlastnictví ukládá povinnosti k celku, že jest úřadem, z něhož bude jednou každému počet vydati. To vyslovil Pán náš, když nevěrnost v malém prohlásil za neslučitelnou s dosažením potřebných ke spáse milostí. *)

Jakkoli majetková nerovnost jest nutným společenským poutem a podnětem stálého vývoje společenských poměrů, přec jest nutno za to míti, že nynější křiklavá nerovnost rozdělení majetku nejen

*) „Kdo v nejmenším jest věrný, i ve větším jest věrný: a kdo v mále jest nepravý, i ve větším nepravý jest“ (Luk. 16, 10.). Srov. Mat. 25, 14. násl.

není ani řádem přirozeným zamýšlenou a dostředivou silou, ani tmelem společnosti, nýbrž přímo silou odstředivou.

Soustředování majetku jen v několika rukou jest povážlivým ohrožením společenských vztahův. Vzniká tím tak značný rozdíl mezi společenskými třídami, jakého nebývalo, a proto také čím dále, tím více se šíří propast mezi bohatými a chudými a vzrůstá povážlivé třídní napětí, jež po názorech sociální demokracie a s ní spřátelených stran jen násilně může býti vyrovnáno.

Všecky však zamýšlené násilné prostředky, jimiž má býti provedena úplná rovnost majetku a zavedena rovnost třídní, jsou zločinem proti přirozenému právu člověka a nemohou vésti k cíli, poněvadž každý boj proti přírodě musí se skončiti nezdarem.

3. Nápravu zjednati mohou jen zásady křesťanské mravouky; budou-li se jimi národové zase spravovati, lze doufati, že bude odstraněn třídní boj, ohrožující dnes trvání společnosti. První věcí při tom jest, aby přísně se rozlišovalo mezi právem vlastnickým a formou vlastnictví. Je nutno odmítati dnešní kapitalistickou formu vlastnictví, a při tom lze přec přidržovati se soukromého vlastnictví, jak jest mottem toho slovo paraboly: „Vydej počet z vladařství svého.“ Avšak příklad toho, má-li lépe býti, musí přicházeti shůry. Vědě i praxi jest opustiti náboženství egoismu a přidržeti se náboženství lásky. Pak bude věda národního hospodářství ve svém oboru viděti něco vyššího, než jest pouhá výroba statků, na jichž požitcích jest v dnešním řádu hospodářském vyhražena účast jen těm, kdož v boji konkurenčním zvítězili. Aby toho dosáhla, jest jí vycházeti z mravního určení člověka, a hledati zákony, jež umožňují a udržují jednotu a solidárnost pokolení lidského a všem zaručují poměrnou účast na časných statcích.

Také zákonodárství jest se snažiti o jiný cíl, než jest rozšiřovati pod záminkou svobody sfæru libovůle vlastníkův a tak těmto širé massy hospodářsky slabších obětovati. Tyto jsou sice formálně také svobodny, nemajíce však výrobních prostředků jsou nuceny těm se zaprodávati, jimž se těchto prostředků dostalo. Nejvyšším příkazem zákonodárství musí býti ochrana slabých a nuzných tak, jak toho žádá spravedlnost a láska křesťanská. Aby soukromé vlastnictví ve společnosti skutečně rozvinulo takové, jeho existenci opravňující a požehnané, svrchu uvedené účinky, k tomu povolán jest v prvé řadě stát s církví, jejíž práce jest však spíše vnitřní. A v té příčině je posílení středních stavů nejprřednějším cílem správné sociální politiky. Aby soukromé vlastnictví zbaveno bylo nezdravých, na něm lpějících

výstřelků, které je činí kapitalismem, o to jest pečovati státu. Soukromé vlastnictví nesmí vystupovati, abych s Marxem mluvil, v podobě kapitálu, z jehož porů crčí pot a krev zaměstnaných, který za svobody hospodářských sil degraduje dělníka na neosobní zboží a existenci svou nezřídka jeho nezaplacené práci vděčí. Jen tak nebude vlastnictví sobě účelem, nýbrž prostředkem k dosažení konečného cíle člověka, nebude bez povinností, nebude však mít také tak osudných následků, s jakými se dnes při něm setkáváme a k nimž v první řadě nutno čítati úpadek středního stavu, nadbytečné bohatství několika se strany jedné, a bezmocnou bídu mass se strany druhé. Odpad od křesťanských zásad v příčině nabývání a upotřebení vlastnictví je všeho toho příčinou. A důsledkem toho jsou pak neoprávněné snahy, odstraniti i poctivě nabytý majetek, ač ten viny toho všeho nenese, a s ním celý dnešní společenský a hospodářský řád.

Snahám těm lze čeliti jen pronikavými reformami společenskými a hospodářskými, úpravou soukromého vlastnictví. Velikých cílů nelze dosáti malými prostředky. Avšak ani nejlepší národohospodářské reformy mnoho neprospějí, nebude-li změněn hmotný smysl lidu, nebude-li v něm probuzen duch křesťanský, myšlenka solidární. Proto je na výsost důležité poučovati majetné o tom, jaké úkoly jim ukládá majetek. Pouhé napomínání k dobročinnosti jest jen malý prostředek k nápravě, neboť pouhou charitou není největší částí lidstva pomoheno; těm je potřeba takové pomoci, aby almužny bylo co nejméně třeba, a pomocí tou je křesťanský duch, duch lásky k práci a bližnímu, duch spřívnosti, zdržlivosti a oběti v zájmu celku. Bez tohoto ducha křesťanského i nejlepší reformy národohospodářské vyzní na plano, narazí na odpor lidu, a socialistický převrat a vyvlastnění bude trestem těch, kdož pro soukromé vlastnictví neznali žádných povinností a následkem toho přihlíželi k zničení středního stavu bez účasti, tedy vlastně k němu přičiňovali.

Úkoly státu, abychom se k nim ještě jednou vrátili, bezprostředně zasáhnouti cestou zákonodárnou ve vlastnický řád, jsou četné. Nemáme zde na mysli jen na př. někdy v zájmu obecném nutnou expropriaci, to bylo by věci nejmenší. Mnohem důležitější jest aby stát pečoval o sociálně zdravé, středostavovskému ideálu blízké rozdělení vlastnictví. Vedle práva expropriačního, rozšířeného na městské stavební pozemky, zasluhuje v první řadě zmínky vytvoření vlastního práva agrárního, poněvadž přirozenost a účel

nemovitostí jest jiný, než movitého kapitálu, a tato různá hospodářská povaha žádá také na př. jiného dědického práva a vůbec jiného vlastnického řádu. Další zákony vlastnické týkají se lichvy, nad níž druhdy tak přísně se bdělo a která je dnes skoro zcela volnou, spekuláčních, bursovních převodův a zejména převodů pozemkového vlastnictví, lichvy se stavebními pozemky atd. Zvláště však je to otázka mzdová, která by měla býti zvláštním oborem vlastnického zákonodárství. Že také jisté druhy vlastnictví lépe by společnosti sloužily, kdyby nalézaly se v rukou státu, jako lesní pozemky, doly (uhlí je pokrmem národohospodářského procesu), poněvadž oběho může býti s největší škodou pro společnost zneužíváno atd., jest všeobecně známo.

V zájmu vlastnictví má se stát opírati každému způsobu nechvalného nabývání majetku, jakými jsou na př. obchody terminové, blanketerminové a jiné diferenční hry na burse. Lidu nesmí se dávatí příležitost k úvahám, že malí zloději se věší a velcí že bez trestu unikají. To však jsou věci spadající již v obor politický, a proto nelze se jimi zde obšírněji obírat. Vedle přímého zasahování státu v řád vlastnický jsou ještě mnohé cesty, jimiž lze mu na řád ten působiti. Je to zejména berní úprava vzhledem k hospodářsky slabším, a pokud na svých doménách hospodaří, zavádění vzorných hospodářství, aby byla soukromým, menším vlastníkům vzorem. Celé ochranné dělnické zákonodárství, omezení svobodné smlouvy pracovní, práce žen a dětí, zdravotní požadavky procesu výrobního, nutný klid nedělní atd. má sloužiti tomu, aby nesvědomitým vlastníkům bylo bráněno, zneužívatí své hospodářské převahy, a soukromému vlastnictví aby se dostalo takové formy, by bylo slučitelné s blahem obecným.

To vše není neoprávněným zasahováním v posvátnost soukromého vlastnictví; neboť vlastník je členem státní společnosti a vlastnictví je sociálním zřízením do té míry, že má netoliko vlastníkovi a jeho rodině sloužiti, nýbrž také své pozeňnané účinky na celou společnost šířiti. Vlastnictví dodává zajisté člověku moci, aby jí nebylo ke škodě celku zneužíváno; o to pak jest pečovati moci státní. *)

Nutným předpokladem toho všeho, jak již řečeno, jest změna názorův o vlastnictví, způsobená křesťanskou naukou; aby pak změna taková nastala, jest potřebí změny vyučovacího a vychovávacího systému. Vyučování nesmí, jak se dnes všeobecně děje, stále se do-

*) Staatslexikon Görresovy společnosti: Eigentum II.

volávati egoismu, nýbrž lásky k Bohu a bližnímu a tuto hluboce vštěpovati, jako základní zákon lidské společnosti.

Láska má svůj pramen v Bohu, kde také pravá svoboda trní. Láska a svoboda jsou pojmy vzájemně se podmiňující. Svobodářská nauka zatlačila lásku a snaží se založiti společnost jen na formálním právu smlouvy; opovrhla spravedlností ve výkonech a proti výkonech, a co horšího jest, potupila lásku a milosrdenství, a proto byla ihned nucena působnost donucovacích zákonů rozšířiti. Donucování však bylo zase v nejširších vrstvách obyvatelstva smrtí lásky. Královská povinnost almužny, která šlechtí bohatého a koná-li se s láskou, nikdy nesnižuje, nýbrž pozvedá chudého, upadla znenáhla v zapomenutí.

Liberalismem zničení soukromého vlastnictví nemilosrdně obětovaní chudí a hospodářsky slabí domáhají se nyní, když je tento také o víru a prostředky spásy připravil, aby všechny mravní povinnosti nucenými zřízeními byly nahrazeny, a to je theorie náboženství tohoto světa, socialismu. A mezi těmito oběma extremy kolísá dnešní zákonodárství. Kdo dotkne se lásky, napadá svobodu, a kdo dotkne se svobody, napadá lásku.

Liberalismus a socialismus zneužívajíce této pravdy, potírají společnost v jejích mravních základech, a odtud pochodí všechny známky sociální choroby našich dob. *)

S právem soukromého vlastnictví souvisí co nejúžeji právo dědické a právo posledního pořízení. Mají-li vezdejší statky i po smrti vlastníkovi jiným sloužiti, jest potřebí zřízení, kterým by vlastnictví zemřelých členů společnosti právní a řádnou cestou na živoucí přecházelo, nemá-li smrt oněch býti příčinou všeobecného boje o pozůstalost. A tímto zřízením jest právo dědické a právo posledního pořízení, o němž, jako na doplněnou kapitoly jednajících o soukromém vlastnictví, nyní pojednáme.

KAPITOLA V. PRÁVO DĚDICKÉ.

§ 58. Přirozeno-právní odůvodnění a pojem práva dědického.

1. Statků lze nabýti buď způsobem původním nebo odvozeným, t. j. přenesením s osob jiných. Z odvozených nabývacích ti-

*) Ratzinger I. c. str. 147. násled.

tulů přední místo náleží posloupnosti dědické, bez níž by se účinnost vlastnického práva omezovala jen na jediné pokolení. Jako soukromé vlastnictví, vysazeno jest i právo dědické útokům socialismu, který na místě příbuzenské posloupnosti pro ty statky, o kterých by po zavedení kolektivního vlastnictví bylo ještě možno pořízovati — byly by to ovšem jen předměty sloužící ryze osobní potřebě — chce zavést posloupnost těch, kdo ke jmění tomu přičinili, aneb žádá, aby pozůstalost byla prohlášena za statek bez pána a rozdělena těm, kdož jí hospodářsky nejlépe zužitkují. Již Bazard, opíraje se dědickému nabývacímu titulu, na jehož základě dodělávají se mnozí bez námahy velikého majetku, navrhoval, aby právo dědické nahrazeno bylo právem zásluh, takže by každá pozůstalost, bez ohledu na jakékoli dědice v dnešním smyslu, státem byla rozdělena veškerenstvu dle zásluh.

Hledíme-li na zásadní odpor socialismu k soukromému vlastnictví a na jeho snahy, aby potomstvo bylo vychováváno nákladem veřejným, chápeme, že jest mu právo dědické zbytečným. Vnitřní spojitost převratu majetkového práva se snahami o změnu práva manželského a dalekosáhlé obmezení vychovávacích práv a zodpovědnosti rodičů, jak se s tím v socialismu setkáváme, není leč jen úplným rozkladem těch institucí, z nichž vzrůstá nejpodstatnější část dědického práva.

Právo dědické lze zváti přirozeným do té míry, že právě tak, jako soukromé vlastnictví, jest přirozenému právu, za poměrů změněných hříchem, nejprůměřenějším zřízením. Přirozené právo žádá jen tolik, aby rodiče o to, čeho děti potřebují, se postarali. To však není ještě dědickou posloupností, která nezáleží tak v zanechání jmění, jako spíše v dalším pokračování působnosti zemřelého, aby jeho odchodem společenský řád netrpěl.

Uvažujice o právu dědickém dvou věcí si musíme všimati. Předně toho, nač se při dědictví v prvé řadě myslí, na přenos vlastnictví. V tom smyslu nemá právo dědické nepodmíněně důvodu svého v právu přirozeném, leč jen potud, že ho dnešní poměry nutně žádají. Platí zde totéž, co řečeno bylo v té příčině o soukromém vlastnictví za dnešního stavu lidstva. Převod vlastnického práva dědictvím není původním, nýbrž toliko prostředním zřízením božským.

Druhá stránka otázky dědické, jež bývá zhusta zanedbávána, jest však bezprostředním božským a přirozeným zákonem. Ten, kdo přejímá dědictvím práva soukromého vlastnictví, běže na sebe spolu všechny závazky a společenské povinnosti, které měl zemřelý jako vlastník

tohoto majetku. Že stalo se soukromé vlastnictví a s ním dědická poslušnost právem, jest pouhá dějinná skutečnost, již dostalo se sankce zákonem přirozeným a zákony lidskými. Jakmile však toto zřízení bylo zavedeno, převzalo také všechny právní povinnosti k vlastnictví se upínající; toť v právu přirozeném odůvodněný požadavek rozumu. A kdyby statek nějaký byl po staletí v držení téže rodiny, jest jeho vlastníkům dnes plniti tytéž povinnosti, jako jejich praotci, který ho nabyt; to vyslovuje právo římské větou: „haeres et defunctus habentur pro una persona“ (Dig. 50, 17. l. 59), kterou převzalo i právo kanonické jako přirozeno-právní požadavek poslušnosti dědické. Co bylo by ze společnosti, kdyby při každém úmrtí nebylo zajištěno, že závazkům od zemřelého převzatým bude dosti učiněno? Kdo převzal by je, nemaje naděje, že se mu dostane výhod s povinnostmi těmi spojených? Závisí-li nerušené trvání společnosti na tom, že převzatým závazkům ve všech pokoleních a dobách se dostojí, závisí zajisté také na tom, aby dědická poslušnost právně a nerušeně byla zajištěna.

Proto všechny pokusy těch, kdož práva dědického proti socialismu hájí, opírají-li se pouze o soukromoprávní důvody, zvláště snaží-li se právo dědické jako soukromo-právní zřízení vydávati za pouhý požadavek pozitivního zákona, jsou marny.

Stejně nedostatečnými jsou pokusy, odvozující poslušnost dědickou toliko z podstaty rodiny. Soukromé vlastnictví nepatří k podstatě rodiny, avšak rodina patří k podstatě společnosti. Rodina je bezprostředně od Boha zřízena, soukromý majetek pouze prostředně. Nezakládá se tedy společnost na tom, že má rodina vlastnictví, nýbrž rodina drží vlastnictví proto, že společnost formu držby jako dílčího vlastnictví zavedla. Rodina není vlastnické sdružení, nýbrž mravní společnost, na vlastnictví, ač jeho význam pro rodinu tím nemá býti zkracován, nezávislá. Práva dědického nelze také, jak druhdy se dělo, odvozovati z toho, že nikoliv otec nebo matka, nýbrž celá rodina jest vlastním podmětem vlastnictví, poněvadž názoru tomu odporuje skutečnost a všeobecné přesvědčení. Právo to jest právě tak, jako soukromé vlastnictví, jež jest jeho důsledkem, přirozeně-právním požadavkem, a tím jen lze je náležitě odůvodniti.

Správný názor o právu dědickém nezakazuje svobodně porizovati s pozůstalým jměním, neboť závaznost, užití ho ku všeobecnému dobru, lpí na něm jako služebnost stále, zakazuje však v té příčině obecně škodlivou jednostrannost a nemírnou libovůli.

Právo dědické má dílem význam soukromo-právní, dílem veřejno-právní. Jeho soukromo-právní stránka jest následkem společenského řádu. Se zrušením aneb udržením individuálního vlastnictví a s ním i práva dědického padá a stojí za nynějších poměrů lidstva společnost. Společenský řád žádá soukromého vlastnictví, a nerušené pokračování soukromého vlastnictví vyžaduje spořádaného práva dědického.

Jako vlastnictví soukromé slouží trojímu účelu: vlastníkově, rodině a společnosti, a účelu svého by jen nedostatečně dosáhlo, kdyby nebylo v něm spolu práva posledního pořízení, tak slouží tomuto trojímu účelu i právo dědické. Je tedy právo pořizovací obsaženo v právu vlastnickém, a jako toto má svůj důvod v právu přirozeném.

Socialismus a právní pozitivismus odvozují je právě tak, jako soukromé právo vlastnické, z kladného zákona státního, a proto jeho zrušení zdá se jim snadným.

2. Co do rozsahu práva dědického lze rozlišovati mezi dvěma krajními stanovisky: jednak mezi zcela volnou a neomezenou svobodou pořizovací a jen pomocnou posloupností ze zákona — názoru tomu blížilo se právo římské —, a s druhé strany mezi určitou zákonnou posloupností, která vylučuje volnost pořizovací. Tomuto stanovisku bylo blízko právo německé. Platné právo však vyhýbá se oběma těmito krajnostem, a to tím způsobem, že připouští sice volnost pořizovací, avšak omezuje ji určitou posloupností dědickou nejbližších zákonných dědiců, pokud z určitých důvodů nejsou vyloučeni vůbec z práva dědického.

Posloupnost dědická, již počítáme k základním tvarům našeho společenského zřízení, upravuje se právem dědickým, jež nesmí býti směřováno s právem rodinným.

Dědické právo ve smyslu objektivním je souhrn přirozených a pozitivních právních norem, které se týkají posloupnosti v ona práva majetková, která smrtí dosavadního držitele nezanikají, nýbrž pozbývají toliko svého podmětu. Jest prostředkem, kterým se osobní vlastnictví převádí s pokolení na pokolení, což platí stejně o jmění výdělečném, jako spotřebním.

Ve smyslu subjektivním jest právo dědické oprávnění, osvojiti si pozůstalost.

Dědictvím rozumíme veškeré jmění, které zemřelý zůstavil. Jméno to však ve smyslu dědickoprávním obsahuje nejen statky a práva aktivní, nýbrž i passivní.

Převod dědictví uskutečňuje se posledním pořízením aneb posloupností zákonnou. V prvním případě přenáší ji výslovná vůle zůstavitelova (závěť a dovětek), v druhém případě vůle předpokládaná, určená subsidiárně pozitivním zákonem, jenž stanoví zákonné dědice. Zákonná posloupnost dědická jest dvojího druhu. Mezi zákonné dědice v širším smyslu počítati jest i dědice nepominutelné, kteří i přes poslední pořízení zůstavitelovo mají po zákonu nárok na povinný díl z pozůstalosti. Proti tomu slove posloupnost dědická tam, kde není platného posledního pořízení, zákonnou posloupností dědickou v užším smyslu, aneb též intestátní posloupností, a zákonem stanovení dědici nazývají se dědici intestátními. Oba tyto druhy práva dědického se nevyklučují a mohou míti místo v témže dědictví, přednost však náleží pořízení testamentárnímu.

Nemůžeme si zde všimati tohoto práva po stránce dějinné a právní, nýbrž jen po stránce hospodářsko-sociální. *)

Až do dob S. Pufendorfových měli všichni právníci právo pořizovací i posloupnost zákonnou za odůvodněny právem přirozeným. Od jeho dob se jim přirozeně-právní charakter upírá, poněvadž prý ku převodu vlastnictví je třeba současně dvou vůlí, kterých však se při poslední vůli nedostává. Dokud zůstavitel žije, nemá prý vůle vlastnictví se vzdáti, a po smrti nemá k tomu již práva. Příjematel ujímá se dědictví teprve po smrti testatorově, tedy v době, kdy tento nemá již práva ku přenosu. Ti, kdo jsou tohoto mínění, vycházejí z předpokladu, že při testamentární posloupnosti jde o přenesení vlastnictví v obyčejném smyslu. Tomu však při posloupnosti dědické tak není. Je pravda, že jest nutno, aby při obyčejných převodech setkaly se dvě vůle současně. Avšak poslední pořízení je svou povahou jednostranným právním jednáním svého druhu. Zůstavitel prohlašuje za svého života, kdy ještě jest pánem svého jmění, co se s tímto jměním po jeho smrti má státi. Že tento projev vůle také po smrti za právoplatný uznán býti musí, jest požadavkem práva vlastnického a nutně plyne z jeho určení.

Veliké sociální poslání osobního vlastnictví a tudíž i posloupnosti dědické jest odůvodněno pospolnostmi rodinnými a společenskými. Rodina a společnost spolupůsobí k vytvoření osobního majetku, má tedy po smrti jeho vlastníka na ně v jisté míře právo. Zřetel k budoucímu pokolení je zdrojem, z něhož pramení hospodářská horlivost žijících.

*) Srov. *Ottův Slovník Naučný*: Dědické právo.

Individualistický názor nenalezl pro právo dědické jiného důvodu, leč toho, že spatřuje v něm důsledek osobní svobody, a také zákonná poslušnost není mu leč surrogátem domnělé vůle zůstavitelovy. Jest patrné, že dědické právo na tomto základě zbudované dává útočníkům zbraně proti sobě a nedovede se samo obhájit. Proto jest nutno hledati zásadní oprávněnost dědického práva jinde.

Vlastnictví má sloužiti nejen osobě vlastníkově, nýbrž i účelům rodiny, jež nevymírají úmrtím hlavy nebo člena rodiny, nýbrž jako rodina sama dále trvá. „Protože rodina není určena k tomu, aby trvala jen jednu generaci, nýbrž má ve svých následujících generacích šířiti dále všechny sociální ctnosti a tradice, jichž je nositelem, musí též vlastnictví dále trvati a s otce na ty přecházeti, kteří jméno jeho nesou a v nichž osoba jeho dále žije. Právem dědickým má mravní bytosti, již každá rodina jest, býti umožněno její další trvání. Z toho vzniklo právo dědické a dostalo se mu též sankce, jako právu vlastnickému, ve všech společnostech, v nichž se dbá přirozených zákonů lidského života.“*)

Tak mají příslušníci rodiny beze všeho testamentárního pořízení právo na poslušnost dědickou, byť i právo to bližšího určení positivním zákonodárstvím potřebovalo. Hledíc k dědickému právu rodiny, dí Bluntschli**): „Právo dědické zachovává vlastnictví, zušlechťuje je. Vymoženost předků přechází dědickým právem na potomky a píše otcova stupňuje se vyhlídkou, že píše ta i jeho dětem bude ku prospěchu. Souručenství rodiny dostává se právem dědickým hospodářského výrazu a podpory.“

Příslušníky rodiny rozumějí se nejprve děti zůstavitelovy, avšak i vzdálenější příslušníci tvoří její součást. Čím více se idea rodinné jednoty uznává, tím více jest rozumu přiměřeno, aby v případě, že by nebylo dítek, také jiní příbuzní k dědictví byli povoláni. Vždyť dostalo se zemědělské rodině bytí i hospodářské síly, a proto jest slušno, aby to, čeho silou tou nabyt, zase rodině se vrátilo, nejprve rodičům, pak jejich dědicům atd. Rodinná moc hlavy rodiny podobá se pravomoci vládcově ve státě. Jako vůle zákonodárcova trvá v zákoně státním i po jeho smrti, protože zákon nemá svého důvodu a účelu v individuálním blahu panovníkově, nýbrž ve společném blahu poddaných, tak přísluší i zůstaviteli jako ho-

*) Karel Perin, Christliche Politik. Erste Hälfte str. 202 (Freiburg 1876).

**) Bluntschli, Staatswörterbuch (1858 str. 321).

spodáři právo, aby na prospěch blaha rodiny o jmění, s rodinou co nejdříveji spiatém, učinil pořizování i po jeho smrti platná.

Než nejen hlava rodiny má toto právo. Také jiní mohou posledním pořizováním určit, na koho má jejich vlastnictví přejít. Jako mohu za živa rozumně se statkem po libosti nakládati, tak smím za svého života zajisté stanovit, aby osoba, již jsem označil, měla v příčině přivlastnění si statku mnou zůstaveného před jinými přednost.

Nebylo by lépe, aby statky ty připadly státu, aneb aby aspoň stát měl právo spoludědické? Jakkoli vlastnictví státu v jistých mezích je velmi prospěšné, přece jest jisto, že jeho valný vzrůst se všeobecným blahem občanstva těžce by se snášel; pak nebyl by tu stát pro občanstvo, nýbrž naopak. Bylo by to monopolisování dědického práva ve smyslu socialistickém, k němuž není právě tak důvodu, jako k monopolisaci práva vlastnického, dokud se strany soukromých vlastníků není obecně známého zneužívání vlastnictví. Jako žalostně nezdařily se pokusy o zavedení veřejného vlastnictví v Australii a na Novém Zélandě, tak by se nezdařily ani pokusy učiniti universálním dědicem stát. Nepodcenitelným důvodem toho jest skutečnost, že odvaha podstoupiti díla hospodářská určení trvalého, ničím není tak živena, jako bezpečnou nadějí, že osud podniků toho druhu nevisí pouze na životu zakladatelově, nýbrž že najde pokračovatele v dědici. To je nejmocnější hospodářsko-sociální důvod, o nějž se opírá dědické právo, a nebyl by zájem o všeliký hospodářský rozvoj dostatečně opřen, kdyby všechna vlastnická práva smrtí pomíjela. A proto jest jen logickou důsledností soukromého práva vlastnického, že se k němu pojí právo dědické.

§ 59. Omezení práva dědického a pozitivní ustanovení v příčině dědické poslušnosti.

1. Moderní rozvoj zákonodárství, přihlížeje k otázce dědického práva po stránce politicko-hospodářské, má za nesprávnou i neomezenou vůli zůstavitele i její omezení do té míry, že by její místo vlastně zaujala jen zákonná poslušnost. Jedině správným stanoviskem, jímž šetřeno i obecného zájmu rodiny a společnosti i svobody zůstavitelovy, byl by způsob, kde zákonným dědicům by byl pojištěn povinný díl v té výši, aby zůstaviteli zbyla asi polovice majetku k volné dispozici. Proto jest věcí občanského zá-

kona, brániti v zájmu obecnosti jak z vůli zůstavitelově tak i tomu, aby ani jeho svoboda ani autorita otcovská nebyly příliš omezovány.

Moderní zákonodárství zůstává proti právu římskému omezení dědictvého práva, poněvadž úzké svazky rodinné, které byly druhdy hlavním důvodem práva toho, čím dále tím více se uvolňují. Proto se věnuje v mnohých zemích nejprve péče tomu, aby právě nejbližším příbuzným dostalo se z pozůstalosti určité výhody, a tak omezují zákony občanské pořizovací svobodu právem povinného dílu. Dále se omezuje právo to vysokou progressivní daní z pozůstalosti až do výše 25%, čímž se brání hromadění příliš velkého jmění cestou dědictví. Pod ochranou státní vzniká a množí se jmění soukromé, státu dnes připadá řada povinností, které druhdy za tužšího svazu rodinného náležely rodině, má tedy zajisté právo, míti účast na pozůstalosti. Stát svou stále se vzrůstající působností v oboru národohospodářském vždy větší měrou spolupůsobí při tvoření majetku, a proto má právo, aby aspoň v podobě daně dědictvé byl odškodněn aneb, není-li tu jiného dědice, aby jako výlučný dědic právem tak zv. odúmrti dědictví se ujal. Tato konstrukce spoludědictvého nároku státu jest snad sice poněkud násilná, ježto se staví stát na stanovisko soukromého společníka, který domáhá se náhrady za svou zásluhu, než v jádře svém jest správná, a není jiného třeba, než jen tento nárok státu jinak a lépe odůvodniti.

Při dani dědictvé, jejíž zvýšení v případech vzdálenějšího příbuzenství jest přímo žádoucí, rozhoduje v první a poslední řadě účel, jemuž má tento podíl státu na dědictví připadnouti. A tento účel jest dán povahou věci. Vyhradí-li stát tyto dědictvé daně a odúmrt takovým zřízením, která slouží sociálnímu povznesení těch tříd, jež nebyly tak šťastny ve své hospodářské činnosti jako zůstavitel, který jmění svého nezřídka nabyt jejich pomocí, jest daň toho druhu nadbytečně odůvodněna a není jí třeba nějakých uměle konstruovaných důvodů.

To je vlastní jádro myšlenky, již vyjadřuje Umpfenbach žádoucím „dědictvím lidu“ a která v našich dobách vrcholí v požadavku po reformě dědictvého práva vůbec.*) Jiná omezení práva dědictvého mají důvod svůj ve společenských zájmech, jako tomu v zákonech, ztěžujících zřízení svěření, kmenových rodinných statkův atd. Všecka tato zákonná opatření jsou zahrnuta v tak zvané omezené či relativní svobodě pořizovací, která sice odporuje svo-

*) *Ottův Slovník Naučný*: Dědictvé právo.

bodě naprosté, účelům poslední vůle však hoví do té míry, že nedopouští libovolného porušování těch závazků ke společnosti, na nichž celé hospodářsko-sociální oprávnění dědického práva se zakládá.

Že státu toto právo přísluší, o tom není sporu. Má-li právo, v zájmu sociální spravedlnosti omezovati do jisté míry právo vlastnictví soukromého, není pochybnosti, že má také vzhledem ke svému účelu právo, omezovati naprostou svobodu pořizovací.

Dobrymi zákony, jichž právo dědické potřebuje, poněvadž jako každý přirozenoprávní požadavek není detailně upraveno, může stát bez porušení svobody a ke zdravému rozdělení držby a udržení obecného blahobytu velice přispěti. Vhodnými dědickými zákony jednak rozloží bohatství nahromaděné v rukou jednotlivců, kteří ho snad ani vhodně hospodářsky užití nedovedou, jednak omezí zákonnou posloupnost, pokud jde o příbuzenstvo v pobočné linii, ježto nemá v našich dobách při uvolněných svazcích rodinných toho významu, jako druhdy. Za to však uznáním mírného práva prvorozenství, jaké bylo druhdy u některých národů, pojistí trvale blahobyt rodinný, což platí zejména o dědictví soukromého vlastnictví půdy.

Podmínkou oprávněnosti zákonného opatření, posledně vzpomenutého druhu bylo by ovšem, aby přiměřeným způsobem postaráno bylo o výchovu a odbytné ostatních spoludědicův. Je-li podmínce té vyhověno, pak lze uvést na prospěch práva primogenitury vážné důvody. Při stejném dělení nebude rodině nikdy možno udržeti si ono hospodářské postavení, jež tvoří nutný základ jejího postavení občanského a politického, a tím padají i výhody, jichž se z toho celku rodiny dostává. Byť se i zdálo postavení ostatních sourozenců proti prvorozeni horším, není tomu ve skutečnosti tak, neboť mají v dobách nehod životních mocnou oporu v hospodářsky silnějším prvorozeni. Tím se svazky rodinné utuží, nebude ubývání lidu, poněvadž se nebude třeba báti rodičům čtenějšího potomstva, mezi něž by se jmění jejich jen skromným dílem rozdělit dalo, a co hlavního, nebude při uzavírání sňatků hleděno jen na peníze a manželství uchová si charakter mravní, jehož dnes, jsouc zhusta degradováno na obchodní záležitost, na mnoze pozbylo.

Proto má otázka úpravy práva dědického a zavedení mírného práva prvorozenství tak veliký význam v otázce zemědělské, že úprava posloupnosti dědické, potřebám a zájmům stavu selského přiměřená, patří mezi první pomocné prostředky. Týká se zejména

změny dědického práva ze zákona, jež bude mít vliv i na to, že svobody pořizovací, která má zůstatí nedotčena, bude se hledíc k poměrům zemědělským lépe a účelněji užívatí.

Zákonná dědická posloupnost má dle požadavků zemědělských stanoviti právo čekanecké, t. j. stanoviti, že statek má přejíti na jednoho dědice, čímž by nezdravé drobení statků bylo vyloučeno. Mimo to jest žádoucí, aby statek byl odhadován, vzhledem k spoludědicům, dle hodnoty výtěžkové, neboť názor o stejném dědickém právu všech dětí pozůstavitelových zakládá se na liberální zásadě stejného práva pro všechny, již zde bez poškození stavu rolnického užití nelze.

Od čekaneckého práva se očekává, že jeho pomocí bude lze při dědickém postupu zachovati rolnický statek celistvý a jej ne přílišně prodloužený odevzdati nástupci, čehož při dnešním dědickém právu na újmu stavu rolnického nebývá. Neboť při rovnodílné dědické posloupnosti tam, kde je více dědiců stejného stupně, jest nutno statek buď fysicky neb ideálně děliti. Fysické dělení je tříštěním nemovitého majetku, a pokud jde o hospodářská stavení, jest nezřídka neproveditelné leč jen prodejem a rozdělením strženého obnosu.

Ideální dělení předpokládá spoluvlastnictví, jež s povahou zemědělského hospodářství, vyžadujícího jednotného vrchního řízení, se nesnáší. Aneb se statek odevzdá jen jedinému dědici, u nás případ nejčastější, avšak ten se stane zároveň dlužníkem ostatních spoludědiců, jichž podíly bývají na statku v podobě hypotečních dluhů zajištěny. Tím nastává tak značné zadlužení statku, že dědici začasné nezbývá nic jiného, než statek prodati, aby mohl spoludědice vyplatiti.

Těmto nepříznivým účinkům čelí právo čekanecké, skýtajíc tak záruku, že bude zachován silný střední stav rolnický.

Má sice také své stinné stránky, jako na př. nevyhnutelné zkrácení spoludědicův, obmezení disposiční svobody zůstavitelovy a j., to však jest jiná otázka, spadající v praktickou část vědy národohospodářské, v zemědělskou politiku.

2. Státní moc nejen že nesmí oprávněnost posledního pořízení svých poddaných zkracovati, leč jen v mezích svrchu uvedených, nýbrž musí ji též chrániti, a to proto, že tato má svůj důvod v právu přirozeném. Poněvadž však to potřebuje bližšího rozvedení, jest úkolem pozitivního zákonodárství, provésti je dle požadavků přirozené spravedlnosti v jednotlivostech, hledíc k časovým a míst-

ním potřebám. Je tedy právem a povinností moc státní, stanoviti bližší podmínky a formy práva pořizovacího jakož i, nedostává-li se posledního pořízení, intestátní zákonnou posloupnost, aby vzniklé spory o pozůstalost bylo možno spravedlivě rozhodnouti. Poddaní pak jsou těmito zákony ve svědomí vázáni.

Hledíc k posloupnosti testamentární, běže se zákonná úprava třemi cestami.

a) Někteří zákonodárci omezují svobodu pořizovací tak, že ji skoro ruší (franc. Code civil), a zákonná posloupnost buď po principu prvorozenství aneb stejného práva všech zaujímá její místo skoro zcela. Proti tomuto omezení svobody pořizovací a autority otcovské ohražují se právem mnozí politikové, zejména Le Play a jeho národohospodářská škola,*) uvádějce proti němu řadu vážných důvodů.

b) Le Play a individualisté, hájce svobody vůbec, žádají plnou svobodu pořizovací, která jen jest prý podmínkou trvalé kmenové rodiny a za níž se prý právo přirozené přimlouvá. Zdali by však plná svoboda pořizovací, již se má dle Le Playe dosíci utužení rodinných svazků, byla nejlepší úpravou posloupnosti dědické, jest po zkušenostech, učiněných na př. v Anglii a ve Spojených Státech severoamerických, velmi nejisté. Ostatně nedoporučí se již z ohledů ryze praktických, neboť znamená také svobodu bezvýjimečného vydědění přirozených dědiců, či přisuzuje pořizovateli moc, aby po případě uvalil na veřejný chudinský fond břímě, k němuž by dle povahy věci v prvé řadě byla povolána pozůstalost. Byť se zákoníku Napoleonovu vytýkalo omezování svobody a rozklad rodiny atd., zůstane přec jen pravdou, že jest to jeho dílem, že v žádné zemi není bohatství tak stejnoměrně rozděleno jako tam, kde byl zaveden. Ostatně, že stejný podíl, jak žádá ho Code civil pro všechny, hovoří lépe všeobecnému přání, než absolutní pořizovací svoboda, toho důkazem jest oblíbenost tohoto zákoníku.

c) Průměrně vede střední cesta mezi oběma těmito extremy nejjistěji k řešení otázky o posloupnosti dědické. Pravíme průměrně, t. j. nepřihlížejíce ke zvláštním poměrům a okolnostem. Je-li vůbec převráceným počínáním, zasahovati v praktické, nekonečně rozmanité poměry životní dle všeobecných šablon, platí to zvláště o úpravě posloupnosti dědické. Je tedy vždy nejprve třeba míti zření na po-

*) Union de la paix sociale, jejímž orgánem jest od r. 1881 „Reforme sociale“.

třeby a zvláště na zděděné názory a zvyky, které v té příčině v zemi aneb u určitého stavu panují. Vžil-li se již u některého národa jistý způsob dědičné posloupnosti, nemá býti bez důtklivých důvodův odstraňován.

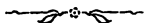
Nepřihlížíme-li však k těmto zvláštním okolnostem, bude zmíněná střední cesta v nejčastějších případech nejlepší k rozluštění problému posloupnosti dědičné. A skutečně ji skoro všechna moderní zákonodárství po smyslu práva Justinianského nastoupila. I sám Code civil ponechává aspoň zásadně jistou část jmění zůstaviteli, aby o ní mohl osobně pořídit, a mnohé jeho přestřelky odstraněny jsou francouzským zákonem z r. 1891.*)

Zákon má zajišťovati dětem určitý povinný díl, který však nesmí býti tak veliký, aby ohrožoval svobodu pořizovací, a ostatek má býti ponechán volnému pořízení zůstavitelovu. Toť cesta, kterou se běže i rakouské právo i německý občanský zákoník.

Za tohoto předpokladu může otec dáti jednomu synovi větší část jmění, odevzdati mu živnost, aniž by jej přílišně odbytým ostatním dědicům zatížil. Při tom je však třeba, aby střední a malá pozůstalost nebyla přílišně zdaněna.

Vzhledem k intestátní posloupnosti zákonné jest za nejlepší způsob tam, kde není jiných zvykův a neběží-li o nemovitosti rolnické, pokládáno dělení stejným dílem.

Právo dědičné vyvolalo mnoho sporných mínění, jichž pramenem jsou nejen názory socialistické, nýbrž vůbec názory o oprávněnosti a nutných mezích idee společenské rovnosti. Jeho nutnost však, spoléhající na právo přirozené, k níž se zde individualisticky přiznáváme, právě tak, jako jest tomu při soukromém vlastnictví, nejen že nijak nevylučuje jistého omezení práva dědičného, nýbrž přímo vyžaduje mnohostranného bližšího určení pozitivním právem, jak svrchu bylo ukázáno.

*) *Cathrein*, Moralphilosophie II, 336. násl.

KNIHA TŘETÍ. O NARODNÍM BLAHOBYTU.

KAPITOLA I. O BLAHOBYTU PO SMYSLU SOCIALNÍHO SYSTEMU PRÁCE.

§ 60. O blahobytu vůbec.*)

V přání a snaze, aby příležitost k největšímu rozšíření hmotného blahobytu nebyla nikomu odpírána, shodují se všechny národohospodářské směry, byť se jinak sebe více od sebe lišily, v otázce však o nejlepších k tomu prostředcích valně se rozcházejí a otázku blahobytu různě pojímají. Druhdy mělo se za to, že blahobyť státního celku musí všem býti s prospěchem**), a jestliže se některým občanům od celku prospěchů nedostávalo, nebyli skutečnými občany. Dnes jsou o tom názory jiné, jimž nejdrsnější výraz dal Lasson***), když napsal, že není třeba blahobytu jednotlivcům, jen když celek vykazuje bohatství, potom prý i nouze větší části obyvatel jest ideálním stavem, ba pravým dobrodiním a učitelem lidu. Pro starosvětský názor Aristotelův, že nejlepším stavem společenským zvatí lze ten, je-li pravidlem prostřední příjem všech a nikde se nekupí zbytečné obrovské sumy, ani zase skutečná bída nikoho nesvrá, nezdá se míti dnešní svět porozumění.

Nelze sice zneužívatí snah, nesoucích se k povznesení nižších a středních stavů, než křiklavý nepoměr mezi pauperismem mass

*) *J. Pesch* l. c. II. str. 288. násl.; *Jul. v. Costa Rossetti*, Allgem. Grundlagen der Nationalökonomie 1888; *Rob. v. Erdberg*, Wohlfahrtspflege 1903; *Liberatore*, Grundsätze der Volkswirtschaft (přelož. hrabě Kuefstein 1891) str. 27. násl.; *F. M. Schindler*, Soziale Frage der Gegenwart 1908; *K. Wasserrab*, Soziale Frage etc. 1903.

**) *Aristoteles* Politic. 7, 8 (9), 5.

***) *Rechtsphilosophie* 178. násled.

a obrovským majetkem nepatrné menšiny, výron to zvráceného individualistického systému a známka rozháranosti a blížícího se rozkladu společnosti, trvá dále. Dnes je sice překonáno stanovisko merkantilismu, který viděl ideál blahobytu v nejvyšším množství daní schopných osob a závodův. Nevěří se také již slibům hospodářského liberalismu, že lze neomezenou hospodářskou svobodou podporovati blaho všech. Avšak od splnění prvního požadavku, který se klade na národní hospodářství, aby hospodářsky slabší nebyli zkracováni, jsme ještě celkem daleko. Hospodářské a sociální rozdíly nemohou býti odstraněny, jsouce nutně založeny v podstatě člověka a jeho práce; přes to však nutno žádati dvou věcí. Předně, aby všem těm, kteří hospodářsky nejnižší stojí, dána byla možnost, vésti život člověka v pravdě důstojný, t. j. aby jejich hospodářské postavení skýtal jim čas, prostředky a příležitost k sledování zájmů duchovních, neboť na této možnosti záleží právě člověka důstojná existence. Po druhé je nutno takové sociální stupňování tříd, při němž hospodářské postavení i nejnižších tříd by přece obecnému názoru doby o potřebách života člověka důstojného odpovídalo. V těchto dvou věcech nutno spatřovati blahobyť, nemá-li, jinak jsa pojat, býti osudným pro celou společnost.

Stoupání potřeb náleží k normálnímu vývoji kultury, je cestou, kterou člověk spěje k stále dokonalejšímu podmaňování přírody, a proto účast i nižších tříd na stoupající kultuře jest nezbytná. Jednostranné jen povznesení se jednotlivých tříd nad normální míru neděje se bez vlivu na celý hospodářský život; třídy, které se nepovznášejí, klesají, a tím nastává čím dále tím hlubší rozštěpení společnosti.

Slovem blahobyť vyjadřuje se určitý, a to příznivý poměr mezi potřebami a prostředky jejich úkoje. V tomto širším smyslu jsou zahrnuty v pojmu blahobytu všeliké stupně příznivého poměru mezi potřebami a ukojením.

V užším smyslu znamená blahobyť jak pouhý dostatek a zámožnost, tak i bohatství a přebytečné bohatství. Z tohoto sestavení plyne, že je blahobyť jednotlivcův podmíněn takovým pravidelným anebo průměrným důchodem, který dopouští kromě ukojení potřeb přirozeně nutných a těch, jichž úkoj pokládá se za nutný, dle spotřebních, v národě panujících (potřeby společensky nutné) obyčejů, ještě jistou míru důchodu volného k ukojení potřeb, nutných k dokonalejšímu rozvoji (potřeby kulturní) a požitku. Kde není takového volného důchodu, lze mluvit stěží o dostatku. To

jest objektivní pojem blahobytu, který lze definovati jako trvalou a dostatečnou míru statků k úkoji potřeb nezbytných, takže stačí všem rozumným a stavu přiměřeným potřebám člověka.

Tato míra potřeb a odpovídajících jim statků je subjektivně rozmanitá, a dle toho může býti subjektivně blahobyť u jednoho již způsoben měrou statků skrovnou, jež potřebám druhého, témuž společenskému postavení náležejícího, jeví se býti nedostatečnou. Hledíc však k určitým měřítkům, jimiž v každém národě jsou panující obyčeje či míra životní, nemají takové výjimky pro obecné úvahy národohospodářské dalšího významu.

K pojmu blahobytu nenáleží vlastní úkon ukojení potřeb a z něho plynoucí uspokojení a blaho, vždy však předpokládá možnost tohoto aktuálního úkoje jako trvalý stav.

Vedle smyslně rozumové přirozenosti člověka má jeho blahobyť dvojí stránku, hmotnou a nehmotnou, jež se v praktickém životě mnohonásobně podmiňují. Tak náboženství, mravnost, vědy a umění, jež počítáme k statkům nehmotným, jimiž se uskutečňuje blaho duchovní, jsou nesmírného významu pro blahobyť hmotný, a naopak zase blaho duchovní nezřídka bývá velmi závislo na blahobyti hmotném. Na tuto úzkou spojitost obou nesmí býti ve vědě národohospodářské zapomináno, nesmí se pouštěti se zřetele, že není skutečným blahobytem zdánlivě dobrý stav hmotný, vznikl-li jen na úkor blahobytu duchovního.

Věda národohospodářská, která nemá porozumění pro blahobyť nehmotný, jemuž blahobyť hmotný je prostředkem k cíli, je jednostrannou. Tím se nepraví, že netřeba přísně šetřiti rozdílů mezi oběma těmito druhy blahobytu. Žádá toho nejen důstojnost člověka, nýbrž i zájem vědy národohospodářské, poněvadž by jinak celý život lidský v hospodářství zanikal, nebo by se aspoň nedostávalo určitých hranic mezi činností hospodářskou a ostatními obory lidské činnosti.

K hmotnému blahobyti, jímž se věda národohospodářská zabývá, nevylučujíc blahobyť duševního a spojitosti obou, není třeba jmění v užším smyslu, t. j. trvalého vlastnictví vnějších statků. Také bez vlastnictví půdy a vůbec kapitálu může se někomu dostávat pravidelně a trvale s dostatek hmotných statků, na př. v podobě mzdy, služného, honoráře atd. Chybí zde snad jmění v užším smyslu zcela, nechybí však stálý důchod, který jen jest s pojmem blahobytu nerozlučně spjat. Mluvíme-li však o zámož-

nosti, která je přechodem od dostatku k bohatství, aneb o bohatství, předpokládá se již jmění v užším smyslu. Proto však se pojmy bohatství a blahobytu nekryjí. Bohatý těší se sice blahobytu, opak toho však není vždy nutný, a totéž platí o zámožnosti, nižším stupni bohatství.

Hromadné jméno bohatství znamená značný, potřebu značně převyšující nadbytek statků. Toto množství statků není však nějakou stálou veličinou. Jako se časem mění potřeby, tak se mění i hranice statků, kde bohatství začíná.

Pojem blahobytu vylučuje ovšem chudobu a nouzi, nestejně to zase stupně nedostatku; chudoba je zápor nejnižšího stupně blahobytu, dostatku. Nedostatek prostředků životních vůbec, aneb prostředků k stavu přiměřenému způsobu života, má právě tak, jako dostatek, různé stupně, neboť všechny tyto pojmy jsou relativní, poněvadž také rozsah lidských potřeb jest vztažný.

Na otázku, v jakém poměru jest hmotný blahobyť aneb jeho nedostatek k štěstí a spokojenosti člověka, odpovídají již řeční a římsí filosofové, že bohatství jest jen Osudem propůjčený statek, a že bohatství a štěstí není vždy totéž. Kdo neznal by slov Senekových: „Si quem volueris esse divitem, non est, quod augeas divitias, sed minuas cupiditates“, na něž není lepší parafrase, než jakou podávají rady evangelické o dobrovolné chudobě, životopis Diogenův a naše pohádka o košili šťastného člověka.

Jsou i bez bohatství lidé spokojeni, těšíce se stěží nejmenší míře hmotného blahobytu, a naopak zase i ta největší míra hmotného blahobytu, přebytké bohatství, nedovede zahnatí bolesti a nespokojenosti. Bohatství a štěstí, chudobu a neštěstí nelze jen tak beze všeho zaměňovati.

Hmotný blahobyť může sice býti a bývá prostředkem štěstí, není však jeho prostředkem jediným a nejvyšším. Proto odnáší se správný křesťanský názor o blahobytu společenském k odstranění plutokratismu a zavedení skromného sice, avšak stejnoměrně rozděleného jmění, které by bylo zárukou štěstí všech. Již ve starověku mnozí vynikající mužové k tomuto poznání došli, a staré přísloví, že mezi chudobou a bohatstvím je nejlepší život, plyne rovněž z tohoto přesvědčení. Tomuto ideálu byl svět bližší v dobách, kdy moderní národohospodářské zásady ještě známy nebyly a společnost o to se starala, aby střední stav byl pokud lze nejčetnějším. Jsou-li tyto názory o blahobytu společenském správné, pak by bylo politování hodným poblouzením, kdybychom pro starosti o hmotné podmínky života zapomínali na

jeho pravou hodnotu *), aneb kdyby dokonce nauka národohospodářská snažila se o hmotný blahobyt na úkor vyšších statků. To by neznamenal hmotné statky uváděti ve službu skutečného štěstí člověka, nýbrž zaměňovati účel s prostředky, znamenalo by kopati studny, které vody držeti nemohou. Dle některých národohospodářů nepatří v obor národohospodářský badání o tom, zda bohatší země jsou také skutečně šťastnějšími, tím méně prý otázky, zda vůbec bohatství je nezbytnou podmínkou lidského štěstí a je-li, zda činí lidstvo zdatnějším a silnějším, aneb zda nemá ve skutečnosti jiné následky, než se zdá atd. O tom rozhodovati nebudeme. Jisto je však, že národohospodář musí si vážiti štěstí, duchovních a mravních statků národa, a že se bude střežiti, aby zasahoval rušivě ve vyšší sfaery kulturní. Ví, že hmotný blahobyt k štěstí jednotlivce i národa může přispívati, a proto doporučuje snahu o hmotný blahobyt vždy v naději, že lidé nedopustí, aby to, co jim k dobrému sloužiti může, vlastní vinou v prostředek zhouby zaměnili.

S touhou a nadějí na štěstí se rodíme a umíráme, poněvadž to, čeho dosahujeme, nikdy nás plně neuspokojuje. „V mezidobí tom,“ dí A. Smith**), „není snad okamžiku, aby kdo s postavením svým byl zcela spokojen a neměl přání, je zlepšiti. A tato neukojitelná touha je našim požehnáním, neboť je nejmocnější vzpruhou lidského snažení, pohánějíc nás stále k novým pokusům, abychom postavení své zlepšili.“

Pro posouzení blahobytu a snah, k němu se nesoucích, významny jsou tyto tři pravdy:

a) Blahobyt sice k štěstí přispívá, toto však není vázáno jen na hmotný blahobyt aneb dokonce bohatství. To, co člověka v pravdě šťastným činí, bývá nejčastěji mimo sfaeru hmotných statků, náleží duchovnímu a mravnímu řádu, jest tedy i chudému dosažitelné, ba tomuto spíše, než boháči.

b) Je-li rozvoj vloh a schopností a jich harmonická součinnost (kultura) pozemským určením člověka, jest hmotný blahobyt, jsa součástí a výsledkem tohoto rozvoje, oprávněným a důležitým cílem lidského snažení. Tato snaha nesmí však býti ve sporu se zákony vyšší, mravní přirozenosti lidské, neboť bylo by tím jeho skutečné štěstí obětováno pouze zdánlivému a podřízenému úkoji, a hmotný svět byl by spolu zbaven svého vyššího určení. Vědě ná-

*) *De Laveleye, Éléments d'économie politique* (1822) str. 22.

**) *Wealth of Nations* 151.

rodohospodářské je stejně odmítnouti materialistické snížení člověka, jež na úkor jeho konečného, hmotný svět převyšujícího cíle podporuje jen hmotný blahobyť, jako jeho pantheistické zbožňování, které prohlašuje člověka za zcela neomezeného, žádným vyšším zákonem vázaného pána světa. Člověk jest pánem světa, aby vládnal byl služebníkem Božím.

c) Je-li touha po blahobytu, jedné složce štěstí lidského, oprávněna, není tím řečeno, že je neomezena. V honbě za štěstím stává se člověk snadno bezohledným. Snaha ta potřebuje vedení, aby snad veden toliko egoistickým pudem, nešlapal bezohledně po štěstí, blahu a existenci svých stejně oprávněných bližních. Člověku je pečovati o hmotný blahobyť ne jako egoistické jednotce, nýbrž jako sociální bytosti, která jen ve společnosti své štěstí uskutečňuje. A to se uskuteční jen tehdy, bude-li míti patřičný ohled na spravedlnost, lásku a obecné blaho.

§ 61. O blahobytu a blahu národním.

1. Nikoli hmotné statky a tvoření jmění, nýbrž hmotný blahobyť člověka jest cílem veškeré činnosti a zřízení, jež nazýváme hospodářstvím, a sice vlastní blahobyť hospodařícího podmětu jest cílem hospodářství jedinečného, blaho celého národa jest cílem hospodářství národního. Všeobecné hmotné blaho národa v tom záleží, že všem jeho třídám, nehledíme-li k mimořádným okolnostem, jest možno bez přílišné námahy s dostatek a trvale nabýti a užívati tolik statků, kolik jich třeba příslušníkům jednotlivých tříd k životu stavu přiměřenému. Vylučuje tedy jak nemírné bohatství některých, tak i trvalou nouzi mnohých. Není to stav všeobecného bohatství, není to však také stav chudoby celých vrstev národa. Mírná chudoba, s níž se v jednotlivých stavech vždy potkáme z důvodů, které v přirozenosti zřízení lidských záležitostí, ho nevylučuje. Jestliže se však větší část rodin všech stavů národa těší zajištěné existenci, třeba skromné a nerovné, majíc tolik, kolik k životu stavu přiměřenému potřebuje, a není-li žádná jeho třída, při mírném bohatství některých, v trvalé nouzi, lze říci, že národ ten dosáhl obecného blahobytu v míře, jak je vůbec dosažitelná. Že i tu se setkáváme s jednotlivými případy nouze, zaviněné i nezaviněné, leží v povaze lidské a v přirozeném vlivu vnějších okolností na životní poměry člověka.

Při pojmu národního blahobytu neběží o bezprostřední blaho

jednotlivých členů národa, nýbrž o společenský stav, na němž jednotliví členové mají účast. Jako u jednotlivce, tak i u celého národa nedosahuje se blahobytu stejnými prostředky, neboť jako potřeby a jich úkojné prostředky u jednotlivce jsou subjektivní, tak tomu u celého národa. Menší má nároky a menšími prostředky uspokojí se národ, obývající horskou stepní krajinu nebo ledové kraje severní, než pilné obyvatelstvo úrodných nížin. Blahobyť národa má svůj ráz, jenž se srovnává s vnějšími poměry přírodními. Při blahobytu národním, t. j. blahobytu obyvatelstva určitého státu, nemůže, jako při blahobytu jednotlivcově, rozhodovati jen průměrný poměr potřeb a důchodů, neboť by mohl vyjít příznivý průměr i tehdy, kdyby proti malé skupině, žijící ve značném přebytku, stála nepřehledná řada těch, kteří trpí nedostatkem, jak se s tím dnes zhusta setkáváme. Nezávisí tedy blahobyť národní pouze na velikosti výroby, nýbrž i na rozdělení důchodů, a správný a žádoucí stav je tudíž ten, kde, pokud lze, největší části obyvatelstva dostává se důchodů, vyhovujících svrchu vyčtené podmínce blahobytu jednotlivcova. Ano bohatství národa může býti i neslučitelné s blahobytem národním, je-li jeho základem vykořisťování tříd jiných třídou jedinou a je-li vykoupeno jejich nedostatkem. Ve světě hospodářském, jako jinde, platí organisaci a všechny organické funkce ovládající zákon symetrie, jenž žádá, má-li býti o blahobytu řeč, nejen správný poměr mezi jednotlivými součástmi hospodářského procesu (výroba, oběh, rozdělení a spotřeba), nýbrž i rozumový poměr mezi jednotlivými odvětvími výroby, druhy důchodů atd. Proto není pouhým nakupením bohatství v národě již také jeho blahobyť zaručen. Hypertrofie jest blahobytu národnímu právě tak se škodou, jako atrofie. Jen tehdy jest dostatečné množství statků znakem blahobytu národního, je-li správně rozděleno. Pouhý jednostranný nadbytek ochromuje pokrok a ponechává valnou část národa v bídě. System ovládaný ideami pospolnosti nezapomene nikdy pro hmotné maximum statků v národě na sociální optimum.*)

Otázka, kterak vzniká bohatství národů, byla ode dávna základní otázkou vědy národohospodářské, a byla dle různých základních hledisk také různým způsobem řešena. Jednostranný v té příčině názor merkantilismu, přeceňující hojnost drahých kovů v zemi, uvedl na pravou míru Adam Smith, jehož učení právě tím se vy-

*) *Béla Földes*: Beiträge zu den Gesetzen der wirtschaftlichen Phänomenologie v *Conradových Jahrbücher für Nationalökonomie* XLI, 221 (1911).

znamenává, že klade důraz na práci národní jako první a základní pramen blahobytu. Novější doba teprve však položila náležitou váhu na to, nač Smith ještě nepřipadl, na rozdělení důchodův. Zejména socialismu nelze upřít, že má o správnější v té příčině názory nemalé zásluhy, a to svou kritikou liberálních dogmat a z nich vyplývajících poměrův. Od dob Lva XIII. však, který vyslovil se o „aequior partitio bonorum“*), nikdo se více neobává, že viněn bude ze socialismu, nestrachuje se anathemat liberalismu, bude-li se tohoto spravedlivého názoru přidržovati.

Měrou národního blahobytu jest nejširší účast všech příslušníků státu na nabytých statcích kultury, což závisí nejen na obývaném území, nýbrž i na osobních vlastnostech a činnosti obyvatelstva a na působnosti veřejné správy, její národohospodářské politice. Poněvadž pojem potřeb všeho druhu je vztažný, není také pro pojem blahobytu národního objektivní míry.

Blahobytné poměry jistého národa přímo a nejlépe bylo by lze poznati ze spotřební statistiky o potravě, obydlí, oděvu atd. nižších tříd. Bohužel však právě o těchto úkojných prostředcích jsou údaje statistické dosti nejisté a sporé. Méně jistě již dá se na stupeň blahobytu usuzovati ze statistiky daní důchodových, ze stavu spořitelny a jiných ukládacích ústavů peněžních, ze statistiky kriminální, z počtu škol a jejich návštěvy, úmrtnosti atd., jež jsou také jakýmsi měřítkem stupně blahobytu národního, pokud je ovšem lze statisticky stanovit. O tom však později bude čeho třeba pověděno.

Z nejširší účasti na statcích kultury vzniká spokojenost jednotlivců, následek to úkoje stoupajících potřeb, které s dočasným, všeobecným a kulturním stavem se srovnávají.

Jakým tento, potřebám odpovídající stupeň úkoje býti má, nelze abstraktně a všeobecně stanovit. Zde má mravouka podati času přiměřené normy a o správný směr potřeb v národě pečovati. Tak je na př. snaha i prostého dělníka o lepší a vzdušnější byt jistě mravně oprávněna, snaha však jeho dcer o moderní, stavu jejich nepřiměřené toalety zavržitelná. Z toho vidno, jak lze se snahami prvního druhu spojití křesťanskou ctnost spokojenosti, a jak je s posledními neslučitelná. Je však z toho také patrné, že nesmí každá snaha o zlepšení hospodářského postavení a blahobyt býti potlačována odkazem k uskrovnění, aby nebyla pravdou církví činěná výtky, že jest podporou pauperismu, kdežto přec opak je pravdou,

*) Encykl. De conditione opificum (1891).

že církev na základě svých principů o pravém blahobytu národů vede tyto k nejvyšší kultuře, pravému a obecnému blahobytu a radosti života.

Blahobyť národní má u každého národa zvláštní ráz, jenž se srovnává s vnějšími poměry jeho území, kterým se jeho potřeby přizpůsobují, pak i s jeho kulturním a hospodářským stupněm, zkrátka pojem ten nabývá své určitosti teprve konkrétními poměry u toho kterého národa. Vždy však k pojmu blahobytu národního náleží, že se musí vztahovati k největší části obyvatelstva.

Není ovšem třeba, ba není ani možno, aby tato všeobecnost byla absolutní, stačí již všeobecnost mravní; že není tato všeobecnost zároveň rovností blahobytu všech, tak aby všichni občané snad stejnou měrou byli ho účastni, jest samozřejmo. Různé stupně blahobytu jednotlivých občanů přirozeně vyplývají z fyzické, duševní a mravní nerovnosti lidí, z dělby práce a jejího nerovného výsledku a z celé řady různých individuálních příčin.

Proto mluvíme-li o všeobecnosti blahobytu národního, nedíme tím, že se mu každý občan také skutečně těší, nýbrž že má možnost dopracovati se ho.

Dle Schindlera *) lze mluvit o všeobecném hmotném blahobytu celého národa, je-li při mírném bohatství jednotlivců zajištěn všem třídám dostatečný a bez nadlidské námahy dosažitelný duchod, takže žádná část národa není k trvalé nouzi odsouzena. Že jednotlivci dočasně neb i trvale chudobou jsou stíženi i v národě, značnému blahobytu se těšícím, jest jisto a není na újmu blahobytu národa, neboť odstraniti individuální chudobu nikdy se nepodaří.

V jakém smyslu a rozsahu jest blahobyť národní cílem národohospodářství, na to různé systémy národohospodářské různě odpovídají, dle toho, jakého jsou názoru o podstatě a účelu národního hospodářství vůbec, a dle toho, s jakého filosofického hlediska patří na státní a společenský život zvlášť. To však je jisto, že národní blahobyť každému systému národohospodářskému jest právě tak pevným cílem, jako je zachování zdraví cílem vědy lékařské.

Systémy individualistické, majíce národní hospodářství za pouhý součet hospodářství jedinečných, mají také blahobyť národní za součet blahobytu všech obyvatel státu. A proto ho lze po jejich

*) Die soziale Frage der Gegenwart vom Standpunkte des Christentums (1906) str. 62. násl.

názoru nejjistěji dosíci svobodnou činností těchto jedinečných hospodářství, odnášející se k dosažení jejich vlastního blahobytu.

Socialismu jest celý národ, společně hospodařící těleso, zodpověden za blaho všech jednotlivých soudruhův. Poněvadž doufají, že socialistická společnost nynější historický stát vystřídá, bude jí pečovati o veškero blaho svých příslušníkův.

Solidární system, jemuž není národní hospodářství ani souhrnem všech hospodářství ve státě, ani jediným kolektivním hospodářstvím, nýbrž sociálním řádem a mravně organickou jednotou a pospolností všech samostatných hospodářství, vidí blahobyť národa v něčem zcela jiném. Vidí v něm dvojí věc: veřejný stav blaha celé společnosti (*prosperitas publica, communis*) i všech jejích členů (*prosperitas universalis*).

Stav blaha obsahuje obé, i možnost blaha všem společně veřejným blahobytem poskytovanou, jež však skutečností stává se vlastní činností hospodařících (hmotný blahobyť jedinečných hospodářství), i všem společně veřejné blaho a spolu obecné blaho jedinečných hospodářství.

2. Veřejným blahem rozumí se sociální stav, blahu veškerého občanstva sloužící, kterým a v němž všem členům státní společnosti podává se společně dostatek vnějších statků k jejich soukromému používání. Jednotlivcům pravidelně však se nepodávají bezprostředně. Statky ty lze rozdělití ve tři skupiny: a) výrobky lidské činnosti, jichž každý jednatel vyrobiti nemůže, b) veřejné ústavy sloužící účelům vyučovacím, podpoře věd a umění, dopravě, dobru stavů výrobních, zaopatřování osob práce neschopných atd., a c) právní ochranu a právní řád života společenského.

Všecky tyto, obsah veřejného blaha tvořící statky jsou hmotnou stránkou veřejného blaha. Časné blaho má však ještě jinou a vyšší součást, již stránka hmotná za základ slouží a jako prostředek je podřízena. A jen tam, kde v praxi k této spojitosti duchovní a hmotné stránky blaha společenského se přihlíží, je trvání jeho zabezpečeno. Hmotné zájmy jsou dle Dühringa*) jen základem, a nikoli budovou lidské existence. Skutečně uspokojivému soužití jest třeba ještě jiných podpor, než jen hmotného základu; útvar lidského života, který se na něm má zvedati, je nepoměrně důležitější. Tam,

*) Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus (1879) 11.

kde jde o lidskou a společenskou činnost, není hospodářské stanovisko jediným aneb dokonce nejvyšším. Má-li tedy společnost vyšší účely, jichž nelze pojmouti v úzký rámec nauky národohospodářské, nesmí také nauka společenská býti pokládána za vedlejší část nauky národohospodářské. Její obor přesahuje meze této, a zejména pro řešení moderních otázek reformních stěží lze vystačiti pouze momenty hospodářskými. Bez zřetele k širším a vyšším hlediskům ušlechtilé lidskosti, vzdělání, mravů, práva, sociální spolitosti není zde východu a spásy.

Blahem národa rozumí se blaho ve stát spojeného národa. Národ se mu těší, nechybí-li mu nic z dokonalosti, kterou máti má vzhledem k svému vnitřnímu zřízení, naplnění svého účelu v přítomnosti a budoucnosti a vzhledem k svému vnějšímu postavení. Středem všeho jest však plnění účelu.

Pojem blahobytu národního nevztahuje se jen k blahu dočasněho obyvatelstva, nýbrž i k veřejnému blahu národa, trvalé to jednoty, k blahu, jež zájmy přítomnosti stejně jako zájmy budoucnosti chrání a zajišťuje.

Blahobyť národa obsahuje trojí moment, a jen tam lze o něm mluvit, kde:

a) všem členům národa jest mravně a trvale možno zjednat i udržeti si kulturnímu jeho stupni a zvláštním osobním poměrům přiměřené hmotné blaho. Vyjímají se ovšem případy vlastní viny a nešťastných příhod.

b) Kde největší částí národa jest možno také skutečně dosíci toho stupně blaha, jenž by se srovnával s vnějšími, dějinnými a osobními poměry.

c) Kde jsou po ruce prameny sil a statků, jež by s rostoucími potřebami vzrůstajícího národa také stále rostly.

Tam, kde se s těmito třemi momenty setkáváme, lze mluvit o stavu blahobytu národa. Patří k tomu tedy, abychom určitěji mluvili:

a) trvalá možnost a skutečnost blaha národa početně vzrůstajícího, tak

β) aby opatřen byl dostatečnými hmotnými prostředky k ukončení hmotných a prostředně i nehmotných potřeb, a to

γ) všichni jeho členové; patří sem tedy na př. i řešení otázky ženské.

δ) Úkoj ten vztahuje se i na stoupající potřeby, poněvadž se tyto pokrokem rozšiřují a zjemňují. O národu, který v té příčině

nepokračuje a požadavkům zlepšeného způsobu života nemůže dosti učiniti, nelze říci, že těší se blahobytu.

e) Tento úkoj potřeb v národě diti se musí vedle požadavků pokračující kultury. Národní hospodářství, které nepokračuje, ztravuje přítomný blahobyť a nestaví pro budoucnost.

č) Národ blahobytu se těšící má vykazovati větší počet mírně bohatých. „Je všeobecnou zkušeností,“ dí Malthus *), „že ctnosti, píli a nadání všeho druhu nejlépe se daří ve středních třídách společenských. Povaha věci však žádá nutně také vyšších a nižších tříd, neboť nemohou všichni středním třídám náležeti. Kdyby neměl nikdo naděje, že ve společnosti postoupí, aneb se nebál, že klesne, kdyby píle nebyla odměňována a lenost trestána, nebylo by energie, již se snažíme postavení své zlepšiti.“

η) Vedle značnějšího počtu mírně bohatých vyžaduje pojem národního blahobytu veliký a silný střední stav, jenž spojuje stavy vyšší a nižší a brání příkrému rozdílu mezi bohatým a chudým a osudným toho pro společnost důsledkům. A proto je třeba vše nasaditi, aby starý střední stav byl zachován, neboť tak zv. nový střední stav, jak vzpomenuto, ho nenahradí.

θ) K blahobytu národnímu jest dále třeba, aby nejnižším třídám dostalo se aspoň existence člověka důstojné a bylo zabráněno, by trvalá bída jich netřásla. Za tím účelem musí se národ vykazati takovými opatřeními, zákony atd., jež slouží k zmírnění chudoby a dokazují, že svých chudých neopouští, takže chudoba mass zde není jevem trvalým. Tento pauperismus jeví se dnes nezřídka v podobě třídní chudoby, která nejtíže doléhá na třídy pracovní v dobách průmyslových krisí, zbavujíc je mzdy, která snad v normálních dobách stačí, aby jejich životní potřeby kryla. A právě tato nejistota existence tísní dnes dělnictvo nejvíce a je pramenem hromadné chudoby.

i) Konečně je třeba, aby všechny tyto požadavky pojmu národního blahobytu se uskutečňovaly se stálým zřetelem na vyšší statky osoby, rodin a celé státní společnosti. Rozsáhlé vlastnictví hmotných statků samo o sobě není nejvyšší měrou individuálního a sociálního blaha.

Cíl každého hospodářství, dosíci pokud lze největšího blahobytu, neznamená dosíci pokud lze nejvyššího peněžního bohatství, nýbrž dosíci možné plnosti mravně osobního rozvoje a vzdělání

*) Versuch über das Bevölkerungsgesetz (překlad Stöpelův 1879) str. 759.

jednotlivce a celého národa hospodářskou výrobou a spotřebou vnějších statků.

Kde hmotná moc a bohatství není v souladu s vyššími statky, nároky a účely člověka, kde hospodářské blaho se nepodřídí ušlechtilějším účelům lidského bytí a společnosti, kde bohatství, výroba a rozdělení statků sociální spojitost trhá a propast mezi jednotlivými třídami prohlubuje, tam se nedostává celku i jednotlivcům vnitřní rovnováhy, tam je nedostatek klidu a štěstí i u bohatých.

Také společenského zdaru je hmotné bohatství jen jedním, nikoli jediným živlem. Moderní dělník více si cení uznání stejné oprávněnosti s ostatními, více si váží, je-li uznáván jeho význam pro blaho celku, než peněz a statků.

Padnou-li pilíře mravního řádu, hmotný vývoj nezadrží, nýbrž spíše ještě urychlí pád společnosti. Hmotné blaho skýtá blahobyť, jen pokud mravní a hospodářské podmínky životní k blahu všech vzájemně působí, pokud se podřizuje hmota duchu a skrze něho jest Boha, Stvořitele světa, lidí a národů, poslušna.

Blahobyť národa ve vyličeném smyslu jest ideálem, nikoli, jak mnozí nám vytýkají, utopií, jest praktickým cílem, jehož snad nikde a nikdy v té míře, jak pověděno, nebude dosaženo, o který je však nutno národnímu hospodářství se snažiti, má-li svému úkolu dosáti. Není každá změna pokrokem, tím jest jen přiblížení se ideálu dokonalosti. Poněvadž blahobyť národní má různé stupně, lze za daných okolností aspoň jistého stupně podobnosti s ideálem dosíci, a o ten jest se národnímu hospodářství snažiti; v tom záleží pokrok. (Srov. J. Pesch l. c. II, 229. násl.)

§ 62. Národohospodářské a sociální otázky přítomnosti hledíc k národnímu blahobytu.

Mohutné technické a hospodářské převraty minulého století, vytkly hospodářskému vývoji nové dráhy, a tím byl společenský řád na mnoze porušen. Tyto vymoženosti zkracovati aneb odstraniti nelze, a přec je třeba obnovy správného t. j. sociálního účelu za změněných poměrův objektivně přiměřeného řádu. A to jest, co jmenujeme dnešní sociální otázkou. Najíti pro nový hospodářský obsah přiměřené nové formy právního, hospodářského a společenského řádu, znamená rozluštění ji. Jako mladík, který odrostl šatům dětským a nových potřebuje, tak i zde se tážeme, jakých změn je třeba provéstí ve společenském a hospodářském řádu, aby za

nových, stále se měnících poměrů bylo dosaženo cíle národního hospodářství, národního blahobytu, a to je sociální otázka v širším smyslu.

Patrnó, že otázka ta má dvojí stránku, hospodářsko-technickou a hospodářsko-sociální, kterou zkrátka jmenujeme otázkou sociální v užším smyslu. Hospodářsko-technická stránka zabývá se otázkou, jak pro vzrůstající národ s množícími se potřebami lze opatřiti statků v dostatečném množství a výběru, jak lze toho dosíci za změněných poměrů výrobní techniky a dopravnictví, za zvýšených nároků na způsob života atd.

Hospodářsko-sociální stránka vztahuje se k otázce, jak za změněných poměrů může býti uskutečněno a zajištěno hmotné blaho jak celé společnosti, tak i různých jejích stavův a tříd.

Při tom zase jde jak o podmínky zdravé hospodářské existence, zejména jistých skupin národa, jež hospodářským vývojem jsou tísněny (otázka dělnická, zemědělská, řemeslnická, obchodní, ženská a úřednická), tak i o otázku zdravé sociální existence celku národního vůbec. Na uspokojivém rozluštění tohoto problému závisí stejně blaho jednotlivých občanův, i existence a síla státní společnosti.

Ten, kdo mimo to přizívá k souvislosti mezi hmotným a duchovním, kdo očekává s námi ozdravení dnešních neutěšených poměrů v neposlední řadě od mravně-náboženské obnovy lidstva, pokládá právě tuto obnovu za nejdůležitější problem naší doby. Při luštění sociální otázky v tomto nejužším smyslu očekává pomoc, od státu, od svobodné činnosti společnosti (sociální spolupomoc), a mnoho též doufá od sociální svépomoci soukromo- a veřejnoprávních organizací stavovských a třídních, v první řadě interessovaných. Vše to, co tyto tři faktorové ke zlepšení hospodářských a sociálních poměrů činí, zoveme sociální politikou v širším smyslu.

V užším smyslu omezuje se pojem ten na činnost státu resp. moci státní. V nejužším smyslu znamená slovo to také činnost státu, odnášející se ke smíření tříd vůbec. Proto na př. zoveme státní pojišťování dělnictva a jiné v jeho prospěch vydané zákony sociálně-politickým zákonodárstvím.

Nežřídka nazývá se sociální otázka dosti nechutně otázkou žaludku, vidliček a nožův a p. Ve skutečnosti však jest otázkou kultury a pokroku kulturního, při čemž se hmotným, duševním a mravním zájmům lidstva zároveň dosti činí. „Sociální otázka jest po-

krokem, jestliže se kulturní statky vždy víc a více také mezi těmi šíří, kteří až dosud na nich jen nedostatečným způsobem měli podíl. Dosíci toho také v oboru hospodářském, jest hlavním úkolem hospodářských reforem a techniky ve spojení s vědou národohospodářskou. Také umění má širším vrstvám sloužiti, nejen aby bylo okrasou jejich života, nýbrž aby také zjemnilo jejich cit. Budoucnost kultury především jiným závisí však na míře, v jaké mravní idea spravedlnosti dojde v lidské společnosti nadvlády, nikoli na spravedlnosti podmíněné schematickými právními ustanoveními, nýbrž na té, která žádá, aby každý při své činnosti v každém stejně oprávněného bližního uznával a ctil“.*)

Potom však není řešení sociální otázky pouze dílem sociálních činitelův. Každému jednotlivci je při tom spolupůsobiti, a činí tak, smýšlí sociálně, když plní povinnost spravedlnosti a lásky vůči bližnímu a společnosti.

Předeslavše nutné, tážeme se nyní, zda spěje otázka sociální k svému rozluštění, zda jest dnes více blahobytu než dříve, zda těší se dnes evropští národové většímu hmotnému blahobytu než dříve? Názory se o tom rozcházejí. Ti, kdo k otázce té přisvědčují, právem poukazují na novověké pokroky hmotné kultury, na zvýšené náklady k úkoji jemnějších a nákladnějších potřeb i v rodinách občanských, na vývoj techniky atd. a na účast, již těší se i širší vrstvy na nejrozmanitějších vymoženostech novodobých. Ve všech oborech potkáváme se s takovým pokrokem, že jen ten, kdo by zúmyslně oči zavíral, ho nevidí. Národové evropští a také američtí vládou dnes nepoměrně větším bohatstvím, než jaké tu bývalo v dobách minulých.

Udržuje však s tímto bohatstvím v moderní společnosti stejný krok také národní blahobyť? Ti, kteří to popírají, poukazují na rozštěpení společnosti, zánik aneb zeslabení stavu středního, boj mezi proletariátem a zaměstnavateli, což vše nebylo dřevním dobám známo, aneb toho aspoň v té míře, jako dnes, nebývalo. Popírají, že by široké vrstvy nevyučeného dělnictva všude mohly vésti život po dnešních pojmech člověka důstojný. Popírají, že by se bylo relativně jejich postavení v té míře zlepšilo, jak by ostatním pokrokům hmotné kultury mělo odpovídati. Dovolávají se na potvrzení toho tužší mechanické a proto úmornější a méně uspokojivé práce v to-

*) *With. Lexis: Wesen der Kultur* (Hinneberg, *Kultur der Gegenwart*) I, 51 (1905).

várnách, již nelze nijak srovnati s bývalou prací řemeslnou, poukazují k přehnané dělbě práce, která ji degradovala na částečný, jen ducha ubíjející výkon atd. A bohužel nutno přiznati, že vše to jest smutnou pravdou. K tomu přistupuje hmotářský ráz naší doby, přeceňování hmotné stránky vezdejšího blahobytu, jednostranné oceňování oněch oborů vědění, jež odnášejí se pouze k hmotnému prospěchu, snížení umění k materialistickému realismu; dále patří sem smutná skutečnost anarchie mravův a celá řada dalších známek překultivovaného, upadajícího a silně Řím doby posledních císařů připomínajícího věku.

Doznávají, že sice moderní technika nevidané divy zplodila, všecy ty nové vynálezy však neznamenají prý na konec nic jiného, než hromadění bídy vrstev nejširších a kapitálu v rukou několika vyvolencův.

Všecky vymoženosti, jichž se lidstvu daemonem vynalézavosti dostalo, v nivec prý se rozplynou, otážíme-li se, co nám vlastně ve skutečnosti přinesly? Jak působí na osobnost a zda nás učinily hlubšími, citovějšími a lepšími? A odpověď na všecky ty a podobné otázky zní:

„Moderní kultura odcizila nás přírodě. Jsme od ní odloučeni vrstvou asfaltu, takže jest nám na nejvýš ještě předmětem estetického požitku. Děti městské více jí dnes neznají, takže jest nutno je o přírodě, jako o něčem cizím, poučovati a na obrázcích jim ukazovati, jak vyhlíží zima a léto atd.

Způsob výroby uvolnil rodinná pouta a zničil přirozené povolání ženino. Avšak i práce mužova, jsouc pouze dílčím výkonem, který sám o sobě nemá smyslu, nejsa celým výrobkem, ztratila na své, člověka umravňující a povznášející síle.

Tam, kde věda technice slouží, je skutečně s velikým užitekem lidstvu, proto však jsme v poznání podstaty věcí proti dřívějšímu o nic nepostoupili, v té příčině nejsme dále, než druhdy. Pro náš vnitřní život, pro naše štěstí a spokojenost moderní kultura nevykonala nic.

Naděje, že tato kultura sama sebe překoná, poněvadž s ní kráčí ruku v ruce tendence úbytku lidstva, potřebuje k svému uskutečnění řadu dlouhých dob. Také nelze čekati na to, až bude s poslední tunou uhlí poslední tuna železa roztavena. Nezbyvá tedy než s jistou dávkou resignace brániti se proti všem těm hrůzám, které daemon vynalézavosti na svět přinesl. „Stali jsme se otroky nestůry“, dí socialista William Morris, „kterou naše tvůrčí síla zplo-

dila. Zdá se mi býti pravdě podobným, že naše 19. století (a to platí též o 20.) je nejbolestnější ze všech známých dob, a to hlavně pro náhlý rozmach stroje.*) Živým jest jen stroj, dělník jej obsluhující ve své mechanické práci jest jakoby mrtvý. Ovšem že člověku slouží, avšak za velikou cenu, neboť nelze ani vypočísti, kolik radosti každá technická vymoženost zničí, kolik spokojenosti udusí.**)

Odpovězme si jen upřímně na otázku: „K čemu je nám třeba tolik světla, telefonů, krkolomných dopravních prostředkův a na konec i lítání vzduchem? Pro naše skutečné štěstí moderní kultura svými vynálezy mnoho nevykonala.“ Tak o novodobých vymoženostech a blahobytu národním W. Sombart.***) A přec nesmíme k moderní kultuře býti nespravedlivými, neboť lidstvo přestalo již horší doby. Má zajisté doba naše vedle mnohých stínův i neméně stránek světlých, a právě její hmotné pokroky nutno vděčně uznati. Vždyť i ti, kteří oplývají dnes jednostranně chválou na staré zlaté časy, asi by si nepřáli, aby se zcela zase vrátily. Jsme v době přechodu v lepší věk, v dobu smíru a harmonického blahobytu, a předpoklad toho není nesnadno splniti: návrat ke křesťanské pravdě a mravům s takovou organisací společnosti, jež by se s nimi srovnávala. Také doba naše má své dobré stránky. „Jediná věta,“ dí Helferich, „že člověk jako takový jest právním podmětem, je pro lidstvo většího významu, než všechny triumfy průmyslu. Avšak i hmotné pokroky dlužno vděčně uznati, aniž by ovšem bylo třeba zavíratí oči před jejich nedostatky.“

§ 63. Bohatství, jmění a důchod národní. †)

1. Mluvíce o národním bohatství, nemáme na zřeteli druhový význam slova toho, t. j. generický celek všech hospodářských statkův. Ve smyslu tom jest každý hospodářský statek bohatstvím. Také není bohatství národní jen pojmem hromadným, t. j. nadbytečným množstvím statků národa, při čemž se nepřihlíží k tomu, jak jsou zde tyto statky rozděleny, nýbrž rozumí se tím příznivý

*) *Chamberlain*, Základové 19. století.

**) A. v. *Gleichen-Ruszwurm*, *Sieg der Freude* 1909, str. 383.

***) Přednáška konaná r. 1907 v Berlíně: Was gibt uns die moderne Kultur? uveřejněná v *Deutsche Volkspost* 1907, č. 50.

†) *Friedr. List*, *Das nationale System der polit. Ökonomie*, vydáno A. Häusserem (1851), str. 201. násl., 334. násl.; v. *Schäffle*, *Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft* (1873), str. 2—64.

stav národa, k čemuž nestačí, aby jen část národa nadbytek statkův úkojných měla, nýbrž aby tyto mezi jeho příslušníky tak byly rozděleny, by stav celého národa v hmotném ohledu bylo lze zváti příznivým.

Toto bohatství se nerozmnožuje pouhým zmnožením statkův a boháčů, nýbrž zvýšením blahobytu širších vrstev obyvatelstva, povznesením a zajištěním životní míry středních a nižších stavův a tříd v národě a zmírněním chudoby. Bohatství, jako cíl národohospodářství, neznámá jen plnost statků, nýbrž hmotný blahobyt příslušníků národa.

Proto již Baco Verulamský srovnává bohatství s hnojivem, jež na hromadě ponecháno neprospívá, avšak po poli rozhozeno, činí je úrodným a mnohý užitek dává.

Pojem národního bohatství také osvětluje příklad, který čteme u Sismondiho. „Když jsem po pětiletém pobytu v průmyslném Lancashiru přišel do holandského Limburku, domníval jsem se, že opustil jsem „bohatou“ zemi s tolerantním, pilným a dovedným obyvatelstvem, a místo toho že zvolil jsem si k dočasnému pobytu „chudou“ provincii. A přece neviděl jsem v tomto chudém vévodství limburském tolik bídy a tolik nešťastných lidí jako v bohaté Anglii.“ Těmi slovy ilustruje nesprávný druhdy názor anglického národohospodářství o bohatství národa, jež nepokládalo, a to platí zvláště o A. Smithovi, bohatství za prostředek k tomu, aby postavení lidu se zlepšilo a národu dostalo se podpory k dosažení cíle, nýbrž zabývalo se jen stanovením zákonů, za kterých by vzrůstalo kolektivní bohatství národa. „Tento abstraktní a absolutní pojem bohatství,“ dí Charles Perin, „mám za pramen všech bludů, s nimiž se u Smitha potkáváme a které ovoce jeho objevů zmařily.“

Hospodářskými statky, jež tvoří bohatství národa, jsou *a)* všechny statky užité a *b)* v širším smyslu vedle hospodářských statků vše, co ve hmotném řádu jako příčina a pomůcka přímo aneb nepřímo k opatření prostředkův užitečných slouží, ať je to vlastnictví soukromé nebo veřejné. V nejširším smyslu patří k bohatství národa také statky, jež tvoří tak zv. přirozené bohatství země.

2. Jako při pojmu národního bohatství, tak i při pojmu národního jmění nepokládáme národ za jeho právní podmět v tom smyslu, jako jest tomu při těchto pojmech v hospodářství jedinečném. Zde běží toliko o souhrn zásob statků národa, k nimž, vedle soukromého jmění jednotlivých občanův a jejich sdružení, patří také jmění státu a veřejných korporací. Jsou to statky, jež slouží jak

spotřebě, tak i výrobě. Nezřídka však rozumí se jměním národním jen kmenové jmění národa.

Statky volné, ač mohou na velikost jmění národního působiti, nejsou jeho součástí. Jen jejich výsledky, pokud vtělují se v hospodářské hodnoty jsou jměním národním. Totéž platí o vnitřních statcích člověka či osobním bohatství, jež rovněž bývá pramenem jmění, není však jeho součástí. Taktéž osobní služby nelze sem počítati, leč by právo na osobní služby jiných představovalo hodnoty o sobě existující. Měřice jmění národní, můžeme buď bezprostředně stanoviti summu statků, jimiž národ vládne, aneb vycházeti ze zvláštního jmění všech jednotlivých podmětů jmění v národě.

3. Poněvadž jest národní hospodářství reální, společenská a mravní jednota, odvozená ze sociálního a organického spojení všech zvláštních hospodářství ve státu, stačí tato jednota k tomu, abychom mluvili o národní výrobě, hrubém a čistém výnosu národní výroby, a tudíž i národním důchodu. Ovšem že pojem ten, jako vůbec pojem důchodu, jen znenáhla se ujasňoval.

Národní výroba, t. j. co národ v jisté periodě vyrobí, a její vzrůst není konečným účelem národohospodářství, její výsledek, pravidelné důchody národa, jsou jen prostředkem k obecnému blahobytu, a k tomu jest vědě národohospodářské v nauce o národním důchodu stále přizíráti.

Podle toho jest národní důchod ona část národní výroby, kterou může národ ročně spotřebovati, aniž by chod jeho hospodářství byl porušen. Výroba národa jest určena k tomu, aby sloužila potřebám celého národa. Ovšem, že nesmí býti cele ztrávena, část hrubého výnosu, tak zv. výrobní náklady, sloužící udržení strojův a ta část, která je náhradou surovin atd., musí býti odečtena, a v tom rozchází se soukromohospodářské a národohospodářské pojetí nákladův a tudíž i důchodu.*)

Jedinečnému hospodářství jest vedle přirozených a jinak nutných nákladů nésti ještě náklady, spojené s opatřením cizích pracovních sil a výrobních prostředkův (mzda, úrok, nájemné). Tyto zvláštní soukromohospodářské náklady zmenšují zisk jednotlivých podniků, pro národ a jeho hospodářství však nejsou zkrácením jmění aneb důchodu národního, nýbrž pouze

*) *Friedr. Kleinwächter* „D. Einkommen u. seine Verteilung“ ve *Frankensteinově Hand- u. Lehrbuch* (1896) str. 44—62.

přesunutím vlastnictví na jiné jeho příslušníky. Národohospodářsky nejde tu o otázku nákladů, nýbrž o otázku rozdělení statkův. Mzda, která v očích podnikatelových je zmenšením hodnoty výrobku, jest v jedinečném hospodářství nákladem a jest ji od hrubého výnosu výroby odečísti, aby se čistý výnos této zjistil. Pro dělníka jest však důchodem, a poněvadž dělník jest součástí národa, je mzda se stanoviska národohospodářského součástí národního důchodu, a nikoli součástí národohospodářských nákladův. Z toho plyne, že jen zmenšení všeobecných, přirozených, hospodářských nákladů znamená zlacinění výroby v zájmu celku, jest zvýšením čistého výnosu, zvýšením národního důchodu. Zájem jedinečného hospodářství stýká se tu se zájmem hospodářství národního. A poněvadž vlastní prospěch nutí podnikatele k zavádění lepších a úspornějších výrobních method, lze tvrditi, že soukromohospodářský způsob výroby jest schopen zmenšiti národohospodářské výlohy výrobní a tím přičiniti ke zvýšení národohospodářského důchodu. Poněvadž však ve vlastním zájmu hledí také zmenšiti soukromohospodářské náklady, zejména mzdu, v té příčině nekryjí se již zájmy národohospodářské se zájmy soukromohospodářskými. Snížením mzdy hledí dosíci vyššího soukromého zisku, snižuje tím však důchod národní. I kdyby tím byl výrobek zlaciněn, neprospívá to národnímu hospodářství, poněvadž se tím současně kupní síla širokých mass zmenšuje. Ač se někdy za motiv snížené mzdy uvádí zlacinění zboží, bývá ve skutečnosti pravým toho důvodem jen zvýšení soukromého zisku podnikatelského, a kdykoli tak děje se na úkor mzdy dělnické, nelze to nikdy zváti štěstím pro národní hospodářství. Obyvatelstvu v nouzi postavenému jest i laciné zboží drahým. Proto chtějí-li si podnikatelé pravých zásluh o společnost a národní hospodářství zjednati, nedosáhnou toho zlaciněním zboží na úkor mzdy dělnictva, nýbrž jen tím, obrátí-li všechen zřetel svůj ke snížení národohospodářských nákladův. A k těm dlužno počítati také snížení společensky nutné práce a doby pracovní, pokud není pro dělníka nezaměstnaností a pouhým snížením doby pracovní, nýbrž větší svobodou, aby se mohl věnovati rodině, a pokud slouží tomu, aby mu tím bylo umožněno dosíci vyššího duševního a mravního vzdělání. Od pokroku v této věci závisí spolumíra vlastního národohospodářského ano i společenského a kulturního pokroku. Vždy však se předpokládá, že času takto nabytého bude skutečně k účelům zmíněným použito. Národohospodářské poměry skýtají i zde jen možnost kulturního pokroku. Jeho skuteč-

nění však nezávisí jen na hospodářské, nýbrž mnohem více na náboženské a mravní výchově lidu.

Rozumná spotřeba, pohybující se v mezích národního důchodu, jest jeho užitím, a nikoli promarněním. Neumírněnost ve spotřebě statků jest však hospodářskou zkázou jednotlivce i národa. Veškeren čistý výnos národního hospodářství nesmí proto sloužiti jen spotřebě, nýbrž i zachování a zmnožení kmenového jmění. „Národ, který by se staral jen o výrobu statků požitečných,“ dí E. z Philippovichů, „činí snad na čas dojem národa bohatého, brzy však by v chudobu upadl.“

Proto již Daniel Jirí Morhof (v Polyhistoru r. 1688) důtklivě na důležitost rozumné správy upozorňuje, když praví: „Udržení hospodářského jmění rozumnou správou jest základem veškeré ekonomiky a chrematistiky.“

Umenšení přirozených nákladů výroby jest v první řadě úsporou národního kapitálu, z něhož za jiných předpokladů větší části při stejném výrobním výsledku byly by spotřebovány. Opatrná správa, přihlížejíc k zachování a rozmnožení jmění, skýtá, nehledíme-li ke skutečnému a bezprostřednímu soukromohospodářskému užítku, nejprve jen možnost národohospodářského pokroku. Zdali se tato možnost uskuteční, bude-li úspora a rozmnožení statků na hospodářský stav národa trvale příznivě působiti, to závisí ještě na mnohých jiných podmínkách.

Praví-li Roscher*), že nejbohatší perioda bývá počátkem úpadku národův, a míní-li proti tomu Whately, že jen osobní, nikdy však národní bohatství, bývá nebezpečno, lze oba názory tak spojit, že se zde národním bohatstvím rozumí bohatství, mezi příslušníky umravněného národa dobře rozdělené.

§ 64. O znacích národního blahobytu zvláště.**)

Známky národního blahobytu, jichž jsme se již povšechně dotkli, nevztahují se na blaho národa v jeho celém rozsahu. Skýtají pouze více méně určitou představu o hmotné stránce, hmotném základu blaha. Proto jsou jen podmíněnými znaky pravého blaha, předpokládajíce totiž vždy, že nedostalo se občanstvu hmotných statků na úkor vyšších kulturních statků, náboženství a mravnosti, neboť

*) Grundlagen der Nationalökonomie § 21.

**) J. Pesch l. c. II, 312. násl.

vezdejší statky mají pro člověka pravou hodnotu jen tehdy, užívá-li a nabývá-li jich dle řádu Bohem stanoveného.

Netřeba podotýkati, že nelze národního blahobytu se všech stran určitě číslicemi opsati. V mnohých, i podstatných bodech opouštějí nás tu čísla.

Jakkoli známky blahobytu, s nimiž se v knihách národohospodářských potkáváme, neskýtají vždy věrného obrazu blahobytu, přec nelze jim upřítí značné důležitosti, neboť přec více méně dokonale nás poučují o tom, zda u toho kterého národa jest tolik statků, aby dle míry jeho kultury a vzrůstu obyvatelstva kryly jeho potřeby, a zda jsou tak rozděleny, aby umožněna byla i nižším třídám člověka důstojná existence a aby chudoba byla omezena a třídní bída vyloučena.

Množství pohotových statků podstatně závisí na výrobě národa. Výsledek roční výroby statků, po srážce národohospodářských nákladů, srovnán s počtem hlav národa jest prvním znakem blahobytu národního. Je-li obyvatelstvo jistého území v určité době dělitelem a veškeren národní důchod dělencem, jest podíl, abstraktně mluveno, měrou možného úkoje potřeb. Avšak i v případě, že by podíl ten byl příznivý, jest dostatečné zaopatření celého národa jen možné. Bez dostatečného množství úkojných statků nelze o blahobytu mluvit; tím, že statky ty v zemi jsou, není ještě blahobyt zaručen, nejsou-li řádně rozděleny.

Vzrůst výroby spoluurčuje blahobyt národa, neboť na něm také podstatně závisí pokrok v příčině správného rozdělení statků. Zjistě že jest třeba, aby dříve bylo více vyrobeno, má-li také býti více rozděleno.

Statistika moderní výroby vykazuje skutečně všude její vzrůst, a poněvadž výroba slouží v první řadě úkoji domácích potřeb, jest tím dána možnost zvýšeného blahobytu. Běží jen ještě o to, aby také v rozdělení těchto zmnožených statků nastal pokrok, neboť zásady, že jest nutno více vyráběti, aby se mohlo více rozděleti, se v civilisovaných státech všude dbá.

V mnohých oborech výrobních vyrábí se i více než se doma spotřebuje, a vývozem tohoto nadbytku kryje se nedostatek aneb nemožnost výroby v oborech jiných.

Proto je druhou známkou a měřítkem vývoje národního blahobytu rozsah vnějšího obchodu, z něhož lze usuzovati na rozvoj výroby a na pokrok ve vnitřním hospodářském životě národa.

Stoupání vývozu samo o sobě není však vždy a všude do-

brým znamením, jako tomu na př. při značnějším vývozu obilním tam, kde jest vlastnictví půdy nepříznivě rozděleno, aneb kde jsou horší mzdy. Jinak však jest vnější obchod značného významu, a proto všude pozorujeme čilou účast na mezinárodním trhu, a blahobyť civilisovaných států je bez něho nemyslitelný.

Také z tržní a platební bilance usuzuje se na blahobyť národa, ač jest to známka dosti nejistá, nepřihlíží-li se při ní ke všem hospodářským poměrům jednotlivých zemí, neboť začasť země hospodářsky nejlépe situované vykazují passivní bilanci tržební. „Anglická tržební bilance z r. 1820 byla s 50% aktivní (dovoz 600 mil. M. a vývoz 880 mil. M.) a přece by dnešní Anglie, dí May*), ač je s 50% passivní, neměnila s onou, neboť tehda obnášel důchod národní na hlavu 460 M. a dnes při této „passivitě“ se skoro o 50% zvýšil, vzrostl totiž na 720 M.

Rapidní rozvoj vnější tržby (příznivá bilance) může býti znakem i vzrůstajícího blahobytu i jeho poklesu a naopak. Zde nutno se vystřící všeliké jednostrannosti a uvážiti celou řadu rozhodujících, jíl provázejících momentův.

Povšechně lze říci, že klidný, současný a stejnoměrný vzrůst dovozu a vývozu jest obyčejně pro blahobyť země znakem příznivým. Změní-li se poměr dovozu a vývozu, jest nutno, vedle rozdílu mezi dovezeným a vyvezeným zbožím, všimati si také platební bilance a ostatních závazků, které má dotyčná země k jiným, respective naopak. Větší-li dovoz než vývoz ze země, dí Jul. Lehr*), může to vésti ke zchudnutí národa, poněvadž se tím jeho jmění stravuje, při tom však jest nutno přizírati k celkovému důchodu národa. Neboť nezmenšuje se blahobyť národa, i když dovoz trvale je větší než vývoz, jen když jsou národu jiné země poplatny, ať jde o poplatek v obyčejném smyslu, který má dnes však jen podřízenou úlohu, aneb o jmění z kolonií do mateřské země plynoucí, nebo konečně, což je případ nejčastější, běží-li o to, že jeden národ je dlužníkem druhého a jest mu platiti úroky.

Příznivá tržební bilance může souviseti s rychle vzrůstající výrobou, avšak také s umenšenou kupní silou, se značnými dluhy země a povinnými cizině úroky (Rusko, Rakousko-Uhersko). Vidí-li radikální svobodná tržba v „nepříznivé“ tržební bilanci známku hospodářské výkonnosti a kupní síly, může to tedy býti správně. Leč

*) R. E. May, Die Wirtschaft in Vergangenheit, Gegenwart u. Zukunft (1901) str. 69. Die W. Hewinse obnášel zde r. 1905 dovoz 617 mil. L. a vývoz 448 mil. L.

může to však také znamenati, že jsou tu plnocenné peníze zatlačeny penězi úvěrními, že jest země cizí výrobní činností vykořisťována, a že oproti cizině stále do větších dluhův upadá. Z toho plyne, že jest nemožno tržební bilanci bez náležitého zřetele k ostatním částem platební bilance oceniti.“*) Uváděním velikých čísel vnějšího obchodu není ještě podán důkaz pravého, vzrůstajícího a trvalého blahobytu národního. Každý ukvapený, k zemědělství bezohledný vývoj vývozného průmyslu není pro větší státy pevným základem a trvalou zárukou blaha, jaké k podstatě a pojmu blahobytu národního náleží. Tím hodnoty vnějších obchodních vztahů nijak nepodceňujeme, nýbrž držíme se přesvědčení uvážlivých národohospodářů, že jest o blahobyt národa postaráno nejlépe tam, kde těžiště všeho národohospodářského vývoje tkví v zemi samé, a nikoli v nejistém obchodu s cizinou. Jen ve vlastní zemi dostane se výrobním domácím silám dostatečné ochrany a podpory, kde tyto se rozvíjejíce slouží nejprve nejlepšímu opatření občanstva, za to však také v domácím zdatném trhu mají nejsilnější a pro každý případ jistou oporu. Silný domácí trh je nejlepší známkou trvalé příležitosti ku práci, která blahobytu více prospívá, než vysoké, avšak jen dočasné mzdy, způsobené vnějším obchodem.

Také při j m ě n ě n á r o d n ě m, jež národohospodáři jako další kritérium národního blahobytu uvádějí, nejsou vždy vysoká čísla rozhodujícími. Uvádí-li na př. Mullhall **), že jmění Anglie obnáší okrouhle 12.000 milliard L., má-li dle Fovilla Francie 225 milliard frankův a dle Bodia Italie asi 60, aneb dle Inama Sternegga Rakousko 60 a Uhry asi 30 milliard K., Německo 225 miliard M. atd. (čísla ta jsou však velmi nespolehlivá), nelze z toho nikterak usuzovati, že by Anglie, majíc několikrát větší jmění než jiné země, také tolikrát většímu blahobytu se těšila.

Pojem národního blahobytu skládá se z celé řady momentů, mezi nimiž sice důležité místo náleží jmění národnímu, není to však moment nejrozhodnější, ani jediný. A tak lze nezřídka při celkovém posuzování blahobytných poměrů národa, který má menší jmění, dojít k přesvědčení o jeho vyšším stupni blahobytu, než jakému se těší národ s mnohem větším národním jměním.

Proto nutno přisvědčiti Marschallovi tvrdí-li, že n á r o d n ě d ů - c h o d jest spolehlivějším měřítkem všeobecného hospodářského

*) Grundbegriffe u. Grundlagen der Volkswirtschaft 1892, str. 431. násl.

**) *Friedr. Fellner*: Die Schätzung des Volkseigentums 1904. Všecka tato čísla dlužno bráti více než cum grano salis.

stavu národa, než jeho jmění. Důchodem jsou pravidelně statky přímého požitku, největší část národního bohatství skládá se však z prostředků výrobních, které národu jen potud slouží, pokud přičiňují k výrobě požitčných statkův. Avšak i když srovnáváme dva národy dle jejich důchodů peněžních, nelze vždy říci, že bohatším jest ten, který má značnější důchody peněžní. Naskýtá se tu vždy otázka, zda jest rozhodným veškeren důchod obyvatel, aneb důchod průměrný? V prvním případě byla by Indie, kde ročně tisícové hladu umírají, bohatší než Nizozemí, a přece jest opak pravdou. Proto jest průměrný důchod pro účely národohospodářské měřítkem správnějším; státník ovšem má spíše zájem o skutečný celkový důchod, který po srážce nákladů na potřeby existenční zbývá.

Jest zjevem dosti častým, že národ s velikým jměním a důchodem jest v příčině blahobytu na tom hůře než národ, jehož hospodářské poměry statisticky nejeví se tak skvělými. K tomu, aby větší důchod národní byl také znakem většího blahobytu, jest třeba, aby také ostatní momenty blahobytu byly u něho příznivější, zejména aby jmění a důchod správně mezi obyvatelstvo byly rozděleny. Jen tehdy, je-li důchod národní tak rozdělen, aby i třídy nižší měly na něm účast aspoň takovou, aby zaručena jim byla člověka důstojná existence, jsou veliké číslice národního důchodu znakem blahobytu. Ubývá-li hospodářsky samostatných příslušníků stavu středního a jeho důchodů, jest to nepříznivou známkou pro blahobyt země, byť i celkový její důchod stoupal.

O důchodových poměrech národa lze se různým způsobem přesvědčiti, relativně nejlépe berní statistikou tam, kde zavedena osobní daň z příjmů, jako tomu v Rakousku. Dle této daně lze dobře posouditi, které vrstvy jsou na stoupajícím blahobytu nejvíce zúčastněny. Jenom mimochodem budiž připomenuto, že v Rakousku teprve každá třicátá osoba má takové příjmy (1200 K čistého příjmu), aby jí mohla daň ta býti předepsána. Skoro 11.000 osob přiznává ročních příjmů kolem 40.000 K, což odpovídá výnosu z kapitálu 1 milionu. Lze z toho tedy usuzovati, že máme v Rakousku asi 11.000 millionářů, kdežto skoro 26 millionů z 28 millionů obyvatel nemá ani takový příjem,¹ aby mohl býti zdaněn. Také řádně provedená důchodková daň ze jmění koná v té příčině dobré služby. Vzrůstá-li přirozeně počet zdaněných silněji, než jak by v poměru k přírůstku veškerého obyvatelstva vzrůstati měl, jest to potěšitelným znakem nejen z důvodů fiskálních, nýbrž hlavně proto, že znamená to povznesení poměrů důchodových nižších tříd, což je

nejjistějším kriteriem blahobytu země, poněvadž u tříd vyšších rozumí se to pak samo sebou. Vzrůstá-li však dani podrobený národní důchod jen uvnitř vyšších stupňů důchodových, jest to znakem značných sociálních protiv a nestejnoměrnosti důchodové.

O tom, zda-li se nižší třídy hospodářsky povznášejí či nic, stoupá-li tedy neb klesá jejich blahobyť, lze si nejlépe učiniti úsudek z výše mzdy a životní úrovně pracovních tříd a srovnáním obého v zemi jedné se zeměmi jinými. Nutná čísla jest podati mzdové a spotřební statistice rodin nezámožných, zejména dělnických. A konečně z počtu a postavení chudých, pokud to lze zjistiti. K posouzení hmotného stavu národa přičinují ještě jiná kriteria, jako na př. vězeňská statistika, udávající počet zločinů, zejména proti majetku spáchaných. Ovšem, že zde třeba přizírat ke změnám v zákonodárství a jiným příčinám, jako národnímu charakteru, nábožensko-mravnímu vzdělání atd., jež na statistiku toho druhu nemalého jsou vlivu. Dále patří ke známkám blahobytným přirozený pohyb obyvatelstva (úmrtnost a její příčiny, počet sňatků), stěhovavost (vystěhovalectví v massách má pravidelně důvody sociální a hospodářské); také rozvoj pojišťování, spořitelen a jiných peněžních ústavů, zejména je-li dokázáno, že způsoben vklady hospodářsky slabších tříd, jest příznivým znakem blahobytu země.

Mnozí národohospodáři chovají se k celé nauce o kriteriích národního blahobytu dosti skepticky, a ne neprávem, protože se jí nezřídka jednostranně zdůrazňuje jen líc hospodářského rozvoje. Dnes se přímo násilně dokazuje všestranný pokrok ciframi, a to budiž odpor, když vidíme, že výrobní podniky, neobyčejný rozvoj úvěru a vše, co se k pokroku a rozvoji blahobytu čítá, bývá založeno na písku, aneb slouží jen jisté třídě; proto při všech kriteriích není trochu skepse nemístno. Ovšem, že se nesmí také zde přeháněti, a toho se vyvarujeme, budeme-li dbáti těchto dvou pravidel. Ne jedno neb druhé z uvedených kriterií může nás již o rozvoji blahobytu národního přesvědčiti, nýbrž spojení všech, neboť blahobyť je věc velmi složitá. Také nesmí se čekati od kriterií, jak národohospodářství o nich jedná, příliš mnoho, neboť mnoho jest složek národního blahobytu, jichž nelze statisticky určovati. Nikdy nesmí ten, kdo chce stanovití výši blahobytu některého národa, zapomínati, že hmotný blahobyť jest sice důležitou součástí obecného, celkového blaha, ne však jeho celkem, poněvadž blaho má také živly duchovní a mravní, které se vymykají národohospodářským a statistickým číslům, a tak

i nejlepší údaje o hmotné stránce národního blahobytu jsou jen nedokonalým jeho měřítkem. Hmotné blaho je skutečným blahem jen tehdy, je-li harmonicky spojeno se statky vyššího řádu, jsouc jejich základem. V té příčině však padá na národohospodářský rozvoj našich dob mnohý stín, neboť důtklivěji, než chvalozpěvy statistiky na vzrůst bohatství národův a na pokroky techniky a vědění, čehož ostatně nikdo nepopírá, ozývá se ustavičný a bohužel oprávněný stesk tříd nižších na bídu, s kterou v nejrozmanitějších formách se tu setkáváme. To jest nejlepším svědectvím, že při všem hmotném pokroku a snad i blahobytu tříd vyšších není spokojenosti a štěstí v národech vůbec. Že pouze hmotné statky ke vzniku blahobytu nestačí, jasně ukazují dnešní poměry společenské a mravní. Pták uvyklý na zlatou svobodu i v nejkrásnější kleci a při nejvybranější potravě teskni po chudobě bývalé svobody. Bylo by pošetilostí domnívati se, že bude národ již tím šťasten, zmůže-li se hmotně, bude-li bohat statky hmotnými, bude-li si moci opatřiti více pšenice, masa aneb dokonce vína, dostane-li se jeho dělnictvu vyšší mzdy atd. Hmotný blahobyť je skutečným štěstím nejen jednotlivce, nýbrž i národa jen tehdy, a pravdu tu nelze dosti často opakovati, je-li harmonicky spjat se statky vyššího řádu, se statky ducha a svědomí. Tam, kde za hmotný blahobyť a vezdejší mamon se prodávají statky duchovní, kope si národ cisterny v písku, které jeho žízně po blahobytu utišiti nemohou. Viděti ve hmotném rozvoji jen stránky jasné, je právě tak extrémním optimismem, jako jest pessimismem, pokládati všecken hmotný pokrok a snahy k němu se odnášející za věc člověku neprospěšnou, kterou prý marně se snaží statistika různými cetkami vyzdobiti.

Slova, která uvážlivý mistr vědy národohospodářské V. Roscher v posledních létech života pod svůj obraz kladl, nejsou snad nějakou ryze hospodářskou pravdou, než jistě jadrným obsahem právě řečeného, a v ústech národohospodáře zvláště cenná a uvážení hodna. Jsou to prostá slova písma: „Ne samým chlebem živ je člověk, ale každým slovem, které vychází z úst Božích“ (Mat. 4, 4.).

Zabýváti se statistickým zpracováním jednotlivých kritérií, přesahuje rozsah této knihy. Pokud jde o poměry rakouské, odkazují na články o statistice hospodářské kultury od Viktora Mataje ve Slovníku věd státních a na zprávy jednotlivých ministerstev o národohospodářských poměrech rakouských, v obor jejich spadajících, jež uveřejňovány jsou v celé řadě publikací, jichž obsáhlý seznam lze čísti na př. v Ottově Naučném slovníku pod

heslem „statistika“. Zde a ve spisech svrchu uvedených lze také najít prameny pro statistiku zemí českých. Z pramenů těch bylo by lze sestavit výběr údajů, jež pro otázku kritérií blahobytu v zemích rakousko-uherských zvlášť jsou významny, jako to učinil J. Pesch ve své učebnici v příčině Německa (l. c. II, 350 násl.).

Pro vyšetření národního důchodu, jak vzpomenuto, skýtá relativně nejspolehlivější materiál všeobecná daň z příjmův a jmění. Daňová statistika vykazuje ve všech kulturních státech značný vzrůst středních tříd důchodkovou daň placících. To znamená, že vytvořil se tak zv. nový střední stav. Tím však nepravíme, že jest náhradou odumírajícího starého stavu středního, než jen tolik, že jest tím vyvrácena socialistická prognosa o dohledném zániku středních stavů vůbec. Příznivější tyto poměry, ač dosud je nelze zváti utěšenými, jsou výsledkem sociálních reforem státních a rozsáhlého svépomocného vývoje středních a nižších tříd.

§ 6. Nepříznivé momenty v příčině blahobytu národního.

Ze statistiky národního bohatství a důchodu, nepřihlíží-li se k ostatním kritériím, nelze činiti upřílišené závěry na příznivý stav všech tříd a stavů v národě, neboť neznamená každé stoupání jmění a důchodu národního také reální stoupání národního blahobytu, zejména pokud jde o třídy střední a nižší.

Důchody a jmění množí se relativně silněji ve vyšších, zámožných vrstvách, než v hospodářsky slabších, nižších třídách. Počet účastníků na důchodech národa v nižších vrstvách vzrostl, než proto přec jsme ještě, pokud těchto tříd se týče, velmi vzdáleni ideálního cíle blahobytu. Znamená to sice početné rozmnožení stavu středního, avšak jeho charakter hospodářský spíše jest stlačován. Důvod toho vidí May*) v tom, že v posledních dobách následkem bezmezného rozvoje monopolních podniků zisk podnikatelů silněji vzrostl než mzda pracovní. S tímž výsledkem setkáváme se také, pozorujeme-li spotřebu statků, a přec pro národní výrobu jest směrodatnou spotřeba mass, a nikoli konsum nepatrného počtu zámožných a boháčův.

Svobodný rozvoj kapitalistického systému nejen že nebyl

*) Das deutsche Volkseinkommen im Jahre 1900 ve *Schmollerově* Jahrbuch XXVII. (1903), str. 207. násl.

obecnému blahobytu na prospěch, nýbrž zasadil mu mnohou těžkou ránu. Jeho duch jest duchem sobětné spekulace, který ovládá národní hospodářství a snaží se ve všech oborech národohospodářský výnos práce z účtu: „výsledek práce“ přenést prostě bez vzájemné služby na účet: „zisk kapitálový“.*) Zisk panujícího kapitalismu, který v bursách a bankách má své ústřední orgány, odhaduje Ruhland ročně na 9 miliard.***) To jest, abychom tak řekli, „nadhodnota“, kterou kapitalismus bez vzájemné služby spekulacemi všeho druhu národohospodářskému výnosu práce ubírá. Peníze čím dále tím více se soustřeďují ve velkobankách, jež podporují vznik obrovitých podniků. Zakládají celé industrie, zakupují celé země atd. Vývozný průmysl a tržba činí ve státu nárok na všemožné ohledy, poněvadž skutečně vše ovládají. Následek toho jest ten, že čím dále tím více ubývá samostatných existencí, které se výhodám velkopodniků netěší a proto nemohou s nimi soutěžit, toť skutečnost, které nelze ani pojmem „nového středního stavu“ zakrýti.

Hospodářsky samostatný střední stav jest ohrožen, čehož nejlepším důkazem jsou číslíce. Na místě toho, aby střední stavy, záruka to blahobytu, vzrůstaly, spíše tohoto jádra obyvatelstva ubývá, a tak ubývá i přirozených středních stupňů, každé řádně zvrstvené společnosti nezbytných, jež jsou přechodem od nejnižšího k nejvyššímu a bez nichž nemohou si tyto přirozené protivy rozuměti; bez stavů středních není jednoty v národě.

Pro posouzení blahobytu národa je význačným postavení, jaké v něm zaujímá stav rolnický a maloživnostní. Národ, který má četný a mírně aspoň zámožný stav rolnický, živitele svého, jest politicky a hospodářsky silný. Neboť stav rolnický, není-li příliš dluhy zatížen, těší se, byť snad skromnému, přec vlastní práci zajištěnému důchodu a jistě, z toho plynoucí samostatnosti. Z pokolení na pokolení přecházející usedlost jest sídlem zdravého rodinného života. Kázní společné, rodinné práce mravně utužené a posilujícím povoláním otužilé děti rolnické jsou městům pramenem zdatné pracovní síly a zdravějšího živlu, bez něhož by tato v několika generacích vymřela, a že jsou také vojsku, obraně národní, nejcennějším materiálem, je rovněž nesporno. Nejen fysicky, nýbrž i duševně jest obyvatelstvo zemědělské nejzdravější částí obyvatelstva každého státu; jsouc jeho nejusedlejší součástí, jest také pro zachování veřej-

*) *Ruhland*, System der politischen Ökonomie (1908) III, 323.

**) *Ibid.* III, 316.

ného řádu jeho nejdůležitějším živlem. A proto se stanoviska sociálního i hospodářského jest jeho úpadku co nejvíce litovati. A že stav rolnický jest stísněn, dokazuje jeho stálý úbytek a stoupající zadlužování vlastnictví pozemkového, následek to mobilisace či dělitelnosti půdy, neupravené dědické posloupnosti, nedoplatků kupní ceny a jiných příčin. Vedle těchto příčin typických jsou také individuální příčiny zadluženosti rolnických živností, jako jsou pohromy, nehospodárnost, nemoc majitelova atd. Celá řada navrhovaných pomocných prostředků, na př. řádné rozdělení majetku pozemkového, aby největší část národní půdy nalézala se v rukou středního stavu rolnického, úprava selského práva dědického, omezené zadlužování hospodářství do výše zákonem stanovené, opatření peněz na laciný a zemědělství přiměřený úrok, vyvazení dluhův atd., jež směřují jednak k ochraně půdy před zadlužením, jednak k tomu, aby odpomoženo bylo zadlužení již stávajícímu, dosud mnoho nepomohly, a to proto, že jich jednak liberální směr národohospodářský připustiti nechce, a že příčiny úpadku jsou mnohé, a proto náprava tím obtížnější.

Nejinak věc se má s maloživnostnictvem, jež velkovýrobou resp. velikoobchodem jest v mnohých odvětvích utlačováno aneb aspoň silně ohrožováno, čehož je tím více želeť, že tu jde o jádro městského stavu středního.

Ačkoli není zachování stavu řemeslného a maloobchodního po stránce hospodářské tak eminentní důležitosti, jako zachování stavu rolnického, zejména již ne v oborech, kde méně výhodně vyrábí, než tovární velkovýroba, přece z ohledů sociálních tam, kde lze je zachovati, má býti zachováno. Správné hospodářské politice jest hledati cesty, aby ani velkovýroba ani malovýroba nebyla poškozována, zejména aby ti, kdož až posud byli samostatnými živnostníky, neklesli na dělníky námezdní. Pro celkové blaho národa má zachování samostatných, ovšem života schopných maloživnostníků, kteří patří k nejzdravější části národa, mnohem větší význam, než menší ceny zboží, docílené snad šablonovitou tovární výrobou. Má větší význam než bohatství země, je-li bohatstvím jen několika osob. Člověk, stav, ba celý národ nesmí býti obětován výrobě, neboť člověk není tu pro výrobu, nýbrž výroba pro člověka.

Jest celá řada příčin úpadku řemesel a drobného obchodu, aniž se dosud podařilo nejlavnější z nich odstraniti. Zejména sem patří státem povolená svoboda živností a její zneužití, projevující

se bezuzdnou, nepoctivou konkurrencí. Nepodařilo se je proto odstraniti, že vážný pokus se stran povolaných se v té příčině dosud nestal.

Úkolem správné národohospodářské politiky průmyslové a tržební jest zachování středních stavů těchto výrobních odvětví, při současné podpoře hospodářského rozvoje od méně pokročilých tvarů k pokročilejším, čímž bude nejjistěji působeno ke zvýšení výrobnosti vůbec.

Při tom však nelze spouštět se zřetele sociální poměry jednotlivých výrobních stavů, pokud mají politický a hospodářský význam v organismu společenském, jak jest tomu více méně při všech stavech, jež zoveme středními a jež trpí dnes neutěšenými následky živnostenské svobody, což souborně jmenujeme maloživnostenskou otázkou. Hospodářská politika dnešních států snaží se právem domácí velkovýrobě otevřítí nová, aneb rozšířiti stará odbytiště uvolněním celních zákonův a smlouvami obchodními. Malovýroba a maloobchod však si stěžují, že v poměru k velkovýrobě a velkoobchodu jsou odstrkovány a nemilosrdně obětovány t. zv. svobodě živnostenské, vedle níž kapitálem silnější příslušník třídy vyšší vždy v konkurenčním boji zvítězí proti kapitálem chudšímu živnostníku třídy střední.

Potrava, oděv, obydlí tvoří největší část celé spotřeby důchodů ve všech třídách, avšak nikoli ve všech v témž poměru. Zejména úkoj výživy vyžaduje u nižších tříd mnohem většího procenta důchodu, než u tříd vyšších. „Čím chudší rodina, tím větší podíl úhrnného vydání jest jí nutno vynaložiti na opatření potravy“, tak zní zákon statistika Engela, a s tím souvisí i zákon Schwabův: „Čím zámožnější jest rodina, tím menšího procenta úhrnného vydání průměrně používá na nájemné a naopak.“ Z obou těchto zákonů plyne neutěšené postavení i těch, které dosud k stavům středním počítáme, tím spíše ovšem těch, kteří jsou příslušníky nejnižší třídy, kterou nazýváme nevyučeným dělnictvem. Nízká mzda, jediný to jejich důchod, jest další nepříznivou známkou celkového blahobytu národa. Mzda nevyučeného dělnictva je namnoze tak malá, že stěží stačí úkoji potřeb nejnutnějších, tím méně může býti zárukou člověka důstojné existence, neboť čím menší mzda, tím větší její část připadá dle vzpomenuých zákonů na potřeby výživy a bydlení, a tím méně zbývá na úkoj potřeb ostatních. A právě tato okolnost brání příslušníku této třídy, byť i jinak schopen byl, postoupiti na vyšší společenský stupeň. Právě nestojí mu sice nic v cestě a

snad některému šťastnému příslušníku této třídy, který se těší železné energii a neobyčejné zdatnosti, dovede-li se zapíratí a šťastně se chopí dané příležitosti, se to podaří. Ale koliku jinak zdatným silám zůstává postup ten navždy uzavřen. Na otázku, jak se to má s blahobytem nevyučeného a továrního dělnictva za dnešních hospodářských poměrů, zda jeho hmotné postavení relativně se zvýšilo, nedává ještě odpovědi srovnání absolutní mzdy a drahotních poměrů dneška s minulostí; to nás dostatečně nepoučuje o poměru mezi způsobem života této třídy a tříd ostatních. Že relativně se postavení dělnictva valně nezlepšilo, bylo již řečeno. Ještě osudnějším však jest vliv tovární práce na jeho duševní život. Ve směru tom vede se dělnictvu ještě hůře, než v ohledu zdravotním. O tom, po vzoru Johna Ruskina, podávají zaručené zprávy autoři na slovo vzatí: Allen Clarke, Herkner, Sombart, P. Kampfmayer, P. Göhre a j. v. Všichni vypravují o hrozné hmotné i duševní bídě moderního dělníka, k čemuž přistupuje krutá tragika, že v postavení tom nemá již víry, čímž jest mu i poslední naděje odňata. Za to nemůže míti náhradu „proletářská psyche“ v žádné domněle i sebe „silnější převaze intelektuálních schopností“.

V „Životopise moderního továrního dělníka“ (Bromme), vydaném Göhrem, líčí se osudy nevyučeného dělníka a dokazuje se, že existenční poměry této nejširší třídy se nezměnily a jsou stejně neblahé jako druhy. Číselný materiál obsažené statistiky nepodal by věrnějšího obrazu, než vyličené tu postavení takového moderního průmyslového dělníka, jím samým.*)

Také práce žen a dětí v národní výrobě všude přesahuje až dosud spravedlivou míru a svědčí právě tak, jako neutěšené poměry domácího průmyslu, o tom, že národní hospodářství dosud nedostálo svému prvnímu úkolu, skýtati existenční minimum i nejslabším hospodářsky činným třídám. Známý jsou na př. mzdy krkonošských tkalců, které jim majitel skladu, pro kterého více méně samostatně pracují, týdně vyplácí. A bída jest tím větší, čím neutěšenější jsou drahotní poměry, takže lze říci s Rogersem, že zde lidé přímo hlady umírají, ovšem po centimetrech, a dovedou hladověti přímo umělecky. Této bídy řady paláců, velkobank a továren nedovedou zastříti.

Je sice pravda, že mezi továrním dělnictvem některých

*) „Lebensgeschichte eines modernen Fabriksarbeiters“ (Theodor Bromme), vydal a úvodem doprovodil P. Göhre 1905.

oborů životní úroveň následkem poklesu cen mnohého zboží a zvýšení mzdy pracovní stoupla, pokud však jde o obydlí, nelze tak tvrditi. Zde naopak doznaly „blahobytné poměry“ dělnictva spíše zhoršení. Následkem úžasného vzrůstu renty pozemkové v městech a průmyslových ústředích zvýšeno nájemné do té míry, že zvýšení mzdy činí illusorním, a vlastně tím v důchodu mass lidových nastalo jen přesunutí, zvýšený mzdový důchod prochází jen rukama dělníka, aby množil ve formě vysokého nájemného důchod tříd zámožných majitelů domů resp. výnos daní ve formě daně činžovní. Vždyť pohlcuje vydání za poněkud jen přiměřené obydlí u třídy dělnické 25—33 proc. veškerého příjmu, kdežto u tříd vyšších průměrně jen 10—15 proc. Toto vyssávání dělnictva, zejména tam, kde kapitalismus opatřuje byty stavbami velkoměstských činžákův, vytvořil paradoxně znějící, avšak skutečný „železný zákon bytový“; čím menší a horší byt, tím dražší, toť stále těžkým problémem moderní otázky bytové. Odstraniti tento železný bytový zákon, jenž nájemníka nižších tříd společenských udržuje na nejnižší úrovni bytové, jest nutností hygienickou, mravní a hospodářskou zároveň; pro mravní a hmotné povznesení pracovních tříd jest otázka bytová většího a praktičtějšího významu, než otázka mzdy, ba významnější, než otázka dělnického pojišťování.*)

Sklon k přepychu a pohodlnému životu, který ve všech skoro třídách a v každém národě kořeny své zapustil, a následek toho náklonnost k dělání dluhův i tam, kde není naděje na jich splacení, rozvrat rodiny a všechny ostatní zjevy dnešní bídý, ať se jmenují jakkoli, jasně ukazují, že dnešní hmotná kultura není tím, čím by býti měla, že není základem vyšší kultury. Kultura má prostředkovati spokojenost a štěstí, vždyť je summou hmotných a duševních statkův a vymožeností národa v určité době a co nejúžeji souvisí s civilisací, nábožensko-mravním poměrem lidí k Bohu a duchovním poměrem lidí mezi sebou. Čím více srovnává se tento poměr s mravním zákonem, tím vyššího stupně civilisace národ dospěl. Ač dle toho úzce souvisí kultura s civilisací, nejsou přec totéž. Pohanství přivedlo to k vysokému stupni kultury, právě tak jako naše doba, ale pravé civilisace se mu stejně nedostávalo, jako naší, od křesťanství odpadlé době. Bez civilisace však nelze mluviti o štěstí a blahobytu. Proto s úpadkem civilisace upadá i kultura; toť ne-

*) K. Fuchs, Zur Wohnungsfrage; A. Soldát, Bytová otázka dělnická (Praha 1905).

popíratelný, dějinný fakt. Tak padá na velebený dnešní národohospodářský rozvoj mnohý stín a platí o něm, co před půl stoletím již napsal Schäffle*): „Hospodařící osoba zajde, odvrátí-li se od mravně-náboženského zákona.“

Nejtěžší pouta lidská jsou dnes snadno rozvíitelná, rodina životem továrním uvolněna; toť smutná skutečnost, proti níž, jak dí Herkner, všechno jiné továrním systémem způsobené zlo mizí. Dnes hrozí však rozklad nejen rodině proletářské, nýbrž i rodinám tříd majetných, ba těmto snad u větším ještě rozsahu.

Hmotná kultura není dnes tím, čím byla a býti by měla, základem vyšší kultury, naopak vede nezřídka k úpadku a zániku ideálních kulturních statkův.

Ačkoli má kultura prostředkovati štěstí a spokojenost, potkáváme se místo toho, a to poměrně častěji u lépe situovaných tříd, se záporom života, sebevraždou.**). Křesťanství druhdy osvobodilo Řím od vládnoucí tam sebevražedné epidemie. V křesťanském středověku sebevražda skoro úplně vymizela. Od 16.—18. stol. udržuje se ve skromných mezích, za to však ve stol. 19. počíná se jeviti hromadně. Okolnost, že potkáváme se s ní poměrně spíše ve třídách majetných, dokazuje, že není její příčinou nedostatek zámožnosti, nýbrž spíše jiné důvody, které netoliko individuu, nýbrž celé společnosti mohou býti osudnými.

Nevěra, již propadly dnes hlavně vzdělanější třídy, a s ní spojená nemravnost, valně oslabily naději na pokojný a pozhnaný rozvoj společnosti. Bez víry není na dlouho mezi lidstvem mravnosti a bez mravnosti není jeho dlouhého trvání.

Tak padá na moderní, na mnoze velikolepý hospodářský vývoj mnohý stín. Optimista raději jen přizívá ke skvělé jeho stránce, pesimista projevuje obavy, že všemi sociálními snahami jen krásíme a podporujeme shnilou stavbu. Pravda jest asi uprostřed, vyjádřena slovy Ashleyovými***): „Reformátor, který věrně slouží jak dějinnému poznání, tak i sociálnímu citu pro povinnost, nenaučí se z toho, co minulost vykonala, spokojenosti; to, čemu se naučí, jest, očekávati a snažiti se o další pokrok v budoucnosti.“

Z toho všeho jest zjevno, že národní hospodářství v našich

*) Nationalökonomie (1861) str. 24.

**) Hans Rost, Der Selbstmord als sozial-statistische Erscheinung (1905); H. A. Krose, Die Ursachen der Selbstmordhäufigkeit (1906), přeloženo také do češtiny a vydáno ve Vzdělavací katol. knihovně (1908).

***) Das Aufsteigen der arbeitenden Klassen Deutschlands etc. (1906).

dobách při veškerém svém hmotném pokroku nedostálo prvnímu úkolu svému, opatřiti všem hospodářsky činným člověka důstojnou existenci, jež by byla základem jeho duševního a mravního vývoje, ba že úkol ten plní hůře než druhdy na svých nižších stupních. Pokud jde o druhý jeho cíl, aby se stoupajícímu počtu obyvatel umožnilo kulturnímu jeho stupni přiměřené ukojení vzrůstajících potřeb, lze říci, že se zdá, že v mnohých oborech ho skutečně dosahuje, neboť svědčí o tom relativní stoupání spotřeby. Nicméně však i zde zbývá ještě vyšetřiti otázky, zdali jest vzrůst obyvatelstva skutečně takový, jaký by přirozeně býti měl, a zdali se tímto zmnožením obyvatelstva splnění prvního úkolu národohospodářství neztěžuje nebo neznemožňuje, přihlížíme-li totiž k území obývanému, od něhož v poslední příčině blahobytní národní záleží.

Spadají sem tedy otázky, týkající se území a obyvatelstva (otázka populační) jako základův a posledních příčin blahobytní národního.

KAPITOLA II.

ÚZEMÍ A NÁRODNÍ BLAHOBYT.

§ 66. Relativně poslední příčiny národního blahobytní.*)

Území, národem trvale obývané, jest vnějším, přirozeným základem jeho politického a hospodářského života. Způsob a výsledky hospodářské činnosti národa, útvar jeho výroby, směny a spotřeby jsou u vysoké míře dány územím. Jiná bude hospodářská činnost tam, kde příroda dary své takofka bez přičinění člověka podává a kde kromě toho se potřeby blahodárným vlivem podnebí umenšují, než tam, kde příroda nutí namáhavě pracovati, využití každého okamžiku a místa, kde střídání zimy a tepla zvyšuje potřeby atd.

Vedle přírody působí však k uskutečnění blahobytní národního také duševní, fysické a mravní síly národa, jeho technické možnosti, dějiny, jeho politická a hospodářská organisace, právní řád, politika a jeho velikost. A tak k uskutečnění národního blaho-

*) *J. Pesch*, l. c. II, 448. násl.; *Albr. Penck*, Klima, Boden, Mensch ve Schmollerově Jahrbuch XXXI. 2. (1907) str. 140. násl.; *Fr. Ratzel*, D. Erde u. das Leben (1902); *A. v. Fircks* Bevölkerungslehre u. B.-politik v Hackelově příručce věd státních 1898; *E. v. Philippovich*, Grundriß der polit. Ökonomie I. str. 50 (1908); *A. Supan*, Grundzüge der physisch. Erdkunde 1903.

bytu patří příroda i člověk, země i národ, jak vyslovil to již bibliograf Daniel J. Morhoff, promlouvaje o příjmech z provincií, při nichž nutno přizírat k poloze země, jejímu podnebí a poměru k moři, k jejich úrodnosti a dovednosti obyvatelstva.

V území, jemuž se nedostává přirozených předností, nebude bohatého národa, i kdyby píle a dovednost obyvatel nepříznivé podmínky přírodní částečně dovedla zmírniti. Člověk, pán přírody, bude vždy odvislým od předmětu svého panství, byť sebe více duševní a hmotnou silou ovládal síly přírodní. Síly a dary přírodní budou vždy darem Stvořitelovým, jichž na žádném kulturním stupni nemůže postrádati. Píle lidská může si je toliko podrobiti a zpracovati. Význam přírody, a tou zde rozumíme souhrn přirozených podmínek plynoucích z geologické povahy půdy, vnějšího útvaru povrchu zemského, vzdálenosti od rovníku a hladiny mořské, z rozlohy území atd., může býti zvýšenou kulturou do jisté míry změněn, poněvadž se působením lidským přirození činitelé výroby mění, ba i nahrazují, proto však bude mítí příroda resp. přirozené podmínky území, jako vždy, i v hospodářství budoucnosti svůj základní význam, bude vždy podkladem života národa, který území obývá. Příroda resp. území skýtá člověku nutný k životu prostor a ve svých třech říších nutnou látku jeho hospodářské činnosti, aby mu sloužily buď přímo aneb nepřímo, jako nutný prostředek jeho práce. Příroda je to, která dodává své organické a anorganické síly službě lidské, čímž dostává se jeho práci látky a podstatné podpory. Bez služeb přírody vnější pozbyl by člověk základů své existence, neboť zachování a rozvoj života tělesného i duševního umožňují jen dary přírodní, jimiž na konec člověk vždy své potřeby ukájí, i kdyby sebe více se snažil vymáhati se z přirozených podmínek výroby. Člověk bude vždy nucen zemi záměrně ve službě své udržovati, neboť jen tak bude mu možno zajistiti si úkoj potřeb. Příroda bude vždy prvním činitelem a podkladem jeho výroby. Suroviny přírodou poskytované slouží mu buď bezprostředně aneb prostředně, aby, jsouce lidskou prací přeměněny, ukájely jeho potřeby. Suroviny jsou nestejného stupně užitečnosti. Tak nevyžadují některé plodiny jiné práce, leč jen sebrání, jsouce schopny bezprostředního použití, jiné vyžadují větší neb menší námahy, chceme-li se jich zmocniti (zvířata, nerosty v zemi uložené), a jiné žádají práce, spojené s jejich přetvářením (největší část produktů půdy).

Síly přírodní, jež člověk rovněž ve službu svou uvádí, jsou buď organické, jako vegetativní síla rostlin a reprodukční síla zvířat,

aneb anorganické, jako jsou různé vlastnosti látek: tíže, pevnost, tažnost, pružnost atd., mechanická síla větru, expansivní síla plynu a páry, a konečně fyzicko-chemické síly, magnetismus, elektřina atd.

Ze sil a látek přírodních jsou některé statky volnými, člověku se jich dostává v množství nevyčerpatelném. Možnost, býti jejich výlučným vlastníkem, těmto statkům chybí z důvodu, že by bez nich člověk vůbec býti nemohl (teplo a světlo sluneční, vzduch, voda). Jiné lze si osvojiti jen s jistou námahou, buď že jest jich jen omezené množství, aneb proto, že jich nabytí je spojeno s větší nebo menší prací.

Čím méně statků přímého požitku schopných člověku přírodou se dostává, tím větší jest třeba jeho výrobní činnosti. Avšak tato výroba může se jen tam bohatěji rozvinouti, kde k tomu poskytuje území větší a rozmanitější bohatství látek.

Vnější přirozené poměry jsou nezměrné důležitosti nejen pro prvotný vývoj hospodářství, nýbrž i pro všechny další vývoj kultury. Jsou jejím podkladem a na konec tohoto vývoje také nepřestupnou mezí. Nelze však odvozovati všecku vzdělanost lidstva z klimatických, geologických a p. poměrův území, jako činil na př. H. Th. Buckle a Bedř. v. Cotta, poukazující k tomu, že vyšší vzdělanost původ svůj měla v zemích jižních, dary přírodními bohatších, a odtud že pozvolna k severu postupovala. Naopak jest jisto, že právě jakási skoupost a odpíravost přírody v tom kterém území probouzí a tuží síly jeho obyvatel, aby nad ním panství své šířili a upevňovali, jak nejlepším toho dokladem jsou národové středních pásem, kteří domohli se i přes nepříznivější přirozené podmínky svého území nynějšího vysokého stupně vzdělanosti a blahobytu. Jasný příklad toho podává na př. Mesopotamie, Sicilie, Řecko atd. ve starém věku a za našich dob, bohaté kraje tropické s chudou svou kulturou a chudší kraje severní s ohromnou převahou své hmotné kultury. Ovšem vždy se předpokládá, že tato skoupost přírody nedosahuje takové přelísnosti, aby všecku práci člověka mařila, jako tomu v krajích polárních, vysoko položených atd.

Mají tedy teritoriální podmínky, k nimž patří podnebí, jakost půdy, její vnější geologický útvar, zeměpisná poloha a rozloha na hospodářský vývoj obyvatel určitého území, na jejich výrobu a tudíž i blahobyť, mocný vliv. Poměr člověka k nim je poměrem sochaře k hmotě, již zpracuje, bez níž nebyl by tím, čím jest, jednoho není bez druhého.

§ 67. Poměry podnebné.

Fysická povaha území, jeho větší nebo menší schopnost hostiti organické bytosti a umožňovati jim zdárný rozvoj, závisí podstatně na jeho poměrech podnebných, t. j. na celku atmosférických podmínek území, na jeho průměrné teplotě, množství srážek, pohybu vzduchu atd. Různost podnebí se zase určuje řadou vnějších podmínek, jako zeměpisnou šířkou, výškou polohy území, blízkostí moře podkladem atmosféry, zda jest jím pevnina, či moře atd. (činitelé podnební).

V pěti podnebných pásmech, jež se celkem srovnávají se sklonem země k slunci, jsou zase, a to zejména v mírných pásmech, zvláštní podnebí dle výše území, rozdělení vody a souše, dle mořských proudů, množství lesův atd. A proto nutno lišiti mezi podnebím solárním či mathematickým, které jest na téže rovnoběžce stejné, a fysikálním, které jest modifikováno polohou a nerovnostmi povrchu zemského, jsouc dle toho buď podnebím přímořským a vnitrozemským, a toto zase podnebím horským, aneb podnebím nížin.

Jako rozmanitost útvaru povrchu zemského a jakost jeho podmínek pro organický život v neposlední řadě závisí na poměrech podnebných, tak jest zase na oněch závislou hospodářská činnost člověka. Hospodářský význam podnebí jest nesmírný. Vegetační prostor půdy, jeho větší nebo menší úrodnost, lze odvoditi z vlivů podnebných, na nich závisí všecken organický život, květena, zvířectvo i člověk ve svém bytí i vývoji.

Oikumene t. j. lidstvem osídlená země, jež je spolu zemí kulturní t. j. vzdělávanou půdou za účelem dobývání plodin, tvoří asi sedminu veškeré zemské plochy. Rostlinstvo, zejména rostliny kulturní, které člověk pěstuje, potřebují ke svému vzrůstu různých stupňů tepla a vlhkosti, a dle toho třídíme různá pásma rostlinstva. Pásmo obilin spadá podstatně v jedno s isothermou 15° C nejteplejšího letního měsíce. Dle jistých druhův obilních, jež jsou jistému území charakteristické, rozeznáváme zase různá pásma zemědělská (polární pásmo ječmenné, pásmo ovesné, žitné, pšeničné, kukuřičné, pásmo podtropické a tropické).*)

Dvojím směrem rozšířil člověk panství své nad světem rostlinným, a to, rozšířiv vzdělávanou plochu zpracováním půdy, umělým zavod-

*) M. Eckert, Handelsgeographie I.; Drude, Handbuch der Pflanzengeographie (1890).

něním, vysoušením bažin a praktickým využitkováním podmínek vzrůstu atd., a rozmnoživ počet kulturních rostlin, jež našel di-voce rostoucí, které svým uměním a péčí zušlechtil.

Také rozšíření zviřeny na zemi závisí na klimatických pomě-rech. Zkrocení zvířat, čímž z mnohých učinil zvířata domácí, jest snad největší kulturní čin člověka. Přejedem od vzdělávání půdy motykou ku vzdělávání pluhem a tažným dobytčetem, což souvisí s pře-stěním dobytka a domácího zvířectva (začalo asi v Přední Asii) a výrobou chleba jako základu výživy, učiněn byl veliký krok k do-konalejší hospodářské kultuře. Zde dlužno hledati východisko vždy dále pokračujícího vývoje.

Nejen však původní zkrocení, nýbrž i zušlechtění a převedení zvířat do jiných krajin se člověku podařilo. V těchže klimatických poměrech daří se různým plemenům zvířat, jichž původní vlast byla jinde. Rozumným výběrem a křížením s ušlechtlejšími druhy stoupla značně jakost a mnohost všech snad domácích zvířat.

Mocná druhdy expanse asijských národů byla možnou jen pomocí koně a skotu, jako zase poměrně vysoký stupeň kultury Inků vykládá se ochočením lamy a použitím jí za soumara. Pod-nebí má značný vliv nejen na zvířectvo, nýbrž i na člověka, a to hledíc k tělu i duchu. Podnebí může ho sesílit i oslabiti. Na něm závisí způsob života, délka a pravidelnost práce, chut a schop-nost k práci. Podnebí má vliv na spotřebu statků, která přirozeně u obyvatel horkých pásem je menší, než u obyvatel severních. Proto není také oněm potřebí tolik práce, jako těmto. Není to střední roční teplota, nýbrž změna teploty, dostatek chladného a teplého počasí, na němž život a lidská kultura závisí. Nejen veliké vedro, nýbrž i stejnoměrná temperatura působí oblenivě. Dle Virchowa pozbývá člověk energie a schopnosti trvalé činnosti, trvá-li střední teplota více než 20° C několik měsíců v roce. Tam, kde chybí člověku k činnosti povzbuzující zima, může snad po léta mnohý Evropan cíle své sledovati, avšak bezstarostnost a ochablost jest přece jen všeobecným znakem obyvatel těchto krajin, a po čase propadá jim i přistěho-valý Evropan, a to tím spíše, že v horkém podnebí na pevnině mu vůbec nelze déle těžkou práci konati. *) Okolnost ta dosud jest ne-vysvětlena, na moři a ostrovech se s ní nepotkáváme. V krajinách studených zase chybí k příznivému vývoji lidského hospodářství

*) Köppen, Klimalehre str. 106.

nezbytná vyšší teplota. Tam, kde není vegetace, jest člověk odkázán podstatně na dary moře a skromného soba.

Proto jest mírné pásmo pro vývoj člověka a jeho energie nejpriznivějším. Není to tedy pouhá náhoda, že centra kultury vždy bývala v pásmu mírném. Zde daří se nejlépe stebelinám a domácímu zvířectvu. Jižní mírné pásmo nemá však toho významu již proto, poněvadž jest tu celkem mnohem méně pevniny, než v pásmu severním, a proto jen toto jest vlastně kulturním pásmem pokolení lidského. Jsouc kolébkou kultury lidstva, nutí člověka k tomu, aby v poměru nejpriznivějším rozvinul síly své, aniž by mu zase život přílišným napínáním sil ztěžovalo, jako tomu v pásmu studeném, květenou i zvířenou chudém.*)

Obyvatel tropů podobá se bohatému rozenci, který nenaučil se pracovati, poněvadž toho nepotřeboval; chudého severana zase lze srovnati s proletářem, který odměnlivé práce najíti nemůže, poněvadž tu není půdy, která by práci jeho odměnila. Obyvatel mírného pásma je však na práci zvyklý a podnikavý stav střední, který bez práce nouzi trpí, věnuje-li se jí, může dobře i stoupající potřeby ukájeti. Proto také ohniska kultury berou se od jihu k severu. Z pásma subtropického brala se od 6. stol. př. Kr. do pásma mírnějšího, z krajín bohatých do krajín sice chudších, avšak obchodu příznivých, do krajín bohatých duševní a hmotnou energii, Plody horkých krajín může si podnikavý severan obchodem opatřiti, energii svou však tam trvale přesaditi nemůže. K tomu ovšem nutno podotknouti, že žádný tvor nemá větší aklimatisační schopnosti než člověk, byť i nebyla schopnost ta u všech národů stejná. Obyvatel mírného pásma stejně zanesl by energii svou do pásma studeného, kdyby jen práce jeho se zde s výsledkem potkávala, jako ji vnáší, aspoň na čas, do tropův, aby statky, které mohutnější energií zde vyrobil, potřeby své chudší severní vlasti ukojil. Při tom dovede se brániti podnebným nemocem krajín tropických, jako nemocem krajín polárních.

Ještě jedné věci jest se tu dotknouti, a sice toho, jak různí se tvářnost hospodářství dle podnebných poměrův a jak různá je dle toho lidnatost a nestejné osídlení, neboť ač všechny výrobky a plodiny člověka stejně neživí, přece zdar všech v prvé řadě na podnebí závisí. Dá-li pšenice ve Francii 8 zrn a v Mexiku až 35, kukuřice v jižní Evropě výsev 100násobný a v tropech 300násobný,

*) *Schmoller*, Grundriß I, 132.

jest patrné, že má tato okolnost mocný vliv na lidnatost, práci a hospodářství vůbec.

Na relativní délce ročního počasí, na změně teploty, která při březích moře je mírnější, než ve středu pevniny, na velikosti srážek, závisí hlavně výroba zemědělská ano i charakter lidový, který zase stanoví potřeby lidu a způsob jejich úkoje. Trvají-li na př. u nás zemědělské práce od zpracování podzimního do žní asi 7 měsíců, kdežto ve středním Rusku jest třeba, aby skončeny byly ve 4 měsících, již z toho je patrné, že naši zemědělci pro týž účel méně pracovních sil potřebují, než tam. Dokonce jiný jest způsob hospodářství při rostlinstvu průmyslovém, než při obilnách, neboť potřebuje mnohem více lidí k obdělání atd., vše to závisí na poměrech podnebných.

§ 68. Půda a její poklady.

1. Výsledek hospodářské činnosti závisí však nejen na podnebí, nýbrž i na jakosti půdy, horo- a vodopisných zvláštnostech území a jeho geologickém útvaru. Povaha půdy podmiňuje její zpracování, jakost a velikost jejího výnosu. Vědy přírodní zkoumáním součástí rostlinstva a půdy, na které se toto daří, znamenitě přičinily k stoupaní úrodnosti půdy a proměnily celé neúrodné rozlohy v úrodná role. Složení vrchní vrstvy půdy (ornice) záleží na zvětrání kamene, jeho druhu a složení; že však i spodní vrstvy jsou pro úrodnost půdy významny, jest známo.

Půda téže povahy jest však různé úrodnosti v územích s nesterpným podnebím. Roviny italské jsou mnohem úrodnější, než na př. roviny Pruska, nikoli pro různost půdy, nýbrž pro různost tepla a vlhkosti. Úrodnost Indie a částečně i Číny nezakládá se tak na povaze půdy, jako na podnebí, jemuž se kraje ty těší. To dává vznik plodinám, jež jsou základem celého kulturního života dotyčného území, jako jest tomu s rýží a čajem ve východní Asii, bavlnou v jižních státech severoamerické Unie a Egyptě, kávou v Brazílii a na ostrovech Indického oceánu a p.

Jak veliká úloha v dějinách hospodářského vývoje připadá vnitřním pokladům země, jest patrné na zemích, jimž dostalo se hojně železa a uhlí. Zaručují zemi, jsouce nerozmnožitelné a proto tím větší důležitosti, hledíc k blahobytu, přednost před zeměmi jinými. Bohatství půdy na nerosty je podmínkou rozvoje nerozmanitějších živností. Ovšem že třeba, aby nalézaly se v zemi

nerosty, které se v průmyslu svými vlastnostmi doplňují, na př. aby tam, kde nalézá se uhlí, byla i železná ruda a poklady ty byly snadno přístupny; pak jsou země takové prvními průmyslovými státy, neboť mají podmínky rozvoje nejrozmanitější výroby.

2. K pokladům půdy dlužno přičísti také síly přírodní, zejména sílu vodní, která novými vynálezy stala se rozhodujícím faktorem hospodářského života. Síla lidská, zvířecí a parní nahrazena dnes na mnoze elektřinou, kterou dodává síla vodní, již jinak v mnohem menší míře bylo by lze použít. Švýcarsko a Itálie má vydatnou náhradu za nedostatek uhlí ve svých vodních silách, jež národohospodáři významně zvu „la huille blanche ou verte“, dle toho, jde-li se o sílu vody volně tekoucí, aneb prudce spadající. Hodnota jezer a řek pro hospodářský život, nehledíme-li ani k síle a darům (ryby atd.), jež skýtají, oceňována byla již v dobách nejstarších, a proto s prvními sídly se setkáváme u vod, zvláště proto, že řeky byly vždy příčinou úrodnosti země. Egypt bez Nilu, Čína bez Jang-tse-kiangu, Indie bez Gangu, Mesopotamie bez svých řek atd. nebyly by poměrně tak záhy a tak vysokého kulturního stupně dosáhly. Dostatek vody jest vždy první podmínkou osídlení. Řeky a jezera byla však také od nejstarších dob až po naše časy přirozenými cestami. Dokud byla doprava po nápravě daleko obtížnější, než po vodě, byla poloha místa hospodářského při splavné vodě eminentního hospodářského významu a cesta taková kulturním faktorem. A ani při dnešním rozvoji umělých dopravních prostředků nepozbyly tyto cesty svého významu. Bohatě síť říčních a jezerních cest národové obchodní vždy si vážili, a že nebyla na jejich kulturní vývoj bez významu, ukazují jejich dějiny. Ne poslední příčinu hospodářského vývoje Ameriky dlužno spatřovati v okolnosti, že jen 5% plochy jejího kontinentu je suché vnitrozemí bez odtoku.

Ukazovatelem pro kolonizaci nových území bývaly vždy řeky. V několika desetiletích vnikl Evropan do srdce Jižní Ameriky, tisíce let to však trvalo, nežli dospěl tak daleko v Africe, kde v cestu se mu stavěly peřeje. V necelých 40ti létech zmocnil se nepatrný zástup kozáků celé Sibiře, používaje říčních a jezerních cest na jihu sibiřském, aby pronikl hlubokými lesy až k moři ochockému, a též cesty používala za kozáky se beroucí ruská kolonizace.

O významu moře pro hospodářský rozvoj netřeba se šíře zmiňovati. Pokud se provozovala na moři jen plavba pobřežní, bylo ohniskem evropské kultury území moře středozevního. Jakmile však

se člověk odvážil za oceán, připadl kulturní úkol pobřeží Atlantickému. Jak směrodatnou jest i v dobách nových pro lidská sídla poloha u přirozených vodních cest, zejména moře, ukazuje okolnost, že ze 20 největších měst Spojených států severoamerických jest jich 9 při oceánech, 5 při jezerech a 5 na největších řekách Missisipi a Ohio. Hospodářský význam různých oceánů jest nestejný. První místo v té příčině náleží Atlantickému oceánu, který jest pro dnešní obchod moderním mořem středozezemním. Jak užitečným jest tento přirozený dopravní prostředek národnímu blahobytu, nalézali se ovšem ve schopných rukou, ukazují nejen dějiny od Feničanů až k Angličanům, nýbrž i těch národů, kteří při stěhování národů v horách zatlačeni zůstali. Zbytky Basků ve Španělsku a ostatní obyvatelé v horských zemích Evropy, ač náležejí rozmanitým kmenům, přece všichni jsou důkazem toho, že tam, kde příroda brání stykům národů, nastává mrtvý klid hospodářského vývoje. Svému zápornému obchodu vděčí průmyslové státy z největší části svůj rozkvět. Bez světového obchodu, podmíněného mořem, nerozuměli bychom rychlému vzrůstu národního bohatství u tak mnohých národův.

S výnosem mořského rybolovu, který jest nezřídka pramenem výživy celých národův a odhaduje se ročně na 1500 millionů M., jest ovšem zemím na něm súčasněným také jako s pramenem blahobytu v jejich národohospodářství počítati.

3. Také tvářnost území, zda jest hornaté nebo rovinou, platinou či údolím, má nemalý národohospodářský význam.

Horské území nehodí se k hustému osídlení pro omezenost výroby kulturních plodin, a proto zabývá se obyvatelstvo takových území průmyslem. A poněvadž nelze tu začasť ani každého průmyslu provozovati, věnuje se zpravidla průmyslu takovému, jehož výrobky v poměru k svému objemu jsou velmi cenné, jako tomu v průmyslu hedvábnickém, krajkářském, hodinářském, hračkářském atd.

Pro hospodářský vývoj a blahobyt obyvatel jest významna tedy i výška území, která takorůzka zvětšuje vzdálenost jeho od rovníku. Kdežto v údolí snad daří se réva a pšenice, nehodí se půda horstva, nad ním se vznášejícího, leč jen k pěstění ovsa a zemákův. Proto také nedotýká se neúroda obyvatel klimaticky výhodně položených rovin tak citelně jako horala, který i v úrodném roce na svých nuzných plochách sotva tolik sklízí, aby se před hladem nekonečně dlouhé zimy uchránil. Souvislost blaho-

bytu národa s útvarem a polohou půdy je zde patrnější, než při jiných teritoriálních příčinách.

Je-li horská krajina chuda na dobré průmysky, ani průmyslu se zde valně nedaří, poněvadž doprava je ztížena. V té příčině jsou na tom lépe obyvatelé Alp, než horalé Balkánští a Pyrenejští. Ovšem i tu umí si člověk pomoci tunely a umělými silnicemi, nelekaje se ani výší, jichž dosahuje peruánská jižní dráha (Arequipa—Puno) svými 4470 m. nad mořem a peruánská centrální dráha nedosažitelným rekordem v tunelu Callao—Oroya ve výši 4774 m.*)

Širé a klimaticky příznivě položené kulturní roviny, jakým se těší na př. Amerika, jsou nejlepšími podmínkami blahobytu zde usídlených hospodářův a skýtají nejméně obtíží vývoji průmyslu, obchodu a polního hospodářství. Byť se však země sebe většímu přírodnímu bohatství těšila, nemá-li vhodných dopravních prostředků, nemůže ho plně využítovati.

Mnohý nedostatek území, zaviněný horší jakostí půdy, zeměpisnou a vysokou polohou území a p., může člověk svou pílí napravit. Půdu lze intensivním hospodářstvím zlepšiti, nepříznivé poloze lze čeliti zlepšenými dopravními prostředky a zavedením přiměřeného průmyslu. Směrodatným však pro tuto vždy nákladnou podporu přírody jest předpokládaný hospodářský výsledek. Výroba v ohledu technickém jest za dnešního pokroku skoro vždy možnou, ne tak v ohledu hospodářském, a proto má tato podpora a korektura přírody své meze v principu hospodárnosti.

Nejobtížnější a začasťe bezvýslednou prací je snaha o nápravu podnebných poměrův. Avšak i tu podařilo se badavému duchu lidskému a pilné ruce zjednatí nápravu, a mnoho bylo již v nejstarších dobách vykonáno (průplavy mesopotamské a egyptské) a v mnohém pokračuje se dosud, hlavně zalesňováním, umělým zavodňováním, regulací vod, vysoušením bažin atd.

4. Velikou předností Evropy jest bohaté rozčlenění jejího pobřeží, které v poměru k trupu obnáší 35 proc., kdežto u Afriky shledáváme ho toliko 2 proc. a u Jižní Ameriky 1 procento. Útvar pobřeží rozhoduje o světovém obchodu, který jest možný jen při plaveckém pobřeží, t. j. takovém, kde lze pohodlně přistáti, kde lze zakládati přístavy. Příznivá poloha území u moře otvírá národu cestu k světovému obchodu, jemuž moderní státy děkují svůj blahobyť.

*) M. Eckert, Handelsgeographie str. 60.

Bez světového obchodu nebylo by se národní bohatství Anglie jen v 19. století ztisícenásobilo.

§ 70. Sousedství a rozsah území. Zakládání osad.

1. Povaha sousedních zemí a charakter jejich obyvatel má nejen pro běh politických dějin země, nýbrž i pro hospodářský vývoj jejího obyvatelstva nepopíratelný význam. Poněvadž zpravidla žádný národ není hospodářsky zcela osamocen, navazuje nejrozličnější styky se svými sousedy; proto mu nemůže býti lhostejno, jsou-li tito bohatí či chudí, zda vyrábějí v dostatečném množství tytéž statky jako on, aneb vyrábějí-li jiné, jež by mohly býti vhodným předmětem směn. Národové, sídlící v blízkosti světových ústředí obchodních, těší se mnohým výhodám, kterých území, odlehlá od světových cest, postrádají. Změna cest světového obchodu jest vždy životní otázkou národů na něm účastněných. Zde je klíč k mnohemu důležitému zjevu v hospodářských dějinách národů.

Jaký prospěch na př. měla Anglie a Francie ze svého vzájemného sousedství! Německo, jsouc zemí spojující nejčilejší národy a země nejbohatší přírodní produkce, Francii a Itálii s Ruskem, valně ze své polohy a sousedství těžilo. Sousedství pokročilých zemí Francie, Belgie a Anglie působilo povzbudivě na Německo. Zeměpisná poloha Rakouska není tak šťastnou, jeho sousedé na východě, jihu, ano z části i severu nepůsobili vždy povzbudivě svým příkladem na jeho hospodářskou činnost.

2. Hospodářský rozvoj národa jest dále podmíněn velikostí území, je-li ovšem přiměřeně osídleno. Veliký národ má zajištěné politické postavení oproti národům jiným a jeho politická samostatnost jest mu také zárukou nerušeného hospodářského rozvoje. Rozsah jeho většího území poskytuje mu vůči cizozemsku větší hospodářskou samostatnost.

Pro národní hospodářství není však tak rozhodnou absolutní velikost území, jako spíše rozsah vzdělávané a vzdělání schopné půdy. K půdě vzdělávané vedle polí, luk, zahrad, vinic atd. v širším smyslu patří také půda zalesněná a hornicky zužitkovaná. Všecka tato půda jest pro blahobyt národa ceny největší a u mnohých národů jest původní součástí přirozeného bohatství (země skandinávské, severoamerické, balkánské). Kraje polární, pouště a nadsněžní čára hor jsou oblastmi trvale neupotřebitelnými. Dále patří sem tropické pralesy a stepi, takže polovice půdy povrchu zemského

jest dosud lidské kultuře zavřena. *) Čtvrtiny povrchu zemského používá člověk jen přechodně, jako euroasijské stepi a severoamerických préríí a jihoamerických pamp, a teprve ostatek je trvale užívanou půdou.

Se vzrůstem obyvatel stále ubývá půdy dosud nevzdělávané, neboť stoupající životní míře a populaci nestačí již ani intensivnější kultura, a proto nutno sáhnouti k půdě dosud nevzdělávané. Jakkoli jest půda nerozmnožitelná, přec netřeba pessimisticky za to míti, že bude brzy vyčerpána; možnost, rozšířiti půdu dosud nevzdělávanou, jest ještě značná. Pěstění dobytka a lesní hospodářství lze ještě pošinouti značně k severu. Pěstění obilín však polární krajiny zcela vylučují. Ano i v severní části mírného pásma bude vždy jen sporadicky možno a stěží se toho dosáhne, by každoročně hustšímu obyvatelstvu dostatečné výživy skýtalo. To platí také o nejvyšších horských krajinách a o některých částech horkého pásma, kde umělé zavodňování nikdy nenahradí nedostatečných vodních srážek, nehledíc ani k tomu, že i kdyby bylo lze některé krajiny pokročilou technikou vzdělání schopnými učiniti, nedopouští toho pro značné náklady hospodářský princip.

Libovolně nelze tedy rozšiřovati osevné plochy, avšak v zemi se vzrůstajícím obyvatelstvem a stoupající životní mírou, kde již ani intensivnější vzdělávání půdy potřebám národa nestačí, nutno všimati si půdy dosud nevzdělané, při čemž nesmí se ovšem v prvních letech s výnosem počítati. Toto dílo pokojného dobývání nových území pro výživu národa v daleké budoucnosti vyžaduje velikého kapitálu a nezdědka ještě více práce a trpělivosti (zalesňování pustin, odvodňování bažin atd.).

Pohodlnější, mravně však ne vždy nezávadnou jest k rozšíření domácího území cesta kolonií.

3. Nedostatek půdy ve vlastním území, nahromadění kapitálu enž hledá upotřebení, druhdy i náboženské nebo politické motivy, bývají příčinou kolonisace.

Kolonie jest území, zabrané a osídlené částí národa mimo hranice jeho vlastního území, v němž si přistěhovalci uchovají původní svou národnost, zvyky, řeč atd. Nezáleží na tom, jakým způsobem se nové bydliště v moc osadníků dostalo, za jakým účelem se ho zmocnili, a zda kolonie založena byla soukromníky nebo státem.

*) M. Eckert, Handelsgeographie str. 63.

O podstatě kolonií není u spisovatelů národohospodářských jednotného mínění. Roscher dí, že k pojmu kolonie jest třeba, aby národ více méně starý zabral území více méně mladé a aby část tohoto národa se v území tom usídlila, a dle způsobu zabrání nové země rozeznává kolonie výbojné, rolnické, dobytkářské a obchodní. Hiibbe-Schleiden,*) rozlišuje přísně mezi kolonisací a kultivací, nazývá kolonií jen takový zahraniční hospodářský obvod, do něhož některý národ nejen díl svého kapitálu a své intelligence vysílá, nýbrž zavádí tam také svou národnost, usazuje zde své domácí obyvatelstvo. A měřítkem roztřídění kolonií jest mu kolonisační technika. Všecky kolonie, ať jest jejich bližším účelem rozšíření zemědělství, obchodu a průmyslu, získání území bohatého nerosty, nebo území pro stanice vojenské a trestanecké atd., mají za svůj vzdálenější účel rozmnožení domácí půdy. Skoro všechny románské a germánské státy středověké, které vznikly stěhováním národů, jsou do jisté míry útvary kolonisačními. To platí i o válkách křížáckých a o islamu. Avšak již ve starověku se s nimi hojně setkáváme. Kolonisační činnosti vyznamenávali se jen národové politicky a hospodářsky nejsilnější, a to platí podnes. Nebyla to však jen přesila brutální moci, která činila některý národ schopným kolonisace. Kolonisace byla vždy šířením kultury, podrobováním země panství lidskému, byla vnikáním kulturních národů v oblasti méně vyvinuté. A na této dějinné úloze kolonií zakládá se i oprávněnost jejich. Netvrdíme však, že by tím již byly ospravedlněny cíle a skutečné jednání tak mnohých conquistadorů staršího a nového data.

Vnější příčinou kolonisace, zejména ve starověku, bývalo politické hnutí. Skutečně nebo domněle utlačovaní a s politickými poměry domácími nespokojení příslušníci některého národa vyhledávali hromadně nová sídla. Tak vzniklo Karthago, různé řecké osady, tak stěhovali se angličtí republikáni v dobách Stuartovců a monarchisté v dobách Cromwellových a všichni byli zakladateli kolonií.

Druhdy byly to i důvody náboženské. Tak vznikly v Severní Americe kolonie katolických a puritánských Angličanů, z těchže důvodů kolonisoval také řád německých rytířův. Ušlechtleji ovšem působí náboženský motiv ještě dnes při kolonisační práci křesťanských misijnářův.

Nezřídka i přelidnění země mateřské bývá příčinou osad, neboť škody z vystěhovalectví do zemí cizích dají se zmírniti tam,

*) Überseeische Politik, 2 sv. (1881–3).

kde jest toto záměrně řízeno do osad země domácí. Práce a vyvezený kapitál nejsou tím pro zemi mateřskou ztraceny. Proto účelná a úspěšná politika osadní byla již od dob nejstarších nejdůležitější součástí politiky populační. Pracovní a kapitálové přebytky země mateřské neodcházejí do ciziny, nýbrž do spřízněné osady, kde pro zemi mateřskou nejsou ztraceny.*)

Nejmocnějším však důvodem kolonizačním byly a jsou důvody hospodářské, a není dnes v Evropě státu, který by, jsa jinak dosti mocný a potřebuje toho, kolonizační politiky neprovozoval.

Kolonie zemědělské mohou vznikat na půdě poměrně mladé t. j. buď zcela, neb jen řídce osídlené. Mimo to podnebí krajín kolonisovaných musí býti takové, aby se mu aspoň časem mohli noví osadníci přizpůsobiti, a konečně jest nutno, aby hospodářské poměry osady zabezpečovaly osadníkům úspěch a klidný vývoj hospodářství v budoucnosti. Zda zůstávají osadníci v plné politické odvislosti od země mateřské, aneb toliko o ni se opírají, pokud jde o zájmy národní, neb hospodářské, aneb konečně svazky, s původní vlastí je vízíci zcela zruší, je lhostejno. Vývoj osad zemědělských jest velmi zdoluhavý, neboť bývá spojen s těžkou prací mýtní lesů a vzdělávání půdy, dosud nedotčené. Zemědělskými koloniemi jsou také kolonie plantážní, mající za účel pěstování rostlin, dařících se toliko v horkém pásmu. Tyto potřebují velmi úrodné půdy, velikého kapitálu a zřízeny jsou jen za účelem zisku. Práci koná zde jen obyvatelstvo domácí, podnebí zvyklé, za vedení evropského plantážníka. Následek toho jest ten, že zde plantážníci jen zřídka zdomácní, zdržujíce se tu jen dočasně. K rozmnožení obyvatelstva a vlastní národnosti v cizině tedy plantáže nepřispívají do té míry, jako zemědělské kolonie. Starověk jich neznal.

Obchodní kolonie se zakládají v krajinách, kde se naskýtá příležitost k hojnému nakoupení, nebo prodeji zboží. Vyvíjejí se z pouhých faktorii a k jejich udržování jest třeba velikého kapitálu a loďstva. Poněvadž i zde hledají kolonisté jen své obohacení, nikdy zde nezdomácní, leč že by tím byl položen základ ke kolonii zemědělské.

Zde všímáme si kolonií jen s hlediska národohospodářského a to teritoriálního, nikoli populačního. Všude tu lidská práce závisí na výrobním faktoru přírodním, i průmyslové výrobky obsahují produkty země, a proto každý národ potřebuje dostatečného území, je-

*) *Cyr. Horáček*, Učebnice národohosp. politiky. Praha 1912.

Soldát: Základy národohospodářské.

hož nedostatek u států průmyslových bývá nahražován kolonií. Země převážně průmyslové jsou odkázány, aby uživily své vzrůstající obyvatelstvo, na hospodářství světové, neboť výrobky jejich vlastní půdy k tomu nestačí. Z ciziny dostává se jim potravin a surovin, aby je zase jako fabrikáty vyvážely. Jaký význam v té příčině mají pro tento stát kolonie, jest patrné. Zejména v dobách dřívějších bylo vlastnictví kolonií, ne-li životní otázkou, aspoň podmínkou hospodářského a politického rozkvětu států toho druhu. Proto dějiny Anglie od 17. stol. jsou Macaulayovi právem skoro totožny s její kolonizační prací.*) Uvážlivé koloniální politice jest však si všimati dvou věcí; jednak do jaké míry ještě dnes jest opatření surovin a odbytu domácích výrobků vázán na vlastnictví kolonií a která území by dnes hledíc k tomu za kolonie vyhlédnuta býti mohla, a dále jakou cenu má vlastnictví těchto území pro hospodářský vývoj mateřské země v poměru k obětem, jichž získání území toho vyžaduje.

V krajinách, kde není dosud uspořádaného státu a půda, z největší části jsouc bez pána, jest nevzdělávána, bude vzdělávání půdy a civilisace domorodcův účelem, který získání osad dostatečně může ospravedlniti. Při tom není prospěch kolonisujícího státu vyloučen, nýbrž jest jako bližší, prostřední účel, samozřejmý.

Cíle koloniální politiky při získávání kolonií vypočítává Jul. Wolf**) takto: „Politika kolonizační se odnáší buď k nabytí pokladů, zejména nerostných, půdy, dělnictva (v dobách otrokářských), výrobků koloniálních směnou za účelem prodeje se značným výdělkem, a konečně k nabytí tržiště pro výrobky země mateřské. Některé z těchto účelů dnes odpadají, jiné ustupují, poněvadž všechny cizí země jsou přístupny kapitálu a všechny cizí trhy otevřeny jsou cizímu zboží.

Namnoze provozuje se koloniální politika jen za tím účelem, aby země, která ji provozuje, stala se nezávislou na cizích státech v příčině surovin a pomocných látek, zejména tam, kde mají tyto na suroviny toho druhu monopol. Jindy provozuje se jen z důvodů politických... Nejprřednějším úkolem kolonií v našich dobách, vedle něhož i hodnota jejich se posuzuje, jest rozšíření vnitřního trhu (země mateřské), a to buď kupní silou domorodého obyvatelstva, aneb zemědělskou a jinou výrobou, která se zde na

*) Arnold v. Halle vidí v koloniálním pudu kategorický imperativ státo-
tvorných sil u všech pokročilých a snaživých národův.

**) Nationalökonomie als exakte Wissenschaft 1908, str. 145.

účet jiných, nikoli domorodců, provozuje. Cena moderní koloniální politiky měří se zejména ohledy na tuto možnost rozšíření domácího krbu.“

Názor těch, kteří vidí důvod kolonií v darwinistické nauce o přirozeném výběru a praví, že dle toho způsob kolonisace se má provádět, jest nutno odmítnouti. Říkají, že každý národ kolonizuje k vůli sobě, opíraje se o přirozené právo života schopnějšího vyvíjeti se na účet těch, kdo života jsou méně schopni. Tímto důvodem bylo by lze na konec každou loupež a násilí ospravedlniti.

Merivale, který byl zaměstnán dlouhá léta v anglickém koloniálním úřadě a který mimochodem řečeno na tak zv. reservace a lokace domorodců mnoho nedrží, žádá ve svých „Lectures“,*) aby každá koloniální říše zřídila zvláštní úřad na ochranu domorodcův a jejich záležitostí, aby jsouce odjaty vlivu kolonistů, přímo mateřské zemi byly podřízeny. Jest to jen přirozenoprávní požadavek, aby každá kolonisující vláda chránila domorodce proti přehmatům kolonistů, čehož bohužel vždy nebývalo a není ani dnes, a aby pečovala o znenáhlou přeměnu jejich mravův a obyčejů, pokud toho ovšem třeba. K tomu se však nehodí násilí, nýbrž trpělivá, dlouholetá výchova, zejména missiemi.

4. Hospodářské sloučení větších území v obchodně politickou jednotu děje se obchodními a celními smlouvami, jimiž se zemi otvírá nové odbytiště, bez něhož by se na své hospodářské výši udržeti nemohla. Účel celních a obchodních smluv, jichž se zde, mluvíce o koloniích, aspoň letmo dotýkáme, jest tedy ten, že stát některému zboží, jehož nad vlastní potřebu vyrábí, hledí usnadniti výhodný odbyt v cizině. Proto poskytuje jeden stát druhému, s nímž smlouvu uzavřel, jisté celní výhody, aby zase jemu od tohoto dostalo se výhod podobných pro jeho zboží. Snahou prospěšných smluv obchodních jest, vyrovnati, pokud lze, různosti ve výrobních a spotřebních zájmech jednotlivých národů, zejména zásadním odstraněním zákazů (prohibicí), svobodou celní a zmírněním cel, udělením největších výhod, restitucemi cel a daní a jinými podobnými prostředky, a tím co nejvíce národní blahobyt podporovati. Jen tím jest každému národu možno způsobem pokud lze nejvýhodnějším nutné životní prostředky si opatřiti, čehož by nebylo možno vždy dosíci, kdyby jejich dovoz byl zákazy a vysokými cly ztěžo-

*) 2. vydání r. 1861.

ván. Zákazy dovozu a vývozu tam, kde byly zásadně prováděny (politika merkantilní), se nikdy neosvědčily. Cly má být chráněna jen ona průmyslová výroba, při níž lze předpokládati, že cizozemská soutěž jejímu vzniku nebo rozvoji jest na překážku. Proti tomu jest účelem cel zemědělských výrobků zachování dosavadního důchodu pozemkového a tím i hodnoty půdy v zájmu rolnictva. To však jest již předmětem národohospodářské politiky, která není účelem této knihy.

§ 71. Odvislost blahobytu od vzdělávané plochy a zlepšení podmínek půdy člověkem.

1. Že pojem blahobytu národního jest relativní, plyne ze značné různosti dějinného vývoje jednotlivých národů, ze změny jejich životních potřeb resp. jejich úkoje, ze životních nárokův a míry životní, ze změny názorův o přepychu a o tom, kam až sáhají meze rozumného, nikoli však úzkoprse vyměřeného úkoje potřeb. A právě v této příčině vykazuje blahobytnost středo- a západoevropských národů ve své konkrétní podobě v jednotlivých zemích mnohé zvláštnosti. Nehledíme-li však ani k těmto různostem v příčině výše dosažené kultury, národnostnímu rázu životní míry a p., objasňuje již statky obdařené území rozmanitost blahobytných poměrů národů, právě tak, jako tomu u téhož národa s blahobytem v jednotlivých rodinách. Tam, kde na př. poskytuje vnější příroda existenci pouze nomádům, má pojem národního blahobytu hmotně daleko jiný obsah než v našich moderních průmyslových státech. Laponci je sob souhrnem všeho, co jej může učiniti šťastným, stejně jako zase Eskymákovi tuleň. Proto má pro soba, kterého ve svých písních opěvá, 76 jmén. Má-li stádo o 500 kusech, pokládá se za boháče a dle toho tvoří si také představy o blahobytu svého kmene.

Proto jest národohospodáři stále při pojmu blahobytu národního přihlížeti ke konkrétním poměrům, proto předpokládáme všude v těchto úvahách poměry národův evropské kultury. Nejsou to jen charakteristické vlastnosti těchto národů, jejich větší energie, částečně zase podmíněná poměry podnebnými, jež učinily je ve vyšší míře účastnými hmotného kulturního vývoje. Jejich vyšší kulturní stupeň odvozuje se, odezíráme-li od momentův ideálního druhu, z hospodářsky geografického obvěnění a bohatství území, zejména od prvotné energie, kterou země skýtá (uhlí). Tam, kde je

vnější příroda příliš skoupou, bere se hmotný vývoj bez viny národa pravidelně drahami méně skvělými.

Islandané se jmenují chudým národem, druhdy zváni tak i Švýcaři, aspoň v poměru k bohatým svým sousedům. Pokud se tím poukazuje toliko na různé teritoriální vystrojení, je toto označení správné. Že však zdatný národ i za nepříznivých poměrů mnoho zmůže, toho důkazem je právě Švýcarsko, Prusko a jiné průmyslně pokročilé státy. Tužší životní podmínky vzbuzují nezdědku větší pili a energii, jsou příčinou rozpietí sil, čehož se obyvatelstvu v zemích bohatě obvěněných nezdědku nedostává.

2. Proto však přec bude náležeti vzdělavatelné půdě a zemědělství vždy přední místo mezi základními podmínkami národního blahobytu. Domníval-li se Rodbertus, opíraje se o tvrzení některých chemiků, že pomocí chemie podaří se vyrobti z pralátek takové výživné prostředky, že člověk bude se moci od přírody a jejích darův emancipovati, a že právě tak jako je dnes v jeho moci vyráběti různé kvality sukna, má-li jen dostatek vlny, bude moci vyráběti i potraviny, již tím dokazuje, že lidská výrobní síla jest omezena a že člověku vždy bude k výživě potřebí darů přírodních, snad dnes dosud neužívaných, aneb jinak užívaných.*)

Rozdíl mezi přirozeným a umělým bohatstvím znal již Aristoteles, jeho odkaz k velikému významu obou není ani dnes zbytečným. Kdo by se chtěl vzdáti umělého bohatství, zastavoval by cestu zdravému rozvoji, neméně však pošetilostí bylo by, k vůli umělému bohatství zanedbávati bohatství přirozené.

3. Čím by byl člověk bez země? Jeho celá hospodářská činnost je nabýváním statkův a sil země. Čím však by byla země bez člověka, svého pána?

Zeměpisné polohy a útvaru půdy člověk nikdy nezmění, stejně jako neprolomí svou silou hranic Bohem přírodě daných zákonův. Ačkoli mnohost a jakost výrobků nebude nikdy záviseti jen na práci člověka a tvrzení o nekonečném množení statkův bude vždy utopií, přec nelze vlivu, který má pořádkující a zušlechťující kultura na skutečné přirozené a teritoriální poměry, nijak podceňovati. Neúnavnou činností může si člověk přízeň území v jisté míře získati, jeho podnebné a jiné nedostatky aspoň v následcích zmírniti, jeho úrodnost v úžasné míře zdokonaliti a zvýšiti. Srovnajme jen starou Tacitovu Germanii s dnešním Německem; jaký to triumf

*) A. Schäffle, Polit. Ökonomie (1873) I. 119.

člověka nad přírodou, který z nehostinné pustiny úrodnou krajinu vytvořil, a tak panuje mezi člověkem a přírodou vzájemný poměr odvislosti. Výsledky těchto vztahů poučují nás nejen o tom, že všechen vyšší život lidský je vítězstvím ducha nad přírodou, nýbrž i o tom, že člověk bude stále příživníkem země a že jen k ní se přikloniv, může se povznést. Vyšší kulturou a technikou neodlučuje se od přírody, nýbrž úžeji se k ní přimyká, ovládá ji, rozumí-li jí a podrobuje-li se jejím zákonům.*)

Proto nesmějí hospodářsky výše stojící národové na tento poměr svůj k území zapomínati a nad jiné národy se vyvyšovati. Není jen jejich zásluhou, že výše stojí, nýbrž darem Božím. K Bohu nás na konec vše odkazuje, i věda, již lze jen tímto poukazem platné služby prokázati. „Všecky vědy,“ píše K. Ritter Berghausovi, ať je sebe více a sebe ostřeji od sebe rozlišujeme, jsou konec konců ve svém nejhlubším základě vědou jedinou, na níž všechny ostatní se zakládají, jest to hymnus tvora na svého Stvořitele.“ (K. Ritter, Ein Lebensbild von G. Kramer, 1870, str. 148.)

KAPITOLA III.

OBYVATELSTVO A NÁRODNÍ BLAHOBYT.

§ 72. Národ, základ národního blahobytu.

Obyvatelstvem rozumíme souhrn lidí sídlících na určitém území. Obyvatelstvo jest osobním činitelem, bez něhož by byla hospodářská činnost nemožnou. Jest to jeden z přirozených činitelů výrobních, který jest nejen podmětem kultury a základem státní politické moci, nýbrž i hlavním činitelem podmínek hospodářského vývoje a tudíž blahobytu národního vůbec, a v tomto smyslu jest nám zde o obyvatelstvu jednati. Čím více jest v zemi lidí ku práci způsobilých, tím více pracovních sil, tím vydatnější výroba a také s ní souvisící spotřeba. Proto padá zde na váhu zejména a) hustota obyvatelstva, nikoli počet absolutní, nýbrž relativní, čili míra lidnatosti a její vzrůst a úbytek; b) fyzický a kulturní stav obyvatelstva, podmíněný zvláštnostmi kmenovými, vlivem podnebí a historického vývoje na fyzické a duševní vlastnosti obyvatelstva, či stav, podmíněný zdravotními poměry a úrovní vzdělanostní. c) Významný jest v té příčině také poměr věku a pohlaví, poněvadž v oboru výroby, na niž blaho-

*) G. Schmoller, Grundriß I, 138. násl.

byť závisí, jest zpravidla rozhodným jen obyvatelstvo mužské ve věku práci připouštějícím, kdežto ženy, děti a starci požívají pravdělně jen důchodův odvozených, spadá význam jejich spíše v obor hospodářství spotřebního. d) Konečně důležité jest i rozvrstvení obyvatelstva co do povolání a sociálního postavení.

„S pocitem bázně“, dí Schäffle, „přistupuje badatel k řešení otázek populačních, neboť není hned otázky, jejíž odpověď by byla tak těžkou, jako otázka populační. Obtíž otázek toho druhu dlužno hledati v tom, že jsou v úzké souvislosti s otázkami, jak má býti vlastnictví dle mravních a hospodářských zásad upotřebeno, že jsou v nejužší příčinné souvislosti s blahobytem národním.“

S pojmem národa t. j. obyvatelstva jistého území, které v jednotu státní je sloučeno (v politickém smyslu), pojí se v národohospodářství představa jisté vnitřní jednoty, přirozené, kulturní aneb aspoň historicko-politické individuality, v níž rozhoduje znak státního příslušenství. Národ není aggregát zevně jen sloučených jedinců, nýbrž živá jednota, system mnohotvárných, jedinou základní silou ovládaných sil a mohutností, a tato základní síla, tento prazdroj, z něhož všechny formy a útvary národního bytí, jako ze svého středu vznikají, jest duch lidu, duch národa. Tento tajemný princip při veškeré různosti individuí, jež národ tvoří, všude se obráží, vtiskuje všem formám a jevům národního a státního života své nejvlastnější znamení.*)

Pojmem „obyvatelstvo“ není tak označena jednota, jako spíše celek obyvatel jistého, zejména státního území**), a liší se od pojmu národa v národopisném smyslu t. j. národnosti, při níž rozhoduje jednota jazyková.

Národohospodářské badání, majíc za předmět hmotné blaho obyvatelstva, jeho příčiny a podmínky, nemůže se spokojiti jen vědomostmi podávanými statistikou o jeho kvantitativních poměrech, nýbrž jest si mu také všímati všeobecných vlastností, které národ děkuje své plemenné příslušnosti, kulturním zvláštnostem, dějinám a vývoji, jež pro jeho jednotu, existenci a sílu jsou pronikavého významu. Není zajisté pro blahobyť národa lhostejno, je-li praktický, střizlivý, pracovitý a vynalézavý, je-li nadán duchem uměleckým a řádně zdisciplinován, aneb je-li pohodlný, beze všeho vyššího snažení a vznětů, oddán fatalismu atd.

*) J. Kautz, National-Ökonomie als Wissenschaft (1858) str. 140.

**) A. Schäffle, Abriß der Soziologie (1906) str. 25, 116. atd.

Není tedy pro blahobyť národní lhostejnou otázka, jaký národ zemi obývá. Je známo, že z téhož území dovedou různí národové v ohledu blahobytném zholat jinou zemi vytvořiti (Palestina, Mesopotamie, Řecko, Sicilie atd. druhdy a dnes). Národ je příčinou národního blahobytu jak svými kvantitativními, tak i kvalitativními poměry. Zde budeme si však v tomto smyslu národa všimati jen jako vzdálenější příčiny blahobytu, pokud totiž svými získanými a přirozenými vlastnostmi k uskutečnění národního blahobytu může přičiniti. To však, co v národohospodářském procesu národ, jako blahobytný činitel skutečně koná, jak se o skutečné vytvoření národního blahobytu přičiňuje, jest právě tak, jako jeho vnější vypravení rozmanitými prostředky, odnášejícími se k témuž účelu, předmětem zvláštní nauky o národohospodářském procesu.

Nepatří sem tedy statistika techniky. Poněvadž jde v této knize jen o základy národohospodářské, jest nám jednati toliko jen o některých nejdůležitějších výsledcích populační statistiky, a to jen pokud jsou významny pro národohospodářské poznatky a osvětlují snahy o hmotné blaho národů, po případě pokud se vztahují k příčinám, silám a podmínkám tohoto snažení vůbec.

Statistika poučuje nás tu jen o stavu a pohybu obyvatelstva (statický a dynamický moment).

§ 73. Početnost a hustota obyvatelstva.

Absolutní počet obyvatelstva je součet všech jedinců zemi obývajících, relativní počet obyvatelstva je pak číselný poměr území obývajících lidí k území samému. Hustota obyvatel vyjadřuje se počtem obyvatel bydlících průměrně na jednom čtverečním kilometru.

O sobě je četné a husté obyvatelstvo velikým statkem. Neboť vzrůstá tím účinnost intelligence i energie národa, stoupá jeho fyzická moc, čímž překážky přírody a poruchy, způsobené vnějším i vnitřním nepřítelem, snáze se překonávají. Četný národ je politicky silnější, nežli méně četný na témže teritoriu, neboť větší politická moc je zárukou účinnější ochrany a mocnější podpory hospodářských zájmů národův. Více intelligence a více rukou propůjčují národní práci většího rozšíření a pro větší možnost dělby a spojení práce, také větší účinnost. Dějiny potvrzují, že větší hustota obyvatel skýtá také více podnětů k výrobní činnosti, neboť jsou tu čilejší hmotné a duševní styky a živější pokrok, jak v hospodářské tak všeobecné kultuře. Hustotou obyvatelstva řídí se jak

množství statků nutných ke krytí potřeb, tak i míra pracovních sil, prvního to faktora výroby.

Zhuštěné obyvatelstvo na témže území neznamená však jen rozmnožené síly pracovní, nýbrž současně také rozmnožení spotřebitelův. Je-li výnos národní práce stejný a přibývá-li obyvatelstva, je podíl jednotlivcův přirozeně menší, což platí zejména o nižších třídách. Proces zhušťovací proto jen tam bude prospěšným, kde také stejnoměrně stoupá výroba a hospodářský vývoj zajišťuje i vzrůstajícímu obyvatelstvu trvalou výživu.

Tam, kde je pro větší populaci, hledíc k obživě jen dočasně a podmíněčně, dosti místa, tam následuje po krátkém rozkvětu brzy tím větší úpadek. Je-li v území více obyvatel, než lze uživiti, mluvíme o přelidnění. Absolutním je tam, kde absolutně se nedostává pro obyvatelstvo obživných prostředků, relativním, skýtá-li opatření jich následkem přeplnění jistých povolání, nedostatku výdělků, koncentrace obyvatelstva na jednotlivých místech atd., obyvatelstvu značné obtíže. O nedostatku obyvatel mluvíme tam, kde není s dostatek lidí, aby mohlo býti využito všeho, čeho země poskytuje, a tak v hospodářském vývoji zdárně pokračováno. Potkáváme se s ním v zemích t. zv. mladé kultury, t. j. v nových osadách, v nichž domácí řídké obyvatelstvo se nahrazuje přistěhovalci. Nesnáze plynoucí z řídkosti obyvatel spočívají v tom, že četné přírodní síly a dary v půdě utajené z nedostatku pracovních sil a kapitálu leží ladem. Proto také převládá zde extensivní forma hospodářství a vývoj hospodářský se opozďuje. Těmto nedostatkům odpomáhá se z pravidla snadno a cestou přirozenou stálým přítokem obyvatelstva. Mnohem povážlivějším jest soustavné ubývání obyvatelstva vystěhovalstvím, nedostatkem porodův, aneb převládajícím počtem úmrtí, jež vyskytuje se druhdy v některých zemích staré kultury. Bývá to následek neblahých poměrů hospodářských a sociálních, zejména mravních.

Přelidnění, přiměřená lidnatost (o níž mluvíme tam, kde i širším vrstvám lze najíti bez přílišné námahy dostatečné výživy a zaměstnání, takže nejsou odkázány na důchod odvozený) a nedostatek obyvatelstva nejsou pevnými kategoriemi. Táž prostora je na př. 1000 lidmi přelidněna, když se pole obdělávají dle soustavy trojpolní, a byla by nedostatečně obydlena při soustavě střídavého aneb zahradního hospodářství.*) Proto dlužno otázky toho druhu

*) *Kaizl J.* I. c. str. 49.

řešiti vždy jen se zřetelem k individuálním poměrům určitého území, zvláště k poměrům podnebným, horo- a vodopisným, národnímu charakteru obyvatelstva a vůbec se zřetelem k výši kultury země. Při téže relativní hustotě lze v některé zemi pokládati vzrůst obyvatelstva ještě za hospodářsky prospěšný, na př. v kulturních státech evropských, kdežto v jiných zemích byl by již zjevem povážlivým, na př. v Indii a Číně.

V necivilisovaných zemích mívalo přelidnění důvod svůj nejčastěji v různých živelních pohromách, ve státech kulturních, po zdokonalení dopravních prostředků, jsou tohoto druhu příčiny přelidnění vyloučeny. Zde nutno hledati příčiny přelidnění v nezdravých poměrech hospodářských, v příkrých sociálních protivách a krisích výrobních.

Není průmyslu, který by dovedl obživné prostředky opatřiti z jejich nejvzdálenějších žilův; i průmysl zabývající se opatřením poživatin zakládá se jen na zušlechtění darů přírody. Ač je na př. uhlí, železo atd. pro každý národ takové důležitosti, jisti je přec nelze. Kdyby nebylo jinde vyráběno nadbytečně obživných prostředků, přestala by brzy obživa obyvatelstva průmyslem a hornictvím. Obé skýtá výživu jen v přenešeném smyslu, skýtá totiž výdělek, který při dostatečné směně umožňuje výživu i v zemi relativně přelidněné.

Stinné stránky přelidnění jsou nejen rázu hospodářského, jevíce se zejména v proletarisaci obyvatelstva, nýbrž i rázu zdravotního, majíce za následek jeho degeneraci mravní (stoupající zločinnost) i politickou (politické převrasy). Pomoci tu může jen rozšíření plochy zemědělské ve vlastním území, intensivnější hospodaření a přivlastnění další půdy, pokud domácí půda nestačí (zemědělské osady), což ovšem předpokládá dostatečnou a zajištěnou možnost vývozu. Tam, kde převládá výroba prvotní, bývá pravidelně méně husté obyvatelstvo, než v průmyslně a obchodně vyvinuté zemi. Intenzivní způsob zemědělské výroby vyživí na téže ploše více lidí než extenzivní; velkoprámysl, je-li spojen s dostatečným vývozem, skýtá více, než řemeslo. A naopak, pro zákon o ubývajícím výnosu, neuživí agrární velkovýroba na stejné ploše tolik lidí, jako střední selská usedlost aneb maloživnost s volným či zahradním hospodářstvím.

Odkrytí nových výrobních pramenů, nové technické metody, případné změny hospodářského zřízení za účelem zvýšení výnosnosti půdy a práce, zejména přechod od státu zemědělského k prů-

myslovému, skýtají hospodářskému území skoro neomezenou možnost opatřiti obyvatelstvo potřebnými statky, takže absolutní přelidnění jest až dosud věci velmi řídkou. Dnes nepřihlíží se pouze k výnosu domácí půdy, nýbrž k zemědělské výrobě celého světa, poněvadž zdokonalenou dopravou stala se všem přístupnou. Hospodářské území stává se tím ovšem odvislým od ciziny, odvislost ta je však vzájemnou.

Nedostatek obyvatel aneb přelidnění může někdy nastati i uvnitř území, jako úkaz místní. Sem náleží dnešní vzrůst měst na úkor venkova, způsobený snadnou a svobodnou dopravou zboží, politickým usnadněním stykův osobních, volnou stěhovavostí. Zvláště hlavní a průmyslová města soustřeďují čím dále tím více venkovského přistěhovalstva, které sem lákají výhodnější poměry výdělkové a domněle pohodlnější a příjemnější způsob života. Nabyté zde zkušenosti jsou ovšem nezřídka pravým opakem těchto sanguinických nadějí.

Venkov jest odlidňován, pozbývá tím pracovních sil a přistěhovalci působí nepříznivě na mzdové poměry ve městě, vyvolávají neutešenu otázkou bytovou, množí v dobách krisí řady nezaměstnaných a trpí druhy nejen hmotně, nýbrž i v ohledu mravním a zdravotním.

Statistika všech kulturních zemí vykazuje značný a rychlý vzrůst obyvatelstva městského na úkor venkova. Skoro polovice obyvatelstva v Rakousko-Uhersku žije dnes v městech, v Anglii dokonce tři čtvrtiny, v Belgii více než polovice a asi tolikéž i v Německu, kde je dnes více velkoměst, než kolik jich bylo před sto lety v celé Evropě. Hlavní toho příčinou je moderní tovární průmysl a vše, co s tímto jako příčina a účinek souvisí. Skutečnost ta je provázena mnohými neblahými zjevy, že nerozpakoval se kdysi Bismarck nazvati velkoměsta hlízou lidstva; proto Ruskin, Tolstoj, Rosegger a již Goethe byli jeho nepřáteli. A v pravdě jsou velkoměsta namnoze v ohledu mravním, hospodářském a sociálním vůbec velmi zhoubna a semeništěm proletariátu. Vylíčiti, jak bydlí, žijí a umírají zde při nedostatečném výdělku široké massy nižších tříd, bylo by jen opakováním známých věcí. Jak se tu znemožňuje výchova dorostu, trhají pouta rodinná a jak k tomu přispívá zvrácená osvěta, spodním vrstvám začasť místo chleba vnucovaná, která je připravuje o poslední útěchu, která jim ještě zbyla, náboženství, je rovněž známo.

Podmínkou zdravého vývoje člověka a jeho potomstva je

vzduch, sluneční světlo a teplo, dobrá voda a přiměřená a dosta-
tečná potrava. Jak chatrně je začasť ve velkoměstě o vše to postaráno,
dokazuje smutná statistika Jiřího Hanssena, *) který na základě
číslic nerozpakuje se tvrditi, že v dnešních velkoměstech, kdyby
sama sobě byla zůstavena a nebyla oživována a doplňována pří-
livem venkovským, vlastní obyvatelstvo by ve třetím koleně již
vymřelo. Venkovské stavy střední je na útraty svých sil vydrží,
neboť ve skutečnosti populace měst stále a rychle vzrůstá, ovšem
ne svojí vnitřní silou, nýbrž přílivem obyvatelstva venkovského.

Jsou národohospodáři, kteří proto jmenují velkoměsta hrobem
obyvatelstva, a sice toho nejzdatnějšího, nazývají je vyssavačem
síly národův. Srovnávají je také případně se starým Římem, který
zhynul bohatstvím, o něž provincie oloupil, zahynul však prý ne-
dostatkem přítoku z provincií a silným návaem zdravých, t. zv.
kulturou netknutých národů germánských.

Při velkoměstech dneška nebude však prý ani tohoto ná-
razu divokých hord třeba; mají je ve svých vydědencích, jimž jsou
po ruce nebezpečnější zbraně, než jaké měli barbaři starověku.
Tvoření velkoměst bude jen tenkrát skutečnou příčinou a ne, jako
dosud, překážkou blahobytu národního, bude-li hojně nahroma-
děných zde kulturních prostředků skutečně používáno ke kul-
turnímu povznesení lidu. A proto nelze zváti příliš rychlý vzrůst
měst jen tak beze všeho znakem blahobytu národa. Bez přílivu
venkovského živlu bylo by velkoměsto brzy v koncích se svou
duševní superioritou nad venkovem. Jen hluboké dojmy, způsobené
vlivem bezprostředního styku s přírodou, jsou příčinou rozvoje
života duševního, samostatné, tvořivé činnosti.

Venkov vedle města nepozbude nikdy svého významu. Vždy
bude živitelem v eminentním významu toho slova, a v sociálním a
politickém ohledu konservativním a nejsilnějším živlem národa a
základem státu. Pro rozmanitost méně dělené, jednotné práce
která sílí ducha i tělo, bude venkovské, nanejvýš zemědělské obyvatel-
stvo pramenem fysické a mravní síly národa. Prostý způsob života,
neznačící seslabujících požitkův a rozčilování velkoměstského, pod-
porovaný stálým stykem s přírodou, zbožností a přísnějšími mravy,
je původcem životní síly, veselé mysli a zajišťuje rodinnému životu
bohatý obsah a trvalost.

Tím nechceme význam města v životě hospodářském pod-

*) *Jiří Hanssen*, Die drei Bevölkerungsstufen 1889.

ceňovati a není tím také řečeno, že krásné vysvědčení, které Schmoller *) a všichni národohospodáři dávají venkovu, platí o veškerém obyvatelstvu venkova. Není tím řečeno, že by jen venkov byl dodavatelem ducha; správná jsou as v té příčině slova D. Schäfera: „Velkoměsto může a musí býti působištěm duševně velikých lidí, není však místem jejich vzniku.“

Město je velikým činitelem v hospodářském životě národa, majíc ohromný vliv na vývoj jeho výroby a směny. Zde zostřenou konkurrencí vzdělávají se zdatní průkopníci hospodářského pokroku, vynálezci a zakladatelé nových hospodářských experimentův. Velkoměsta jsou důležitými středisky duševní kultury, jak krátce a případně to vyličil A. Weber, poukázav na spojitost velkoměsta s hospodářskými potřebami přítomnosti a na jeho hospodářské přednosti těmito slovy:

„Další vzrůst velkoměst je nutným, neboť kdyby se vzrůst jejich zastavil, vedlo by to nutně ke krizi; jest si však přáti, aby vzrůst ten nebral se tak rychlým tempem, jako v dobách přítomných. Velkoměsto náleží právě tak k modernímu vývoji, jako dnešní průmysl. Obé má své stíny, avšak i stránky světlé, a proto je velikým úkolem přítomnosti raziti cestu pokojnému, celému národu užitečnému vývoji, a bídu velkoměstskou dle možnosti odstraňovati.“ Skutečný obsah otázky velkoměstské rozřešiti, dí dále, znamená, že je nutno to, co je při velkoměstě dobrým, zachovati, a to, co je špatným, potíratí. **)

Je-li pravdou, že tempo myšlení a jednání se stupňuje s počtem obyvatel, je také pravda, že obyvatelstvo městské je chytřejší, pohyblivější a duševně vyvinutější, proto však, jak vzpomenuto, není obyvatelstvo venkova bez mnohých předností. Velkoměšťák, maloměšťák i venkovan nejsou a nemohou si býti v rámci dobře uspořádaného národního hospodářství nepřáteli, právě tak jako jimi nejsou rolník, průmyslník a obchodník. Všichni, má-li se jim dobře vésti, jsou vzájemně na sebe odkázáni.

Nejen tedy že hustota obyvatelstva, jež má se srovnávati s velikostí území, nýbrž i rozvrstvení obyvatel, t. zv. agglomerace, či poměr obyvatelstva venkovského k městskému, je pro národní hospodářství země významu nejrozhodnějšího.

Jest jisto, že na početnosti obyvatel závisí rozvoj národo-

*) Grundriß I, 277.

**) *Ad. Weber, Die Großstadt u. ihre sozialen Probleme (1908) str. 2.*

hospodářský; byť bychom na to tak veliký a přehnaný důraz nekladli, jako druhy merkantilismus, a hleděli na silnou populaci střizlivěji, přec máme za jisté, že malé obyvatelstvo nějakého jiho-mořského ostrova nemůže to přivést k valněji vyvinutému a bohatě rozčleněnému národnímu hospodářství. Totéž platí, je-li nečetný národ roztroušen na poměrně velkém území; i v tomto případě nelze mluvit o vyvinutém zemědělství a průmyslu, ani o živém obchodě, poněvadž vše to žádá jistého fysického sblížení a stěsnanosti, mají-li rozmanité styky býti možny.

Také stupeň vzdělání takto řídce rozsetého obyvatelstva nemůže z pravidla býti příliš vysoký. A proto dostatečně osídlené území a správně zde rozdělené obyvatelstvo je v otázce národního blahobytu vždy činitelem veliké důležitosti.

§ 74. Rozdělení obyvatelstva dle stáří, pohlaví a povolání.

1. Vedle hustoty, fysického (odlišnost račová a kmenová) a kulturního stavu obyvatelstva má na útvar národního blahobytu nemalý vliv poměr věku a pohlaví, poněvadž, jak již vzpomenuto, z pravidla jen mužské obyvatelstvo, pokud se nalézá ve věku práce schopném, má význam ve výrobě hospodářské, kdežto ženy, děti a starci požívají jen odvozených důchodův a význam jejich spadá spíše v obor hospodářství spotřebního. Autorita a břemeno udržení rodiny spočívá na mužích u věku přes 30 let. Mládež do 20 rokův tvoří skoro polovici obyvatel, a proto čím je třída ta silnější, tím více zatížena je část druhá, práce výdělečně schopná.

Normální roztřídění usedlého obyvatelstva dle věku vykazuje v nejmladších třídách největší lidnatost, již se vzrůstajícím věkem ubývá. Produktivní části obyvatel jest se starati nejen o sebe, nýbrž i o část neproduktivní, proto jest značnější úmrtnosti (2·5%) této části obyvatel se stanoviska národohospodářského co nejvíce brániti. Relativně největší úmrtnost je mezi dětmi, poněvadž útlé tyto bytosti i při vši lásce a péči rodičů nejsnáze zhoubným vlivům podléhají. Vysoká úmrtnost dětí, nepřihlížíme-li k ní ani se stanoviska lidskosti, je zjevem neutěšeným. Poukazuje jednak na mnohost zhoubných vlivů, zejména však na nepříznivé poměry klimatické, jež na úmrtnost většího jsou vlivu, než výživa národa (Bavorsko, Rakousko), a na chudobu rodičů, kteří nejsou s to, aby věnovali dětem náležitou péči; jednak je úmrtí každého dítěte zma-

řenou pracovní silou zítřka, zmařenou řadou obětí, rodiči mu přinesených.

Střední třídy stáří od 20. do 60. roku tvoří gros práce schopných, výrobních osob, a počet jejich jest u dnešních kulturních národů 40—52% všeho obyvatelstva. Mladistvé třídy do 20 let vykazují asi 34—50% a třídy přes 60 let netvoří více než 8—13% obyvatel.

Prodloužení života a početnější zastoupení vyšších tříd stáří v národě je tedy kulturním pokrokem, neboť nedostává-li se jich, brzy se síla národa spotřebuje, a bez podkladu zkušenosti a zralosti úsudku starších bylo by brzy po štěstí, pořádku a míru společnosti. Jest však nutno, aby se spojilo s náležitým přírůstkem celého národa, podmíněným vzrůstem mladších tříd. Tam, kde celkového počtu nepřibývá, tam ani silnější osazení vyšších tříd stáří není více jistým znamením pokroku celého národa (Francie).

2. O složení obyvatel dle pohlaví je známo, že obě pohlaví nejsou všude stejně zastoupena. Ve střední Evropě převyšuje rození dětí mužského pohlaví ženské, poněvadž však úmrtnost hochů je větší, nepoměr ten se později zase vyrovnává, ba (kromě zemí balkánských a severoamerických Spojených států) předčí poněkud pohlaví ženské pohlaví mužské. Na 1000 mužů připadá v Evropě průměrně asi 1024 žen, což se vysvětluje větší námahou mužů, válkami atd. Že by národohospodářství mělo zcela jinou podobu při značné převaze jednoho nebo druhého pohlaví, a to k svému neprospěchu, lze si představit. Na štěstí však netřeba o tom dlouho uvažovati, poněvadž takový stav, vyjímajíc snad přechodná stadia, na př. v nově odkrytých zlatých nebo diamantových dolech, kde z počátku se shromažďuje značná převaha mužů, nikde se nepřihází. Kdyby však práce žen tak rychle přibývalo, jak tomu dnes, a nastal dlouhotrvající mír, není vyloučena možnost opačného poměru obou pohlaví.

U národů primitivních náleží polovice obyvatel stavu manželskému aneb vdovskému, u národů kulturních jen 33—39%, asi z důvodů, že je zde hospodářská existence těžší, doba přípravy a výchovy delší, požadavky na výkonnost jednotlivcovu mnohem větší. Početnost sňatků jest obrazem hospodářských poměrů země, jsouc z valné části na nich závislou. Tam, kde zákony uzavírání sňatků neztěžují a hospodářské a sociální poměry jim nebrání, jest vzrůst sňatků také povznesením mravnosti, a proto i po této stránce zjevem příznivým.

3. Po stránce hospodářské je důležité také roztrídění obyvatelstva dle povolání, jak nás o něm zpravuje sčítání lidu.

Jeť výrazem pokračující sociální diferenciace, která co do svých hlavních oborův ukazuje podstatný ráz hospodářské činnosti obyvatel země.

Tak náleželo dle Eckertova Obchodního zeměpisu*) v posledním desetiletí stol. 19. v Rakousku zemědělství 64·3, průmyslu a hornictví 32·9, obchodu a dopravě 6·4, vojsku 1·4, veřejné službě a svobodným povoláním 3·5 a domácímu služebnictvu 3·5 procent obyvatelstva. V Uhrách bylo v těchže oborech výdělečně činn: 58·5, 12·6, 3·3, 1·5, 2·1, 4·9 a jinak, zejména však také zemědělsky zaměstnáno bylo 17⁰/₁₀.

Než kvota agrární všude upadá; tak v Rakousku obnášela r. 1900 již jen 58·2⁰/₁₀ a r. 1910 asi 56⁰/₁₀, v Uhrách r. 1900 68·6⁰/₁₀ a roku 1910 67 procent. V jednotlivých zemích jsou procenta tato poněkud jiná. Tak v Čechách nezabývají se zemědělstvím ani ²/₅ obyvatelstva, kdežto na př. v Bukovině ⁴/₅. Zcela agrárními jsou v Evropě státy balkánské, z největší části průmyslovými jsou Anglie a Belgie. Ač v Německu převládá průmysl, přec se počítá s Rakouskem za státy, jež tvoří střed mezi státy agrárními a průmyslovými. V Rakousku je mezi 1000 obyvatel 630 produktivních, počítáme-li k nim osoby od 15 do 70 let, 340 osob do 15 let a ostatek po 70 letech je neproduktivní, a tak jest se zde starati asi 100 osobám produktivním o 60 osob neproduktivních.

S rozdělením obyvatelstva úzce souvisí otázka, do kolika let jest rodičům děti vydržovati. Odpověď závisí na povolání dětí i rodičů, a je dle jeho různosti různá.***) Čím delší je doba života o plné pracovní síle, tím více se těží z kapitálu, který představuje náklad na výchovu, vyučení a vzdělání dětí.

Úporné snahy vlád o prostředky, jimiž bylo by lze dosíci, aby rozdělení obyvatel dle stáří, pohlaví a povolání bylo pokud lze nejpříznivější, poukazují k tomu, jak důležité jsou otázky tohoto druhu pro národní blahobyť a jak jest národohospodářské politice brániti oběma extrémům, přelidnění i nedolidnění. Správnou cestou k tomu a podkladem snah toho druhu jest důkladné poznání počtu obyvatelstva a jeho rozdělení na základě statistiky. Proto všimajíc si v následujícím změn obyvatelstva způsobených rozením,

*) Max Eckert, Handelsgeographie I. str. 166. násl.

**) J. Pesch l. c. II, 541. násl.

úmrtím a prostorovým pohybem obyvatel, jež způsobuje přistěhovalství a vystěhovalství, činíme tak jen na základě statistických dat. Střed tvoří vzrůst obyvatelstva a jeho vztah k národnímu blahobytu, což krátce zoveme otázkou populační.

KAPITOLA IV. VZRŮST OBYVATELSTVA A OTAZKA LIDNATOSTI.

§ 75. Činitelé vzrůstu obyvatelstva.

Již antičtí národové kladli velikou váhu na četnou populaci. Židům bylo četné potomstvo požehnáním nebes, bezdětnost největším neštěstím. Aby se počet občanů netenčil, bývalo zakazováno v dobách císařů vystěhovalství, a když v dobách úpadku plodnosti ve státu římském ubývalo, vydal Augustus v 18. roce před Kr. zákony proticelibátní (lex Julia, k němuž později lex Papia—Poppaea přistoupil) o povinném uzavírání sňatků z důvodu: „*civitem salvam esse sine matrimoniorum frequentia non posse.*“ Rodina o třech dětech osvobozována od povinnosti berní, větší počet dětí byl rozhodným při propůjčování úřadův a čestných míst atd., a vše to dělo v přesvědčení, že hustší lidnatost státu má na jeho hospodářství a blahobyt vliv nejmocnější.

Tomu je skutečně tak, dokud nepřestoupí hustota obyvatelstva mezi, daných možností jeho výživy v zemi. Jakmile lidnatost této výše dosáhne, měl by vlastně, theoreticky uvažováno, každý porod býti vyrovnán úmrtím, aneb naopak ze zrozců mělo by jich jen tolik na živu zůstat, pro kolik se úmrtím místo uprázdnilo. V praxi ovšem tomu tak není. Z přepočteně zrozených (smíme-li to tak říci) umírá jen určité procento, poněvadž rodičové, následkem zúžení obživného prostoru, nemohou je náležitě vyživiti. Část jich však přece zůstává na živu, poněvadž výživná schopnost půdy, intenzivnějším zpracováním, dovozem potravin atd. ustavičně je zvětšována, byť to i do nekonečna nešlo. A tak lze pozorovati skoro ve všech zemích větší nebo menší, avšak stálý vzrůst populace, který zvláště těm, jež odkázány jsou na výrobu průmyslnou, (Německo, Anglie, Belgie), při vzrůstající soutěži skutečně hrozí přelidněním a jeho neblahými důsledky.

Vzrůst obyvatelstva závisí na mnohých momentech, jako na při-

rozenosti lidské, vnější přírodě, mravních a společenských zřízení atd. Přirozenými jsou: plodnost ženského pohlaví a jeho vrozená nebo získaná neplodnost. Počet porodů skoro všude, kromě Francie, převyšuje počet úmrtí. Nejpriznivější v té příčině číslo mají severoamerická Unie, Rusko, Indie a Jáva. S větší plodností žen potkáváme se v téměř národě u chudších tříd. Malým číslem porodů, vedle typické Francie, známo je také Irsko; tam však jsou důvody toho jiné. Od sedmdesátých let minulého století lze v Evropě pozorovati celkový úbytek porodů, čehož důvodem je zmenšený počet sňatkův a úmyslné zdržování nebo bránění početí.

V Rakousku ubylo v době té porodův asi o 6⁰/₁₀, ve Francii o 12⁰/₁₀, ovšem nikoli jen vlivem rozvahy v uzavírání sňatkův a ctnostné askese, nýbrž hlavně následkem nemravného systému bránění početí.

Dále patří k přirozeným momentům vzrůstu neb úbytku obyvatelstva různost plemen nestejně plodných a některé přirozené, více méně vyvinuté vlastnosti člověka, jako pohlavní pud, láska k dětem, samoláska a j. v. U ženy je rozhodnou pro dobu založení rodiny pohlavní dospělost, která u jižních národů dříve se dostavuje, než u národů severních; u muže rozhoduje v té příčině spíše hospodářská samostatnost. Rozumná samoláska, ohledy k osudu ženy a dětí jsou mocnými ohradami požadavků pohlavního pudu. Bez lásky rodičů k dětem nebylo by otázky populační, poněvadž by pokolení lidské brzy vymřelo. „Tělesná i duševní lenost,“ dí Roscher,*) „je tak všeobecná, že by většina snad na věky setrvala v tom kruhu působnosti a výživy, do kterého byla postavena, kdyby nebylo tak mocných a obecných popudů k činnosti a rozšíření tohoto okruhu, jakými jsou v první řadě pud pohlavní a láska k dětem“.

Vedle momentů přirozených, jež odnášejí se k rozmnožování a udržení pokolení lidského, závisí lidnatost země na fysikálních poměrech území, jak věci té dříve již bylo vzpomenuť, a na některých faktorech dějinných, k nimž počítáme:

a) Stupeň hospodářského vývoje země. Honba a pěstování dobytka uživí na témže území mnohem méně lidu, než orba, a tato ceteris paribus zase méně než průmysl. Proto jsou země staré kultury hustěji obydleny než mladé kolonie.

b) Sociální a politické poměry, jež vedle hospodářských jsou

*) Grundlagen der Nationalökonomie § 253.

faktory nejdůležitějšími. Řecko, dle Belocha*), bylo ve 4. stol. před Kr. obydleno nejhustěji, v dobách Augustových však tak slabě, že se zemi nedostávalo vzdělavatelův. Vinu toho nesly události politické, zejména stálé občanské války, cesta Alexandrem Velikým Hellénům na východ otevřená, a následek toho, hojnější vystěhovalství. Tak jako dnes Irsko, ztratilo tehdy Řecko vystěhovalstvím valnou část své národní síly. Počátkem císařství bylo v Itálii mnohem méně obyvatel než druhdy. Zde byly příčinou úpadku mravní nevázanost, hospodářství otrokův a latifundie, tedy nesprávná hospodářská politika. Ve středověku vzrůstá obyvatelstvo velmi zvolna, a to zejména pro časté války a nakažlivé nemoci. Černá smrt zahubila v létech 1347—9 v Evropě 25 mil. lidí, takže bylo třeba celého století, než se tato ztráta nahradila. Pohyb obyvatelstva není pouhou dějinnou skutečností, nýbrž zjevem velice komplikovaným, podmíněným četnými a rozmanitými příčinami, a proto nelze jej luštiti nějakou jednoduchou formulí. „Čím jde badání o lidnatosti hlouběji,“ praví Jiří Mayr**), „tím je patrnější, že není nějakého jednoduchého zákona populačního, nýbrž množství spletitých pravidelností v oboru vzájemného působení demologických a jiných sociálních, zejména hospodářských momentův.***)“

§ 76. Vzrůst obyvatelstva po stránce sociologické.

Zde běží nám o skutečnosti, které bezprostředně na počet obyvatel jistě země působí, a jichž jsme se již shora povšechně dotkli. Určité statistické údaje o nich máme teprve ve století 19. Týkají se manželství, porodův, úmrtí a stěhování, neboť vzrůst obyvatelstva záleží na poměru mezi rozením a úmrtím, mezi vystěhováním a přistěhováním.

a) Čím snazší výživa, tím více sňatkův, a následkem toho i porodův. V evropských zemích kolísá ročně počet sňatků kolem 8 z tisíce. Podmínkami toho jsou procento osob u věku schopném

*) *Jul. Beloch*, Die Bevölkerung im Altertum, d. Bevölkerung Europas im Mittelalter u. zur Renaissance. (Zeitschrift für Sozialwissenschaft 1899, str. 505, 1900 str. 405, 665 a násled.)

**) Statistik u. Gesellschaftslehre (1897) II, 447. násl.

***) Také v Čechách běže se vzrůst obyvatelstva zvláště v posledních desetiletích krokem stále zdlouhavějším. Srov. Ottův Nauč. Slovník: Čechy str. 110. a novější výkazy o sčítání obyvatelstva.

k uzavření sňatku, hospodářské poměry, právní řád, mravy a obyčeje národův.

V městech a průmyslových centrech je manželství schopná třída četnější, než na venkově. Také hospodářské poměry nejsou bez vlivu na počet sňatků, neboť je na jisto postaveno, že v roce hospodářsky příznivém vždy sňatků přibývá. V mnohých zemích omezují se sňatky tím, že zákon stanoví spodní hranici věku k sňatku uschopňujícího, aneb činí možnost sňatku závislou na dostatečném důchodu.

Zvyk a požadavek praktického rozumu spojuje založení rodiny s dosažením hospodářské samostatnosti, i kdyby se zákon v cestu tomu nestavěl, aby sňatek dříve byl uzavřen. Hospodářské samostatnosti nedosahuje se však ve všech povoláních stejně. Proto žení se obyčejně dělníci a maloživnostníci nejčasněji, stavy studované a rolníci později. Proto je v továrních okresech číslo sňatků značně vyšší, než na venkově.

b) Roční počet porodů pohybuje se v Evropě mezi 20—60 u tisíce osob, ve většině států však porodů znenáhla ubývá. Působí zde zase příčiny hospodářské, manželství omezující právní řády, věk, v kterém se sňatek uzavírá, neboť plodnosti žen věkem ubývá. Tím lze také vysvětliti menší počet porodů v rakouských alpských zemích, kde sňatky relativně později se uzavírají, než v ostatních korunních zemích. Také různé společenské třídy nemají stejného počtu rození. S nejvyšším číslem se setkáváme ve třídách nejnižších. Rozdíl ten způsobuje okolnost, že lépe situované třídy později se žení, že třídy nižší jsou zdravější, a druhdy snad také to, že nejsou tak vypočítavé a tak obeznámeny s raffinovanými formami nemravnosti a bránění početí, jako třídy vyšší.

c) Značná čísla sňatků a porodů jsou jen relativním a nejistým, za to však nízká úmrtnost je nepochybným a absolutním sociálním dobrem. Úmrtnost byla druhdy velmi nestejná, poněvadž, jak vzpomenu, časté nakažlivé nemoci, války a hlad činily ji mnohem vyšší, než dnes. Zvýšením hygienických opatření, moderní profylaxí, zdokonalenou dopravou, potíráním nakažlivin a alkoholismu, utvrzením míru, úpravou kanalisace a vodovodů atd. úmrtnost značně ustoupila, a tím se dnešní úbytek porodů vyrovnává. V desetiletí 1870—80 obnášela úmrtnost v Evropě více než 29 z tisíce obyvatel, v r. 1888—90 již jen 27 a v létech 1900 a dále 25.

V Rakousku počátkem roku 1890 byla ještě úmrtnost 33 osob z tisíce, r. 1900 asi 26. Zemědělské obyvatelstvo má přirozeně při-

znivější úmrtní procento než obyvatelstvo městské, ač nemá takových hygienických opatření, jako v městech. Hospodářsky nepříznivé poměry mají vliv hlavně na úmrtnost kojencův, avšak i u dospělých nejsou bez vlivu, neboť třídy chudé vykazují větší úmrtnost, než třídy lépe situované. Že války a nakažlivé nemoci úmrtnost zvyšují, je patrné. Totéž platí také o některých povoláních. Ovšem, lze mnohá nebezpečí, plynoucí z povolání, účelnými zřízenými zmenšiti, a proto t. zv. ochranné zákonodárství dělnické našich dob není jen dílem pravé humanity a lásky k bližnímu, nýbrž i činem vysoce sociálním a národohospodářským.

d) Na vzrůst neb úbytek obyvatelstva, a tudíž i na blahobyt národa, jsouc spolu jeho měřítkem, působí dále vystěhovalství a přistěhování. Stěhování děje se buď uvnitř země, a záleží v trvalé změně bydliště aneb mimo zemi, a tu záleží buď z přistěhování nebo vystěhování. Stěhování uvnitř země úzce souvisí s koncentrací obyvatel v městech, s průmyslovým rozvojem, moderní obchodní technikou a svobodou vůbec. Silný pohyb obyvatelstva v zemi má přednosti (lepší rozdělení pracovních sil, vyrovnání mzdových poměrův atd.), avšak také stíny (nestálost, útek z venkova, nával do měst, bytová otázka, stlačování mzdy, nezaměstnanost atd.).

Většího významu pro naši otázku jest vystěhovalství ze země. Dřevní stěhování národů v massách vystředalo dnešní pokojné, volné, avšak stále stěhování jednotlivcův a rodin do ciziny. Neutěšené poměry ve vlasti, domnělé nebo skutečné přednosti ciziny jsou jeho příčinou. Druhdy bývalo vystěhovalství značně omezeno nedostatečnými dopravními prostředky, neznalostí ciziny a hlavně zákonně omezenou stěhovavostí. Když tyto překážky v 19. stol. přestaly, nastal takový pohyb obyvatelstva, jako nikdy před tím, ba do té míry prý nepotkáváme se s ním ani ve stoletích tak zv. stěhování národův.*)

Vystěhoalecký proud až do polovice 19. stol. bral se ze zemí staré kultury hlavně jen do Severní Ameriky, od r. 1830 však táhne se též do Jižní Ameriky, Jižní Afriky a Austrálie. Od r. 1820—1890 vystěhovalo se jen z Evropy do Spojených států severoamerických na 15 millionův osob, a odtud se vysvětluje, že má tato země největší přírůstek obyvatelstva**). Pouze z Rakousko-Uherska vystěhovalo se

*) W. Sombart, Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert (1903) str. 472.

**) A. v. Fircks, Bevölkerungslehre (1898) str. 191.

do Severní Ameriky r. 1906 více než 265.000 osob, ač v roce tom již vystěhovalství proti letům minulým pokleslo. Lvi podíl připadá na obyvatelstvo slovanské. Počítá-li v. Fircks, že počet Němců, kteří v 19. stol. za velikou vodou novou vlast našli, obnáší asi 6 mil. osob, není zajisté počet vystěhovalých Slovanů z Rakouska menší, ježto vystěhovalský proud z Rakousko-Uherska byl silnější a trvá déle.

Nejsilnější číslo emigrace však má dosud, nepřihlížíme-li k Španělsku, Itálie, průměrně ročně asi $1\frac{1}{2}$ milionu osob. Důvodem toho je rychlý vzrůst obyvatelstva, jemuž všude doma neodpovídá úrodnost půdy, a nedostatek mobilního kapitálu a průmyslu.

Než skoro polovice italských vystěhovalců se zase asi v 8 letech vrací domů, a i ti, kteří v cizině zůstanou, udržují živé styky se starou vlastí, takže hospodářské účinky tohoto vystěhovalství jsou pro Itálii blahodárné a hospodářské poměry se zde kapitálem vystěhovalci přineseným v poslední době valně povznesly.

Značné vystěhovalství ze zemí, kde obyvatelstvo rychle nevzrůstá, je pro další rozvoj populace a blahobyt země významu velmi neutěšeného, jak příklad toho podává Irsko, kde v době 30 let vystěhovalo se na 3 miliony obyvatel. Příčinou toho bylo druhdy náboženské utiskování a nepříznivé hospodářské poměry, zejména špatné rozdělení půdy, což působí, ač zdá se to býti paradoxním, že i při nedostatku obyvatel nastává zde relativní přelidnění. Jsou-li zde $\frac{2}{3}$ půdy nevzdělány, jednak proto, aby vlastníci rozsáhlých pozemků měli kde honiti, jednak z nelásky k irskému lidu, poněvadž angličtí vlastníci půdu raději nechávali nevzdělanou, než by ji laciněji pronajali, je vysvětlitelno, proč země, která by mohla uživit 18 milionů lidí, není s to, aby jich uživila ani 6 milionů, a proč jsouc přelidněna jest odkázána na vystěhovalství.

Také v Uhrách stěhuje se rolnický lid do Ameriky, ne že by ho země nemohla uživit, nýbrž proto, že většina půdy přešla do lichvářských rukou a zadlužený rolník nestačí hospodařiti na úroky. Podobně tomu bylo před 40 lety i u nás v Čechách.

Že takové vystěhovalství, kde země na vždy ztrácí jádro svého obyvatelstva, nejlepší pracovní síly a s těmi i značný volný kapitál, je pro zemi osudným, jest patrné. Pravidelně opouštějí vlast lidé v plné síle, kteří jsou největšího významu jak pro poměry výroby, tak i pro budoucí dorost, a to není bez nepříznivého významu pro blahobyt země, jak vzpomenuto toho již o národu řeckém v dobách poalexandrovských. Odečteme-li od přirozeného přírůstku obyva-

telstva, jež způsobuje stále větší počet porodů než úmrtí, vystěhovalce a připočteme-li přistěhovalce, obdržíme skutečný přírůstek obyvatelstva jistého území.

§ 77. Otázka populační.

O přibývání obyvatelstva v různých dobách nesteranně se soudilo. Za doby systému merkantilního, kdy byla za účelem rozšíření výroby průmyslové pravá shánka po pracovních silách, byl vzrůst obyvatelstva vítán a všemožně, nežádka i pochybnými prostředky podporován. Když však ke konci 18. a počátkem 19. stol. s úspěchy továrního průmyslu dostavilo se také silné rozmnožení proletářského obyvatelstva, a zavedením práce strojové a práce žen a dětí rozmohla se v řadách dělnických bída, nechtěl egoismus zaměstnavatelův uznati, že hlavní příčinou této, druhdy do nebe volající bída je vykořisťování dělnictva. Vina neutěšeného zjevu svalována na přelidnění, a silný vzrůst obyvatel pokládán za neštěstí, jemuž by se mělo brániti zákonodárstvím; tak vznikla otázka populační. Problemem lidnatosti rozumí se obyčejně otázka po prostředcích, aby vzrůstající obyvatelstvo v téže zemi stejně dobře, aneb možno-li i lépe se mohlo uživiti, než druhdy obyvatelstvo méně četné, a jak bylo by lze překonati těžkosti, jež se tomu v cestu staví. Otázka populační aneb, určitěji řečeno, stálá tendence obyvatelstva vzrůstati nad míru daných subsistenčních prostředků, je stěžejním bodem celého národohospodářství. Kdyby se rodilo jen tolik lidí, kolik jich odumírá, našel by každý nově příchodí svou nadaci a příbor, nebylo by nouze a otázky sociální. Neboť tato prý není vyvolána ničím jiným, než jen přenesením boje o existenci v obor sociální. Boj ten jest způsoben větším počtem porodů než úmrtí. O tuto skutečnost rozbíjejí se i nejkrásněji vymyšlené reformní plány komunistův a socialistův, třeba se opatrně otázce populační vyhýbali, tvrdíce, že u stolu přírody má každý svůj příbor.

Že jedná se skutečně o problem, a nikoliv o nějakou lehce řešitelnou otázku, že vzrůst obyvatel způsobuje mnohé poruchy, plyne již ze srovnání počtu obyvatel v různých zemích dnes a před 50 lety. V Rakousku na př. byl v letech sedmdesátých minulého století přírůstek při tisíci osobách 91 osob, v letech osmdesátých 78, v letech devadesátých 79, v letech 1900 asi 92. V Uhersku jsou čísla ta ještě větší, zejména v letech devadesátých (109) a r. 1900 (102). Celkem přibývá v Rakousku asi 7^u/₁₀ obyvatel a podobně, více méně

i v jiných zemích. Co je tu bližšího, než otázka, bude-li vždy možno mezi tímto přírůstkem obyvatel a vzrůstem obživných prostředků zachovati náležitou rovnováhu. Otázka ta zabavovala již veleduchy starého Řecka, Platona a Aristotela, určitější odpověď však dal k ní teprve anglikánský duchovní, Skot Robert Malthus, formulovav ji v tak zv. zákon populační; o tom však později.

Schmoller*) udává tři cesty, jimiž v dějinách bralo se řešení otázky populační.

a) V primitivních, kulturou chudých dobách činily války, hlad a nemoci zbytečnou starost, že by se území přelidnilo. A jestliže přec byla obava, že by území výživě vzrůstajícího obyvatelstva již nestačilo, odpomáháno v hrubých oněch časech odkládáním dětí, utracováním lidí starých a pohlavními neřestmi, zkrátka bráněno nejbrutálnějšími způsoby vzrůstu obyvatel, a tím ovšem i obtížím, z něho plynoucím, radikálně odpomáháno.

b) Druhý prostředek řešení problem populační byl již značným pokrokem a záležel v tom, že se přebytek obyvatelstva ze země přelidněné vystěhoval. A tu lze znamenati tři směry; jednak opouštěly celé kmeny území své a nového vyhledávaly, aneb vystěhovala se jen část kmene, zakládajíc kolonie (na př. kolonie foinické, řecké atd.), aneb, jak potkáváme se s tím po dnes, opouštěly jen jednotlivci a rodiny starou vlast, vyhledávajíc území nové.

c) Třetí způsob, vyhrazený době nové, záleží v tom, že se obyvatelstvo zhušťuje, t. j. na téže ploše snaží se užívati větší počet obyvatel. Předpoklady toho nelze ovšem vždy snadno opatřiti, ne snad, že by větší počet obyvatel nemohl býti uživen, neboť absolutní přelidnění celého území je zjev celkem velmi řídký a běží pravidelně jen o přelidnění relativní, nýbrž proto, že na odpomoc přelidnění pomýšlí se teprve tehda, když toto již nastalo. Národové, kteří nejsou si s to pomoci, zacházejí, zdraví a silní teprve po mnohém tápání a hledání, jež druhdy trvá po celé generace, dospívají k odstranění problemu. Úkoly národů jsou v té příčině čím dále tím nesnadnější, nerozlučitelný však ještě nejsou. Ze zvláštních poměrů toho kterého národa dostává se jim bližšího určení.

Pro dnešní evropské národy, zejména Německo, udává Schmoller tyto tři prostředky:

a) Náležitý odliv obyvatelstva, pokud lze do vlastních kolonií,

*) Grundriß I, 171—87. Statistiku přírůstku obyvatelstva v jednotlivých státech viz u J. Pesche I. c. II, str. 560.

jichž podnebí by bylo přistěhovalcům příznivo a kde by jeho hospodářská činnost měla zajištěny slušné výsledky.

b) Druhý prostředek záleží v omezení časných sňatků, které shledáváme zejména ve třídě proletární. Omezení to však nesmí býti nějakým policejním zákazem sňatků, neboť nemá nemajetným, kteří beztak jiných radostí nemají, býti odjímána radost z rodiny jen za tím účelem, aby se vzrůst chudšího obyvatelstva stavoval. Právo uzavřítí manželství je nepochybným, základním právem člověka, o něž nemůže býti zkracován z nějakých hmotných ohledův; ideální zájem veřejné mravnosti je mnohem vyšší než hmotný zájem státu a obcí, jež druhdy svolení k sňatku odpíraly. Třídám nižším, kde vyskytá se hojněji předčasný sňatek, jest se v příčině uzavírání manželství přizpůsobiti třídám středním a vyšším, a to stane se tehdy, budou-li správnými sociálními reformami duševně, mravně a hospodářsky povzneseny. Ve středních a hořejších třídách jest naopak všemi prostředky pracovati k tomu, aby všechny jevy, jež jsou zde nemravným důsledkem zhuštění obyvatelstva, jako neženění se, manželství k vůli penězům, prostituce, umělé omezování plodení a j. v., vymizely.

Dokonce již nelze za účelem řídkší populace doporučeti, jak se také stávalo, hanebný system dvou dětí.

Nelze činiti výtek třídě pracovní, že až dosud nebyla dosti opatrnou, uzavírajíc časná manželství. Jsou to spíše vnější poměry, které je k tomu nutí a které zdravé základy rodinného života uvolnily, a tím časná sňatky podporují. Poněvadž mravní ocenění rodinného života zde pokleslo, není divu, že také na mnoze vymizelo vědomí o povinnostech, jež z něho plynou. Proto je znakem proletariátu absolutní bezstarostnost, s níž manželství uzavírá a děti plodí. A proti tomu není ani úřední zákaz sňatků dosti účinným palliativním prostředkem. V dobách cechovních, kdy bylo tovaryši se ženitbou čekati, dokud se nestal mistrem, dobře věděli, že společnosti více slouží mravně založené manželství, byť řídké, než sňatky mnohé, ceny však pochybné. Že k časným sňatkům nemálo přičinil i rapidní industrialismus s prací žen a dětí a úzkou životní měrou dělnictva, je nesporno. Lze se nadíti, že zlepšením životní míry a rozšířeními, vyššími potřebami a nároky dělnické rodiny, zkrátka s pokročilým hmotným, duševním a mravním povznesením dělnictva, budou tu předčasná manželství také řídkší. Je však také třeba, aby zostřilo se vědomí zodpovědnosti k dětem, aby vědomí, že není těžšího a důležitějšího díla než výchova člověka, pronikalo všechny vrstvy obyvatelstva.

c) K řešení problému populačního náleží dle Schmollera také správná hospodářská a obchodní politika, která by vnitřní zhuštění a vnější rozšíření obyvatelstva, pokud je přípustno, podporovala a ulehčovala. Vnitřní kolonisace, parcellace špatně spravovaných velkých statků, péče o technický pokrok v zemědělství a průmyslu, zvelebení školství a vzdělání, povznesení vývozu a vůbec moci a vážnosti státu na venek, snaha o dosažení stejnoměrného rozdělení důchodů, to jsou cíle, jež nutno mít při řešení otázky populační stále na zřeteli. Problem populační zasahuje do všech oborů života a všude žádá sebezápor, rozhled a energickou činnost. Avšak i tehda, bude-li toho co nejsvědomitěji dbáno, nelze si zapírat, že ani nejzdatnější národ neuvede zcela v soulad vzrůstající populaci s hospodářským pokrokem, může však uvedenými prostředky jejich dissonance mírniti, a to v míře tím větší, čím více se mravně, duševně a technicky zdokonaluje. Nelze-li otázky populační zcela odstraniti, lze ji přec valně zmírniti, a o to jest se snažiti národohospodářské politice, má-li si jména toho plně zasloužiti.

§ 78. Tomáše Roberta Malthusa populační princip a problem.*)

a) Zásady Malthusovy theorie o lidnatosti.

Malthus učinil předmětem svého studia příčiny otázky populační a prostředky, jimiž bylo by lze rozřešiti t. j. uvésti v rovnováhu počet obyvatel s obživnými prostředky. Výsledek tohoto badání, jež měl za nezměnitelný přirozený zákon, uložil ve spise „Essay on the Principle of Population“ (1798). Na základě pozorování populačních poměrů severoamerických, kde za dob Malthusových ve 20 letech se obyvatelstvo zdvojnásobilo, dospěl k názorům že lidstvo má stálou tendenci rozmnožovati se nad své obživné prostředky, a to, kdyby nebylo překážek, v poměru geometrickém, kdežto potravin přibývá prý nejvýše poměrem arithmetickým. Proto je třeba, aby rozmnožování lidstva, jsouc omezeno prostředky obživnými, se stavovalo. Kdyby nebylo překážek, byl by poměr lidstva

*) *Fr. Keller*, Bevölkerungspolitik u. christl. Moral 1905; *Kämpfe-Ehrler*, Bevölkerung ve Staatslexikonu Görresovy společnosti (1908); *F. Oppenheimer*, D. Bevölkerungsgesetz des T. R. Malthus etc. (1901); *Jind. Dietzel*, D. Streit um Malthus' Lehre (Festgabe für Ad. Wagner) 1905 str. 20—25. *J. Pesch* l. c. II., 587. násl.

k obživě za 200 let jako 256 : 9, nastalo by neodvratné absolutní přelidnění, lidstvo by dospělo meze, kde pro většinu již by se nedostávalo výživy. Na otázku, jak to, že lidstvo těchto konců dosud nedospělo, odpovídá, že příčinou toho je bída, zmnožená úmrtnost, neřesti atd., či zkrátka, že příroda sama se o to stará, aby pokolení lidské tak nevzrostlo, odstraňujíc ty, pro něž není u jejího stolu prostřeno. Ten, kdo zrodí se tam, kde jest již obsazeno, nemá práva na existenci, je zbytečným. Příroda mu káže, aby šel a sama nad ním rozsudek smrti vykonává. Toto odstraňování přespočetných je Malthusovi zákonem přírody. Tam, kde však stoupají prostředky výživy, stoupá také počet obyvatel, neboť příroda není nucena energicky zakročiti.

Tuto spravedlivou krutost přírody lze však zmírniti tím, že člověk sám hledí mocnou snahu rozplozovací omeziti prostředky mravními.

Všechna omezení rozplozovací síly lidstva, jež ji udržují stále na úrovni obživných prostředků, vidí Malthus v mravním sebezáporu a uskrovnění (moral restraint) a v mocných překážkách přírody, jež krátce lze nazvati mravní a hmotnou bídou. Positivními a negativními podmínkami přírůstu obyvatel je dle Malthusa pud rozplozovací, možnost výživy, skýtaná hospodářským využitkováním půdy a všechny překážky plození a rozmnožování, způsobené dílem mravním omezením, dílem bídou. Nepřihlížíme-li k ostatním vnějším vlivům (dovoz potravin a stěhování), vzniká z těchto tří komponentů velikost obyvatelstva. Positivní podmínky (pud rozplozovací a možnost výživy) jsou prvotnými podmínkami vzrůstu obyvatelstva, ostatní jsou podmínky negativní a podružné. Byť i roční výnos půdy stoupal, nebude-li vzrůst lidstva omezován, bude dle této theorie přec vždy větší než vzrůst obživných prostředků, poněvadž tendence vzrůstu onoho je mnohem silnější, než tohoto.

Podstatou učení Malthusova jest tedy věta, že v člověku je pozitivní, přirozená tendence rozmnožovati se nad možnost výživy a proto že je třeba umělého omezení této tendence repressivním bráněním, či jak on to nazývá „cheky“, jinak bude tomu krutě brániti, a to dostatečnou měrou, příroda sama. K tomu dlužno hned připojiti, že je sice pravda, že pud, sloužící zachování druhu, je velmi mocný, jinak by účelu svému plně nesloužil; je však také jisto, že není jen mechanickým přírodním zákonem a že nevylučuje zcela svobody lidské. Úkon plození je také, jak ještě uslyšíme, odvislý od svobodné vůle, jež řízena je rozumem. Pud má sice na úkon vůle vliv

nezřídka značný, neovládá jí však, jako zase vůle nemá nad pudem vlády despotické, nýbrž jen vládu t. zv. politickou, může požadavky jeho dle rozumu a mravnosti řídit.

Že pohlavní pud, působí-li neomezeně, může rodiny a celé třídy v bídu uvrhnouti, jest jisto. A proto je nutno, aby ti, kdo v manželství vstupují, činili tak s hospodářskou opatrností a uvažovali, zda mají odůvodněnou naději rodinu uživiti. Na tom se zakládá podstatná část učení Malthusova a v tom dávají mu také za pravdu všichni národohospodáři. Než tím není celé učení Malthusovo o populaci vyčerpáno.

Že pohlavní pud má potřebí úpravy, je stará pravda. Pro nauku Malthusovu je však charakteristickým tvrzení, že bída, nouze a zločinnost proto jsou nutny, poněvadž vnější příroda nerušeně rostoucí populaci dostatečné výživy poskytnouti nemůže, a to nejen snad v daleké, nýbrž v dosti blízké budoucnosti. Hmotná a mravní bída přítomnosti a minulosti má se tímto způsobem vysvětliti a v budoucnosti má býti odstraněna mravní zdržlivostí, prostředkem v dostatečné míře dosud nepoužívaným. To je další podstatná část učení Malthusova a té nelze ovšem jen tak zholat přisvědčiti, a proto nelze tvrditi, že Malthus ve všech podstatných věcech má pravdu.

Na mravní a náboženský charakter Malthusův nepadá z jeho nauky ani stínu, toho třeba předem připomenouti, neboť s novomalthusianismem a jeho poblouzeními nemá dokonce nic společného, právě tak jako ti na slovo vzatí národohospodáři, kteří mu v podstatě dávají za pravdu. Malthus praví v předavku ke své essayi výslovně: „poněvadž každý jednotlivec se může vystřici i zla, kterým zákon populační jemu i společnosti hrozí, a sice cvičbou v ctnosti, rozumem diktované a zjeveným náboženstvím posvěcené, nutno přiznati, že cesty Páně vzhledem k tomuto velikému přírodnímu zákonu jsou zcela odůvodněny.“

Neprávem vytýká mu Marx, že jednostranně sloužil zájmům **panující** třídy. Je pravda, že chtěl vystoupiti svým populačním principem také proti socialistickým, o všeobecnou rovnost snažícím se systemům; pochybil-li ve způsobu, nelze mu přec upříti dobrý **úmysl**, jenž odnášel se k blahu lidu, zejména nižších tříd.

Malthus byl „klassickým“ národohospodářem, kterého k svědomitému studiu skutečností vedla vroucí láska k lidstvu (Sismondi: *Neue Grundsätze der polit. Ökonomie* II, 206), a proto právem přední

kapacity národohospodářské uznávají jeho zásluhy, třeba s ním vždy jeho pessimistického stanoviska nesdílely.

Alternativa, před níž Malthus lidstvo postavil, není utěšena; buď se lidé zřeknou sňatkův a plození (preventivní záraz přelidnění), a pak ovšem nedojde k exekuci přírodní, ale za to dostaví se snadno znemravnělost a zhouba rodinného štěstí, aneb se nezřeknou sňatkův a plození, a pak nastane lopocení, bída, choroby, hlad, epidemie a umírání, příroda postará se sama (repressivní zárazy přelidnění). To je theorie ovšem tak příkře pessimistická, že sám A. Comte ji nazval nerozvážným upřílišováním.

Nejhorším bylo však to, co učení Malthusovo v literatuře a snad i v praktickém životě vyvolalo. Celá řada spisů, doporučujících nejhanebnější prostředky, jak bylo by lze plození bránit („Markus“, John St. Mill, Bradlaugh, Dunoyer, Weinhold a j. v.) byla následek jeho tvrzení, že pokud se množení populace nezdržuje preventivními prostředky a repressivními zárazy přírody, jest bída mass přirozeným důsledkem tohoto stálého tlaku obyvatelstva na prostředky obživné. Pro Malthusa a jeho stoupence je sociální otázka problemem populace. Bída mass existuje s nutností přírodního zákona jako následek přelidnění potud, pokud národ v prozíravém poznání této spojitosti neomezí svoje rozmnožování na míru, s kterou by stejný krok drželo rozmnožování potravy.

V tomto ostře mathematickém formulování a ve formě přirozeného zákona není ovšem Malthusovo učení přijatelné, avšak v tom kuse, jak vzpomenuto, mu nutno dáti za pravdu, že v člověku, jako ve všem organismu, je stálá a veliká schopnost se rozmnožovati. Nauka Darwinova o přirozeném výběru a boji o existenci, která je v příčinné souvislosti se zákonem Malthusovým, byla jen aplikací nauky Malthusovy na celou organickou přírodu, že v boji o existenci jen nejschopnější ostojí a se rozmnoží, a ostatek že zaniká. Krutý tento zákon je prý však jenom s prospěchem celku, neboť jen jím se umožňuje stálé zdokonalování a rozvoj lidstva.

Theorie Malthusova stala se základním článkem národohospodářské školy liberální, sloužíc jí k tomu, aby utlačování hospodářsky slabých a svobodný konkurenční boj, jímž prý se hospodářské síly zdokonalují (poněvadž jen zdatná individua vítězí a méně cenná zacházejí), mohla prohlásiti za něco přirozeného a nutného.

Praktickým důsledkem této nauky v první polovici 19. stol. bylo, že zákonodárstvím byly činěny sňatkům nezřídka nemalé obtíže a podporováno vystěhovalství. Státní péče o chudinství tak

byla reorganisována (zejména v Anglii), že chudí pokládáni vlastně za největší zločince, za škodlivé členy společnosti, a dle toho s nimi také nakládáno. Milosrdenství k slabým pokládáno za neodpustitelnou slabost, za zločin páchaný na společnosti a za vzepření se proti zákonům přírody. Nauka Malthusova, rozšířena Darwinem, našla řady stoupencův a dala v době nové vznik škole, zvané Neomalthusianismus; měla však i své odpůrce. Z novějších národohospodářů drží se jádra nauky Malthusovy většina. Jeho odpůrce třídí Ludv. Elster*) na tři skupiny; socialisty, přírodovědecké spisovatele, kteří novou populační teorií stanovili (H. Spencer, A. Nossig a j.) a optimisty (Fr. Bastiat, St. Carry, H. George, Fr. Liszt, Nassau, W. Senior, E. Engel a j.). K jeho odpůrcům patří též všichni na slovo vzatí národohospodáři směru katolického, kteří nejsou optimisty, nýbrž klidně argumentujícími badateli, o čemž nejlépe svědčí jejich výroky. Tak píše na př. Liberatore**): „To, čeho se nedostává, nejsou dary země, nýbrž jejich správné rozdělení. Proto je třeba k tomu obrátiti pozornost a ne sníti o neodůvodněných teoriích a doporučení nepřirozené, ba kruté prostředky nápravy“. Ve sporu o Malthusa vždy znova vstává se otázka, zdali je to příroda či zřízení lidské, jež bídu ve světě zaviňuje. K tomu podotýká A. Romagnosi***) „Nebylo k tomu třeba mnoho důvtipu říci, že tam, kde se nedostává potravy, lidé hladu umírají a zbudou jen ti, kteří mají co jísti. Nemohu však pochopiti, jak lze obecně tvrditi, že by příroda byla bývala tak neprozřetelnou a nepostarala se o náležitou rovnováhu. Pochopuji, že lidé na lodi, když jim dojde potrava, hladu umírají, ale nechápu, proč by umírali lidé, kteří potravu odjinud si mohou opatřiti aneb se jinam mohou přestěhovati, kde je potravy s dostatek, nechápu proč by si měli přátí moru, vzrůstají-li, aneb proč by měli chuťasy k celibátu odsuzovati.“

K. J. Fuchs†), popíraje tvrzení Wagnerovo, že by Malthus ve všech podstatných věcech měl pravdu, dí: „Nehledíc k tomu, že se člověk právě schopností potlačiti své chťiče od zvířete liší, aneb že se „fysicky možným“ rozmnožením vlastně rozuměti má jen to číslo porodů, které je možným bez úhony zdraví matky a dítěte, tedy porody v pausách 2—3 let, musíme doznati, že možného maxima

*) Die Malthus'sche Bevölkerungslehre (Handwörterbuch der Staatswissenschaften).

**) Grundsätze der Volkswirtschaft str. 132 (překlad Kuefsteinův z r. 1891).

***) *Economia politica* VI, 1 v Liberatorevých Grundsätze str. 130.

†) *Volkswirtschaftslehre* 1905 str. 133. násl., česky přel. Jar. Vystyd.

přirozeného rozmnožování lidstva neznáme, neboť se nikdy nedálo bez překážek, a to ani ve Spojených Státech, kde za dob Malthusových právě tak jako dnes lidí nejrychleji přibývalo, z čehož Malthus odvodil svou geometrickou progressi.

Neznáme počtu, jak by se lidstvo rychle rozmnožiti mohlo, a výpočty, jako jsou ty, že by vzrůst populace při mírné úmrtnosti činil asi 2%, kdyby každý manželský pár mezi 20—50 lety vždy ve dvou letech zplodil jedno dítě, nemají valné ceny. Stejně správně jest i to, že rozmnožování se tak neděje, i to, ač netřeba toho opakovati, že obživné prostředky jsou nejvyšší hranicí pro možné zalidnění, nad kterou rozmnožování lidstva jíti nemůže. Tážeme se však: Dostupuje rozmnožení lidstva až této hranice? jsou tedy obživné prostředky regulátorem pohybu lidnatosti, či jsou to jiní a kteří hospodářští, sociální, fyziologičtí a psychologičtí faktorové?

Tuto otázku naprosto nelze zodpověděti pro celou zeměkouli, nýbrž vždy jen pro jednotlivou zemi, pro jednotlivé národní hospodářství. Je-li otázka populace takto omezena, jest buď dočasná, abnormální, nebo trvalá, normální. Můžeť totiž buď v celé zemi nebo v části její populace dočasně býti neb státi se příliš velikou, může tudíž nastati přelidnění národní nebo lokální. To se projevuje vždy nejprve vystěhovalstvím aneb stěhováním uvnitř země. Avšak ani příčina tohoto zjevu nezakládá se na nedostatku obživných prostředků, spíše zjev ten může jíti ruku v ruce s usnadněním národního opatření potravinami, s klesáním cen obilných atd., ba dokonce může býti vyvolán tím, že na př. domácí zemědělství zahraniční zemědělskou soutěží se stane nevýnosným. Nejlepší příklad podává Irsko, v jiných zemích pak platí totéž, aspoň lokálně, v oněch částech země, jež jsou převážně agrární; to vede k modernímu „úťeku z venkova“. Neboť v moderním národním hospodářství, ve „státu průmyslovém“, nejsou to dávno již potravní látky ve vlastní zemi vyrobené, nýbrž kromě nich též potraviny zahraničným obchodem z ciziny opatřené, jež pro výživu obyvatelstva přicházejí v úvahu.

Proto nelze Malthusovo učení opíratí o zákon v zásadě správný, „zákon klesajícího výnosu půdy“, pokud se ještě na zemi panenská půda osídluje, — což ještě dlouho bude trvati, — jejíž výnos pomocí světového obchodu pro staré kulturní země přichází právě tak v úvahu, jako výtěžek jejich vlastní půdy. Nastane-li zde národní nebo částečné přelidnění, není příčinou toho nedostatek obživných prostředků, nýbrž, jak Helfferich zdůrazňuje,

nedostatek příležitosti ku práci, a proto, trvá-li tento stav déle, také nedostatek prostředků ke koupi potravin snad hojněji po ruce jsoucích, — tedy nedostatek kupní síly u mass.

Odpomoc spočívá jednak v zachování domácího zemědělství a podporování průmyslového rozvoje, tedy v rozmnožení příležitosti ku práci v zemi, jednak ve stupňování kupní síly pracujících tříd zvýšením jejich podílu na výnosu národní výroby, tedy v povznesení nižších tříd sociálními reformami. A to je spolu nejúčinnější prostředek k dosažení obou těchto cílů, protože příležitost ku práci sama závisí na účinné poptávce po výrobcích práce, a jen spotřeba hromadná je pro rozkvět národního hospodářství směrodatnou“. K slovům těm netřeba ničeho dodávati. Dle Fuchse má zákon Malthusův poněkud oprávněnosti jen u nejnižších, proletářských tříd, neboť značná úmrtnost, zvláště dětí, má zde svůj, aspoň částečný, důvod v nedostatečné výživě. Z toho však plyne, že pomoc proti přílišnému rozmnožování proletářskému nejsou prostředky Malthusem udané, nýbrž zase jen povznesení těchto tříd sociální reformou, že přelidnění jest otázkou třídní.

Podobně usuzuje i K. Diehl. „Malthus,“ dí Diehl, „nemá v podstatných věcech pravdu, neboť není populačního zákona aneb principu, nýbrž jen mnohé tendence pohybu obyvatelstva, které dle právního řádu přirozených, kulturních a národních zvláštností dotyčného národa jsou velmi rozmanité. Tyto tendence jsou však i v různých vrstvách téhož národa nestejny. O tendenci populace nelze tedy nic obecně platného stanovit. Vše závisí na konkrétní skutkové povaze, o nějakém přirozeném zákonu nemůže býti řeči.“*)

Lepších důvodů, než jsou tyto, těžko najíti, proto spokojíme se jimi a přičiníme k důležité otázce populační jen některé poznámky se stanoviska křesťanského názoru.

b) Nedostatky a bludy nauky Malthusovy.

Dle Malthusa ovládá vzrůst obyvatelstva animální tendence pohlavního pudu, rozumový živel přirozenosti lidské, jako vůdčí síla člověka, není zde však náležitě respektován. Pud sám o sobě je slepý, a přec nelze lidskou rozplozovací tendenci pokládati za takovou, která by žádné míry a omezení neměla. Rozum, který v normálním člověku pud mírní a vede, nemůže jej sice odstraniti, ale

*) Sozialwissenschaftliche Erläuterungen zu D. Ricardos Grundgesetzen (1905) II., 62. násl.

může jej, jako všecky náruživosti, vyšší svojí silou trvale mírniti a upravit. Kdo chce vyzkoumati, co je člověku přirozeno, nesmí přizíráti jen k pudovým snahám, a proto při stoupající lidnatosti nutno míti zření nejen k fyzické schopnosti lidské, nýbrž také k rozumu.

Uzavírání manželství a plození není bezděčným úkonem člověka (*actus hominis*), nýbrž *actus humanus*, který od celého člověka vychází. Proto není správně líčiti tendenci rozplozovací tak, jako by o ní rozhodoval pouze animální pohlavní pud. Rozum, který v normálním člověku pud mírní a vede, zdržuje více méně každého od lehkomyšlného uzavírání manželství s ohledem na konkrétní možnost výdělků. A děje-li se tak celkem všeobecně, úplně to stačí, aby za normálních podmínek nedošlo ke sporu mezi vzrůstem obyvatelstva a množstvím výživy, kterou národ skutečně po ruce má. Jestliže však ve společnosti jsou přec tací, kteří jen vášně poslouchajíce manželství uzavírají, pak ovšem přirozeně bída ve společnosti vzrůstá, nepochází však z toho, že tito jedinci se dostali do konfliktu s množstvím ve společnosti pohotové obživy, nýbrž že při předčasném uzavření manželství nehleděli k individuální možnosti výdělků. Lidská přirozenost nenutí k nepoměru mezi množstvím se a možností výživy.

Bylo methodickou chybou, již se Malthus dopustil, že abstraktní možnost a tendenci vzrůstu lidského pokolení srovnával s konkrétním a skutečným rozmnožováním živočišných a rostlinných látek. Správným bylo by jen srovnání mezi oběma těmito možnostmi in abstracto, a tu byl by dospěl k závěru, že abstraktně mluveno, vegetace je mnohem větší rozmnožitelnosti schopna, než zvířectvo, a toto zase že těší se mnohem větší plodnosti než člověk. Stvořitel zajisté by člověku nedal život, kdyby země pro něho neměla dosti místa. Dnes není o tom sporu, že Malthus se mýlil, když snažil se faktory, jež nelze kontrolovati, jako neurčitou o sobě možnost nepříznivého utváření se poměru obyvatelstva a potravy, vystihnouti určitou početní formulí. Vzrůst obživných prostředků právě tak jako vzrůst pokolení lidského nepodléhá určitým zákonům. Člověk může reprodukční sílu přírody pílí znamenitě rozšířiti, ovšem že ne do nekonečna, není však také dokázáno, že by se sám do nekonečna mohl množiti. Vždyť není ani dokázáno, zda v dějinných dobách obyvatelstva na zeměkouli přibývalo či ubývalo, a jen o Evropě lze tvrditi, že zde obyvatelstvo značně vzrostlo. Plodnosti zvířat ubývá s vyšší měrou jejich mozkové činnosti. Plození u národů nekulturních je větší, než u těch, kteří

kulturně výše stojí. Lidé duševně činní jsou menší plodnosti než lidé pracující pouze rukama, a to platí zejména o ženách. S přibývajícím kulturou a civilisací ubývá tedy plodnosti, a proto nebezpečí přelidnění není tak bezprostřední, za jaké je Malthus pokládal. Silnější vzrůst populace nutí lidstvo sil svých intensivněji užívat, je pramenem pokroku a vynálezů, zmnožením nejen úst, nýbrž i rukou. Dějiny svědčí o tom, že pokud se v zemi udržuje dobrý mrav a trvají spořádané poměry, že také vzrůstá populace, zastaví-li se však vzrůst obyvatelstva, že nastává také stagnace v pokroku.

Tím neříkáme, že mezi vzrůstem lidstva a zmnožením obživných prostředků přirozeně již také in concreto panuje harmonie. Ta je vždy hypotetickou a dostavuje se jen tehdy, jestliže všichni faktorové, kteří patří k přirozenému řádu, jestliže individuální a společenské živly, rozumný, svobodný člověk a společnost, správně fungují. Avšak ani tu není vždy ještě harmonie absolutně zajištěna, poněvadž i tu se mohou ještě jiné přirozené a historické podmínky dostavit, které příznivě nebo rušivě působí.

Vývoj populace, jak všeobecně známo, za různých dob a v různých zemích neděl se stejně, a proto nelze mluvit o všeobecném zákonu, jehož předmětem by byl vzrůst obyvatelstva. Je sice pravda, že možnost výživy není dána na každém místě, že se potkáváme s relativním přelidněním na některých místech, jež záleží v nepoměru mezi obyvatelstvem a existenčními prostředky v dotčeném území. To však není následek nějakého nevyhnutelného zákona, nýbrž následek nezdravého národního hospodářství, nepříznivých mravních a politických poměrů, špatného rozřídění důchodův a obyvatelstva, hlavně však pochází z nedostatku příležitosti ku práci, má tedy charakter sociální, jest otázkou třídní. Není to také, jak socialisté tvrdí, následek soukromého vlastnictví, nýbrž nesprávného rozdělení národního důchodu, jež způsobil egoismus ziskuchtivých, bez výrobní práce a jen z práce jiných, nemravnou spekulací, žijících. Tím se hromadí nezměrné statky v rukou několika, jsouce nespravedlivě širokým vrstvám odjímány. Příčinou relativního přelidnění je dále zadržování spravedlivé mzdy, vyvrskávání půdy atd. Při spořádaném národním hospodářství v tom státě, který v první řadě jest odkázán na původní výrobu a nepěstuje na její úkor nezdravý industrialismus, právě tak jako ve státě, který je skutečně na průmysl odkázán, když se stará o náležitý jeho vývoj a dostatečný vývoz, netřeba praeventivních

opatření, aby zabráněno bylo přelidnění. Zde netřeba úředních zákazů manželství, poněvadž jsou opatřením nespravedlivým a neúčinným. Stát smí svolení k sňatku vázati nejvýše jen na podmínku určitého věku, naplnění povinnosti vojenské a schopnosti výdělečné. Činí-li tak ještě z jiných důvodů, porušuje přirozené právo svých poddaných. Může sice zakazovati manželství, avšak přirozeného pudu potlačit nemůže, a proto docílí spíše opaku.

Manželství působí blahodárně i v ohledu hospodářském, neboť starost o rodinu nabádá k napjetí sil, působí rozvoj ctností občanských, spořivost atd. Křesťanství zavrhuje policejní zákazy manželství, avšak každého, kdo v manželství vstupuje, ve svědomí zavazuje, aby činil tak s rozvahou, stačí-li jeho prostředky k založení rodiny. Doporučuje čistotu před uzavřením manželství a umírněnost v životě manželském jako podmínku tělesně i duševně zdatného potomstva a zdravého vzrůstu národa.

Také vystěhovalství není vhodným prostředkem proti relativnímu přelidnění, poněvadž statistika dokazuje, že nestěhují se pravidelně lidé z přelidněných měst, nýbrž nejlepší jádro národa z venkova, dnes beztak slabě zalidněného, a tím jen citelný nedostatek zemědělského dělnictva vzrůstá.

Odmítajíce drsný Malthusův populační princip, můžeme přec mluvit o některých relativně obecných zásadách vývoje lidnatosti, jež jsou odvozeny ze zkušenosti, jako na př., že zdravý, činný a inteligentní národ dovede si z pravidla opatřiti tolik místa, kolik k získání obživných prostředků má potřebí. Jestliže všichni individuální, sociální a političtí faktorové, jichž jest si při vzrůstu a výživě populace všimati, správně fungují, pak není vzrůst obyvatelstva příčinou bídy, a aspoň jistě ne trvalé. Vzrůstaje, snaží se sice každý silný národ o to, aby se dodělal většího místa pro získání obživy, než má, a to může vésti k těžkostem, tyto však nejsou vždy znamením, že by také možné a a národu dosažitelné množství výživy bylo již překročeno. Pro příznivý rozvoj národa více rozhodují jeho životnost, intelligence, mravní zdatnost a odvaha, nežli pohotové místo obživy, než dané hospodářské poměry, jež po příznivé své stránce z valné části a pravidelně jsou účinkem těchto vlastností národa.

To lze zkrátka pověděti větou, že tam, kde je postaráno o kvalitu národa, netřeba se vůbec kvantity jeho báti.

§ 79. Novomalthusianismus. *)

Vývody Malthusovy za své přijala celá řada národohospodářů, kteří je ve svých spisech dále i prakticky rozvádějící vytvořili školu, jejíž hlavou byl John St. Mill; škola ta jest známa pod jménem novomalthusianismu.

J. St. Mill, odůvodňuje Malthusův populační zákon vzpomenutým již zákonem o klesajícím výnosu půdy, dospívá k závěru, že výtěžek zemědělské činnosti, který dostoupiv jistého maxima, toto nemůže přestoupiti, také stále vzrůstajícímu obyvatelstvu nestačí. Ačkoli byl J. St. Mill přívržencem Malthusovým z přesvědčení, přec nezapomínal, že vzrůst obyvatelstva se neděje stejně nutně a že nemusí míru, poměry danou, přestupovati, a proto nabádal pracovní třídy ke zdrželivosti, doporučuje současně vystěhovalství a zavedení výrobních družstev na místě nynějšího individualistického průmyslového způsobu výroby. Ve své populační politice jde tedy dále než Malthus, který žádá sice vše od rozvahy mass, nic však od tohoto prostředku neočekává. Ostatně J. St. Mill žádal také za přímá nucená opatření proti nemírnému plození dětí (Principles 2, chap. 13. § 2.), přes to však byl mezi malthusisty jedním z nejmírnějších.

Povážlivějšího druhu jsou theorie ostatních průkopníků této školy, jež jsme již dříve uvedli. A právě těmito lidem, kteří se neostýchali nejnemravnější prostředky doporučeti, aby prý rovnováha mezi lidnatostí a obživnými prostředky byla udržena, vděčí malthusianismus za to, že jest pokládán za system nejen neobyčejné tvrdosti, nýbrž i nemravnosti.

Novomalthusianismu nestačí již omezovací prostředky, jež Malthus navrhoval, celibát, pozdní ženění, zdrželivost v manželství, zkrátka „moral restraint“, poněvadž při dnešní menší úmrtnosti jest vzrůst populace větší. Charakteristický rozdíl mezi Malthusem a novomalthusianismem však v tom nezáleží, nýbrž v požadavku eventuálního umělého zásahu v sám úkon plození, jehož Malthus neznal a jehož důsledkem je tak zvaný system dvou dětí, který záleží v tom, že rodina má se omeziti na dvě děti a dalšímu rození že má v zájmu všech býti zabráněno. A proto bývá prakticky novomalthusianismus stotožňován s theorií dvou dětí, ač

*) J. Pesch l. c. II, 627. násl.; Staatslexikon, Bevölkerung; Pontus E Fahlbeck, Neomalthusianismus. Zeitschrift für Sozialwissenschaften (1903) str. 544. násl.; Elster, Handwörterbuch der Staatswissenschaft II, 760. násl.

je tato mnohem starší, známa jsouc již Řekům a Římanům. *) Tento system, dí Fahlbeck, je ve vzduchu a skrývá se v každé pokročilejší civilisaci, jako červ v růži. **)

Také v novomalthusianismu potkáváme se s výpočty obyvatelstva, jaké bude po stech a tisíci letech, a zapomíná se, že se tato číselná gymnastika na vlas podobá známému příkladu o koruně na úrok uložené v dobách Kristových. Jako nikdo v uskutečnění tohoto experimentu nevěří a nemá za možné, že by se tak lehkým způsobem nějaký národ mohl státi největším bohatčem, právě tak netřeba se obávati toho, že lidstvo poroste do nekonečna. Abstraktní počty toho druhu nemají ve skutečnosti nikdy valné ceny. ***)

Pozorujeme-li věc povšechně, zdálo by se, že mají novomalthusiané pravdu, tvrdí-li, že menší počet obyvatel snáze se v jistém území uживí a že se proto lidé ze země stěhují. Ve skutečnosti jsou však kromě nouze ještě jiné příčiny vystěhovalství, a ostatně není vystěhovalství absolutní škodou pro zemi mateřskou, jak již na Italii bylo ukázáno. Stanovisko soukromo-hospodářské nesmí se přenášeti na národní hospodářství, nesmí se zapomínati, že zmnožení nebo číselný úpadek celého národa není totožný s rodinou dětmi požehnanou, na jichž výživu někdy dvě ruce otcovy sotva stačí. Kdežto v rodině s přírůstkem dítěte přibývá úst, ale ruce je živící jsou jen jedny, rostou v národě s ústy také ruce. Ve vzrůstajícím národě není jen větší dělitel národního důchodu, nýbrž následkem zmnožení pracovních sil je i větší dělenec.

O nebezpečném systému dvou dětí, dvojsečném to meči, poučují nás dějiny i přítomnost. Historie učí, že trvalý, byť i volný vzrůst lidnatosti je znamením zdravého vývoje a pokroku národa; stabilita však aneb ubývání lidnatosti poukazuje k úpadku, a hlavní toho příčinou jest nedostatek regenerace, zaviněný buď systemem dvou dětí, aneb jiným mravním a fysickým úpadkem vůbec.

Antický svět padl za oběť nedostatečné regeneraci, a je s po-
divem, že naléztí tuto tak blízkou příčinu jeho úpadku bylo vědě tak těžkým a že tak dlouho k tomu potřebovala, patrnou tuto událost vysvětliti. Největší překážkou bylo, že se při této analýsi nerozlišovalo mezi bezprostředními a vzdálenějšími příčinami. Bezprostřední a přímou příčinou zániku řeckého a později

*) Tacitus chválí Germany, že u nich „*numerus liberorum finire flagitium habetur*“, čehož u Římanů nebylo.

**) Fahlbeck l. c. str. 634.

***) *ibid.*

římského světa byl vzrůstající nedostatek populace, zaviněný nedostatečnou regenerací. Ani mor, ani války nevyhubí života schopný národ, je-li regenerace dosti silnou a normální, neboť za takovým, abychom tak řekli mocnějším pouštěním žilou následuje pravidelně rychlejší tempo vzrůstu obyvatel, takže ve 20 letech jsou mezery takto způsobené zase vyplněny. Není-li však regenerace, smrtelné to nemoci a jisté známky všestranného úpadku, je nutno doplňovati řídké řady přistěhováním, a tato infiltrace živly nevzdělanými a polovzdělanými vedla na př. u národa římského ke konečnému pádu, který nastává pak vždy náhle, nárazem vnější síly, když zdatnost národa byla již podlomena.

Krátká cesta od vítězného oblouku Titova k oblouku Konstantinovu v Římě je toho nejlepším dokladem. Dovedné ruce, které vytvořily první, nahrazeny byly za 200 let rukama barbarů, které ani slušně napodobiti nedovedly. Okolnost, že národové civilisace a umění svůj rod řádným množением nedovedli zachovati, ano systemem dvou dětí tomu přímo bránili a na místě svých nuceni byli adoptovati barbary, byla první a vlastní příčinou zániku antiky.

Polybius vypravuje, že mezi svobodníky byl za jeho dob system dvou dětí všeobecně ve zvyku a že v Římě ke konci republiky všechny třídy ovládl. A že méně čestný, tehdy praktikovaný celibát byl všeobecně v módě, dokazují zákony Juliův a Papia-Poppeův.

Fahlbeck však poukazuje i na bližší příklady toho, jaké účinky pro národ má system dvou dětí. Tento system zevšeobecněl ve Francii za posledního století, a ač nelze říci, že by mu celá země propadla, přece smutné jeho účinky nutí uvážlivé a vlastnilovné muže k vážnému přemýšlení. Kdyby nebylo tu značného přistěhovalectví a ubývání úmrtnosti, brzy by ve Francii nastal nedostatek obyvatelstva, a jeho následkem byla by ztráta samostatnosti. Francouzové přestávají býti znenáhla původním národem a je pro ně štěstím, že jsou přistěhovanci s nimi kmenově zpřízněni a též civilisace. Kdyby měli za sousedy negry, měli by prý synové dnešní Francie již mnohem temnější zbarvení a francouzská kultura právě tak, jako stalo se před 1700 léty v říši římské, brzy by propadla barbarství. Země, kde obyvatelstva ubývá, působí na okolní národy jako prázdný prostor na obklopující jej vrstvu vzduchovou, vsává je, podléhaje při tom změnám. Důrazněji než tyto všeobecné úvahy mluví čísla,

kteřá uvádí Heřman Krose *) dle dat Jacq. Bertillona, ředitele statistického úřadu pařížského za rok 1906. Ještě r. 1871 byl průměr ročních porodů ve Francii 960.000, v letech 1895—1905 činil již jen 839.840 a roku 1906 bylo ještě o 33.000 porodů méně, takže převyšují úmrtí jen o 26.000. Sousední státy na př. Německo mělo v téže době přírůstek 792.000 a Rakousko-Uhersko skoro $\frac{1}{2}$ milionu. V r. 1850 měla Francie právě jako Německo asi 35 milionů obyvatel, dnes však nemá ani $\frac{2}{3}$ toho, na kolik vzrostlo v Německu (38 a 60 mil.). Bertillon končí tuto pro Francii tak smutnou statistiku a „roční porážku“ napomenutím: „Nepovznese-li se počet porodů, je naše země ztracena“, současně však doznává, že všechna propaganda, aby lid vážnost otázky prakticky pochopil, dosud byla marnou, ano vše poukazuje k tomu, že na této srážné a nebezpečné dráze půjde dále.

Svádělo se to druhdy na příčiny fysické, zejména na menší plodnost románských národů; že tomu však není tak, ukazuje počet porodů v Itálii a ve Španělsku a okolnost, že ve Francii za Ludvíka XVI. bylo číslo porodů tak značné, s jakým se dnes potkáváme jen u národů slovanských.

Také nelze nízké číslo porodů ve Francii vysvětliti velikými ztrátami v dobách revoluce a prvního císařství. I jiní národové byli decimováni a přec tím jejich fysická plodnost neutrpěla; proč by to mělo stihnouti právě jen Francii?

Namnoze připisují to také menší početnosti sňatků v posledních desítiletích minulého století a nepříznivým hospodářským poměrům. Ale to vše tento neblahý zjev v bohaté Francii nevysvětlí, důvody jsou jinde; francouzská rodina nechce býti mnohými dětmi ve svém požitkářství, pohodlnosti a společenském postavení rušena, nechce, aby její odkaz byl příliš dělen.

Také není nápadný úbytek porodů ve Francii vysvětlen Pavlem Leroy-Beaulieuem, dí-li, že věta „la civilisation réduit considérablement la natalité“ je skutečným zákonem populace. Mírný úbytek čísla porodů, zejména bylo-li číslo to druhdy vysoké, lze tím vysvětliti, neboť pravá civilisace brání lehkomyšlným, časným sňatkům; co nad to jest, není pravou civilisací.

Mravní úpadek, který tak snadno se slučuje s hmotným blahem, ba zcela v hmotných snahách tone, který je tak prohnáný, že učí

*) Der Niedergang einer großen Nation ve Stimmen aus Maria Laach 1906, str. 143. násl.

rodiny a individua, jak by si nedůstojným způsobem ukončení pohlavního pudu podvodným životem pohlavním opatřily, je kořenem onoho zla, které ve Francii a odtud v ostatním světě se šíří.

Je-li v národě nemravností, nevěrou a požívavostí zlomena mravní síla, mizí i síla fysická, a všechna státní opatření a napomínání jsou marná. Zemi, kde po století o ničem více se nemluvílo, než o svobodě, nepomůže ani zákonné donucování k lásce. Tam, kde není bázně Boží, není moudrosti, kde není sebezáporu, nepomůže ani poučování, ani jiné zákonné opatření. Pouhý humanismus, mravnost bez náboženství, pouhé úvahy o užitku nebo škodě nemohou smyslnosti, požívavosti a vášni. Nutnou k tomu sílu vůle lze čerpati jen z motivů náboženských, a těch právě se v zemích systému dvou dětí nedostává.

Dle křesťanských a přirozených zásad jest o vzrůst národa postaráno; je-li národ tělesně i mravně zdatný a silný, lze jeho vzrůst jen tehdy vítati, vzrůstá-li současně tělesně, duševně i mravně, a jen takový národ najde také nutné subsistenční prostředky. Zde platí zase již dříve vyslovená zásada, aby ti, jimž vedení národa je svěřeno, pečovali v prvé řadě o jeho kvalitu, a pak netřeba se jim strachovati jeho velikosti.

Počet obyvatelstva jest pro národní blahobyt veliké důležitosti; avšak pouhá číselná převaha národa, který je na nižším stupni civilisace, nestačí, aby mu zajistila přednost před menšími národy vyšší kultury. K tomu třeba, aby k vnějším přirozeným podmínkám a počtu národa přistoupila tělesná a duševní zdatnost, jež závisí na zvláštních vlastnostech národa, jichž je k národnímu blahobytu nezbytně třeba. Ty však jsou více méně plemennou zvláštností každého národa.

KAPITOLA V. PLEMENNÉ VLASTNOSTI A JEJICH PĚSTĚNÍ.

§ 80. Plemenné vlastnosti a obyčeje národa.

Různá plemena a princip národnostní.*)

1. Dle různého stupně plemenných vlastností těla i ducha národa různí se také jeho hospodářství, jak plyne to již

*) *L. Woltmann*, Politische Anthropologie (1906); *Lexis*, Gesellschaftlicher Darwinismus ve „Wörterbuch der Volkswirtschaft“ I. 1906.

z pojmu hospodářství, záměrné činnosti člověka za účelem trvalého úkoje potřeb.

Vlastnosti ty jsou tak významny, že jimi lze do jisté míry i mezi civilisovanými národy nedostatek počtu obyvatelstva nahraditi. Ano mohou jej vésti k šťastnému utváření se vnitřních poměrův a k hospodářské převaze, a nezřídka skutečně k tomu vedou.

Tělesná, duševní a mravní zdatnost národa, která jej činí sociálně a hospodářsky schopným, aby vnějších a vnitřních darů svých k pravému blahu celku i všech jeho součástí správně a trvale užíval, jest zvláštní vlastností aspoň většiny jeho příslušníkův, a dědic se z pokolení na pokolení, propůjčuje mu jistou jednotu a stejnost, kterou liší se plemeno od plemene. Proto dostalo se těmto vlastnostem jména plemenných vlastností. Není to ovšem nějaká přirozená a absolutní vlastnost, kterou tímto způsobem pokolení mrtvá ovládají život nynějších. U plemen níže stojících mají prý individua, pokud jde o plemenné vlastnosti, více stejnoměrnosti, než u plemen vyšších, na mladší plemena mají vnější okolnosti větší vliv, než na plemena starší, která v té příčině nejsou již tak pružná. Avšak i zde se mohou plemenné zvláštnosti promísením plemen a vlivem času měniti. Duše plemena projevuje se různou činností jeho příslušníků, zejména však jejich kulturou.

2. Vedle plemenných vlastností jsou to zvyky a mravy národa, jichž si nutno při posuzování blahobytu národního všimati. Anthropologickou stránkou plemen se zde nezabýváme, jen k tomu mimochodem poukazujeme, že rozdíly i nejvíce odlišných plemen neopravňují nikoho k tomu, aby společný původ a jednotu pokolení lidského směl popírati. Tak smýšlejí, jak dí Jan Ranke*), všichni samostatní, anatomicky vzdělaní anthropologové. Po stránce hospodářské je důležitější fysiologický a duševní rozdíl plemen.

Zda síla svalů, bystrost smyslů, zdatnost proti nemocem a jiné fysiologické vlastnosti jako takové jsou příznakem plemena, aneb děkuje-li za ně národ vnějším okolnostem a může-li jich nabýti přizpůsobením nebo cvikem také jiná rassa za stejných podmínek životních, jest nejisto. Také nelze dosud dokázati, je-li mezi jednotlivými plemeny rozdíl v duševních schopnostech, je-li u některého plemene větší nebo menší schopnost kultury. Skutečná výše kultury a její různé stupně u různých kmenů na to odpovědi nedávají. Dějiny nás poučují o tom, jak národové, kteří byli a

*) Der Mensch (1894) II, 261.

jsou nositeli kultury, znenáhla a jeden po druhém této úlohy se podjímalí a ji prováděli. Jen tam lze mluvit o nižším stupni kulturním, kde styk s vyšší kulturou trvale byl neúčinným, jako tomu na př. u afrických trpaslíků, veddů ceylonských, nigrítů filippinských atd.; avšak ani tu nelze mluvit o absolutní kulturní neschopnosti, neboť přijde na způsob styků s moderní kulturou, čím a jak se vliv vyšší kultury u nich prováděl. A že tyto styky nižších národů s kulturou nebyly jim vždy na prospěch, jest jisto. Přednosti, jimž se některé plemeno dnes těší, nesmějí k tomu sváděti, abychom viděli v jeho příslušnících bytosti vyššího řádu.

3. Blumenbach rozeznává, dle tvaru lebky, barvy pleti, vlasův a zeměpisného rozšíření 5 plemen: a) Kavkazské s pletí bílou a kulovitě vyklenutou lebkou; patří k němu Indoevropané a Semité. b) Mongolské s pletí žlutou a krátkou lebkou atd., jež obývá Asii, Laponsko a Severní Ameriku (Eskimáci). c) Plémě aethiopské, pleti černé s úzkou dlouhou lebkou a silně vyčnívajícími čelistmi atd. Vlastí jeho je střední a jižní Afrika (Negři, Kaffrové a j.). d) Plémě malajské s pletí světlehnědou až černavou, hustým kadeřavým vlasem, tupým nosem a vyčnívajícími čelistmi. Patří sem obyvatelé ostrovů Tichého oceanu, ostrovů východo-indických a pobřeží Zadní Indie. e) Odruda americká s pletí hnědožlutou, aneb měďově-červenou, vyčnívajícími lícními kostmi na širokém obličejí a rovnými, černými vlasy. Jsou to, s výjimkou Eskimáků, praobyvatelé Ameriky.

Linné rozeznával jen 4 odrudy dle 4 hlavních dílů světa, uváděje vedle zvláštností somatických také vlastnosti duševní, jimiž se liší. Ve Francii, po příkladu Cuvierově, přikloňují se k prastarému třídění lidstva dle tří synů Noemových (bílé, žluté a černé plemeno).

Byť bylo toto anthropologické studium odrud lidského pokolení sebe zajímavějším, pro vědu národohospodářskou není obohacením, známe-li určitě obraz plemen plavovlasých nebo tmavovlasých, dlouholebcův aneb krátkolebců, neboť určitě nelze z toho na charakteristické vlastnosti plemen usuzovati. Je tu příliš mnoho příčin, které působí na charakteristiku individua a jeho skupin. Nezřídka je to právě neznalost skutečných příčin, která se při vysvětlování politických úspěchův aneb neúspěchů, kulturního pokroku aneb opozdění národů, tímto poukazem na rozdíly plemenné zakrývá.

Jsou rozdíly plemenné, vždyť podnebí na tělo i ducha není

bez vlivu; každá však zvláštnost a různost není již odrudou a nemá vlivu na př. na výkonnost pracovní, a naopak zase nelze jen tak tvrdit, že by různá výkonnost byla podmíněna růzností plemennou. Tím nepopíráme vlivu a rozdílu plemenného na vývoj kulturní vůbec a hospodářský zvláště, chceme však jen poukázat na to, že se nesmí věc, jak se často stává, přehánět. V té příčině jest poučno Lexisovo srovnání relativních předností bílého a žlutého plemene.*)

Národové, v něž jednotlivá plemena se rozpadají, nevalně se tělesně rozlišují. Důležitým ethnografickým kriteriem každého jest řeč, neboť všechna plemena jsou polyglottní, jen Kaffrové a Malajci dle Huxleye jsou monoglottní, ač novější badání o tom pochybuje. U téhož plemene nelze dokázat, že by jednomu kmeni před druhým náležela přednost, protože jest jiného jazyka. Semité stejně jako Arijci měli na vypěstění orientálně-evropské kultury účast, oba poskytli jí duchy vynikající. Skutečnost, že různí národové střídavě se kulturně vyznamenali a pak zase s jeviště ustupovali, opravňuje k tvrzení, že aktivní schopnost kultury jednotlivých národních kmenů bílého plemene je podstatně u všech stejná. Týž původ, plemeno a řeč jako podklad duševní kultury, zkrátka vše, co patří k pojmu národa ve smyslu kulturním a přirozeném, propůjčuje jeho příslušníkům více méně zvláštní, všem relativně společné vlastnosti.

4. Většího vlivu na utváření se národa a národního charakteru, jakož i na utváření se vlastností pro život národohospodářský význačných jsou politické a sociální poměry, teritoriálními zvláštnostmi podmíněný hospodářský vývoj národa ve smyslu politickém. Zcela jinak vyvíjejí se vlohy národů, jsou-li vnější osudy státu, jež tvoří, příznivé, a má-li tento řádnou vnitřní organizaci. Avšak i zde nutno s jistou opatrností mluvit o národních vlastnostech a přednostech. Vždyť většina národů nezůstala nepromísená; to, co platí o generaci dnešní, nelze stanovit s určitostí o generaci budoucí. Novými poměry vznikají nové názory. Byť však se nové generace od ideálův otců svých odchýlily a přijaly obyčeje, jež činí jejich hospodářskou činnost působivější nebo méně působivou, přec je spasitelnou vzpomínka, že to, co se zove národní předností, není statkem nepozbytným, přirozeným, nýbrž že jest to vymože-

*) D. Wesen der Kultur v Pavla Hinnebergově: Kultur der Gegenwart (1905) I, 6. násl.

ností, založenou na zvyku a dějinném vývoji, a proto věc pomíjitelná. Chrání zajisté národ před směšným chauvinismem, pošetilým sebe-přeceňováním a neopatrnou bezpečností, činí jej střízlivým, bdělým a snaživým, jest mu pramenem vlastností, bez nichž zachovati národních statků nelze.

Ke smutným vymoženostem naší doby nutno připočísti národnostní princip, jehož se užívá jako páky ke zvrácení stávajícího státního řádu. Princip ten připisuje každému národu právo, aby tvořil jednotu státní bez ohledu na dějinný a trvalý právní řád. Pojmy národ a ve státní jednotu sloučený národ zřídka jsou totožny. Národ se může rozpadati ve více státův a zase více národů může tvořiti jeden stát. Národnost je důležitým činitelem společenského života, nesmí však jí býti zneužíváno, aby absolutní provedení principu národnostního nevedlo ke zvrácení státního řádu. Také nesmí býti princip ten zdůrazňován, jen pokud svým vlastním účelům slouží, jako na př. v Itálii, kde sotva že pomocí národnostního principu domácí trůny byly zvráceny, honem táhlo se do Afriky, aby tam cizí národové italskému žezlu byli podmaněni. A podobně jednalo se i jinde. Důsledné provádění národnostního principu mocně rozdmýchuje svár a nenávisť mezi národy, která odporuje nejen duchu křesťanství, nýbrž i přirozené lásce k bližnímu. Zde ocitli se moderní národové na stanovisku přímo staropohanském, neboť jejich národnostní princip neliší se od theorie Řekův a Římanův o barbarech ničím, leč jen jménem. Stačí vysloviti jméno příslušníka jiného národa, a tisícové dovedou se rozpáliti hněvem. Národnostní princip je příčinou toho, že máme nejsvětější statky a vymoženosti lidstva jen ve zvláštních vydáních, jako německou vědu, americkou svobodu, francouzskou civilisaci atd. Je to tak směšno, že by se to vlastně mělo odbýti ironií, kdyby neběželo o skutečný zločin na společnosti páchaný. Toto snižování jiných národů má pramen svůj v nezřízené samolásce, která vede až k nenávisti bližního a v pýše, která i Boha nenávidí. V tomto zvráceném patriotismu jsou dnes skoro všichni národové stejní. Že je v úzké souvislosti s bojem proti církvi, která hlásá lásku k bližnímu, jest vysvětlitelno. Čím více vzrůstá odpor k církvi, tím více jeden národ proti druhému se uzavírá a idea jednoty pokolení lidského upadá.

Neudržitelnost a nebezpečí národnostního principu ve smyslu absolutním (ve smyslu vztažném rozumný člověk jeho oprávněnosti popírati nebude, neboť na něm zakládá se oprávněnost lásky k vlasti) je tak patrna, že i umírnění přívrženci liberalismu snažili se jej

omeziti, jako učinil, ač ne právě nejvhodněji, R. v. Mohl (Staatsrecht, Völkerrecht u. Politik II, 351). Také slovům Bluntschliho nelze zcela přisvědčiti, dí-li, že ne každý národ je schopen, aby stát utvořil, a že se k tomu hodí jen politicky způsobilý národ, a za příklad uvádí vládu Anglie v Indii. Kdo však má o politické způsobilosti národa rozhodovati? Na to ovšem nemá jiné odpovědi, než že je to síla skutečností. To je ovšem velmi neurčitý pojem národnostního principu. Národové jako jednotlivci mají právo přirozené na své národnostní zvláštnosti, zejména řeč, náboženství a j. v., vítěz nesmí se dovolávati, že je snad potlačení jejich jazyka, náboženství a dovolitelných zvyků k zachování státu třeba. Násilně však se politicky jednotiti, k tomu národové práva nemají. Tak zní zásada křesťanská.

Dle Eckertových údajů *) jest mezi 50 milliony obyvatel v Rakousko-Uhersku 17 millionů severních a 5 millionů jižních Slovanů, 12 millionů Němců, 8 millionů Maďarův, 3 milliony Rumunů, 1 million Italův, 2 milliony Židův, a ostatek jsou cikáni a příslušníci jiných národův.

Jako v ohledu národnostním, tak i po stránce hospodářské není obyvatelstvo Rakousko-Uherska jednotné. Jak veliký jest rozdíl mezi průmyslově činným, všemi technickými vymoženostmi opatřeným obyvatelstvem severních Čech a Moravy a mezi obyvatelstvem Chorvatska a Dalmacie, jaký kontrast mezi polovičními nomády pusty uherské a obchodními ladiny tyrolskými! Jaký rozdíl mezi zemědělstvím v Čechách a na Moravě a kulturním obrazem, jaký v té příčině skýtá Halič a Bukovina, aneb nedávno přivtělená Bosna a Hercegovina **).

Jen tehdy, jestliže jednotlivé národnosti, proniknuty duchem solidarity, budou míti zdar celého státu na zřeteli, najdou také zachovávaje si všechny své národnostní zvláštnosti, v celku doplnění svých sil a uplatní své přednosti k blahu vlastnímu a k blahu celého státu, a říše půjde vstříc slibné budoucnosti.

§ 81. Tělesné zdraví a vzdělání ducha školou.

1. Zvýšená hospodářská činnost, jejíž nejbezprostřednější příčinou jest lidská práce, je-li jí za jinak příznivých vnějších poměrů správně upotřebeno, vede k vyššímu stupni blahobytu. Vyšší schop-

*) Max Eckert, Handelsgeographie 1905.

**) Chr. Gruber, Erdkunde 67.

nost výkonnosti závisí na klimatických poměrech, na vlastnostech plemene, jemuž národ náleží, neboť různá plemena vykazují větší, nebo menší tělesnou sílu, dovednost a energii. Také národní vlastnosti, zejména ty, jež vznikly z pomísení různých kmenů, jsou pro zvýšenou hospodářskou činnost a tudíž blahobyť významny. Totéž platí o celkovém duševním a mravním stavu národa. Dále sem patří teritoriální podmínky, vztahy k jiným národům a celý dějinný vývoj; vše to bývá důvodem a příčinou, že vytvářejí se u jednotlivých národů určité druhy činnosti a tím i určitá schopnost. Tak ve středověku se vypěstovalo v Anglii mnohem více vlny než dnes, nedovedli ji tam však spracovati. Za to ve Flandřích bylo hojně dovedných soukeníkův, avšak málo domácí vlny, kterou odbírali z Anglie směnou za sukna. Dnes dovedou to v Anglii lépe, než kdysi ve Flandřích. Také zvyky národa mají značný vliv na jeho schopnost k práci. Síla svalů se zvyšuje zlepšenou úrovní životní a stálým cvikem, což jest také příčinou vzrůstu doby pracovního věku atd.

Proto je správná výživa lidu v ohledu národohospodářském činitelem velmi důležitým. Národ, který své pracovníctvo odkazuje k minimu výživy, ponechává je z polovice hladověti, bydlí člověka nedůstojně, který síly jeho přepíná dlouhou dobou pracovní atd., zasypává prameny vlastního blahobytu. Příčinou neblahé zruďlosti širších vrstev jsou neutěšené bytové a výživné poměry, k nimž přirozeně druží se pijanství. Že také způsob zaměstnání nezřídka zdraví poškozuje, a že je na výsost třeba ochranných zákonů dělnických, jest nesporno. Ovšem, že jest však stejně třeba odmítnouti požadavky Huxleyovy, Haycraftovy, Tillovy, Ploetzovy a jiných darwinistických theoretiků lidové hygieny, kteří žádají ve své přehnané hygieně plemen za odstranění slabých a méně cenných individuí, a zcela po smyslu nauk Haecklových a Spenceových tvrdí, že opatření, jež mají za účel brániti zániku méně cenných individuí a rodin, budou jednou příčinou zániku národa. Dle Haycrafta je dokonce bacill tuberkulosní přítelem našeho plemene, neboť neusadí se ve zdravých, nýbrž jen v slabých osobách.

Bohudík, jsou však názory a mravy lidí ještě povzneseny nad to, aby kultura a civilisace byly plemenu obětovány, by hygiena stala se hyenou. Nejvyšší účely lidstva jsou povzneseny nad hmotný svět. Z nich odvozuje se pravá důstojnost a hodnota lidského individua, a s těmi potkáváme se nezřídka patrněji u slabých a chudých, než u sociálních aristokratův a nadčlověkův. Správně v té příčině

čteme u F. Langa *), že darwinismus dopouští se té osudné početní chyby, že pokládá člověka za pouhý produkt přírody a že vidí kulturní pokrok jednostranně jen v mohutnění tělesných schopností. Víme ovšem, čím je tělesné zdraví duševnímu životu člověka. Od této správné sice myšlenky jest však ještě daleko k tvrzení, že nemocní a slabí nemají práva na existenci. Dějiny podávají s dostatek příkladův o velikých lidech, ano nejednom geniálním duchu, kteří po celý život byli jen slabého zdraví. Kdyby lidstvo bylo užilo v posledních stoletích dnes často doporučovaného spartanského opatření, nebyl by svět nikdy slyšel o Kantovi, Adolfu Menzlovi a jiných velikánech vědy a umění, ani Darwina nevyjímajíc.

Proto však není neoprávněnou obava Herknerova, Roscherova a j. v. před nebezpečím, jež hrozí z jednostranného a přehnaného industrialismu a návalu venkovského obyvatelstva do měst, jež je silou a kořenem národního stromu, z něhož se síla národa stále obnovuje. Čím více vzrůstá obyvatelstvo městské na úkor venkova, tím rychleji se sice rozvíjí kultura, rozkvět ten však lze srovnati s hrobovými růžemi na tváři souchotináře. Jakmile vyschne přítok ze studnice venkova, klesne i duševní prostředí středního stavu městského a nastane všeobecný úpadek. O tom však již bylo promluveno.

2. Je-li péče o zdraví tělesné jednou z předních podmínek blahobytu národa, jest jí neméně péče o zdraví ducha. Zdatná práce žádá zdravých, k činnosti a pili vychovaných lidí, proto jest nejen všeobecné, nýbrž i odborné vzdělání značného významu pro práci a tudíž i pro blahobyt národa.

Vědění není automatický process nějakého fyziologického zdědění, nýbrž znenáhla získaná vlastnost, již jest si pozdějšímu pokolení vždy znova osvojovati, nemá-li býti národu ztracena. Jakkoliv je stará kultura pro mladší pokolení dědictvím nesmírné ceny, přece se mu jí nedostává zdarma, nýbrž jen tehdy, je-li spolučinno. Duševní vzdělání národa neměří se však pouze tím, že valná část jeho příslušníkův umí čísti a psáti. Doby, kdy hlubší porozumění pro pravdy náboženské bylo více rozšířeno než dnes, doby starých národních písní, velikolepých staveb a nejušlechtilejších výrobků výtvarného umění, měly mnohem více analfabetů, než jich mají dnes mnozí i méně pokročilí národové, a přece nesmí se jim upíрати, vzhledem k dějinně daným poměrům, nezřídka mnohem vyšší stupeň kulturního vývoje

*) *Nietzsche* und die deutsche Kultur (1903), str. 55. násl.

než těmto. Také oněm dobám však bylo by bývalo to, co dnes jmenujeme školským vzděláním, nepochybným prospěchem, neboť národ, který čte, dá se snáze o svých právech poučiti, než ten, který zná jen náboženské úkony a své národní písně“ *). Tím spíše však je dnes třeba jisté míry školského vzdělání.

Vzrůstající zhuštění obyvatelstva činí dnes na výkonnost jednotlivce i celku mnohem vyšší požadavky, než dříve. Ve většině států nestačí zemědělství tomu, aby trvale uživilo silně vzrůstající obyvatelstvo; bez vývoje průmyslového a k němu se upínající směně s cizozemskem bylo by se značnému procentu obyvatel vystěhovati na místa méně osídlená aneb do krajín s rozvinutějším průmyslem. Každý stát však získává na vnitřní i vnější moci, je-li s to, aby přírůstek obyvatelstva podržel ve svém území a užil ho ke svému prospěchu. K tomu je však nutno, aby vzrůstající obyvatelstvo vzděláním bylo uschopněno k lepší a jemnější práci a tím i k nabytí dostatečných existenčních podmínek ve své vlasti. Také dnes všude zavedené všeobecné právo volební předpokládá jistý stupeň vzdělání národa, a proto lze říci, že stát má právo, vyučování v jistém rozsahu učiniti všeobecně závazným.

Toho jest si zdravá národohospodářská politika také vědoma. Kdo by právo to státu upíral a tvrdil, že vzdělání ducha největší částí lidstva, která se živí prací tělesnou, je spíše na škodu, zneuznával by nejen jeho veliký hospodářský význam, nýbrž i přirozený pud člověka po pokroku. Sám J. J. Rousseau, jehož ideálem byl „*homme sauvage*“ doznává, že nelze vzdělání zdržovati. Se vzděláním však nesmí býti zaměňováno vědění polovičaté a nepraktické, jež není podmínkou obecného blaha, ani zdrojem ušlechtilého charakteru. Se všeobecným vzděláním nesmí býti také zaměňováno pouhé vzdělávání rozumu bez současného vzdělání srdce. Vzdělání nemá býti jen množitelem potřeb, nýbrž také prostředkem k opatření toho, čím je lze ukojiti. Státu jest pečovati o takové vzdělání, jež by vytvořilo spokojené a práce schopné pokolení; v tom dlužno spatřovati jeho účel, jak vyslovil to Vavřinec ze Steinů, který svou státovědu shrnul ve slova: „Ať vidí, kdo chce, účel státu v četném obyvatelstvu nebo v mohutné výrobě; já jej vidím v jeho náboženské, intelektuální a politické dokonalosti“.

Vzdělaný člověk dobře ví, jakých požitků mu svět může po-

*) *Dewas-Kämpfe*: Grundsätze der Volkswirtschaftslehre (1896), str. 35.

skytnouti a to v něm přirozeně budí touhu. A proto vzdělání samo o sobě není prosto nebezpečí, probouzeti nespokojenost v těch, kdo nemohou ukojiti touhy po požitcích, jichž by bez vzdělání nikdy nebyli poznali, aneb nemají tolik mravní síly, aby nespokojitelnou touhu dovedli potlačit. Protiváhou tohoto nebezpečí je vzdělání charakteru a srdce, stejně oprávněná součást výchovy, již jest se stanoviska národohospodářského a společenského právě tak, ne-li více, třeba, jako vzdělání rozumového. Jedno sluší se aby škola, do níž stát stát nutí, konala a druhého nezanedbávala *).

3. Proto není stát oprávněn nutiti rodiče k tomu, aby posílali děti do takových škol, kde se jejich náboženské přesvědčení uráží, aneb kde se vyučování a s ním nerozlučně spjatá výchova neděje na půdě jejich náboženského přesvědčení. Také nemůže býti ukládána rodičům povinnost, aby dětem skýtali vzdělání, jejich stavovské poměry přesahujícího, jejich budoucím hospodářským poměrům nevyhovujícího. Nucená návštěva školní, spojená se zákonným ustanovením, jež svobodu vyučovací do té míry zaručuje, že každý může dítě své posílati do škol, do kterých mu libo, jen když tyto zajišťují osvojení si potřebné míry vědomostí a vzdělání srdce, toť správná zásada, od níž lze očekávati spasný rozvoj školství a vzdělání. Jak mnohem lépe je na tom národ s dostatečným školským vzděláním, ukazuje srovnání na př. rakouského venkovského obyvatelstva s ruským nebo italským. Ač nejsou naši venkované zpravidla toho přirozeného nadání, jako Italové, domohli se přec i tam, kde velkostatek má převahu, zcela jiného postavení než v Itálii, kde se teprve v našich dobách, a ještě ne všude, na svá práva rozpomínají. A příčinou toho jest jen nedostatek školství.

Jen zběžně připomínáme, že obecnému školství v Rakousku dostalo se první zákonné úpravy teprve za Marie Terezie školským řádem z r. 1774, vypracovaným opatem Felbigerem. Na základě tolerančního patentu císaře Josefa II. (1781) vznikly četné školy náboženských menšin; všecko školství u nás však ovládlo teprve politické školní zřízení z r. 1805, rozdělující je na nižší dvoutřídní (triviální) a hlavní o 4 třídách, kde přihlíženo i k realiím. Poněvadž však nebylo zákonného opatření v příčině udržování škol, naráželo zřizování nových škol

*) A. Soldát, Vzdělání a otázka národního blahobytu (Rozhledy, příloha časop. Čech, roč. 1.).

na značné překážky. Následkem toho byl, že tisíce dětí, zejména ve východních a jižních zemích rakouských, bylo bez vyučování. Teprve r. 1869 došlo k říšskému školnímu zákonu. Ten rozlišuje mezi veřejnými a soukromými školami; těmto lze propůjčiti právo veřejnosti, t. j. právo vydávati vysvědčení před státem platná. Veřejné školy jsou interkonfessní, jen k vyučování náboženskému mají dozor úřady církevní. Doba docházky školní rozšířena na osm let. Zříditi veřejnou obecnou školu je nutno, jestliže při pětiletém průměru v obvodu jedné hodiny od nejbližší školy žije 40 dětí.

Vyučovací a školní řád z r. 1870 stanoví účely obecného školství. V této době ve všech zemích vydány zákony, týkající se dozoru, zřizování škol a právních poměrův učitelstva. Vyržování škol sluší obcím, okresům a zemím. Školní novellou z r. 1883 upraveny poměry škol měšfanských, jež mohou býti zřizovány v městech a mají za účel prostředkovati žactvu míru vědomostí, která přesahuje účel školy obecné.

Hmotný pokrok rakouského školství od dob říšského školského zákona je nepopíratelný. Počet žactva na školách obecných od let sedmdesátých do r. 1900 postoupil daleko přes million, počet sil učitelských na 80.000 a počet škol obecných vzrostl na 20.000, z čehož lvi podíl připadá na Čechy, jež čítají přes 6000 škol obecných a měšfanských.

R. 1879 začal boj proti říšskému školskému zákonu v příčině jeho některých přestřelkův a nedostatků, zvláště nábožensko-mravních. Sami jeho nejhorlivější propagatoři v liberální Neue Freie Presse tyto nedostatky r. 1878 uznávali a napsali o něm: „Naše školy nejsou tím, čím býti měly. Jejich učebný plán jest zatížen na úkor základního vědění přítěží polovičatého a neužitečného haraburdí a otvírá nesrozumitelností svou učitelstvu obory nad jeho síly, čímž jest jejich libovůli a náklonnostem ponecháno to, co by mělo energickými a cíle vědomými normami býti upraveno. Domněnka, že požadavkem, který se učebným plánem učitelstvu ukládá, bude toto také jednou ranou povzneseno na stupeň vědění, jak žádá toho nová škola, selhala, a učitelstvo bylo zmateno, oddávajíc se o sobě příliš velikému mínění. Nikdo nechce přiznati, ač to dobře cítí, že při vší dobré vůli škola se zhoršila“. Než toto ve svém jádře správné doznání nedostatků rakouského školství témuž listu nevadilo, aby nevelebil na obrat novou školu, jako největší vy-moženost a jako nedotknutelného národního fetiše, a každou snahu o její reformu v rozumném a křesfanském smyslu nevyhlašoval za

snahy reakční. Požadavkům katolického lidu v příčině nové školy z části jen vyhověno bylo novellou z r. 1883 tím, že zavedeny byly některé úlevy v příčině osmileté závaznosti k docházce školní, a že správce školy musí býti způsobilý vyučovati náboženství, jemuž většina žactva náleží. Živé náboženské a zejména národnostní boje vedly k založení spolků pro udržování škol soukromých, aby tu zájmy spolků těch byly podporovány, poněvadž od školy dle zákona z r. 1869 se toho nadíti nelze.

Dnešní škole právem se vytýká, že působí jen na rozum, paměť a obraznost dítěte, neposilujíc jeho vůle, že ho nepřipravuje pro život a neutuzuje jeho charakteru. „Vědění je mocí“, toť heslo, jehož se nezřídka zneužívá k tomu, aby se zakryly slabiny jednostranného vzdělání rozumového. Tam, kde se vzdělání hlavy děje na útraty vzdělání srdce, není pouhé vědění mocí, dochází k rozporům, z nichž se rodí nespokojenost. Že takové vzdělání není také zárukou zvýšeného hospodářského výkonu, jest nesporno.

Pouhá intelligence nedovede potlačit v člověku sobectví, jež, třeba bylo vzpruhou života hospodářského, nedovede člověka zdržeti, aby všude nevyhledával jen sebe, třeba i na úkor spravedlnosti, nemluvic ani o lásce, již jsme si vzájemně dlužni. S to jest jen zušlechtěné srdce, jemuž již v mládí vštěpovány zásady o oběti a sebezáporu. Jen tehdy, bude-li srdce stejně s rozumem pěstěno, lze dosíci toho, že rozumovým vzděláním rozšířená schopnost požitků nepovede k závisti, že neukojené potřeby nebudou trvale rušiti vnitřní harmonii a spokojenost. Po všeobecné zkušenosti lze této výchovy charakteru a vzdělání srdce u nejširších vrstev dosíci jen náboženskými motivy.

Sociální otázka jest na prvním místě otázkou vzdělání i výchovy, a teprve na druhém místě otázkou nutné reformy hospodářských poměrův. Dokud se národové neosvobodí od duševní a mravní anarchie, vzniklé z rozporu nestejnomyšlného vzdělání ducha a vůle, nepovznesou se také hospodářsky. Štěstí a spokojenost nelze vykoupiti pouze časnými zástavami, a proto bludnými cestami bral se starý liberální směr, otec našich školských zákonů, když sliboval si vše od rozvoje vzdělání rozumového a pouze tím snažil se o blahobyt národův. Mocný vliv školy zajisté nikdo rozumný nebude podceňovati, plného zdatu však dopracuje se škola jen tehdy, bude-li nejen vyučovati, nýbrž i doplňovati výchovu rodinnou. Nečiní-li

toho, spokojujíc se pouhým vzděláváním ducha, neplní cele svého úkolu, činnost její jest pouze řemeslnou dovedností; potom však také není a nemůže býti jednou z podmínek blahobytu národa.

Otázka sociální jest otázkou mravní reformy lidstva, a ta jest podmíněna reformou výchovy. Dnešní vzdělání a výchova má potřebu reformy v tom smyslu, aby zase harmonicky byl vzděláván celý člověk, rozum i vůle, na základě učení Kristova. Škola bez náboženství nemůže připravit půdu mravnímu a sociálnímu pokroku, neboť srdce a vůle mass nevzdělává ani hluboké vědění, ani státní neb jiná kázeň, nýbrž jen kázeň náboženská. Na tomto poli selže každý pokus, oddělit duchovní od světského, a provede-li se přec, jest příčinou největších nesází, jak svědčí tomu denní zkušenost a nářek na vzrůstající spustlost mládeže.

Důkladnější a praktické náboženské vyučování jest hospodářskou a sociální nutností, neboť jen plné náboženské přesvědčení propůjčuje nezbytnou mravní sílu k překonání nezdravého egoismu, budí lásku k práci a obětavost k bližnímu a k celé společnosti. Nemá však jen srdce býti ve škole zušlechtěno, nýbrž pokud lze, je třeba vyškolit i ruce a význam hmotné práce náležitě vštípit. Proto v pokročilejších státech zavádí se již do škol obecných také vyučování rukodělné.

Všeobecné vzdělání, jež skýtá škola obecná, stačí pouze pro činnost podřízenější, jest však základem dalšího vzdělání nejen povšechného, nýbrž i odborného, jehož lze nabýti na různých ústavech, odborně a prakticky k určitým životním povoláním vzdělávajících. Sem náleží odborné školství zemědělské, průmyslové, obchodní a umělecké. Školy toho druhu jsou potřebou nejen jednotlivých příslušníků národa, nýbrž celé společnosti, neboť požadavek zdatnosti vyvolaný obtížemi existenčními stoupá dnes tak, že i pro povolání, jichž výkony ponejvíce jen mechanické obratnosti vyžadují, je speciální vzdělání žádoucím, ne-li nutným.

Bedřich Paulsen *) rozeznává v dnešním vzdělání, hledíc k přítomným kulturním poměrům a třem skupinám povolání, tři stupně školství. Schema jeho školních běhů jest následující :

*) *Paul Hinneberg*, Die Kultur der Gegenwart (1905) článek: „Das moderne Bildungswesen“, str. 64. násl.

	1. skup. povolání (práce ruční)	2. skup. povolání pov. řídící, vedoucí	3. skup. povolání (stavy učené)
1. stupeň	Škola počáteční: Vyučov. základní	Škola počáteční: Vyučování základní	Škola obecná: Vyuč. základní
2. stupeň	Škola odborná: Vyšší stupeň školy obecné	Škola odborná: Vyšší škola měšťanská	Škola odborná: Gymnasium
3. stupeň	Vysoká škola: Průmyslová, po- kračovací a umě- lecká škola	Vysoká škola: Střední škola odborná, technické a obchodní školy	Vysoká škola: Universita a technika

Nelze přítí toho, že právě tak jako v dělbě práce, také v upří-
lišené dělbě povolání jest jisté nebezpečí jednostrannosti; moderní po-
měry skýtají však v té příčině možnost nápravy. Nejlepší korrek-
turou jednostrannosti značné dělby práce jest rozšíření a mnoho-
stranné upotřebení volného času (platí také o dnešní třídě dělnické);
obého bude se stoupající kulturou, která s dělbou práce souvisí, vždy
víc a více přibývat, a jest si jen přáti, aby zase této kultuře sloužilo*).
Rodině, škole a církvi bude i v budoucnosti, jako druhdy, spolupůso-
biti, má-li se obtížné dílo vzdělání a výchovy mládeže zdařiti a má-li
skutečnému kulturnímu pokroku a blahu národa sloužiti.

§ 82. Moderní snahy o lidové vzdělání vůbec a péče o mládež.

1. Po křesťanském názoru jest vzdělání průběh rozvoje sil a
vloh ducha lidského, který záleží v tom, že přecházejí z potence
v energii, aby se člověk stal pánem nejvyšších statků pravdy,
mravnosti, náboženství a estetického požitku. Jím dospívá lidská
důstojnost svého rozvoje a sdělování se o ně s jinými jest před-
mětem vzdělání. Vzdělání ve smyslu subjektivním jako stav jest
účast jednotlivce na duševních statcích, jež si osvojil, a dle obou zá-
kladních sil duše v nich jest dvojího druhu, rozumové a mravní. První
snaží se vysvoboditi člověka z pouta nevědomosti, druhé z pouta
smyslnosti a egoismu. Vzdělání rozumové má, jak pověděno, jen

*) W. Roscher, Grundlagen der Nationalökonomie § 63., kde se ostře
vyslovuje proti přeháněné specialisaci také ve vyšších vědách.

tehdy plnou a skutečnou hodnotu, je-li spojeno s mravním vzděláním. Naopak je však také pravdou, že na dnešním kulturním stupni skutečné mravní vzdělání bez jisté míry vzdělání rozumového je nemyslitelné. Vědění má také mravní účinky, nikoli však ve smyslu pohansko-antickém, kde jednostranně rozumové vzdělání a mravnost byly ztotožňovány.

Zvýšené vzdělání jest nejdůležitějším prostředkem hmotného a do jisté míry i mravního povznesení jednotlivce i celých tříd, čehož historickým dokladem jest anglické dělnictvo ve století devatenáctém. Proto běžná námitka, jako by vzdělání činilo dělníka jen žádostivějším, je-li obecně pojímána, jest nesprávnou, neboť ve vzdělání nevidíme jen povznesení hmotného, nýbrž i mravního prostředí. Také tu jest zase patrnou těsná souvislost mravnosti s hospodářstvím. Rozšíření vědomostí, dí Hans z Nosticů*), „není ještě nepodmíněným zušlechtěním bytosti a povznesením mravnosti, avšak i tam, kde toho není, oslabuje vědění aspoň hrubost vůle. Neboť pojem vzdělání nese sebou, že to, co zevně přijímáme, uvnitř zpracujeme a činíme vlastnictvím osoby, a tím se na charakter a život vlastníka určitě působí **). Je zcela křesťanskou ideou nésti vzdělání a kulturu tam, kde jí dosud není, jak o tom svědectví vydávají celé dějiny církve Kristovy. Lidové vzdělání jest dílem církve, jsouc druhdy i vzdělanému pohanskému světu neznámo. Svým kázáním a liturgií, výtvarným uměním a hudbou prostředkovala a prostředkuje církev nejvhodněji i prostému člověku bohatý kapitál nejcennějších rozumových a ethických živlů vzdělávacích. Snaží-li se dnes různé spolky pro vzdělání lidové učiniti lidu přístupnými statky vědění a umění, není tím ještě řečeno, že snahy ty jsou skutečně lidovými a že nalézají cestu k srdci lidu, kdežto církev podala skutečně v nejvyšší míře průkaz způsobilosti, býti jeho učitelkou a vychovatelkou. Zakládala školy o celá tisíciletí dříve, než stát vůbec na to pomýšleti mohl, a také v přítomnosti nepřestává spolupůsobiti k rozšíření lidového vzdělání. A proto není hrubší historické nepravdy než tvrzení, že církev vzdělání lidu nepřeje. Ovšem, že její svrchu uvedený pojem vzdělání nekryje se vždy se vzděláním toho druhu, o němž se dnes snaží živly církvi nepřátelské. Co vykonala církev u národů, kteří se stali průkopníky moderní kultury, je zapsáno v dějinách písmem

*) Das Aufsteigen des Arbeiterstandes in England (1910), str. 724.

**) *Mannheimer*, Die Bildungsfrage als soziales Problem (1908), str. 6. násl.

nesmazatelným, tak dí nestranný protestant *). Vylučovati lid z účasti na statcích kulturních a pěstiti jakousi aristokracii ducha, má církev za názor pohanský.

V přítomné době setkáváme se s živějším zájmem o vzdělání lidu nejen u tříd, jimž druhdy méně na tom záleželo, nýbrž i u tříd s nižší úrovní vzdělanosti jsou živé snahy po jeho rozšíření. Toto hnutí je v souvislosti se všeobecným sociálním hnutím našich dob, a lze mu jen v této souvislosti porozuměti. Snahy ty, jevící se částečně ve formě organisované (vzdělávací spolky lidové atd.), zaujímají význačné místo v moderní obecně prospěšné péči o blahobyt lidu.

Zvýšení úrovně vzdělanosti v širších lidových vrstvách je potřebou jednotlivce, jednotlivých stavů i celé společnosti. Jednotlivci je vzdělání pramenem síly a jest zejména cenné při vysilující, jednotvárné práci tovární, neboť zušlechťuje cit dělnictva, po výtce jde-li o náboženské vzdělání, které seznamuje ducha s nejvyššími a útěšnými pravdami. Vzdělání jest prostředkem, aby příslušníci jednotlivých povolání správně užívali statků kulturním pokrokem dosažených, a tak ke spořádané a vyšší míře životní dospěli a tuto si udrželi. Za zcela změněných hospodářských a sociálních podmínek bojují dnes samostatní i nesamostatní živnostníci a výrobci za svoji existenci. A proto jest jim třeba poučení, jak lze nejlépe moderních technických vymožeností využítkovati a celou výrobu novým poměrům účelně přizpůsobiti. Jak nutnou je dnes na př. i pro menšího živnostníka a řemeslníka znalost obchodního vedení knih, směnkářství, bankovníctví, družstevnictví atd. a vůbec jejich živnosti týkajícího se zákonodárství!

Pro celou státní společnost a její hospodářství je zdravé duševní povznesení lidu také všestranným zvýšením výkonnosti. S přibývajícím touhou po duševních požitcích zmenšuje se touha po hrubých, smyslných požitcích a rozkoších, čímž přirozeně vzrůstá síla národa. K tomu přistupuje i to, že vzdělání smiřuje sociálně rozeklané třídy. Schmoller se domnívá, že poslední příčina sociálního nebezpečí netkví tak v dissonanci majetkové, jako v nestejném stupni vzdělání. Vzdělání dodává převahy, a proto i v tomto směru je nutno protivy vyrovnati a myšlenku solidární uplatniti tak, že i hospodářsky slabým se umožní duševní styk s třídami vyššími, vzdělanějšími.

*) *M. Šl. Nathusius*, D. Mitarbeit der Kirche an der Lösung der soz. Frage 1897, str. 358.

Snahy o zvýšení lidového vzdělání nejsou ovšem také bez stínův. Je to zejména vzdělání polovičaté, s jakým se druhdy setkáváme tam, kde se vzdělání lidu neděje systematicky a účelně, kde ze všech možných oborů vědění, bez výběru a systematiky, předkládá se širšímu obecnstvu snad jen to nejzábavnější, ne-li tendenční, jak tomu bývá na př. v přednáškách o věcech náboženských, pořádaných lidmi, všeho náboženství postrádajícími. Ty a takové odkazuje Roscher *) co nejdůrazněji na církev, dvoutisíciletý lidový spolek vzdělávací, jehož nauka není ani pro nejchudšího proletáře příliš vysokou, ani pro hlubokého myslitele příliš mělkou; jen ona je schopna stejnoměrným sílením a zjemněním všech duševních sil, bez nebezpečí, že roztrpčí, celý svět přemoci, poněvadž celý svět může oblažiti. Toho však již dříve jsme se dotkli; zde dlužno připomenouti jen tolik, že polovičaté vzdělání jest lepší než nevědomost jen tehdy, je-li si tohoto nedostatku dobře vědomo a nevystupuje s nárokem, jako by již na vše stačilo.

„Učencův a umělců“, dí Sombart**), „je dnes veliké množství; všichni sice lidstvo plody ducha svého oblažují, nejsou však všichni dobrými šířiteli osvěty, zejména nejsou jimi tehdy, jestliže vzdělání lidu zneužívají jednostranně a egoisticky k účelům strannickým, aneb dokonce se snaží oloupiti lid o jeho nejdražší statky, víru a mravnost. Umění a věda nemohou náboženství nahraditi“. Velice tedy záleží na tom, kdo se podjímá obtížné a veliké zkušenosti vyžadující práce, lid vzděláti, a jak ji provádí.

Osvětné snahy lidové používají rozmanitých prostředkův. Jsou to zejména přednášky, vyučovací kursy, šíření dobrých spisů, zakládání knihoven a čítáren a péče o zušlechťující zábavu pořádáním zábavných večerů, lidových divadel, koncertův atd.

Aby širší vrstvy lidové pro dobré knihy nabyly porozumění, jest třeba výchovy; kde se jí nedostává, neprospěje ani nejlepší kolportáž. Rovněž tak má se to s přednáškami a jinými vzdělávacími prostředky.

Moderním snahám o lidovou osvětu jest aspoň respektovati a uznávati vzdělávací vliv náboženství, byť ho i uplatniti nemohly; na místě náboženství však stavěti vědění a umění, jest při nejmenším opovážlivostí. Takové přehánění jest nejen s to, aby vzbudilo v kruzích pozitivně křesťanských oprávněné podezření proti záslužným jinak

*) Geistliche Gedanken (1695), str. 67.

**) Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert (Berlín 1903), str. 473. násl.

snahám vzdělavacím, nýbrž aby i ty, kteří mají sice potřebu vyššího vzdělání, jímž však statky víry více platí než světské vědění, od účasti na něm odstrašilo. Nelze zapomínati, že církev katolická jest dnes, jako druhdy, lidu první vzdělavací mocí, která mnohdy za jeden den více vykoná, než všechny lidovýchovné spolky za rok. Přes všecko popírání vychovatelského povolání církve dosvědčují právě ti, kdo nejvíce tak činí, celým životem svým, že výchova lidstva bez náboženství není možnou, že výchova ta jest nejen povoláním církve, nýbrž že církev tento nejdůležitější úkol vykonává tak, jako nikdo jiný.

Dnešní lidovýchovné snahy trpí namnoze týmiž nedostatky, jimiž druhdy zatížena byla vzdělanost antická, již právem se vytýká, že se jí jednak nedostávalo mravnosti, jednak, že chyběla jí všeobecnost. Mnozí antičtí filosofové sice velmi pěkně o ctnosti promlouvali a psali, naukou svojí však souvěkovců k následování ctnosti nepovznegli. Jejich vzdělanost byla jednostrannou, spěla sice za krásnem a pravdou, nenesla se však za mravním dobrem. Teprve křesťanství povznese mravnost, obrodívši ji zjeveným učením na celém okrsku země. Zachovalo vědy a umění antické, na nich však dále budujíc doplnilo vzdělanost semenem mravnosti, a tak teprve člověka ku vzdělanosti v pravdě povznášející pozvedlo a tuto ucelilo.

Křesťanství, které hlásá lásku a spravedlnost i k nejmenším, učinilo také vzdělanost všem přístupnou, neomezujíc ji jen na třídy vyšší. Obé se mu ovšem nepodařilo hned a nějakou náhlou revolucí spodních vrstev za právo, nýbrž klidným rozvojem, zušlechtním srdcí lidských, čímž odstraněny dvě hlavní překážky všeobecnosti vzdělání, otroctví a pokládání chudoby za věc nečestnou.

Již na sněmu cařihradském r. 680 stanoveno, aby všichni kněží v duchovní správě po způsobu klášterním, a to i na venkově, školy zřizovali a dítky v potřebných vědomostech vzdělávali, a sněm lateránský IV. (r. 1215) nařízení to zdůrazňuje. Křesťanstvím teprve začíná u většiny evropských národů pravá vzdělanost. Aby ani nejchudší z ní vyloučení nebyli, zakládá sv. Josef Kalasancý r. 1597 školy pro chudou mládež, a podobně sv. Jan de la Salle zakládá kongregaci za účelem zřizování škol pro chudé. To však je obšírná a všem, kdož ji znáti chtějí, dobře známá historie.

Sociálně a hospodářsky jsou snahy o vzdělání zdatného a snaživého dorostu celkem mnohem důležitější, než osvětňé snahy, jež týkají se dospělých, neboť s těmi učiněny namnoze dosti smutné

zkušenosti, a to právě v dobách, jež výlučně heslem svým učinily včedělání a pokrok.

2. Neblahé sociální a hmotné poměry nejširších pracovních vrstev jsou příčinou, že o jejich děti i v době školní povinnosti, hlavně však v době mimoškolní, nebývá dostatečně postaráno a že tyto bývají vydány, zejména ve velikých městech, mnohemu nebezpečí tělesnému i duševnímu. Poklesnutím víry a mravnosti nedostává se dětem dobrých a obětavých vychovatelů, jimiž v prvé a poslední řadě jsou rozumní rodičové, kdežto vše ostatní jest jen náhražka, která rodinné výchovy nikdy plně nevyváží. V dobách, kdy moderní žena pokládá mateřství a s ním spojené povinnosti za břemeno, jemuž se hledí vyhnouti, nemůže se dětem dobře vésti. A jak převrácena je dnes namnoze i v lepších rodinách výchova dítěte, je kapitola smutně známá. Proto je řešení otázky dětské nejdělnějším a neplodnějším úkolem činnosti charitativní, zejména jsou-li zákonná opatření v té příčině nedostatečná (rak. zák. z. 10. května 1873 a 24. května 1885, uherský zákon z r. 1901)*).

Péče o mládež je buď úplná, kdy charitě připadá celá péče o osiřelé aneb opuštěné dítě, a děje se buď v rodinách aneb v ústavech, při čemž první dává se přednost, ač ani druhé nelze zcela postrádati; nebo charita péči rodičů pouze doplňuje, ponechávajíc dítě u rodičův. Z ústavů, jimž částečná péče náleží, jmenovati sluší jesle pro kojence, opatrovny pro děti dosud školou nepovinné, dětské záštity, kde shromažďují a zaměstnávají se děti školou povinné v době mimoškolní, prázdninové kolonie a spolky pro stravování chudé školní mládeže atd. Že všechny tyto ústavy, plní-li také po stránce náboženské a paedagogické řádně svůj úkol, jsou vítaným doplňkem, ne-li náhradou, výchovy rodinné a školské, je nesporno. Nejsou sice počtem a prostředky dostatečné, a dosud nesplnilo se zcela přání císaře rakouského, když r. 1908 o významném jubileu svém řekl: „Učiňte něco pro dítě“, stalo se však v příčině té mnohem více, než pro mládež škoie již odrostlou, již hrozí nebezpečí větší, nebezpečí nejen tělesné, nýbrž i duševní, je-li sama na sebe odkázána. Nebezpečí ta ohrožují stejně škoie odrostlou mládež v městech i na venkově, a stále rostou, nedostává-li se této spojení s dobrou rodinou, jak se s tím pravidelně setkáváme v tak zv. otázce učňovské. Výdělek učňův, aneb podpora rodičů bývá tak

*) Srov. *Fr. Reył*: Úkoly sociální politiky (Hradec Kr. 1909), str. 273. násl.; *Ant. Retzbach*, *D. Leitfaden für soziale Praxis* 1906.

malou, že nemohou si zdravého bytu a stravy dopřát, a co nejhoršího jest, že bývají odkázáni na společnost mravně sešlou, nemravy její snadno si osvojující. A k tomu bývá nezřídka veřejnost slepa, zapomínajíc na to, že komu náleží mládež, patří i budoucnost.

Proto jest v příčině dorostu řemeslného a továrního třeba nejprve pečovat, aby v místech průmyslových a v místech, kde je více učednictva, byly zakládány spolky, jež by jeho duševnímu a tělesnému úpadku bránily, kde by učňové našli záštitu a kde bylo by lze na ně v ohledu mravním a náboženském působiti nejen poučováním, nýbrž i ušlechtilou zábavou (besídky učednické, spolky tovaryšské, patronáty mládeže, spolky služebných atd.). Vydržování spolků toho druhu je věcí veřejnosti za součinnosti obcí a školních úřadův. Při zřizování těchto spolků největší nesnáze působí vyhledání vhodné osoby, která by podnik ten řídila.

Pro výrobní povolání, jež předpokládají vyučení, je také obligatorní pokračující školství nezbytností. Má-li však účelu svému dokonale hověti a býti zárukou nejen vzdělání rozumu, nýbrž i srdce, je třeba, aby jeho system byl odchylný od onoho, s jakým se v Rakousku setkáváme, v němž pro mravně-náboženské vzdělání nebylo vůbec místa. A přece právě v těchto bouří a krisí plných lettech má jiných potřeb, má-li se jeho výchova zdařiti, oněch prostředků, které jen náboženství podává a bez nichž nelze touto nebezpečnou dobou bez úrazu projíti.

Vhodným opatřením mládeže v době mezi školní lavicí a kasárnami jsou dále hospice a útulky, kde buď trvale nebo aspoň na čas, na př. v době vandru, dostává se jí laciného stravování a řádného bydlení. Podobného druhu záštitu a domoviny za vedení světských spolkův aneb duchovních řádů zřizují se též s nejlepším výsledkem pro osamělá děvčata.

Mají-li dosud vzpomenutá opatření za účel hlavně záchranu před hmotnou a duševní bídou, jest účelem jiných spolků podati pomocnou ruku těm, kteří již klesli, a tak je zase ke spořádanému životu přivést. Jedná se zde zejména o mladistvé propuštěné trestance, padlé dívky atd.*) Mnoho drobné práce to-

*) *Liese*, Handbuch des Mädchenschutzes, Freiburg 1904; *Aug. Pieper*, Jugendfürsorge u. Jugendvereine č. 20 Soziale Tagesfragen. Dále sem patří č. 19. a 21. spisů vydaných v Zentralstelle für Volkswohlfahrt. *Suck*, Fürsorge für die schulentlassene Jugend (Jena 1904); *Fr. Schaub*, Kathol. Caritas u. ihre Gegner 1909.

hoto druhu jest velikým činem, neboť jen tam jest blahobyť národa trvale zajištěn, kde jest mládež uchráněna před tělesnou a mravní zkázou.

KAPITOLA VI.

DALŠÍ PODMÍNKY BLAHOBYTU NÁRODNÍHO.

§ 83. Vzdělání vůle a sebekázeň, příčina národního blahobytu.

1. Vliv duševního vzdělání na mravnost člověka jest i přes popírání Spencerovo nepopíratelný, byť bychom nemohli hned pochopiti, jak by se na př. mohla počty, mluvnicí atd. síliti vůle ke konání dobra. Ovšem pouhé rozumové vzdělání samo o sobě, bez vzdělání vůle, bez krocení vášní sebekázní a sebevýchovou po celý život trvajícím, nijak nestačí. Na otázku, proč je tak málo pravého štěstí v dobách dnešního velikolepého kulturního pokroku, jakého marně bychom hledali v dobách minulých, proč tak málo lidí je dnes spokojeno se svým údělem, odpovídá V. Cathrein (Religion u. Paedagogik ve Stimmen aus Maria Laach 1907, seš. 7. a 8.) v ten smysl, že mravní kultura nebrala se s technickou stejným krokem. Žádostivost vzrůstá a není sebekázně, která by ji krotila. Pouhá vnější technická kultura bez příslušné kultury mravní neuspokojuje, naopak žádostivost rozdmychuje. Jest třeba důrazně si připomenouti, že pokrok může se díti toliko kázní, která krotí a omezuje bezuzdné soběhovění, že povrchní oceňování života jen dle požitku, jaký skýtá, nedostatek každého ethického stanoviska, snaha o odstranění ohromného rozdílu mezi dobrem a zlem, zaujatost přeludem vnější kultury a úplný nedostatek všeho, co tvoří náboženství v jeho nesmírné dějinné skutečnosti, jest těžkou nemocí naší doby, naší kultury a veliké části našeho lidu. *)

Vyšší hmotná kultura, větší bohatství vyžadují také vyššího stupně sebekázně a sebezáporu, poněvadž jsou člověku větším mravním nebezpečím. O nedostatečné vzdělání vůle rozráží se nezřídka další pokrok; zde začíná pravidelně úpadek, poněvadž bohatství a vysoký stupeň kulturní činí člověka, který se nedovede ovládati, snadno pyšným, požívačným, vášnivým a sobětným. A s těmito vlastnostmi stává se osudným společnosti a národnímu hospodářství.

*) *Kreyenbühl*, *Protestantenblatt* (1906), č. 29.

„Veškeren pokrok, jehož se dodělal člověk, ovládaje přírodu, jest jen tehdy požehnáním“, dí Schmoller*), „dovede-li se opanovati, dovede-li společnost nový útvar hospodářského života tak uspořádati, aby srovnával se s věčnými mravními ideály. Toho se však dosud lidstvu nedostává. Nová technika staví společnosti nové, mnohem lepší obydlí, nových mravních řádů pro jeho správné použití však dosud společnost nenašla; ty jsou ještě velikou, nerozřešenou úlohou přítomnosti. Vedle technických stavitelů jest nám stejně děkovati mužům, kteří nás učí technického pokroku správně a v zájmu všech uživatelů.“

Podobně vyjadřuje se také známý paedagog F. W. Förster**) navazuje na známá slova Pestalozziho, že lze jisté dobře v poznání pravdy veliké pokroky učiniti, a přece ve vůli k dobrému že lze se jí daleko opozditi. „Opojujeme se mohutnými triumfy vědy a techniky, zapomínáme však na otázku, zda právě v tom nejdůležitějším jsme neustrnuli, aneb dokonce zpět nepokročili. Uprostřed veškerého našeho vědění šíří se čím dále tím hrubší nevědomost o dobrém a zlém, a není to náhoda, že právě v době elektřiny vznikla Nietzschova filosofie „mimo dobro a zlo“. Nechceme podceňovati pěstění rozumu, opakujeme však, že samo nestačí k zajištění kultury. K tomu je třeba i pěstění vůle a charakteru, zjemnění svědomí, k tomu je třeba nadvlády nad vášněmi, sebekázně. Tam, kde není vnitřní síly, trpí člověk nadmíru těžce nárazy protivenství životních, byť mu i technická kultura ve hmotné sfáře mnohou úlevu poskytovala.“ „Od dob, kdy „ústa“ jsou lidem skoro vším, co mají, a „peníze“ vším, čeho si žádají,“ dí Pestalozzi, „snaží se také jen o svobodu pro ústa a pro peněžní žok.“ S nevázaností nižší přirozenosti v člověku nepojí se svoboda, ani kultura osobnosti. Velebená autonomie individua není pak leč egoismem a slabostí vůle, nikoli vládou nad sebou. Sám Viktor Mirabeau ve svém *L'ami des Hommes* pronesl známou a přece nedoceněnou myšlenku, že mravy obyvatel jsou poslední příčinou zduření nebo úpadku země, a že proto každá úspěšná reforma musí zde počítati. Mravy však, jak tisíciletá zkušenost učí, jsou v bezprostřední souvislosti s náboženským vzděláním ducha a srdce národa.

2. Sebekázeň je nejvydatnějším prostředkem k ovládnutí vášní a k zdokonalení člověka, aby vymožeností, zjednaných hmot-

*) Grundriß I. 225.

**) Schule und Charakter 1907.

ným pokrokem, užíval ke skutečnému blahobytu národa. Proto není nezbytnější práce v zájmu blahobytu národa, než probuditi v jeho členech smysl pro vyšší účely životní, a tak podnítiti snahy po sebekázní. Přítomnost ve své pýše na domnělou duševní převahu nad věky minulými lpí tak nápadně jen na povrchu věcí, že hledá a doufá najíti pomoc proti sociálním bédám v nějaké vnější formuli. Pomoc státní, svépomoc, svoboda obchodu, celní ochrana atd., to byly formule, na které celé strany přísahaly, doufajíce od nich spásy. Svobodná sdružení jedněm, nucené organisace druhým, jiným zase ochranné dělnické zákony a pojišťování atd. byly kouzelným proutkem k rozluštění všech společenských a hospodářských záhad. Brzy bude lépe, hlásáno vždy do světa při objevení takového kouzelného proutku. Avšak vždy následovalo zklamání, a proto nedivno, že ve společnosti tolikrát zklamané rozhostila se tupost, lethargie.

Obrat k lepšímu se nepřivodí pouze vnějšími prostředky, theoretickými formulami a jediné architektonikou společenského útvaru. Jen duch a mravní síla získaná stálým vzděláváním vůle, jak u jedinců tak u národního celku, mohou pomoci. Jen sebekázní zavládne ve společnosti spravedlnost a křesťanská láska, nejistější to cesta k blahobytu, jen tyto ctnosti jsou schopny vtisknouti rozhárané dnes společnosti charakter společné rodiny, vtisknouti jí pečeť solidární jednoty. Jen takový celek zastane se úspěšně blahobytu jednotlivcova, a naopak každý jedinec, pokládaje se za člena celku, bude jeho zdarem a prospěchem ve svém vlastním blahobytu posílen. Má-li však sobectví převahu nad nedisciplinovanou vůlí, neustane, dokud nebudou všechny organisace roztrženy a vízící je síly zničeny, aby byla uvolněna cesta libovolné přesile mocnějšího. *)

Uvažujíce o základních otázkách nauky národohospodářské, o příčinách blahobytu národa, musíme si všimati také nejvyšších metafysických problémův. Člověk není živ jen samým chlebem, nýbrž také každým slovem, které vychází z úst Božích. Často lze slyšati námitku, že všecek sociální zmatek dneška jest jen otázkou příborův. Případně podotýká k tomu P. M. Weisz **): „Nikdo toho nepopírá. Proto jest otázka ta tak důtklivou a nestrpí odkladu, neboť hlad nezná průtahu ani zákona. Z toho však neplyne, že by tohoto druhu otázky, ač mají základ v prvé řadě hmotný, byly vý-

*) *Ratzinger G.*, Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. Freiburg in Br. 1895, str. 247.

**) *Soziale Frage u. soziale Ordnung* (1892) I, 534.

lučně otázkami hospodářskými a záležitostmi pouze politickou, nýbrž spíše k tomu poukazuje, že jsou to také otázky mravní. Při úzké spojitosti členů společnosti závisí společné blaho jednotlivých členů i celku na správném jednání těchto, což je odvislo jen od náležitě ukázněné vůle jednotlivců.“

Každé porušení mravních povinností v soukromých hospodářských stycích je tedy více méně porušením práva celé společnosti. Proto je každý pokus řešení hospodářských problémů toliko vnějšími opatřeními aneb ordonancemi shůry jen ztrátou času. S větší jistotou, než s jakou zastáváme jiné věty národohospodářské, pravíme, že ode dne, kdy sebekázeň zavládne ve společnosti a jejími mravními základy budou zase láska a spravedlnost, bude také méně národohospodářských problémů.

Ačkoli jsme se již dotkli, mluvíce o vzdělání vůbec, mravně náboženského vzdělání lidu jako nepostradatelné příčiny a záruky jeho blahobytu, přec jest nám v následujícím odstavci věci té ještě blíže si povšimnouti, poněvadž církev výchovou lidstva jest podporou hospodářského blahobytu a sociálního míru, jelikož mravně náboženský život jest nejpevnějším základem hospodářských organizací a života společenského.

§ 84. Mravně náboženské vzdělání a blahobyt národní.*)

Vydatněji než vliv třídní příslušnosti, lásky k vlasti, ano lze říci, že vydatněji než tělesná a rozumová zdatnost, jichž mocný vliv nikdo rozumný popírati nemůže, působí na utváření národního blahobytu náboženství a na něm založená mravnost. Učení Kristovo nezná sice nějakého určitého sociálního a politického systému, jest však řadou principů, na nichž jako na úhelném kamenu a opěrných pilířích jest se každé společenské budově zvedati. „V něm“, jak dí Francis Peabody (*Jesus Christus und die soziale Frage*, přeložil E. Müllenhoff, Gieszen 1903) „jest pramen sociální síly, již moderní svět na svou škodu dosud málo užívá. Církev, abych mluvil slovy moderními, jest dynamo a akkumulator, kde se vyrábí a přechovává taková zásoba duchovní síly, že stačí, aby celý svět naplnila moudrostí, odvahou a pokojem. Kristus řešil skorem všecky otázky, jež zdají se býti moderními, jako otázku neporušenosti rodiny, poměru mezi chudým a bohatým, zodpovědnosti majetných atd., takže není za těžko

*) *J. Pesch* l. c. II, 677 násl.; *A. Soldát*: Vzdělání a otázka národ. blahobytu. (Rozhledy, příloha časopisu Čech, roč. I. str. 211.)

těm, kdo se jeho učení přidržují, správný názor o nich si utvořiti.“ Jeho učení prohlubuje v člověku vědomí viny, jest mocnou podporou naděje a posilou vůle ve všelikém pokušení, a tak se náboženství a mravnost pronikají, tvoří jednotu, která přes všecku lidskou slabost vykonala velikou kulturní práci. Aby si člověk navykl klidně se podrobovati nezbytnosti, podřizovati se autoritě, toho lze dosíci zase jen náboženstvím. Jen ten, jehož srdce spočinulo v Bohu, nebude ani nedostatkem ani nadbytkem statků z míry přiveden. Snaží se jich sice nabýti, náruživě však na nich nelpí. Pracuje nikoli pro mamon aneb vášnivý požitek, nýbrž proto, že jest stvořen ku práci, a sám i společnost ve svém bytí a blahobytu na práci závisí. Proto hospodářské zákony nespasí společnosti, nespočine-li tato na mravních zákonech, t. j. neuzná-li pravdy, že mravnost a náboženství není věcí soukromou, nýbrž že celek společnosti právě tak, jako jednotlivec, jest vázán božským mravním zákonem a že, nebude-li ho ostříhati, ani v životě hospodářském (tím méně společenském) i přes zdánlivé zevní technické úspěchy nepokročí, neboť pouhé vědění bez mravnosti, která z víry vychází, jest jen nástrojem zkázy, a pokroky vědy, jichž bez mravnosti vždy bývá zneužíváno, stanou se společnosti hrozným prostředkem zhouby, ač vedle určení svého mají sloužiti jejímu blahu.

Náboženství křesťanské je pramenem a základem dnešní kultury a civilisace, majíc mnohem větší moc, než kterákoli vývoj lidstva pohánějící síla. S křesťanstvím dostalo se lidstvu mocného pojítka, jež zajímá se stejně o blaho a pokrok všech národů, pojíc je v jednu velikou rodinu. Za bláznovství a podvod až do omrzení prohlašované náboženství stále ještě uplatňuje svůj vliv v naší civilizaci ve všech směrech. I ti, kteří je s rozhořčením odmítají, podléhají jeho vlivu právě tak, jako jeho horliví vyznavači, neboť žijí ve společnosti, jeho vlivy stále ještě ovládané. Nevadí, že nepřátelé křesťanství odsuzují jeho ideály sebeobětavosti a povinnosti k bližnímu jako ideály neproveditelné a tudíž marné, aneb že chytajíce se slov evangelia posmívají se jeho vyznavačům, že nedbajíce jich, ve svých hospodářských stycích vedou si celkem právě tak, jako ti, kdo ho nevyznávají. Křesťanství podává nejvznešenější pohnutky lásky k Bohu a bližnímu a žádá, abychom své konání jimi spravovali, jiným žádostem nepodléhající. Jestliže někdo této míry náboženstvím předpisované sebekázně nedospěl, není to ještě důvodem, proč by se o dosažení ideálu toho snažiti nemohl a neměl. Omezíme se zde pouze na uvedení hlav-

ních zásad křesťanské nauky, týkajících se poměrů hospodářských, v přesvědčení, že budou-li sobětné pohnutky naší hospodářské činnosti jimi ostříhány, nebude třeba nějaké přestavby života výrobního, nýbrž jen některých změn v jeho správě a vedení. Jedná se zde jen o podání křesťanské nauky, pokud jest významna pro kulturu v nejširším smyslu a spolu pro správné utváření se dokonalého stavu občanského, politického a sociálního, jež označujeme krátce slovem civilisace. Civilisace je stav trvalého sociálního blahobytu. Proto je civilisovanou ta společnost, v níž všichni její příslušníci jsou jisti pokojným držením svého vlastnictví a kde se hospodářský a kulturní život vyvíjí k hmotnému a duševnímu prospěchu veškerenstva. Pokroky civilisace jsou darem Božím, proto sdělování jich s jinými jest úkolem lidského pokolení v jeho dějinném vývoji.

Náboženství vychovává člověka společnou prací nejen pro život záhrobní, nýbž spolu i pro život vezdejší, proměňujíc takořka centrifugální individuum v centripetální*). Řeší nesnadnou, avšak základní otázku, jak rozšířit ducha pospolitosti, a ukazuje, proč má jednotlivec dbáti společenského celku, jemuž náleží. Křesťanským ideálem jest vše, co krásného a ušlechtilého obsahují slova rovnost a bratrství, právě tak jako jsou křesťanskými ideje, které jsou základem dnešních sociálních snah o reformu u všech civilisovaných národův. Křesťanským ideám sloužili nevědomky starší socialisté, dovolávající se na prospěch dělnictva „věčné spravedlnosti“, právě tak, jako jim slouží socialisté dnešní, žádají-li, aby dělník a jeho práce neodhadovali se jako zboží a dělník aby měl podíl na vzrůstajícím bohatství hmotné a duchovní kultury. Zkrátka, kde se mluví aneb píše o civilisaci, míní se vždy civilisace křesťanská, která žádá za potlačení egoismu a za takové rozdělení majetku, aby všichni mohli žít v mírném blahobytu a spokojenosti. Jejím základem jest mravnost, která na uzdě drží jak chťiče bohatých, tak i neskromné požadavky chudých.

Ten však, kdo chce z toho vyvoditi samozřejmý důsledek a odkazuje k nutnosti křesťanství jako vlastnímu základu civilisace, vždy narazí u jeho odpůrců na tuhý odpor; ihned mu dokazují, že je to materialistická a atheistická věda, jíž náleží lví podíl na hmotných vymoženostech doby nové. A přec tomu i při vší sofistice důvodů tak není.

Cizích zásluh nechce nikdo ztenčovati, a jest nutno připustiti,

*) F. W. Förster, Christentum u. Klassenkampf (1908) str. 106. násl.
Soldát: Základy národohospodářské.

že také četní nevěřeční přírodozpytci a sociologové svým pilným badáním a cennými objevy hmotnému pokroku lidstva nemálo posloužili. Právem však lze přití toho, jako by byla jakási nutná a podstatná spojitost mezi nevěrou a vědami přírodními a že by jí vyžadovaly objektivní, vědecké důvody. Nejlepším důkazem nesmyslnosti takového tvrzení jest celá řada badatelů nejzvučnějšího jména, jimž křesťanská víra nebyla závadou, aby se stali koryfei vědy. A jako nepřekáží křesťanství vědám přírodním, tak není závadou ani rozvoje života národohospodářského, jak se mu často předhazuje. Jest potřebí jen bez předsudků všimnouti si toho, čemu učí o bohatství, práci a solidaritě všech, abychom pozhnaný význam křesťanské nauky pro národohospodářství a blahobyt národa poznali.

a) Křesťanská nauka o bohatství. Důvod, dovolávající se významu egoismu pro pokrok, jakož i nutnosti, aby bylo poskytnuto osobě i statkům s dostatek bezpečnosti, bez nichž by se člověk ocitl v mocném pokušení nepracovati vůbec, zdá se býti mnohý politikům tak silným, že jiného k odůvodnění vlastnictví ani nezdaří se potřebovati. A přece jest to teprve učení křesťanské, jež náležitě ospravedlňuje úctu k vlastnictví a učí nás řádným způsobem ho užívat, zkrátka nauka křesťanská nevidí ve vlastnictví jen vhodné zřízení, nýbrž přirozený zákon. Vylučujíc z pojmu bohatství a statků vše, co činí člověka mravně a namnoze i hmotně bídným, stanoví, že není vše, co má hodnotu směnnou, člověku také žádoucím statkem. Nepodporujíc ani mamonismu, ani pauperismu, není nepřítelem zámožnosti tam, kde zachovává se správný poměr ke jmění celého národa. Nepokládá však za bohatý ten národ, kde nižší a střední třídy trpí nouzí, a proto doporučí takové rozdělení statků, aby všem se dostalo, čeho k důstojnému životu potřebují.

Pokud jde o nabývání statků, krotí učení Kristovo touhu po bohatství, které nemá býti člověku konečným cílem života a všech jeho snah, nýbrž jen prostředkem k dosažení cíle vyššího. Ti, kdo se řídí touto zásadou, neupadnou ani v osudný blud oněch, kteří hromadí statky k vůli statkům, ani v omyl nerozumného mrhání. Tato střední cesta jest principem správné dobročinnosti, který posiluje blahodárné vlivy pospolitého ducha i rodinného citu. Ač základy jeho jsou dokonce jiné než egoismu, přec nejen stejně účinně, nýbrž daleko lépe dovede odsouditi zlo marnotratnosti než hrubá sobeckost. Věřící křesťan se nikdy nepokládá za absolut-

ního vlastníka statků, byť i po názoru občanského práva jím byl. Jeho poslání záleží v tom, aby uvedl svět ve své poddanství, nikoli však, aby dary jeho pustošil. Smutná je podívaná na toho, kdo nedovede dostáti úkolu, který naň v příčině vlastnictví byl vložen; a proto odmítajíc všeliké vrtošivé neb libovolné vykonávání povinností, s vlastnictvím spojených, odsuzuje nauka křesťanská každé takové užívání vlastnictví, jež odporuje hmotnému pokroku.

Moderní sybarit má zcela jiné potřeby, než duchem náboženství vedený křesťan, který žádostivost svou umí ovládati. Potřeba a ne pouhá žádostivost statkův udává směr a rozsah jeho výroby. Propadne-li však některý národ přepychu, jež mravouka odsuzuje, nastává zde onen sysfismus ve výrobě, o kterém trefně praví Bastiat: „Vyrábí se stále více toho druhu statků přepychových, které nerozumnou žádostivost spíše rozněcují, než ukojují, a nižší třídy při tom stěží docházejí ukojení nejnutnějších potřeb.“

Vznešené učení Kristovo učí nás správnému užívání statků řádnou úpravou potřeb, a proto pořádá svými zákony snahy odnášející se k nabývání statků, krotíc nezřízenou jich žádost. Žádajíc spravedlnosti při veškerých směnách, odsuzuje lichvu a nepoctivý zisk, ukládá přísnou spravedlnost v celém hospodářském životě stejně zaměstnavateli jako dělníkovi. Úpravou potřeb však nerozumí ani špinavou lakotu, ani marnotratný přepych.

Křesťanský názor nepokládá za bohatý národ, jehož nižší třídy nouzi trpí. Aby tomu bylo zamezeno doporučí, aby statky byly rozděleny tak, aby bylo lze všem vésti život člověka důstojný, neboť vezdejších statků dostalo se všemu lidstvu, a nikoli jen některým jednotlivcům k úkoji nadbytečných choutek. Proto jest jeho prvním přikázáním láska k bližnímu, jejímž měřítkem každému má býti jeho vlastní „já“.

b) Nemenší však jest vliv nauky křesťanské na blahobyť národů, přihlížíme-li k tomu, čemu učí o práci.

Práce, t. j. hospodářská činnost spojená s vynaložením sil ku překonání překážek, jest po křesťanském názoru, jak již svrchu řečeno *), všeobecným zákonem a životní podmínkou člověka. Jest to způsob sebekázně, a proto třeba se jí podjímati jako povinnosti každému uložené.

Platí zde obdobná zásada jako při majetku; práci uskuteč-

*) Srov. § 3. str. 15. násl.

ňuje se vůle Boží, aby člověk svět si podmanil, a proto zakazuje se mrhání časem právě tak, jako majetkem, neboť ho má být použito ku práci. Práce v jakémkoli oboru je naplněním vůle Boží a v tom spočívá její důstojnost. Proto odsuzuje křesťanský názor o práci nevraživost různých tříd pracovních; člověk pracující v oboru rozumovém nemá opovrhovati prací oboru hmotného, a dělník zase nesmí podceňovati odpovědnou a rozumovou práci, byť nevyráběla hmotných statkův. Vždyť zabezpečuje duševní práce lidem vědomosti a tak nepřímou blahobyť. Každý má sobě svěřený úkol konati svědomitě, používaje poctivě schopností, kterých se mu dostalo, a to pro Boha, neboť zahálka je hříchem, umlčováním schopností, kterých nutno užívatí ku prospěchu všech.

Poukázali jsme již na to, že náboženství křesťanské, v naprostém odporu s pohanstvím, svým učením o práci dalo lidstvu určitý ideál býtí účinným pracovníkem. Ve spisech i klassického pohanstva spočívá životní ideál v prázdní, možno-li vzděláním zušlechťené; práce koná se zde jako nutné zlo v naději, že až bude ukončena, nastane prázdno, odpočinek. Tento pohanský názor proniká i naším nynějším životem průmyslovým, pobízejí jedny, aby si pospíšili, co nejvíce statků nahromaditi, by se pak mohli práce vzdáti. Jiné zase svádí k životu línému, povinnostmi práce nespoutanému. Tato touha po životě bez práce není však jen hříchem boháčů, kteří jí ovšem spíše hověti mohou, nýbrž bývá také podkladem dnes zhusta se objevujícího požadavku za zkrácení doby pracovní, kdykoli se o tento usiluje toliko jako o věc příjemnou, bez všelikého zřetele k jeho významu na účinnost práce, na život rodinný, vzdělání atd. S hlediska pohanského je práce zlem, jemuž se třeba vyhýbatí, a idealem životním je prázdeň za účelem požívání. Křesťan však pokládá práci za středisko veškerého svého života. Výchova rozumová a mravní ho uschopňuje, aby ji konal lépe, a odpočinek jest mu posilou pro práci novou. Vše to činí ho pracovníkem zdatnějším*).

Proto správně řekl biskup Dupanloup: „Křesťanství stanovilo práci jako všeobecný zákon, přivedlo ji ke cti a učinilo ji svobodnou“. Práce zajišťuje hospodářský pokrok, je křesťanu příkázáním Božím, prostředkem k smíření, zkoušce a zušlechťení, je následováním Krista a spolu nejdůležitějším pramenem blahobytu a zdaru

*) W. *Cuningham*, Moderní civilisace po některých stránkách hospodářských. Přeložil J. Škola 1901.

národův. V křesťanské nauce o práci má tedy národohospodář mocného spojence.

c) Celou naukou svou je křesťanství silou vše usmiřující a pojící. Křesťanského ducha je stejně dalek přepjatý národnostní chauvinismus, jako nevlastenecká internacionála, která nezná povinností k vlasti. Na konec svého života učinil Montesquieu dnes méně sice známé, protože umlčované vyznání: „Je s podivem, že náboženství křesťanské, které zdá se míti za předmět jen bláženost života budoucího, je také základem šťastného života vezdejšího“ *). A vskutku, máme-li na mysli učení křesťanské, hledíc k životu hospodářskému, jehož jsme se jen v nejstručnějším přehledu a v některých hlavnějších rysech dotekli, snadno pochopíme, proč nejvýznačnější autority národohospodářské vzdávají křesťanství nepokrytou chválu. Nejjistější cesta k řešení otázky sociální není po jejich soudu snad odluka náboženství od hospodářství, nýbrž užší jejich spojení.

Křesťanská filosofie průmyslového života je filosofie praktická, jež je s to, aby podala každému návod ve všech poměrech životních; křesťan není bez vůdce, snaží-li se zásady víry své obrátiti na určité případy hospodářského života. Ona je rozhodným odsouzením všeho plýtvání, a činíc práci a lásku k bližnímu ideálem činného života, je sice v rozporu s obecným v té příčině názorem naší doby, ale to není důvodem, proč by se její pravdivost mohla bráti v pochybnost, zejména když skutečnost přisvědčuje, spolu nás poučujíc, že na zásadách křesťanských spočívá stavba celé civilisace lidstva.

Křesťanství jest jednotící a soustřeďující silou, která dovede obroditi charakter kleslého lidstva. Náboženství je moc, která kácí modly egoismu a na jejich místo staví živé vědomí o sociálních povinnostech, jak toho nikdy nedovede pouhé, byť sebe větší vzdělání rozumové. Význam náboženství pro blahobyt národů, jenž hlavně v tom spočívá, že usiluje obroditi všechny vrstvy společnosti, dávno mu již přiznali odborníci na slovo vzatí, jako Sam. Smiles ve svém Základu blahobytu, když napsal: „Výchovu lidu nutno postaviti na základ mravnosti a náboženství, neboť vzdělání rozumové samo o sobě není s to, aby vykořenilo všechny zlé náklonnosti.“ Rovnost a bratrství církev katolická od svého počátku nejen hlásala, ale také praktikovala, a na základě ideje o solidárnosti všech vytvořila velkolepé asociace středověké, jež nazval Schmoller případně

*) Esprit des lois XXIV. 30.

stanicemi míru ve velkém dějinném boji mezi prací a vlastnictvím. Křesťanská Evropa to byla, která nesla světovou kulturu všem národům, a proto zase jen od křesťanství lze čekat její mravní obrod, neboť až dosud má tytéž prvky kulturní, jimiž druhdy svět obrodilo, a kámen, kterým opovrhují dnešní stavitelé reformy, ať jest jméno jejich kterékoli, stane se zase hlavou úhelní, bez něho nebude reformy ani v malém, tím méně ve velkém.

d) Učením svým o jednotě pokolení lidského způsobila církev, že cizinec nebyl více pokládán za barbara. Tím však ani politicky ani sociálně neprohlásila všechny lidi za sobě rovné, poněvadž lidská společnost není a nebude úplnou hladinou rovnosti. Nerovnost je zákon přírody, a proto vždy budou ve společnosti chudí jednotlivci; netřeba však, aby bylo zcela nuzných tříd. Proto není nerovnost zlem. Klamné snahy o rovnost všech naopak způsobily mnoho zla a jsou nejen příčinou, že chudý je dnes nespokojen se svým osudem, nýbrž radí-li mu, aby změnil spravedlivé nároky ve slepé požadavky, čímž předem již ho staví na pochybené stanovisko, olupují ho také o naději, že se jeho poměry zlepší. A tak právem všichni uvážliví národohospodáři a politikové odkazují všechny, kdož o nápravu neutěšených hospodářských poměrů poctivě se snaží, ke spasné síle zásad mravouky křesťanské.

§ 85. Je-li náboženství křesťanské vůbec a katolické zvláště příčinou hmotného úpadku svých příslušníků?*)

1. Tvrzení, že náboženství křesťanské, obracejíc myšlení člověka nejprve k věcem nadpřirozeným, zcela jej odvrací od záležitostí vezdejších, a proto že prý jest překážkou hmotné kultury, není nijak řídké. Potkáváme se s ním na př. u Uhlhorna, Euckena, Eisenhardta, Renana, Strausse, v. Hartmanna a j. v. Všichni se svého náboženského stanoviska činí výtku tu buď jen náboženství katolickému, což je případ nejčastější, aneb křesťanské nauce vůbec. Církev katolická prý má nesprávný názor o životním úkolu člověka, a dávajíc přednost životu rozjímavému před životem činným, pokládá prý stav laický za méně dokonalý. Její učení o nebezpečí bohatství, o slepé důvěře v Boha, odříkání, její zákazy egoismu, úro-

*) *J. Pesch* l. c. II, 694. násl.; *L. v. Hammerstein*, Die Zukunft der Völker (1898); *Alfred v. Winterstein*, Christliche Lehre vom Erdengut (1898); *J. Mausbach*, Christentum und Weltmoral (1907); *Ign. Seipel*, Die wirtschaftlichen Lehren der Kirchenväter (1907).

kův atd., působí prý v ohledu hospodářském neblaze, jak prý nejlepší toho důkaz podává hospodářská méněcennost národů katolických, hojnost církevních svátků, hejna žebráků, druhdy kostely katolické obléhající a p. v. To vše poukazuje k tomu, že povinnosti, ukládané naukou katolickou, zejména povinnost sebezáporu a dobročinnosti, tak horlivě se plnily, že z národů těch učinily národy hospodářsky méně cenné, ba přímo prý je znemravňovaly, když mnozí příslušníci jejich, mohouce pracovati, ani žebroty se neštítili.

Chceme-li správně čelití těmto námitkám, jež namnoze zdají se míti pro sebe zdání pravdy, jest nutno dobře lišiti mezi bližším (život časný) a vzdálenějším (život věčný) cílem člověka, jehož zmínění filosofové zcela pomíjejí. Dosažení cíle prvního je podmínkou dosažení druhého. Poněvadž však pro slabost přirozenosti lidské člověk snáze upadá v nebezpečí zapomenouti na cíl vzdálenější, snaže se více o časnost než o věčnost, jest přirozeno, že církev spíše ho odkazuje k cíli sice vzdálenějšímu, avšak důležitějšímu, stejně mu však ukládá, aby se snažil také o ty sociální ctnosti, jež jsou nezbytnou podmínkou vezdejšího blahobytu. Pojem služby Boží neomezuje se jen na konání ctností božských a křesťanských, nýbrž pronikaje celý pozemský život, zahrnuje v sobě také ctnosti řádu přirozeného, zejména ctnosti stěžejné, na nichž život vezdejší jako na stěžejích spočívá.

Připisují-li bohoslovci životu rozjímavému, životu modlitby větší cenu a důstojnost, než pouze hospodářsky činnému životu, vytyčují také přesně smysl a rozsah svého tvrzení. Z abstraktní přednosti modlitby neplyne, že by pro každého a za všech okolností v konkrétním případě bylo lepším, věnovati se životu kontemplativnímu. Tam, kde jest modlitba v rozporu s povinnostmi povolání, ač případ ten jest velmi řídký, není dovoleno povinnosti zanedbávati, a děje-li se tak přece, nelze modlitbu takovou nazvati Bohu milou. Ostatně rozlišovati tak jemně mezi aktivním a kontemplativním životem, jak činí to církvi nepřátelská námitka, ani nelze. Katolický křesťan může a má po příkladu Pána a Mistra svého, ať v jakémkoli postavení, spojovati život modlitby se životem činným, jak nejlépe tomu svědčí kontemplativní duchovní řády, jimž modlitba nebyla nijak na závalu, aby prací rukou svých mnohem více půdy zúrodnily a průmyslové práce vykonaly, než celé legie těch, jimž v tom kontemplace nijak nebránila, aby o vzdělání lidu mnohem větší péči vyvinuly, než všichni světští učitelé a filosofové nejen oněch, nýbrž i pozdějších dob.

Ti, kdo tuto neoprávněnou námitku církvi činí, také si více váží práce duševní než tělesné, a přec nežádají, aby se všichni lidé jen vědeckou prací zabývali. Ta bude vyhražena vždy jen malému zlomku lidstva, a nejinak tomu i s kontemplací. Ideálem křesťanského života bude vždy život rozjímavý, není a nebude jím však výlučně, neboť dokonalost po vůli Kristově nemá domova svého jen v celle klášterní, není nijak vázána pouze na určitý stav. Pokládá-li katolický názor na př. stav řeholní za dokonalejší, nechce tím říci, že by byl jiný stav nedokonalý. Jsou lidé v pravdě dokonalí, třeba nenáleželi tak zv. stavu dokonalosti, a naopak jsou a byli příslušníci tohoto stavu, o nichž nelze tvrditi, že by byli právě dokonalými. Slovem stav dokonalosti (*status perfectionis*) nutno zde rozuměti vnější, církevní stav na rozdíl od vnitřního stavu člověka, o němž toliko Bůh rozhoduje.

Jiná předhůzka, která se církvi katolické se stanoviska národohospodářského činí, přizívá k neochvějné důvěře v Boha, církvi stále doporučené, kterou prý se podlamuje píle a podporuje jen lenost. To kdyby bylo pravdou, byla by ovšem tato důvěra v patrném odporu s nejvyššími zásadami křesťanské mravouky. Označovati však důvěru v pomoc Boží jako pramen lenosti, je mírně řečeno pošetilostí a patrnou její neznalostí, poněvadž právě opak je pravdou, že křesťanská důvěra v pomoc Boží jest pramenem neutuchající síly a pobídky ku práci. Učení církve katolické a příklady, jež věřícím předkládá, mají ten účel, aby nabádaly k vytrvalé práci, jejímž nástrojem jest sice ruka, duši však pevná důvěra ve šťastný výsledek, zaručený pomocí shůry.

Také námitka, že prý princip odřikání a sebezáporu není srovnatelný s rozvojem potřeb lidstva, o který přec jest v prvé řadě hospodářcímu dbáti, není valné ceny a snadno ji lze na pravou míru uvést. Církev katolická nikdy se nestavěla proti rozvoji potřeb, nikdy nebránila svým příslušníkům, aby v rozšiřování potřeb nepokračovali, jen to žádá, aby jsouce pamětlivi posledního cíle nepokládali úkoj vzrůstajících potřeb za jediný cíl člověka, jak to nezdědka činí ti, kdo tuto námitku vymyslili.

Proto odsuzuje nemírnost v požitcích a nenasytnost v potřebách, proti čemuž snad žádný rozumný hospodář nebude se ohražovati. Ostatně příroda sama se již o to dostatečně postarala, aby počet přísných asketů, potřeb skoro nezajících, nevzrostl na legie a nebyl na újmu rozvoje národohospodářského. Ano lze říci, že právě se stanoviska národohospodářského bylo by si přáti, aby

v našich dobách bylo více těch, kdo dovedou se zapíratí a potřeby své omezovati. Křesťanská ethika nežádá zapírání za každou cenu, zřikání jest jí jen prostředkem k dosažení cíle, který záleží ve vnitřní harmonii, nadvládě vůle nad nezřízenými pudy a vášněmi, a proto staví po bok ctnosti umírněnosti, jako každé jiné mravní ctnosti, opatrnost. A právě proto, že tak zvaná praktická sociální politika těchto vůdčích idejí nejčastěji nezná, jsou výsledky její tak žalostné; jest, abych užil slov Weiszových, sudem bez obručí. Jen společenská myšlenka, jejímž pramenem jsou mravní ctnosti, dovede udržeti dužiny společenské pohromadě. Nikoli morálka Spencerovy evoluce, ani solidarita Comteovy filosofie, nýbrž křesťanská solidarita, opřená o povinnost ve svědomí závaznou a zocelená sebezáporem, může dnes pomoci.

2. Nejčastěji vytýká se katolíkům, že v ohledu hospodářském za ostatními národy se opozdili, a to prý jen následkem svrchu zmíněných principů svého náboženství. U ostatních národů křesťanských není prý tomu tak. Srovnávajíce protestanské národy německé s jejich katolickými soukmenovci a národy románskými, činí z toho smělý závěrek, že náboženství, které prý nedovede zabrániti hospodářskému úpadku národa, je již odsouzeno. Ano někteří, jako lord Salisbury, domnívali se, že hledíc k hospodářským poměrům Španělska a jiných katolických zemí lze mluviti o „odumírajících národech“.

V hospodářském rozvoji a postavení národů není stálosti, národové hospodářsky stoupají a klesají, a žádný nečiní v té příčině výjimky. Dnešní Německo, jehož hospodářskému rozmachu se podivujeme, bylo před necelými sto lety daleko za národy katolickými, jsouc zcela ve vleku Francie a obchodně odvislo od Holandska a Anglie.

Osud katolické církve není podmíněn osudy románských národův a jejich hospodářství. Je známo, že v době, kdy hvězda Francie nejvíce zářila a Evropa ležela u nohou Napoleonových, byla církev v nejkřesťanštější zemi nejvíce pokořena. Církev katolická je nosičem světového náboženství, a nikoli náboženství plemen nebo národův, a proto osudy jednotlivých národů nemají s jejím trváním co činiti. O ceně a budoucnosti náboženství rozhoduje vnitřní pravda, a ne velmocenské postavení nebo hospodářské úspěchy jeho vyznavačův. Kdyby hmotný blahobyť byl nepochybným znamením božského původu některého náboženství, pak byli bychom nuceni míti za správnou absurdnost,

že Bůh posloupně různé náboženské systémy potvrdil, nejprve náboženství Egypťanů, pak Řeků, Římanův atd. až k dnešnímu náboženství Japoncův. Náboženství však není žádným výnosným obchodem; od náboženství žádáme pravdu, a nikoli plné kufry (kard. Vaughan).

Není-li však bohatství a moc národa specifickou známkou pravé víry, není tato zase překážkou zdravého hmotného pokroku. Tomu svědčí dějiny na př. italských městských republik, německé hantsy, Flanderska a zejména Španělska, jež bylo druhdy vůdčí mocností v Evropě, ovšem dokud zde byly jiné hospodářské podmínky, než jsou dnešní. Náboženství nemělo s tím dokonce nic společného, právě tak jako nemá ani dnes účasti na jeho hospodářském úpadku. Mluví-li se o úpadku národů katolických a rozmachu protestantských, není to leč neoprávněné zobecňování, poněvadž fakticky nejsou všichni katoličtí národové v hospodářském úpadku, jako zase nejsou všichni protestantští národové na postupu, a jako není pokles oněch na vždy beznadějný, tak zase není povznesení se těchto bez stínův a na vždy zaručeno.

Církev ovšem nemůže změnití fysikální a hospodářské podmínky zemí, jež hlavně její příslušníci obývají, nemůže jim ani poskytnouti lepšího podnebí, ani zabrániti tomu, aby tam jižní slunce hospodářské energie neochromovalo. Není v moci její dodati jim hlavní podmínky průmyslového rozvoje, uhlí a železa, není-li ho v zemi. Proto však církev katolická nehoví quietismu, nepodceňuje nejdůležitějších statků kulturních, naopak oceňuje vždy náležitě jejich význam, jak tomu svědčí kulturní vymoženosti národů katolických druhdy i nyní.

Jako není v moci církve změnití podnební, fysikální a jiné podmínky území, na nichž v první řadě hospodářské úspěchy jeho obyvatel spočívají, tak také není pánem dějinných a politických událostí, hospodářské politiky státu atd. Církev nevládne světem, nemá vojsk, neboť království Kristovo není z tohoto světa, nemá leč své učení a prostředky spásy. Posvěcujíc a osvěcujíc jednotlivce, nabývá vůbec jen nepřímého vlivu na osudy a hmotný blahobyt národův. Avšak výsledky jejího působení mohou býti a bývají ničeny nepřítelem, který koukol rozsévá, a to nezdědka i vinou služebníků církve. Znamá věta: „Omne bonum a clero, omne malum a clero!“ je sice nadsázkou, ale zrno pravdy jí upříti nelze. Ve všech těchto případech není to náboženství, ani církev, ústav spásy, nýbrž

člověk, lidská slabost, na jejichž vrub je nutno chyby ty a z nich vzešlé hospodářské nedostatky přičísti.

Nebylo by nezajímavo, povšimnouti si toho, jaký byl dějinný průběh tak zv. hospodářského úpadku katolických národův a a rozmachu národů protestantských; než srovnání to vedlo by nás příliš daleko. Poukážeme jen k důvodům, pro něž tam, kde jsou katolíci a protestanté za stejných podmínek hospodářsky činni, těší se tito větším hmotným výsledkům, a uvidíme, že náboženské vyznání nemá s tím nic společného.

Opakuji znovu, že větší bohatství příslušníků nějakého vyznání není důkazem pravdivosti náboženství. Tam, kde jsou židé a protestanté za stejných podmínek činni, mívají zpravidla židé větší hospodářský úspěch, a přece nikdo nebude to mít za důkaz pravdivosti talmudistické nauky. Nauce katolické je cizím duch kapitalistický, to jest nabývání peněz jen pro peníze. Katolický křesťan má pracovati, aby zjednal si toho, čeho mu k životu třeba, a založil blahobyť rodině; dále má pracovati pro společnost a pro oslavu Boží (Summa 2, 2. q. 187 a. 3.). Společenská myšlenka, mírnící soukromohospodářský egoismus hospodařícího, zaujímá všude v názorech katolických přední místo.

Člověk je vždy členem společnosti a k té vízí ho mnohé povinnosti, jako zase tuto k němu, jak správně praví Hitze. *) Práce má svou stránku individuální, avšak také sociální, je prostředkem výdělečným i povoláním. Doba naše dává přednost stránce první, takže idea povolání mizí. Pojem povolání, jenž odnáší se ke společnosti, nutno však dobře lišiti od toho, co se zove duchem kapitalistickým. Práce byla ve středověku občanským úřadem, který vrchnost stavům, v ceších zorganizovaným, propůjčovala. Tento názor, který přizívá spíše k celku než k jednotlivci, neskýtá ovšem tolik individuální svobody, s jakou se jinde setkáváme, nepřipouští principu o nabývání zisku jednotlivcova všemožným způsobem, neskýtá hospodářskému snažení tolik rozpínavosti, která namnoze vede k větším hmotným výsledkům a způsobuje, že katolíci, jednajíce dle těchto zásad a přizívající spíše k sociální stránce práce, zůstávají ovšem za těmi, jimž vznešené zásady pravé kultury tolik neváží, jako zásady kapitalismu.

Vytýká-li se katolíkům, kteří v téže zemi s protestanty žijí, že se hospodářsky opozdili, nutno si také všimati zvláštních po-

*) Kapital und Arbeit (1880), str. 393.

měří, v nichž žili a žijí. Jest jisto na př., že v Německu podmínky důchodův a jmění u obyvatelstva katolického jsou nepříznivější, než u židův a protestantův. Vinu toho dle H. Rosta *) dlužno hledati v geografickém rozdělení obyvatelstva, v jistých momentech, týkajících se historického vývoje kulturního a duchovního života minulých století, a následkem toho v méně příznivém sociálním a politickém utváření se jejich postavení. Katolíci obývají zde ponejvíce okresy zemědělské, ty však okresy, ve kterých již před reformací kvetl obchod a průmysl, podmínka to vyšší míry hmotného blahobytu, staly se protestantskými.

K tomu přistupuje i ohromná hmotná škoda, která katolické obyvatelstvo stíhla sekularisací statků církevních, až do našich dobse vlekoucí nerovnost, protežování nekatolíků protestantskými vládami tím, že osazovaly výnosná místa nekatolíky atd. To a jiné ještě okolnosti způsobily, že většímu bohatství těší se v Německu dnes přirozeně protestanté, než katolíci. Příčinou toho však není katolické náboženství, jež nejen že není překážkou, nýbrž spíše nejjistější a nej-mocnější podporou skutečně zdravého národohospodářského rozvoje.

Církev katolická postrádá dnes politické moci a zchudla hmotnými statky; jeduťo však si zachovala dosud: víru v Ježíše Krista, Syna živého Boha, a více nepotřebuje, aby i nejpozdějším dobám zachovala vlastnictví ideálních statků, pravé humanity a nejvyšší kultury duchovní, a o ty bude se lidstvu vždy v prvé i poslední řadě jednati, a nikoliv, abych užil ještě jednou drastického rčení Vaughanova, o plné kufry. Nezničitelné síle této ideje vděčí církev i při nezřízených útocích své trvání, jí, a nikoli kultuře hmotné, děkují západní národové svou kulturní přemoc nad národy východními, účinnost ideje té nikdy a nikde nepomine.

KAPITOLA VII. TŘÍDA A STAV. **)

§ 86. Theorie třídy a stavu a názory sociologův o jejich vzniku.

1. Tam, kde není organické jednoty a harmonie hospodářských živlů, trpí národní hospodářství, společenství to práce, značné škody, ba uskutečnění hmotného blahobytu bývá zde věcí

*) Die Katholiken im Kultur- und Wirtschaftsleben der Gegenwart (1908).

**) J. Pesch l. c. II, str. 731. násl. III, 101, 820. násl.; *Soziale Revue* roč. 1906, str. 294. násl. 1907 str. 216. násl.; *Karl Bücher*, Entstehung der Volks-

velmi problematickou. Proto nelze mluvit o základech blahobytu tam, kde se nevěnuje utváření stavů a tříd náležité pozornosti, kde neklade se váhy na důležitost organické spojitosti sociálních vrstev národa. Celý svět mluví o třídním boji, dosud však nepodala theorie jednotné definice třídy. S pojmem sociální třídy, jejím původem, zákony vývoje atd. není věda dosud hotova. K. J. Fuchs definuje ji jako společnost všech hospodářsky činných, majících stejnorodé důchody. A pojem ten zdá se býti pravdě nejbližším. Dle stejnorodosti důchodů rozeznávají se pravidelně 3 třídy: podnikatelů, vlastníků kapitálu (*bourgeoisie*) a mzdového dělnictva (*proletariat*). Poněvadž v moderním hospodářství národním klesají mnozí menší podnikatelé na mzdové dělníky a naopak zase nesamostatní dělníci nejsou již zcela bez kapitálu, a poněvadž následkem rozšíření akciových podniků stávají se kapitalisté podnikateli, není protiva mezi vlastníkem kapitálu a námezdným dělníkem tak ostrou, jako protiva mezi podnikatelem na kapitál bohatým, a nevyučeným, nemajetným dělníkem, který postrádáje vlastních výrobních prostředků, za mzdu pracuje. Poměr mezi těmito třídami slove sociálním v užším smyslu a jest charakterisován třídním bojem, jež tyto třídy mezi sebou vedou. Jeho příčinu dlužno hledati v třídních protivách, jichž občanská společnost nedovedla odstraniti. Tolstoj srovnává společnost kdesi případně s pyramidou. Pevnost její nezáleží ve slabé špičce, nýbrž v mohutné spodní a střední stavbě. A tak i pevnost budovy společenské nelze hledati ve slabých vrstvách „hořejších 10.000“, nýbrž v mohutném zvrstvení širokých tříd středních a spodních. Proto jest hmotné i mravní posílení těchto tříd sledováno se zájmem všech, kdož se snaží o zachování společenského řádu. Třídy nejsou proto, aby se potíraly, nýbrž aby se podporovaly a snášely; jenom jednota a svornost tříd jest pravidlem a srovnává se s normálním životem národa. Třídní boj může býti pouze výjimkou a trvá-li déle, jest vždy nebezpečnou krisí národa.

2. Od třídy lišíme stav, t. j. určité společenské vrstvy obyvatelstva, jež pojí v jednotu nejen momenty hospodářské, stejnorodá činnost výdělečná, nýbrž i tradice a dědičnost, čímž rozumíme též způsob života, kulturu v nejširším smyslu a stejné mravy, jež z pokolení na pokolení přecházejí, čili krátce stav jest jistá

wirtschaft (6. vyd.); Frýburský *Staatslexikon* (2. vyd.) přísl. články; C. J. Fuchs, Národní hospodářství (přel. J. Vystyd) str. 175. násl.; Arth. Bauer, Les classes sociales 1902; V. Cathrein, Moralphilosophie II, 521. násl. (3. vyd.).

skupina obyvatelstva, jejímž příslušníkům ve společnosti náleží totéž postavení. Pojem stavu kryje se dnes s pojmem povolání. Stejnorodost zaměstnání a jeho zájmů, vzájemná podpora v sledování téhož cíle působí na totožnost smýšlení a vede druhy téhož nebo podobného zaměstnání ke splnutí v jednu společenskou vrstvu, již jmenujeme stavem (povoláním). Pojem ten předpokládá nejen společenství zájmů, nýbrž i povinnosti a práv, jakož i jednotnou organizaci za účelem hájení společných zájmův. Zvrstvení stavovské tkví tedy v příslušnosti k témuž povolání a dle toho dělí se stavy kvantitativně na přechetné stavy hospodářské a méně četné nehospodářské. Hospodářské stavy, jež jmenujeme celkově stavem živitelským, ač zabírají největší část národa, nejsou stavy jedinými. Moderní společnost nepřeje stavovské politice; potkáváme se zde nezdárka s náhledem, že není více stavův a že jich nemá ani býti. Tomu však není tak. Hospodářská povolání jsou jen novodobým individualismem rozložena, takže nejsou více bývalými stavy; jsou však dosud stavy (ochranný, úřednický, učitelský, duchovní), kterých doba nová rozloučiti nedovedla, a vlivu tohoto dosud silného stavovského zvrstvení nelze zneuznávat.

Pojem stavu byl dlouho omezen v tak zv. stavovském zřízení na známé 3 politické stavy jako representanty stavu učeného, ochranného a výrobního, k nimž přistoupil od dob velké revoluce stav rolnický. Ačkoli je toto stavovské rozdělení dnes odstraněno, a to z dobrých důvodův, a na novostavovské zvrstvení společnosti není v přítomnosti mnoho naděje, přec se bude toto nejpřirozenější zvrstvení obyvatelstva, plynoucí z pokračující různosti práce, vždy uplatňovati a přetrvá jistě panující individualismus, který staré stavy roztříštil.

Souhrn předpisův o povinnostech a právech jednotlivých členů stavu slove stavovským právem a živé vědomí o příslušnosti stavovské jmenujeme stavovským duchem. Poněvadž plnění stavovských povinností (stavovská čest) vždy příznivě působilo na jednání příslušníků stavu nejen v povolání, nýbrž i v životě občanském, byly stavovské korporace mocnou oporou obecného blaha a právního řádu, sloužíce dobru celé společnosti. Jak hluboce jest vkořeněna idea stavovská v lidské přirozenosti, dokazuje skutečnost, že se s ní všude a v každé době potkáváme a že nezdárka zvrhla se až v kastovníctví. I nejprostší kmeny divošské mají svůj kněžský a vojenský stav, u některých pak potkáváme se také se stavem

šlechtickým*). Nezřídka ustrnula zde idea stavovská ovšem v kastovníctví, jež nejen přechod od stavu k stavu, nýbrž i všeliký kulturní pokrok činí nemožným, neboť spočívá na duševním a sociálním otroctví vrstev nižších, znemožňujíc jejich vyšínutí. Je-li kastovníctví hrubým přeháněním stavovského zvrstvení obyvatelstva, jest naopak zase každé náhlé odstraňování stavů, jak se s ním potkáváme od dob velké revoluce, stejně osudným přehmatem, který společnost roztříštil, aby ji bezbrannou vydal na pospas revoluci. Jen mohutné kvádry stavovské organisace středních a nižších tříd mohou společnosti dodati síly a trvalosti.

Proto je snahou všech uvážlivých i liberálních politikův**), opatřiti společnost zase takovými, ovšem moderním poměrům odpovídajícími organisacemi stavovskými, které by jí byly oporou, jakou jí bylo druhdy zřízení stavovské. Zdali a jak dalece budou snahy ty výsledkem korunovány, nelze v přítomnosti pověděti. Jisto však jest, že moderní třídy společenské, které zaujaly dnes místo dřevního stavovského zřízení, nejsou a nemohou býti jeho náhradou, neboť nemají ani reálné jednoty, ani určitých hranic.

3. Ve výčtu tříd není mezi učiteli věd státních jednoty. Tak rozeznává Jan K. Bluntschli ve státu 4 třídy: vládu, aristokracii, která sice nevládne, zaujímá však mezi vládou a lidovými třídami samostatné a význačné politické postavení, tak zv. třetí stav t. j. třídu vzdělaného a svobodného občanstva čili vlastní střední třídu, a širé vrstvy lidové, jež lze označiti jako stav čtvrtý; jsou to řemeslníci, rolníci a dělníci. První jest korunou společenského tělesa, třída poslední jeho kmenem a kořeny***).

Nutno připomenouti, že ve výčtu tom první člen není vůbec společenskou třídou, neboť tím, že je někdo úředníkem, vojínem, aneb stráží bezpečnosti, nestává se vedle pojmu třídy členem jiné společenské třídy, nýbrž i jako úředník atd. je buď členem šlechty, nebo jiné třídy, již před nastoupením úřadu náležel. Stav úřednický, vojenský atd. není stavem společenským, nýbrž pouhým povoláním.

Nepřihlížíme-li však ani k této okolnosti, nelze Bluntschlim vypočtené třídy míti za stavy ve smyslu stavů starých, poněvadž se jim nedostává jednotné organisace, společenských a politických práv, jakým se těšilo zřízení stavovské, a poněvadž nejsou, jako tomu

*) *Oskar Peschel*, *Völkerkunde* (1875), str. 253. násl.

**) Na př. *R. v. Mohl*, *Polizeiwissenschaft* etc. (1844).

***) *Die Lehre vom modernen Staat* I., 201. násl.

bylo druhdy, určitými hranicemi od sebe odděleny. Jejich třídění zakládá se z valné části pouz na různosti jejich hmotných prostředkův. Nelze se zde odvolávati na vzdělání jako kriterion stavovské, poněvadž v mnohých i vysoce postavených kruzích nebývá ho vždy nepoměrně více, než v kruzích nižších, a pouhá zevnější uhlazenost a jistota ve vystupování a chování není ještě jeho neomylným znakem. Jak neuspokojivým je zmíněné rozdělení stavů, dokazuje i to, že má-li na př. někdo jen 1000 K důchodu, náleží k stavu čtvrtému, stoupne-li však důchod ten na 10.000 K, ihned postoupí do stavu třetího. Podaří-li se mu zakoupiti si titul šlechtický, což dnes neskýtá bohatým zvláštních obtíží, postoupí ihned do stavu druhého. Potká-li ho však na konec nehoda úpadku, což je dnes rovněž věc velmi snadná, spadne s tohoto společenského žebříkuzase na stupeň nejnižší, a má-li dosti energie, může začíti znova.

Dle A r t u r a B a u e r a *) jest dán pojem třídy povahou zaměstnání. Stejně povolání způsobuje, že jeho příslušníci nabývají téhož fysického a mravního typu. Než při pojmu třídy nejde o typus každému povolání vlastní, nýbrž o různost sociálního niveau, o hodnotní společenskou nerovnost. Podnikatel a jeho dělník jsou příslušníky téhož povolání, a přece ve smyslu moderního roztrídění obyvatelstva náležejí různým třídám. Zvrstvení obyvatelstva dle tříd a dle povolání není totéž. Třída obsahuje majetkově stejné sociální vrstvy bez ohledu na různost jejich povolání. Povolání pokrokem kultury vzrůstají, ne tak počet tříd. Proletářská solidarita s jedné strany a kapitalistická se strany druhé působí dnes mnohem mocněji, než solidarita druhů téhož povolání, na př. stavitele a jeho zedníkův.

T a r d e o v i jest vnějším znakem příslušnosti k téže třídě *connubium* a *convivium*, t. j. možnost manželství a společného stolu, aniž by se nad tím veřejné mínění pozastavovalo. Jest to analogon indického kastovníctví, o němž dí, že jest to „prototype en haut relief de la classe“. *Limousin* má vnější styky, týž způsob myšlení, usuzování a vnějšího projevování se za charakteristickou známku příslušnosti k jisté třídě. To je sice jistým vnějším znakem třídy, pojmu jejího však vyčerpává. Totéž lze říci o třídní theorii *Wormsově* a *Delbetově* (objektivním prostředkem stanoviti třídní příslušnost jest jim bohatství, zejména kapitálové) a vědeckého socialismu.

*) *Les classes sociales* (1902).

Nejdůležitějších pouček třídní theorie socialismu, jak je uvádí Cyrill Overbergh ve svém díle: „la classe sociale“ (1905), jest si nám blíže povšimnouti. Seznamuje nás s názory celé řady vynikajících francouzských sociologů, zejména však s teorií vědeckého socialismu o třídě a stavu.

Předem však nutno poznamenati, že k porozumění třídního problému jest třeba mnohem více světla, než ho theorie tyto podávají, jsouce právě tak kusé, jako theorie dříve již uvedené.

Hlavní věty socialistické třídní theorie shrnuje van Overbergh v následující:

Po dlouhé periodě, kdy nebylo tříd a pokrevnství vše ovládalo, objevuje se třída, s níž potkáváme se všude až na naše časy. Počet tříd s pokračující civilisací stále klesá, za to však příslušníků tříd přibývá; zredukované třídy rozšiřují se až k internacionalismu.

Společný základ sociálních tříd jest hospodářský, ostatní činitelé, přičiňující k jejich vytvoření, jsou podružného rázu aneb působí svým vlivem na hospodářský základ pouze nepřímo. Hospodářský základ tříd záleží ze skutečného vlastnictví aneb nedostatku výrobních prostředkův. Vlastníci výrobních prostředků jsou třídou vůdčí, ti, jimž se jich nedostává, třídou podřízenou. Mezi těmito extremy jest třída střední, dnes početně i hmotně klesající, jejíž příslušníci jsou i vlastníky výrobních prostředkův i dělníky zároveň.

V každé z těchto tří tříd jsou různé stupně či třídy podřazené, jejichž různosti a významu s pokračující civilisací ubývá. Poměr tříd mezi sebou je nepřátelský; třídní protivy odvozují se z kontrastu, který dnes panuje mezi hospodářskou spodní stavbou a společenskými řády, které na těchto základech spočívají, a to přirozeně vede k rozluce utlačovaných a utlačovatelů, vykořisťovatelův a vykořisťovaných (nadhodnota!). Třídní boj je zákonem sociálního vývoje, jemu vděčí společnost svůj pokrok.

Vztahy mezi členy téže třídy jsou rázu podstatně hospodářského, jsou to společné hospodářské zájmy, které členy třídy pojí a budí v nich třídní vědomí ducha a solidaritu se vším, co z toho plyne. Nejdůležitějším z účinků třídního ducha jest politická akce třídy, od níž třída doufá dosíci výsad a práv, nezřídka se škodou tříd ostatních.

K tomu má nejnižší, dělné třídě dopomoci budoucí společnost, neboť nynější stát jest organisací třídy panující, jejíž zájmy

se škodou tříd druhých podporuje. Byť se třídám výjimečně dostávalo v boji tom spojenců v jednotlivých členech tříd ostatních, přece je každá třída sama na sebe odkázána.

Že styky členů v téže třídě, sňatky, společný stůl (*connubium et convivium*), životní zvyky a formy jsou vnějším znakem třídy, vědecký socialismus nepopírá. Vše to však není podstatným znakem, jímž se třídy liší.

Socialisté vědí, že různá povolání a jimi utvořené pospolitosti jsou společenskou formou, v níž se třídnímu vědomí může nejlépe dařiti, proto však třídu a povolání nezaměňují. Co jest tedy třída ve smyslu socialistickém?

Dle marxismu jsou třídy sociálními vrstvami obyvatelstva, jež dělí od sebe skutečnost vlastnictví výrobních prostředků respektive jeho nedostatek. Dnešní třídy nejsou v klidu, protože jsou otevřeny; noví živlové stále k nim přistupují, kdežto staří, stoupající neb klesající, se odlučují. Jedinec v boji tom, jehož celá třída se účastní, neznamená nic, neboť jen massa rozhoduje. Neodolatelný proud vývoje strhuje sebou i sebe mocnější individualitu.

Třídy a jejich boj ovládají a tvoří dějiny, dokud dnešní třídní boj třídy proletářské nebude vybojován a všech tříd neodstraní.

Ačkoliv mnohé z nauky Marxovy padlo, heslo třídního boje jest stále na praporu všech socialistických stran.

Z tohoto krátkého náčrtu patrně, že ani Marx nestanovil určitě pojem třídy.*) Jednalo se mu spíše o různé její vývojné fáse, a nikoliv o pojem. Jest přesvědčen, že se proletářstvo vývojem zorganizuje ve třídu, a tím v politickou stranu.**)

3. Také třídní theorie národohospodářů, jichž se v následujícím všimneme, nejsou dosti jasny, ba nechybí ani těch, kteří říkají, že není již tříd, ač správněji by měli říci, že není již kast, neboť dnes není již zákonné překážky dostat se z jedné třídy do druhé, ano táž osoba může i více třídám zároveň náležeti. Dělník může býti i členem třídy důchodníků, má-li spořitelní knížky, akcie atd., i zase členem třídy nejnižší, je-li jinými podporován.

Charles Gide,***) jeden z předáků historické školy fran-

*) *Michael Tugan-Baranovsky*, Theoret. Grundlagen des Marxismus (1905), str. 20. násl.

**) Srov. Pesch l. c. II., 736. násl.

***) *Principes d'Économie politiques* (1898).

couzské, rozeznává 6 tříd. *a)* Třída autonomních výrobců (rolníci, řemeslníci, menší obchodníci), t. j. těch, kteří svou půdu aneb kapitál vlastní prací zúrodňují. Dále sem patří svobodná povolání (lékaři, advokáti, umělci atd.), jichž důchod, osobní prací získaný jmenujeme honorářem. *b)* Třída podnikatelů, jejichž kapitál je tak značný, že ho nelze osobní prací vlastníkovou zužitkovati, a proto používají práce cizí. Jejich podíl na výrobě jmenujeme ziskem. *c)* Následuje třída osob služebných a mzdových dělníků, živících se mzdou a *d)* důchodníků, žijících z úroků, dividend, a nájemného. *e)* Další třídou Gideovou je třída nuzných. Jsouc vydržována veřejnými a soukromými podporami, požívá důchodu odvozeného, almužna jest jejím důchodem. *f)* Poslední jest třída úřednická, sloužící státu, zemím a obcím za služné. Liší se právně a skutečně od třídy třetí tím, že její příslušníci nejsou ve službách osob soukromých, nýbrž ve službách veřejných společností. První a třetí třída jest všude nejčetnější a tvoří tak zv. střední a spodní třídu.

Třídění Gideovo má ryze hospodářský základ, totiž způsob důchodu. Momenty společenské, výchova, způsob života, společenský hodnostní stupeň atd. zcela mu ustupují. Tři první třídy, jež pojmově se liší, jsou založeny na své zvláštní třídí existenci, ne tak další 3 třídy, takže i zde jsou vlastně jen 3 marxovské třídy: kapitalistická buržoasie, námezdní dělnictvo a střední třída autonomních výrobcův.

Dle Alberta v. Schöffle *) jest lůnem třídí a z valné části i stavovského zvrstvení výživný process sociálního tělesa, jeho výměna látek, čili národní hospodářství. Zvrstvení tříd vzniká z jisté rovnosti hospodářských poměrů majetkových. Jeho kořenem jest rozdíl velikosti a způsobu důchodových pramenů jedincových. Třída jest mu tedy podstatně zvrstvením obyvatelstva dle majetkového rozdílu a způsobu vlastnictví. Od jakživa byla třída boháčů, třída střední a třída nemajetných, třeba neměla tvorba tříd vždy tytéž tahy a třídy totéž jméno. V každé době byly třídy, a jejich utváření se bylo i jinými, nikoli jen z rozdílu majetkového pochodicími momenty svým způsobem jednak zostřováno, jednak mírněno. Způsob vlastnictví, rozdíl mezi movitým a nemovitým majetkem měl, porovnáme-li jej s velikostí majetku, relativně menší

*) Bau und Leben des sozialen Körpers (2. vyd. 1896) I. Allgemeine Soziologie, str. 92—95.

vliv na tvoření tříd. Aspoň dnes je tomu tak. Byly doby, kdy poměry majetkové daleko rovnoměrněji se utvářily než dnes, kdy střední třídy daleko převyšovaly třídu vyšší a spodní. To však se nemohlo udržeti, neboť nehledíme-li ani k tomu, že k porušení rovnováhy majetkové pracuje jak zneužití moci, tak i mocný pud zachování rodin, hromadě majetek v jedné ruce, jest jisto, že k nerovnosti majetkové stále přičiňuje zákon hospodářského vývoje, vedle něhož velkovývod vždy skýtá větších hospodářských předností, a to vše působí k rozdílu majetkovým a rozkladu společenského tělesa v nečetnou třídu majetných a nesmírnou massu proletární. Třída působí na sjednocení sociálního tělesa tím, že zvláštní sociální vrstvy mezi sebou utužuje, tím však, že třídy proti sobě nepřátelsky vystupují, působí rozkladně. Bohatě pojí v jedno totožné zájmy majetkové a výsady, nemajetné pak solidarita mzdového boje a společná nenávist majetných. Obě vrstvy se organisují jako třídy, a nikdy nebyla organisace ta velkolepější a methodičtější než dnes.

Jest to však solidarita vojenských zástupů k boji uvnitř společenského tělesa, spojení bojových družstev k domácí vojně za existenci.

Zvrstvení stavovské tkví dle Schäffle v příslušnosti k těmto určitému povolání.

V tomto smyslu dělí se stavy na četné hospodářské a méně četné nehospodářské, o nichž však promluveno již shora.

Pro svoji důmyslnost zasluhuje zmínky též Schmolleova nauka o třídě. (*) Tvoření tříd jest mu dělením společnosti ve větší skupiny stavů a tříd, v něž splývají totožná individua aneb rodiny nikoli následkem příbuzenství nebo místní příslušnosti, nýbrž vlivem povolání, práce, majetku, vzdělání, nezřídka také vlivem politických práv, tvořící volnější aneb uzavřenější jednoty, ne aby společně pracovaly, nýbrž aby vědomím pospolitosti se sílily, družnost pěstovaly a společné zájmy sledovaly. Potkáváme se s nimi v každé vyvinuté společnosti jako se zástupci dřevního zvrstvení rodového a místního.

Výrazů „třída“ a „stav“ užívá se dnes promíseně, ač hledíc k sociálnímu rozvrstvení některého národa mluví se dnes spíše o třídě, kdežto slova stav užívá se častěji pro doby dřívější, kdy stavy bývaly dědičné a právně odděleny, těšíce se zvláštním vý-

*) G. Schmolle, Grundriß der allgem. Volkswirtschaftslehre I., 133. násl., 392. násl.

sadám a právům. Dnešní třídy při právní rovnosti a svobodě zaměstnání neznačí tohoto ostrého odlišování.

Psychologické příčiny tvoření tříd lze vyjádřití všeobecně větou, že stejné se spojuje a různé odpuzuje. Do té míry, jak se uvolňovala rodina a místní pospolitost, ztrácejíc se ve státním celku, uplatňovala se vlivem rostoucí dělby práce potřeba nového skupenství, semknutí stejných zájmův. Vznikají spolky, stavy, třídy. Stavovská čest jest kořenem tvorby třídní. Cit pospolitosti může však také stoupati až k nejpříkřejšímu a nejhrubšímu, vše vylučujícímu duchu stavovskému a třídnímu.

K tvorbě tříd pojí se nutně také vytvoření se třídní hierarchie a třídního řádu. Poslední příčinou hodnotního postavení tříd jest všeobecný soud o jejich významu pro společenský celek, o důležitosti funkcí stavu pro obecný zájem. A dle toho mluvíme o horních, středních a spodních třídách. Ten, kdo jistě třídě náleží, má bez ohledu na svůj větší neb menší důchod nárok na tutéž vážnost. Druhé třídy společensky mezi sebou obcují, převážně jen ve své třídě sňatky uzavírají, podobně se odívají, mají stejné zvyky a mravy, užívají téhož stolu a třídy na dráze atd. Druhdy mívali výlučný soud a tutéž pokutu za své přestupky.

Hlavní příčinu tvoření tříd vidí Schmoller v plemenu, v rozdílu práce, povolání, jmění a důchodu. O skutečném vlivu těchto příčin na vznik třídy není dnes sporu, jen o míře tohoto vlivu není shodnosti. Jako je historicky neodůvodněným přeháněním odvozovati všechny třídní protivy z rasy (Gobineau a jeho škola *), tak jest i nepřipustnou dle Schmollera nauka socialistů, která spoléhajíc na rovnosti lidí, odvozuje tvoření tříd převážně z rovnosti jmění a důchodu. Všechny tyto příčiny sice k tvorbě třídy působí, podstatnou její příčinou však jest dělba práce a povolání, zejména dědí-li se povolání v témže rodu. Ovšem dodává opatrně, že ke konečným výsledkům v té příčině věda dosud nedospěla **).

Jak působí dělba práce a povolání na tvoření tříd, vykládá Schmoller dědičností, kterou se jistě odrudy tělesného a duševního charakteru na potomstvo přenášejí. To vedlo, zejména v dobách dřívějších, kdy děti z pravidla zase jen povolání rodičů se věnovaly, k utvoření tříd. Náзору o vlivu jmění a majetku na vytváření

*) *De Gobineau*, Versuch über die Ungleichheit der Menschenrassen (překlad něm. z r. 1869).

**) L. c. str. 396.

se třídy sice zcela neodmítá, praví však, že se jimi postavení třídní jen utužuje, že nejsou z pravidla příčinou, nýbrž účinkem dělby práce a povolání. Uznává však, že největší části jedinců se dostává postavení ve třídě výchovou, a že způsob výchovy a její trvání závisí pravidelně na důchodech rodičův.

Schmoller rozeznává 3 formy a periody tvorby tříd: kastu, stav a moderní třídu; tato jest charakterisována zrušením dědičnosti povolání a stavovských právních ohrad a právem spolčovacím. Tím byla sice společnost nivellována, třídy však odstraněny nebyly, toliko jejich uzavřenost. Proto nejsou dnes třídy dědičné, jsou otevřeny a jest mezi nimi connubium. Ač nejsou stavovskými korporacemi, jimiž bývaly druhdy, mají přece svobodu spolčovací, již zejména třída pracovní dovedla náležitě využítkovati.

Úvahy o tom, jak se třídy tvoří, končí Schmoller předpovědí, že třídní řád ani zvýšenou kulturou nebude odstraněn, poněvadž dělba práce, na které se zakládá, nepomine. Třídy jsou živlem učlenění a pořádku společenského. Hierarchie třídní jest matkou snažení a pokroku členů třídy. Ovšem daleko jdoucí třídní protivy, třídní zřízení, jež hořejší třídy nespravedlivě protežuje, vede k roztrpčeným třídním bojům a revoluci, vede ke zničení kultury a blahobytu. Na správné sociální politice jest mírniti třídní protivy a umožňovati smírné soužití tříd. Doby jednostranného panství některé třídy neměly nikdy dlouhého trvání, byly jen dobami přechodu.

Tato v podstatě přijatelná nauka Schmollerova doznala v jednotlivostech, zejména v části o dědičnosti stavovských kvalit, mnohého odporu. Skutečnost této dědičnosti, dí Karel Bücher*), bylo by nutno biologicky a fyziologicky dokázati, což se dosud nestalo. Theorie ta má prý neutěšené tahy oné sociální filosofie, která hlásá „*beati possidentes*“ a volá k tomu, kdo v nižší třídě se zrodil a cítí v sobě sílu se vyšinouti: „Zanech veškeré naděje; tvé duševní a tělesné vystrojení, příčinný to řetěz mnohých generací, poutá tě navždy k tvé třídě. Tvůj otec i děd byli nádenníky a k témuž povolání určen jsi i ty“. Tomu však odporuje častá skutečnost, že právě z nižších tříd nezřídka vyšly ozdoby tříd nejvyšších, což prý nelze vyložiti variabilitou, t. j. odchylkou od obecného pravidla dědičnosti.

Bücher tvrdí dále, že jmění a důchod nejsou, jak za to má Schmoller, účinkem společenské dělby práce a povolání, nýbrž

*) Die Entstehung der Volkswirtschaft (3. vyd. 1901), str. 398. násl.

naopak jejich hlavní příčinou, a dokazuje to mnohými historickými příklady a denní zkušeností *).

To jsou asi hlavní rozpory obou vynikajících národohospodářů v názoru o vzniku tříd. Pozoruhodnější než třídní theorie Wernera Sombarta, která rozeznává v moderní společnosti 4 třídy (feudální aristokracii, buržoasii, řemeslnictvo a rolnictvo a proletariát) t. j. společenské skupiny, jež dle své ideje zastupují určitý hospodářský systém s vynikajícími hospodářskými principy **), jest theorie Overberghova ***), jednající o původu, známkách a udržení tříd.

1. Pokud jde o vznik tříd, praví, že na počátku společnosti kdy příslušnost rodinná ještě mocně jednotila všechny příslušníky svazu rodinného, tříd nebylo. Udati dobu, kdy třídy vznikly, na to dnešní vědomosti nestačí. Jakmile však vznikly, neopouštějí více společnosti, v níž vznikly, jsouce součástí její podstaty a podmínkou jejího vývoje; proto se s nimi setkáváme ve všech velkých dějinných společnostech.

Jejich forma a jméno se mění, spojují se a nabývají nové tvářnosti, nikdy však nepomíjejí, aby znovu se netvořily. Proto říká-li se, že dnes není tříd, nutno to vztahovati na stavovská zřízení tak zvaného ancien régime; stavy oné doby ovšem zmizely, nikoli však třídy, které hlásí se dnes k lovu důtklivěji než druhy, jak nás o tom poučuje každá stávka.

2. Základ třídy jest rázu hospodářského a právního. Vážnost, jíž se třídy ve společnosti těší, opírá se pravidelně o bohatství a důchody, jimiž třída vládne. Kolem tohoto hospodářského momentu jako kolem podstatného jádra seskupují se pak ještě práva a výsady, mravy a zvyky, zkrátka vše, čím se třídy zevně od sebe liší.

Třída a povolání jsou ze základu různé pojmy, neboť povolání vztahuje se k zaměstnání, třída pak k poměrům majetkovým. Členové určitých sociálních tříd volí si pravidelně jisté trvalé povolání, to však pojmového rozdílu mezi sociální třídou a povoláním nijak neruší. Bohatství kapitálové, vlastnictví aneb nedostatek výrobních prostředků je základem sociálních tříd, jimiž zase bývá blíže určen způsob jmění, jehož během dob třídy různě nabývají.

Hospodářskou funkcí dnešních vyšších tříd, jichž členové jsou z pravidla nejenergičtější a nejzdatnější, jest tvoření a správa zá-

*) L. c. 385. násl.

**) Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert (1903), str. 512. násl.

***) La classe sociale str. 164. násl.

sob výrobních prostředků, jak tomu bylo i v minulosti. Funkce tříd nižších záleží v tom, že propůjčují národní výrobě svou pracovní sílu. Mezi oběma jsou třídy střední o dvojí hospodářské funkci, jednak aby obě krajní třídy jako střední člen spojovaly, jednak aby výrobní práci učinily intenzivnější.

Společenský vliv, kterého se nabývá hospodářskou a sociální funkcí, tvoří třídy. Jest to jen důsledek oněch funkcí, neboť není na př. buržoasie třídou proto, že má vliv, nýbrž je vlivna proto, že je třídou movitého kapitálového vlastnictví atd.

Hodnostní pořadí tříd (nižší, střední a vyšší) mezi sebou jest podstatou pojmu „sociální třída“. Druhdy k tomu patřila i zákonná výsada, jejíž místo dnes zaujala vážnost, sociální a hospodářské funkci třídy odpovídající. Třemi nejhlavnějšími příčinami tvoření tříd, srovnanými dle své důležitosti, jsou dle Overbergha α) vlastnictví bohatství, β) plemeno (význačná úloha připadala mu pouze v minulosti) a γ) dělba práce.

Vnější forma tříd se během dějin mění, jsouc podmíněna zejména platným zřízením společenského a státního života. Živly, z nichž třídy se skládají, jsou jedinci, majitelé výrobních prostředků a ti, jimž se jich nedostává, zaujímající stejné aneb podobné hospodářské postavení. Žena a děti náležejí třídě mužově resp. otcově. Jakmile dítě nabylo samostatnosti, může postoupiti do vyšší třídy, což při dnešním zobecněném vyučování všech třídních stupňů není případ tak řídký, jako druhdy.

Meze tříd, jak tomu bývá u největší části sociálních pojmů, nejsou ostře vytyčeny, neboť třídy nejsou kasty.

Z těchto znaků sestavuje Overbergh pojem třídy a dí, že jest to značnější sociální skupina, založená na skutečnosti vlastnictví aneb nedostatku výrobních prostředků, na způsobech výrobních prostředků a na velikosti tohoto vlastnictví. Vedení nebo činnost v hospodářské výrobě a ve společenském životě jest jejich funkcí. Jejich hodnostní stupnice řídí se službami, jež společnosti prokazují.

3. Život každé společnosti, stejně jako život individua, podléhá vnějším a vnitřním rušivým silám, které se snaží jej zničit, a skutečně by jej v jeho prvky rozložily, kdyby nebylo jistých sil, které se prvnějším na odpor staví, spojení a jednoty živlů života tak dlouho chráníce, dokud nestihne společnost osud všeho pozemského a nepadne za obět rozlučujícím ji mocnostem. Síly řídu udržující dle Overbergha jsou :

a) Zákon jednoty, plynoucí z téhož hospodářského zájmu, jež mají všichni příslušníci třídy.

b) Zákon třídní ustavičnosti (kontinuity), jenž po své quasi-fysiologické stránce záleží v tom, že se ve třídě dědí hospodářské a sociální postavení. Dnes i bez stavovského zřízení, rodem stává se každý buržoou nebo proletářem. Třídy vyšší omlazují se tím, že ojedinele k sobě přijímají zdatné živly tříd nižších. Psychologicky se kontinuita třídy chrání intelektuální a mravní shodou následujícího pokolení s předchozím. Stejně aneb podobné prostředí, napodobení a výchova udržují typus. Intelektuální a mravní dědictví, ideje, zvyky a obyčeje se dědí z pokolení na pokolení.

c) Zákon přizpůsobování žádá na třídě, čeho jest k životu společnosti třeba, aby totiž její funkce souhlasily s proměnlivými potřebami hospodářského a sociálního života.

d) Zákon různosti odnáší se k nutnému vytvoření zvláštních, provádění hospodářských a sociálních funkcí schopných orgánů, vedle proměnlivých potřeb hospodářského vývoje. Každá třída má pravidelně kmen vybraných osobností, jež jsou s to, aby třídu zastupovaly a upřílišenou žádostivost a snahy třídy krotily. Osoby ty za normálních poměrů jsou vůdci třídy (zákon elity).

e) Zákon solidarity utužuje trvalé pouto sociální a jednoty prvky třídy ve společenství zájmové a válečné proti vnitřnímu a vnějšímu nepříteli. Tato solidarita měnívá se nezřídka jednostranně ve slepou nenávist a vede k nesmířitelnému boji, potlačujíc každé individuální hnutí uvnitř třídy a zavádějíc více méně pevnou třídní organizaci s disciplinou přímo vojenskou. Z účinků zákona solidarity, jež nejvíce do očí bijí, nutno uvést jistou shodnost ve vnějším chování, v mínění a ideách členů téže třídy.

f) Dalším, třídu udržujícím zákonem jest zákon dogmatismu. Každá třída v době svého rozvoje chrání své bytí jistými dogmaty. Takovými byly na př. zákony kapitalistické nauky národohospodářské v první polovici 19. století, jež prohlašovány přímo za nezměnitelné zákony přírodní. Dogmatismem pozitivním a negativním, o jehož neomylnosti není příslušníkům strany dovoleno pochybovati, jest také tak zv. vědecký socialismus, a to v nejhrošším smyslu. Zákonem třídu udržujícím jest však jen ten dogmatismus, který se sklání před pravdou a zákony božskými, neboť jen ten jest požehnáním pro všechny třídy a zlovykům v celé společnosti brání.

g) Také snahu po rozmnožení výsad a umenšení povinností

a snahu po výlučnosti, jak se s tím v každém dějinném třídním útvaru setkáváme, nutno sem počítati. Tak šlechta starého régimu měla na konec jen výsady bez povinností. U buržoasie se setkáváme s podobnou tendencí. Vlastníci kapitálu omezují se začasť jen na užívání svého bohatství, kdežto placení ředitelé podnik vedou. Panující třída, která svých hospodářských a sociálních funkcí sama nekoná, spoléhajíc jen na své výsady, přirozeně upadá, jak stalo se šlechtě v dobách zmíněného ancien régime a stane se dnešní buržoasii, bude-li se vzestupu nových živlů z ostatních tříd uzavíratí a bude-li se omezovati pouze na požitky a výsady svého postavení bez služeb pro společnost, poněvadž jen tyto jejich povýšené postavení odůvodňují. Její místo zaujme znenáhla, ale nutně ta aktivní třída, která hospodářské a sociální funkce dekadentní třídy skutečně vykonává.

Ještě jiné, třídu udržující zákony uvádí Overbergh, jako zákon vzrůstu, spoléhající na významu třídy. Vzrůst předpokládá sílu, síla pak jest vázána hospodářským významem třídy. Ubývá-li ho, vázne vzrůst třídy, jak to dnes patrně na třídě střední. Dále sem patří zákon o ubývání tříd a třídních protiv. Třídní protivy projevují se příkrým antagonismem, ano bojem na poli hospodářském a politickém. Vědecký socialismus vidí v třídním boji nezbytnou podmínku společenského pokroku, četní národohospodáři však, a k těm druží se i Lev XIII. svou encyklikou „Rerum novarum“, vidí v něm abnormalnost a praví, že hlavním bludem, s nímž se při řešení otázky sociální setkáváme, jest mínění, že třídy jsou rozenými nepřáteli. Naopak, jako různí údové téhož těla jsou třídy na sebe odkázány, a proto boj mezi nimi jest patologickým stavem společnosti, a bez praktického plnění příkazů spravedlnosti a lásky jak jednotlivcem, tak i státem, nebude odstraněn. Jen za vlády těchto společenských ctností nebudou se nutným reformám, jako dosud, stavěti v cestu nepřekonatelné překážky. Také Durkheim vidí v třídním boji nemoc společnosti, nemá však pro ni léku a tvrdí, že potrvá tak dlouho, dokud na místo donucování nenastoupí spontaneita v dělbě práce, t. j. stav, kde nic nebude překážeti, aby jedinec zaujal ve společnosti takové místo, které mu dle jeho schopností náleží.

Překážkou toho je prý zejména jeden ze základů dnešního vlastnického řádu, dědictví, a proto je Durkheim odmítá. Zdali tím bude dosaženo spontanního rozdělení sociálních funkcí dle přirozených vloh a budou-li třídní protivy tím zmírněny, jest otázkou.

Bude-li však duch spravedlnosti a lásky a vědomí vzájemných povinností pronikati společnost, a bude-li stát náležitě dbáti spravedlnosti podílné, jak toho žádá encyklika, stane se jistě správné porozumění pro nutné reformy všeobecným, a tím bude dána nejlepší pozitivní dispozice k dílu reformy. Každé zřízení, prostředkující třídní mír, jest střechou na velké společenské budově *). Rozdíly a protivy třídní sice ani tehdy zcela nezmizí, budou však jistě zmírněny. Socialismus to sice také slibuje, až bude jednou zrušeno soukromé vlastnictví výrobních prostředků; dokud však lidé budou lidmi, jsouce duševně a tělesně nestejně nadáni, jest slib ten utopií, neboť předpoklad jeho se nikdy nesplní. Vynucená socialistická rovnost jest daleko menší trvalosti, než vynucená dělba práce. Individuum žádá svého práva. Rovnost je smrtí individuality, je počátkem otroctví.

Vláda třídy vztahuje se nejprve na pole hospodářské, avšak přechází také na obory politické. Tam, kde na př. nejdůležitější úloha připadá obchodníkovi, jako ve středověkých republikách italských nebo v dnešní Anglii, snaží se zákonodárci přirozeně o takové zákony, jež jsou obchodu příznivé, pečující na př. o rozvoj své námořní moci a kolonií atd. Zneužívá-li panující třída tímto způsobem přílišně svého vlivu, nastane reakce, nezřídka dlouhý a roztrpčený třídní boj.

Protivy třídní nejsou absolutní. Příslušníky jednotlivých tříd rozlučují sice zvláštní, každé třídě vlastní zájmy, všechny však pojí účely společnosti, jejímiž členy jsou i jednotlivé třídy, slučují je pouta státní a národnostní solidarity, která proniká všechna obecná společenská zřízení. Čím více převládají cíle vlastenecké a národnostní a čím méně derou se v popředí zvláštní třídní zájmy, tím snáze se třídy snášejí, tím spíše se mírní jejich nepřátelské vztahy. Na obranu vlastenské půdy spojovaly se druhdy i třídy proti sobě nepřítelstojící. Tu nebylo více proletářův a vlastníků výrobních prostředků, nýbrž jen občané za vlast a svobodu bojující. A kdyby měly někde třídní zájmy nabýti vrchu nad zájmy všem třídám společné vlasti, takže by se příslušníci některé třídy nerozpakovali za zájem třídy i vlast obětovati, odbila by poslední hodina národnostní existence tohoto národa a národ ten by skutečně nezasluhoval svobody a samostatnosti. Tak Overbergh o třídě sociální.

Předmětem třídního boje jsou dle Schmollera: Ústavní práva, osazování úřadů, právo spolčovací a tiskové, volby, postavení

*) *Mammoth*, *Gewerblicher Konstitutionalismus III.* (1911).

církve a školy a odstranění zlořádů ve správě. Dále jest to vlastní stavovské a manželské právo a třídní výsady, a konečně rozdělení důchodů, což jest nejdůležitějším bodem, neboť dotýká se základu třídy*).

Třída hájí dnes svých zájmův organisovanou svépomocí. Jakkoli se toto moderní organisační hnutí vysoce oceňuje a účinné zastoupení oprávněných zájmů třídních cestou organisované svépomoci jest nutno vítati, poněvadž má za účel povznesení blahobytu třídy, přece nesmíme princip zájmový v ohledu hospodářském pokládati za jediný a dostatečný princip sociální.

Bez praktického uplatnění principu solidarity také na poli hospodářském bude každý, i třídní koalisumus, t. j. takový, který pouze zájmu jistých vrstev slouží, jen zmocněným individualismem, jenž třídní boj ještě více ostřuje.

Každý boj vede buď k vítězství a míru, nebo k podlehnutí, a k tomuto vždy, není-li cílem jeho mír. Národové,^{*)} jejichž sociální, hospodářské a politické smýšlení a snažení, aneb dokonce celý kulturní vývoj a světový názor jednostranně ovládá jen ostře rozlučující zájem třídní, národové u nichž příslušník národa a občan zcela mizí ve třídním soudruhovi, kráčeji jistě vstříc své záhubě. Nad zájmy všech skupin i tříd národa jest zájem celku, nad jednostrannou, národní jednotu rozbíjející myšlenkou třídní jest idea povolání či stavovská, která je sociálním pojítkem všeho občanstva, činíc je ochotným ke službě národního celku, a konečně nad každý zájem povznesena jest povinnost, již má každý k celku.

A tak jest i v nauce o třídě a stavu posledním slovem vědy národohospodářské odkaz k náboženství. Kde se pojí hmotná kultura jako součást pravé kultury s kulturou duševní a mravně náboženskou, ovšem v náležité podřaděnosti k této, v jeden harmonický celek, tam, a sice jen tam jest také jistá záruka hmotného blahobytu národa**).

Tam však, kde výlučně egoismus jedince ovládá, nedostává se nezištné oddanosti a účinné práce pro společnost a konečně i pro vlastní třídu. A jako jest tomu ve velkém ve společenské třídě, tak jest tomu i v organisacích třídy samé. Pro mnohé účely podružné zapomíná se nezřídka na hlavní sociální účel, na službu, již jest každý společenskému celku povinen; poctivosti, spra-

*) Grundriß II, 543 (1901).

**) *Pesch* I. c. III, 821. násl.

vedlosti a lásce k bližnímu hovějí se jen do té míry, pokud toho nezbytně vyžaduje „dobře“ pochopený vlastní zájem jednotlivců. Tvořiti hodnoty pro jiné, neosvojovati si jich na účet společnosti, probouzeti v národu potřeby nikoli za účelem soukromého zisku, nýbrž aby tím byl povznesen k vyšším potřebám, uplatňovati v poměru zaměstnavatele k dělníkovi moment mravní, nezapomínati pro sama práva také povinností s nimi nezbytně spojených, nepřipouštěti rozdílů mezi statky, o něž se člověk snaží, a mezi mravně dobrým, nezneužívat lidských vášní k svému prospěchu, nestavěti osobního zisku nad stavovskou povinnost, zkrátka neodlučovati ani v principu ani v praxi zásad mravouky od života hospodářského, to jest v pravdě pokrokovým heslem, zárukou zdatu třídy i celé společnosti.

Vyhledávají-li třídy a jejich organizace jen svůj prospěch, lepší pracovní podmínky atd. bez ohledu k celé společnosti, jejíž součástí přece jsou, obrací se na konec egoismus proti nim a jest příčinou jejich úpadku.

V mravní ideji, plniti věrně stavovské povinnosti ke společnosti u vědomí, že správa soukromého majetku má se dít in pro-cura celé společnosti, spočívá účinný protilek egoismu dnešního kapitalistického ducha a z něho plynoucí, tak často přeháněné a společnost rozštěpující třídní myšlenky. V ideji té jest obsaženo vše, co jsme na svém místě pověděli o solidaritě*). Z ní odvozujeme jedině správný systém sociální, nikoli tedy socialismus, který připravuje svou kommunistickou centralisací majetku a výroby jednotlivce o jeho samostatnost a který ho byrokraticky poručíkuje, ani socialismus, kterému jest společnost vším a jedinec ničím, ba ani socialismus státní, nýbrž systém sociální, který přirozeně vzrůstá z vrstev spodních a od vrstev hořejších ochotně jest přijímán, který soudruhy téhož povolání mezi sebou a s celkem společností slučuje, tedy sociální systém, jež jsme označili jménem solidarismu, na kterém se zakládá lidově organický, aneb chceme-li křesťanský názor o životě hospodářském **).

§ 87. Názor sociologů a národohospodářů směru solidárního o stavu a třídě.

1. Uvažující o lidské společnosti, shledali jsme, že život hospodářský se svou dělbou práce pojí vždy ty, jimž dostalo se téhož

*) Srov. kn. I., kapit. VI. § 24.

**) J. Pesch I. c. III, 102. násl.

zaměstnání v jistou jednotu. Skupiny tyto, sloučené společenstvím zájmů, nelze jen tak beze všeho ztotožňovati se stavy. Při vývoji společnosti ve stavy, jak jejich dějiny svědčí, působí různorodí živlové a činitelé. První organisující činitele společnosti nelze však spatřovati jen v hospodářské činnosti, nýbrž spíše v životě pohlavním, neboť nejbližším a nejtrvalejším společenstvím lidským jest manželství a jeho rozšíření, rodina. Rodina jsouc pro sebe uzavřena, odlučuje se od ostatních. Avšak již v těchto elementárních počátcích společenské organisace lze znamenati zájmy hospodářské, jež k užšímu přimknutí jistých členů rodiny a na jejich odluku od ostatních neméně působí, než pokračující v rodinách těch dělba práce. K tomu přistupují ještě jiní společnost organisující činitelé, jako nadvláda hlavy rodiny, která jest příčinou rozdílu mezi vládoucími a ovládanými a způsobuje rozdíl mezi vyšší, vůdčí, a nižší, výkonnou činností. Poněvadž hlava rodiny jest přirozeným knězem, jsou tím dány zase nové zárodky stavovské odluky; vzniká stav duchovní jako protiva stavu laického. Další vývoj v utváření se stavů znaménáme také v nepřátelství kmenů mezi sebou, neboť rozdílem mezi přemoženými a vítězi vznikají další stavy, a tím dostává se nejen vládě, nýbrž i dělbě práce nového charakteru, poněvadž přemožených jako otroků užívá se k pracem nižším. Tento náčrt z kulturních dějin národův ukazuje, že hospodářská činnost není jediným lidstvo organisujícím momentem, nýbrž že jest jich celá řada, a mnohé dokonce nejsou řádu hospodářského.

Všech stavovských skupin, vzniklých z různých příčin, bylo však účinně použito k dělbě práce, či jinými slovy, společenské skupiny, jež těmito faktory vznikly, stávají se skupinami hospodářskými, a každá z nich má ve výrobě a spotřebě statků jiný úkol.

Vycházíme-li, pozorujíce společenské stavy a povolání, z dělby práce, vidíme, že důvod dělby práce jest hospodářský, že zisk zakládá se na principu hospodářském, jež každý ve své hospodářské činnosti sleduje, a tak že dělba práce jest příčinou různých druhů povolání a z těch, zase z důvodů hospodářských, vyvíjejí se stavy povolání, t. j. druh povolání se dědí. Tak vzniká z motivů hospodářských stav se svými zděděnými zvyky, názory a životními řády. Vývoj však nestojí. Stav povolání za účelem zájmů stavovských snaží se o to, aby se stal stavem politickým, a toho dosahuje, jakmile nabyl veřejného práva, které ho v hospodářské činnosti chrání proti zájmům stavů jiných.

Působením vlivů, jež při vzniku stavů převládaly, jeví se nám stavy v dějinném vývoji v různých podobách. Všem stavovským útvaram však jest společno, že vznikají ze společenství přirozených zájmův a hospodářské činnosti, že při všech se setkáváme s jistými rozdíly, a že všechny se snaží o své utužení společným právem, t. j. že snaží se o to, státi se stavy politickými.

Stavy různí se měrou zájmů, z nichž vznikly, nestejným stupněm majetku a vzdělání, jakož i nestejnou energií ve snahách po moci politické a nestejným výsledkem těchto snah.

Stavovské zvrstvení společnosti, ač ustoupilo značně zvrstvení třídnímu, přece dosud existuje a jest pozehnáním hospodářského života. Nesmí ho však stavy vyššími být zneužito, neboť pak by nebylo přirozeným učeněním společnosti, vedle něhož jeden má pomáhati druhému.

Stát bez stavů nebyl by organismem, a proto nemá-li již stavovského práva, jest v zájmu jeho existence, aby je vytvořil. A proto jest nejdůležitější úlohou přítomnosti snažiti se o takový právní řád, který by společenskému vývoji odpovídal. Všechna opatření, jež se k tomu odnášejí, jsou otázkou sociální. To je bod, jak dí Carlyle, v němž se rozhoduje o tom, má-li se společnost chaoticky rozpadnouti aneb znova se upevniti, jako tomu bylo druhdy za zřízení stavovského.

2. Pokud jde o pojem třídy, liší se názory sociologie a národohospodářství, jež opírá se o zásady křesťanské, v mnohém od třídních teorií, jež jsme až dosud uvedli.

Třída není pojem jedinečný. Kde není aspoň dvou tříd, nelze mluvit o třídě. Jako dříve uvedeným sociologům a národohospodářům, jest i nám stav a třída pojmem kulturním. Rozdíl přirozených vlastností, stáří, pohlaví, duševních a tělesných vloh atd. není formální příčinou třídy. Táž třída může v těchto věcech vykazovati značné rozdíly. Také rozdíl poměrů majetkových nelze zváti principiálně první a jedinou její příčinou.

Třída jest jistý hodnotní stupeň, zakládající se na společenském vlivu a jeho ocenění společností. Hmotná příčina toho, že jistá skupina osob těší se ve společnosti vyšší úctě, nebyla ve všech dobách táž. Ve středověku spočíval stupeň společenského vlivu a veřejné úcty spíše na duševní a mravní převaze, na významu a důležitosti sociální funkce, kterou někdo konal. Stavy a třídy se v té příčině přísně od sebe nelišily. Sociální třída byla spolu třídou zákonnou se zákonitými řády a výsadami. Za dneš-

ního spíše materialistického hospodářsko-sociálního vývoje jest pro povýšenější postavení třídy nejrozhodnějším hmotné bohatství. To dodává jí vlivu, poněvadž vlastnictví kapitálu propůjčuje moci nad práci.

Dnes nerozhoduje tak duševní, politická, sociální a hospodářská funkce o postavení třídy ve společnosti, jako spíše rovnost hospodářského a sociálního postavení jedinců třídy. Vlastnictví kapitálu respekt. jeho nedostatek, s nímž se u příslušníků třídy potkáváme, jest dnes skutečným měřítkem hodnotního pořadu tříd.

Než ani dnes není vždy majetek výlučnou hmotnou příčinou sociální třídy. To lze pozorovati na vysoce postavených úřednících a jiných osobnostech, jež i bez značnějšího jmění těší se vyšší vážnosti a jí odpovídajícímu společenskému postavení. S tímto názorem se snáší také celý způsob společenského obcování. Dvou věcí jest si nám za dnešních poměrů všimati. Dnes sociální vědomí staví do popředí zvrstvení majetkové, kdežto dříve toto ustupovalo duševní a duchovní sociální funkci. V přítomném vývoji hospodářského a společenského života není totožnost povolání také totožností třídní. Příslušníci téhož povolání (v širším smyslu) náleží nezřídka rozmanitým společenským třídám (podnikatel, řemeslnický mistr, dělník, rolník, nádeník). Ne tak třída. Ta se vztahuje na společenský žebřík, jsouc jeho stupněm, a na sociální třídění, jež nezávisí vždy na práci, pro společnost vykonané. Povolání naproti tomu se odnáší ke společenské dělbě práce, pojí se k ideji sociální práce v celé společnosti a pro společnost.

Jest velkým úkolem přítomnosti i budoucnosti, znenáhla odstraniti dnešní materialistický a individualistický pojem sociálního zvrstvení. Na společenské zvrstvení nesmí býti, jako dosud, nazíráno pouze po stránce silnějšího anebo slabšího ozlacení individuí dotyčné třídy aneb nedostatku tohoto pozlátka. Čím více převahy nabude vědomí o mravně organické jednotě sociálního tělesa, tím patrněji vynikne potřeba vycházeti při sociálních stupních ze společnosti jako celku a hlavní váhu klásti zase na sociální funkce jednotlivcův a jejich tříd, klásti váhu na význam stavovské práce pro společnost. To vztahuje se na hospodářské i nehospodářské stavy, na samostatné výrobce v zemědělství, průmyslu a obchodu, i na nové stavy nesamostatných výrobců, dělníků, zřízencův a úředníkův. Ať náleží v sociálním seskupení vyšší, střední anebo nižší třídě, ať vykonávají v témž společenském povolání práci vůdčí nebo výkonnou, práce všech má svou důležitost pro

společnost, a proto všichni, kdo se jí účastní, mají nárok na úctu společnosti, pro niž pracují, a na tu míru společenského vlivu, jaký významu jejich práce odpovídá. Tento očistný process dnešního sociálního oceňování tříd a jejich příslušníků musí mít ovšem také praktický význam a nesmí být pouhou změnou idejí. Zdáli se tak stane a v jakém rozsahu a v jaké formě, jaký bude pak vztah mezi politickým a sociálním zastoupením lidu, o tom poučí nás teprve budoucnost. V přítomnosti jest praktickou pouze otázka, čeho jest se třeba varovati a co třeba činiti, má-li se skutečně dospěti ke zmírnění panujících třídních protiv.

§ 88. Bourgeoisie a proletariát.

Nejostřejší třídní protivy panují dnes mezi kapitálem, bohatým podnikatelem a nemajetným proletářem; jest to následek bezprostředních vztahů třídy majetné a mzdového dělnictva. V podnikateli vidí moderní dělník svého nepřítele, který ho vyssává, zneužívá nejbrutálněji jeho sil, života i rodinného štěstí, jen aby se obohatil. Podnikatel pak vidí v dělníkovi nezřídka jen prodejnou pracovní sílu.

1. Moderní pojem proletariátu vznikl v polovici 18. stol. a znamená nejspodnější vrstvu obyvatelstva, která nemajíc jmění žije, jak říkáme, z ruky do úst, kromě potomstva ničeho po sobě nezanechávajíc (proles)*). Je to produkt a stín novodobého kapitalismu. Důvodem protiv mezi buržoasií a proletariátem není tak vlastnictví výrobních prostředků s jedné a nedostatek jich se strany druhé, jako spíše okolnost, že dělník, ač náleží témuž povolání a koná více méně tutéž práci jako jeho zaměstnavatel, přece není tomuto sourodým spolupracovníkem, osobním výrobním faktorem, nýbrž pouze nabízečem práce a ve výrobě, stejně jako stroj, podřízeným činitelem. Pomáhá vlastníkovu výrobních prostředků svou prací nezřídka k bohatství, sám však při tom zajištěné existence postrádá. Nese břemena politického života a přece nemá plných občanských práv, udržuje svou práci společnost, jest k ní poután, a přece jest ze středu téže společnosti vylučován.

*) Ve starém Římě zvana tak 6. třída obyvatelstva dle rozdělení, učiněného již Serviem Tulliem. Pro svou chudobu neplatila daní válečných a jiných dávek, sloužíc státu toliko svým potomstvem. Teprve později konala také podřízenější služby vojenské.

To vše pojí dělnictvo při veškeré různosti vzdělání a způsobu povolání v třídní celek a působí, že zapomínajíc pro společné třídní zájmy ostatních růzností, tvoří protivu třídy majetné. Pocit ústrku všechny proniká a stejnost citění a hospodářského postavení vede přirozeně k třídní organisaci. Nejedná se zde tedy o společenství jen jistých povolání, nýbrž o pospolitost třídní a uplatnění třídních zájmů, nejedná se toliko o podporu zájmů jednotlivých povolání, nýbrž o sjednocení hospodářsky a sociálně stejně postavené vrstvy společenské. Její příslušníci uposlechli hlasu komunistického manifestu Marxova, volajícího: Proletáři všech zemí, spojte se! Pro třídu zapomínají na vše ostatní, společnost není jim leč jen celkem soudruhů, s nimiž též život vedou. *Modus quo*, t. j. forma, jest stavovská, avšak i *d quo*, obsah, toť třída. A jako jest tomu u dělnictva, tak i kapitalistické podnikatelstvo tvoří pro sebe uzavřenou třídu. Mluví-li komunistický manifest o utvoření se proletární třídy, jest tím jen řečeno, že jest speciálním úkolem komunistův utvořiti politickou stranu, neboť třída jest již dána jejich stejným hospodářsko-sociálním postavením. Středověké organisované stavy jednotlivých povolání bojovaly jako uzavřené jednoty za své společné zájmy. V dobách zastoupení lidu v parlamentech potřebují třídy, mají-li zájmy své účelně uplatniti, politických stran. Bez politického zastoupení třídních požadavků nebyl by třídní boj dosti účinným, je-li však třída spolu politickou stranou, lze na př. generální stávky užiti i pro účely politické. Třída proletární nepřivedla to dosud k politické, celou třídu v sebe pojímající straně, neboť provedení emancipačního boje převzala ta její část (sociální demokracie), která pro svou nenávist náboženství, revoluční tendence a zálibu v utopiích nikdy nebude celou třídu představovati.*)

2. Protivou proletariátu jest majetná, panující třída, jež se prostě nazývá *bourgeoisii*. Měšťany sluli druhdy obyvatelé měst v protivě k obyvatelstvu venkovskému. V užším smyslu však byli měšťany jen ti, kteří majíce městskou vládu v rukou, tvořili

*) Proletariát nerekruje se výlučně z řad průmyslového dělnictva. Jest také proletariát zemědělský a intelektuální. S prvním setkáváme se v krajinách latifundijního majetku, s druhým v zemích nadbytku a přeplnění svobodných povolání, kde nadbyteční výtvarníci a spisovatelé propůjčují své péro a umění k rozšíření idejí proletářských. Srov. *Walter „Proletariat“* ve Státním lexikonu frýburském (2. vyd.) a *téhož: Das Proletariat und die moderne Kunst* (1901).

v dobách absolutismu tak zv. třetí stav. Dnes ovšem toho významu pozbyli a místo toho užíváme ve smyslu práva římského slova občan, jímž rozumíme každého svéprávného příslušníka státu. Jest to zásluhou bývalého 3. stavu, že revoluce francouzská povznesla každého člena společnosti na občana, že moderní stát chce a má býti *societas civilis* v plném smyslu, jsa ovládán v principu týměž, pro všechny poddané stejným občanským právem.

Od let 1848 užívá se pojmenování měšťan, měšťanská strana (*bourgeoisie*) pro příslušníky třídy majetné, zejména vládnoucí výrobními prostředky, na rozdíl od nemajetného proletariátu. Této třídě činí se, a začasť ne bez příčiny, výtky, že zaujala dnes místo staré aristokracie, bez její však noblessy, zneužívajíc sobecky své hospodářské moci jen ku prospěchu vlastních zájmů, nestarajíc se o nižší společenské vrstvy. *) Majetková převaha za vlády svobodohospodářského systému všude vzrostla a vedla k prohloubení třídních protiv mezi proletářstvem a měšťanstvem do té míry, že třída dělnická v něm vidí a nenávidí interessovaného zástupce a egoistického advokáta kapitalismu.

Zámožná třída brzy postřehla nebezpečí, jímž mocný a nespokojený proletariát hrozí celému kulturnímu vývoji, a proto, aby překlenula propast, která ji od něho dělí, nabídla mu své „vzdělání“, ovšem bez příslušného majetku. Nabídka byla sice ochotně přijata, zejména pokud jde o jeho problematickou stránku, míním nevěru a popírání zjeveného náboženství, nespokojenost však a nenávisť proletariátu nebyla tím odklizená, ale spíše zmnožena. Touze lidu po pravém vzdělání, podávaném účelným způsobem, bude vždy nutno v dostatečné míře vyhověti, avšak lidové vzdělání toho druhu a toho způsobu, jak je podávala a podává liberální *bourgeoisie*, není s to, aby rozvaděné třídy usmířilo. K sociálnímu míru nutno bráti se jinými cestami. Toť veliký úkol společenský a národohospodářský, k němuž, pokud se již tak nestalo, lze přičiniti zde jen některé poznámky.

Odstraniti třídy není úkolem společenského vývoje a nepodaří se i přes opětovné ujišťování ani sociální demokracii. Pokud třídní rozdíly nerozlučují národ tak, aby tvořil vlastně dva národy (Disraeliův názor o dvou národech), pokud nenutí největší část občanstva k tomu, aby vstoupila ve služebný poměr k několika tisícům třídy, pracovními prostředky a vůbec majetkem vládnoucí,

*) Srov. *Bruderův* článek ve Státním lexikonu „*Bürgerthum*“ (2. vyd.).

dotud odpovídají přirozenosti lidské, organickému charakteru společenského života, a proto není třeba jich odstraňovati. Avšak příliš příkré třídní protivy nelze více nazvat přirozeným výsledkem společenského vývoje. Jest nepřirozeno a blahu obecnému odporuje, nemohou-li se tak mnozí i při vynikajícím vzdělání a plní dodělání býti i skromného majetku. Jest nepřirozeno, vznikají-li ohromné massy majetkové vyssáváním majetku cizího, neživí-li práce dělníka, neskytá-li mu tolik, aby svým povinností vůči rodině mohl dostáti, a aby jeho existence byla zajištěna. Cílem národo-hospodářským přítomnosti není odstranění tříd, nýbrž — odstranění jejich protiv. Než i tomu jest třeba správně rozuměti, neboť nelze tak učiniti najednou a bez energické svépomoci a pomoci tříd vyšších. Křesťanské stanovisko v té příčině žádá, aby třída vyšší, hospodářsky silnější, neodpírala pomocných berlí těm, kteří se bez nich nemohou obejít, aby však v mezích sociálního a právního řádu energickou činnost a svépomoc rozvíjeli všichni, kdož mohou se bez této pomoci obejít. *)

Názor křesťanský nikterak nebrání snahám oprávněných zájmů třídních, žádá však, aby bylo při tom stále dbáno požadavků spravedlnosti a lásky k bližnímu a povinností ke společenskému celku.

Nešťastný směr třídního vývoje dneška, který národy roztrhl ve dva nepřátelské tábory, může býti stavován jen tím, budou-li odstraněny příčiny třídních protiv ve státním, hospodářském a společenském životě, čehož lze dosíci jen vítězstvím solidarity všeho lidského společenství nad jednostranným třídním egoismem rozvaděných tříd. K tomu jest však třeba součinnosti všech politických, společenských a hospodářských činitelův, o nichž v následujícím.

§. 89. Na kom a jakým způsobem jest přičiniti ke zmírnění třídních protiv?

Jest jisto, že není to ani socialismem zamýšlené, ani skutečné, o soukromé vlastnictví se opírající rozdělení povolání, jež by mohlo třídnímu boji ne-li konec učiniti, aspoň jej zmírniti. Prvé by jej učinilo ještě prudším, druhé jest skutečnou jeho příčinou.

Rozdělení povolání, jež se v dnešní společnosti, založené na sou-

*) Srov. *Arnošt Abbe*, *Gesammelte Abhandlungen, Vorträge, Reden* etc. III, 113 (1906).

kromém vlastnictví výrobních prostředků, snadno a svobodně utváří, dělo by se v kommunistické společnosti autoritativně; bylo by jednoduše komandováno, čím se má kdo zaměstnávat. Jinak nebylo by lze všeseka povolání osaditi. To by však bylo nevysýchajícím pramenem nespokojenosti, poněvadž skoro každý je k tomu nakloněn, aby síly a vlohy své spíše přeceňoval, než dle skutečnosti správně oceňoval.

Mimo to podléhalo by toto rozdělení povolání se strany vrchnosti nezřídka omylům a libovůli, což by bylo neméně osudno a jistě by nevedlo ke zmírnění třídních protiv. Namítá-li se, že by pak nebylo tříd, odpovídáme, že i kdyby tomu skutečně tak bylo, ač jest to nemyslitelné, že by právě tento způsob rozdělení povolání k vytvoření tříd a jejich protiv brzy zase vedl. Socialismus nemůže třídních protiv zmírniti, tím méně je odstraniti.

Avšak i nynější rozdělení povolání, jež se opírá skoro výlučně o soukromé vlastnictví, má své nedostatky, z nichž hlavním jest ten, že přirozená různost lidí, sil a vloh duševních i tělesných majetkovými rozdíly bývá zatlačována, což jest jednou z hlavních příčin protiv třídních. Lze tomu odpomoci a zachovati nynější řád soukromého vlastnictví, pro který jsme se vyslovili? I kdybychom se jen přibližně dokonalého řešení této těžké otázky vzdali, nutno doznati, že i jen relativně uspokojivé její řešení může se zdařiti toliko ve spojitosti se zvolna pokračující, celkovou sociální reformou. A co jest prvním úkolem jejím? Vedle zachování stavu středního, přirozeného mostu, který spodní a horní sociální vrstvy spojuje, jest to zobecnění a prohloubené vzdělání rozumu i srdce příslušníků všech společenských tříd. Neboť jen tak si mohou třídy porozuměti, a skutečně nadání a silou vůle se vyznačující živly tříd nižších mohou i při nedostatku hmotných prostředků na vyšší stupeň společenského žebříku dospěti.

Přeceňování majetku, jak zkušenost učí, jest vlastní individualistické a kapitalistické době. Až bude nesprávný tento názor překonán a společnost dospěje k poznání svého mravně organického charakteru a tudíž k tomu, že není příčinou třídního rozdílu majetek, nýbrž společenské funkce, které někdo ve společnosti zastává, potom teprve dojde dělník respekt. třída nižší, která na mnoze jako pracovní stroj a její síla jako prodejné zboží se oceňuje, své pravé vážnosti a společenského ocenění. Dnešní rozdělení tříd pouze dle majetku nemá pro toho, kdo majetku postrádá, nic leč pokoření.

A kteří jsou to činitelé, kteří na prvním místě mají přičinit k tomu, aby tento třídy usmiřující názor prorazil a sociální reforma měla praktické výsledky?

a) Nejprve jest to stát, jemuž se jest bedlivě všeho vystříci; co by naň mohlo uvalovati podezření, že jest státem třídním. Nepodléhá jakýmkoliv vlivům, má vůči všem třídám přísně zachovávat podílnou spravedlnost, pamatuje zejména na ty, kteří pro svou hospodářskou slabost jeho zvláštní ochrany potřebují. Také politickým stranám má býti obecné blaho nejvyšším zákonem, a blaho stavu neb třídy nesmí býti jednostranně zaměňováno s blahem obecným*) Proto jsou v zákonodárných sborech nepostrádatelný lidové strany s pevnými zásadami, jež nezaujímají egoistického třídního a zájmového stanoviska jako nežádka politické strany, nýbrž bez ohledu na zájem té které třídy jdou jen za praporem spravedlivého vyrovnání zájmův. Tento program jest praktickou konsekvencí ethického principu povinnosti k celé společnosti, jeho síla spočívá v hlasu svědomí a zárukou jeho provedení jsou vlivy náboženské, neboť jen ty dovedou massy trvale ovládati, nadchnouti a vzbuditi v nich pravé, oběti schopné vlastenectví. Bylo by, mírně řečeno, nepsychologickým (a přec se tak často děje), žádati od některých stran v národě, aby na prospěch národního celku obětovaly své zájmy a přičiňovaly tak k vyrovnání zájmů veškerenstva, a současně prameny síly a nadšení, jež člověka činí schopným oběti, lásku k vlasti a náboženství ucpávati.

b) Mají-li proletáři, námezdní dělníci, vzdáti se své nenávisti a nabýti zase důvěry k ostatním třídám, jest těmto dosavadní chování změnit a skutkem dokázati, že chtějí si jejich solidární jednoty upřímně vážiti, a to jak v životě politickém a společenském, tak v životě hospodářském. Podnikatelé a vlastníci výrobních prostředků jsou povinni spravedlností a láskou ke svým podřízeným a dělnictvu, tak aby tito viděli, že příslušníci tříd vyšších, jsouce skutečně proniknuti vědomím mravní povinnosti, chtějí jim býti spolubratry a opouštějí tvrdé protikřesťanské stanovisko, jaké bývalo mezi pánem a otrokem. Navzájem však dělník a příslušníci nižší třídy vůbec nesmějí pro třídní zájmy zapomínati na povinnosti, které mají k celé společnosti, a vidí-li jinak dobrou vůli, křesťansky odpouštět, v čem jim bylo třídami

*) Karel Kindermann, Parteiwesen und Entwicklung ihrer Wirkungen auf die Kultur der modernen Völker (1907).

vyššími snad až dosud křivděno. Jedné i druhé straně, jak dí biskup Ketteler, jest jen jeden den jednati jako křesťanům, a otázka sociální byla by rozřešena. Jest to snad nadsázka, neboť tak rychle těžkého problému smíření tříd řešiti nelze, jistě však byla by tím cesta k jeho řešení nejlépe upravena. Řešení samo vyžaduje dlouhé doby, mnoho drobné a v daném okamžiku také mnoho velké práce.

c) Ke zmírnění protiv třídních a zastavení boje přispěje však nejlépe a nejjistěji hmotné povznesení třídy proletární. Jestliže povznesly doby minulé třídu dělnou osobně a z valné části i občansky, zrušivše otroctví a nevolnictví a propůjčivše jí aspoň z valné části stejná práva občanská s třídami ostatními, jest krásnou úlohou přítomnosti, dílo to dokončiti a dále ještě postoupiti, odstraniti totiž chudobu jako nezbytný přídomek, jako stav třídy dělnické. Ve spořádané společnosti lze snést chudobu pouze jako zjev individuální, a nikoli jako trvalý a nutný stav třídní. Nemá zde býti třídní chudoby, ani chudoby mass. Nikdy ovšem nedospěje lidstvo k ideálu, aby se všichni příslušníci i třídy nejnížší dopracovali jmění, nikdy neuskuteční se sen socialistův, aby všichni měli přímou účast na jmění celé společnosti, avšak v pravdě spravedlivého rozdělení důchodů, tak aby se i dělníkovi a jeho rodině dostalo dostatečného a zajištěného důchodu, lze dosíci.

Schmoller dí, že žádoucím v té příčině cílem jest takové rozdělení statků ve společnosti, aby důchod i nejnížší, hospodářsky samostatné třídy zajišťoval jejím příslušníkům člověka důstojnou existenci, aby bylo ve společnosti pokud lze nejvíce stupňů středních a příslušníkům tříd nižších aby byl otevřen postup ke stupňům vyšším, a konečně aby dosažená míra důchodu všem byla zajištěna.

Stát, který se skládá pouze ze dvou tříd, z té, která požívá, a z třídy, jejímž úkolem jest jen strádání a práce pro nenasytný úkoj třídy první, nemůže se na dlouho udržeti. Každému státu jest nezbytně třeba silné třídy střední, která by sice také pracovala, při tom však těšila se mírnému blahobytu a hospodářské samostatnosti, která by třídě nižší byla tak blízkou, aby její pilné, dovedné a šťastné živly snadno v sebe mohla pojímati. Každému státu jest třeba silné třídy střední, jež by oba třídní extremy spojovala a mocné jejich protivy mírnila. Proto jest všude její posílení důležitým úkolem přítomnosti a ti, kdož společnost a stát spravují, mají si zase a zase klásti otázku, zdali jest na všech stranách dosti účinné ochoty přinášeti takové oběti, bez nichž menší obchod, stav rolnický a řemeslný, zkrátka střední stav vůbec se nemůže udržeti.

Jest jisto, že posledním účelem výroby nejsou výrobci, nýbrž že výroba jest zde nejprve kvůli spotřebitelům, a proto není také jejím účelem množení vlastnictví kapitálového, jak se na ni v naší kapitalistické době skutečně nazírá. Vytvářejí-li se výrobní a obchodní poměry a celá jejich organisace tak, že nejen požadavkům spotřeby dostačují, nýbrž že jsou zároveň na prospěch širokému stavu střednímu, udržující jej při síle, jest to se stanoviska národohospodářského mnohem vítanější, než zmohutnění kapitalisticky soustředěného vlastnictví. Hledíc k svobodné soutěži, důrazně se dnes vlastníkům malých závodů přimlouvá, aby hleděli své technické a obchodní vědomosti rozšířiti a svépomocně sdruženými, kooperativními počiny atd. proti většímu kapitálu se posílit. S větším prospěchem však bylo by střednímu stavu, kdyby vůdčí kruhy společenské více zabývaly se otázkou, zdali a do jaké míry mohou býti střednímu stavu vyhrazeny a zajištěny určité výrobní obory, ovšem bez újmy rozumných a spravedlivých nároků spotřeby, a zda by také v jiných ještě než dosud oborech účelnou společenskou organizací výroby nemohlo jim býti otevřeno zajištěné pole úspěšné činnosti. To by jistě pokleslou dnes jejich mysl utužilo a důležitou tuto třídu oživilo.

Sám o sobě stát ani jeho národohospodářská politika nestačí na veliký úkol, odstraniti třídní protivy; má-li mezi jeho třídami zavládnouti mír, jest všem ruku k dílu přiložiti, jest všem třídám přihlížeti jen k tomu, co je spojuje, a nikoli, jako dosud, jen k tomu, co je rozlučuje, aneb dokonce snad rozluky tu uměle pěstovati. Tři veliké úkoly spojují lidstvo ke společné práci a pojí je ve společenské skupiny: společenství pokrevní, s nímž se potkáváme v rodině, pospolitost politická (vlast) a společenství hospodářské, které však v našich dobách třídním bojem nejvíce jest uvolněno a potřebuje posily.*) Toho lze dosíci, jak znova opakujeme, jen oživením svazkův a pospolitostí občanů témuž povolání náležejících, či organizací stavovskou, neboť jen tím zmírní se protivy třídní.

Tento skutečností jedině odpovídající požadavek jest „*ceterum autem censeo*“ křesfansko-sociální politiky.

Zaměstnavatel i dělník nesmí zapomínati, že úzce je poutaji zájmy téhož povolání, jemuž oba patří, a kdyby majetkově i sociálně jiné třídě náleželi, že jest nutno, aby příslušnost stavovská

*) *Schmoller*, Grundriß I, 6. násl.

nabyla vrchu nad příslušnostitřídní. Zvrstvení a spolčení třídní má své dějinné oprávnění a začasťe vývoj, i mělo ve společnosti značný úkol. Pokud jest tomu tak, i dnes jest si přátí a snažiti se o jeho posílení, avšak pro společenský mír a trvalé štěstí společnosti má dle Schöffle „nejpřirozenější“ pospolitost stavovská, pospolitost plynoucí z povolání, daleko větší význam než pospolitost třídní. Proto jen z oživení a posílení svazků, jež tvoří příslušníci téhož povolání, lze čekati na prvním místě zmírnění třídních protiv a překonání třídního nepřátelství. Tím bude ukázána účinné sociální a hospodářské politice cesta, aby v životě hospodářském a sociálním místo peněz zase člověk zaujal povýšené místo a chopil se vlády, která po soudu zdravého rozumu náleží jen jemu, a nikoli mrtvým statkům.

Tážeme-li se na konec, jak daleko dospělo moderní hospodářství na této cestě k velikému cíli odstraniti protivy třídní, zejména tím, že snaží se zlepšiti hmotné poměry tříd nižších, nutno přiznati, že odpověď k této otázce není jednotnou.

Statistika ukazuje, že pracovní mzdy stále stoupají, což jest znamením nepopíratelného pokroku, neboť se tím staví drobný kapitál po bok kapitálu velkého, ba dle svědectví spořitelní statistiky jej i předstihuje. Ze spořitelních vkladatelů náleží u nás skoro čtvrtina stavu dělnickému, v zemích s vyvinutějším průmyslem ještě více.

S tím srovnává se i novější statistika důchodkových daní, vykazujíc proti minulosti značnější vzrůst poplatníků středních tříd důchodových. Třídy střední tedy nemizí, ovšem že místo starého středního stavu, který moderním průmyslovým vývojem nesmírně byl poškozen a zdecimován, vzniká nový stav střední, a právě tomuto děkujeme tato příznivá čísla statistická. Řekli jsme však na svém místě, že tento nový střední stav není nijak náhradou starého samostatného stavu středního, jakým býval druhdy na př. v cechovních řemeslech. Avšak jest to přec důkazem, že střední třída nezmizí a že jest dosud pojítkem třídy vyšší a nižší, a že jest příslušníkům této třídy do třídy střední cesta stále otevřena.

Tím jest také vyvrácen socialistický názor, že kapitalismus třídu střední zničí, a že bohaté stále bohatšími, chudé pak stále chudšími činí.

Tyto příznivější hospodářské poměry tříd nižších jsou z valné části výsledkem jednak blahodárných reforem sociální politiky posledních desíletí na prospěch tříd pracovních, jednak jsou výsledkem

velkolepé svépomocné a sdružovací akce těchto tříd, jež má za účel znásobení hospodářské a mravní síly jednotlivcovy, kterou jen lze provést hospodářské a sociální úkoly, s něž nikdy není neorganizovaný jednatel. Hospodářské prospěchy svépomocné, sdružovací akce, záleží ze zvýšené a úvěrové schopnosti a ze soutěžitosti s velkovýrobou. Sociální účinky této sdružovací akce vidíme pak v buzení stavovského uvědomění, v podpoře a pěstování společenských úkolů, v řešení zájmových otázek, ve sledování kulturních a vzdělávacích účelů a v plnění funkcí odborové samosprávy. Než to jsou již věci, spadající v obor národohospodářské politiky, a proto jen letmo se jich dotýkáme.

Že příznivější poměry hospodářské a sociální byly namnoze vyvolány také socialistickou kritikou a politickým významem této strany, ač nezřídka i proti její vůli, a že v tom hlavně význam činnosti strany té záleží, toho nutno loyálně doznati.

Nelze však si zapírat, že i přes tento pokrok tříd nižších jsme přec ještě daleko od ideálního cíle, ne-li vyrovnání, aspoň zmírnění třídních protiv. Důkazem toho jsou rozhárané společenské a hospodářské poměry dneška a blíže prozkoumaná statistika důchodů také ostatních tříd. Její čísla, dle R. S. Maye*), ukazují, že i při zvýšení důchodu tříd nižších neučinil jejich blahobyt valných pokroků, poněvadž nastalo v posledních dobách značné přesunutí poměru v důchodech mass lidových k důchodům tříd majetných, a bohužel na neprospěch oněch. Důchod tříd vyšších totiž vzrostl mnohem silněji, než důchod tříd nižších. Tím, že důchody obou tříd nestoupají stejně, jest charakter důchodů tříd nižších valně stlačen. S tímž výsledkem se setkáváme, a jest rovněž statisticky zaručen, pozorujeme-li spotřebu statků obou zmíněných tříd. Tato neutěšená okolnost poukazuje k tomu, že přes všecky pokroky, které naše doba v příčině tříd nižších učinila, není hospodářské a sociální postavení tříd nižších, zejména třídy proletární, stavem uspokojivým, a že rozhodný krok ke smíru tříd a odstranění třídních protiv dosud se nestal.**)

§. 90. Pohled zpět a vyhlídky do budoucnosti.

Nauka národohospodářská byla vždy, jak z nástinu těchto společensko-hospodářských základů patrno, ovládána mravními a

*) Die Wirtschaft in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft (1901); Das Verhältnis des Verbrauchs der Massen (Schmollerův Jahrbuch XXIII., 1899).

**) K. Fuchs l. c. str. 180. násl.

filosofickými ideami a názory své doby. Které jsou to ideje, jež ji ovládají v naší době? Vědění národohospodářské jest řešiti dvě otázky: jak opatřiti hmotné potřeby národa a jak má býti upravena součinnost těch, kteří jsou při tom zúčastněni. Při první jedná se o poměr člověka k vezdejším statkům, hledíc k jeho určení vůbec, čili jedná se o statcích vezdejších v zorném úhlu mravního zákona. Při otázce druhé jedná se o to, co jest lidské pokolení, jaký jest vzájemný poměr lidí mezi sebou, a které úkoly v té příčině jednotlivci mají. V otázce první stojí proti sobě s jedné strany hmotný a s druhé spíše ideální pojem lidského života, a dle toho, ke kterému z obou se nauka národohospodářská více sklání, jest také více ovládána buď ideou požitku a utilitarismu, nebo ideou nábožensko-mravní. Tyto protichůdné ideje, jež o uplatnění svého vlivu v národohospodářství bojují, jsou v prvním případě materialismus a egoismus, v případě druhém láska k Bohu a bližnímu. Materialismus a egoismus vnitřně právě tak úzce spolu souvisejí, jako obě nejvyšší přikázání nauky Kristovy.

Se vzrůstem hmotných a sobětných ideí, zkvétá z počátku národní hospodářství neobyčejně rychle, hmotné zájmy se rozvíjejí a kulturní pokrok v oboru hospodářského života jest nepopíratelný. Vše to však brzy ochabuje, ustupujíc mravnímu, společenskému a proto i hospodářskému úpadku, a lidstvo jest nuceno hledati jiné vůdčí ideje pro vnější řád svého hospodářského života. Pravdu těchto slov ilustruje nejlépe národohospodářský rozmach v dobách rozkvětu svobodohospodářského systému a jeho nynější znenáhly úpadek a hledání cest nových.

Má-li v životě hospodářském převahu stránka hmotná a sobětná, ustupuje přirozeně člověk se svým mravním cílem, a není-li hospodářsky dosti silen, stává se jen dle své pracovní výkonnosti posuzovaným a proto nestejně oceňovaným strojem těch, kteří prostředky výrobními vládnou. Idea mravní, idea humanity a stejné lidské důstojnosti všech, nedá se však ani na poli hospodářském potlačiti; nastává reakce. Že dosud neprorazila a že kultus hmoty a egoistického rozštěpení dosud se šíří, má důvod svůj v tom, že idea rovnosti všech nebyla ještě ve své hloubce pochopena. Idea ta jest transcendentní, vztahujíc se na duchovní stránku lidstva, má své kořeny ve věčnosti a proto také jen tam bude podstatně uskutečněna. Pojímá-li se však, jak často se stává, pouze po

stránce života vezdejšího, způsobuje v životě společenském i hospodářském jen zmatek, jak tomu nejlépe svědčí doba přítomná.

V letech osmdesátých minulého století nastala proti materialistickému a egoistickému pojmu života hospodářského nábožensko-mravní reakce. Bude uchráněna osudu, který stihl reakci doby tak zv. přirozeného práva, reakci způsobenou prohlášením tak zv. lidských práv revoluce francouzské, jež stojí na stanovisku státní nauky Rousseauovy o svobodě, rovnosti a bratrství všech? Kladná odpověď na tuto otázku závisí na tom, bude-li její ethický názor o rovnosti lidí takovým, jakým býti má, transcendentním, a bude-li reakce ta dosti silnou, aby tento názor o rovnosti uplatnila také v hospodářském systému. Neboť na konec jest to náboženství, jež v poslední řadě rozhoduje o charakteru hospodářských systémův, a že tomu tak, to dosvědčují dějiny.

Hospodářský život nezávisí pouze na hmotných statcích, na něž je odkázán, nezáleží jen z otevření míst, kde se tyto nenalézají, ze zdokonalování nástrojů, jimiž se látka výrobu podmiňující dobývá a spracuje, nezáleží jen ze správného rozdělení statkův atd., nýbrž také ze správné odpovědi, k čemu vše to jest. A na to odpovídají náboženská vyznání, jimiž se proto hospodářský život do jisté míry rozlišuje, jak dobře vystihuje Ribot známou větou : *deux peuples, qui n' adorent pas le même Dieu, ne cultivent pas la terre de la même manière* *).

Nelze neznamenati, že v druhé polovici stol. 19. nastal v duchovním vývoji národů jistý obrat k pravdě, který opravňuje k nejlepším nadějím. Nelze si však zapírat, že přibýlo také smýšlení materialistického, a že vytvořilo nový světový názor a nové pojetí dějin, jež diametrálně se liší od náboženství Kristova. Jest otázkou, zda věda národohospodářská v boji s tímto materialismem zvítězí, zda její mravní ideály právě tak jako v dobách minulých nebudou strženy v proud bez oddechu pracujících hmotných zájmův. Všichni, kdo věří ve zjevení Boží, ať náleží k kterémukoli křesťanskému vyznání, jsou proti materialismu za jedno v tom, že život se nevyčerpává jen tím, co jest smyslem přístupno, nýbrž že za těmito, jak rozum tuší, trůní mocnost vyšší, již vše děkujeme. V Kristu, Synu Božím, a jeho učení dostalo se lidstvu ethického principu, který je odkazuje k nadpřirozeným skutečnostem a dodává mu síly proti všem, pouze k hmotě je poutajícím silám a zájmům. Komu se ne-

*) *Ribot, Du rôle sociale des idées chrétiennes (1880).*

dostává víry v toto učení, toho ethickým zásadám chybí pevná opora, a proto nejsou s to, aby ho uchránily proti přemoci zájmů nižších, pouze hmotných *).

Filosofie, neuznávající učení křesťanského, má jen dvě možnosti. Buď vidí ideu člověka a jeho cíl ve společnosti, a pak jest se jí snažiti o to, aby všem jejím členům dostalo se stejného podílu na štěstí, aby všechny třídní rozdíly pominuly, a poněvadž budoucí záhrobní blaženosti člověka uznati nemůže, aby dostalo se již zde všem stejných požitkův. To jest stanovisko kommunismu a pro člověka bez víry stanovisko jedině logické. Aneb vidí ideu člověka uskutečněním již v individuu, a pak nelze říci, jak vyhne se aristokratismu Nietzscheovu, jehož zásada zní: „Jest nutno, aby tisíce existencí bylo obětováno vytvoření jednoho vynikajícího exempláru“. Důkaz toho podává cynismus antisociálních darwinistů, jehož pozitivistický a evolucionistický výklad mravně náboženských idejí (na př. studu a čistoty z obyčeje chrániti se před zimou, družných účinků náboženství ze shromažďování pozůstalých při slavnostech pohřebních atd.) není nijak oporou proti kommunismu, ani vězícímu v něm materialismu, naopak jest rozkladem všelikeho idealismu.

Málo tu prospěje, mluví-li i sám Spencer o „nekonečné a věčné energii, z níž všelike bytí plyne, mluví-li o nevyzpytatelné bytosti, s jejímiž projevy se člověk všude setkává, jejíhož počátku a konce však nejen najíti, nýbrž ani představit si nemůže“ **).

Je-li tento, jak dí Cathrein ***), nad měkký divan pohodlnější agnosticismus, který existence Boží přímo nepopírá, nýbrž zahaliv se v togu skeptika dí: *ignoramus* a proto nepotřebuje se také namáhati těžkými důkazy její nejsoucnosti a při každém útoku lze se mu opatrně schovati za ohradu pochybností, jež se při každé transcendentní ideji vyskytují, je-li ten východiskem snah lidských, odnášejících se ke spojení s jeho věčným původem, pak jest ethika odkázána jen sama na sebe. Její zákony odvozují se jen z toho, co je přírodě přiměřeno. A je-li příroda tím nejvyšším a posledním, nelze se vyhnouti mravouce toho druhu, s níž se v praxi tak často setkáváme, která má opatrnost v požitcích za svůj princip, která jest však vším jiným než mravoukou, a logicky myslícího ducha nikdy

*) *M. v. Nathusius*, Die Mitarbeit der Kirche etc., str. 142. násl.

**) Principy sociologie IV. svaz. 1. odd. Církevní zřízení (dle německého vyd. z r. 1891 od *Vettera*).

***) *Moralphilosophie* I, 341. (2. vyd.).

nemůže uspokojiti, byť i k svedení nemyslicích mass byla nejvhodnější.

Jestliže Bůh člověka stvořil, učinil tak, jak v katechismu čteme, ke své oslavě a k jeho věčné blaženosti. Poznání tohoto cíle musil mu však učiniti možným, což bez poznání Boha státi se nemůže. Kdo tedy tvrdí, že nelze Boha tou či onou cestou poznati, musí také důsledně popírati nadpřirozený cíl člověka. Mravní autonomii člověka dal již Kant základ k tak zv. neodvislé morálce. Dnes činí tak po něm všichni ti, jimž náboženství je přežitkem minulých etap vývoje. Nevadí jim, že jejich libovolné hypotese o tomto předmětu spočívají na neudržitelných předpokladech, že nijak nejsou vědou bez předpokladu. Vycházejí z metafysického předpokladu, že není osobního Boha aneb že ho nelze poznati, což jest jedno. Proto není také člověk stvořen pro Boha jako svůj konečný cíl. Předpokládají dále, že člověk znenáhla jen dospíval ze zvířecího stavu k mravním idejím, a bohužel že není názoru toho ušetřena moderní sociologie ani tam, kde z idealismu vychází (Carey, Schäffle, Lilienfeld, Ihering a j. v.). A majíce tyto předpoklady za samozřejmé, pokoušejí se, ovšem bezvysledně, vysvětliti, jak se asi první mravní pojmy cestou obyčeje, prospěchu, náhody atd. tvořily a jak znenáhla jen cestou vývoje dospíval člověk k ideji povinnosti. Jak se však stalo, že lidé vždy a všude těchže mravních pojmů nabyli, toho vysvětliti nedovedou a proto důležitou tuto okolnost pomíjejí.

Že výklady toho druhu ruší cenu mravního řádu, který vše pozemské převyšuje, že se tím ze vznešeného pojmu povinnosti činí pouhý cit, bázeň nebo imperativ vlastního rozumu, nemající sankce a závaznosti, a že proto všechny tyto výklady o vzniku povinnosti nemají pro život lidský praktické ceny, nemluvic ani o zásluze, jest patrné. Proto není lichou předhůzka, která se jim právem činí, že svým učením trvání společnosti ohrožují. Jen se vmysleme v náladu tak zv. vyděděnců, kteří se dnes učením tohoto druhu přímo překrmují a v zásadách laické a vývojné morálky jsouce odchováni, na slovo věří lesklé frasi moderních vývojných etiků, že smrtí vše se končí a že víra v nesmrtelnost jest pošetilou pohádkou a povinnost pouhou bázni před veřejným míněním, aneb snad jen před policií. Co lze pak těm a takovým namítati, shledávají-li nespravedlnost a rozpor v tom, že mají s rodinou svou tříti nouzi, kdežto jiní z mozolů jejich žijí v přebytku? Lze jim zazlívati, že nemajíce naděje v lepší budoucnost, v odměnu

za své vezdejší strádání snaží se o zvrácení nynějšího společenského a hospodářského řádu i násilím, aby si také již zde nebe připravili? Nevíme, co by jim hlasatelé morálky bez Boha vážně mohli namítnouti, nepokládáme-li lacinou frasi aneb sofisma za odpověď. Přejdou-li principy této morálky v praxi a jsou-li učiněny základem nauky společenské a hospodářské, nedivno, že výsledky jejich jsou tak neblahé, odpovídající zcela přísloví: kdo seje vítr, klidí bouři.

Z toho plyne, že pravdivou je v této knize často opěťovaná věta, že naděje kladené v nauku hospodářskou mohou se uskutečnit jen tenkrát, spočíne-li táž na základech neochvějných principů křesťanské mravouky. Jen tenkrát, bude-li uspořádán hospodářský a společenský život dle zásad takové vědy národohospodářské, nedozná újmy a bude provázen skutečným blahobytem. Tato těsná spojitost vědy národohospodářské a bohoslovecké morálky, na niž znova důraz klademe, ukládá však nejen národohospodáři povinnost dbáti principů mravouky, nýbrž vybízí i bohoslovce, aby rozvíjeli a hlásali pro život hospodářský směřodaté zásady učení Kristova, aby tak hospodářskému životu a vědě o něm jednající hojněho přinášeli užitku. A prokazujíc společnosti tyto neocenitelné služby, splní věda bohoslovná hlavní svůj úkol při řešení otázky sociální, jak správně postřehl F. W. Förster, když napsal, že nejlépe sociálně činným jest ten duchovní, který v prvé a poslední řadě jest dobrým pastýřem duší *).

Rubem moderního národohospodářského vývoje jest sobětný a vyděračský duch, společenská hrdost, sociální boje a protivy, politická a jiná korupce a jiné smutné zjevy dnešního společenského a politického života. Společnost snaží se sice těmto nevídaným průvodčím hospodářského vývoje našich dob čeliti, zapomíná však na nejdůležitější článek v řetězu těchto snah, bez něhož nedostává se jim účinné síly, zapomíná na učení křesťanské. **) Cíli této ušlechtilé a nezbytné snahy bylo lidstvo vždy nejbližší, opíralo-li se o zásady učení Kristova; bylo však cíle toho tím dále, čím více se od nich vzdalovalo, poněvadž mocné pokušení, s nímž se člověk v životě hospodářském stále potkává, nelze překonat pouze motivy přirozenými. Přimkne-li se však k zásadám učení křesťanského, přijdou mu na pomoc také motivy nadpřirozené, a pak dovede již

*) Christentum und Klassenkampf (1909).

**) G. Schmoller, Grundriß II, 678 (1904).

srovnati pud po zisku, bez něhož by nebylo rozvoje národohospodářského, se spravedlností a láskou k bližnímu, s ideou solidární. Kéž by národové konečně prohlédli a uvědomili si, že jen vážná práce, která se opírá o křesťanský názorsvětový, a umravnění lidu jest základem zdravé společnosti a jejího hospodářství, a že jen na tomto základě jsou možny jejich správné reformy. Jen tenkrát, nedá-li se lidstvo více klamati nepřáteli náboženství a vrátí-li se k zásadám víry Kristovy, bude zbaveno hrůzovlády potřeb, budou odkryty kořeny bídy dnešního společenského a hospodářského života, moderní modloslužba zlata, k nimž nutno sekeru přiložiti dříve, než bude pozdě. Dnes nevidíme v darwinském vítězství silného nad slabším pravou kulturu, nýbrž v blahobytu celého národa, k němuž lze dospěti jen mravně náboženskou obnovou. Vše, co se třídám hospodářsky slabším v příčině ochrany jejich osoby a svobody slibuje, jest v nevěreckém, mravně sešlém okolí tříd vyšších bezcennou, ba nebezpečnou frásí. Neboť péče o osobu, odloučená od mravnosti a víry, jest jen skutkem pýchy a nevede k utužení a blahobytu celé společnosti, nýbrž k jejímu rozkladu.

Závěr.

Končice nástin základův a zásad společensko-hospodářských, jež jsme rozvíjeli v záři vážných slov Písma sv.: „A svět pomíjí i žádost jeho, kdo však činí vůli Boží, zůstává na věky*),“ znova připomínáme, že přizívá k celému životu člověka, zejména k cíli jeho poslednímu, třeba odpovídal jen k některým jeho společenským a hospodářským otázkám. Odnáší se k tomu, k čemu věda národohospodářská vůbec směřuje, aby ukázal, v čem záleží národní blahobyť, podmínka to dosažení konečného cíle člověka, a které jsou jeho příčiny, aby ukázal, že celý hospodářský život ve svém rozčlenění má podstatně stránku mravní, jež, má-li se mu dařiti, nesmí býti tvrdým egoismem a bezduchým materialismem zneuznávána. Proto vyhýbajíce se individualismu, drtícímu společnost v atomy jedincův, aby se nad nimi hospodářsky silnější vlády domohl, i socialismu, v němž zase všechny sociální rozdíly mizí, snažili jsme se udržeti na zlatém středocesti, jsouce přesvědčeni, že nelze nápravy neutěšených sociálních a hospodářských poměrů očekávati ani od těchto systémů, ani vůbec od vnější pouze kultury a hmotného rozvoje, nýbrž toliko a jediné od kultury ducha.

Nárok širokých mass na zlepšení hmotného postavení jest jistě oprávněn; neméně však jim třeba povznesení mravně náboženského, poněvadž prvé bez tohoto jest neproveditelné a obě jest v tak úzkém spojení, že nedbalost s jedné i druhé strany jest poškozením obou. Jen obnoví-li se lidstvo v Kristu a budou-li zásady učení Kristova pronikati jeho hospodářskou činnost, nebude jako dosud skoro bezvýsledným badání o tom, jak bylo by lze zabezpečiti každému trvale stavu přiměřenou existenci, jak zabezpečiti společnost udržující stav střední, jak zjednati dorozumění a rovnováhu mezi dělníkem a zaměstnavatelem, kapitálem a prací atd. Jen tehdy, bude-li zase Kristus panovati v srdci společnosti a budou-li zásady jeho mravního zákona pronikati její činnost, nebudou všechny ty důležité společenské a národohospodářské pojmy, o nichž jsme uvažovali, prázdným slovem. Proto je rozší-

*) 1. Jan. 2. 17.

ření zásad křesťanských a proniknutí jich ve společnost první nezbytností. Pokrok kultury nepřinese lidstvu prospěchu, nebude-li vyvěrati z tohoto pramene.

Společnost Kristu odcizená nezná těsné spojitosti hospodářské činnosti s mravností, jí není křesťanská mravouka měřítkem hospodářských zásad. Její vůdčí kruhy neznají bohužel svého praktického cíle, nezbytně s jejich povýšejnějším postavením a značnějšími prostředky spjatého, a třídy nižší nedovedou zase požadavky své dle zákona spravedlnosti přizpůsobiti jen možnému a přiměřenému, a odtud věčný boj obou.

Vše, co přispívá k sjednocení a upevnění solidarity, jest za jedno s křesťanským řádem, a naopak vše, co lidstvo rozlučuje a šíří sociální propast mezi jeho třídami, je cizí lásce, pravdě a proto i skutečnému pokroku. Nic však není způsobilejším, ani tisíckrát zdůrazněná pravda, ani nezvratně dokázaná nepravda, přesvědčiti zápolící třídy o pravdě těchto slov, než skutečnost v duchu učení Kristova vykonané práce na prospěch společenského míru. Proti tomu jest sofistika individualismu i socialismu bezmocna, zde uplatňují se „ad oculos“ slova evangelia, že po ovoci poznává se strom.

Vedle učení Kristova není v jiném spásy, leč jen v Tom, jenž jest cesta, pravda a život. V řeči, která celý život Kristův jadrně vystihuje, charakterisuje apoštol Petr jeho činnost dvěma slovy: „pertransiit benefaciendo.“ A slovy těmi lze také nejlépe vystihnouti dvoutisíciletou činnost jeho církve, slova ta jsou mottem kulturních dějin církve. Není zde místa zmiňovati se o její kulturní činnosti, vždyť je známo, že vykonala kulturní díla, s jakými se nikde u jiného náboženského vyznání nepotkáváme. Na jedno jen upozorňujeme. I zapadlé slunce působí na zemi, propůjčujíc měsíci světlo a zanechávajíc s dostatek tepla, bez něhož by všeliký život záhy odumřel. I v mnohých duších nastala dnes noc nevěry. A přece světlo a teplo bývalé víry ještě pocíťují, neboť stále ještě lidstvo tyje z bohatého dědictví křesťanství, nejsou si toho na mnoze ani vědomo. V moderních reformních snahách a vůbec v sociální politice není jediné v pravdě veliké myšlenky, která by v poslední řadě nepocházela z ideje spravedlnosti a lásky k bližnímu ve smyslu křesťanském. To opravňuje nás k naději, že noc zase ustoupí dnu, že slunce nauky Kristovy v plném jasu svém se navrátí, aby rozum všech osvěčovalo a srdce zahřívalo a dovedlo je zase

k Tomu, kterého tak případně jmenujeme: Sol justitiae, Fons amoris, Vinculum charitatis *).

Každému je volno vyvíjeti své národohospodářské a společenské zásady: buď na základě mravouky, náboženstvím Kristovým světu štípené jako jediné správném základu stavby společenské, uvědomiti si bouřlivý chod dějin a všimati si mluvícího z nich hlasu Božího, nebo jíti za starou písní o bláznovství víry, jak ji nezřídka společným sborem pějí moderní sociologové i národohospodáři. Jest jen tato dvojí cesta, a žádná jiná. Buď přimkne se věda k zásadám víry křesťanské, a bude pak zase mít účast na jejím požehnání a jsouc pravou vědou přičiní k tomu, aby zavládly lepší společenské a hospodářské poměry. Její reformy doznají pak příznivějších výsledků než dosud, neboť podstatně závišejí na mravně náboženském obrodu lidstva. Aneb půjde cestou sociologů, jakými jsou Alfréd Fouillée **) a jeho metafysická a mythologická filosofie dějin, aneb L. Gumplowicz ***) a jiní, kteří otevřeně prohlašují, že nepíší pro ty, jimž je dualismus hmoty a ducha náboženskou potřebou, a že společenské zákony ve smyslu zákonů přírodních jsou možny toliko se stanoviska monismu. Výsledek však tohoto názoru, který je sice, jak jsme svrchu řekli, velmi pohodlný, jest velmi nejistý a myslícího ducha nikdy nemůže uspokojiti.

Jen na ctnostech mravních a božských, zejména svobodě, spravedlnosti a lásce k bližnímu a na jejich svazu spočívající reforma společenských a hospodářských poměrů je s to, aby přivodila skutečný pokrok k lepšímu. Spolek těchto ctností nemohl býti ve společnosti pohanské nikdy uzavřen a moderní společnost k svému neštěstí jej zase uvolnila. Pohanská společnost neznala lásky a proto úpěla v poutech otroctví. Moderní společnost, která svou snahou upravití soukromé zájmy egoismem, strnulým zákonem o mém atvém, upadla v moderní otroctví železného zákona salariatu či poměru mzdového, potlačila u valné míře lásku a spravedlnost a tím i svobodu, poněvadž tam, kde nejsou sociální ctnosti všechny, není žádné, neboť jedna razí cestu druhé, a v téže mohutnosti sídlíce, vespolek se podporují. Jen křesťanská láska je s to, aby udržela rovnováhu a spojení mezi sociálními ctnostmi, bez nichž není pospolitosti. Od prvního

*) *Pesdi* I. c. III. 928.

**) *Critique des systèmes de morale contemporains* (1883). La liberté et le déterminisme (Paris 1884) atd.

***) *Grundriß der Soziologie*. Vídeň 1885, str. 62. násl.

okamžiku, kdy křesťanská láska začala teplem svým zahřívati svět, počal boj proti vykořisťování práce a proti potlačování tříd nižších. Dějiny civilisace jsou dějinami boje a vítězství lásky a spravedlnosti nad egoismem, a teprve když tyto ctnosti život národů pronikaly a jejich společenské a hospodářské poměry veskrze znova upravily, omezila se církev zase na svůj nejvlastnější obor působnosti, prostředkovati lidstvu spásu a pamatovati je na cíl poslední, přenechávajíc jeho péči další vývoj o věci časné.

Dnes, kdy dílem pohansko-materialistický, dílem židovsko-výdělkářský, veskrze sobětný a duchu nauky Kristovy odporný názor světový čím dále tím více se zmocňuje veřejného i soukromého života národův a hrozí zničením civilisace křesťanské, nastává církvi zase prvopočátečný úkol, proti tomuto zhoršení mravních názorů v sociálním a hospodářském životě energicky vystoupiti a přiložiti zase na jeho poměry měřítko nauky Kristovy.

Moderní společnost, již nedostává se však daru víry, nechce toho snášeti, aby církev tuto přirozenou úlohu svou plnila, ač ji provádí způsobem matky pečující o blaho dítek svých. A když církev katolická odmítá v nejvlastnějším zájmu společnosti příčiny neutěšených poměrů, jimiž dnešní společnost tak trpí, vidí v tom táž společnost neoprávněný zásah církve v obor, meze její působnosti prý přesahující.

A to, co se jmenuje kulturním bojem, jest prý jen odkázáním církve v meze její působnosti. Ve skutečnosti ovšem není to ničím jiným, leč jen popíráním vrozeného práva církve, přiložiti měřítko nauky Kristovy na společenská a hospodářská zařízení. Práva toho se však církev nikdy nevzdá a vzdáti nemůže, nechce-li se poslání svému zpronevěřiti, nechce-li se vzdáti své existence. Hříchy otců trestány bývají na dětech; jako za bludy minulosti pyká přítomnost, tak za bludy dneška pykati bude budoucnost. Buď se společnost navrátí dobrovolně k zásadám nauky Kristovy, aneb bude k tomu v budoucnosti donucena hlubokým úpadkem svým.

Pro povšechný rozvoj společnosti není nic osudnějšího, než jsou-li její směrodatné kruhy tak zv. vědou klamány prázdným ujišťováním, že v národohospodářství nejedná se o nic jiného, leč jen otázky technické, a že jeho jediným podnětem jest pud egoismu. Tomu však není tak. Základy a zákony řádu hospodářského nemohou býti jiné než ty, které má život vůbec. Jest však třeba, aby jim v praxi i v theorii dobře bylo rozuměno, a jeden aby na úkor ostatních nebyl jednostranně zdůrazňován. Praví-li dnes národo-

hospodářský liberál, že moderní hospodářství spočívá na osobní svobodě a soukromém vlastnictví, jest to správně i zase nesprávně, právě tak, jako když komunista, ať kteréhokoli zrna, dí, že se zakládá na vzrůstající pospolitosti výrobního a rozdělovacího procesu. Obé může býti v jistém smyslu pravdou, nejčastěji však bývá to přehnaným a neoprávněným zdůrazňováním svobody, respektive snahy po pospolitosti, a to jako přestupuje ústředí ctnosti, tak zase bývá nedostatkem ctností ostatních.

Individualismus, který slavil nejprve své tri umfy na poli filosofickém, zastoupen naturalisty, deisty a empirickými mravními filosofy, byl průkopníky společenské smlouvy přenesen záhy na pole politické a Adamem Smithem na pole hospodářské. Zde vyspěl v důsledky pro nejširší lidové vrstvy přímo nesnesitelné, což vedlo přirozeně k reakci, jejímž projevem je válečný pokřik socialismu.

Socialismus však upadá v nový extrém, nejša tím, zač se vydává. Není křesťanským soucitem s ubohým, není, jak pyšně hlásá, jedinou zárukou zlepšení postavení tříd spodních. Přestupuje pravou míru rovnosti a spravedlnosti, seznamuje třídy ty s přehnanými a neuskutečnitelnými nároky, a tím jest nespravedliv a na škodu všech, nehledíme-li ani k tomu, že nový jím hlásaný řád by připravil společnost o neocenitelné psychologické popudy a jednotlivé její členy o onu míru svobody volného pohybu, bez níž každý pokrok a blahobyť všech tříd národa jest nemožný.

Také sociální system práce, jehož zásad se přidržujeme, volá po společenství všech; ovšem nechce pospolitosti výrobních prostředků, nýbrž jen pospolitosti lidí, výrobců, zaměstnavatelův i dělníkův. Jsouce členy téže lidské rodiny, mají si býti všichni bratry, a to je má spojovati ve všech poměrech soukromého i veřejného života. Zákon lásky a vědomí příslušnosti k téže všelidské rodině má pronikati všechny formy lidského společenství.

Spása světa nezávisí v poslední řadě na hospodářském a sociálním vývoji národů, nezávisí na hmotné kultuře světa, nýbrž na kultuře ducha. A proto všechny formy lidských společností sbíhají se jako ve své koruně v náboženství lásky, ve společnosti církve Kristovy, poněvadž jen církev svým učením o lásce k Bohu a bližnímu a ideou osobního Boha jest s to, aby základům politického, sociálního a hospodářského řádu a vůbec pospolitému životu lidstva dodala náležité pevnosti.

Materialistická idea o absolutní svobodě individua se svými důsledky, neúprosným otroctvím hospodářsky slabšího a rozdro-

bením společnosti, byla velkým omylem. Toho jsou si dnes myslící kruhy vědomy, a proto se snaží o to, aby idea třídního boje ustoupila ideji pospolitosti tříd a společenství zájmového. Nemá-li však tato ve svém jádru zdravá snaha býti pouhou utopií, potřebuje základu, který by ji jistěji udržoval a mocněji chránil než pouhý pud egoismu, vyžaduje základu křesťanského citění a přesvědčení. Omrzely již frase a nedokázatelné hypotese, jimiž materialismus a věda bez Boha v zajetí svém držely ducha tak mnohých, a známkou, že doba naše opouští proroky, jimž tak dlouho věřila, a že touží po vykoupení z jejich okovů, jest snaha vážných a přemítavých duchů o vůdčí ideu. Jest sice dosud mnohem více těch, kteří váhavě stranou stojíce a bojíce se silné křesťanské ideje osobního Boha, doufají vystačiti mlhavým pantheismem, ovšem marně. Lidstvo nemůže míti jen úkol, který mu vytknul materialismus, pracovati pouze pro vezdejší svět. Unikla-li duše, rozptylují se atomy, neboť pozbyly svého pojítka, rozpadá se organismus lidský. Unikla-li ze společnosti živoucí idea osobního Boha, marně pokouší se filosofický mastičkář o vytvoření nové duše a života společnosti.

Otázka sociální a související s ní otázky hospodářské nejsou nerozluštitelnou hádankou, za kterou je mnozí prohlašují, ač jest jisto, že z labyrintu, v němž společnost zabloudila, vzdalujíc se křesťanství, nemohou snadno najíti přímé cesty ti, kteří sice mnoho mluví o blahobytu, pokroku a vzdělání, málo však o službě Boží a životu, uspořádaném dle vůle Kristovy. „Vše společenské,“ dí F. W. Förster, *) „žije z osobního, a proto nepovznese se společnost, nepovznese-li se člověk. Ze vnitra jednotlivcova přichází vůle k pospolitosti, síla a sebezápor lásky k bližnímu, bez nichž všecka organisace vázne. Démona zlata s jeho žhavými sliby přemáhá jen láska k bližnímu. Lásce té však jest zapustiti kořeny ve víře, která dodává trpělivosti. Nevěra chce viděti hned výsledek, proto snaží se o radikální změny a okamžité odstranění překážek, které se blahu v cestu staví. Mamonismus, ulpění člověka na hroudě zemské, překonává jen trpělivá touha po statcích vyšších. V obnově člověka v Kristu záleží nejdůležitější příspěvek našeho náboženství k řešení otázek sociálních a hospodářských. Jen od křesťanství duše jednotlivců lze očekávati obrod společnosti.“

Marně se namáhají politikové, učiniti národy šťastnými pouhým

*) Christentum und Klassenkampf (Curych 1909).

pěstěním zájmů hospodářských; štěstí a spokojenost nelze vykoupiti jen hmotnými zástavami. A proto se nesmí věda národohospodářská omezovati toliko na otázky hospodářské po stránce technické nýbrž všímati si jich také po stránce mravní, byť to nebylo výhradnou její doménou. Jen ten, jehož srdce spočinulo v Bohu, jest již zde v pravdě šťasten. Ani nedostatek, ani nadbytek vezdejších statků ho neznepokojuje nebo nepoutá, poněvadž snaží se o ně, jen pokud jemu a bližnímu slouží, život zušlechťují a pokud lze jimi dosíci statků vyšších, nepomíjitelných. Jest hospodářsky činným nikoli k vůli lakotnému zisku aneb vášnivému požitku, na který srdce svého nepřipjal, nýbrž proto, že jest práce jeho povinností, protože jest jedinou cestou, aby se každému dostalo účasti na statcích vezdejších. Práce a uskromnění jsou sloupy blahobytu, jehož se národům dle křesťanských zásad žijícím nikdy nebude nedostávat, neboť vždy budou pravdiva slova Páně: „Hleďte nejprve království Božího a spravedlnosti jeho, a všechno ostatní bude vám přidáno.“*) Tato slova zaslíbení jsou klíčem sociální otázky, v nich vidí srdce věřící jedině správný životní program jedincův i národů, vládnoucích i poddaných, dnes i vždycky, třeba moderní věda bez Boha, i přes svou bezradnost, nad nimi pohrdlivě rameny krčila.**)

*) Mat. 6. 33.

**) G. Ratzinger I c. str. 614.

UKAZATEL JMENNÝ A VĚCNÝ.

- Abbe Arn. 516.
absolutismus 11, 109, 114, 218, 232, 304, 307, 318, 515.
absolutní a konstituční monarchie 306.
absolutní svoboda 286 násl. 290.
absolutní vlastnictví 348 násl.
actus humanus 12, 449.
Adler Jiří 146.
agglomerace 429.
agnosticismus 525.
Agricola 108.
Ahrens H. 292.
akce politická 497.
allmenda 330.
almužna 358.
altruismus 7, 77. násl.
analogie v sociologii 211, 238.
anarchie výrobn. života 161.
anarchismus 146, 148, 152, 168 násl.
anarchismus a individualismus 168.
anarchismus a náboženství 171.
anarchismus a socialismus 169.
anarchismus a stát 171.
antika a systém dvou dětí 453 násl.
Antoine Ch. 194.
Antonín Florencký sv. 104.
Arcanum divinae sapientiae 262.
aristokracie 306, 308, 309.
Aristoteles 22, 24, 30, 65, 83, 101, 102 násl., 110, 221, 226, 232, 254, 275 násl., 308, 341, 370, 440.
Ashley 403.
atheismus 246.
atheistická věda a vymoženosti hmotné 481. násl.
atomisace společnosti 241.
Augustin sv. 67, 102, 314.
autonomie 170. násl., 477, 526.
autorita 224, 254, 273, 277, 279, 293, 302, 314, 480.
autarkia (soběstačnost) 85, 102.
autonomismus 171.
autorita 224, 316.
autorita otcovská 267.
Babeuf Fr. 150.
Baco Verulam. 387.
Bachoffen 258. násl.
Bakunin 175.
banky 53.
Barkley Vil. 307.
Bastiat Bedř. 1, 23, 27, 130, 446, 483.
Baudeau 119.
Bauer Arth. 493, 496.
Baumgartner 255.
Bax-Belfort 159.
Bazard Am. 150, 359.
Bebel Aug. 159, 165, 298.
Bedřich II. 111, 113.
Béchaux A. 141.
Becher Jan 112.
Bellamy 149.
Bellarmin 277, 303.
Beloch Jul. 435.
Below 240, 260, 329.
Bendix 255.
Bentham 319.
Bernardin Sienský sv. 104.
Bernheim Arn. 214, 217, 247.
Bernstein Ed. 148, 159, 162. násl., 217.
Bertillon Jacq. 455.
bezpečnost úvěru 54.
Biederlack Jos. S. J. 31, 132, 301.
Biel Gabr. 105.
balance hospodářská 26, 110.
balance tržní a platební 392 násl.
biologická sociologie 170, 239.
biologie 232 násl., 238, 248.
Bismarck 427.
blaho hmotné národa 375, 380, 396.

- blaho soukromé a obecné 79, 249, 281, 297.
 blaho veřejné 347, 379.
 blahobyť 61, 72, 96. násl., 108, 117, 126, 128, 205, 206, 210, 370. násl., 372. násl., 478, 492, 527. násl.
 blahobyť a hmotné blaho 382, 396.
 blahobyť národní 90, 97, 180, 184, 375, 378, 380. násl., 384, 390. násl., 437, 456, 479, 529.
 blahobyť obecný 282, 288, 295, 302.
 Blanc Louis 152, 155.
 Blanqui A. 130.
 Blumenbach 458.
 Bluntschli J. C. 292, 294, 326, 363, 461, 495.
 Bodinus Jan 107.
 Böhm-Bawerk 24, 35, 42.
 bohatství 61, 124, 126, 373, 382; a křesťanství 482. násl.
 bohatství a blahobyť 373, 376, 382, 384.
 bohatství národní 386 násl.
 bohatství přirozené a umělé 421.
 bohatství půdy 410, násl. 420.
 boj kulturní 532.
 boj o život 238, 241, 439.
 Bornhaq 367.
 Bossuet Jac. 307.
 bourgeoisie 493, 504, 506, 513. násl.
 Bradlaugh 425.
 Bráf A. 99.
 Brentano Lujo 136, 343.
 Bromme Th. 401.
 Bruder 515.
 Buckle H. Th. 406.
 Bücher Karel 75, 85. násl., 492, 502.
 Büsch 114.
 Budelius 107.
 Buridanus 104.
 bursy 54.
 bytová otázka 402.
 Cabet Št. 149, 152.
 Calumella 101.
 Campanella 149.
 Carey H. Ch. 23, 135, 526.
 Carlyle Tom. 179, 511.
 Cathrein V. 29, 136, 156, 159, 188, 216, 243, 296, 301, 310, 327, 330, 333, 369, 476, 493, 525.
 Cato 101.
 celibat 452.
 celní a obchodní smlouvy 419. násl.
 cena 36 násl.
 cena tržní a normální 39.
 cenné papíry 84.
 cennost 28.
 cesty vodní 411.
 Cicero 17, 101, 188, 194, 221, 275, 276.
 cíl člověka 526, 529.
 cíl vývoje společ. 250.
 církev 16, 96, 210, 220, 228, 232, 316.
 církev a lichva 64 násl. 103, 107.
 církev a manželství 262.
 církev a stát 316.
 civilisace 402, 481, 497, 532.
 clan 330.
 clo 109, 112, 130, 419 násl.
 Clarke Al. 401.
 clearing-house 49.
 Clearing-house 49.
 Cobden Rich. 130.
 Code civil 368 násl.
 Coelestin V. 312.
 Colbert 108, 111.
 Comte Aug. 236. násl., 245, 489.
 concubitus vagus 258.
 connubium et convivium znak třídy 497.
 Condorcet 234.
 Conrad Jos. 2, 200, 284, 302.
 Considerant Vikt. 151.
 Contzen 104.
 Corpus juris can. 105 násl.
 Cossa L. 47, 99.
 Costa Rosetti Jul. z 66, 370.
 Cotta Bedř. ze 406.
 Cromwell Oliv. 111, 113, 416.
 ctnosti sociální 195 násl.
 Cunningham 484.
 Čekanecké právo 367.
 čeleď (gens) 263 násl.
 čelední zřízení 263.
 čeleď (poměr k zaměstnavateli) 267, 271.
 činitelé vzrůstu populace 433 násl.
 činitelé smíru tříd 518. násl.
 činitelé vzniku stavovských skupin 510. násl.
 činnost hospodář. 2. násl., 10, 12, 71, 72, 78, 302, 372.
 činnost hospodář. a vznik společnosti 219. násl.
 činnost technická 3.
 číselná převaha národa 456.
 čísla indexová 40.
 člověk a příroda 4, 422.
 Daň 119, 121, 394, 394, 521.
 daně a důchody národní 394, 397.
 Darwin a teorie Malthusova 446.
 darwinismus a pokrok 463.
 de Gobineau 501.
 dědická daň 365.
 dědická posloupnost 347 násl.
 dědictví 361.
 dědictví lidu 365.
 dědičnost a třída 501. násl.

- De conditione opificum 255, 377.
 Defourny Moř. 237.
 degradační theorie 84, 321.
 deismus 125.
 dějiny anarchismu 173. násl.
 dějiny hospodářského vývoje 82. násl.
 dějiny vědy národohospod. 99. násl.
 dělba práce 20, 64, 85, 91, 102, 105,
 124, 295, 340, 385, 469, 501, 510.
 Delbrück 260.
 dělník 1, 20, 144, 386, 400 násl., 441.
 demokracie 306, 309.
 determinismus 235
 Dewas-Kämpfe 464.
 Diehl Kar. 247, 448.
 Dietzel Jindřich 36, 442.
 Disraeli 515.
 Diuturnum illud 273, 293, 308.
 divadlo a mravní policie 271.
 dobra manželství 262, 451.
 dopravnictví 90, 121.
 dovoz 109, 111.
 drahé kovy 109 násl.
 druhotné tvoření státu 239 násl.
 druhy společnosti 230. násl.
 Drude 407.
 druhy kolonií 417 násl.
 druhy školství 468. násl.
 Dühring F. 379.
 duch kapitalist. 509.
 duch křesťan. a reformy národohosp.
 356.
 důchod 56. násl., 124, 371, 400, 522.
 důchod a blahobyt 371.
 důchod čistý 118. násl. 121.
 důchod národní 58, 388. násl., 393.
 násl., 397.
 důchod pozemkový 121, 332.
 Duns Scotus 102.
 Dupanloup 484.
 Durkheim 506.
 duše a autorita (poměr) 314.
 duševní vzdělání a blahobyt 463. násl.
 důvěra v pomoc Boží 488.
 důvody dědick. práva 360, 362, 364.
 důvody filosofie nábožen. proti theorii
 Malthusově 448. násl.
 důvody soukrom. vlastnictví 319. násl.,
 335. násl., 337, 339.
 důvod státu 274.
 důvody sdružování 217. násl.
 dynamika sociální 231, 233, 236.
 Eckert M. 407, 413, 432, 461.
 egoismus 6. násl., 93, 100, 128, 133, 136,
 140, 192, 206, 209, 219, 252, 344,
 353, 355, 358, 477, 481, 482, 486,
 491, 508. násl., 516, 523, 528. násl.,
 531. násl.
 egoismus a blahobyt 375.
 Eisenhardt 486.
 ekonomický princip viz hospodárnost.
 ekonomika 3, 14, 88, 390.
 Elster Lud. 446, 452.
 Eltzbacher 168, 176.
 Emler 105.
 empirické zákony 212.
 empirismus 115.
 Endermann V. 104.
 endogamie 259.
 endosmosa 2.
 Endres 104.
 Enfantin Prosper 150.
 Engelmann Mik. 105.
 Engels 79, 157. násl.
 Erdberg Rob. 370.
 erfurtský program 160.
 ethický směr národohospod. 135. násl.
 ethika mimonáboženská 140, 210, 322,
 525. násl.
 ethnologie a stupně hospod. vývoje 83,
 456. násl.
 Eucken 486.
 eudaimonismus 242.
 evolucionisté a soukr. vlastnictví 329.
 evolucionismus 235. násl., 241, 243, 322,
 330, 335. násl., 462.
 exogamie 259. násl.
 expropriace půdy 332. násl.
 extrémní socialismus 334.
 Fabianská společnost 156, 163, 179.
 Fahlbeck P. E. 452. násl. 454.
 faktorové výroby 124.
 famille instable 264.
 Fassbender 238.
 Fellner Fr. 393.
 Ferdinand Dobrot. 312.
 Ferguson 234.
 feudalismus 102.
 Fichte J. G. 285, 289, 312, 315, 319, 326.
 filosofie protikřesťanská 525.
 finanční věda 201.
 Fircks A. z. 404.
 Flürscheim Mich. 327.
 Földes B. 376.
 Förster F. W. 94, 167, 477, 481, 527, 534.
 formy státní moci 305, 308.
 Fouillée 237, 531.
 Fourier K. 20, 150. násl.
 Frantz Konst. 271.
 Freppel 132.
 Fuchs K. J. 4, 13, 41, 45, 79, 402, 446,
 522.
 fyzická povaha území 407.
 fysiokraté 23, 57, 61, 90, 114. násl.
 fysiokratismus 114, 187, 296.

- Gentilis Alber. 307, 367.
 George H. 165, 327, 331, 334.
 Gerson 104.
 Geiler z Kaiserberku 105.
 Gide Charles 498.
 Gierke 314.
 Gleichen-Ruszwurm A. z. 386.
 Godwin V. 174.
 Göhre P. 401.
 Gournay V. de 117, 119, 121.
 Graves de communi 144.
 Grosse E. 83, 261.
 Grotius Hugo 320, 326.
 Gruber Christ 461.
 Grunzl Jos. 33, 75, 76, 110.
 Güntzberg Ben. 122.
 Gumpłowicz 172, 213, 285, 531.
 Gutberlet Konst. 258.
 gynokratie 259.
 Häckel Arn. 462.
 Hainfeldské sjezdy 170.
 Halle Arn. 418.
 Haller L. ze 285, 294.
 Hammerstein L. z. 486.
 Hanssen Jiří 428.
 Hammerstein L. z. 486.
 harmonie vzrůstu lidstva a obživných
 prostředků 450.
 harmonie zájmů 7, 182.
 Harrington Jak. 149.
 Hartmann 486.
 Haycraft 462.
 Helferich 386.
 Hegel 234, 291, 316.
 Hergenröther Jos. 304.
 Herder B. 234, 253.
 Herkner 403, 463.
 Herodotos 101.
 heroické království 305.
 Hewins W. 392.
 Hertzka 149.
 Hildebrand Br. 61, 84, 329.
 Hintze 239.
 Hitze 131, 193, 197, 491.
 hmotná kultura a křesťanství 486. násl.
 hmotný úpadek národů katol. 486. násl.
 Hobbes T. 115, 215, 239, 275, 291, 305,
 307, 319.
 hodnota 22, 103, 160. násl.
 hodnota (druhy) 24. násl., 103, 186.
 hodnota kursovní 46.
 hodnotní theorie Marxova 29. násl.,
 160.
 Hoffmann J. G. 50.
 honorář 57.
 Hörningk Bedř. 114.
 Horáček Cyr. 98, 200, 417.
 hospice a útulky mládeže 475.
 hospodaření 4.
 hospodárnost 2, 3, 6, 14, 41, 72.
 hospodářská činnost a moc státní 296.
 násl.
 hospodářská činnost katolíků a prote-
 stantův 491. násl.
 hospodářské reformy 384.
 hospodářské stupně 83. násl., 248.
 hospodářské úkoly státu 297. násl.
 hospodářství 2—4, 258.
 hospodářství čelední, kmenové 264.
 hospodářství domácnostně uzavřené
 85, 100, 265.
 hospodářství finanční 90.
 hospodářství jedinečné 1, 73, 82, 177,
 186, 193, 258, 264, 388. násl.
 hospodářství městské 86, 100, 265.
 hospodářství národní 86, 75, 79, 193,
 378, 493.
 hospodářství naturální 43, 50, 101, 106.
 hospodářství obecné 73.
 hospodářství oikové 265.
 hospodářství peněžní 43, 45, 49, 50, 84,
 101.
 hospodářství pospolité 73.
 hospodářství protestantů a katolíků
 489. násl.
 hospodářství rodinné 264.
 hospodářství soběstačné 84.
 hospodářství společné (kollektivní) 73,
 288.
 hospodářství světové 81, 87.
 hospodářství úvěrní 84.
 hospodářství veřejné 73.
 hospodářství výrobní a spotřební 2,
 265.
 Hue de Grais 220.
 Hübbe-Schleiden 416.
 Humboldt V. ze 289.
 Hume D. 115, 123.
 hustota obyvatel 424, 433.
 Huxley 462.
 hygiena lidová 462.
 Chamberlain 386.
 chauvinismus národní 460, 485.
 cheky (zárazy vzrůstu populace) 443.
 Chelčický 105.
 chremastika 390.
 Chrysostom sv. 293. násl.
 chudinství 60, 90; a Malthus. theorie
 445. násl.
 chudoba 69, 345, 375, 513, 519.
 chudoba a blahobyť 375, 395
 Idea rovnosti 92, 523. násl.
 idealismus 525. násl.
 Ihering 526.
 Immortale Dei 216, 293.
 imperialistické snahy 91, 303.

- individualismus 90, 114. násl., 142, 177, 181, 184, 232, 241, 351, 494, 529, 530, 533.
- individualismus a právo dědické 363.
- individualistický názor o účelu státu 288. násl.
- individualist. systémy 114. násl., 353, 371, 378.
- individuální práva 178.
- individuum a soukr. vlastnictví 337.
- individuum a společnost 178, 182, 222. násl., 481, 525.
- indukce 97, 212.
- industrialismus a populace 441.
- industrialismus přehnaný 463.
- Ingram J. Kels 100.
- internacionála 485.
- Irsko 435.
- Jäger Eug. 136, 333.
- jednota manželství 262, 269.
- jednota pokolení lidského 486.
- Jentsch K. 47.
- Jevons 33.
- jmění 48, 60, 372, 386. násl., 393, 397.
- jmění mrtvé ruky 354.
- jmění národní 387, 393.
- Josef II. 111, 120, 465.
- Justi J. G. 112, 114.
- Kadeřávek Eug. 223, 279, 304.
- Kämpfe-Ehrler 442.
- Kaizl Jos. 28, 69, 75, 77, 425.
- kamerální vědy 114, 135, 204.
- Kampfmayer 401.
- kanonické právo 106.
- Kant Eman. 163, 289, 326, 526.
- kapitál 11, 21, 53, 60. násl., 95, 124, 128, 184, 417, 521.
- Kapitál Marxův 32, 157. násl.
- Kapitálu Marxova kritika 163.
- kapitalistický duch 65. násl., 491, 513, 521.
- kapitalistický princip 185.
- kapitalistická výroba (kapitalismus) 19, 55, 64. násl., 93, 139.
- kapitálu výhody 65.
- kapitálu zneužití 65, 184.
- Karel V. 312.
- Karel VI. 111.
- Karel Veliký 5.
- kastovnictví 494. násl., 502.
- katolický směr francouzský a rakouský 141. násl.
- kathedroví socialisté 138, 141, 146, 300.
- Kautsky 157, 162.
- Kautz Jul. 220, 423.
- Keller Fr. 442.
- Ketteler Em. 136, 142, 179.
- Keusler J. ze 329.
- Kiesselbach 44.
- Kindermann K. 518.
- klassická škola 57, 123, 130, 136.
- klassifikace věd 205, 237.
- klášterní komunismus 164, 343.
- Kleinwächter Bedř. 200, 214, 266, 388.
- Klüber 50.
- Knapp 329.
- Kniess Kar. 61, 135, 248.
- Köppen 408.
- kollektivismus 148, 318.
- kollektivismus půdy 327.
- kollektiv. vlastnictví a kultura 329.
- kollise povinností a práv 287, 347.
- kolonie 111, 415. násl.
- Koloušek J. 329.
- Komenského Didaktika 105.
- komunismus 74, 78, 80. násl., 146, 168, 217, 318, 525.
- kommunismus prvních obcí křesťan. 342.
- konjunktura 37.
- konkurrence 161, 400.
- konkurrence a stát 302.
- konstituční monarchie 306, 308.
- kontinentalismus 91.
- Koperník Mik. 107.
- korporace stavovské 494.
- korporativní řád 190.
- koupě 51.
- krajní nouze 325.
- Kreyenbühl 476.
- Krose Heř. 403, 455.
- křesťanská nauka o bohatství 482. násl.
- křesťanský názor o práci 16, 18, 483. násl.
- křesťanskosociální strana česká 143.
- křesťanství a společnost 220, 485.
- kriteria národního blahobytu 395.
- kritika Malthusovy theorie 446.
- kultura 5, 95, 374, 382, 385, 402, 491, 508, 428. násl.
- kultura hmotná a mravní 282, 402. násl. 403, 480, 486, 492.
- kultura moderní 19, 386.
- kulturní boj 532.
- kulturní dějiny 5.
- kulturní nutnost vlastnictví 350.
- kulturní pokrok 11, 523, 530.
- kultury nižší stupeň 458.
- kurs nucený 45.
- Lakota 67, 69, 353, 483.
- Lamprecht 239, 329.
- Lange Fr. 463.
- láska a system solidární 197.
- láska a vlastnictví 351.
- láska moment sociální 197, 222.
- Lassalle Ferd. 124, 129, 153, 321, 325.

- Lasson E. 285, 292, 370.
 Laveley E. de 329, 330. násl., 334, 374.
 Law John 112.
 Le Play 189, 368.
 Leroux P. 145.
 Leroy-Beaulieu Pavel 455.
 Lexis W. 122, 239, 384, 456, 459.
 Lex Papia-Poppea 454.
 Lev XIII. a socialismus 165. násl.
 liberalismus a blahobyt 371.
 liberalismus hospod. 78, 93, 114. násl.,
 131. násl., 133, 136, 140, 145, 209.
 Liberatore 136, 446.
 Libertas praestantissimum 268, 287.
 lidnatost přiměřená 425.
 Liebknecht 156, 165.
 Liese 475.
 lichva 357.
 Lilienfeld P. 237, 526.
 Limousin 496.
 Linné 458.
 List Bedř. 83, 135, 296, 386.
 Liszt Fr. 243.
 Locke 115, 325.
 Loening 272, 314.
 Loria 235.
 Lubbok 258.
 luxus 67. násl.
 Macaulay 418.
 Macchiavelli 291, 295, 307.
 Mackay 171.
 majetek 352.
 majetek církve 354.
 Malesherbes 116.
 maloživnostnictvo 398. násl.
 Malthus Rob. T. 94, 123, 129, 381, 440,
 442.
 mamonismus 93, 94, 103, 482.
 Mammoth 507.
 manifest Marxův 157, 514.
 Maning 147, 179.
 Mannheimer 470.
 manželství 257, 262, 269, 449, 451.
 manželské styky nepravdivé 257.
 Marie Terezie 111, 465.
 Marshall A. 35, 393.
 Marx K. 23, 150, 154, 157. násl., 236,
 292, 356, 444, 498.
 marxismus 148, 157, 498.
 Marxova theorie o hodnotě a nadhod-
 notě 29. násl.
 Masaryk 168, 235.
 Mataja Viktor 396.
 materialismus a soukr. vlastnictví 68,
 93.
 materialist. názor 19, 68, 79, 159. násl.,
 166, 218, 523. násl., 534.
 matriarchat 263.
 Mausbach F. 14, 486.
 May 392, 397, 522.
 Mayr Jiří 435.
 Mayer Theod. S. J. 222, 272, 314.
 mediatizace 311.
 mechanismus a organismus 225.
 Menger Karel 33, 61.
 Mercier de la Rivière 119.
 Merivale 419.
 merkantilismus a blahobyt 371, 376, 430,
 439.
 merkantilní systém 23, 47, 86, 90, 93,
 100, 108. násl., 196.
 merkantilní politika 420.
 Merlinio Saverio 157, 163.
 měšťanstvo 102, 514. násl.
 metoda 97, 130, 140; a zásady 213.
 násl., 235.
 Mill J. Stuart 123, 331, 334, 445, 452.
 mince 45. násl.
 mir ruský 327, 329.
 míra blahobytu 377.
 míra soukrom. a společn. vlastnictví
 349, 351.
 míra životní 5, 395.
 Mirabeau V. 119, 319, 477.
 moc otcovská 267. násl.
 moc státní 277.
 moda 70.
 moderní technika 385.
 moderní vymoženosti a blahobyt 5,
 382, 385.
 Mohl Rob. 294, 461, 495.
 momenty blahobytu národn. 380. násl.
 monarchie 305, násl., 309.
 monogamie 261.
 monopol 38, 120.
 Montesquieu 234, 280, 319, 485.
 Montchrétien de Watteville 111.
 morálka veřejná a soukromá 307.
 moral restraint 443, 452.
 morálka vývojová 322.
 Morhof Dan. J. 390, 405.
 Morris Vil. 385.
 moře a národní blahobyt 411.
 Morgan 258, 319, 321.
 Morus Tom. 47, 107, 149.
 motivy mravní 83.
 mrav spotřební 69. násl.
 mravně nábožen. vzdělání a blahobyt
 národní 479. násl.
 mravní organismus 227.
 mravní osoba 227.
 mravní povinnosti 479. násl.
 mravní sebezápor 443.
 mravní zákon 166, 212, 214.
 mravní zákon a cena 41. násl.
 mravnost a blahobyt 479.

- mravouka 14, 204. násl., 527.
 mravouka a činnost hospodářská 207. násl.
 mravouka a potřeby 67. násl., 377.
 mravouka a soukr. vlastnictví 350. násl.
 mrtvá ruka 354.
 Mulhall 393.
 Mun Tom. 112.
 mzda 57, 124, 129, 130, 389, 395, 400, 521.
 mzda a blahobyt 395.
 mzda nevyučeného dělníka 400.
 Nabídka 37.
 náboženství a hmotný blahobyt 96, 489. násl.
 náboženství a život rodinný 268, 269, 271.
 náboženství křesťanské a kultura 480. násl.
 náboženství křesťan. — jednotící síla 485.
 nabytí státní moci 309.
 nadhodnota 31. násl., 160. násl.
 nadvýroba 55.
 náklady výrobní 25. násl., 35, 388.
 národ základ blahobytu 422. násl.
 národní hospodář. a moc státní 296.
 národní přednost 459.
 národohospodář. politika 89.
 národohospodářský process 90. násl.
 národohospodářství (věda) 199, 211.
 národové antičtí a populace 433, 453.
 Nathusius Mart. 42, 219, 353, 471, 525.
 Naumann 191.
 názor církve o bohatství 482.
 názor socialismu o třídě a stavu 497.
 nebezpečí přistěhovalectví 454.
 nebezpečí vzdělání 465.
 Nečajejv Serg. 175.
 nedostatek obyvatelstva 425, 453.
 nedostatek porodův ve Francii 455.
 nedostatky lidovýchovných snah 473.
 nedostatky modern. školství 467, 476.
 Nedostatky nauky Malthusovy 348. násl.
 nedostatky území 412. násl.
 nepoměr vzdělání rozumu a vůle 465.
 nepřítel soukr. vlastnictví 318.
 nepříznivé známky národ. blahobytu 397. násl.
 nerovnost lidstva 227. násl., 355, 486.
 nerovnost sociální 55.
 nerozlučnost manželství 262, 264, 270.
 nesprávné pojmy o společnosti 219.
 Neumann Jos. 24, 248.
 Neuschl Rob. 254.
 nevěra a vědy přírodní 482.
 Newmarch 40.
 Nietzsche F. 176, 463, 525.
 Nostic H. 470.
 novomalthusianismus 452. násl.
 nový střední stav 398.
 nucená návštěva školní 465.
 nutnost soukrom. vlastnictví 323.
 Oběh statků 89, 91.
 obchod 116.
 obchody aktivní a passivní 53.
 obyvatelstvo 422. násl.
 obyvatelstvo dle věku, pohlaví a povolání 430. násl.
 obyvatelstvo městské 463.
 obyvatelstvo Rakousko-Uherska 461.
 ocenění fysiokratismu 122.
 ocenění merkantilismu 112. násl.
 ocenění nauky Smithovy 126. násl.
 ocenění mírnějšího liberalismu 140. násl.
 oddělování venkova 427.
 odpor proti vládě 311. násl.
 odpůrci hospodář. liberalismu 133. násl.
 Oikonomikos 101.
 oikumene 407.
 okkupace 26, 72, 102.
 okliky výrobní 63.
 oligarchie 307.
 omezení dědičného práva 365.
 omezení soukrom. vlastnictví 343. násl., 352.
 Oncken 113, 122.
 Oppenheimer Fr. 442.
 Oresmius Mik. 104.
 organizace hospodářské činnosti 3.
 organizace mezinárodní 230.
 organizace mravní a politická 230.
 organizace národn. hospodářství 180, 229.
 organizace společnosti 225. násl., 228. násl.
 organizace spotřeby 10.
 organizace stavovská 230, 495.
 organizace vlastnictví 353.
 organismus 225, 237. násl. 254.
 organismus a společnost 226. násl.
 organismus a stát 313.
 orgánové moci státní 309.
 osadní politika 417.
 osmosa 2.
 osobnost 247.
 otázka dělnická 136.
 otázka dětská 474.
 otázka populační 433, 439. násl.
 otázka sociální 296, 299, 383. násl.; a výchova 468, 485, 534.
 otázka sociální a výchova 467. násl.
 otázky stavovské 383.
 Ottův slovník nauč. 114, 202, 232, 273, 311, 362, 365, 435.

- otroctví 101. násl.
 Overbergh Cyr. 497. násl., 503. násl.
 Owen R. 20, 151.
 Parlamentarismus konstituční 306.
 pásma podnebná 407.
 patriarchální rodina 263, 264. násl.
 Patricius Fr. 105.
 patrimoniální monarchie 305.
 Paulsen Bedř. 244, 322, 468. násl.
 pauperismus 103, 482.
 Peabody Fr. 479.
 péče o mládež 474. násl.
 péče o zdravého ducha 463.
 Peisker J. 329.
 Perin K. 133, 179, 363, 387.
 Penck Albr. 404.
 peníze 43, 84, 110, 126.
 peníze dokonale a nedokonalé 46.
 perioda hospodářská 2.
 Pesch Jindř. S. J. 89, 113, 122, 129, 136, 159, 177, 188, 192, 207, 214, 241. násl., 245, 249, 268, 317, 371, 390, 404, 442, 479, 486, 492, 498, 508. násl., 531.
 Pesch Til. S. J. 104, 225.
 Peschel Oskar 495.
 Pestalozzi 477.
 Philippovich Eug. z. 71, 192, 390, 404.
 Pieper Aug. 475.
 placení hotovými 55.
 Plato 101, 146, 149, 232, 256, 258, 298, 316, 440.
 plemenné vlastnosti národa 456. násl.
 plemeno 458.
 Plinius 101, 334.
 Ploetz 462.
 plození actus humanus 349.
 plutokracie 66.
 podmínky zduř státu 315.
 podnikatel 493.
 podniky monopolní 397.
 podstata hospodářství 1.
 pohanský názor o práci 17, 483. násl.
 pohyb obyvatelstva 395, 437.
 pojem společnosti 223.
 pojišťování a blahobyt 395.
 pojišťování důchodu 59.
 pokrok a církev 253.
 politika 203.
 politika kolonizační 111, 303, 418.
 politika národohospod. 199. násl., 202.
 politika světová 303.
 politická oekonomie 88, 199, 203. násl.
 politický vývoj 459.
 polyarchie 305.
 Polybius 454.
 polygamie a polyandrie 261.
 poměr pohlaví 431.
 poměr pracovní a systém solidární 190.
 poměr rodičů k dětem 266.
 poměry podnebné a blahobyt národní 407.
 du Ponte de Nemours 115, 119.
 populace 113, 119, 433. násl.
 poptávka 37.
 populační zákon 452.
 porody ve Francii 455.
 poslední pořízení 362.
 posloupnost dědická 359. násl.
 posloupnost zákonná 362.
 poslušnost poddaných 295.
 possibilisté 298.
 povolání 494, 496, 500. násl., 503, 510, 517, 521.
 povolání a blahobyt 432.
 potřeba sociologie 245.
 potřeby 2, 3, 5, 7; třídění potřeb 7—13, 371, 483.
 povinnost a právo 227.
 povinnosti vlastnictví 344. násl.
 požadavky soukrom. vlastnictví mravní 350. násl.; společenské 352. násl.
 práce 15. násl., 101, 123, 126, 128, 160, 184. násl., 483. násl., 491, 535.
 práce (druhy) 19, 21.
 práce a kapitál 19.
 práce a hřích dědičný 16.
 práce žen a dětí 401.
 pracovní doba 484.
 právní řády a manželství 257.
 právo agrární 356.
 právo a duch stavovský 494.
 právo a fyzická moc 348.
 právo a zákon mravní 250.
 právo dědické 353, 358. násl., 361.
 právo dědické a světské zákonodárství 361, 366, 368. násl.
 právo dětí 267.
 právo mateřské 259.
 právo na život 335.
 právo přirozené 121, 141, 178.
 právo revoluce 312.
 právo rodinné a manželské 267.
 právo římské a soukromé vlastnictví 349.
 praxe národohospodář. 89.
 prezident republiky 309.
 překážky manželské 262, 269.
 překážky studia národohospod. 99.
 přelidnění 425. násl. 440.
 přepych (luxus) 67. násl., 345, 483.
 princip hospodárnosti (ekonomický) 14.
 princip charitativní 77.
 princip národnostní 460.
 princip sebezáporu nesrovnatelný s rozvojem potřeb 488. násl.

- princip soukromo- a obecně-hospodář-
 ský 77, 180.
 princip svobody 127.
 příčiny kolonisace 416. násl.
 příčiny kulturního pokroku 252.
 příčiny nerovnosti majetkové 325.
 příčiny vývoje společenského 249.
 příčiny zvrstvení třídního 512. násl.
 příjem 56.
 příroda a činnost hospodářská 82.
 příroda a národní blahobyť 405. násl.
 přistěhovalectví 113, 437.
 program eisenaušský 154.
 program gothaiský 154.
 proletariát 493, 498, 513. násl.
 promiskuita 258.
 prostředky lidovýchovných snah 472.
 Proudhon P. 152, 174, 198, 352.
 Prozetelnost dějinný činitel 252. násl.
 průmysl 90, 112, 116, 121.
 prvorozenství (primogenitura) 366.
 psychologie 233.
 pud egoistický a altruistický 236.
 pud pohlavní 257, 443. násl.
 pud sebezachování 6.
 půda a národ. blahobyť 410. násl.
 puďy 125.
 Pufendorf 320, 362.
 původ společnosti 221.
 původ moci státní 303.
 původ státu 276. násl.
 Qualita a quantita národa 451, 456.
 Quesnay Fr. 115. násl.
 quietismus a církev katol. 490.
 Quod apostolici muneris 143, 165, 324.
 Rachfahl Fel. 239, 328.
 Ranke Jan 457.
 Ratzel 221, 404.
 Ratzinger 66, 136, 245, 327, 351, 358,
 478, 535.
 Rau 25, 135.
 reakce 524.
 receptce římského práva 110.
 redukce indiánské 343.
 referendum 306.
 reformisté 298.
 regenerace 454.
 Relativní přelidnění 450.
 Renan 486.
 renta 62.
 renta pozemková 332. násl. 334.
 renta velkoměstská 334.
 Rerum novarum 144, 165 170, 284, 300,
 319, 324, 335, 337, 343.
 rezervace domorodcův 419.
 Retzbach Ant. 474.
 revisionisté 148, 162.
 revoluce 312. násl.
 Reyl Fr. 177, 211, 223, 240, 217, 274,
 474.
 Ribot 524.
 Ricardo D. 23, 27, 120, 123, 129, 332.
 Ritter K. 422.
 Robespierre 319.
 roční výroba 391.
 Rodbertus K. 29, 120, 136, 155.
 rodina 188, 220, 228, 253. násl., 353.
 rodina a právo dědické 360. násl.
 rodina a společnost 268.
 rodina a náboženství 255.
 rolnický stav 398, 432.
 Romagnosi, A. 446.
 romány státní 149.
 Rosegger 427.
 Roscher V. 42, 105, 113, 129, 153, 271,
 325, 390, 396, 416, 434, 469, 472.
 Rost H. 403, 492.
 Rousseau J. 115, 150, 167, 215, 239, 242,
 275, 277, 304. násl., 319, 464, 524.
 rovnost lidstva 93, 355.
 rozdělení důchodův 519.
 rozdělení společnosti 230. násl.
 rozdělení statkův 89, 91, 101, 164, 167,
 184.
 rozdělení teorie národohospod. 89.
 rozdělení vlastnictví 318.
 rozdíl mezi Malthusem a novomalthu-
 sianismem 452.
 rozdíl mezi Marxem a utopisty 154.
 rozdíl plemen 457. násl.
 rozklad rodiny 264.
 rozluka manželství 270.
 rozřešení otázky sociální 384.
 rozsah a povaha moci státní 293. násl.
 rozsah území a blahobyť národní 414,
 násl.
 rozvod 262.
 rozvoj potřeb a princip sebezáporu
 488. násl.
 Ruhland G. 64, 113, 120, 398.
 Rümelin 247, 248, 253.
 Ruskin J. 401, 427.
 Russel Alfr. 331.
 různost stavovská 511.
 rybolov 412.
 Řád hospodářský 300.
 řád korporativní 190.
 řád mravní 348.
 řád právní 348.
 řád přirozený 116. násl.
 řád společenský 229.
 řád vlastnický 336, 346.
 řády šatové 69.
 Řecko 435.
 řeč 216, 459.
 řemeslo 70.

- řešení otázky populační 440. násl.
řešení otázky sociální 384.
římské právo a rodina 254.
říšský školní zákon 466.
Saint-Simon Jindř. 150.
salaríat 156, 515, 531.
Salisbury 489.
samoláska 125.
samovýroba 86.
Samter 319, 331.
Say J. B. 89, 130.
Scaruffi Kašpar 107.
sebekázeň 476. násl.
sebevražda 403.
Seckendorf Ludv. 112.
Seeck 44.
Seipel Ign. 486.
sekularisace knížectví duchovních 311.
Seneca 373.
sekularisace a hospodář. méněcennost
katolíků 492.
Serra Ant. 112.
Senior 325.
Schäffle Alb. ze 7, 12, 76, 136, 194, 237,
386, 403, 423, 499, 521, 526.
Schaub Fr. 475.
Schawe Bern. 163.
Schell Heř. 253.
Schelling 291.
Schiller Bedř. 266.
Schindler Fr. 177, 378, 470.
Smith Adam 23, 24, 48, 57, 61, 115, 123,
136, 234, 325, 374, 376. násl.
Schmoller G. 49, 87, 140, 322, 352, 409,
422, 477.
Schmoller o otázce populační 440. násl.,
500. násl.; o třídě 507, 519, 520,
527.
Schneider Vil. 242.
schopnost kultury 459.
schopnost výkonnosti od čeho závisí
462.
Schröder Vil. 112.
síly národa a národní blahobyt 414.
síly přírodní 405. násl.
síly třídu udržující 505. násl.
Simmel 247.
Sismondi S. 58, 135, 179, 387.
služné 57.
směna 26, 45, 51, 71, 179, 259.
směr exaktní 138.
směr sociálně politický 138.
směr sociálně psychologický 239.
Smiles Sam. 255, 485.
smlouva společenská 278.
smlouva společenská a moc státní 304.
snahy o lidové vzdělání 471.
sňatky a národ. blahobyt 431, 451.
socialismus 20, 144. násl., 159, 509, 517,
529. násl., 533.
socialismus agrární 147, 327. násl., 330.
násl., 338.
socialismus a moc státní 298.
socialismus a náboženství 165. násl.
socialismus a národ. blahobyt 379.
socialismus a pospolitě hospodářství
74, 76.
socialismus a práce 20.
socialismus a právo dědické 359, 369.
socialismus a rodina 256, 353.
socialismus a soukromé vlastnictví 328,
353, 358. násl.
socialismus a účel státu 291. násl.
socialismus křesťanský 147, 156.
socialismus starší 148. násl., 481.
socialismus starší a Marx 155. násl.
socialismus státní a obecný 78, 136,
141, 147, 155. násl., 300.
socialismus vědecký (marxismus) 158,
496, 498.
socialisté a důchod 57.
socialisté etičtí 179.
socialisté kathedroví 138. 141, 146, 300.
sociální demokracie 1, 93, 146, 148, 157,
168. násl., 515.
sociální mír 515
sociální otázka 382. násl., 467. násl.
sociální politika 382.
sociální spravedlnost 180, 196.
sociální statika 231, 233, 236.
sociální systém práce 90, 94, 177. násl.,
533 [viz solidarismus].
sociální význam vlastnictví 352.
sociologie středověká 232. násl.
sociologie moderní a křesťanská 234.
sociologie moderní (kritika) 244.
sociologie 89, 178, 199, 205, 231, 234,
246.
sociologie Pavlova 351.
Sokrates 316.
Soldát Al. 261. násl., 269. násl., 402,
465, 479.
solidarismus 92, 177.
solidarismus a národní blahobyt 379.
solidarismus o stavu a třídě 509. násl.
solidárnost 90, 128, 134, 179, 233, 241,
489, 508. násl., 528, 530.
Sombart W. 84, 87, 139, 386, 437, 472.
Sonnenfels 113. násl.
soukromé vlastnictví a hospodář. libe-
ralismus 347, 358.
soukr. vlastnictví a pokrok 339. násl.
soukromé vlastnictví a rodina 338.
soukromé vlastnictví a společenské po-
žadavky 350. násl.

- soukromé vlastnictví a solidarita 346, 351.
 soukromé vlastnictví a svoboda 342.
 soukromé vlastnictví a stát 346. násl., 350.
 soukromé vlastnictví ve starověku 328. násl.
 soukromé vlastnictví výrobních prostředků 350, 353.
 soustředování majetku 354.
 sousedství a blahobyt národa 414.
 soutěž 192, 193.
 Spalding 95, 179.
 spekulace 55.
 Spencer Herb. 236. násl., 242, 258, 289, 331, 419, 462, 525.
 Spinoza Bar. 285.
 společenská smlouva 125, 225.
 společenství práce 339.
 společenství statků 339.
 společnost 215, 220.
 společnost a individuum 222.
 společnost všelidská 188, 229.
 spolky pro záchranu mládeže 475.
 spořitelny 395.
 spotřeba 4, 5, 9, 71, 72, 89, 91, 179, 404.
 spotřeba a důchod národní 390.
 spotřeba technická 9, 72.
 spravedlnosti druhy 195, 286.
 spravedlnost a system solidární 195, 222.
 srovnávací metoda a manželství 261.
 stadia duševního a sociáln. vývoje 236.
 Stahl Fr. 292.
 Stammer 250.
 stát 189, 218, 228, 272, 274, 314, 518. násl.
 stát agrární 118.
 stát a jeho moc 314.
 stát a národ. hospodářství 301. násl.
 stát a společnost 216. násl., 220, 229.
 stát a spravedlnost 286. násl., 291.
 stát policejní 281, 283, 289.
 stát právní 290.
 stát a rodina 256, 258.
 stát a svoboda 286. násl., 290.
 stát vlastník půdy 334.
 statek 9, 13, 33. násl., 46, 480.
 statistika 202, 397, 424.
 statistika vězeňská 395.
 statky a blaho obecné 379.
 stav 188, 492. násl., 500. násl., 510.
 stav politický 498, 511, 514.
 stav rolnický a socialismus agrární 334, 398. násl.
 stav řemeslný a obchodní 399.
 stav střední 193, 397. násl., 520.
 stavovské právo 511.
 stavovské sdružování 182. násl.
 stěhování 437.
 stěhovavost 395.
 Stein Vavř. ze 464.
 Stirner Max 176.
 Strauss D. 242, 486.
 stroj 386.
 stupně vývoje hospodářského 83.
 stupně školství 468. násl.
 Suarez Fr. 277, 303.
 Süßmilch 113.
 Supan A. 404.
 suroviny 405.
 svaz ctností 531.
 svépomoc 181, 508, 522.
 svoboda 115, 117, 118, 124, 131.
 svoboda hospodářská 181, 192, 296. násl. 302.
 svrchovanost lidu 304. násl.
 Syllabus 312.
 system dvou dětí 266, 452. násl.
 systemy individualistické 174.
 system kapitalistický a blahobyt 397.
 system pachtovní 334.
 system solidární a hospodářské úkoly státu 189, 300.
 škola angerská a lutyšská 132, 179.
 škola a blahobyt národní 468. násl.
 škola biologická (organická) 236. násl.
 škola darwinská 238.
 škola ekonomická 236, 240.
 škola historická 97. násl., 137.
 škola intelektuální 236.
 škola klassická 97. násl.
 škola rakouská 138.
 škola realistická 139.
 škola romantická 135.
 školní novella z r. 1883 467.
 školství odborné 468.
 školství pokračovací 475.
 školství v Rakousku 465. násl.
 školy sociologické 235.
 šlechta 506.
 Štítný Tomáš 105.
 Tacitus 272, 421, 453.
 Taparelli 347.
 Tarde 496.
 technický pokrok 477.
 technika 3, 14, 82.
 technika moderní 384. násl.
 teplota a kultura 408. násl.
 theokracie 305.
 theorie důvodu státu 274. násl.
 theorie eudaïmonisticko-utilitární 281.
 theorie evoluční 321.
 theorie evoluční umírněná 335. násl.
 theorie historicko-ekonom. 339.
 theorie hraněčního užitku 33.

- theorie katastrofální 161.
 theorie krisí a záložní dělnictvo 161.
 theorie legální a socialisté 320.
 theorie legální a vlastnictví 319.
 theorie nákladová 35.
 theorie národohospodářská (rozdělení)
 89, 199.
 theorie okupační 320, 326.
 theorie osobnostní 326.
 theorie smlouvy o vlastnictví 320.
 theorie soustředování závodů 161.
 theorie o vzniku státu 277.
 theorie o zbědačení mass 161.
 theorie práce Lockeova o soukr. vlast-
 nictví 325.
 theorie ryze ekonomická 326.
 theorie Rousseauova o smlouvě spole-
 čenské 278, 304.
 theorie smlouvy o vlastnictví soukrom.
 320.
 theorie Overberghova 503.
 theorie Sombartova 503.
 theorie Suarezova 277. násl., 304.
 theorie třídní a socialismus 497. násl.
 theorie vlastnictví 319. násl.
 theorie Thiersova 325.
 Thiinen Jan 131.
 Thukydides 101.
 tituly nabývací 335, 359.
 Tolstoj 427.
 Tomáš sv. 22, 102. násl., 227, 251, 254,
 266, 314, 324, 339, 343, 349, 491.
 Treitschke 16.
 Trendelenburg 319.
 Trithemius Jan 105.
 tržba 90, 112, 121.
 třída 73, 188, 400. násl., 492. násl., 497,
 500, 503. násl., 511. násl.
 třída dělnická a manželství 441.
 třída dělnická a poměr k ostatním 497.
 násl., 502, 504, 512, 513, 517, 518,
 522, 532.
 třída střední 13, 497. násl., 504, 512,
 517, 519, 521, 529.
 třídy obyvatelstva dle Quesnaye 118.
 třídní boj 198, 493. násl., 497. násl., 514,
 520.
 třídní duch 497.
 třídní hierarchie a řád 501, 503.
 třídní protivy 497, 502, 506. násl., 507,
 513, 515. násl., 517, 520.
 třídní příslušnost 479.
 třídní zákony 505. násl.
 Tucker Benj. 171. násl.
 Tuĝan-Baranovský Mich. 498.
 Turgot A. R. 116, 119.
 tyranie 307, 312.
 Ůbývání plodnosti 449. násl.
- účel manželství 262.
 účel národn. hospodářství 79. násl.
 účel práva dědického 361.
 účel soukrom. vlastnictví 349.
 účel státu 273. násl., 280; a theorie
 moci 285, 290, 315, 464.
 účel vlastnictví 318.
 účel výroby 520.
 Uhlhorn 486.
 uchvatitel moci státní 310.
 úkol techniky 384.
 úkoly moderní sociologie 235.
 úkoly státu v příčině soukr. vlastnictví
 356. násl.
 umírněná theorie evoluční 327, 335.
 Umpfenbach 365.
 úmrtnost a blahobyt 430, 436. násl.
 universální a partikulární kolektivisté
 148.
 úprava práva dědického 366. násl.
 úprava soukrom. vlastnictví 356. násl.
 úroky 65, 124, 487.
 úspornost viz princip hospodárnosti 14,
 72.
 ústava 303. násl.
 Ústavy smíšené 306. násl.
 ústavy úvěrní 108.
 utilitarismus 93.
 utopie 149. násl.
 utopisté 20, 149. násl.
 útvar pobřeží a obchod 413.
 úvěr 50. násl.
 úvěr dlouhodobý a krátkodobý 52.
 úvěr spotřební a výrobní 52.
 úvěr vnitrozemský a zahraničný 52.
 úvěru přednosti 54.
 úvěr veřejný a soukromý 51.
 úvěr ve výrobě 53.
 úvěr vypověditelný a nevypovědit. 52.
 úvěr zařizovací a provozovací 52.
 úvěr zemědělský 53.
 úvěru zneužití 55.
 území a hospodářství 82, 404. násl.
 území a národ 423. násl.
 území a národní blahobyt 404. násl.,
 412. násl.
 území a vzdělanost 406.
 Vairasse 149.
 Varro 101.
 Vaubau 112.
 Vaughan 490.
 věda a kapitál 95.
 věda atheistická 481.
 věda atheistická a kapitál 95.
 věda bohoslovná a otázka sociální 527.
 věda národohospod. 88, 100, 179, 206.
 věda sociální (společ.) 231. násl.

- věda národohospod. umění poučné 88, násl.
 vědění polovičaté 464.
 vědy národohospod. účel 523, 529.
 vědy státní 202.
 velikost území a národní hospod. 414, násl.
 velkoměsta a přelidnění 428.
 velkovýroba agrární 426.
 velkovýroba a velkoobchod 399.
 Vergilius 101.
 Vermeersch A. 63.
 Vico 324.
 Vierkandt 321.
 vlastnické právo 323.
 vlastnictví 483.
 vlastnictví absolutní 348.
 vlastnictví kolektivní a individuální 318.
 vlastnictví po názoru sv. Otců 351. násl.
 vlastnictví pozemkové a blahobyt 332.
 vlastnictví pozemkové a moderní sociologové 331. násl.
 vlastnictví soukromé 65, 68, 80, 101, 102, 136, 137, 142, 145, 156, 176, 185, 317. násl., 509.
 vlastnictví soukr. výrobních prostředků 318, 351, 497. násl.
 vlastnictví společné 353.
 vlastnictví soukr. moc mravní 348.
 vlastník absolutní 343.
 vliv podnebí 408. násl.
 vnější obchod a blahobyt 391. násl.
 Vogelsang Karel 142.
 Vollmarovci 148.
 Všehrd Kornel 105.
 vůdčí zásady Pia X. 143. násl.
 výhody úvěru 54.
 výchova 356, 390, 467, 479.
 vymezení sociologie 245.
 výnos 56.
 výnos národn. hospodářství 390.
 výroba 15, 71, 72, 91, 126, 128, 179, 184.
 výroba národní 388.
 výroba roční 391.
 výroba společenská omezení svobody 341. násl.
 výroba zakázková 86.
 výroba zboží 86.
 výrobní družstva 154.
 výrobní činitelé 184.
 výrobní prostředky 64, 91, 145.
 výrobnost 128, 179.
 výrobnost a soukr. vlastnictví 340, 350.
 vyrovnání zájmové 193.
 vystěhovalství 437. násl., 453.
 vystěhovalství nestavuje přelidnění 451.
 výše území a blahobyt 412.
 vyučování a egoismus 357.
 vývoj (viz evolucionismus) 243, 246, 247. násl.
 vývoj lidstva a manželství 258.
 vývoj populace 450.
 vývoj průmyslový dle Comtea 237.
 vývoj společenský po názoru křesťan. 245. násl.
 vývoz 111.
 význam vědy národohospod. 98. násl.
 vzdělání venkova 428. násl.
 vyznání nábož. a hmotný blahobyt 489. násl.
 výživa v ohledu národohospodář. 462.
 výživný process základ sociáln. zvrstvení 499.
 vzdělání a blahobyt 463. násl., 470. násl.
 vzdělání 469. násl., 476, 515.
 vzdělání a církev 470, 472. násl., 477.
 vzdělání a stát 301.
 vzdělání charakteru 301.
 vzdělání polovičaté 472.
 vzdělání rozumové a výchova 301, 467, 470.
 vzdělání školské 464.
 vzdělání všeobecné a odborné 464, 468, 469. násl.
 vzdělání vůle 476. násl.
 vzdělávaná plocha a blahobyt 420. násl.
 vznik města a činnost hospod. 265. násl.
 vznik společnosti 215. násl.
 vznik státu 275. násl., 319.
 vzrůst blahobytu a soukr. vlastnictví 340.
 vzrůst měst 427, 437.
 vzrůst obyvatelstva 426, 433. násl.
 vzrůst obyvatelstva a obživné prostředky 450.
 vzrůst obyvatelstva v Rakousku 439. násl.
 vzrůst potřeb 5, 371.
 vztah solidarismu k náboženství 194. násl.
 Wagner Ad. 76, 136, 157, 239, 248, 300, 319, 331, 446.
 Walras 33.
 Walter Fr. 104, 194, 303.
 Washington 97.
 Wassmann Erich 238.
 Whately 390.
 Webb Sid. 163.
 Weber Ad. 164, 429.
 Weinhold 445.
 Weitling V. 153.
 Weiß Alb. 278, 316, 325, 327, 351, 478, 489.
 Werner 104.
 Westermark 260. násl.

- Willmann Otto 171, 251.
 Winterstein Alf. ze 486.
 Wolf Jul. 6, 139, 418. násl.
 Worms René 237, 496.
 Woltmann L. 456.
 Zádruha 263, 265, 329.
 zájem na státu 172.
 zájmy hospodářské a společnost 215.
 násl., 497.
 zákaz manželství 451.
 základ tříd 497, 503, 508.
 zákon Engelův 400.
 zákon o klesajícím výnosu půdy 447.
 zákon přiroz. a právo dědické 359. násl.
 zákonodárství a soukr. vlastnictví 355,
 356. násl.
 zákonodárství a theorie Malthusova
 445, 451.
 zákon o rostoucích úkolech státu 297.
 zákon mravní 205. násl., 246, 251.
 zákon nákladový 34.
 zákonodárství sociální 298. násl., 303.
 zákon o klesajícím výnosu půdy 452.
 zákon přiroz. a soukromé vlastnictví
 336. násl.
 zákon Schwabův 400.
 zákon solidarity 242.
 zákon symetrie 376.
 zákony druhové 242.
 zákony národohospod. 211. násl.
 zákon pokroku 248.
 zákony společenské 232.
 zákony vývoje 246. násl.
 zánik státu 311.
 zánik moci státní 311. násl.
 zápůjčka (viz lichva) 50.
 zásada hospodárnosti 2.
 zásady křesťanské a egoismus 481.
 zásady národního hospodářství 82.
 zásady o blahobytu 374. násl., 395.
 zásady organizační 7, 76. násl., 180.
 zásady sociálního systému práce 198.
 zásady vývoje lidnatosti 451.
 zástava 50.
 záštita 475.
 závod 88.
 zboží 124.
 zdatnost národa 457.
 zdravá politika národohosp. 464.
 zdraví a blahobyt národa 462.
 zemědělství 90, 112, 116, 118, 121.
 zemědělství a národní blahobyt 420.
 násl.
 země mladé kultury 425.
 zemědělská výroba (intens. a extensiv.)
 426.
 zeměpis 90.
 zhuštnost obyvatelstva 464.
 Zimmer 260.
 zisk odvozený 116.
 zisk podnikatelský 124.
 ziskuchtivost 353.
 zjištění (viz egoismus) 6.
 zjemnění a zmnožení potřeb 11.
 zkušenost 214.
 zneužití soukr. vlastnictví 298.
 zmatků sociálních příčina 478.
 zmírnění třídních protív 513, 516. násl.
 znaky sociologie 233.
 znaky třídy 498.
 znaky národ. blahobytu 380. násl., 390.
 násl.
 znárodnění půdy 333.
 zneužití soukr. vlastnictví 342, 345.
 zřízení čelední (gentilní) 263.
 zřízení stavovské 494. násl.
 zvířecí prastav 83.
 zvrstvení třídní a stavovské 11, 499,
 510. násl., 512, 521.
 zvyk spotřební 10.
 zvyky a mravy národa a národní bla-
 hobyt 457.
 Železný zákon 129, 531.
 ženská otázka 271.
 živly úvěru sociální 51.
 živly společnosti 222.
 život hospodářský 219.
 život mravně náboženský 5.
 život rodinný 269.
 život rozjímavý 487. násl.
 život tovární 403.
 život veřejný a církev 316.
 životní míra 129, 471.
 životní míra a blahobyt 395, 462.

Opravy.

Stránka	IX. řádka	15. shora místo: materialist. čti: materialistický.
»	X.	» 5. zdola místo: není čti: nejsou.
»	4.	» 11. shora místo: hospodářství čti: hospodaření.
»	5.	» 19. shora místo: zvýšení čti: zvýšené.
»	28.	» 3. shora místo: výrobu čti: hodnotu.
»	44.	» 14. zdola místo: vyplněny čti: splněny.
»	79.	» 1. zdola místo: obecního čti: obecného.
»	88.	» 5. shora místo: národohospodarská čti: národohospodářská.
»	83.	» 14. zdola místo: z říše rostlinné a říše zvířecí, čti: z říše zvířecí a říše rostlinné.
»	97.	» 1. zdola místo: čin čti: činí.
»	129.	» 12. shora místo: Smittem čti: Smithem.
»	143.	» 3. shora místo: jim čti: mu.
»	174.	» 2. zdola místo: de čti: des.
»	213.	» 1. zdola místo: Der Klassenkampf čti: Soziologie und Politik (1892).
»	243.	» 9. shora místo: rozumí čti: rozumí se.
»	246.	» 5. zdola za slova: »své odmítnutí« vlož: *).
»	285.	» 12. zdola za slovo: »mluví« vlož: Lasson.
»	285.	» 1. zdola místo: Grundriß etc. čti: Lasson, Rechtsphilosophie.
»	285.	» 2. zdola místo: Lasson, Rechtsphilosophie čti: Grundriß der Soziolog.
»	285.	» 8. zdola za slovo: »mluví« vlož: Gumplovicz.
»	319.	» 20. shora místo: Samler čti: Samter.
»	326.	» 9. shora místo: tržba čti: držba.
»	348.	» 4. zdola místo: všeho čti: všech.
»	352.	» 5. zdola místo: vlastnické čti: majetku.
»	354.	» 14. zdola místo: udělati čti: vzdělati.
»	357.	* » 6. zdola místo: ; čti: ,
»	376.	» 16. zdola místo: rozumový čti: rozumný.
»	389.	» 5. zdola místo: závisí spolumíra čti: spolu závisí míra.
»	397.	» 16. shora místo: § 6 čti: § 65.
»	406.	» 12. shora místo: tím větší čti: tím více.
»	414.	» 3. shora místo: § 70. čti: § 69.; a počítá se od tohoto dále.
»	424.	» 17. shora místo: toliko jen čti: toliko.
»	496. pozn.	místo: soziales čti: sociales.
»	503. řádka	16. zdola místo: lovu čti: slovu.
»	504.	» 1. zdola místo: řídu čti: třídu.
»	506.	» 11. shora místo: jejich čti: její.
»	521.	» 2. shora místo: vývoj, i mělo ve čti: mělo ve vývoji.
»	524.	» 16. shora místo: nenalézají čti: nalézají.

SPISY

nákladem **Dědictví sv. Prokopa** vydané:

Generální rejstřík věcný Časopisu katol. duchov. od r. 1828—1878. Cena 1 K.
Evangelium sv. Matouše. S výkladem Fr. Sušila. Cena 4 K.

>	>	Marka.	>	>	>	1 K 20 h.
>	>	Lukáše.	>	>	>	1 K 80 h.
>	>	Jana	>	>	>	4 K.

Katechismus sněmů Tridentského. Cena 3 K 20 h.

Skutky apoštolské. S výkladem Fr. Sušila. Cena 3 K 20 h. (Rozebrány).

Listové sv. Pavla apoštola. S výkladem Fr. Sušila, I. díl za 5 K. (Rozebrán).

II. díl za 5 K 60 h.

Písmo sv. Nového Zákona. S výkladem Fr. Sušila. Cena 6 K.

Antonín Brus z Mohelnice. Sepsal Dr. Klem. Borový. Cena 4 K.

Spisy sv. Otcův apošt. a Justina Mučenníka. Cena 4 K.

Učení M. Jana Husí. Sepsal Dr. Ant. Lenz. Cena 4 K. (Rozebráno).

Sv. Otce Irenae Patero knih proti kacířstvím. Cena 5 K.

Apologetikum Q. Sept. Fl. Tertulliana. Cena 1 K 60 h.

Padesát homilií duchovních sv. Makaria Egypt. Cena 2 K 40 h.

Martin Medek, arcibiskup Pražský. Cena 2 K 40 h.

Poselkyně starých příběhů českých. Sepsal Jan Beckovský. Sv. I. a II. po 5 K,
sv. III. 5 K 60 h.

Anthropologie katolická. Sepsal Dr. Ant. Lenz. Cena 6 K 40 h.

Všeobecný církevní dějepis. Sepsal Dr. Fr. Kryštof. Díl I. Starý věk. Cena 6 K.

(Rozebrán). Díl II. Středověk. Část I. Cena 6 K. (Rozebrána). Část II. Cena
6 K. Díl III. Nový věk. Cena 8 K.

Katolická mravověda. Sepsal Jan Nep. Stárek. Cena 5 K.

Rozbor filosofie sv. Tomáše Akv. Napsal Dr. Václav Hlavatý.

— Výbor ze spisů sv. Otce Jana Zlatoústého. Přel. Jan Nep. Desolda. 5 K.

Arnošt hrabě Harrach, kníže-arcibiskup Pražský. Napsal Dr. Fr. Krásl. Cena 5 K.

Sv. Tomáše Akv. O bytí a bytnosti a kardinála J. Pecciho Výklad vlašský.

Přel. J. K. Votka a V. Vojáček. — **Logika formálná.** Od Dra. fil. Eugena
Kadeřávka. Cena 4 K.

Starověda biblická. Vzdělal Dr. Melichar Mlčoch. Cena 5 K.

Klášter bl. Anežky v Praze. Sepsali V. V. Tomek a J. Mocker. Cena 2 K.

Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Sepsal K. Konrád. Cena 10 K.

Psychologie. Od Dra. Eug. Kadeřávka. Cena 4 K.

Svatý Prokop. Sepsal Dr. Frant. Krásl. Cena 6 K.

Zpovědnice. Sepsal Dr. Gabriel Pecháček. Cena 4 K.

Paedagogika. Sepsal prof. Josef Šauer z Augenburku. Cena 4 K 60 h.

Sv. Vojtěch. Sepsali Dr. Fr. Krásl a prof. J. Ježek. Cena 8 K.

O mši svatě. Pojednává theol. a fil. Dr. Josef Kupka. Cena 8 K.

Pastýřské bohosl. od Dr. Ant. Skočdopole. Díl I. Cena 5 K; Díl II. Cena
7 K. (Rozebrán).

Výklad žalmů. Napsal Dr. Jan Sedláček. Díl I. Cena 6 K 60 h. Díl II. K 7-40.

Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Napsali Dr. A. Podlaha a Ed. Šittler.
Cena 50 K.

Úvod do Pisma sv. Nového Zákona. Sepsal Dr. Jan Lad. Sýkora. Díl I. Cena 7 K.
Díl II. část I. Cena 10 K.

Morálka filosofická. Část I. a II. Napsal Dr. Eugen Kadeřávek. Cena 6 K.

Protestantství v Čechách. Sepsal Dr. Fr. Kryštof. Cena 7 K 50 h.

P. Bohuslav Balbín S. J. Napsal P. A. Rejzek S. J. Cena 7 K 50 h.

Katolická mravouka. Napsal Dr. Ant. Vřešťál. Díl I. Povšechný. Cena 6 K 50 h.
Díl II. Podrobný. Část I. Cena 8 K.

Sv. Otce Řehoře Vel. Kniha o správě pastýřské, jakož i Pavla Diakona
mnicha Cassinského, **Život sv. Řehoře Vel.** Přeložil, úvodem i poznámkami
opatřil Klement Kuffner, farář u sv. Víta v Praze. Cena 4 K.

Kniha Soudcův. Překlad z Vulgaty i z původního textu a výklad. Napsal Dr.
Jar. Sedláček. Cena 8 K.

**Encyklika J. S. papeže Pia X. »Pascendi Dominici Gregis« O učení moderní-
stův.** Přeložil a vysvětlil P. Václav Smolík C. SS. R. Cena 6 K 50 h.

Sv. Aurelia Augustina Rukověť pro Vavřince čili Kniha o víře, naději a lásce.
Přeložil a úvodem i poznámkami opatřil Klement Kuffner, farář u sv. Víta
v Praze. Cena 2 K 50 h.

**Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od r. 1828 až do
nynější doby.** Sestavili Dr. Jos. Tumpach a Dr. A. Podlaha. Část I. Cena 10 K.
Část II. Cena 10 K.

Nástin základův a všeobecných zásad společensko-hospodářských. Napsal Dr.
Alois Soldát. Cena 10 K.